Mark Solonin

22 juuni

ehk millal algas Suur Isamaasõda?

EESSÕNA

Kuidas see raamat ilmus?

Ma olen moratooriumi poolt! Ausõna. Ja kui selline otsus oleks riiklikul tasemel vastu võetud, siis alluksin ma sellele täiesti vabatahtlikult.

Tõesõna – mis takistaks meid vastu võtmast üldist, kõigile kohustuslikku otsust: igasugune avalik arutelu Suure Isamaasõja üle ära keelata. 100-ks aastaks. Kuni 2045 aastani.

Mitte mingeid raamatuid, mitte mingeid artikleid. Kooliõpikutes vaid lühike märkus, et meie riigis on selle teema kohta kehtestatud moratoorium. Ja alles siis, kui mälestused sellest Apokalüpsisest, sellest rahva südames veritsevast haavast on kustunud, kui meie hulgast on lahkunud viimased veteranid, kui tundmatute sõdurite põrm saab nagu laulus öeldud „lihtsalt maaks ja rohuks“ – vaat siis avalikustame KÕIK arhiivid KÕIKIDELE soovijatele ja hakkame tööle. Loome ühiste jõupingutustega tõese, dokumentidel põhineva Suure Sõja ajaloo.

Ehtsad sõjadokumendid on salastatud ja peidetud seitsme luku taha nagu eriti tähtsad riigisaladused. Isegi ajalehed, sõjaeelsed ja –aegsed nõukogude keskajalehed, võeti välja raamatukogude üldkättesaadavatest fondidest. Molotovi ja Stalini kõned, Nõukogude Liidu poolt aastatel 1939-1941 sõlmitud rahvusvaheliste lepingute tekstid – kõik need on saladused. Hirmsad sõjasaladused.

Püüdlikult organiseeritud informatsioonivaakumi täitsid poole sajandi jooksul standardsed (ühesugused nagu matrjoškad) tekstid, kuhu püüdlikult kirjutati ühtesid ja samu käsukorras loodud müüte. Sõjaajalugu kui faktidel ja dokumentidel põhinev täppisteadus asendati peaaegu täielikult propagandistliku manamisega. Asi läks selliste kurioossumiteni, kus üks ja sama nomenklatuurne isik oli Nõukogude Armee Poliitpeavalitsuse Spetspropaganda Valitsuse ülem (s.o peamine pettur) ja samaaegselt ka ... Sõjaajaloo Instituudi ülem!

Tähtsaimaks küsimuseks, mille „selgitamise“ kallal töötas kitsas grupp parteile piiritult ustavaid inimesi, oli, miks Punaarmee purustati (ja võeti suuremas osas vangi) sõja esimeste nädalatega? Miks õnnestus Wehrmachtil tungida kuni Karjala järvedeni, kalmõki steppideni ja Kaukaasia mägedeni? Miks ulatus sõjatulekahju selliste kohtadeni, kus vaenlast poldud nähtud XVII sajandi „suurest segadusest“ saadik? Kuidas see juhtus, et suurem osa ohvreid, kogu valatud veri ja sõjahigi kulus selleks, et alles 1944 aasta sügiseks tagasi saada esimeste nädalatega kaotatu?

Esimesena näitas Punaarmee „ajutise ebaõnne“ põhjusi seltsimees Stalin ise. Oma kuulsas raadioesinemises „vendadele ja õdedele“ 3.juulil 1941.a ning seejärel põhjalikumalt Oktoobrirevolutsiooni 24.aastapäevale pühendatud pidulikul istungil peetud ettekandes nimetas Stalin **kolm faktorit**, mis justkui põhjustasid Wehrmachti edusammud:

- saksa armee oli õigeaegselt mobiliseeritud ja nihutatud NSVL-u piiride äärde, samal ajal kui ranget neutraliteeti järgiv Nõukogude Liit elas tavalist rahulikku elu;
- meie tankid ja lennukid on paremad kui sakslastel, kuid neid on meil praegu veel väga vähe, palju vähem kui vaenlasel;
- iga nõukogude territooriumi sügavusse tehtud sammu eest maksis Wehrmacht tohutu suurte pöördumatute kaotustega. Konkreetse arvuna nimetas Stalin 4,5 miljonit tapetud ja haavatud sakslast.

Kahe nädala pärast seadis Sovinformbüroo kahtluse alla selle sm. Stalini enda poolt toodud arvu – selle ametkonna ajaloos ainulaadne juhtum. Teatati, et 1941.a novembri keskel ulatusid Wehrmachti kaotused juba 6 miljoni inimeseni.

Anname au seltsimees Stalinile. Ta küll valetas, kuid tegi seda õige tagamõttega. Tema teadlikult valedest arutlustest koorus välja rahuarmastava, kuid suurte potentsiaalsete võimalustega riigi pilt. Jah, täna on meil tanke vähe – kuid homme on neid palju. Jah, me ei alustanud mobilisatsiooni esimestena – kuid see-eest nüüd kogume me kokku kõik rinde ja võidu tarbeks. Aga Saksamaa ei saa endale lubada kuue miljoni inimese kaotamist iga poole aastaga, see aga tähendab, et kõige lähemal ajal - „poole aasta või aasta pärast variseb ta kokku oma kuritegude raskuse all“. Just niisuguse perspektiivi maalis Stalin oma 1941.aasta 7.novembri paraadi tribüünilt peetud sõnavõtus. Ning sõjaaegse propaganda seisukohalt (mis juba põhimõtteliselt ei TOHI olla tõepärane) ütles ta just seda, mida oli vaja öelda lahingusse minevatele inimestele.

Pärast sõda ja pärast võitu said nõukogude „ajaloolased“ käsu – valet süvendada ja tugevdada, kuid seejuures teha seda veidi tõepärasemaks. See polnud lihtne ülesanne, kuid nad said sellega hakkama.

Jutt sellest, et Wehrmacht kaotas sõja algul 4,5 (või isegi 6) miljonit sõdurit, unustati, vaikiti maha ja seda ei meenutatud enam kunagi. Loogika oli lihtne – saksa arhiivid olid selleks ajaks avatud, materjalid

(sealhulgas ka isikkooseisu kaotuste osas) avaldatud ning **NIIMOODI** valetamise jätkamine oleks tähendanud end kogu maailma silmis naeruväärseks tegemist.

Et „kompenseerida" Nõukogude Liidu kaitsetuse pilti, hakati väitma, et suurem osa sõja algul Punaarmee relvastuses olevatest tankidest ja lennukitest oli lootusetult vananenud „vanaraud, mis ei kannatanud välja mingit võrdlust vaenlase tehnikaga". Palju visamalt ja valjemalt hakati ka esitama teesi „ootamatust kallaletungist" (Stalin püüdis seda kurikuulsat „ootamatust" mitte eriti esile tõsta, rõhudes rohkem „reetlikusele" – siin on aga suur vahe. „Reeturlikkuse" tees iseloomustab Hitlerit kui kurjategijat, „ootamatuse" tees aga asetab Stalini enda naiivse, pimeda lollikese ossa).

Kui võimule tuli Nikita Hrustšov, siis „töötles" ka tema veidi sõja alguse ajalugu. Ta kujutas Stalinit põikpäise lollina – Richard Sorge ja Winston Churchill saatsid talle oma kuulsad „hoiatused", aga tema ei võtnud kedagi kuulda.

Sel moel vormiti 50-ndate lõpuks valmis see versioon, mida edaspidi tambiti masside teadvusse auruvasara järjekindlusega:

Esiteks: Me olime rahuarmastavad inimesed, sõjaks me ei valmistunud, meie valitsus võitles rahu eest kogu maailmas ja püüdis takistada NSVL-u sõttatõmbamist.

Teiseks: „Ajalugu jättis meile vähe aega", seetõttu ei jõudnud me midagi (tanke, lennukeid, suurtükke, isegi vajalikus koguses vintpüsse) valmistada ja meie armee astus sõtta peaaegu relvituna (pudel süütevedelikuga mängis siin peamist rolli, seda pudelit teadsid kõik, ka need, kes muidu sõjaajaloost midagi polnud kuulnud).

Kolmandaks: Stalin ei lubanud viia armeed mingisse erilisse „sõjaks valmisoleku seisundisse", seetõttu sadasid saksa pommid meie „rahulikult magavatele lennuväljadele".

Neist kolmest põhjusest (mida leierdati igal viisil kõikides raamatutes – kooliõpikust kuni paksude monograafiateni) järeldusid lihtsalt ja selgelt hirmsa katastroofi **SÜÜDLASED.** Süüdi osutusid olevat:

- ajalugu, mis „jättis meile vähe aega";
- Hitler, kes ei hoiatanud Stalinit oma kavatsustest paar kuud ette
- ning lõpuks muidu täiesti positiivse seltsimees Stalini liigne usaldavus ja naiivsus

Armsale Kommunistlikule Parteile jäi selles skeemis ainult üks roll – kõikide meie võitude organiseerija ja innustaja roll.

Kõik on selge, lihtne, loogiline. Igasugust katset neis müütides kahelda hinnati diapasoonis alates „hukkunute mälestuse üle küünilisest irvitamisest" kuni „kirjanduslike vlassovlaste uute väljastumiseni".

Tunnistan, et ka mina ise uskusin seda kõike. Kuni umbes kaheksanda klassini. Siis hakkasid ilmuma mingid ebamäärased kahtlused. Aastatega need aina tugevnesid.

Sest tõepoolest – seltsimees Stalini ajal töötas kogu nõukogude rahvas. Töötasid kõik mehed. Töötasid peaaegu kõik naised. Dekreetpuhkust anti neli kuud – kaks enne ja kaks peale sünnitust. Ning siis – rinnalapse juurest uuesti tööpingi taha. Teismelised noorukid – tööstuskooli õpilased – töötasid samuti. Kogu riik töötas varavalgest („meid hommik tervitab jahedusega") hilisööni. Aga sõjatehased töötasid juba ammu enne sõja algust kolmes vahetuses – hommikust hommikuni. Kusjuures pidage silmas, et keegi neist miljonitest ei töötanud sel ajal kaubitsejana, kõnekirjutajana, imagoloojatena, tellerina, maaklerina, diilerina jne...Kõik rabasid tõeliselt tööd teha.

Aga kuhu kadus siis toodetud produkt?

Kuidas sai meil olla vähem tanke-lennukeid kui Saksamaal? Mida siis tootsid need ööpäevaringselt suitsevad tehased – sitsi „komsomolkade" jaoks? Külmkappe ja mahlapresse kommunaalköökide tarbeks?

Madal tööviljakus? Ärge kiirustage, ärge kiirustage, austatud lugeja, selliste järeldustega. Kuulame algatuseks ära teadjate inimeste arvamuse.

1936.aastal külastas NSVL-u lennukitehaseid Louis Charles Breguet, suurima prantsuse lennukiehitus-firma (mis ka praegu toodab koos "Dassault" firmaga "Mirage" reaktiivlennukeid) juhataja. Oma NSVL-sõidu aruandes kirjutas ta: *"Kasutades kümme korda rohkem töölisi kui Prantsusmaa, laseb nõukogude tööstus välja kakskümmend korda rohkem lennukeid."* 1941.a. aprillis külastas Saksamaa õhujõudude atašee G.Aschenbrenner koos kümne inseneriga Nõukogude Liidu peamisi lennukitööstuse ettevõtteid (TsAGI, Moskva tehased Nr.1, 22, 24, Rõbinski ja Permi lennukimootorite tehased). Ta kirjutas Göringile esitatud aruandes:

„"*Iga tehas oli gigantne ettevõte, kus* **kolmes vahetuses** (autori rõhuasetus) *töötas (igaühes) kuni 30 tuhat töölist, töö oli suurepäraselt organiseeritud, kõik oli kuni peensusteni läbi mõeldud, seadmed olid moodsad ja heas korras*…"

Aga Saksamaal oli tol ajal kaks ja pool korda vähem elanikke kui Nõukogude Liidus. Saksa *frau* istus kodus ja kasvatas *kindereid.* Suuremaks kasvanud *kinderid* laulsid fašistlikke marsse ja käisid rivis mitte

pärast tööd, vaid töötamise asemel. Maailmasõja teisel aastal töötasid Saksamaa lennukitehased ühes vahetuses! Sõjas ülidefitsiitset alumiiniumi kasutati aiamajakeste valmistamiseks ja kokkupandavate redelite tootmiseks pirnide korjamiseks! Saksa tehaste tootmisvõimsused olid koormatud grammofonide ja jalgrataste, raadiovastuvõtjate ja sõiduautode, siidsukkade ja žiletiterade tootmisega. Esimeste lahingutankide, lennukite ja allveelaevade seeriatootmine algas alles 1935-1936 aastatel – vähem kui viis aastat enne maailmasõja algust.

Millal siis jõudsid sakslased saavutada selle kurikuulsa „mitmekordse üleoleku tankides ja lennukites“? Ning millest nad selle luua said?

Saksamaal polnud oma boksiite, niklit, mangaani, volframit, vaske, kautšukki, naftat...Isegi tavalist sütt ja rauamaaki ei jätkunud, kogu sõja jooksul pidid sakslased rauamaaki meritsi Rootsist kohale vedama. Liitlaste pommirünnakute all. Aga Stalinil oli jalge all terve Mendelejevi tabel, seal hulgas ka kulda, mille eest osteti Prantsusmaalt, Ameerikast ning ka Saksamaalt kõike: uusimaid seadmeid – tervete tehastena, parimaid lennukimootoreid, maailma parimaid transpordilennukeid, parimaid ajusid ja salajasi jooniseid.

Kas tõesti sellest kõigest ei jätkunud Punaarmee relvastamiseks vähemalt samale tasemele vastsündinud Wehrmachtiga?

Nende küsimuste üle mõtisklemast segas autorit viis aastat õpinguid lennundusinstituudis, seejärel laserkahuri projekteerimine „postkastis“ (numbritehases), seejärel – töö katlakütjana ning ühiskondlik võitlus „glasnosti ja perestroika epohhil“.

Mille pärast võitlesime, seda ka saime. Jah, küll palju vähem kui lootsime, kuid siiski lasti 90-ndate alguses avalikkuse ette suur arv sõjaeelseid ja –aegseid dokumente, avaldati ka varem salastatuid nõukogude sõjaajaloolaste töid. Peale selle tegi uus avalikustamise, trükivabaduse ja interneti ajastu sõltumatutele uurijatele kättesaadavaks tohutu hulga saksa ajaloolaste ja memuaristide töid. Ning kuigi seniajani on tohutud dokumentide lademed avalikkusele eest varjatud (kusjuures ilma mingi vähegi sündsa seletuseta), piisab ka seniavaldatust, et detailselt ja täpselt hinnata poolte jõuvahekorda 22.juuni 1941.a. seisuga.

Muidugi polnud jälgegi mingist Wehrmachti „tehnilisest üleolekust“. Esimese Maailmasõja aegset suurtükki vedasid kuus hobust, Wehrmachti jalaväe peamiseks liiklusvahendiks oli üks paar jalgu sõduri kohta ning relvastatud oli see sõdur kõige tavalisema vintpüssiga (ainult viletsas nõukogude kinofilmis jalutavad kõik sakslased 1941.aastal ringi „schmeisseritega“, tegelikult oli aga isegi parimates Wehrmachti eliitdiviisides ette nähtud 11500 vintpüssi ja ainult 486 automaati).

Loomulikult varustas ja relvastas äärmiselt militariseeritud stalinlik impeerium, mis valmistus pikki aastaid maailma rikkaima maa ressursse kasutades Suureks Sõjaks, oma armee palju paremini. Loomulikult oli Punaarmees rohkem tanke ja lennukeid, õhutõrjekahureid ja roomikveokeid, lennuvälju ja aerostaate kui Inglismaa, Prantsusmaa ja Saksamaa armeedes.

Loomulikult polnud nõukogude teaduslik-tehniline potentsiaal mitte ainult „maailma parimaile standardeile vastav“, vaid paljudes suundades ka teedrajav. Maailma parim kõrguslik püüdur-hävitaja „MiG-3“, maailma parimad lennukikahurid VJa-23, maailma parimad tankid (kerge BT-7M, keskmine T-34 ja raske KV), maailma esimesed reaktiivmiinipildujad (BM-13, „Katjuuša“), uusimad suurtükisüsteemid, raadiolokaatorid, roteeruvad kassettlennukipommid, leegiheitjaga tankid jne, jne, jne – kõik see oli olemas ning mitte joonistes, mitte eksperimentaalmudelitena, vaid suureseerialises tootmises.

Loomulikult avastas nõukogude luure kolmemiljonilise Wehrmachti koondumise NSVL-u läänepiiri äärde, kusjuures kuni polgu ja ešeloni täpsuseni. Ning kuigi ehtsaid dokumente, mis oleksid paljastanud saksa ülemjuhatuse operatiivplaanid, ei olnud kunagi Stalini laual, polnud hitlerliku Saksamaa üldine idasuunaline sõjalis-poliitiline agressiivsus saladuseks ei NSVL kõrgematele riigijuhtidele ega ka Punaarmee vanematele komandöridele.

Olemasolevad dokumendid tõestavad ümberlükkamatult, et NSVL relvajõudude salajane mobilisatsioon ja strateegiline hargnemine algasid **ENNE**, aga mitte pärast esimesi pauke piiril. Mis aga puudutab selle hargnemise eesmärke, siis selles suhtes on võimalik (ja vajalik) diskuteerida. Viimased ennesõjaaegsed läänepoolsete sõjaväeringkondade mobilisatsiooni ja hargnemise katteplaanid avalikustati alles pool sajandit peale nende vastuvõtmist. Kuid väed ju *koonduvad* ja *hargnevad* mingil eesmärgil, mingi operatsiooni jaoks, aga mitte selleks, et tekitada liigseid probleeme nende katmise vajadusega. Seega olid ka need katteplaanid ainult osa Suurest Plaanist, mis seniajani on salastatud.

Kuidas sellega ka oli, kuid Punaarmee valmistus sõjaks, kusjuures sõjaks, mis pidi algama lähimate nädalate või isegi päevade jooksul. Kõige rohkem, mida sakslased sellises olukorras saavutada võisid, oli üsna piiratud (nii ajalises kui ka ruumilises mõistes) taktikalise ootamatuse saavutamine. Ning ei midagi enamat...

Millest alustame?

Nii nagu seda ajalooteaduses vahel (või alati?) juhtub, tõid uued teadmised (mis andsid vastused vanadele küsimustele) kaasa uued, palju suuremad probleemid. Pärast seda, kui peitumine teadlikult valede loosungite „Wehrmachti mitmekordsest arvulisest ülekaalust“ taha osutus võimatuks, sai ajaloos enne-olematu sõjalise katastroofi tõeliste põhjuste üle arutamine veelgi aktuaalsemaks ja keerulisemaks.

Tegelikult algas see arutelu juba palju aastaid enne NLKP lõplikku lagunemist. Ei olnudki me nii „laisad ja väheuudishimulikud“(Puškin). Nende dramaatiliste sündmuste sadade tuhandete elusolevate tunnistajate seas leidus inimesi, kes hakkasid kahtlema ametliku sonimise tõepärasuses. Juba Hruštšovi „soojalaine“ ajal ilmusid sõjasaladuste pilkasest pimedusest valguse kätte mõningad faktid, arvud ja dokumendid, mille avaldamise järel muutus endistviisi valetamine lausa piinlikuks. Näiteks tasub meenutada Dašitševi „Saksa fašismi strateegia pankrotti“. Kuigi see oli tervenisti pühendatud saksa ajaloole ja autor hoidus ettenägelikult igasugustest võrdlustest, kadusid lugejal (kellel olid silmad ja aju) vähemadki kahtlused „Wehrmachti mitmekordse üleoleku tankides ja lennukites“ suhtes.

Veelgi kaugemale läksid Nekritš ja Grigorenko. Koos tohutu hulga ettekäänete, vabanduste ja õigustustega kirjutasid nad paberil must valgelt, et Wehrmachtil polnud mitte mingisugust tehnilist või arvulist üleolekut Punaarmeest. Ühele neist (*Nekritš. – Troll*) lõppes see NSVL-st väljasaatmisega, teisele (*Grigorenko*) aga Siseministeeriumi psühhiaatrilisse spetshaiglasse paigutamisega.

„Uutmise“ epohhil jätkas nende tööd (tõenäoliselt ise seda teadmata) Viktor Suvorov. Oma haruldase kirjanikuandega, kirgliku ainutõe kuulutajana ei jätnud V.Suvorov oma triloogiaga („Jäälõhkuja“, „M-päev“ ja „Viimane vabariik“) kivi kivi peale vanast valelikust müüdist „vaiksest, rahulikust ja peaaegu relvitust stalinlikust impeeriumist“.

Kahju. Sest niipea, kui ta oli vanad müüdid purustanud, kiirustas V.Suvorov neid uutega asendama. Tuli välja, et Punaarmee oli suur ja vägev – kuid ainult kella kolmeni 22.juuni 1941.a hommikul. Järgmiseks päevaks oli ta hitlerlaste ootamatu rünnaku tõttu juba verest tühjaks jooksnud ja relvadest ilma jäänud. Suvorovi triloogia leheküljed lausa laulavad oodi Esimesele Ootamatule Löögile:

„...ootamatu löögi tõttu lasti nõukogude tankistid enne maha, kui nad jõudsid oma tankideni joosta ning ilma meeskondadeta tankid hävitati või vallutati...Ootamatu löök lennuväljade pihta teeb tankidiviisid pimedaks...Nõukogude luurelennukid ei saa õhku tõusta...Meie kükloobil löödi silm välja. Meie kükloop on pime. Ta vehib oma terasest rusikatega ja röögib abitus raevus...!“ Ja nõnda edasi...

Suvorov pakkus välja ka oma versiooni (mis näis palju tõepärasem) sellise konfuusi põhjuste kohta – Punaarmee valmistus ise kallaletungiks ning seetõttu unustas igasuguse ettevaatuse. Võrreldes mõnitavalt rumala kommunistlike „ajaloolaste“ versiooniga (selle kohta, et arg ja naiivne Stalin kartis anda Hitlerile „põhjust sissetungiks“) paistab Suvorovi hüpotees isegi väga soliidne välja.

Sulgudes märgime, et ka selles müüdiloomise variandis polnud Suvorov esimene. Seesama Grigorenko kirjutas juba 1967.aastal, kuidas „rumal“ Kaitse rahvakomissar Timošenko kuulas veelgi „rumalamat“ Stalinit ja käskis vedada kogu suurtükiväe 22.juunil läände. Nad oleksid pidanud ootama pimedat – aga nemad vedasid suurtükid varjenditest ja laagritest välja päeval. Ja siis lendaski neile peale vaenlase lennuvägi. Ja hävitas. Kõik. Kõik need **60 tuhat** suurtükki ja miinipildujat. Iga saksa pommitaja (aga neid oli Idarindel umbes 900) lendas maa kohal nagu müstiline skandinaavia saagade valküür ning hävitas korraga terve nõukogude suurtükiväe polgu. Üksinda. Vägev...

Edaspidi II osas vaatame me lähemalt, pliiats käes, mida sai või ei saanud teha saksa lennuvägi. Seni aga kutsume appi terve mõistuse ja esitame mõned lihtsad küsimused.

Miks need „hitlerlikud kotkad“ ei teadnud ise midagi oma kangelaslikust sooritusest? Luftwaffe ajaloost on kirjutatud terved raamatumäed. On olemas üksikute lennukitüüpide lahinguajalugu puudutavad monograafiad. On olemas peaaegu kõikide eskadrillide lahinguteed uurivad monograafilised uurimused. Ja kõik see on tehtud saksa täpsuse ja punktuaalsusega koos iga lennuki tehasenumbri ja meeskonna auastmete äratoomisega. Aga vaat selle kohta, kuidas nad 22.juunil 1941.a „relvitustasid“ terve Punaarmee – mitte sõnagi. Ning isegi suurustlev doktor Goebbels ei rääkinud sellest kellelegi!

Teisest küljest – miks siis meie „kotkad“ ei korraldanud midagi samasugust? Loomulikult ei räägi me siinkohal 1941.aasta juunist. Meil olid ju tol ajal „lootusetult vananenud kirstud“ ja lendurid „6-tunnise lennukogemusega“. Aga 43, 44, 45 aasta, mil nõukogude lennuväepolkude numeratsioon lähenes juba tuhandele, kui meil oli juba „absoluutne ülekaal“ õhus – miks siis Wehrmachti ei „relvitustatud“, ei jäetud ühe päevaga ilma tankidest, suurtükiväest, ladudest? Ja seda ühe võimsa õhulöögiga?

Ning miks pole midagi taolist kirjas inglise õhujõudude ajaloos? Ja prantsuse ja ameerika omades? Ameeriklased pommitasid Saksamaad (mille territoorium oli väiksem kui meie Lääne või Kiievi sõjaväeringkonna oma) alates 1943.aasta kevadest. Ameeriklased puistasid ühele objektiga korraga mitu kilotonni pomme. Normandia dessandi päeval (6.juuni 1944.a) toetas ühte diviisi keskmiselt (tuntud ameerika ajaloolase Taylori arvestuste kohaselt) 260 lahingulennukit – 10 korda rohkem kui tuli ühe Wehrmachti diviisi kohta 22.juunil 1941.a. Ja mis oli tulemuseks – isegi 10 kuud hiljem, 1945.aasta kevadel, sõdis Wehrmacht ikka veel ning sugugi mitte bensiinipudelitega...

Kui nüüd tõsiselt rääkida, siis isegi diskussioon sellel teemal on lollus. Iga keskkooli õpilane teab, et võrrandi kümne tundmatu suurusega võib rahumeeli lahendamata jätta. Sellel lihtsalt pole lahendust.

Hävitada (või vähemalt oluliselt nõrgendada) ühe ennetava löögiga armeed, mille koosseisus oli sõja alguses 198 laskur-, 13 ratsaväe-, 61 tanki- ja 31 motoriseeritud diviisi, 16 õhudessant- ja 10 tankitõrjebrigaadi, oli tuumapommieelsel ajastul võimatu. Ning isegi XXI sajandi relvastusega nõuaks selline ülesanne (arvestades nõukogude potentsiaali hajutatust tohutu suurel lahingutandril) ülisuurt tuumarakettide kontsentreerimist.

Reaalselt oli aga 1941.aasta suvel Wehrmachti peamiseks tulejõuks suurtükivägi. Peamised kaliibrid olid 75, 105, 150 ja 210 mm. Maksimaalne laskekaugus 10 kuni 20 kilomeetrit. Just nende arvudega piirduski teoreetiliselt võimalik esmase löögi ulatus. Üheksa kümnendikku nõukogude polkudest ja diviisidest asusid 22.juuni hommikul sellest tsoonist väljaspool ning seega ei olnud ka teoreetiliselt võimalik neid ei sõja esimesel, teisel ega ka kolmandal päeval hävitada.

Tasub mainida, et ka kergelt hullumeelne füürer ei nõudnud oma armeelt sellist superefektiivsust. „Blitzkrieg“ Venemaal planeeriti siiski mitme kuu, aga mitte mõne päeva pikkuseks ning ka Punaarmee hävitamine loodeti saavutada „tankikiilude julge edasiliikumisega“, mitte aga ühe ulja „junkersite“ rünnakuga.

Sellest hoolimata sobitus Suvorovi konteptsioon väga edukalt lugejate teadvusesse, mis oli pikajalise kommunistliku propaganda tõttu selleks hästi ettevalmistatud.

Kuigi Suvorovi ja Hruštšovi-Stalini versioonid on väliselt kardinaalselt erinevad, on nad üksmeelel peamises: **SÕJALISE KATASTROOFI PÕHJUSI OTSIVAD NAD TANKIDE JA LENNUKITE JUUREST**, püüdlikult vältides seejuures kõike, mis oli seotud tankistide, suurtükiväelaste, lendurite, kuulipildurite ja nende komandöride tegevusega (või tegevusetusega).

On raske öelda, kas see „valejälg“, kuhu suunas oma lugejad Viktor Suvorov, oli juhuslik eksimus või on meil siiski tegemist ettekavatsetud kirjandusliku müstifikatsiooniga. Kuidas sellega ka oli, kuid viimastel aastatel on ajaloolises kirjanduses laialdaselt levinud mõlemad suvorovlikud legendid: nii „Wehrmachti esimese purustava löögi“ legend kui ka väide selle kohta, et Punaarmee hävingu põhjustas see asjaolu, et tema väed õppisid, relvastusid ja valmistusid ainult rünnakuks, ent 22.juunil 1941.a pidid nad asuma kaitsele.

Arvukad „suvorovlased“ on juba üles ehitanud terve teooria selle kohta, et armee, mis valmistub rünnakuks ja armee, mis oskab end edukalt kaitsta – on kaks täiesti erinevat armeed. Tuleb välja, et on olemas mingid erilised „rünnaku“ tankid ja lennukid ning ainult oma rünnakusuunitluse pärast polnud Punaarmee suuteline strateegiliseks kaitseks.

Teooria Armeest, Mis Oskab Ainult Rünnata, on juba iseenesest absurdne (kui just mitte ettekavatsetult anekdootlik) ning ei vaja paljuleheküljelist ümberlükkamist. Pole sugugi vajalik lõpetada Kindralstaabi Akadeemiat selle mõistmiseks, et rünnak on alati palju keerukam lahingutegevus kui kaitse. Keerulisem just sellepärast, et rünnak esitab palju kõrgemaid nõudmisi juhtimis- ja sidesüsteemile, millelt sel juhul nõutakse paindlikku, kiiret ja mittešabloonset reageerimist dünaamiliselt arenevale olukorrale.

On täiesti võimatu ette kujutada väejuhatust, mis oleks suuteline organiseerima eduka hoogsa rünnaku ning samal ajal ei suuda organiseerida omaenda (viimse pisiasjani tuntud) territooriumi kaitset. Sama võimatu kui leida virtuoosset pianisti, kes ei oskaks mängida nootide järgi „koerapolkat“.

Ning lõpuks võib see nn „ründav armee“, mis on relvastatud maailma parimate „ründavate“ tankidega, alati kasutada just seda kaitseviisi, mida peeti kogu ajaloo jooksul parimaks – nimelt minna ise vastupealetungile. Sellele on ajaloos musttuhat näidet, kuid meie arust on kõige eredam neist Iisraeli armee kogemus.

See armee ei püüdnud kunagi asuda antud geograafilistes tingimustes (minimaalne territooriumi laius oli ÜRO 1947.aasta resolutsiooni põhjal 18 km) enesetapjalikku positsioonilisse kaitsesse. Nii 1967 kui ka 1973-l aastal lahendati riigi strateegilise kaitse ülesanne mitmekordses ülekaalus oleva vaenlase vastu vastupealetungiga, kusjuures 1973-l aastal tuli vastupealetungile asuda ilma igasuguse operatiivse pausita, kohe peale seda, kui Epiptuse armee peatamine Suessi kanali joonel osutus võimatuks.

Kas püüdis ka Punaarmee 1941.aasta suvel samamoodi tegutseda? Ilma igasuguse kahtluseta – **JAH!**

Isegi ametlik ajalooteadus on juba valmis tunnistama, et *„fašistliku „Blitzkriegi“ strateegia vastu ei kasutatud mitte kaitset (sealhulgas manööverkaitset koos ootamatute ja hästi ettevalmistatud vastulöökidega), vaid (sisuliselt) sissetunginud vaenlase välkkiire hävitamise strateegiat“*.

Nagu ikka väljendas seda mõtet eredalt ja väljendusrikkalt V.Suvorov:

„Punaarmee reaktsioon saksa sissetungile polnud mitte siili reaktsioon, kes ennast okkaid turri ajades kerra tõmbab, vaid tohutu suure krokodilli reaktsioon, kes (ehkki ise verest tühjaks joostes) püüab rünnata“.

Täpsemalt on raske väljendada.

Looderinde suunal kestis vastulöökide seeria (Šiauliai, Daugavpilsi, Ostrovi, Velikije Luki, Staraja Russa all) sõja esimestest päevadest kuni 1941.a augusti keskkohani.

Peamisel, Lääne strateegilisel suunal, Minsk – Smolensk – Moskva liinil, kestsid mitmekordsed peatumatud vastulöögikatsed kogu suve, kuni lõpuks 10.septembril kästi Lääne-, Reserv- ja Brjanski rinde vägedel üle minna kaitsele.

Kõikide nende pealetungide üksikasjalik arutelu läheb välja selle raamatu raamidest.

Teisest küljest on nende vastulöökide lõpptulemus teada ka korralikult õppivale koolipoisile. Need vastulöögikatsed ei andnud midagi peale sadade kaadridiviiside, kümnete tuhandete tankide ja lennukite hävitamise. Punaarmee ei olnud suuteline rünnakuks nagu ta polnud ka suuteline kaitseks sellistel võimsatel looduslikel kaitsejoontel nagu olid Neemani, Dnepri, Dnestri, Lõuna-Bugi ja Daugava jõed.

Selle konstanteeringuga võiks printsipiaalselt lõpetada kogu diskussiooni „suvorovlastega“. Kuid sellest hoolimata võib Punaarmee esimeste vasturünnakute detailne analüüs aidata meil leida selle hävingu tõelised põhjused. Sellepärast otsustaski autor ehitada selle raamatu üles **kolme pealetungioperatsiooni** üksikasjalikule analüüsile, kusjuures just nende operatsioonide kohta võib puhta südametunnistusega öelda, et need olid kõige võimsamad ja kõige paremini lahingutehnika ja kaadrisõjaväelastega varustatud Punaarmee vastulöögid.

Sensatsioone ei tule

„Muusade teenimine ei kannata rahmeldamist“. Seda enam ei kannata rahmeldavat kiirustamist sõjaajalugu. Lugeja peab varuma kannatust. Kiireid vastuseid keerulistele küsimustele ei tule. Ei tule ka viimasel ajal nii populaarseid „sensatsioonilisi dokumente“, endiste Stalini lakeide ja teiste bulvarikirjanike vapustavaid „avameelitsemisi“.

Meid ootab ees sadu lehekülgi rasket, arvude, kuupäevade, diviiside numbrite ja tankisuurtükkide kaliibritega üleküllastunud teksti. Kord korra järel peatume me kõigi „üldtuntud“, „iseenesestmõistetavate“, harjumuslike väidete juures, et teada saada, mis siis tegelikult varjub nende teadvusesse kinnistunud müütide taga?

I osa

KAOTATUD SÕDA

Teisipäev, 17.juuni

Sel aastal langes 17.juuni teisipäevale. Oli tavaline suvine tööpäev, keskajalehtede pealkirjadest õhkus sisutust, mis oli väga lähedane igavusele. "Izvestja" esilehel oli artikkel kolhoosidest ja kohalikust initsiatiivist. Edasi tulid artiklid "Uue riigilaenu kokkuvõtted" ja "Algas ametiühingute ja komsomoli jooksukross." Mingisugune elavnemine toimub ainult viimasel lehel. Seal, kus on trükitud Glavkonservi kirglik üleskutse : "Tagastage klaas-taara!!!"

Selle rahuliku heaolu taustal eristusid eriti kontrastselt ajalehe teise poole pealkirjad, mis olid pühendatud piiritagustele sündmustele: "Sõda Euroopas", "Sõda Süürias" (tuletage meelde, lugupeetud lugejad, kes kellega sõdis 1941 aasta juunis Süürias?) , "Sõda Aafrikas.", "Küprose ja Gibraltari pommitamine", "Ameerika Ühendriikide sõjalised sammud". Ja iga "Izvestija" lugeja võis võrdlevalt hinnata Nõukogude Liidu targa ja muutumatult rahu-armastava välispoliitika vilju.

Ning kõigest paarkümmend inimest kogu suurel maal teadis, et esimene löök sellest suurest seeriast, mida planeeriti 41 aasta suvele, oli juba alanud. Selsamal 17.juuni päeval, kui esimese mehhaniseeritud korpuse komandör kindralmajor Tšernjavski sai Leningradi SRK staabiülemalt kindralmajor Nikiševilt käsu häire korras jalule ajada esimene tankidiviis.

Muide, autor pole üldsegi veendunud selles, et on õieti ülestäheldanud staabi nime, mida sel 1941. aasta 17.juunil juhatas eelpool mainitud kindralmajor Nikišev. Kas oli tegu ikka veel Leningradi SRK staabi või hoopistükkis juba Põhjarinde staabiga? Selle küsimuse õige vastus omab aga diagnoosimisel suurt tähtsust.

Rindeid ei loodud Nõukogude Liidus mitte kunagi rahu ajal. (kolmekümnendate lõpul hargnenud Kaug-Ida rinne on siinkohal reeglit kinnitav erand – Hiina piiril Jaapaniga puhkesid pidevalt kord suuremad, kord väiksemad relvastatud konfliktid). Rinnete hargnemine NSVL läänepiiridel **ennustas alati peatset sõjategevuse puhkemist.**

11.septembril 1939. aastal formeeriti Kiievi- ja Valgevene ESRK baasil kaks rinnet - Valgevene ja Ukraina rinne. Kuue päeva pärast algas sissetung Poolasse, mis lõppes septembri lõpus 51 % ennesõjaaegse Poola territooriumi "taasühendamisega" Nõukogude Liiduga (Sulgudes märgime siinkohal, et alates 1932.aastal Poola ja NSVL vahel sõlmitud mittekallaletungi lepingu sõlmimisest ei vaidlustanud Nõukogude Liit kordagi Poola idapiiride seaduslikkust ja õigusjärgsust).

Sõda lõppes – ja 14.novembril muudeti kaitse rahvakomissari käskkirjaga Nr. 0177 rinded taas sõjaväering-kondadeks, säilitades nende endised nimed.

9. juunil 1940. aastal loodi Kiievi sõjaväeringkonna juhtkonna baasil Lõunarinne, mille koosseisu läksid nii üksused kui väekoondised Kiievi ja Odessa SRK-st. Kaheteistkümne päeva pärast, 28. juunil kell 14.00 ületasid Lõunarinde väed Rumeenia piiri ning hõivasid 1940. aasta esimese juulipäeva lõpuks kogu Bessaraabia ja Põhja-Bukoviinia. Peale seda saadeti Lõunarinne 10. juulil 1940 aastal laiali.

Aga Soomet hindas sm. Stalin esialgu tunduvalt madalamalt Poolast ja Rumeeniast, seetõttu ei loodud Soome sõja alguseks (30. novembril 1939. aastal) eraldi rinnet. Aga kes meist poleks kordagi eksinud? Kuid niipea kui selgus, et "purustav löök Soome pisiputuka pihta" (just sellist väljendit kasutas võrratu nimega ajaleht "Pravda"(tõde) esimesel detsembril 1939. aastal) kipub pisut venima, parandati see viga viivitamatult.

Seitsmendal jaanuaril ühendati kõik Karjala kannasel tegutsevad väed **Looderindeks**. Peale kolmenädalast hingetõmmet ning tunduvat jõudude lisamist asusid rinde väed esimesel veebruaril otsustavale pealetungile, mis tipnes Mannerheimi kindlustustest läbimurdmise ja Viiburi rünnakuga. Seejärel, peale 12. märtsil Moskvas aset leidnud rahulepingu sõlmimist, saadeti Looderinde väed vastavalt kaitse rahvakomissari käskirjale Nr.0013 26.märtsist 1940 aastast laiali.

Lisaks on teada, et 41.aasta suvel hargnesid kolme rinde – Looderinde, Läänerinde ja Edelarinde väed veel **ENNE** seda, kui algas hitlerlike vägede pealetung nõukogude territooriumile, pealetung, mille reaalsust seltsimees Stalin keeldus isegi siis uskumast, kui see oli juba faktiliselt alanud.

Juba 41.aasta 19.juunil andis kaitse rahvakomissar Timošenko käsu viia nende kolme rinde staabid välikomando-punktidesse alates 22-23.juunist. Vastavalt siis Panavežises, Obus-Lesna jaama lähistel ja

Tarnopolis. Kusjuures neid komandopunkte hakati ehitama Timošenko käsu kohaselt, mis anti välja 27. mail 1941 aastal.

Märkimisväärne on ka see, et juba 19.juunil olid mõisted "rinne" ja "sõjaväeringkond" dokumentides täiesti eristatavad. Nii oli šifreeritud telegrammis, mille G.K. Žukov saatis 19.juunil 1941 aastal Edelarinde juhtkonnale, öeldud:

"Kaitse rahvakomissar käskis: 22.06.41. suunduda juhtkonnal Tarnopolisse, jättes Kiievisse Teile alluva ***sõjaväeringkonna*** *juhtkonna ...****rinde juhtkonna*** *eraldumine ja ümberbaseerumine hoida ranges saladuses..."*

Selle telegrammi tekst oli toodud võimalikest kõige ametlikumas kodumaiste sõjaajaloolaste teoses – monograafias "1941 aasta –õppetunnid ja järeldused.", mis anti välja 1992.aastal tollal veel SNG ühinenud relvajõudude kindralstaabi poolt. Muide, veel vanadel headel nõukogude aegadel välja antud ja kõik tsensuurid läbinud marssal Bagramjani mälestustes, kes oli enne sõda Kiievi ESRK staabiülema abi, meenutatakse, et Tarnopolis asuvasse komandopunkti sõitsid nad välja 21.juunil, omades käsku olla kohal 22.juuni hommikuks.

Täielikult hinnata seda sensatsioonilist teavet sai võimalikuks alles peale seda, kui 1996. aastal avaldas "Vojenno-istoritšeski žurnal" (sõja-ajalooline ajakiri), mis on Kaitseministeeriumi väljaanne, varem täiesti salastatud olnud (märkega "Eriti Tähtis") läänepiirkondade vägede tegevusplaanid mobilisatsiooni korral vägede operatiiv-hargnemisks.

Niisiis on nendes **dokumentides ette nähtud viia staabid Panevežise, Obus-Lesna ja Tarnopoli komandopunktidesse päeval M-3, s.t. kolmandal mobilisatsioonipäeval.** Millest järeldub, et V.Suvorov mitte ei ülehinnanud, vaid ilmselt alahindas sm. Stalini kavatsusi ja visadust. On tõsine alus arvata, et Punaarmee täismahuline operatiivhargnemine Euroopasse tungimiseks algas **19. või 20.juunil 1941 aastal.**

Ajaloolises kirjanduses ja memuaristikas on laialipillatud palju vihjeid neil päevil asetleidnud väga iseloomulikele sündmustele.

19.juunil saabus Balti ESRK lennuväeosadesse käskkiri ülemineku kohta kõrgendatud lahinguvalmidusse ning lennukite hajutamisest välilennuväljadele. 18.juunil andis Balti ESRK staabiülem kindralleitnant Klenov järgmise korralduse: *"...õhukaitsetsooni väeosadel ja väekoondiste õhukaitse vahenditel saavutada lahinguvalmidus Nr.2...õhukaitseväeosadel, mis paiknevad laagrites, pöörduda viivitamatult tagasi pideva dislokatsiooni punktidesse ...tähtaeg täitmiseks* ***19.juuni kell 18.00****"*

19.juunil oli läänerinde õhujõudude staap eraldatud vastavalt rindejuhataja armeekindral D.G.Pavlovi käsule Lääne Erisõjaväeringkonna koosseisust ja suunatud Minskist läände, Slonimi rajooni.

Kontr-admiral A.G.Golovko, kes neil päevil käsutas Põhja laevastikku, kirjutab oma mälestuste raamatus "Koos laevastikuga", et just **19.juunil** sai ta *"direktiivi mereväe peastaabist, mille kohaselt tuli allveelaevad merele minekuks ette valmistada"*.

20.juunil kandis Punalipulise Balti laevastiku juhataja viitseadmiral Tributs ette, et: *",,,laevastiku üksused on alates 19.06.1941 viidud lahinguvalmidusse vastavalt plaanile Nr.2"*. Kahju ainult, et isegi 1989-l aastal ei andnud VIŽ mingitki vihjet, mida endast kujutas "plaan Nr.2"

Kindralpolkovnik P.P.Polubojarov , kes oli enne sõda Balti ESRK auto-tankivägede valitsuse ülem, kirjutab, et *"1941 aasta 16.juunil sai 12-nda mehhaniseeritud korpuse juhtkond direktiivi väekoondise viimiseks kõrgendatud lahinguvalmidusse. ...18 juulil tõstis komandör väeosa lahinguhäire korras jalule ja käskis neil suunduda planeeritud rajooni. 19. ja 20.juuni jooksul see korraldus täideti...*

16.juunil viidi ringkonna staabi korraldusel lahinguvalmidusse ka kolmas MK (mehkorpus), mis samadel kuupäevadel koondus ettenähtud rajoonis".

18.juunil sai kaheksanda armee juht kindralmajor Sobennikov käsu Balti ESRK juhtkonnalt käsu vägede viimiseks neile ettenähtud piirilõikudele. Järgmisel päeval, **19.juunil**, saabus Balti ESRK staabist direktiiv, milles muuhulgas öeldi:

"...miiniväljad paigaldada vastavalt kaitseehitiste plaanile, pöörates tähelepanu nende täielikule salastamisele vaenlase eest..." [VIŽ 1989, Nr.5]

Muide, miinidest. Peamine nõukogude ajaloolane sõja algperioodi alal, akadeemik, doktor ja professor V.A.Anfilov õhkab oma arvult viimases raamatus kurvalt:

"...meil ei olnud käiku lastud tankitõrjemiinide seeriatootmist. 22.juunil oli kõigis piiriäärsetes ringkondades ***KÕIGEST*** *494 000 tankitõrjemiini..."*

Mure "täielikust salastatusest" ulatus selleni, et isegi Balti ESRK poliitpropaganda valitsuse ülem seltsimees Rjabtši andis 21.juuni õhtul korralduse:

"...diviisi ja korpuste poliitpropaganda osakondadel kirjalikke korraldusi mitte anda, vaid poliittöö ülesanded anda edasi suuliselt oma esindajate kaudu..."

Konspiratsioon, konspiratsioon ja veelkord konspiratsioon...Kas tõesti ei saanud usaldada paberile selliseid sõnu, nagu "olla valmis kaitsma nõukogude inimeste rahulikku loovat tööd" või "võõrast maad pole meile jalatäitki vaja."

Kindralmajor Iovlev, kes neil päevil käsutas kangelaslikku 64-dat laskurdiviisi, kirjutab oma meenutustes:

*"... kuuekümne neljanda laskurdiviisi väeosad asusid 41. aasta suve algul laagris Dorogobužis...15.juunil käskis Lääne ESRK juhataja armeekindral D.G.Pavlov meie korpuse diviisidel valmistuda täies koosseisus ümber-dislotseerumiseks. Pealelaadimise alguseks oli määratud **18.juuni**. Sihtjaama meile ei teatatud, seda teadsid ainult sõjaväe transporditeenistuse organid..."*

Muidugi erinesid nõukogude salastatuse normid tugevalt üldinimlikest. Kuid et kindrali auastmes diviisikomandör ei oma nagu tapikorras olev ZEK (kinnipeetav) vähimatki ettekujutust sellest, kuhu talle alluvaid polkusid "täies koosseisus" viiakse?!

Polkovnik Novitškov, kes oli sõja algul Kiievi ESRK-s paikneva viienda armee 62.laskurdiviisi staabiülem, annab teada, et: *"diviisi väeosad asusid laagrisse Kivertsõs (ligi 80 km piirist. - M.S) ning sooritades kaks öist rännakut, jõudsid **19.juuni** hommikuks kaitsevööndini, kuid ei hõivanud seda, vaid koondus metsadesse kaitsevööndi lähedal..."*

Imelik on see kõik. Väga imelik. Miks öösel? Ümbrus on sealkandis metsane ja soine ning ööpimeduses on vägagi kerge suurtükki sohu ära uputada ning inimesi asja eest-teist tagasi läbi vettida lasta. Ning ka ööd on juunikuus lühikesed, kaugele sa ikka viie-kuue tunniga kõnnid? Ning milleks siis ehitati betoondotte uuele piirile, taoti kaks aastat rahva raha maasse, kui 62 laskurdiviis pärast kaitsevööndile jõudmist *"…ei hõivanud seda, vaid koondus metsadesse kaitsevööndi lähedal..."*

Levivad kuuldused (paljundatuna nõukogude ajaloolaste töödes), et Stalin olevat püüdnud kõigest väest Hitleri kallaletungi Nõukogude Liidule edasi nihutada. Kuid selleks, et kallaletungi edasi lükata, ei oleks olnud vaja peita diviise metsades ega kolistada keset pilkast ööd mööda soid, vaid kutsuda keset selget päeva Kivertsõsse kokku keskajalehtede fotokorrespondendid ning käskida neil pildistada marssivaid kolonne. Ja pildistada neid sellise rakursi alt, et jätta piltidel mulje nende lugematust arvust. Ja siis panna need pildid ajalehe esiküljele pealkirjaga "Piir on lukus". Ning miiniväljade rajamisel oleks tulnud hoolitseda mitte täielikust salastatusest, vaid hoopis selle pärast, et mineerimise fakt ise oleks samal päeval saanud teatavaks kogu saksa agentuurile.

"Tehes tegemist ohtliku vaenlasega, tuleks arvatavasti näidata talle oma valmisolekut vastulöögiks. Kui me oleks demonstreerinud Hitlerile meie tõelist võimsust, oleks ta arvatavasti hoidunud sel hetkel meiega sõdimast" – kirjutab oma memuaarides armeekindral S.P.Ivanov, kogenud staabitöötaja, üks peamistest kodumaistest sõja algetapi ajaloolastest. Just nii, nagu soovitab niivõrd kõrge tasemega professionaal, oleks tulnudki tegutseda.

Kui Stalin oleks mõelnud, kuidas edasi lükata, aga mitte, et **kuidas mitte ära hirmutada...**

Jah, palju veidraid sündmusi toimus nendel päevadel, mil ajalehed kirjutasid vajadusest klaastaara järele, kuid meie pöördume tagasi küsimuse juurde, millega alustasime antud peatükki, nimelt – millal siis formeeriti Põhjarinne?

Paljudes raamatutes antud kuupäev 24.juuni 1941 on ilmne desinformatsioon. 22.juuni õhtul püstitavad kaitse rahvakomissar Timošenko ja Peastaabi ülem G.K Žukov oma tuntud direktiivi Nr.3 (mille sisu arutamise juurde pöördume veel korduvalt tagasi) punktis kolm ülesanded „*Põhjarinde armeedele*"..

Kuid ei saanud ju nad (ja ka direktiivi ette valmistanud kogenud staabitöötajad Vatutin ja Vassilevski) jagada korraldusi tühjale kohale.

Eelõhtul, 21.juunil, laupäeval, ÜK(b)P KK Poliitbüroo istungil otsustati: *" teha sm Meretskovi ülesandeks **Põhjarinde** vägede üldjuhtimine*", aga samuti võeti vastu otsus määrata **Põhjarinde** sõjanõukogu liikmeks Lening-radi linnakomitee liige sm. Kuznetsov.

Põhjarinde moodustamist puudutava dokumendi number ja täpne kuupäev on autorile teadmata.

Samuti pole autoril mingeid dokumentaalseid kinnitusi (peale juba 1987-l aastal avaldatud esimese tankidiviisi komandöri V.I.Baranovi mälestuste) selle tähtsaima asjaolu kohta, et käskkirjas, mille 17.juunil sai esimese mehkorpuse komandör, olid kasutusel sõnad "lahingu", "lahinguhäire" j.m.t. see-eest on üksikasjaliselt teada, kuidas seda käskkirja täideti.

Vastavalt käskkirjale oli ette nähtud laadida raudtee-ešelonidesse ja saata uude dislokatsioonikohta terve esimene tankidiviis. Aga diviisi koosseisu kuulus 370 tanki, 53 suurtükiga relvastatud soomusautot, peaaegu sada suurtükki ja miinipildujat (sealhulgas uusimad ja sel hetkel maailma parimad seitse tonni kaaluvad 152 mm haubitsad), sadu roomikveokeid, poolteist tuhat erineva otstarbega veoautot. Aga samuti tuhandeid inimesi ja sadu tonne kütust ja lahingumoona.

Raske öelda, palju võtaks selline mastaapne töö aega meie päevil. Võib arvata, et ainuüksi "laadimise kompleks-plaani" koostamisele läheks nädal. Aga mitte ilmaasjata ei olnud esimene tankidiviis juba siis "punalipuline" ja tema komandöri, Hispaania ja Soome sõja veterani kindral V.I.Baranovi rinnal ei säranud asjata Nõukogude Liidu Kangelase kuldtäht. Samade sõdade veteranid olid ka diviisi tankipolkude komandörid: Nõukogude Liidu Kangelased polkovnik D.D.Pogodin ja major P.S. Žitnev. Uskumatu, kuid siiski fakt – ööl vastu 19.juunit lahkus viimane ešelon esimese tankidiviisi varadega Berezki jaamast Pihkvast loodes.

Sõna "eliit" ei olnud tollal tavaks kasutada, samas sobib just see sõna kõige paremini iseloomustama 1-st tankidiviisi ja ka esimest mehkorpust tervikuna. Korpus formeeriti 1940.aasta suvel Soome sõjas silma paistnud

tankibrigaadide baasil: 13–nda punalipulise-, 20-nda punalipulise sm. Kirovi nimelise rasketanki- ja esimese kergetanki brigaadi baasil. Korpuse juhtkond formeeriti 20-nda punalipulise tankibrigaadi juhtkonna baasil – just see väekoondis murdis 1940.aasta veebruaris läbi Mannerheimi liinist selle kõige hirmsamas lõigus – "kõrgendiku 65,5" piirkonnas, rajades teed pealetungivale nõukogude jalaväele läbi 45-realise mineeritud okastraattõkke.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi määrusega 1940.aasta aprillist autasustati 20.tankibrigaadi Lahingupunalipu ordeniga, 613 inimest autasustati ordenite ja medalitega, 21-le tankistile anti Nõukogude Liidu Kangelase aunimetus. Sama suured olid ka 13-nda punalipulise brigaadi teened, mille komandör V.I.Baranov sai 21.märtsil 1940 aastal Nõukogude Liidu Kangelaseks.

Selle sõja ühemõtteliselt kuritegelik ja alatu iseloom ei vähenda siiski unikaalse kogemuse väärtust, mille nõu-kogude tankistid said Karjala kannasel kindlustatud rajoonist raskeimates looduslikes tingimustes läbimurdmisel. Ja oli neid (tankiste) seal küllaltki palju – juba lahingutegevuse alguseks oli nõukogude väegrupis 2289 tanki ning edaspidi kasvas nende arv pidevalt.

Nõukogude tankistide rikkaliku lahingukogemuse näitlikuks illustratsiooniks võiks olla pilt sellest, kuidas esimene tankidiviis jättis maha oma Pihkva lähistel Strugi Krasnõje asulas paikneva vana dislokatsioonipunkti.

Kindralpolkovnik I.M.Goluško, kes oli nendel päevadel lõpetanud Kiievi tankivägede kooli leitnantina, kirjeldab oma memuaarides pilti, mida ta nägi saabudes esimese tankidiviisi mahajäetud laagrisse:

"...peale vanema, kes tutvustas end tankipargi ülemana, polnud siin enam kedagi...maha jäänud tankid, mida oli ligi kakskümmend masinat, BT-5-ed ja BT-7-ed, loeti konserveerituteks. Vaatasin neid ja ainult ahhetasin – ühel puudus käigukast, teised olid ilma akumulaatoriteta, mõnedel oli maha võetud kuulipilduja...

Küsimusele, mida see kõik peaks tähendama, vastas vanem, et polk ***tõsteti häire korras üles*** *ja vedas kaasa kõik, mida vähegi suudeti liikuma panna..."*

Vaat seda nimetataksegi – sõjas nagu sõjas ikka. Rahuaja mõistete järgi on kahekümne komplekteerimata soomusmasina mahajätmine kuritegu. Kuid esimese mehkorpuse juhtkond teadis juba 1941.aasta 17.juunil, et nende ja nende alluvusse antud diviisi jaoks on rahuaeg lõppenud. Aga see tähendab, et tuleb minema söösta kitsast "püünisest", vaenlasele ammu teada olevast laagrist, kaotamata ühtki liigset minutit. Ja kõik mittetöökorras olevad masinad teha tagavaraosadest paljaks, kuna need võivad olla vajalikud lahingusse minevatele tankidele. Ning jättes korra järele valvama vapra vanema – edasi!

Muide, aga kuhu siis - "edasi"? **Kuhu liikus 17.juuni hommikul nii numbri kui ka ettevalmistuse poolest esimene Punaarmee tankidiviis?**

Isegi nõukogude rangeimad ülisalastatuse reeglid ei suutnud esimese TD sõdurite ja komandöride eest varjata fakti, et päike tõusis liikumise suunast paremalt ja loojus vasakule. Teiste sõnadega, rongid suundusid ükskõik kuhu, ainult mitte läänepiiri suunas. Pihkvamaa künkad ja metsasalud asendusid algul sihvakate männimetsadega, seejärel hakkas mets kiduma, üha sagedamini ilmus järvesilmasid, soid, aga seejärel ilmusid hoopis inimtühjad kivilagendikud.

22. juuni hommikul kriuksatasid ešelonid viimast korda piduritega ning tardusid seejärel liikumatuteks. Lõpp-peatus. Rong enam edasi ei lähe. Pole kuhugi minna - raudtee katkes polaarjoone taguses tundras. Saabuti lõppjaama - Alakurtti jaam Kirovi Raudteel. Oleme Lapimaal, Jõuluvana kodumaal.

260 kilomeetrit Murmanskini, 60 kilomeetrit Soome piirini. Poolteist tuhat versta sel päeval Saksamaaga alanud sõja rinde lähima punktini...

„Pannes maa tankikolonnide mürinaga vappuma...“

„Kuid vabastamise ja kättemaksu tund on lähedal! Punaarmee tuleb, pannes maa tankikolonnide mürinaga vappuma, kattes taeva oma lennukite tiibadega...“

Ütleme kohe välja, et selle teksti kirjutas nõukogude kirjanduse klassik A.N.Tolstoi hoopis teisel ajal ja teise sündmuse kohta. Sel päeval (18.septembril 1939.a) liikus edasikaebamisele mittekuuluv „vabastamine“ mürinal ja laginal Ida-Poolasse. Aga 23.juuni 1941.a varahommikul liikusid 1. ja 10. mehkorpuse tohutud kilomeetritepikkused tanki-, suurtükivedukite- ja autokolonnid hoopis teises suunas.

Siinkohas on õige aeg katkestada 1941.aasta juuni sündmuste edastamine ja selgitada lugejale – mida siis kujutas endast „mehhaniseeritud korpus“?

Teist Maailmasõda võib olulisel määral nimetada tankisõjaks. Just võimsad, operatiivselt iseseisvad tankikoondised said tol epohhil suurte pealetungioperatsioonide läbiviimise peamiseks instrumendiks. Ja kuna me asusime 1941.aasta Punaarmee reaalsete rünnakuvõimaluste väljaselgitamisele, siis ei saa me ilma nõukogude mehkorpusega lähemalt tutvumata kuidagi hakkama.

Punaarmee mehhaniseeritud korpustel oli ühine struktuur, mis kinnitati viimast korda 1941.a. veebruaris. Mehkorpuse koosseisu kuulusid:

- kaks tankidiviisi
- üks motoriseeritud diviis
- üksik mootorratturite polk
- arvukad spetsialiseeritud väeosad (üksik sidepataljon, üksik motoriseeritud sapööripataljon, korpuse lennueskadrill jne)

Iga diviisi koosseisus oli omakorda neli polku. Tankidiviisis oli kaks tankipolku, motoriseeritud laskurpolk ja mehhaniseeritud suurtükipolk (12 haubitsat kaliibriga 122 mm ja 12 haubitsat kaliibriga 152 mm).

Motoriseeritud diviisis oli kaks motoriseeritud laskurpolku, kergete tankidega komplekteeritud tankipolk ja kahuritega varustatud suurtükiväepolk. Peale selle oli igas diviisis oma sidepataljon, luurepataljon, pontoonsillapataljon, õhutõrje divisjon, arvukad insenertehnilised teenistused. Motoriseeritud diviisi koosseisus oli veel (vaenlase tankidega kohtumise juhtumiks) oma üksik tankitõrjedivisjon (30 kahurit kaliibriga 45 mm).

Nagu me näeme, püüdles nõukogude väejuhatus selle poole, et nii iga diviis kui ka korpus tervikuna omaksid maksimaalset operatiivset iseseisvust. Korpusekomandöri käsutuses oli oma tankitaraan – neli tankidiviiside tankipolku, mis olid relvastatud peamiselt keskmiste ja raskete tankidega. Oli oma suurtükiväegrupp – kolm mehhaniseeritud suurtükiväepolku, mis suutis läbimurdekohal vaenlase kaitse murda. Oli ka oma mehhaniseeritud „ratsaväelaava“ – neli motoriseeritud laskurpolku, kergetankide polk ja mootorratturite polk. Lisaks veel omad õhutõrje-, side- ja luurevahendid. Isegi omaenda luurelennuvägi – korpuse lennueskadrill, mille relvastuses oli 15 lennukit U-2 ja R-5 (U-2 suutis teatavasti lendu tõusta ja maanduda igalt metsalagendikult ning hävitada neid „ootamatu löögiga lennuväljade pihta 22.juuni hommikul“ oli põhimõtteliselt võimatu). Ainult V.Suvorov teab, kuidas saab selliselt „kükloobilt“ silma välja lüüa...

Peamise osa mehkorpuse relvastusest moodustasid **1031 tanki.** Need jagunesid järgmisel viisil: motoriseeritud diviisi koosseisus oli ette nähtud 264 kerget kiirtanki BT-7, kummaski tankidiviisis oli 63 rasket tanki KV, 210 keskmist tanki T-34, 26 BT-d ja 76 kerget (nende hulgas ka leegiheitjatega varustatud) tanki T-26. Kokku 375 tanki. Lisaks olid veel luurepataljonide relvastuses 17 ujuvtanki T-37 või T-38.

Lisaks oli mehkorpuse relvastuses veel selline relvastusliik, mis Wehrmachtil relvastusest puudus - nimelt kahuritega soomusautod: 18 motoriseeritud diviisis ja 56 kummaski tankidiviisis. Relvastatud olid need soomusautod (BA-10) 45-mm kahuriga 20K s.o ületasid relvastuse võimsuselt saksa tanke Pz-I, Pz-II ja Pz-38(t), mis moodustasid kokku umbes 56 % Wehrmachti tankigruppide tankipargist. Arvestades ka kergeid kuulipildujatega soomusautosid (BA-20), oli mehkorpuses **268 soomusautot.**

1941.a. veebruaris võeti vastu otsus formeerida **KAKSKÜMMEND ÜHEKSA** sellist mehhaniseeritud korpust, mis tähendas tankivägede arvukuse tõstmist 30 tuhande tankini: kaks korda rohkem kui oli Saksamaa, Inglismaa, Itaalia ja USA armeedes kokku.

Samal ajal planeeriti Wehrmachtis Nõukogude Liitu sissetungiks **NELJA** tankigrupi loomist. Saksa tankigrupil polnud ei kindlat vägede koosseisu ega ka kindlat koosseisulist tankide arvu.

Näiteks oli kõige nõrgemas tankigrupis (Hoepneri 4.TG) kolm tankidiviisi (1., 6. ja 8.) ja kolm motoriseeritud diviisi, kokku 602 tanki.

Kõige võimsamas Guderiani 2.TG-s oli viis tankidiviisi (3., 4., 10., 17. ja 18.), kolm motoriseeritud ja üks ratsaväediviis ning üksik motoriseeritud rügement „Großdeutschland“, kokku 994 tanki.

Kokku oli nelja tankigrupi koosseisus 22.juunil 1941.a. **3266 tanki** s.o keskmiselt **817 tanki** igas grupis.

Tõe huvides tuleb märkida, et kaotades nõukogude mehkorpusele tankide arvus, ületas Wehrmachti tankigrupp seda tunduvalt (2-3 korda) isikkooseisu arvus. Näiteks oleks Guderiani tankigrupis täieliku komplekteerimise korral olnud üle 110 tuhande sõduri, samal ajal kui nõukogude mehkorpuse koosseisus oli ette nähtud 36 080 inimest.

Sellel näilisel vasturääkivusel oli lihtne seletus. Valmistudes sõjaks Nõukogude Liiduga käskis Hitler suurendada tankidiviiside arvu kaks korda – 10-lt 20-ni. Seda tehti lihtsa jagamise teel, vähendades tankirügementide arvu diviisis kahelt ühele. Selle tulemusena oli saksa tankidiviisis ühe tankirügemendi kohta kaks jalaväerügementi, kusjuures enamus sellest jalaväest ei liikunud sugugi soomustransportööridel (nagu vanades nõukogude filmides), vaid erinevat tüüpi trofeeveoautodel. Wehrmachti maavägede staabiülem Halder märkis oma kuulsas päevikus (22.mai 1941.a sissekanne), et Guderianil oli 17.tankidiviisis tervelt 240 erinevat tüüpi autosid (!) Kuidas hooldada välitingimustes sellist liikuvat automuuseumi?

Wehrmachti motoriseeritud diviisis tanke ei olnud. Mitte ühtegi. H.Hoth kirjutab, et tema tankigrupi motoriseeritud diviisid olid formeeritud tavalistest jalaväediviisidest ning autod saadi *„alles viimastel kuudel enne sõja algust, aga 18. diviis ainult paar päeva enne koondumisrajooni liikumist“*.

Faktiliselt kujutas Wehrmachti tankigrupp endast suurt motoriseeritud jalaväekoondist, mida oli tugevdatud mõne (3 kuni 5) tankirügemendiga. Jätkates omal ajal V.Suvorovi poolt algatatud „zooloogilist“ võrdlust, võime nimetada saksa tankigruppi võimsaks ja raskeks pühvliks, Punaarmee mehkorpust aga paindlikuks ja kiireks leopardiks.

Päris looduses oleks nelja pühvli ja kahe tosina leopardi võitluse tulemus ette kindel. Ning ka Punaarrmee kõrgem juhtkond ei kahelnud oma „leopardide“ võimetes, vaid tegid kõige julgemaid plaane Suureks Sõjaretkeks.

„...Tankikorpused tungivad lennuväe massilisel toetusel vaenlase kaitsevööndisse, lammutavad ta tankitõrjesüsteemi, hävitavad möödaminnes ka muu suurtükiväe ning liiguvad operatiivsügavusse... Eriti efektiivne on mehkorpuste kasutamine kontsentriliselt, kus need mehkorpused moodustavad oma purustava löögiga „tangid“ vaenlase edasiseks hävitamiseks... Sellise tegutsemise juures me arvestame, et paar tankikorpust pealöögi suunal annavad mõne tunni jooksul hävitava löögi ning haaravad kogu taktikalise sügavuse 30-35 km ulatuses. See nõuab tankide ja lennuväe massilist kasutamist ning see on uute tankitüüpide puhul võimalik“ – niimoodi kandis Punaarmee auto-tankivägede Peavalitsuse ülem armeekindral Pavlov õigustatud uhkusega ette kuulsal Punaarmee kõrgema juhtkonna nõupidamisel 1940.a detsembris.

„...Edasise pealetungi tempo peale taktikalise sügavuse ületamist on kiirem ning ulatub kuni 15 kilomeetrini tunnis... Me leiame, et 60 km sügavus vaenlase tagalas pole piir. Alati on vaja silmas pidada võimalust kiirendamise ja organiseerimise arvelt juba esimesel päeval ületada ka teine kaitseliin ning minna kogu operatiivsügavusse...“

See oli lihtne paberil, aga reaalses elus...Kahjuks oli isegi Hitleril (ehkki teda loeti „poolhulluks jefreitoriks“) niipalju mõistust, et ta ei jäänud lööki ootama, vaid ründas ise. Ründas varem, kui Stalin jõudis kuni viimase vindini komplekteerida oma 29 mehkorpust. Seetõttu tuli sõdida hoopis teistsugusete mehkorpustega kui ülaltoodud kirjelduses.

Täielikult komplekteerida ettenähtud koosseisuni kõiki 29-t mehkorpust 1941.a. juuniks ei õnnestunud. Sellest kui eredast ja veenvast näitest meie „sõjaks mittevalmisoleku kohta“ korrutasid alati kõik „ajaloolased“ spetspropaganda ametkonnast. Seejuures unustasid nad alati selgitamast, missuguseks sõjaks siis valmistus (kuid kahjuks ei jõudnud lõpetada ettevalmistusi) „muutumatult rahuarmastav“ stalinlik impeerium, kui ta lõi sellise soomustatud hordi, kus kahurite arv ületas Batu khaani vägedes olnud saablite arvu.

„Me ei arvestanud meie tankitööstuse objektiivseid võimalusi, - kaebab kurvalt oma memuaarides Suure Võidu Marssal, - *mehkorpuste täielikuks komplekteerimiseks oli vaja 16 000 uut tüüpi tanki... sellist hulka masinaid polnud ühe aasta jooksul praktiliselt kusagilt võtta“*.

No kuidas sai Kindralstaabi ülem unustada ta enda poolt 22.veebruaril 1941.a kinnitatud mehkorpuste arendamise programmi?

Kõik mehkorpused jagati 19 „lahingu“, 7 „vähendatud koosseisuga“ ja 4 „teisejärguliseks vähendatud koosseisuga“ korpusteks. Kokku planeeriti 1941.a. lõpuks mehkorpuste ja kahe üksiku tankidiviisi koosseisu 18 804 tanki, neist 16 655 tk „lahingu“ mehkorpustes.

Teiste sõnadega öeldes oli 19-s „lahingu“ mehkorpuses igaühes keskmiselt sama palju tanke (877 tk), kui palju oli neid keskimiselt igas 4-st saksa tankigrupis.

Arvuliste näitajate osas täideti seda programmi edukalt. Juba 22.veebruariks 1941.a oli mehkorpuste koosseisus 14 684 tanki. Aasta lõpuks oli planeeritud juurdekasv 4120 tanki, mis oli tunduvalt vähem kui reaalselt toodeti (1941.aastal toodeti **6590 tanki**, seal hulgas 1358 KV-d ja 3014 T-34).

Võrdluseks märgime, et sakslased (kelle heaks olevat „töötanud kogu Euroopa“) tootsid 1941.aastal ainult **3094** igat liiki tanke, sealhulgas 678 kerget tšehhi Pz-38(t).

Järgmisel 1942.aastal tootis NSVL-u tankitööstus juba 24718 tanki, seal hulgas 2553 rasket KV-d ja 12 527 keskmist T-34. Kokku: 3911 KV-d ja 15 541 T-34 kahe aastaga.

Kusjuures see tootmismaht saavutati niisugustes tingimustes, mida Žukov koos Staliniga oleksid võinud ette näha ainult õudusunenägudes: kaks tähtsaimat ettevõtet (maailma suurim tankitehas Nr.183 ja riigi ainus tankidiislite tootja tehas Nr.75) tuli pommisaju all vedada Harkovist Uraalidesse, aga kaks tohutu suurt Leningradi tehast (Kirovi nimeline Nr.185 ja Vorošilovi nimeline Nr.174) jäid blokaadirõngasse. Ei ole mingit mõistlikku alust kahelda selles, et normaalsetes oludes oleks nõukogude tööstus suutnud 1942.aasta lõpuks (nagu see planeeritud oli) täielikult komplekteerida ja ümberrelvastada kõik 29 mehkorpust, millede jaoks oli kokku vaja „vaid“ 3654 KV-d ja 12 180 T-34.

Lõpetame nüüd vaidlused ja prognoosid ning lähme selle juurde, mis oli tegelikult olemas. Lahingutegevuse alguseks oli viie läänepooolse SRK koosseisus olevates 20-s mehkorpuses **11 029** tanki. Lisaks oli üle **2000** tanki nende kolme mehkorpuse (5., 7. ja 21.) ja üksiku 57.tankidiviisi koosseisus, mis juba kahe sõjanädala jooksul viidi lahingusse Šepetovka, Lepeli ja Daugavpilsi juures. Sel moel pidi Žukov & Co sõja algul leppima ainult **NELJAKORDSE** ülekaaluga tankides. Seda siis, kui arvestada ülitagasihoidlikult s.o kui mitte arvestada tanke, mis kuulusid ratsaväediviiside relvastusse või asusid sisemaistes SRK-des. Kokku aga oli Punaarmees 1.juuni 1941.a. seisuga **19 540 tanki** ja **3258 suurtükiga soomusautot** (ja jällegi ei arvesta me kergeid ujuvtanke T-37, T-38, T-40 ning tankette T-27).

Olemasolevad tankid jagunesid mehkorpuste vahel äärmiselt ebaühtlaselt. Olid olemas peaaegu täielikult komplekteeritud korpused (1., 5. ja 6.), olid korpused (17. ja 20.), kus polnud isegi sadat tanki. Sama kirev oli ka tankipargi koosseis. Suuremas osas mehkorpustes polnud üldsegi uusimaid tanke (KV ja T-34). Mõned (10., 19., 18.) aga olid relvastatud väga viletsas seisukorras olevate 1932-1934 aastatel väljalastud BT-2 ja BT-5 tankidega või isegi kergete ujuvtankidega T-37 ja T-38. Ning samal ajal oli korpuseid, milles oli sadu uusimaid tanke.

Esimesel pilgul on raske mõista sellise formeerimise sisemist loogikat. Igal juhul pole mingit sidet korpuse formeerimise algusaja ja komplekteerimistaseme vahel. Näiteks Rokossovski 9.MK, mille formeerimine algas juba 1940.aastal, koosseisus oli kõigest 316 (teistel andmetel – 285) tanki, aga 1941.a. kevadel loodud 22.MK-s oli sõja alguseks juba 712 tanki.

Aga kui me kanname NSVL-u piiriäärsete rajoonide kaardile mehkorpuste **dislotseerumiste asukohad,** avaneb eesseisva „Groza“ plaan meile oma täies ilus.

Seitse Punaarmee kõige võimsamat mehkorpust, millest igaüks ületas tankide arvu ja kvaliteedi poolest ükskõik millist Wehrmachti tankigruppi, olid enne sõda paigutatud järgmisel, väga loogilisel moel.

Pealöögi pidid andma Edelarinde väed suunaga Krakov–Katowice. Vaat sellepärast asusidki „Lvovi eendi“ teravikus kolm mehkorpust (4., 8. ja 15.). Nende koosseisus oli 2627 tanki, sealhulgas 721 KV-d ja T-34. Kokku aga oli Edelarinde koosseisus kaheksa **(!!!)** mehkorpust.

Abistava löögi Ljublini-Varssavi suunas pidid andma Läänerinde vasaku tiiva väed – ning Belostoki metsades, just Varssavi maantee juures, leiame me 6.MK (1131 tanki, nende seas 452 uut KV-d ja T-34). Ning veel kolm mehkorpust peitusid „Belostoki eendi“ tihedates metsades.

Edela- ja Läänerinde teise ešeloni (Šepetovka ja Orša rajooni) liikusid veel kaks „vägilast“ – 5.MK (1070 tanki) ja 7.MK (959 tanki).

Lõunarinde (Odessa SRK) ja Looderinde (Balti ESRK) vägedele anti palju tagasihoidlikumad ülesanded: kindlalt katta löögigrupeeringute tiibu ning mitte lasta vaenlasel tungida sõjaväeringkonna territooriumile. Seepärast me leiamegi nende koosseisust vaid kaks mehkorpust (kummagil), mis pealegi olid vaid poolenisti komplekteeritud ning vaid vanade tankidega.

Kõik oli lihtne, selge ja täiesti loogiline. Ainukese mõistatusena paistab ainult ühe mehkorpuse asukoht, millest rääkides me seda raamatuosa ka alustasime.

„Ja läks liikvele...“

Numbri, vanuse ning komplekteerituse järgi esimene MK asus enne sõda Põhjarinde koosseisus (Leningradi SRK). Miks ja milleks? Kuigi Leningradi SRK kuulus traditsiooniliselt “NSVL läänepiiri äärsete SRK-de” loetellu – mis läänepiirist saab tema puhul juttu olla? Läänest piiras seda Balti sõjaväeringkond, aga Ida-Preisimaa piirini oli Leningradist ligi 720 kilomeetrit. Piiriäärseks oli Leningradi SRK vaid neljamiljonilise elanikkonnaga Soome suhtes.

Leningradi SRK muutus rindeks, mille nimeks oli Põhjarinne. Esmapilgul on seegi küllaltki imelik – loogilisem oleks olnud seda nimetada “Leningradi– “; “Balti– “, või äärmisel juhul “Karjala” rindeks. Kuid Stalini impeeriumis juhtus juhuslikke asju väga harva.

“1941 aasta juuni keskel suundus grupp ringkonna juhtivaid töötajaid, keda juhatas ringkonna komandör kindral- leitnant M.M.Popov, maastikule Murmanski ja Kandalakša ümbruses.” – meenutab üks selles sõidus osalenutest, lennuväe peamarssal A.A.Novikov, kes sel ajal oli ringkonna õhujõudude juhataja. Murmansk, see pole lihtsalt põhi, vaid polaarjoone tagune põhi. Edasi kirjeldab seltsimees marssal sügava nördimusega, kuidas Popov ja teised seltsimehed jälgisid tolmusambaid, mida tõstsid üles metsavahelisi teid mööda piiri poole suunduvad Soome väeosad. Teiste sõnadega, ringkonna (rinde) juhtkonna “väli”komandeering kulges Soome piiri vahetus läheduses. Kindlal territooriumil metsavaheteede uurimine (militaristikas nimetatakse seda sõnaga “rekognostseerimine”) haaras komandöri niivõrd, et tagasi Leningradi pöördus kindralleitnant Popov alles 23.juunil ning kogu esimese sõjapäeva juhtis ringkonda (rinnet) peakorteri esindajana Moskvast saabunud K.A.Meretskov.

Muidugi võib oletada, et kindral Popovi sõit Murmanskisse oli seotud ringkonna vägede ees seisva hitlerliku rünnaku tõrjumisega. Siiski mitte. Sakslaste rünnakut polaaraladele ei oodanud keegi. Millest väga kaunisõnaliselt pajatavad pommitajate grupi II/KG 30 komandöri alampolkovnik H.Raizeni memuaarid, milles ta meenutab esimest rünnakut Murmanskile 22. juunil 1941. aastal:

“...me ei tundnud ei hävitajate ega õhutõrjesuurtükiväe vastutegevust. Isegi neid lennukeid, mis sooritasid rünnakuid väikselt kõrguselt, ei tulistatud...vaenlaste lennuväge sõna otseses mõttes ei eksisteerinud, saksa lennukid tegutsesid vaenlase territooriumi kohal ilma kaotusteta...”

Ja kuidagi veider kronoloogia on sündmustel: kindral Popov sõidab vahetult enne sõjategevuse algust Murmans-kisse, et valmistada linna ette “kaitseks sakslaste eest”, kuid lahkub linnast kohe, kui saksa kallaletung tegelikkuseks saab...

Võib ju ka esimese tankidiviisi ümberbaseerumise kohta kirjutada , et selle sihiks oli “Murmanski kaitse tugev-damine”. Võib. Paber kannatab kõike. Aga miks pidada nõukogude kindraleid lollpeadeks? Kui nad oleksid tahtnud viia tankidiviisi Murmanskisse, siis nad oleksidki seda teinud. Kirovi raudtee ulatub täpselt Murmanskini. **Mis vajadus sundis 260 kilomeetrit enne sihtpunkti pöörama vasakule ja laadima maha diviisi inimtühjas ja teetus metsatundras?**

Ja kuidas sai diviis, mis oli varustatud kergete tankidega BT, tugevdada nõukogude polaaralade kaitset? Pöördume veelkord 1.TD komandöri V.I.Baranovi mälestuste poole:

“...tankistide tegevust raskendas tugevasti liigendatud maastik. Teedetu maastik, kaljud ja järsud metsaga kaetud sopkad, põõsastikku kasvanud lagendikud, järved, mägijõed, soostunud maa-alad...tankide rakendamisest kasvõi pataljoni koosseisus ei saanud olla juttugi. Lahinguid peeti väikestes gruppides, rühmadena või isegi üksikute masinatega varitsusest...”

Sellisel “tankitõrjemaastikul” kaotasid kiirekäigulised BT-d vältimatult oma peamise eelise – liikuvuse. Aga teisi erilisi väärtusi sel kuulikindla soomuse ja kerge 45-mm suurtükiga masinal ei olnudki. Kas tõesti viidi tankidiviis seitsme maa ja mere taha ainult selleks, et rebida ta seal osadeks ja tegutseda “üksikute masinatega varitsusest”? “Kaitse tugevdamiseks” oleks olnud palju lihtsam ja efektiivsem tuua nendesamade ešelonidega polaarjoone taha kümmekond raskesuurtükiväe polku Peakorteri reservist. Ja panna varitsusse mitte kerged tankid (mille kildmürsu kaal oli 1,5 kilo) , vaid rasked haubitsad kaliibriga 152 mm, aga veelgi parem – kaliibriga 203 mm. Nemad oleks vaenlast vastu võtnud mürskudega, mille kaal oli 43 – 100 kg, mille eest oleks isegi graniitvallide keskel end raske varjata olnud.

Ja kõigest sellest hoolimata suundus 1.TD just nimelt Alakurttisse. Ja just nimelt neil päevil, kui nõukogude kind-ralid jälgisid binoklitest Soome metsateid. Ja seda üldsegi mitte juhuslikult ega ka oma äraütlemata suurest lollusest, vaid kooskõlas **hämmastavalt ilusa plaaniga**. Selle plaani arutamisega tegeleme veidi hiljem, praegu aga siirdume tagasi 17.juunisse 1941. aastal.

Just sel päeval, kui 1.TD alustas ešelonide laadimist, mis pidid suunduma polaarjoone taha, lahkus 10.MK juhtiv-koosseis staabiõppustele. Neid õppusi otsustas ringkonna juhtkond läbi viia Karjala kannase

põhjaosas Viiburi rajoonis Soome piiri lähedal. 21.juuni hommikul kell 9.00 muutus midagi ootamatult, õppused katkestati ning kõigil komandöridel kästi viivitamatult oma väeosadesse tagasi pöörduda.

22.juuni öösel kell kaks (just sel ajal, kui 1.TD ešelonid lähenesid sihtpunktile) saabus 10.MK 21.tankidiviisi staapi Tšornaja Retška asulasse Leningradi lähistel kindralleitnant P.S. Pšennikov isiklikult – 23.armee, suurima kolmest Põhjarinde kooseisus olevast armeedest komandör. Kindralleitnant isiklikult käskis 21.TD komandöril polkovnik Buninil valmistada väeosa ette väljaastumiseks.

22. juuni päeval kell 12.00 kuulutati diviisis välja lahinguhäire koos väeosade koondumisega häire korral ette-nähtud rajoonides. Järgmisel päeval, **23.juunil kell kuus hommikul** saadi 21-s tankidiviisis 10.MK staabist lahingu-käsk liikumiseks Ilja-Noskua rajooni (mis nüüdisajal kannab nime Svetogorsk Leningradi oblastis.), **mõne kilomeetri kaugusele Soome piirist.**

Autori käsutuses ei ole 10.MK teiste diviiside "lahingutegevuse päevikute" tekste, kuid teades, et needki väeosad lahkusid oma dislokatsioonikohtadest Puškinost ja Oranienbaumist samaaegselt 21.tankidiviisiga ning liikusid samas suunas, võib oletada, et 41.aasta 22.juunil said nad korpuse juhtkonnalt ja 23-st armeest samalaadsed käsud.

Ja nüüd on paras hetk lähemaks tutvumiseks selle mehhaniseeritud korpusega.

Kümnes mehhaniseeritud korpus (komandör kindralmajor I.G. Lazarev) oli lahingutegevuseks ette valmistatud ja varustatud tunduvalt halvemini kui esimene MK. Erinevates allikates tuuakse 10.MK tankidega varustatuse kohta erinevaid andmeid - alates 469 ja lõpetades 818 masinaga. Selline segadus arvudes on arvatavasti seotud sellega, et korpuse relvastuses oli palju varajaste väljalasete T-26 ja BT-sid, mida vahetult enne sõda kiirendatud korras maha kanti ja uuema tehnikaga asendati.

Suures osas puudutavad need märkused kümnenda mehkorpuse 24-dat tankidiviisi, mis oli formeeritud 11-nda tagavara tankipolgu baasil ning saanud endale päranduseks tugevalt äratrööbatud õppeotstarbelise materiaalosa: 139 tanki BT-2 ning 142 tanki BT-5 (kokku 281 tanki väljalaskeaastaga 1932 – 1934). Kui 24.TD alustas liikumist pealetungiks ettenähtud rajooni, jäeti 281-st arvel olnud soomusmasinast 49 maha endisesse dislokatsioonialasse kui rivist väljas olevad. Lõpptulemusena jõudis rännakule asunud 232 tankist Svetogorskis asuva metsamassiivini vaid 177 tanki.

Tunduvalt paremad olid lood 10.MK teise tankidiviisi, 21 TD-ga. See diviis oli formeeritud 40-nda punalipulise tankibrigaadi baasil, mis oli oma ordeni välja teeninud mehisuse ja meisterlikusega eest Karjala kannasel sõdides. Sõja algushetkeks oli 21.TD nimekirjades 217 kerget tanki T-26 . Ja ka rännaku suutis see diviis läbi viia tunduvalt organiseeritumalt. 21.TD lahingutegevuse päevikus võime lugeda:

"...rännakul jäid maha üksikud tankid ja masinad, mis diviisi järelväe tehnikute poolt parandati ning suunati tagasi marsruudile".

Mis puudutab 10.MK kolmandat diviisi – 198-dat motoriseeritut, siis tema koosseisus oli vaid mõnikümmend korras tanki ning sisuliselt oli tegu tavalise laskurdiviisiga, mille käsutuses, tõsi küll, oli ebatavaliselt suur kogus autotransporti.

Kõik selgub võrdluses. Selle kuldreegli juurde, mille nii püüdlikult unustasid kommunistlikud "ajaloolased", tuleme veel korduvalt tagasi. Loomulikult, võrdluses esimese mehkorpusega (1039 tanki ja 4730 erineva otstarbega autot alates kütusetsisternidest ja lõpetades külmutusmasinate ja liikuvate duššikabiinidega, uusimate roomikvedukite ning haubitsatega suurtükipolkudes) näeb 10. mehkorpus välja lausa relvituna. Kuid sõdida kavatseti ju mitte oma ringkonnanaabriga, vaid mingi teise vaenlasega...

Selsamal päeval ja tunnil, mil 10.MK määratu kolisev ja kõvasti tossu välja ajav tankidest, soomusautodest ja roomikvedukitest koosnev kolonn liikus läbi Leningradi Viiburi suunas, liikus 41.aasta 22.juuni hommikul mööda Leningradi maanteed Pihkvast Gatšinasse (Krasnogvardeiskisse) Põhjarinde peamine löögijõud – kaks diviisi (3.TD ja 163.motoriseeritud diviis) esimese mehkorpuse koosseisust.

"Sööstsid tankid tormi tõstes, võimas soomus tungis peale..." (read omaaegsest tuntud nõukogude laulust.- Lemet)

Ainuke häda – sööstsid kuidagi arusaamatus suunas. **Mitte sõtta, vaid sõjast eemale. Või siiski sõtta , aga mingisse teise?**

Aga samal ajal küpses Leningradi kõige kaugematel (esialgu veel) läänesuunalistel eelpostidel suur õnnetus.

Juba esimestest sõjatundidest Baltikumis omandas olukord Looderinde kaitsevööndis enneolematu lüüasaamise jooned. Nõukogude ajaloolased kirjeldavad nende päevade sündmusi monograafias "1941-õppetunnid ja järeldused" järgmiselt:

"...vaenlase esimesed löögid osutusid Looderinde vägedele katastroofilisteks. Armee katteväeosad hakkasid korratult tagasi tõmbuma...Kaotanud kontrolli olukorra üle, ei suutnud rinde juhtkond kasutusele

võtta otsustavaid meetmeid olukorra taastamiseks ning vältida kaheksanda ja üheteistkümnenda armee taganemist..."

Väärib märkimist, et vaenlasele jättis "korratu tagasitõmbumine" mulje varakult planeeritud taganemisest. Saksa maavägede staabiülem F.Halder kirjutab oma tuntud "Sõjapäevikus" 1941. aasta 23.juunil:

"...Organiseeritud taganemisest pole siiani mõtet rääkida. Erandiks on võib-olla armeegrupi "Nord" rinderajoonid, kus oli ilmselt juba varakult planeeritud ja ette valmistatud taganemine Daugava taha. Sellise ettevalmistuse põhjuseid ei ole esialgu õnnestunud tuvastada..." Jah, ei jätkunud saksa kindralitel fantaasiat selleks, et endale meie reaalsusi ette kujutada...

Aga pöördume siiski tagasi nende sündmuste kirjelduste juurde, nii nagu nõukogude ajaloolased on neid meieni toonud:

"...26.juunil halvenes meie taganevate vägede olukord järsult. Üheteistkümnes armee kaotas kuni 75 % tehnikast ja kuni 60 % isikkoosseisust. Selle juhataja kindralleitnant V.I.Morozov heitis rindejuhatajale kindralpolkovnik F.I.Kuznetsovile ette tegevusetust...Rinde sõjanõukogus arvati, et ta ei või ette kanda niivõrd jämedas vormis, kusjuures F.I.Kuznetsov järeldas ekslikult, et armee staap koos V.I.Morozoviga on sattunud vangi ning töötab vaenlase dikteerimise järgi...Juhtkonnas tekkisid lahkhelid. Näiteks kandis Sõjanõukogu liige korpusekomissar P.A.Dubrov ette, et staabiülem kindralleitnant P.S.Klenov on pidevalt haige, staap töötab organiseerimatult, aga rinde komandör närveerib..."

Kuni Looderinde staabis otsiti süüdlast, **andis 26.juunil 1941.aastal Daugavpilsi rajoonis ennast vangi Looderinde operatiivvalitsuse ülem kindralmajor Truhhin** (hiljem tegi Truhhin aktiivset koostööd sakslastega, juhtis vlassovlaste armee staapi ning lõpetas elu võllas 1946.aastal).

Edasiste sündmuste õigeks mõistmiseks on väga tähtis mõista, et Kõrgem Ülemjuhatus hindas situatsiooni kainelt ega hellitanud mingeid lootusi selles osas, et juhitamatu Loodearmee laialipaisatud väeosad suudaksid saksa vägede pealetungi tagasi hoida.

Juba 24.juunil (s.t. kolmandal sõjapäeval!) võeti vastu otsus kaitsevööndi loomiseks Luuga jõe joonel – 550 km piirist ning 90 km esimestest Leningradi tänavatest.

Üheaegselt sellega võttis peakorter 25.juunil vastu otsuse anda vastulöök Wehrmachti 56-dale tankikorpusele, mis tungis Daugavpilsi suunas. Püüdes kuidagigi takistada pealetungivaid saksa vägesid looduslikul kaitsejoonel Daugava jõel, suunas TTPA juhtkond sinna täiesti komplekteerimata 21-se mehkorpuse, mille täielikku komplekteerimist nägid plaanid ette alles 1942-ks aastaks ning isegi viienda õhudessantkorpuse, mis ei omanud tankidega võitlemiseks ei vastavat relvastust ega ka vajalikku väljaõpet. Teiste sõnadega, lõhet kokkuvarisenud rinde kaitses püüti täita kõigega, mis käe alla sattus.

Ja vaat sellises olukorras suundus kõige võimsam väekoondis Looderinde sõjateatris, esimene mehkorpus, milles isegi peale kroonijuveeli - esimese TD - Lapimaale saatmist oli **kuus korda rohkem tanke** kui Leljušenko 21-ses mehkorpuses, sadade tankide roomikutega teid lõhkudes põhja, Gatšinasse, s.t. täpselt vastassuunda rindejoonest.

Muuseas, isegi sakslased olid vägagi ärevil nende jaoks arusaamatu "Pihkva tankigrupi" kadumise üle. Algul näis neile, et 1.MK läks Pihkvast lõunasse. Halder kirjutas 22.juunil 1941 aastal oma päevikus:

"...venelaste motoriseeritud Pihkva grupering ...on avastatud oma varem eeldatud kogunemiskohast 300 km lõuna pool..."

Seejärel – järgmine versioon (sissekanne 24.juunist):

"...Kõigist meile teada olevatest vaenlase operatiivreservidest on käesoleval hetkel selgusetu vaid Pihkva tankigrupi asukoht. Võimalik, et see on paisatud Šiauliai ja Daugava vahelisse rajooni..."

Järgmisel päeval, 25.juunil, kannab Halder ette, et:

"Vaenlase esimene tankikorpus on ümberpaigutatud Pihkva rajoonist üle Daugava Riiast lõuna poole".

Ärgem olgem liiga ranged Saksa sõjaväeluure tööd arvustades. Neile ei võinud lihtsalt pähegi tulla, kust tegelikult oleks tulnud esimest MK otsida. Ja ei olnud neil ka sellise tegevusraadiusega luurelennukeid, mis oleksid suutnud fikseerida tankiüksuste liikumist Põhjarindel. Vaat kui neil oleks olnud luuresatelliit, siis selle pardalt oleks avanenud tõeliselt fantastiline vaatepilt.

Ida–Preisimaalt liikusid loode suunas Daugava poole kahes suures kolonnis kaks saksa tankikorpust neljandast tankigrupist. 41-ne Reinhardti juhtimise all ja 56-s von Mansteini juhtimise all. Edasi kulges kolmesaja kilomeetri ulatuses tavapärane rahulik (kui vaadata kosmosest) elu. Aga veel kaugemal idas, ikka samas loodesuunas, liikusid samasugustes tolmu ja diislisuitsu pilvedes kaks nõukogude korpust, 1.MK Pihkvast Leningradi suunas ja 10.MK Leningradist Viiburi suunas.

Ja mis veelgi huvitavam – nii sõdivad saksa kui ka rännakul olevad nõukogude diviisid liikusid enam-vähem ühesuguse kiirusega!

Mansteini korpus läbis 255 kilomeetrit piirist Daugavpilsini (Dünaburg) nelja päevaga. Liikumise keskmine kiirus oli seega 64 kilomeetrit päevas.

Reinhardti korpus liikus piirist Krustpilsi linnakeseni Daugava ääres viie päevaga. Keskmine tempo 55 kilomeetrit päevas.

Aga kümnenda mehkorpuse tankidiviisid jõudsid neile määratud rajoonidesse Viiburist kirde poole, 150 kilomeetri kaugusele Leningradist, 24.juuni õhtuks. Rännakuks Pihkvast Gatšinasse (200 kilomeetrit linnulennult) kulus elitaarse 1.MK diviisidel kaks päeva.

Rangelt võttes oli nõukogude tankidiviiside liikumiskiirus siiski poolteist korda suurem kui saksa vägedel.

Aga sakslased ei sooritanud lihtsalt rännakut, vaid (nagu on kombeks arvata) "ületasid Punaarmee raevukat vastupanu."

Mehhaniseeritud väeosade võimetus sooritada kiirrännakuid oli esimeseks ebameeldivaks üllatuseks, millega tuli Põhjarinde juhtkonnal kokku puutuda. Madalad tempod ei olnud siiski seotud nõukogude tankide erilise aeglusega (BT-d võib siiani lugeda üheks kiireimatest tankidest ajaloos.), vaid liikluse reguleerimise täieliku korraldamatuse ja rikkis masinate evakueerimise võimetusega. Nimelt sellele probleemile pühendatud 1.MK komandöri käskkirjas 25-st juunist 1941.a märgitakse, et masinad liikusid kolonnides stiihiliselt, üksteisest mööda kihutades, peatudes juhtide soovi kohaselt selleks mitteplaneeritud kohtades, moodustades ummikuid. Mahajäänud masinate koondamine ja remont puudus täielikult.

Palju paremini ei olnud asjalood ka 10.MK-s. 24.TD liikumismarsruut ulatus 160 kilomeetrini, mille nad läbisid 49 tunniga. Keskmine kiirus oli siis 3,5 km/h (kui mäletate, siis D.Pavlov oletas, et mehkorpused hakkavad mitte lihtsalt rännakuid sooritama, vaid ka ründama kiirusega 15 km/h). 21.TD kulutasid tankid kahepäevasel rännakul 14–15 mototundi, mis annab ilmselgelt tunnistust sellest, et isegi selles enam-vähem normaalselt ette valmistatud ja varustatud diviisis vähemasti pool rännakuajast kulus ummikutes ja troppides seismisele.

Kuidas ka ei olnud, aga 25–26 juuniks olid kõik 1.MK ja 10.MK väeosad ja koondised hargnenud neile määratud rajoonides hiiglaslikul maa-alal Gatšinast polaaraladeni, korrastasid peale mitmepäevast rännakut tehnikat, saatsid Soome piiri poole ja (nagu nüüdseks on selgunud ellujäänute mälestustest) ka ÜLE Soome piiri luuregruppe ja...

Ja midagi ei juhtunud. Põhjarinde **maaväed** (kriipsutame selle sõna eriti rasvaselt alla), 14-s, 7-s, 23-s armee, mis koosnesid viieteistkümnest laskur-, kahest motoriseeritud- ja neljast tankidiviisist ning üksikust laskurbrigaadist, tardusid piinavas ja seletamatus tegevusetuses...

1941.aasta 25.juuni koidikul...

Samal ajal kui Põhjarinde (Leningradi SRK) väed sooritasid neid saladuslikke ümbergrupeerumisi, jätkus lahingutegevuse arenemine Baltimaades samas (s.o katastroofilises) suunas. Ainult Daugavpilsi suunal pidurdas Leljušenko 21.MK tankistide meeletult julge löök paariks päevaks vaenlase edasitungi. Kõikides ülejäänud rindelõikudes forsseerisid sakslased peaaegu takistamatult Daugava, liikudes Režitsa-Pihkva-Leningradi „finišisirgele".

Ainsaks reserviks, mida nõukogude väejuhatus sai viivitamatult kasutada, oli väga võimas Leningradi SRK lennuvägi. Daugava sillad ja ülepääsukohad olid 2., 44. ja 58. (Staraja Russa rajoonis) ning 201., 202. ja 205. (Gatšina rajoonis) pommituslennuväe polkude (PLP) löögiulatuses. Kas nõukogude väejuhatus sai aru sellest tohutu suurest osast, mida võis mängida lennuvägi strateegiliselt tähtsate veetõkete hoidmisel? Loomulikult sai! Mõned päevad hiljem, kui purustatud Läänerinde vööndis Valgevenes hakkasid sakslased ületama Berezina jõge, andis Kaitse rahvakomissar Timošenko ise käsu, mille kohaselt Berezina ülepääsude purustamiseks haarati kaasa kõik, mis lennata suutis. Alates kergetest pommitajatest Su-2 kuni raskete ja aeglaste (nagu jõepraamid) TB-3-deni.

Timošenko käsk nõudis vahetpidamata väikestelt kõrgustelt pommitamist. Saksa ajaloolased kutsuvad neid päevi „õhu-Verduniks". Meie lennuvägi kandis tohutu suuri kaotusi. Kaugpommitjate DB-3f polgud, mis kuidagi ei sobinud madalalt kõrguselt pommitamiseks, sulasid nagu lumi päikese käes. Hukkusid kauglennuväe lendurid ja tüürimehed – need olid professionaalid Punaarmee jaoks unikaalse ettevalmistustasemega. Sellist hinda maksis Peakorter mõne päeva võitmise eest, millega saadi siseringkondadest Valgevenesse kohale tuua uued väeosad. Ning märgime, et mitte keegi hilisematest ajaloolastest ja sõjaväespetsialistidest ei kritiseerinud seda julma, aga sõjaliselt hädavajalikku rahvakomissari otsust...

Naaseme aga siiski Baltimaadesse. Kas Põhjarinde õhujõud olid võimelised oluliselt kahjustama ülepääse Daugavast? Ülaltoodud pommituslennuväe polkudes oli sõja algul 201 korrasolevat SB lennukit. Peale selle võidi massilisse õhurünnakusse kaasata ka Eestis Tartu rajoonis paikneva 4.lennuväediviisi kolm pommitajate polku (35., 50. ja 53.), mis sõjategevuse algusest oli operatiivselt Põhjarinde alluvuses. See teeb veel 119 korrasolevat pommitajat.

Nende lennuväeosade baseerimiskohtade ja Daugava jõe vaheline 400-500 km distants lubas kasutada „vananenud" pommitajaid SB maksimaalse pommikoormaga. Ning erinevalt Berezina juures kujunenud traagilisest olukorrast, võidi siin pommitajaid kogu teekonna ulatuses katta 7., 159. ja 153. hävituslennuväe polkude (HLP) uusimate MiG-3 hävitajatega. Neid uusimaid oli (nõukogude ajaloolaste arvates) väga vähe – kõigest 162 korrasolevat MiG-3-e. Seda oli muidugi vähem kui oleks tahetud – kuid sellegipoolest poolteist korda rohkem, kui oli hävitajaid ainukeses sellel sõjatandril tegutsevas Luftwaffe hävitajategrupis JG-54 (98 korrasolevat „Messerschmitt" Me-109F 24.juuni 1941.a seisuga).

Kui ka sellest oleks olnud väheks jäänud, siis olid põhjarinde koosseisus veel Murmanski ja Petrozavodski rajoonis baseeruvad 10., 137. ja 72. PLP-d, mida oleks olnud võimalik üsna kiiresti lõunasse Leningradi juurde ümberpaigutada.

Võib-olla seda oligi vähem kui nõukogude väejuhatus oleks tahtnud, kuid Luftwaffe 1.Õhulaevastiku (mis puhastas teed armeegrupi Nord vägedele) koosseisus oli kõigest 210 korras pommitajat (24.juuni 1941.a hommiku seisuga). On märkimisväärne, et Põhjarinde staabi koondettekandes Nr.3, mis koostati kell 12 päeval 22.juunil, kirjutati: *„vaenlane pole meie rindelõigus veel lahingusse toonud oma peamisi õhujõudusid, piirdudes üksikute gruppide ja lennukite tegutsemisega"*. See hinnang on üsna arusaadav, kui meenutada, et Luftwaffe 1.Õhulaevastiku koosseisus olevate korras lahingulennukite arv (330) oli **täpselt kümme korda väiksem sellest, mida Punaarmee kõrgem ülemjuhatus arvestas sakslastel sellel suunal olevat**. Vähemalt võib sellise järelduse teha alles 1993.aastal avalikustatud 1941.a. jaanuaris toimunud Kindralstaabi operatiiv-taktikalise „mängu" materjalide põhjal.

Järgmine küsimus – kas oli Põhjarinde õhujõudude juhatus suuteline sellist suuremastaabilist rünnakut organiseerima?

Tõe kriteeriumiks on praktika! Aga praktika näitas, et oli suuteline ja veel kuidas!

1941.aasta 25.juuni koidikul andsidki kõik ülaltoodud lennuväeosad, aga ka Põhja- ja Balti laevastiku lennuvägi võimsa löögi vaenlase pihta.

Niimoodi kirjeldab neid sündmusi lennuväemarssal A.A.Novikov:

„...25.juuni varahommikul olin ma sõjaväeringkonna staabi keldris asuvas sidesõlmes. Tehti veel viimased ettevalmistused, täpsustati andmeid, peeti veel lühikesed jutuajamised lennuväeosade komandöridega ja siis hakkasid lennuväljadel mootorid möirgama. 263-st pommitajast ning 224-st

hävitajast ja ründelennukist koosnev õhuarmaada võttis suuna vaenlase poole...Rünnak kestis mitu tundi, üks grupp vahetus teisega... Esimest korda meie õhujõudude ajaloos võttis üheaegsest tegevusest osa nii suur arv sõjatehnikat, kusjuures kogu rinde ulatuses: Viiburist Murmanskini... See nõukogude lennuväe ajaloos esimene mitmepäevane operatsioon veenis meid..." Ja nii edasi...

Kuid see õhulöök ei tabanud üldsegi sakslasi! Kogu see õhuarmaada ründas...SOOMET! Sajad tonnid pomme tabasid sildu, maanteid, tehaseid, raudteejaamu, linnasid ja lennuvälju kogu riigi territooriumil, „Viiburist Murmanskini" – nagu ilma vähimagi kohmetuseta kirjutas seltsimees marssal. *„Meie maa vastu toimepandud õhurünnakud, kaitsetute linnade pommitamised, rahulike elanike tapmine – kõik see näitab mistahes diplomaatilisest hinnangust paremini, kuidas suhtub Nõukogude Liit Soomesse,* - sellise avalduse tegi Soome peaminister Johan Rangell parlamendisaadikutele. 25.juuni õhtul kuulutas Soome parlament, et Soome asub Nõukogude Liiduga sõjaseisukorras.

Jätame Soome ajaloolastele õiguse ka edaspidi diskuteerida selle üle, kas see õhukallaletung oli Soome sõttaastumise põhjuseks või kasutas Soome juhtkond seda lihtsalt sündsa ettekäändena traagilise 1939/40 aasta Talvesõja eest kättemaksmiseks. Meie aga püüame võrrelda 25.juuni koidikul Nõukogude-Soome piiril juhtunut 22.juunil teisel, Nõukogude-Saksa piiril juhtunuga.

Lohutame kohe lugejat, kelle arvates on solvav igasugune Stalini võrdlemine Hitleriga – erinevusi on rohkem kui kokkusattuvusi. Absoluutselt ühesugused olid ainult mõlema türanni poolt kasutatud alatud meetodid ja need „pehkinud ettekäänded", millega nii nõukogude kui ka fašistlik propaganda püüdis maailma avalikkust petta.

Nõukogude Liit ei esitanud (täpselt nagu Saksamaagi) oma tulevasele ohvrile mingeid süüdistusi rahulepingu tingimuste rikkumise kohta ning hoidis kuni viimase tunnini temaga normaalseid diplomaatiisi suhteid. Tulevast agressiooniohvrit püüti uinutada valelike sõpruse ja teineteisemõistmise avaldustega. Näiteks tegi nõukogude saadik Helsingis Pavel Orlov ainult **kolm päeva enne massilise pommirünnaku algust** (22.juuni 1941.a õhtul) avalduse, et **Nõukogude Liit austab Soome neutraliteeti.** Ja alles peale seda, kui agressioon sai sündinud faktiks, hakkasid natslikud ja kommunistlikud agitaatorid leierdama „sunnitud, preventiivsest löögist".

Sellega kogu sarnasus lõpebki. Edasi tulevad ainult erinevused.

Baltimaades asuvate Nõukogude lennuväljade pihta 22.juunil 1941.a sooritatud õhurünnaku esimeses laines osales kõigest 76 pommitajat ja 90 hävitajat. Soomet pommitati aga tunduvalt põhjalikumalt. See on ka selge – oli millega pommitada (vt.ülalpool Põhjarinde lennuväe koosseisu). Saksa lennuvägi baseerus piiriäärsetele lennuväljadele alles mõned nädalad (või isegi mõned päevad) enne lahingutegevuse algust. Luftwaffe lendurid tegutsesid uue, tundmatu territooriumi kohal. Stalinlikud kotkad aga lendasid pisiasjadeni tuttaval marsruudil – esimese Nõukogude-Soome sõja (1939/40 aasta talv) ajal sooritas nõukogude lennuvägi üle 80 tuhande lahingulennu. Sakslastel tuli purustada lennuvägi, mis ületas neid arvukuselt mitmekordselt. Nõukogude õhujõud võisid aga tegutseda rahulikult, praktiliselt tähelepanu pööramata mõnekümne Soome hävitaja vastutegevusele.

Täiesti erinevaks osutusid ka 22. ja 25. juuni sündmuste poliitilised tagajärjed. Sõnamurdlik kallaletung Nõukogude Liidule kvalifitseeriti rahvusvahelises Nürnbergi tribunalis kui hitlerliku režiimi raske kuritegu. Ka Nõukogude Liit osales Nürnbergi tribunalis – kuid sugugi mitte ühe süüdistatava rollis... Saksa ajaloolased tegid sõjajärgsel ajal ära suure töö, et avalikustada maailmasõja ettevalmistamise ja lahtipäästmise mehhanismi. Nende nõukogude „kolleegid" tegutsesid aga palju osavamalt.

Enamikus populaarsetes sõjaajaloolistes raamatutes (nende „teoste" hulka kuuluvad ka kõrgkoolis kasutatavad NSVL ja NLKP ajaloo õpikud) pole isegi mainitud tulekahjudes lõõmavaid Soome linnu. Aga neis vähearvulistes töödes, kus mainitakse Soome juunikuist pommitamist, antakse neile nõukogude lennuväe rünnakutele täiesti hämmastav „seletus". Tuleb välja, et need olid puhtalt „kaitse-eesmärgilised rünnakud vaenlase lennuväljade pihta". Järelikult kujutasid 22 Soome pommitajat (mille seas olid parimateks lennukiteks inglise „Blenheimid" – meie „lootusetult vananenud" SB analoogid) endast niisugust ohtu Leningradile, et ainult ennetav löök võis linna päästa! Ainuüksi 162-st uusimast MiG-3 hävitajast jäi väheks tulevaste rünnakute tõrjumiseks. Avame näiteks M.N.Koževnikovi soliidse monograafia ja loeme sealt järgmist:

„...vaenlase lennuväegrupeeringu nõrgendamiseks ja Leningradi vastu planeeritava löögi nurjamiseks käskis Peakorter ette valmistada ja läbi viia massilised löögid Soomes ja Põhja-Norras asuvate lennuväljade pihta, kus baseerusid Saksamaa 5.Õhulaevastiku ja Soome lennuväeosad..."

Vaat see on tase! Vaat see on meistritöö! Üksainus väike sõna – „ja" – ning kõik pöördub pea peale.

Sakslaste poolt 1940.a kevadel okupeeritud Norra lennuväljadel asusid Luftwaffe väeosad, nende seas ka ülalmainitud pommitajate grupp II/KG30. Ning need pommitasid tõesti sõja esimestest päevadest alates Murmanski linna ja sadamat ning Kirovi raudteed.

Kuid Soome lennuväljadel ei olnud ühtegi Luftwaffe eskadrilli ning kaitsta nende eest Lenini linna tuli hoopis teisest suunast – edelasuunast läheneva vaenlase eest. Soome lennuväljadel baseerus Soome lennuvägi, millel oli sõja lõpuni Mannerheimi käsu kohaselt keelatud kõik lennud Leningradi kohal. Seda käsku täideti rangelt ka siis, kui 25.juunil 1941.a alanud sõja rindejoon asus aeglase pommitaja mõne-minutilise lennu kaugusel Palee väljakust. Ent isegi enne selle sõja algust ei kujutanud Soome lennuvägi oma tehnilise mahajäämuse ja vähearvulisuse tõttu Punaarmee jaoks suurt probleemi. Vaat sellepärast polnudki Soome lennuväljad ainukesed ja isegi mitte kõige tähtsamad rünnakuobjektid.

Leningradi SRK vägede mobilseerimise ja hargnemise katteplaanis olid lennuväe ülesanded formuleeritud äärmiselt täpselt:

„...p.6. Lennuväe aktiivsete löökidega haarata ülevõim õhus ning võimsate löökidega peamiste raudteesõlmede, sildade, ülepääsude ja vägede grupeeringute pihta aeglustada vaenlase vägede koondumist ja hargnemist...“

Teiste sõnadega öeldes oli Soome lennuväe hävitamine küll ette nähtud, kuid **ainult ühe osana** üldisest, sugugi mitte kaitseplaanist – sest „vaenlase vägede hargnemist“ saab segada ainult ühel juhul – kui vaenlane alustab seda hargnemist **PEALE** teie kallaletungi algust.

Kuid seltsimees Koževnikov ajas sõna „ja“ abiga kõik ühte hunnikussse: Soome ja saksa lennuväe; Soome lennuväljad ja sakslaste poolt hõivatud Norra lennuväljad; alanud Nõukogude-Saksa sõja tingimustes absoluutselt seaduslikud nõukogude lennuväe rünnakud Põhja-Norras asuvate saksa lennuväljade pihta (kui selliseid rünnakuid üldse sooritati) ja selle riigi massilise pommitamise, kelle neutraliteeti stalinlik valitsus lubas austada.

Umbusklik lugeja juba tunnetab altvedamist. Kohe hakkab autor viitama mingitele „allikatele“, millest järeldub, et saksa lennuväge Soomes polnud. Aga mis „allikad“ need sellised on ja kas neid võib uskuda?

Küsimus on tõesti tähtis. Jutt käib sõjast ja rahust. Seepärast viitame sellisele „allikale“, mille võltsimine on võimatu.

„Kahekümne teisel juunil, täpselt kell neli, pommitati Kiievit ja meile teatati...“ Täpselt nii, nagu lauldakse selles lihtsas laulukeses, kõik toimuski. Kiievit pommatati ja Minskit ja Kaunast ja Riiat ja Sevastoopolit ja Odessat... **Aga miks ei pommitatud Leningradi?** Kas siis saab võrrelda kõigi eelpool nimetatud linnade sõjalist, majanduslikku ja poliitilist tähtsust Leningradi omaga?

Seltsimees Stalin teatas 17.aprillil 1940.a Punaarmee kõrgema juhtkonna nõupidamisel peetud kõnes, et Leningradi on koondunud kolmandik NSVL-u sõjatööstusest. Selles küsimuses võib teda uskuda. Oma tööstust teadis ta paremini paljudest rahvakomissaridest, keda ta tavaliselt laskis maha iga kahe aasta tagant. Peale selle oli Leningrad veel tähtis raudteesõlm ja laevastikubaas ning riigi peamine laevaehitustehas. Kuidas siis sakslased selle linna unustasid?

Aga nad ei unustanudki. Just sellepärast kihutasidki Mansteini ja Reinhardti tankikorpused kaotustest hoolimata üle Daugava Pihkva poole, just sellepärast võttiski Hitler 1941.a augustis Moskva suunalt ära veel ühe (39.) tankikorpuse ja suunas selle Leningradi peale – sest saksa väejuhatus sai aru Neeval asuva linna tähtsusest. Ja kui pealetungiva Wehrmachti järel baseerusid Novgorodi ja Pihkva lennuväljadele 1.Õhulaevastiku lennugrupid, alustasid nad metsikut Leningradi pommitamist.

Nii et lugupeetud lugeja, kui te tahate kindlalt teada, kas oli saksa lennuväge 25.juunil Soome lennuväljadel – küsige vanadelt leningradlastelt, kas nad mäletavad Leningradi pommitamist sakslaste poolt 1941.a **JUUNIS**?

Pöördume uuesti tagasi lennuväe peamarssali memuaaride juurde:

„...ka meie ringkonna maaväed valmistusid vaenlasele vastulöögi andmiseks. Kõik olid tol ajal veendunud, et meie ringkonna vägedel tuleb tegutseda ainult nõukogude-soome piiril, Barentsi merest Soome laheni. Mitte keegi ei osanud ette näha, et sündmused hakkavad väga ruttu arenema hoopis teistmoodi, kui me planeerisime enne sõda...“

Vaat nii. Kui poleks olnud seda kahetsusväärset Hitleri-poolset häirimist, oleksid nõukogude väed hakanud jälle „tegutsema“ kogu Soome piiri ulatuses, Läänemerest kuni Barentsi mereni. A.A.Novikovi memuaarid avaldati 1970.aastal. Tükk aega enne „Jäälõhkujat“...Ärme hakkame marssali sõnade kallal norima. Inimesele on omane eksida. Ütled kogemata tõe välja ja aja siis pärast seda sõna taga... Vaatame parem, mida kirjutasid sel ajal nõukogude keskajalehed, kus iga sõna kontrollis tosinkond avalikku ja salajast tsensorit.

24.juuni „Izvestija“ teatas (esialgu küll viitega „Rootsi allikatele“) sellest, et *„suur enamik Soome elanikkonnast on rahulolematu valitseva režiimiga“*. Vaat niimoodi. Kolmandat päeva käib sõda, „vaenlase esimeste löökide tagajärjed osutusid katastroofilisteks“, aga „Izvestija“ on mures piiritaguste „klassivendade“ rahulolematuse pärast...

28.juunil, kui kõik ettevalmistused olid lõppenud, hakkas jälle peale eelmisest „vabastusretkest“ saadik nii tuttav ähvardav urin:

„...jälle on naftaliinist välja võetud ja sooma fašistide etteotsa pandud vanadusnõder, vereplekiline Mannerheim... saksa fašistide holopid saavad varsti seda, mida nad on ära teeninud...“

Kogu see retoorika kordas peaaegu sõna-sõnalt 26-29.novembri 1939.a „Pravda“ pealkirju, kus see väärikas ajaleht väljendus järgmisel viisil:

„...narr peaministri ametikohal... on vaja õpetust anda jultunuks läinud sõjarditele... marutõbised koerad saavad hävitatud...“

29.juunil 1941.a ilmus „Izvestijas“ suur artikkel „Piiril“. Iga rea järel korrati seal mõtet, et Soome „vabastusretk“ jätkub varsti:

„...me oleme jälle jõudnud kohtadesse, mida me mäletame lahingupäevilt, mil valgesoome üksused taganesid segaduses purustavate löökide all...

...suurel lagendikul kõrgete mändide keskel seisid hiljutistest sõjaretkedest osalejad...

...nende rahulik võidukindlus põhines Karjala maakitsusel peetud karmides lahingutes saadud kogemustel.

Paljudele noortele võitlejatele on see juba kolmas kampaania...

...Ma osalesin sõjas valgesoomlastega. Nüüd nagu tolgi korral, on minul ja kõikidel teistel inimestel vaid üks mõte, üks soov...“

Ühe sõnaga – „...принимай нас, Суоми-красавица...“ (*„võta meid vastu, Soome-kaunitar“ – originaalis kõlab liiga hästi, et seda lihtsalt tõlkida. – Troll*)

Üks kõige meeldejäävamaid ja eredamaid kohti V.Suvorovi triloogias on see, kus ta inglise superkompuutril modelleeris 1939/40 aasta Talvesõda. Mäletate, et V.Suvorov andis sellised algandmed: lumekate poolteist meetrit, temperatuur miinus 35 kraadi, raudbetoonist dotid mitmemeetrilise kattega jne. Ning kuidas selle peale superkompuuter lampidega ehmunult vilgutades vastas, et ilma aatompommita on võimatu „Mannerheimi liinist“ läbi murda. Parem ärge proovigegi.

Kahju, väga kahju, et Suvorov ei kasutanud võimalust ja ei küsinud supermasinalt, mida too arvab Punaarmee juunikuu (1941.aastal) pealetungivõimaluste kohta Soome rindel: lumekatte paksus – null sentimeetrit, betoonkatte paksus mitteeksisteerivatel dottidel – null sentimeetrit, maheda põhjamaise suve temperatuur – 20 kraadi sooja.

Ründajatel on kolmekordne ülekaal suurtükiväes, absoluutne ülekaal õhus. Punaarmee tagalas on tohutu suur linn võimsa remondi-, tööstus- ja hospidalibaasiga. Põhjarindel oli vähemalt kaheksakordne ülekaal tankides. Miinimum. Sest peale 1. ja 10. mehkorpuste oli veel iga viieteistkümne laskurdiviisi kooseisus oma luurepataljon, mis oli relvastatud kergete ujuvtankidega. Need sobisid ülihästi lahingutegevuseks Karjala jävede keskel. Ainuüksi neid tanke oli Leningradi SRK koosseisus 1.juuni 1941.a seisuga 180 tükki. Arvestame ka seda, et enamiku Soome 86-st tankist moodustasid nõukogude trofeetankid T-26 ja BT, mis saadi saagiks Talvesõja käigus. Nende tehniline seisukord oli kahtlemata vilets, arvestades täielikku varuosade puudumist ja tankide seisukorda nende hõivamisel.

Millega siis peale aatompommi võisid soomlased peatada Punaarmee triumfimarsi Helsingforssi?

Situatsioon Põhjarindel, kus vähearvuline ja aeglaselt tegutsev vaenlane ei suutnud segada Leningradi SRK vägede plaanipärast mobiliseerumist ja hargnemist, oli teatud mõttes unikaalne. **Samal ajal kui läänepiiridel 22.juunil 1941.a alanud Wehrmachti kallaletung katkestas plaanipärase vägede mobiliseerumise ja hargnemise, jätkas Põhjarinne tegutsemist ranges vastavuses ennesõjaaegsetele plaanidele.** 17.juunil 1941.aastal alanud hooratta liikumist ei suutnud peatada ei hitlerlaste kallaletung ning isegi mitte sakslaste läbimurre üle Daugava. Pööramata tähelepanu neile „segavatele pisiasjadele“, jätkas Põhjarinde juhatus samm-sammult Soome sissetungimise stsenaariumi arendamist. Vaat sellepärast võib 25.juunil alanud lahingutegevus Soome rindel **olla teatud määral mudeliks mittetoimunud „Groza“ plaanile.**

Mõned autorid on kirjutanud (ja paljud lugejad nõustusid sellega), et 1941.a. suvel oli Punaarmee suuteline jõudma Berliini (kui sakslased poleks ennetanud). Viiburist on Helsingisse palju vähem maad. Ja vaenlane oli tunduvalt nõrgem. Ja esimese löögi andis Punaarmee.

Kuid Helsingisse ei jõutud. Aga kui ilusti oli kõik planeeritud...

„Kui seltsimees Stalin meid koidikul lahingusse saadab...“

Et täies ulatuses hinnata Plaani ilu, on meil vaja kaarti – mitte Suure Isamaasõja lahingute kaarti, vaid Skandinaavia raud- ja maanteede kaarti.

Sõjaplaanid on seotud teedega. Nii oli see juba Xerxese ja Batu-khaani aegadel, nii oli see ka kahekümnendal sajandil. Peale selle suurendas XX sajandi armee sõltuvus materjal-tehnilisest varustamisest (laskemoon, kütus jne) veelgi transpordi kommunikatsioonide tähtsust operatsioonide planeerimisel ja läbiviimisel.

Soomet saab „väikeseks riigiks“ lugeda ainult elanikkonna arvukuse järgi. Territoorium on tal suurem kui Austrial, Ungaril, Belgial, Taanil ja Hollandil kokku.

See territoorium on nagu Venemaalgi äärmiselt ebaühtlaselt asustatud. Lõunas asuv tihe raudteevõrgustik muutub keskkohas aina hõredamaks. Veelgi põhja pool muutub see üheksainsaks niidiks, mis Botnia lahe põhjaosas asuva Kemi linna juures hargneb kaheks: üks haru suundub läände Norrasse ja seob Soome teed mittekülmuvate Norra sadamatega; teine haru suundub itta, Nõukogude Karjala piiri äärde. Sealsamas kulgeb ka selle rajooni ainus maantee, mis üle Rovaniemi, Kemijärvi ja Salla seob lääne- (mere) ja ida-(nõukogude)piiri. Rovaniemist põhja poole, läbi sadade kilomeetrite soostunud taiga ja tundra, suundub autotee Petsamosse – Soome kõige põhjapoolsemasse linna. Petsamo – see on Euroopa suurim niklileiukoht, see on soomusteras ja kuumuskindlad sulamid lennukimootorite jaoks, see on ennesõjaaegse Soome tähtsaim eksportartikkel. Tõsi küll, tänaseks on see vene linn Petšenga.

Ja nüüd kanname sellele kaardile 1.tankidiviisi mahalaadimise koha (mäletate veel, millest kogu see jutt algas?) – ning geniaalselt lihtne Soome sissetungi plaan avaneb meie ees täies ilus.

Ainult üks löök võimsa tankirusikaga (aga tankide arvult ületas Baranovi diviis peaaegu kahekordselt Mansteini tankikorpust!) Alakurttist Kemijärvile ning 1.TD murrab metsapadrikust välja kõvakattega maanteele. Soome armee jõud selles rajoonis olid nõukogude tankilaviini peatamiseks liiga väikesed: Kuusamo rajoonis oli ainult 6.jalaväediviis ja 200 km pealetungivööndist eemal Suomussalmis veel üks Soome diviis, kusjuures nende kahe diviisi (mis moodustasid III korpuse kindralmajor H.Siilasvuo juhatusel) koosseisus oli juuni lõpuks kõigest 10 tuhat meest (poolteist korda vähem kui nõukogude laskurdiviisi ettenähtud koosseisus).

Edasi, liikudes maanteed mööda Rovaniemisse, jõuab 1.TD Botnia lahe äärde, lõikab läbi Kemisse viiva raudtee – ja kogu operatiivolukord muutub silmnähtavalt. Muust maailmast äralõigatud Petsamo võib rahumeeli Petšengaks ümber nimetada – selleks on Murmanski rajoonis 14.armee (14., 52., 104. ja 122. laskurdiviisid). Soome nikkel on alatiseks saksa tööstuse jaoks kadunud ja Soome armee on saksa vägedest (mis asuvad või mida võidakse tulevikus Norrasse viia) kindlalt ära lõigatud.

Loomulikult ei saa 300 km sügavusse ulatuvat pealetungi nimetada „kergeks jalutuskäiguks“, olenemata vaenlase nõrkusest. Sellepärast saadetigi Alakurttisse suurepäraselt ettevalmistatud, täielikult komplekteeritud ja suure lahingukogemusega diviis koos komandöriga, kellele see sõda oli juba järjekorras kolmas.

Tõe huvides märgime, et teoreetiliselt oli ka olemas otseühendus Saksamaa ja Soome vahel mööda merd, Botnia lahes asuvate Soome sadamate kaudu. Sellega justkui vähenes Kemi kaudu Norrasse viiva raudtee strateegiline tähtsus. Kuid kõik ennesõjaaegsed plaanid lähtusid sellest, et Punalipulisel Balti laevastikul on küllaldaselt jõudu ja vahendeid (kaasa arvatud Soomes Hanko poolsaarel asuv baas) selleks, et Botnia ja Soome lahed saksa laevastiku jaoks raudkindlalt sulgeda.

Kiirtank BT, mis suutis ilma roomikuteta arendada 60-70 km/h, oli sel hetkel parimaks sõjavahendiks „raevukaks retkeks“ üle Rovaniemi Botnia lahe äärde. Nõukogude tankidiviisi ilmumine Alakurttisse paljastas nii ilmselgelt nõukogude Plaani sisu ja eesmärgid, et selle ümberbaseerumisega venitati kuni 17.juunini ning siis sooritati see kiirkorras, jättes Pihkva laagrisse maha kümneid tanke. Ja kõik vaid selle nimel, et tankiarmaada ilmuks Soome piiri äärde „kõige viimasel momendil“.

Selle targa ja komplekse (ilma igasuguste jutumärkideta) plaani väljatöötamine algas juba 1940.aasta sügisel s.o pool aastat peale 1940.a märtsis sõlmitud rahulepingut Soomega. 18.septembril kirjutasid Kaitse rahvakomissar Timošenko ja Kindralstaabi ülem Meretskov alla dokumendile Nr.103203 – *„Kaalutlused Punaarmee relvajõudude hargnemiseks Soome sõja puhkemisel“*.

Märgime kohe, et nendes „kaalutlustes“ pole ühtegi sõna Saksamaa kohta! Arvestamata vähimalgi määral võimalusega, et saksa armee võib kasutada Soome territooriumi, seab nõukogude väejuhatus vägedele sellised ülesanded:

„...tungida Kesk-Soomesse, purustada siin Soome armee peajõud ning vallutada kogu Kesk-Soome...üheaegselt pealöögiga anda löök ka Rovaniemi-Kemi suunas, et Botnia lahe kaldale väljajõudmisega lõigata ära Soome põhjaosa ning katkestada Soome otseühendus Rootsi ja Norraga..."

Pealöök planeeriti anda kahes suunas: üle Savonlinna Mikkelile ning üle Lappenrantta Heinolale. Ning on tähelepanuväärne, et 1941.a. juunis oli 10.MK koondunud just planeeritava pealöögi suunda Imatra vastas. Aga rünnakuks üle Rovaniemi Kemile planeeriti kasutada 21.armeed Alakurtti rajoonist s.o just seal, kuhu laaditi maha 1.tankidiviis...

Poolteist kuud peale „kaalutluste" allakirjutamist suundus Berliini Hitleriga kohtuma nõukogude valitsusjuht Molotov. Läbirääkimised kestsid kaks päeva: 12 ja 13 november 1940.a. Läbirääkimiste stenogrammist lähtub, et „Soome küsimus" hõlmas umbes poole kogu ajast! Tõsi, see arutelu meenutas kahe kurdi dialoogi. Molotov kordas nagu rikkis grammofoniplaat ühtesid ja samu argumente: salajase protokolli kohaselt anti kogu Soome Nõukogude Liidu mõjusfääri, seepärast on NSVL-l õigus igal talle sobival ajal alustada küsimuse „lõplikku lahendamist". Üha rohkem ja rohkem hüsteerikasse kalduv Hitler aga vastas sellele, et ta ei kannata enam mingit uut sõda Balti regioonis, kuna see andvat inglastele nii ajendi kui ka võimaluse sekkumiseks, aga Saksamaa vajavat katkematuid rauamaagi tarneid Rootsist. Sel korral ei suutnud läbirääkimisi pidavad kõrged „pahhaanid" milleski konkreetselt kokku leppida ja läksid lahku üksteist sügavalt umbusaldades.

Siis saabus 25.november 1940.a. Sellel päeval andis Molotov saksa saadikule krahv Schulenburgile üle kokkuleppe projekti nelja riigi (s.o natsliku Saksamaa, fašistliku Itaalia, militaristliku Jaapani ja „muutumatult rahuarmastava" Nõukogude Liidu) pakti loomise tingimustest. Samal päeval saatis Kaitse rahvakomissar Timošenko Leningradi SRK juhtkonnale direktiivi, mis käskis alustada ettevalmistusi Soome sõjaks. Selle dokumendi esimesed sõnad kõlasid nii: ***„NSVL-u sõjas ainult Soome vastu*** *(autori rõhuasetus) tingimustes tuleb juhtimise lihtsustamiseks ja vägede varustamiseks..."*

Edasi seatakse direktiivis ülesandeks *„purustada Soome sõjajõud, vallutada tema territoorium... ning jõuda Botnia lahe äärde operatsiooni 45-ks päevaks"*. Helsingi oli kavas vallutada *„operatsiooni 25-ks päevaks*". Kõigi operatsiooniplaani osade detailne ettevalmistus kästi lõpetada 15.veebruariks 1941.a. Eriti tasub märkida kahte momenti. Esiteks pole ka selles dokumendis mingit seost eelseisva Soome sõja ning võimaluse, et hitlerlik Saksamaa kasutab Soome territooriumi oma vägede koondamiseks, vahel. Teiseks iseärasuseks on planeeritava sõja otsustavad, lõplikud eesmärgid. Ei mingeid „piiri nihutamisi Lenini linnast kaugemale" – ainult täielik Soome okupeerimine ja „väljajõudmine Botnia laheni".

Töö läks käima. Juba 1941.a märtsis viis Kaitse RK asetäitja armeekindral Meretskov koos Leningradi SRK juhtkonnaga läbi mitmepäevase operatiivmängu, mille käigus töötati ainult ründeteemade kallal. Dokumentaalsed tõestused selle kohta avalikustati alles hiljuti, kuid juba vanadel headel aegadel jutustas „Lenini ordeniga autasustatud Leningradi SRK ajalugu", kui *„õpetlikud olid väljasõidud Karjala maakitsusele ja Koola poolsaarele, mille käigus õpiti tundma kaasaegseid ründeoperatsioone"*. No ja Petsamot pidasid nõukogude kindralid juba niigi peaaegu Petšengaks. Tolleaegne 14. (Murmanski) armee staabiülem L.S.Skvirski meenutab, et kui ta 1941.a. veebruaris kuulis, et Soomega peetakse läbirääkimisi niklikaevanduste aktsiate jagamise üle, oli ta väga üllatunud: „Milleks osta, kui me niikuinii varsti võtame need kaevandused tagasi?" On tähelepanuväärne, et see arvamus ühtis täiesti nende ettekannetega, mida saatis Moskvast Soome saadik Paasikivi: „Nõukogude Liit kasutab meie vastu jõudu, kui kaevanduste probleemi ei lahendata..."

See pole üllatav, et Nõukogude Liit kavatses astuda sõnamurdliku agressori rolli.

Kas siis sissetung Poolasse 1939.a. septembris või Baltimaade okupeerimine 1940.a. juunis olid midagi muud, kui agressioon nende riikide vastu, kelle suveräänsust stalinlik juhtkond lubas austada? Imelik ja üllatav on teine asi. 1941.a. juuni lõpuks olid täielikult mobiliseeritud Leningradi SRK (Põhjarinde) väed viidud koondumispiirkonda, nõukogude lennuvägi jätkas 25.juunil alanud Soome pommitamist, aga maavägede operatsioon ei tahtnud kuidagi alata? Miks?

Senini baseerus meie jutustus rangelt faktidel ja dokumentidel.

Selles episoodis aga lähme me oletuste ja hüpoteeside kõikuvale pinnale. Lugejal on täielik õigus selle peatüki lõpp „süütõendite puudumisel" vahele jätta. Autori arvates jäi 1941.aasta juuni lõpus Sooma armee purustamisplaanide elluviimisel puudu vaid ühest tingimusest. Ühestainsast, ilma milleta aga armees ei sünni mitte midagi.

EI OLNUD KÄSKU!

Aga käsku ei olnud sellepärast, et lihtsalt polnud kedagi, kes oleksid saanud selle anda: seltsimees Stalin oli lahkunud töölt oma suvilasse, aga seltsimees Meretskovi kallal töötasid juba „kuumade südamete ja puhaste kätega" inimesed.

Sõda sõjaks, aga „organid“ töötasid edasi. Kiirust koguv ja peaaegu kellegi poolt juhtimatu terrorimasin haaras oma sisemusse järjest uusi ja uusi ohvreid.

Sõja teisel päeval, 23.juunil, jõudis arreteerimislaine sõjaväejuhtkonna ladvikuni: arreteeriti Kaitse RK asetäitja, endine Punaarmee Kindralstaabi ülem armeekindral K.A.Meretskov. Toosama, kellele 21.juunil 1941.a. tehti Poliitbüroo poolt ülesandeks „Põhjarinde üldine juhtimine“.

Kuid Kirill Afanasjevitš Meretskov polnud Leningradi SRK jaoks võõras inimene. 1939.aastast oli ta Leningradi SRK ülem. Hiljem, esimese Soome sõja ajal, juhatas Meretskov 7.armeed, mis oli Punaarmee peajõuks Karjala maakitsusel toimuvates lahingutes.

Aga nüüd tõlgime selle kõik protokollikeelde. Tuleb välja, et Põhjarinde juhatus koosnes 1941.a. juunis „paljastatud rahvavaenlase“ soosikutest, kaasteenijatest ja lihtsalt sõpradest. Surm hingas neile kuklasse. Ning mitte see kuulsusrikas surm lahinguväljal, milleks peab valmis olema iga väejuht, vaid hirmus surm piinakambris või mahalaskmiskeldris. Ning lisaks veel möödapääsmatud repressioonid perekonna ja lähedaste kallal.

Kas võib kindraleid Popovi ja Nikiševi (Põhjarinde juhataja ja staabiülem) selle eest hukka mõista, et nad ei ilmutanud sellises olukorras isiklikku initsiatiivi, pealegi veel sellises delikaatses küsimuses nagu on naaberriigi territooriumile tungimine?

Neil oli käsk – lasta käiku katteplaan. Ja selle nad ka täitsid – täies mahus ja ettenähtud tähtajaks. Nii nagu on määrustikus ette nähtud.

Neile ei olnud käsku - loobuda ennesõjaaegsest Soome sissetungimise plaanist ja kiiremas korras paisata kõik mehhaniseeritud koondised Leningradi peale tungivate sakslaste vastu – ja nad ei viinudki ühtegi tanki Soome piirilt ära.

Soome pommitamine oli varakult ette nähtud (katteplaanis oli „nimeliselt“ ära toodud 17 objekti, mida tuli esmajärjekorras pommitada) – ja seda viidi edukalt ellu.

Aga vaat piiriületamise kohta oli juba katteplaani vägede koondamise ja grupeerumise etapil p.8. kirjas küllaltki laialivalguvalt:

„...soodsates tingimustes... kõrgema ülemjuhatuse korraldusel olla valmis vaenlase vägede pihta hoogsate löökide andmiseks...“

Kõige tõenäolisemalt Popov lihtsalt ootas, kuni suured ülemused ise otsustavad, kas need „soodsad tingimused“ on juba käes või tuleb veel oodata.

Ainult et suured ülemused olid sel ajal seotud hoopis teiste asjadega.

Kindralstaabi ülem G.K.Žukov veetis sõja esimesed päevad Lääne-Ukrainas, püüdes organiseerida tohutu suure Edelarinde vägede pealetungi (mis sellest välja tuli, seda vaatame me üksikasjalikult 3.osas), aga tema esimesele asetäitjale, Kindralstaabi Operatiivvalitsuse ülemale Vatutinile tehti ülesandeks päästa olukord Looderindel.

Rinde põhjalõigu eest vastutavat Meretskovi peksti sel ajal kumminuiadega ja valati üle uurijate kusega. Uus Peakorteri esindaja määrati Loodesuunale alles 10.juulil. Kellegi parema puudumisel tegi Stalin selle ülesandeks marssal Vorošilovile. Tõsi küll, varsti selgus, et ülemjuhataja Vorošilov – see on tunduvalt hullem kui mitte keegi, kuid sellest pärastpoole.

Kaitse rahvakomissar Timošenko, tema asetäitja marssal Budjonnõi ning endine (ja tulevane) Kindralstaabi ülem Šapošnikov kogunesid kõik juuni lõpuks Läänerinde staapi Mogiljovi juures ning mõelda mingite Imatrate, Rovaniemide ja muude Suomussalmide peale polnud neil aega. 27-28.juunil ühinesid Guderiani ja Hothi tankigrupid ida pool Minskit ja piirasid ümber Läänerinde 3., 4. ja 10. armee. 600 tuhandene nõukogude väegrupeering oli purustatud ja suuremas osas vangi võetud. 1.juulil 1941.a jõudsid saksa tankid Berezina äärde. See tähendas, et kolmandik teekonnast riigipiirist Moskvani oli juba läbitud ja seda kõigest kaheksa päevaga!

Aga mida siis tegi sel ajal Kõige Suurem Ülemus?

Aga kõige suurem ülemus, ehkki tal polnud isegi harilikku keskharidust, **sai juba kõigest aru**. Võib-olla just sellepärast sai nii kiiresti ja õigesti aru, et tema „ülikoolideks“ oli põrandaalune töö õõnestusorganisatsioonis, mis juba ühe korra oli lagundanud Vene armee otse maailmasõja ajal. Stalin teadis konkreetselt, kuidas hävivad impeeriumid ja kaovad mitmemiljonilised armeed. Seepärast kuluski tal ainult seitse päeva, et mõista enneolematu hävingu põhjusi. Sel momendil avanenud tõde osutus ülejõukäivalt raskeks isegi sellele inimesele, kellel olid Siberi asumise, verise Kodusõja ja Trotskiga 20-ndatel aastatel peetud surmavalt ohtliku heitluse kogemused.

Ööl vastu 29.juunit sõitis Stalin suvilasse, kus ta veetis täielikus üksinduses **kaks päeva – 29 ja 30 juuni**, ei vastanud telefonikõnedele ja ei võtnud kedagi vastu.

Selle tegevusetuse tagajärgi on raske mõista kaasaegsel venemaalasel, keda on harjutatud sellega, et suveräänse Venemaa esimene president „töötas mitu kuud suvilas dokumentidega“ (*vihje Boriss Jeltsini kuudepikkusele haigusperioodile. – Troll)*

Ainult et stalinlik kord erines tunduvalt Jeltsini omast. Stalin tungis kõikidesse pisiasjadesse ja juhtis kõike. Tema allkirjaga tulid näiteks korraldused lennukimootori Am-35 ülelaaduri tiiviku labade vahetamise kohta ja ka selle kohta, et jätta tanki T-34 varustuse nimekirjast välja *„present ja üks tungraud“*. Ilma tema otsuseta ei lahenenud Suure Teatri balletilavastuste küsimused või luuletuste ühtede sõnade (mis solvasid jaapanlasi) asendamine teistega, kui seda nõudis muutuv poliitiline konjunktuur pärast Jaapaniga mittekallaletungi pakti allakirjutamist 13.aprillil 1941.a. Vaat sellepärast halvaski Stalini kahepäevane eemalolek kogu kõrgema võimuešeloni töö.

Tahate – uskuge, ei taha – ärge uskuge, kuid Soome piiri ületamise käsk saabus Põhjarinde 10.mehkorpusesse just nimelt peale seda, kui „kehakultuurlaste parima sõbra“ kaaslased veensid teda töökohale naasema.

Kesköö vastu 2.juulit 1941.a sai 21.tankidiviis lahingukäsu:

„...kell 6.00 ületada piir Enso rajoonis ja viia läbi lahinguluure... teha kindlaks vaenlase vägede jõud, koosseis ja grupeering. „Keelte“ võtmise teel teha kindlaks vaenlase vägede numeratsioon...

...Imatra jaama hõivamisel – jaam õhku lasta ja leegiheitjatankidega süüdata ümbritsev mets. Õnnestunud tegutsemise korral ja Jaakola-Imatra joone hõivamisel hoida seda ala kuni meie jalaväe saabumiseni...“

Häving

Loed selle käsu teksti ja mõtled: kui kiiresti ja kähku muutuvad ajad ja kombed! Vaat varem – kus siis olid alles sõnad:

Me süütame kogu maailmas kodanlusele tulekahju...

Ma jätsin oma tare
ja läksin sõdima,
et talupoegadele Grenadas
maad anda...
(Tõlge luuletustest. – Troll)

Need on luuletused. Aga see on lahingukäsu Nr.01 15.septembrist 1939.a tekst*: „Valgevene rinde väeosad lähevad rünnakule, et aidata Valgevene ja Poola töölistel ja talupoegadel võidelda mõisnike ja kapitalistide rõhumise vastu...“*

Ja edasi? Pole möödunud kahte aastatki – ja säh sulle: ei ülemaailmset tulekahju ega talupoegade ja tööliste võitluste rõhujate vastu. Kõik on lihtne ja proosaline: vaenlase territooriumil olev jaam hõivata ja õhku lasta, mets põlema panna...

Tõsi küll, ei ühte ega teist ei õnnestunud teha. 21.TD lahingutegevuse žurnaalis on kirjas:, et *„luurerühm ei täitnud täielikult oma ülesannet, see ei jõudnud Imatrani, metsa ei pandud põlema, tehti lihtsalt kindlaks, et seda lõiku katavad väikesed vaenlase jõud...“*

Hinnake, austatud lugejad, kui palju olid selle aja komandörid hilisemate aastakümnete „ajaloolastest“ ausamad. Neil (meie ajaloolastel) oli vaenlane alati „mitmekordses üleolekus“. Alati. Ja igal pool. Näiteks olid grupi nõukogude geeniuste poolt loodud ajaloolises monograafias „Lahing Leningradi pärast“ soome väed võrdse diviiside arvu juures millegipärast kaks korda suuremad (220 tuhat 114 tuhande vastu).

Esimese pealetungipäeva õhtul, 2.juunil 1941.a kell 23.30, saabus 21.TD staapi 23.Armee staabi autotankivägede valitsuse ülem kindralmajor Lavrinovitš ja andis uue (tegelikult sama vana) lahinguülesande:

„...3.7 kell 6.00 alustada pealetungi Imatrale ülesandega – vallutada Imatra ja Imalanjärvi-Saimaa vaheline maakitsus ning hoida viimast kuni jalaväeosade kohalejõudmiseni“. Tankidiviisi pealetungi pidid toetama tulega neli 115.laskurdiviisi suurtükiväedivisjoni.

3.juuli keskpäevaks võtsid väeosad sisse pealetungieelsed positsioonid. Siis toimuski esimene tõrge omavahelises koostöös: *„Suurtükivägi hilines ettevalmistava tulelöögiga ja alustas seda alles kell 13.00 ning tulistas tunni ajaga kõigest 50-55 mürsku...“* Teiste sõnadega öeldes tegi iga suurtükk tunni ajaga ainult üks-kaks lasku. Võib arvata, et selline „tulevall“ ainult hoiatas „valgesoomlasi“, mitte ei surunud nende kaitset maha. Kell 14.00 ületasid 21.TD kaks polku (tankipolk ja motoriseeritud jalaväepolk) riigipiiri ja alustasid pealetungi. Et vältida süüdistusi eelarvamuslikus suhtumises, toome **TERVENISTI** ära selle pealetungi kirjelduse „Lahingutegevuse žurnaalist“:

„...Peale riigipiiri ületamist osutas vaenlane algul nõrka vastupanu ja meie väed liikusid kiiresti edasi. 3.7 kell 18.00 jõudsid eelroodud kõrgendiku 107,5 põhjapoolsetele nõlvadele, kus neid tabas vaenlase organiseeritud suurtükiväetuli ning nad olid sunnitud mõnevõrra taganema...

3.7 kell 22.00 stabiliseerus olukord järgneval rindel: kõrgendikust 107,5 edelas asuv metsarada, kaks maja Jaakolast põhjas, kõrgendik 39,5. Motoriseeritud polgu 2.pataljoni 4.rood kohtas vaenlase tugevat vastupanu, kes asus vasturünnakule. Seetõttu taganesid nad 3.7 kella 22.00-ks meie riigipiiri taha, kaotades kaks tanki põlenutena ja ühe puruks lastuna. Diviiskomandöri otsusega peatati edasine pealetung ja saadeti 23.Armee staapi ettekanne lahingust väljumise loa saamiseks. Seda luba ootasime me kella 2.00-ni. 4.juuli kell 2.25 saabus 10.MK staabiülem polkovnik Zajev käsuga viia diviis lahingust välja ning koonduda Jaski rajooni. Kell 2 h 30 min läks vaenlane, kes oli varjatult möödunud meie väeosade tiibadest, vastupealetungile kogu diviisi vööndis. Vastupealetung algas tugeva automaadi- ja kuulipildujatulega, mida toetasid miinipildujad ja suurtükivägi. Sellises olukorras võttis diviisikomandör vastu julge (nii on tekstis. – M.S) *otsuse viia diviis lahingust välja. Lahingust väljaviimine toimus järgmise plaani kohaselt...*

4.juulil kell 4.00 lahkusid diviisi väeosad lahingust organiseeritult. Vaenlane tuli kolm korda rünnakule, kuid kandis alati kaotusi ja paisati suurte kaotustega tagasi...“

Ja see ongi kõik!

Metsarada, kaks maja. See oligi kogu Vabastusretke Nr.2 marsruut. 3.juulil kell 6 õhtul koperdas tankidiviis kohmakalt soome kaitse otsa, 4.juulil kell 4 „lahkus julgelt lahingust“ jälitatuna üleliia tuliste soome kuttide poolt. Lõpuks saabus 5.juulil kell 20.00 käsk *„saata diviis raudteed mööda ja autotranspordiga Tšjornaja Retška rajooni“* s.o diviisi ennesõjaaegsesse dislotseerumisrajooni.

Sellega kõik lõppeski. **Ka sellel korral ei õnnestunud muuta Soomet nõukogude kerjuslikuks mittemustmullamaaks.** Tõenäoliselt oleks sel juhul, kui kogu 10.MK Leningradist Imatra juurde ümberpaigutamiseks kulutatud bensiin oleks lihtsalt valatud naaberriigi territooriumile maha ja süüdatud, saavutatud suuremat efekti. Vähemalt mets oleks igal juhul põlema pandud...

Edasi algas häving.

Tõtt öeldes algas mehkorpuse häving selle laialijaotamise näol juba varem pihta.

Niipea kui 10.MK sattus 23.Armee väejuhatuse „käeulatusse“, käitus see väejuhatus nagu laojuhataja, kelle lattu toodi defitsiitset kaupa. Kõik ennesõjaaegsed õpetused, määrustikud, teooriad tankide MASSILISE kasutamise kohta (nagu ka sakslaste läänerinde „Blitzkriegi“ kogemused) saadeti pikemalt mõtlemata kuradile ja unustati.

Kümme soomusautot „armeestaabi käsutusse“, viis tanki „115.laskurdiviisiga koostegutsemiseks“, tankipataljon koosseisus 24 tanki „43.laskurdiviisi komandöri käsutusse“, tankirood koosseisus 10 masinat „19.laskurdiviisi komandöri käsutusse“, 15 tanki hävitussalkade (s.o NKVD ja kohalike elanike poolsõjaväeliste formeeringute) käsutusse.

Peale ilmselge mehkorpuse löögivõime vähendamise peitus sellises tankide kasutamises veel üks vähemmärgatav moment.

Iga selle ajastu tank – saksa , nõukogude, inglise oma – oli väga kapriisne, ebakindel ja väikese ressursiga tehniline seadeldis. Piisab kui öelda, et BT-7 motoressurss oli sel ajal kõigest 200 tundi, T-26-l 150 tundi. Tankide lahinguliseks kasutamiseks vajalikud minimaalsed tehnilised tingimused koos vajaliku remondi- ja evakuatsioonibaasiga oli sel ajal võimalik luua ainult suurtes väekoondistes. Aga mis tehnohooldusest ja remondist sai rääkida NKVD hävitussalga või isegi laskurdiviisi puhul, mille enamik võitlejaid polnud enne armeessekutsumist näinud isegi raudteerööpaid ja vedureid? Selle tulemusena jäeti 10-tonnine kallis masin pärast pisikest riket lihtsalt lagedale väljale maha.

Edasi läks asi veelgi hullemaks. Soome „Karjala armee“ üldpealetung Oneega-Laadoga vahelisel alal algas alles 10.juulil 1941.a. Kuid mõned päevad enne suuremastaabilise lahingutegevuse algust otsustas Soome väejuhatus nähtavasti sooritada lahinguluuret Sortavala suunal. See kutsus 23.Armee staabis esile tohutu segaduse.

Juba 2.juuli õhtul saabus 21.TD staapi koos Imatra ründamise käsuga ka teine korraldus, mille kohaselt kästi saata selle diviisi 41.tankipolk raudteed mööda Sortavala suunale, Elisenvaara jaama piirkonda, kusjuures tankipolk kästi ešelonidesse laadida... 30 minutiga!! Ainus asjaolu, mis kergendas sellise ebareaalse ajaga pealelaadimist, oli see, et 41.tankipolgus oli peale kõiki eelmisi „ümberpaigutamisi“ järel kõigest 41 tanki, ehkki see polk polnud teinud veel ühtegi lasku vaenlase pihta. Sellises koosseisus ta saadetigi Elisenvaarasse. Järgmisel päeval, 4.juulil, paisati Sortavala suunale juba terve 198.motoriseeritud diviis 10.MK koosseisust. Pärast seda võis 10.MK pealetungile Imatra suunas lõplikult kriipsu peale tõmmata.

Tasub märkida, et see hüsteeriline seisund, millesse 23.Armee juhtkond sattus peale esimesi teateid soomlaste eelsalkade piiriületusest, annab selgelt märku, et **tegelikult ei valmistunud Põhjarindel mitte keegi mitte kunagi tõsiselt „vaenlase sissetungi tagasilöömiseks“.** Vägedes polnud isegi oma territooriumi topograafilisi kaarte. Selle kohta leiame tähendusrikka meenutuse Goluško memuaaridest:

„...pataljonikomandöri ees lebas maakaart, mis oli tõenäoliselt mõeldud turistidele või autosõpradele... midagi muud pataljonikomandöri käsutuses ei olnud. Allüksus oli ammu juba lahkunud piirkonnast, mille kohta olid olemas sõjalised topograafilised kaardid...“ See episood lahingutegevuseks planeeritud piirkonnast „ammu lahkunud“ väeosaga juhtus taganemise ajal Käkkisalmisse (Priozjorski) s.o mitte kaugemal kui 60 km Nõukogude-Soome piirist.

Sellel kurikuulsal päeval, 4.juulil 1941.a, käskis 23.Armee juhataja kindralleitnant Pšennikov luua nn. „Armee tankigrupi“, ehkki sellist moodustist polnud mitte mingites määrustikes ette nähtud. Selle komplekteerimiseks rööviti lõplikult paljaks 10.MK: 21.TD-st võeti 54 tanki, 24.TD-st – 102 tanki (peamiselt küll vananenud BT-2 tankid).

Sellisel 23.Armee juhatuse poolt 4.juulil ülesnäidatud aktiivsusel oli lihtne seletus. Just sellel päeval saabus sinna lõpuks Punaarmee Kindralstaabi korraldus viia 10.MK 23.Armee alluvusest välja ja paisata see Leningradist edela poole, saksa rindele. Vastupidiselt laialt levinud juttudele, et „Stalini ajal oli riigis

igal pool kord majas“, ei tahtnud kindralleitnant Pšennikov kuuldagi sellest, et armeekindral Žukov võtab talt tervikuna ära „tema“ mehkorpuse ning „erastas“ peaaegu pooled kümnenda mehkorpuse tankidest.

Mitmepäevase tagasimarsi jooksul Soome piiri äärest Luuga jõel asuva kaitseliinini (üle 250 km) läks veel osa korpuse allesjäänud tankidest rivist välja. Selle tulemusena otsustati 9.juulil koondada 90 kõige tervemat tanki ühte polku, ülejäänud 98 tanki aga jaotati laskurväeosade vahel. Sellega 10.MK ajalugu praktiliselt lõppeski...

Veel varem, 29.juunil 1941.a, käskis Kindralstaabi ülem G.K.Žukov viia 1.MK välja Põhjarinde koosseisust ja anda see Looderinde juhatuse käsutusse. Tohutu suured tankikolonnid asusid jälle teele – seekord liikusid nad täpselt tagasi, Gatšinast Ostrovisse. 163.motoriseeritud diviis liikus veelgi kaugemale läände, Läti linna Rezekne juurde (160 km Pihkvast), kus ta purustati 3.juulil Mansteini korpuse saksa tankide poolt.

Pärast seda, kui Põhjarinde peamised löögijõud lahkusid Soome piirilt läänerindele ja ka lennuvägi kadus Karjala taevast, kuna ka see suunati lõpuks võitlusse Pihkva ja Leningradi peale tungivate saksa diviisidega, algas **10.juulil 1941.a**. Soome armee pealetung Oneega-Laadoga vahelisel alal.

Nagu teada, hindas seltsimees Stalin väga madalalt Soome armee pealetungivõimalusi. Näiteks ütles suur juht ja õpetaja 17.aprillil 1940.a. Punaarmee juhtivkoosseisu nõupidamisel esinedes sõna-sõnalt niimoodi:

„...Soome armee on kaitses väga passiivne... Lollikesed, istuvad oma dottides ja välja ei tule, arvavad, et me ei tule nende dottidega toime, istuvad ja joovad teed... Aga soomlaste pealetung ei maksa punast krossigi. Kas te mäletate nende kolm kuud kestnud võitluste seas ainsatki Soome armee massilise pealetungi juhtumit?“

Raske on aru saada, keda seltsimees Stalin lollitada lootis – iseennast või oma kuulajaid, kui ta naeris Soome armee üle sellepärast, et too ei sööstnud vasturünnakule kümnekordses ülekaalus oleva vaenlase vastu. Kuid 1941.aasta suvel, kui jõud olid enam-vähem võrdsed, ei hakanud soomlased ise teed jooma ega lasknud seda ka teistel teha.

„Vanadusnõdra, naftaliinist väljatõmmatud Mannerheimi“ (vana tsaariarmee kindral, kes 30 aastat teenis ustavalt Vene impeeriumi, Vene-Jaapani sõja ja Esimese Maailmasõja veteran) järeleproovitud juhtimisel hõivasid soomlased kogu Oneega ja Laadoga vahelise ala ja jõudsid septembri alguses neid järvi ühendava Sviri jõeni. 30.septembril vallutasid soomlased Petrozavodski – Karjala-Soome (jaa-jaa, just niimoodi nimetati see ala 31.märtsil 1940.a ümber, tõenäoliselt suurte tulevikuperspektiivide tõttu) autonoomse „vabariigi“ pealinna. Ka soomlased otsustasid ümbernimetamisega mitte võlgu jääda ja Petrozavodsk muutus Äänislinnaks...

Soome pealetung Karjala maakitsusel algas veelgi hiljem, alles 31.juulil 1941.a.

Viis päeva hiljem võeti Pšennikov armeejuhataja kohalt maha, kuid ka see abinõu ei aidanud enam. Ei aidanud ka Sortavala, Käkkisalmi ja Viiburi kindlustatud rajoonide raudbetoondotid. Suve lõpuks jõudis Soome armee vana piirini, mis kehtis Karjala maakitsusel enne 1939.a Talvesõda. Seejuures piirati Viiburi rajoonis ümber ja hävitati 23.Armee 43., 115. ja 123. laskurdiviisid, aga 43.diviisi komandör V.V.Kirpitšnikov sattus Soome sõjavangi (28.juunil 1950.aastal lasti ta maha, kuna ta *„kaotas juhtimise vägede üle, andis soomlastele välja salajasi andmeid nõukogude vägede kohta, laimas nõukogude korda ja kiitis Soome armeed“,* 1957.aasta juunis rehabiliteeriti postuumselt).

Vaatamata sellele, et vaenlase pealetungi tempo oli väga aeglane (maastiku iseärasused ja Soome armee tehniline varustatus ei lubanud neil lõigata rinnet sakslaste moodi „tankikiiludega“), **sattus Soome sõjavangi 64 188 inimest.**

See oli Punaarmee viie laskurdiviisi arvuline koosseis.

23.Armee tehnika ja relvastus kaotati peaaegu täielikult. Näiteks teatab 1993.aastal Kindralstaabi (nüüd juba Vene armee) poolt välja antud statistiline kogumik „Grif sekretnosti snjat“, et nõukogude väed kaotasid Karjalas ja Koola poolsaarel 10.oktoobrini 1941.a. 546 tanki. See arv isegi ületab pärast 10. ja 1.MK saksa rindele ümberdislotseerimist Põhjarinde juhatuse käsutusse jäänud tankide arvu. Selle aritmeetilise „segaduse“ lahendus peitub tõsiasjas, et Põhjarinde tagalas töötas (ja saatis rindele uusi KV tanke) Leningradis asuv tohutu suur Kirovi tehas.

Kaldudes veidi kõrvale peateemast märgime, et kolmes sõja põhjatiival 22.juunist kuni 10.oktoobrini 1941.a toimunud strateegilises operatsioonis (Balti, Karjala ja Leningradi) kaotas Punaarmee (sama teatmiku andmetel) **4561 tanki**. Mis ületab **seitsme ja poole kordselt** Wehrmachi 4.tankigrupi, mis tegutses armeegrupi „Nord“ koosseisus loodesuunal, esialgse arvukuse.

1941.a. augusti lõpus saatis Keitel Mannerheimile kirja, kus tegi soomlastele ettepaneku vallutada koos Wehrmachtiga Leningrad. Samal ajal pandi ka soomlastele ette jätkata pealetungi lõuna poole Sviri, et ühineda Tihvini suunas pealetungivate sakslastega. Kuid neile ettepanekutele vastasid Soome president

Ryti ja ülemjuhataja Mannerheim 28.augustil kategoorilise äraütlemisega. Pärast seda saadeti 4.septembril 1941.a. Mannerheimi peakorterisse läbirääkimisi pidama OKW staabiülem Jodl, kuid tulemus oli sama. Soomlased võtsid tagasi selle, mida nad pidasid enda omaks ja rohkem ei teinud nad ühtegi sammu.

Öeldakse, et „ajalugu ei tea oletavat käänet". Ilmaasjata öeldakse. Mitterealiseerunud alternatiivide analüüs laseb väga sageli paremini mõista seda, mis juhtus tegelikkuses.

Reaalses ajaloos pöördus Soome armee tagasi 1939.aasta piirile (aga Oneega-Laadoga vahelisel alal ka üle selle) veriste lahingute tulemusena. Aga kõik oleks võinud olla hoopis teisiti. Niisiis, mida oleks saavutanud Nõukogude Liit ja mida oleks ta kaotanud, kui ta oleks ise laia „hea tahte žestina" tagastanud Soomele Talvesõja ajal hõivatud territooriumid?

Majanduslikult on nende territooriumite tähtsus väike – metsa ja marju on Venemaal ka ilma selleta küllalt.

Selliseid kategooriaid nagu „autoriteet maailmaareenil" või „ühiskondlik arvamus" arvestama me ei hakka. Lihtsalt pole, mille üle arutada. Autoriteet oli selline, et NSVL oli selleks ajaks juba Rahvasteliidust välja visatud – kusjuures just Soome-vastase agressiooni pärast. Ainukeseks Nõukogude Liidu liitlaseks terves maailmas oli sel ajal Mongoolia (mis juba ammu oli faktiliselt muudetud Nõukogude protektoriaadiks). Mis aga puudutab „ühiskondlikku arvamust", siis see oli stalinlikus impeeriumis äärmiselt kohanemisvõimeline.

Arutada võib ainult selle otsuse sõjalis-poliitilisi tagajärgi. Reaalsuses hakkas sotsiaaldemokraatlik Soome fašistliku Saksamaa liitlaseks (nagu öeldakse) „mitte heast elust". Ja mitte kohe. Nimelt teatas Mannerheim veel 10.juunil 1941.a Helsingisse saabunud saksa Kindralstaabi esindajale ooberst Buschenhagenile, et Soome soovib jääda kõrvale Nõukogude-Saksa sõjast. 22.juunil 1941.a., mil sõda Saksamaa ja NSVL vahel sai sündinud faktiks, teatas Soome välisministeerium ametlikult, et Soome kavatseb jääda neutraliteedi positsioonidele. Peale selle tuli Ribbentropil Soome poole nõudmisel ametlikult desavueerida teadlikult valed Hitleri avaldused, kes heitis oma 22.juunil peetud raadioesinemises fraasi selle kohta, et „Soome ja Saksamaa sõdurid seisavad õlg-õla kõrval". 24.juuniks 1941.a teatasid Soome neutraliteedi tunnistamisest NSVL, Inglismaa, Rootsi ja mis kõige tähtsam, Saksamaa!

Võib suure tõenäosusega (pea 100%) väita, et kui Nõukogude Liit oleks Soomele pakkunud territoriaalsete probleemide kohta mingit kompromisslahendust (võib-olla oma uute ja ootamatute liitlaste Inglismaa ja USA vahendusel), oleks uut Nõukogude-Soome sõda vältida saadud. Sellise sündmuse arengu tulemused oleksid olnud ülisuure tähtsusega.

Esiteks oleks Baltikumi saadud paisata (kusjuures õigeaegselt, ära ootamata Looderinde hävingut) väga suured jõud: kaks mehkorpust, viisteist laskurdiviisi, arvukad Leningradi SRK lennu- ja suurtükiväeosad.

Tänu sellele oleks nõukogude Baltikumis asunud väegrupeering suurenenud peaaegu kaks korda.

Edasi oleks 1941.a. juulis-augustis saadud paisata saksa rindele (aga mitte täiesti mõttetu Soome sõja rindele) need reservid, mis reaalses ajaloos tuli saata Karjalassse. Nimelt 88., 265., 272., 291. ja 314. laskurdiviisid, 3.Leningradi rahvakaitsediviis, paljud üksikud NKVD ja merejalaväe polgud. Kas oleksid sakslased sel juhul suutnud Leningradini jõuda?

Teiseks, ükskõik kui edukas või edutu oleks olnud Leningradi kaitsmine edela poolt, isegi kui see oleks olnud sama katastroofiline kui reaalses elus, **Leningradi blokaad oleks olnud täiesti võimatu!**

Leningrad **EI ASU** poolsaarel. Teda pole printsipiaalselt võimalik blokeerida „ühelt poolt". Kui Soome oleks olnud – ei, mitte liitlase rollis, vaid lihtsalt neutraalne naaber, oleks olnud võimalik Leningradi kui tahes kaua varustada Petrozavodsk-Sortavala raudteed mööda. Isegi kui sakslased oleksid suutnud läbida veel 250 km mööda metsi ja soid Tihvinist Petrozavodskini (mida nad reaalses ajaloos ei suutnud), oleks Leningradi kägistamine näljaga ikkagi olnud võimatu: NSVL peamine liitlane – rikas ja sel momendil äärmiselt helde Ameerika – oleks maksnud soomlastele Leningradi toiduainetega varustamise eest. Äärmisel juhul oleks ta vedanud neutraalsete Rootsi ja Soome sadamate kaudu kohale oma toiduained.

Muidugi olid mereteed sõjatingimustes äärmiselt ebakindlad – kuid veeti ju liitlaste konvoide poolt Murmanskisse üle 5 miljoni tonni igasugust kaupa. Aga kahe miljoni leningradlase näljasurmast päästmiseks oleks vaja läinud kõigest üks miljon tonni ameerika lihakonserve (või veteranidel nii selgelt meeles olevat ameerika munapulbrit).

Kolmandaks oleksid „suure maaga" pideva raudteeühenduse olemasolu korral Leningradis asuvad võimsad tanki-, suurtüki- ja lennukitehased saanud töötada rinde ja võidu heaks täisvõimsusel. Terve sõjaaja jooksul. Kes arvestab kokku, kui palju sõdurielusid oleks sellega päästetud?

Jaa, kalliks, väga kalliks läks nõukogude rahvale maksma see stalinlik avantüür „Soome vendade kapitalistlikust ikkest vabastamisega"...

Esimene marssal

Nagu te tõenäoliselt juba aimasite, jäi ka 1.tankidiviisi planeeritud retk Botnia lahe äärde ära. Segasid sakslased. 29.juunil 1941.a läks okupeeritud Norra territooriumilt Murmanski suunas pealetungile kindral Eduard Dietli juhitav Wehrmachti alpiküttide korpus.

See oli Wehrmachti eliitüksus, mis oli spetsiaalselt ette valmistatud ja varustatud tegutsemiseks Kaug-Põhjas. Just Dietli alpikütid mängisid otsustavat rolli lahingutes inglastega 1940.aasta kevadel Norrasse sissetungimisel. Vaatamata oma vähearvulisusele (kaks diviisi, 28 tuhat meest isikkooseisu) pidi Dietli korpus lahendama strateegilise tähtsusega ülesande: Murmanski ja Kirovi raudtee polaarjoonetaguse lõigu vallutamisega jätta Nõukogude Liit ilma juurdepääsust mittekülmuvatele sadamatele.

Kaks päeva hiljem, 1.juulil 1941.a läks pealetungile Kandalakša suunas 36.armeekorpus, mille koosseisus oli 169.jalaväediviis ja SS diviis „Nord“. Selle Wehrmachti väeüksuse ülesanne oli raudteele väljajõudmine, et lõigata ülejäänud riigist ära Murmanskit kaitsvad 14.armee ja Põhjalaevastiku väeosad.

Sõjaplaan on seotud teedega – ning eriti veel siis, kui jutt käib lahingutegevusest polaartundras. Just sellepärast oligi 36.armeekorpuse hargnemisrajoon Rovaniemi-Salla maantee liinil (samas kohas, kus pidi pealtungi alustama nõukogude 1.tankidiviis). Selle vea pärast, sellise vaenlase alahindamise ja halva luure pärast pidid sakslased kohe maksma kallist hinda. Isegi sellistes äärmiselt ebasoodsates oludes ja „tanki-vastasel“ maastikul tõestas 1.tankidiviis oma parima diviisi reputatsiooni.

Kaasaegne Soome ajaloolane (kes muidu suhtub üsna kaasatundvalt endisesse Soome liitlasesse) kirjeldab neid sündmusi nii:

„...lõunatiival tegutsev SS diviis „Nord“ osutus täiesti võimetuks peale tungima, seoses täiesti ebapiisava lahinguväljaõppe ja SS ohvitseridest juhtkonna ilmse nõrkusega. Pärast esimesi lahinguid sunniti diviis isegi põgenema, ta tõmbus tagasi ja ei suutnud abistada 169.-t jalaväediviisi...“

Paistab, et kindral Baranovi tankistid tegid neile kõvasti säru, kui SS-lased unustasid korrapealt nii oma lahinguväljaõppe ja ka saksa traditsioonilise harjumuse ülemusi kuulata...

Edu arendada ei õnnestunud. Kalender näitas juba 1941.a. juulit ning Kindralstaabi ülem Žukov nõudis viivitamatult 1.tankidiviisi raudtee-ešelonidesse laadimist ja saatmist sinna, kust ta oma teekonda alustas – lõuna poole Leningradist. (Märgime veel, et see käsk, mis saabus 14.armee staapi juba 4.juulil – ajal, mil lahingud Murmanski pärast alles algasid – tõestab veelkord meie oletust, et sõjaeelne Baranovi diviisi **polaarjoone taha saatmine ei olnud kuidagi seotud saksa kallaletungi tagasilöömise plaanidega**.)

Ja ka sellel juhtumil muutusid nõukogude kindralite omavahelised suhted kohe „määrustikuvastaseks“. 14.armee juhataja kindralleitnant V.A.Frolov ei kiirustanud hoopiski Kindralstaabi korralduse täitmisega ning 1.tankidiviis jätkas sõdimist polaarjoone taga kuni juuli keskkohani.

Ärme kiirustame hinnangutega. Igal kindralil oli oma tõde. Žukov, kes vastutas kogu riigi kaitse eest, sai suurepäraselt aru, milliseid katastroofilisi tagajärgi – sõjalisi, majanduslikke, poliitilisi – toob kaasa Leningradi vallutamine sakslaste poolt. Sellepärast kiirustaski Kindralstaap looma mis tahes vahenditega mingitki rinnet Pihkvast ja Narvast idas.

Aga kindral Frolovil oli oma tõde. Ta ei kahelnud sugugi, et teist sellist juhust enam ei tule ning täisväärtuslikku tankidiviisi edaspidi enam Peakorteri poolt tema käsutusse Koola poolsaarel ei anta. Seepärast kiirustaski ta maksimaalselt ära kasutama soodsat asjaolude kokkusattumust.

Tänase päeva teadmistega on seda dramaatilist vaidlust veelgi raskem lahendada. 1941.aasta juulis ei saanud Žukov muidugi ette näha, et „anglo-ameerika imperialistid“ saadavad Stalinile abina 17 miljonit tonni sõjamaterjale. Tegelikkuses kaeti kolme sõja-aasta jooksul Punaarmee ja kaitsetööstuse vajadused selliste tähtsate artiklite nagu lennukibensiin, lõhkeained, alumiinium, veo- ja sõiduautod, autokummid, vagunid, vedurid, relsid, sidevahendid ja antibiootikumid alal peamiselt abitarnetega kommunismi õelatelt vaenlastelt. Seoses sellise uskumatu sündmusepöördega muutus Murmanski ja tema juurde viiva raudtee kaitsmine sama tähtsaks strateegiliseks ülesandeks nagu oli Moskva ja Leningradi linnade ning Bakuu ja Groznõi naftaleiukohtade kaitsmine.

Ning pole liigne ka meenutada, et 1941.a. suvel osutus kindral Frolovi juhitud 14.armee **ainukeseks armeeks** kogu Mustast merest Barentsi mereni ulatuval rindel, mis **täitis talle antud üleande.**

Vaenlase pealetung peatati piiritsoonis, sakslastel ei lastud Murmanskini ja Kirovi raudteeni läbi murda ning seejuures kandis Dietli eliitkorpus tohutu suuri (üle 50%) kaotusi isikkoosseisus. 1941.a. oktoobri keskel viidi 2. ja 3. alpidiviisi jäänused Koola poolsaarelt ära tagalasse ümberformeerimisele.

Kahjuks ei meenuta seda tänapäeval enam keegi, aga V.A.Frolov ei saanud isegi Nõukogude Liidu Kangelaseks – see oli kindralpolkovniku auastmes oleva Suure Isamaasõja väejuhi jaoks täiesti unikaalne situatsioon.

Kuid pöördume nüüd suure strateegia kõrgustelt tagasi 1941.a juuli traagiliste sündmuste juurde.

Segadus juhtimises lõppes sellega, et üheski variandis ei õnnestunud kasutada 1.TD-i kui suurt löögiüksust. „Alati pealetungiva" Punarmee juhatus ei riskinud organiseerida vastupealetungi ning 1.tankidiviis nagu ka kogu 23.armee 10.mehkorpus „lammutati osadeks".

Motoriseeritud jalaväepolk ning ka üks 1.tankipolgu tankipataljon jäeti sõdima 14.armee koosseisu Kandalakša suunal. Peale selle eraldati 14.armee 42.laskurdiviisi komandöri käsutusse poolsada tanki, mis moodustasid eraldi tankipataljoni ja sõdisid edukalt sakslastega kuni 1943.aastani.

Samal ajal nõudis Peakorter uuesti (Direktiiv Nr.00329 14.-st juulist 1941.a), et: *„tankidiviis tuleb Kandalakša rajoonist viivitamatult ümberpaigutada Leningradi alla"*. Ning lõpuks **17.juulil**, täpselt kuu aega pärast seda, kui diviis tõsteti „rahulikul" juunihommikul häirekorras jalule, hakkasid 1.tankidiviisi ešelonid liikuma tagasi lõunasse – Leningradi poole.

Kuid ka sellel korral ei õnnestunud neil jõuda Saksamaaga peetud sõja rindele.

10.juulil 1941.a moodustas Peakorter (s.o sm.Stalin) Loodesuuna ülemjuhatuse, mida hakkas juhatama Nõukogude Liidu marssal, Poliitbüroo liige, Rahvasaadikute Nõukogu esimehe asetäitja, üks viiest Riikliku Kaitsekomitee (tolle perioodi kõrgeim riigivõimuorgan) liikmest Klim Vorošilov.

Seltsimees Vorošilov võitles kogu elu mõisnike ja kapitalistidega. Kuid tema vaenus kapitalimaailma suhtes polnud (nagu ameeriklased ütlevad) „midagi isiklikku". See oli vihkamine käsukorras. Käsu korral võis see ka igal hetkel muutuda tugevaks lahingusõpruseks. 1939.aasta augustis peab Vorošilov läbirääkimisi inglise lordi admiral sir Reginald Draxi ja prantsuse kindral Doumenciga Hitleri-vastase sõjalise liidu loomise üle. Sama aasta septembris arutab Kaitse rahvakomissar Vorošilov koos hitlerliku kindral Köstringiga Punaarmee ja Wehrmachti koostööd Poola purustamisel ja okupeerimisel.

Teise Maailmasõja lõpuks muutub Vorošilov üldse mingiks kõrgeauastmeliseks „sõjaliseks diplomaadiks". Stalin veab ta endaga kaasa Teherani Roosevelti ja Churchilliga kohtumisele, teeb talle ülesandeks pidada läbirääkimisi Ungari ja Rumeeniaga sõlmitavate rahulepingute üle, võtta Moskvas vastu prantsuse sõjaväedelegatsioon kindral de Gaullega eesotsas jne.

Aga „Mannerheimi valgesoomlastest bandesid" vihkas seltsimees Vorošilov tõeliselt, võltsimatult. Kõlavad ja valusad kõrvakiilud, mida Soome armee andis 1939/40 aasta talvel „esimesele punasele ohvitserile", tulitasid endistviisi Vorošilovi põskedel. Peale selle ei piirdunud asi hoopiski piltlike „kõrvakiiludega". Pärast seda, kui Punaarmee kandis sõjas „soome mutukaga" suuremaid kaotusi kui Wehrmacht poole Euroopa vallutamisel, ajas sm. Stalin 8.mail 1940.aastal Vorošilovi Kaitse rahvakomissari ametikohalt minema. Ja mitte lihtsalt ei ajanud minema, vaid laskis tal ka alla kirjutada täiesti salajasele dokumendile „Akt Kaitse rahvakomissariaadi vastuvõtmise kohta sm. Timošenko poolt sm. Vorošilovilt".

Selles üllatavas dokumendis oli loetletud paarkümmend kaitse ametkonna töösuunda, milledest igaühe kohta konstateeriti „täielikku hooletusselaskmist" ja tegeliku töö asendamist „paberliku aruandlusega". Tõsi, Vorošilovile jäeti alles auaste ja liikmeksolek, kuid paber selle kohta, et ta nõrgendas riigikaitset hullemini mistahes Kremlisse pääsenud vaenulikust agendist, oli Stalinil alati käepärast võtta. Ning Klim Vorošilov teadis seda ja pidas alati meeles.

Soov „anda õpetust jultunuks läinud soome sõjarditele" ja taastada sellega enda kui kogenud väejuhi reputatsioon, tõigi marssal Vorošilovi 1941.aasta juulikuu 20-ndatel kuupäevadel Karjalasse. Et õigesti hinnata selle visiidi tähtsust, tuletame meelde, mis juhtus samal ajal Leningradi edelapoolsetel juurdepääsudel.

1941.a juuli lõpuks oli armeegrupp „Nord" forsseerinud Daugava kogu ulatuses Daugavpilsist Riiani. Jõudes välja operatiivavarustele, vallutasid sakslased 6.juulil pärast kahepäevast ränka lahingut 1.MK 3.tankidiviisiga Ostrovi linna. 9.juulil tungisid sakslased peaaegu ilma lahinguta, põgenevate nõukogude vägede õlul, Pihkva linna. 10.juulil saadab G.Žukov Peakorteri nimel Looderinde juhatusele (juba 4.juulil kõrvaldati eelmine juhataja oma ametikohalt ja tema asemele määrati kindralmajor P.P.Sobennikov) järgmise direktiivi:

„...komandöre, kes ei täitnud Teie käske ja loovutasid reeturlikult oma positsioonid, pole senini karistatud... komandöride tegevusetuse tõttu veerevad Looderinde väed kogu aeg tagasi... Rinde juhatajal, sõjanõukogu liikmel, prokuröril ja 3.osakonna ülemal tuleb viivitamatult sõita eesliinil olevatesse vägedesse ja koha peal klaarida arved argpükside ja reeturitega, organiseerida kohapeal sakslaste vastu võitlemist, rünnata ning hävitada neid..."

Kahjuks ei õnnestunud hävitada kõiki argpükse ja reetureid – 1941.aasta juuli keskel käisid lahingud juba saja kilomeetri kaugusel Leningradist. Et hoida rindejoont Luuga jõel, viidi lahingusse rahvakaitsediviisid. Halvasti relvastatud, peaaegu välja õpetamata, Leningradi üliõpilastest ja õppejõududest (kes polnud kunagi relva käes hoidnud) koosnevad rahvakaitseväelased hukkusid Luuga joonel. Hukkusid tulevased, tundmatuks jäänud teadlased, poeedid, kunstnikud, hukkus rahva loomeeliit – kõik selle nimel, et paariks päevaks pidurdada vaenlase edasiliikumist ja anda väejuhatusele aega reservide kohaletoomiseks.

Tundes rahutust oma plaanide realiseerimise venimise pärast (praktiliselt esimest korda sõja algusest saadik), ilmus Hitler 21.juulil isiklikult armeegrupi „Nord“ staapi ja nõudis Leebilt kiiremas korras Leningradi vallutamist.

Just selsamal päeval peatas Vorošilov oma käsuga Leningradi suunas liikuvad ešelonid ja käskis neist maha laadida 1.tankidiviisi väed (nimelt: 2.tankipolk koosseisus 4 KV, 13 T-28, 29 BT-7, 57 BT-5, 32 T-26 ja 19 soomusautot), koondumiskoht oli Vedlozero, 70-80 km Petrozavodskist läänes. Koos kahe NKVD motoriseeritud polguga pidid nad korraldama vasturünnaku ja soomlased puruks lööma.

Selle otsuse absurdsus pole isegi selles, et ei saa võrrelda Leningradi ja Petrozavodski tähtsust.

Õnnetuseks ei mõistnud marssal Vorošilov, et kergetankide diviis pole võlukepike, vaid tööriist. Instrument, mis on ette nähtud vaid teatud kindla töö jaoks. Sama ülesande jaoks, mida varasemates sõdades täitis kasakate ratsalaava: ajada taga ja raiuda jooksvaid vaenlasi, hõivata staabid ja laod, põletada voorid hirmust paralüseeritud vaenlase tagalas. Teiste sõnadega – täita sedasama ülesannet, millega tegelesid just samal ajal Wehrmachti 4. ja 3. tankigrupi tankidiviisid loodesuunal.

Sulgudes märgime, et ka relvastatud polnud need sugugi paremini: idaretke alguses 4. ja 3.tankigrupi koosseisus olnud 1544-st tankist olid 1237 tk (80 %) kerged Pz-I, Pz-II ja tšehhi Pz-38(t), millel oli ainult kuulikindel soomus ja palju nõrgem (võrreldes meie T-26 ja BT-ga) relvastus.

Aga selliste kohanimedega nagu Masozero, Kronšozero, Kukkozero, Vedlozero *(kõik –järve lõpulised kohanimed. – Troll)* maastikul, Karjala okasmetsade, soode ja järvede keskel oli Baranovi tankidiviis hukule määratud. Meeleheitlikult võitlevad soomlased polkovnik Paalu 1.jalaväediviisist peatasid raskete võitlustega 23-27.juulil Punaarmee pealetungi. 1.TD komandöride ettekannete põhjal lasksid motoriseeritud tšekistid esimeste laskude peale jalga, Soome jalavägi aga hävitas meie tanke metsas peituvatest varitsustest, mineeris selles piirkonnas olevad vähesed teed ja laskis käiku bensiinipudelid ja lõhkeainepaketid.

Ülemjuhataja Vorosilov ei jäänud ise muidugi oma käskude tulemusi ootama. Ta pöördus varsti tagasi Leningradi, kus ta andis ühe oma kõige kuulsamatest käskudest – käskis valmistada mitukümmend tuhat terasest odaotsa, millega esimene marssal kavatses hakata sakslasi läbi torkama, kui nad Leningradi jõuavad.

10.augustil püüdis 272.laskurdiviisiga tugevdatud Petrozavodski operatiivgrupi juhatus organiseerida veel üht pealetungi, kuid tulemus oli endine. Nõukogude väejuhatus ei suutnudki kasutada tanke massiliselt, löögigruppidena. Tankidiviis hajutati üksikute roodude ja rühmadena üle kogu tohutu suure Ida-Karjala territooriumi. Oli juhuseid, kus 50-tonniseid KV-sid kasutati ettekannete kohaletoimetamiseks, mootorrattaga käskjala asemel. Paljud tankid tuli kütuse või varuosade puudumise tõttu maa sisse kaevata ning kasutada kui liikumatuid tulepunkte, osad jäeti lihtsalt maha. Kuu lõpuks jõudsid selles metsalahingus ellujäänud tankistid koos taganeva 7.armee jäänustega Petrozavodskisse.

Vaat niimoodi lõppeski esimene tervest reast 1941.aasta suvel toimunud ebaõnnestunud või ärajäänud Punaarmee vastrünnakukatsest. Nüüdseks mäletavad vähesed teise Nõukogude-Soome sõja tragöödiat. Ainult Karjala soodesse jäänud tankid ja kolletanud surmateated – palju, väga palju surmateateid, kümned tuhanded – on selle mõttetu sõja tummadeks tunnistajateks.

Muidugi ei saa eitada, et saksa pealetung Baltimaades ja Wehrmachti 4.tankigrupi kiire sööst Leningradi edelapoolsete eelpostideni paiskas kõik Nõukogude väejuhatuse plaanid segi. **Sissetung Soome tuli peatada kohe selle alguses, hoovõtul.** Teisest küljest, kui arvestada seda, **KUIDAS** algas nõukogude pealetung, millist „edu“ saavutasid 1. ja 10. mehkorpused sama ajaga, mis kulus Wehrmachtil sööstuks piirilt Pihkvani – siis on raske uskuda, et **SELLINE** armee oleks suutnud sakslased purustada ja põgenema lüüa, veerikkaid Vislat ja Oderit forsseerida, kogu Euroopat vallutada...

Siinkohal on teil, austatud lugeja, täielik õigus pahandada. Mis jutt see selline on: „raske uskuda“? Kas meil on siin teatriproov või sõjaajaloo uuring?

Kriitika on tunnistatud õiglaseks. Meie jutustuse järgmistes osades käib jutt juba pealöögi suundadest, neist vastupealetungi katsetest, mille arendamist keegi (peale vaenlase) ei seganud.

II osa

MÄDASOO

Kavatsus

22.juuni 1941.a õhtul – täpsemalt kell 21 h 15 min – kinnitas Kaitse rahvakomissar Timošenko „Direktiivi Nr.3“ ja saatis selle läänepoolsete sõjaväeringkondade (rinnete) juhtkondadele täitmiseks.

Selles dokumendis anti vaenlase grupeeringutele ja plaanidele lühike hinnang: „...vastane annab pealöögid Suvalki eendilt Alituse suunas ja Zamostje rajoonist Vladimir-Volõnski ja Radzehhovi rindel, abilöögid Tilsit-Šiauliai ja Sedlets-Volkovõski suunas...“ – ning seati lähimad ülesanded 23-24.juuniks:

„Looderinde ja Läänerinde vägede kontsentriliste koondlöökidega piirata ümber ning hävitada vaenlase Suvalki grupeering ja 24.juuni õhtuks vallutada Suvalki rajoon. Võimsate mehhaniseeritud korpuste ja kogu Edelarinde lennuväe kontsentriliste löökidega piirata sisse ja hävitada vaenlase grupeering, mis tungib peale Vladimir-Volõnski ja Brodõ suunal. 24.juuni õhtuks vallutada Ljublini rajoon“.

Jutumärkides märgime, et juba ainuüksi see dokument lubab teha selge järelduse sellest, mida on väärt juba palju aastaid kestev „tšekistide“ kiitlemine, et saksa väejuhatuse dokumendid jõudsid Stalini lauale pool tundi varem kui Hitleri omale.

Kuue kuu jooksul, mis oli möödunud Hitleri poolt „Barbarossa“ plaanile allakirjutamise hetkest, ei saanudki nõukogude väejuhatus teada, et Wehrmacht annab kõige võimsama löögi Guderiani 2.tankigrupi jõududega Bresti-Slutski-Minski liinil. Seda suunda ei mainitud Direktiivis nr.3 isegi mitte abisuunana. Ning see, mida meie väejuhatus pidas *„abilöögiks Tilsit-Šiauliai suunal“,* oli tegelikult armeegrupi „Nord“ peajõudude pealetungi algus Leningradi suunas.

Tegelikkuses ei tulnud Loode- ja Läänerinde ühistest löökidest midagi välja. Looderinde peajõud (kindralmajor Šestopalovi 12.MK ja kindralmajor Kurkini 3.MK ilma 5.tankidiviisita) suunati mitte edelasse Kaunas-Suvalki suunda (nagu seda nõudis Direktiiv Nr.3), vaid loodesse Šiauliai juurde, kus 24.juunil toimuski suur tankilahing Wehrmachti 4.tankigrupi peajõududega. Mis aga puudutab 3.MK 5.tankidiviisi, siis see purustati juba 23.juuni hommikul Alituse rajoonis ja rinde edasises tegevuses praktiliselt ei osalenud.

Sel moel muutus kahepoolne rünnak Suvalki grupeeringu pihta ainult Läänerinde parema tiiva pealetungiks. See pealetung lõppes täieliku hävinguga, mille asjaolusid ja põhjuseid me vaatamegi jutustuse selles osas.

Selleks ajaks, kui Läänerinde staap Direktiivi Nr.3 kätte sai ja dešifreeris, oli sõjaline situatsioon kardinaalselt muutunud.

Sakslased oli forsseerinud Neemani. Täpsemalt öeldes mitte ei forsseerinud, vaid ületasid selle mööda kolme terveksjäänud silda Alituse ja Merkine juures. „Taganevate nõukogude vägede järel jõudsid üle Neemani sildade lipsata ka saksa tankid“ – niimoodi kirjutab peamine nõukogude spets sõja alguse alal seltsimees Anfilov. Lipsasid kolme (7., 20. ja 12.) tankidiviisi koosseisus. 22.juuni 1941.a õhtuks olid Wehrmachti 3.tankigrupi eelväeosad jõudnud 60-70 km sügavusele nõukogude territooriumile ning kiirustasid Vilniuse suunas. Kuid kui suur ka polnud sakslaste pealetungihoog, kui nõrk ka polnud Looderinde 11.armee vägede vastupanu – teedel ja sildadel on oma kindel läbilaskevõime, tankid aga liiguvad kolonnis mitmekümnemeetriste vahedega. Selle tulemusena oli Wehrmachti 7.TD 24.juunil juba Vilniuses ja 20. ning 12. TD-d jõudsid juba Ošmjanõ juurde, aga tankigrupi järelvägi – 19.TD ja 14.MD – alles alustasid Neemani ületamist. Sel moel kujutas see, mida nõukogude ajaloolased harilikult nimetasid „saksa tankikiiluks“, endast tegelikult mitut „terasniiti“, mis olid Leedu teedel 100-120 km ulatuses välja veninud. Samal ajal saksa jalavägi, mis sõna otseses mõttes kõndis jala oma vooride ja hobustega veetava suurtükiväega, alles alustas Neemanile pontoonsildade rajamist.

Määrustik nõuab, et täites neile kõrgema väejuhatuse poolt antud ülesandeid, näitaksid kõik alluvad üles mõistlikku initsiatiivi ülesande lahendamiseks kõige efektiivsemate meetodite valikul. Just niimoodi tegutseski Läänerinde juhataja, Nõukogude Liidu Kangelane, kolme Lenini ordeni ja kahe Punalipu ordeni kavaler armeekindral D.G.Pavlov. 22.juunil kell 23 h ja 40 min andis ta oma asetäitjale kindralleitnant Boldinile (kes oli selleks ajaks juba Minskist Belostokki jõudnud) käsu organiseerida löögigrupp koosseisus 6.MK, 11.MK ja 6.ratsaväekorpus (RK) ning *„anda löök üldsuunaga Belostok-Lipsk-Grodnost*

lõunasse jääv ala, eesmärgiga hävitada vaenlane Neemani vasakul (s.o lääne. - M.S) *kaldal... 24.6.41.a õhtuks vallutada Merkine"*.

Nagu me näeme, muutis Pavlov löögisuunda (ajutiselt loobudes Direktiivi Nr.3 „täht-tähelisest" järgimisest) loode suunast (Grodnost Suvalkile) otse põhja, mööda Neemani läänekallast (Grodnost Merkinele). Operatsiooni mõte oli geniaalselt lihtne. Hoogne lühike löök (ajaliselt kaks päeva ja löögiulatuselt 80-90 km) vaenlase pealetungiva jalaväe tiivale ja tagalasse, hõivates Neemani sillad ja ülepääsud – ning hiirelõks, kuhu Wehrmachti 3.tankgrupp ise ennast ajas, plaksatabki kinni. Kõikidest varustusteedest ära lõigatud ja oma jalaväe toetusest ilma jäänud saksa tankidiviisid Vilniuse juures piiratakse ümber ja hävitatakse.

Sulgudes märgime, et täpselt samasuguse operatsiooni sooritasid sakslased 11 kuud hiljem 1942.aasta mais. Siis forsseerisid nõukogude väed kurva kuulsusega Harkovi pealetungioperatsiooni käigus Põhja-Donetsi jõe ning jõudsid Harkovi äärelinnadesse. Samal ajal forsseeris Kleisti tankigrupp sama jõe 100 km lõuna pool Harkovit Izjumi rajoonis ning liikudes põhja poole mööda Põhja-Donetsi jõe idakallast (mis oli praktiliselt kaitseta), lõikasid läbi nõukogude vägede kommunikatsioonid, mis sattusid seeläbi Donetsi läänekaldal „katlasse".

Selle tulemusena piirati ümber ja purustati viis nõukogude armeed, seejuures sattus üle 200 tuhande Punaarmee võitleja ja komandöri vangi. Pavlovi poolt planeeritud operatsioon ei saanud nii mastaapse eduga lõppeda – lihtsalt seetõttu, et saksa 3.tankigrupi koosseisus polnud 200 tuhandet ega isegi 100 tuhandet meest. Kuid kõige muu suhtes oli Läänerinde löögigrupi pealetung lausa „määratud edukalt lõppema".

„Määratud edule“

Tänu 1939.aasta septembris ettenägelikult tõmmatud piirjoonele „NSVL ja Saksamaa riiklike huvide jaotusele endise Poola riigi territooriumil“, osutus nõukogude vägede Belostoki grupeering ilma ühegi lasuta olevat saksa vägede tiival ja tagalas. Need olid surutud kokku kitsale maa-alale Suvalki eendil. Selle eest hoolitses Stalin. Aga loodus (või jumal ise) hoolitses selle eest, et Neemani jõgi tegi Grodno juures 90 kraadise pöörde, „vabastades“ sellega tee Belostokist Merkine suunas pealetungivatele nõukogude tankidele. Teisi suuri jõgesid, mille külge oleks kaitselolev saksa jalavägi saanud klammerduda, selles rajoonis lihtsalt ei olnud.

Tänu sellele, et Pavlov loobus pealetungist 1939.aastast sakslaste käes olevale Suvalkile ja otsustas vaenlase Suvalki grupeeringu ümber piirata ja hävitada **nõukogude territooriumil**, ei saanud sakslased tugineda varakult insener-tehnilises mõttes ettevalmistatud tankitõrjeliinile. On selge, et territooriumil, mille sakslased hõivasid päev-kaks tagasi, ei saanud neil olla mingeid miinivälju, tankitõrjekraave ja raudbetoondotte.

Kindral Boldini löögigrupi (Punaarmees kasutatava sõjandusterminoloogia järgi kutsuti seda „ratsa-mehhaniseeritud grupiks“, lühendatult – **RMG**) koosseisu lülitati: **neli tanki- ja kaks mehhaniseeritud diviisi** ning samuti ka **ratsaväekorpus,** mis vastas koosseisult ühele „arvestuslikule diviisile“. Nende relvastuses oli (minimaalsete andmete järgi) **1310 tanki ja 370 kahuriga soomusautot**, kokku **1680** ühikut soomustehnikat, üle kuue tuhande auto ja kolmesaja traktori. Lisaks sellele anti 23.juunil Boldini grupi koosseisu pealetungile suurtükitoetuse andmiseks ka 124.haubitsapolk Kõrgema Ülemjuhatuse reservist, mille koosseisus oli 48 rasket haubitsat.

Rõhutame veelkord, et need on kõige väiksemad kirjanduses avaldatud arvudest. Kui aga uskuda mono-graafia „1941 aasta – õppetunnid ja järeldused“ (see anti välja 1992.aastal Venemaa relvajõudude Kindralstaabi poolt) andmeid, siis oli Boldini RMG-s **1597 tanki**, mis ületab pooleteisekordselt tankide arvu kõige suuremas Wehrmachti tankigrupis!

Üsna õpetlik on ka Boldini RMG kooseisu võrdlemine nõukogude tankiarmeede koosseisuga Suure Isamaasõja lõppetapil. Näiteks oli 1945.aasta jaanuaris suure Visla-Oderi operatsiooni alguseks Leljušenko 4.tankiarmees kõigest 680 tanki ja iseliikuvat suurtükki; 15.aprillil 1945.a Berliini operatsiooni alguseks oli 2.Kaardiväe tankiarmees 685 ühikut soomustehnikat, kaasa arvatud iseliikuvad suurtükid ja soomusautod; 1945.aasta jaanuaris oli 5.Kaardiväe tankiarmees Ida-Preisimaa operatsiooni alguseks ainult 590 tanki ja liikursuurtükki.

Nagu me näeme, polnud mitte üheski nõukogude tankiarmees, mis „tegid fašistlikule kiskjale tema koopas lõpu peale“, isegi mitte poolt sellest soomustehnika kogusest, mis oli kindral Boldini käsutuses 1941.a. juunis!

Kogu see tohutu suur terasarmaada pidi kaela langema ainult viiele Wehrmachti jalaväediviisile: 20.armeekorpuse (AK) koosseisus olevale 162. ja 256. jalaväediviisile ning 8.armeekorpuse koosseisus olevale 8., 28. ja 161. jalaväediviisile. Kusjuures reaalselt oli 24.juuni hommikul Boldini RMG planeeritud rünnakurajoonis ainult kaks 20.AK jalaväediviisi, aga 8.AK kolm diviisi olid juba forsseerinud Neemani jõe ja tungisid peale Grodno-Druskininkai vööndis üldsuunaga Lidale, liikudes itta kolme peaaegu paralleelse kolonnina. Seega oli RMG-l Grodnost põhja poole Merkine peale liikudes unikaalne võimalus hävitada vaenlane osade kaupa üksteisele järgnevate löökidega tiibadele ja tagalasse.

Teiste sõnadega öeldes oli sõja esimesteks päevadeks kujunenud selline situatsioon, **mis vastas täpselt** (ehkki meid püüti alati vastupidises veenda) nõukogude väejuhatuse sõjaeelsetele arvestustele: *„...oma võimaluste poolest – relvastus, inimjõud, löögijõud – on meie tankikorpus võrdne viie saksa jalaväediviisiga. Ning sel juhul on meil õigus ja kohustus seada tankikorpusele ülesandeks 1-2 tankidiviisi või 4-5 jalaväediviisi hävitamise. Mispärast ma räägin 4-5 sellise enesekindlusega? Ainult sellepärast, et tankikorpus ei hakka kunagi korraga võitlema nende viie hargnenud ja tulevahendid valmis seadnud jalaväediviisiga. Ta hakkab nimelt hävitama neid diviise ükshaaval järjestikkuste löökidega...“*

Need olid väljavõtted ettekandest „Mehhaniseeritud koondiste kasutamine kaasaegses ründeoperatsioonis“, millega esines armeekindral Pavlov (sel ajal Punaarmee auto-tankivägede Peavalitsuse ülem s.o „peamine tankist“) kuulsal 1940.a. detsembrikuus toimunud Punaarmee kõrgema juhtivkoosseisu nõupidamisel.

Veel kord meenutame, et tankide ja isikkoosseisu arvult ületas Boldini RMG umbes poolteist korda täielikult sõjaaja koosseisude järgi komplekteeritud mehkorpust (või „tankikorpust“, nagu seda nimetab oma ettekandes Pavlov) ja suurtükiväe poolest kaks korda.

Nii olid lood kogustega. Nüüd püüame hinnata kvaliteeti.

RMG (ja kogu Läänerinde) peajõuks oli kindralmajor Hatskilevitši 6.mehkorpus. Nagu on teada, oli suurem osa Punaarmee mehkorpustest sõja alguseks vaid poolest saadik ettenähtud tehnikaga komplekteeritud. Seda enam paistab selle taustal silma 6.MK, kus juba juuni keskkohaks oli tanke rohkem, kui oli planeeritud 1941.aasta lõpuks! 6.MK erilisest, eliitstaatusest annab märku ka see, et tema relvastuses oli suur osa selleks ajaks valmistatud uusimatest – vaieldamatult maailma parimatest – tankidest T-34 ja KV. Enamik allikatest annavad **uut tüüpi tankide arvuks 352 tk (114 KV ja 238 T-34).** Kui need arvud on õiged, siis oli 6.MK uute tankide arvult „teisel kohal“ kõigi Punaarmee mehkorpuste seas, jäädes alla vaid Vlassovi 4.MK-le, milles oli 416 uut tüüpi tanki. Kui aga uskuda monograafia „1941 – õppetunnid ja järeldused“ andmeid, siis oli 6.MK-s sõja alguseks 452 uusimat tanki, mis viib selle korpuse vaieldamatule „esikohale“ kogu Punaarmees. Sellisele erinevusele tankide arvus (mille autorid toovad ära viidetega erinevatele sõjaarhiivide fondidele) on väga lihtne seletus. Punaarmee aruandlus – nagu ka tuhandete teiste asutuste oma – käis alati kuu esimese kuupäeva seisuga. Väiksemad arvud on tõenäoliselt võetud just 1.juuni 1941.a. aruandest. Kuid ega siis pärast 1.juunit nõukogude tehased seisma jäänud ning tankide saatmine tehastest väeosadesse kestis 22.juunini ja ka kõikidel järgnevatel päevadel. Seda enam, et perioodil 1-22 juuni 1941.a. sõjatööstuse poolt vägedesse saadetud 138-st T-34 tankist saadeti 114 tk Belostokki s.o just 6.MK-sse.

Kuid ärme siiski unustame, et mehkorpus – see pole ainult tankid. Et kindlustada sujuvat lahingulist koostööd tankide, suurtükiväe ja motolaskurite väeosade vahel ja nende katkematut varustamist laskemoona ja kütusega, oli vaja mitmeid tuhandeid autosid ja traktoreid (suurtükivedukeid). Täpsemalt öeldes oli mehkorpuse koosseisus ette nähtud 352 traktorit ja ja 5165 autot.

Selle „materjalosaga“ oli Punaarmees tol ajal suured probleemid. Autosid ei jätkunud kusagil. Väeüksused kavatseti komplekteerida täiskoosseisuni alles peale avaliku mobilisatsiooni väljakuulutamist. Selleks oli plaanis anda rahvamajandusest armeesse 300 tuhat autot ja 50 tuhat traktorit. 22.juunil 1941.a alanud „erakorralise situatsiooni“ tõttu pidi enamus mehkorpuseid sõtta astuma suure (kuni 50-60 %) transpordivahendite alakomplekteeritusega. Kuid ka selles küsimuses oli 6.MK liidrite seas. Korpuses oli 294 traktorit (austav „teine koht“ kõikide Punaarmee mehkorpuste seas). Aga autode ja mootorrataste suhtes (4779 ja 1042 tk vastavalt) ületas 6.MK kõiki teisi mehkorpuseid. Need arvud on võetud kaasaegsete ajaloolaste teostest. Korpusekomandör kindralmajor Hatskilevitš ise nimetas aga Punaarmee juhtivkoosseisu 1940.a detsembrinõupidamisel palju suuremaid arve: *„...me arvestasime oma õppustel (isegi kui jätame 2500 masinat lahingukoosseisust välja ja võtame kaasa vaid kõige hädavajalikuma), et meil läheb läbimurdesse 6800 masinat, peaaegu 7000...“*

See kõik näitab üsna kõnekalt (ja ka see fakt, et korpusekomandör esineb kõrgema juhtivkoosseisu nõupidamisel, Kaitse rahvakomissari ja sõjaväeringkondade ülemate juuresolekul), missugust rolli mängis 6.MK nõukogude väejuhatuse ennesõjaaegsetes plaanides.

Muideks – räägime veel korpuse asukohast. 1940.a. suvest kuni sõja alguseni peitus see Punaarmee võimsaim mehkorpus Belostokist ida pool kaitsealustes põlismetsades. Peitis end nii põhjalikult, et kiidetud saksa õhuluure ei suutnud isegi tema kohalolekut avastada. 9.Armee 23.juuni 1941.a hommikune ettekanne teatab, et *„...vaatamata tugevdatud luuretegevusele ei ole Belostoki rajoonis senini avastatud suuri ratsaväe ja tankijõudusid...“*

Loomulikult polnud 6.MK dislotseerumise rajoon valitud juhuslikult. Isegi kaasaegse autoteede atlase põhjal saab Belostokist (nüüd on see jälle Poola linn) välja sõita ainult ühes suunas – läände, Varssavisse viivat maanteed mööda. Teid itta, Valgevene sügavusse, ei olnud ei 41-sel aastal ega ole siiamaani. Seega polnud ka mingit alust oodata sealt vaenlase peajõudude rünnakut. Peale selle saame endise 4.Armee staabiülema L.M.Sandalovi alles 80-ndate lõpus avalikustatud sõjaajaloolisest tööst „Läänerinde 4.Armee lahingutegevus Suure Isamaasõja algusperioodil“ teada, et „1941.a märtsis-aprillis harjutati Minskis ringkonna operatiivmängus rinde pealetungioperatsiooni Lääne Valgevenest Belostok-Varssavi suunal... Juuni viimaseks nädalaks oli planeeritud samuti ründeoperatsiooni harjutus koos 4.Armee staabiga...“ Mida muud siis peale pealetungi sai seal ette valmistada, kui Varssavini oli tolleaegsest riigipiirist ainult 80 km mööda maanteed...

Tunduvalt halvemini oli komplekteeritud 11.MK, kuid ka seal oli 31 uut tüüpi tanki (3 KV ja 28 T-34). Kokku oli seega Boldini RMG-s **vähemalt 383** uut diiselmootori, võimsa relvastusega (pikatoruline 76-mm kahur läbistas iga saksa tanki esisoomuse 1000-1200 m kauguselt) ja kindla soomuskaitsega tanki.

Mida võis sellele vastu seada saksa jalavägi? Peaaegu mitte midagi. Wehrmachti jalaväediviisi tankitõrje-divisjoni põhiliseks relvaks oli 37-mm tankitõrjekahur, mis suutis läbistada 30-35 mm soomuse 500 m kauguselt. Võitluseks kergete nõukogude tankide T-26 ja BT vastu piisas sellest täiesti. Kuid pärast esimesi kohtumisi meie uute tankidega ristisid saksa sõdurid selle tankitõrjekahuri „uksekoputiks“ (selle musta huumori mõte oli selles, et ta suutis ainult koputada nõukogude T-34 tankide soomuse pihta, mitte aga seda läbistada). Meie T-34 tanki 45-mm kalduasetsevat soomusplaati ei suutnud saksa 37-mm kahur läbistada isegi kriitiliselt 100 m distantsilt. Ning võitlusest rasketanki KV vastu (esisoomus 90 mm, küljesoomus 75 mm) ei tasu isegi rääkida. See 50-tonnine teraskoletis võis saksa jalaväe lahingupositsioone „triikida“ praktiliselt karistamatult, nagu õppepolügoonil.

Alles 1940.aasta suvel lasksid sakslased seeriatootmisse 50-mm tankitõrjekahuri, mis võetigi Wehrmachti relvastusse koguses kaks (2) tükki jalaväerügemendi kohta (!). Ja oleks siis neid kahureid igasse diviisi jätkunud... Jah, veidralt kõlavad kõige selle taustal lõppematud parteipropagandistide heietused, et „Saksamaa heaks töötas kogu okupeeritud Euroopa tööstus“, aga Stalin uskus Hitlerit ja tegeles ainult „rahuliku ülesehitustööga“...

Vähe sellest, et fašistliku Saksamaa sõjalis-poliitiline juhtkond ei varustanud oma armeed mingite tankitõrjevahenditega uute nõukogude tankide hävitamiseks. See suutis üldse maha magada nende tankide ilmumise Punaarmee relvastusse! Alles pärast lahingutegevuse algust 25.juunil 1941.a ilmus F.Halderi (maavägede staabiülem) päevikusse järgmine sissekanne: *„...on saadud mõningaid andmeid uue nõukogude rasketanki kohta: kaal – 52 tonni, küljesoomus – 8 cm... 88-mm õhutõrjekahur suudab tõenäoliselt läbistada selle soomust (täpselt pole veel teada)...on saadud andmeid veel ühe tanki kohta, mis on relvastatud 75-mm kahuri ja kolme kuulipildujaga...“*

Hothi ja Guderiani memuaarides ilmuvad esimesed märked „üliraske vene tanki“ (s.o KV) kohta alles 1941.aastal juuni lõpus-juuli alguses.

Selle küsimuse arutelu, kuidas sai äärmiselt agressiivse riigi sõjaväeluure mitte märgata uut tüüpi tankide seeriatootmisse laskmist Saksamaa peamisel potentsiaalsel vastasel, läheb väljapoole selle raamatu piire. See on eraldi uurimuse teema. Sellele „mittemärkamisele“ aitasid kaasa nii Hitler, kes keelas peale sõpruse- ja piirilepingu allakirjutamist 28.septembril 1939.aastal NSVL-u vastu suunatud luuretegevuse, kui ka saladuslik Abwehri ülem admiral Canaris (kes oli samaaegselt inglise luure agent) ning ka paljud teised.

Meie uurimuse jaoks on tähtis lihtsalt selle fakti märkimine, et saksa jalaväediviisid mitte ainult ei saanud mingeid vahendeid uute nõukogude tankide vastu võitlemiseks, vaid ka nende 50-tonniste soomustatud koletiste Valgevene metsadest ilmumine ise oleks olnud neile **hirmsaks ootamatuseks!**

Kõik selgub võrdluses.

Iga korralik koolipoiss peab teadma fakti, et sakslased lootsid Kurski lahingus edu saavutada muu seas ka uute raskete „Tiiger“ ja „Panter“ tankide ootamatu massilise kasutamisega. See tees esineb muutumatult igas Kurski lahingule - mida nõukogude ajaloolased nimetasid ja siiani nimetavad „Teise Maailmasõja suurimaks tankilahinguks“ - pühendatud tekstis. Peale selle selgub saksa kindralite memuaaridest, et ka saksa väejuhatus pani uute tankide kasutamisele suuri lootusi.

Tõsi küll, „ootamatuse“ küsimus oli 1943.aasta suveks praktiliselt päevakorrast maas. Hitler kavaldas iseennast üle, käskides (vaatamata Guderiani vastuväidetele) saata esimese „Tiigrite“ kompanii Leningradi alla. 1942.a. septembris viidi „Tiigrid“ soostunud metsas lahingusse, nad kandsid seal suuri kaotusi, jäädes osaliselt soosse kinni. Sel moel tehti uue tehnika olemasolu avalikuks.

Mis aga puudutab „massilisuse“ küsimust, siis oli Kurski kaarel kogu saksa väegrupeeringus (16 tankidiviisi, 6 motoriseeritud diviisi, kolm üksikut tankipataljoni, üksik tankibrigaad) kokku 147 „Tiigrit“ ja 200 „Pantrit“. Kokku **347 „uut tüüpi“ tanki,** tankide üldarv oli 2361.

Nende jõududega kavatses saksa väejuhatus ümber piirata ja hävitada nõukogude väegrupeeringu, mille koosseisus oli 15 üld- ja 3 tankiarmeed, lisaks veel 14 üksikut korpust. Rindejoone ulatus oli 550 km.

Boldini RMG, mille koosseisus oli poolteist tuhat tanki ja soomukit, sealhulgas **383 „uut tüüpi“ tanki** (KV ja T-34), ees seisis hoopis teistsugune, palju väiksemas mastaabis ülesanne: anda lühike löök (ajaliselt kaks päeva ja löögiulatuselt 80-90 km) vaenlase jalaväe pihta ning seejärel minna rindejuhatuse reservi.

Ootamatuse efekti – mis on sõjas tähtsaim õnnestumise tingimus – suurendas veelgi see asjaolu, et saksa luure ei suutnudki õigeaegselt kindlaks teha Belostoki juurde koondunud võimsa löögirusika olemasolu. Alles 23.juuni õhtul märgiti saksa 9.Armee luure- ja vastuluure osakonna ettekandes *„Grodnost lõunasse jäävasse rajooni ilmusid 1. ja 2. motomehbrigaadid*“.

Mida see siis tähendab? Mingeid „motomehbrigaade“ Läänerinde koosseisus ei olnud, Boldini RMG kuue tanki- ja motoriseeritud diviisi seas polnud ühtegi numbritega 1 ja 2. Selge on ainult see, et sakslased

pidid lõppude-lõpuks märkama tohutute tankikolonnide liikumist, kuid nad tegid seda liiga hilja, alles mõned tunnid enne kavandatud nõukogude vägede vastupealetungi algust.

Kuid „saksa fašistlike vägede purustamist Grodno ja Belostoki all“ ei toimunudki.

Ilma tunnistajateta

Praktiliselt ei toimunud üldse midagi.

„...Vägede hajutatuse, ebakindla juhtimise ja vaenlase lennuväe võimsa tegutsemise tõttu ei õnnestunud vastulöögigrupeeringut ettenähtud ajaks kokku koondada. Vastulöögi lõppeesmärke (hävitada vaenlase Suvalki grupeering ning vallutada Suvalki) ei õnnestunud saavutada, kanti suuri kaotusi..."

See on sõna-sõnalt kõik, mis on Boldini RMG vastupealetungi ja selle tulemuste kohta kirjas viimase aastakümne soliidseimas ajaloolises uuringus – ülalpool mitmekordselt tsiteeritud monograafias „1941 aasta – õppetunnid ja järeldused".

Fraasi „suuri kaotusi" taga peitub see fakt, et kõik kolm Boldini RMG vastulöögis osalenud väekoondist (6. ja 11.MK, 6.ratsaväekorpus - RK) hävitati täielikult, kogu sõjatehnika jäeti metsadesse ja teedele maha, suurem osa isikkkoosseisust sattus vangi või hukkus, vähesed ellujäänud aga hulkusid väikeste gruppidena mitmeid nädalaid ja kuid vaenlase tagalas ning jõudsid omadeni alles siis, kui rindejoon oli juba Rževi ja Vjazma juures.

Varasemates suuremates nõukogude ajaloolaste töödes (12-köiteline „Teise Maailmasõja ajalugu" ja 6-köiteline „Suure Isamaasõja ajalugu") polnud selle hävingu kohta üldse mitte midagi peale segase konstanteeringu, et vastavalt Direktiivile Nr.3 ettevõetud nõukogude vägede vastulöögid osutusid edututeks.

Viimastel aegadel avalikustatud sõja algust puudutavates dokumentides ei leia me midagi selgemat, kui sellised Läänerinde staabist tulevad käskude tekstid: *„...miks mehkorpus* (peetakse silmas 6.MK-d) *ei ründa, kes on süüdi? Aktiviseerige viivitamatult tegutsemist, ärge paanitsege, vaid juhtige vägesid. Vaenlast on vaja lüüa organiseeritult, aga mitte tema eest juhitamatult põgeneda...Miks te ei anna käsku mehkorpuste rünnakuks..."*

Laialt tuntud, juba klassikaks saanud saksa kindralite (Tippelskirch, Butler, Blumentritt) sõja-ajaloolistes teostes pole nõukogude vägede vastulöögist Grodno juures mitte sõnagi.

H.Hothi memuaarides („Tankioperatsioonid") ei leia me mingeid märkmeid Punaarmee pealetungi kohta Grodno juures. Paistab, et Wehrmachti 3.tankigrupi juhataja ei saanudki kunagi teada, et tema vägede tiiva ja tagala pihta planeeriti tohutu suure vaenlase grupeeringu lööki.

Üldtuntud F.Halderi „Sõjapäevikus" ilmuvad mingid märkmed Boldini grupi tegevuse kohta alles 25.juuni 1941.a kirjades: *„...Belostoki juures sissepiiratud venelased ründavad pidevalt, püüdes piiramisrõngast põhja poole Grodno suunas välja murda... küllaltki tõsised raskused 8.armeekorpuse rindel, kus suured vene ratsaväemassid ründavad korpuse läänetiiba..."*

Kuid juba sama päeva õhtul (sissekanne kell 18.00) konstanteerib Halder rahulolevalt: *„...olukord lõuna pool Grodnot on stabiliseerunud. Vaenlase rünnakud on tagasi löödud..."*

Edaspidi ei pöördu Halder kunagi enam nende sündmuste kirjeldamise juurde tagasi ning ka see kirjeldus tundub üsna veider – sest RMG peajõuks ei olnud ju „suured ratsaväemassid", vaid kaks mehkorpust. Aga „tõsiste raskuste" kohta 20.armeekorpuse rindel, mis oleks esimesena pidanud nõukogude tankidega kohtuma, ei räägi Halder sõnagi...

Kui me kirjutaksime fantastikaromaani, siis oleks praegu õige aeg jutustada sellest, kuidas Valgevene soode süngest sügavusest ilmus välja **MISKI** ja neelas jäljetult alla suure soomustatud armaada. Kuid selle raamatu žanr on dokumentaalne ajalooline uurimus ning kirjutada hävingut „tumedate jõudude" arvele ei õnnestu meil kuidagi.

Ning ka Boldini RMG ei kadunud sugugi jäljetult.

Kohalike elanike jutustuste põhjal, mida kogusid kokku Minski otsinguühenduse „Batkovštšina" entusiastid, oli *„kogu Volkovõsk-Slonimi maantee rajoon 1941.aasta juuni lõpus täis mahajäetud tanke, põlenud ja terveid veoautosid, maantee oli suurtükiväe poolt niivõrd purustatud, et igasugune transpordi liikumine oli võimatu... Vangikolonnide pikkus ulatus 10 kilomeetrini..."*

Fraas mitmekilomeetriste vangikolonnide kohta võib mõnele näida suure katastroofi tunnistajate tavalise liialdamisena. Kahjuks pole see nii. Isegi kaasaegsete vene sõjaajaloolaste täiesti konservatiivse (heas mõttes) uuringu „Grif sekretnosti snjat" kohaselt olid Läänerinde sõja esimese 17 päeva inimkaotused **341 tuhat** inimest, kelledest vähemalt 60 % s.o **umbes 200 tuhat sattusid vangi**. Tasub märkida, et need arvud klapivad ammu tuntud saksa andmetega, mille kohaselt võttis Wehrmacht Minski-Belostoki rajoonis toimunud lahingutes vangi 288 tuhat inimest.

Valgustada RMG hävingu põhjusi võiksid nõukogude kindralite memuaarid – kuid ainult vähestel õnnestus neid kirjutada.

6.RK komandör kindralmajor I.S.Nikitin sattus vangi ja lasti 1942.aasta aprillis koonduslaagris sakslaste poolt maha.

6.MK 36.ratsaväediviisi komandör kindralmajor E.S.Zõbin sattus vangi, kus tegi aktiivset koostööd fašistidega. Ta lasti maha NSVL Ülemkohtu Sõjakolleegiumi otsusega 25.augustist 1946.aastal. Teda pole seniajani rehabiliteeritud.

6.MK komandör Hatskilevitš sai surma 25.juunil 1941.a. Tema hukkumise üksikasjad on tänini teadmata. Mõned päevad hiljem lasti Slonimi rajoonis Klepatši küla juures puruks soomusauto, milles 6.MK staabiohvitserid vedasid hukkunud komandöri keha. Seal sai surmavalt haavata korpuse suurtükiväe juhataja kindralmajor A.S.Mitrofanov.

6.MK 4.tankidiviisi komandör kindralmajor A.G.Potaturtšev sattus vangi, peale vabastamist Dachau kontsentratsioonilaagrist arreteeriti NKVD organite poolt ja suri vanglas 1947.aasta juulis. Rehabiliteeriti postuumselt 1953.aastal.

6.MK 29.motoriseeritud diviisi komandör kindralmajor I.P.Bikžanov sattus vangi, pärast vabastamist läbis kuni 1945.aasta detsembrini „NKVD organite erikontrolli". 1950.aasta aprillis lasti „haiguse tõttu" erru. Elas 93 aasta vanuseni, kuid memuaare ei avaldanud.

6.MK 7.tankidiviisi komandör kindralmajor S.B.Borzilov ja 11.MK 29.tankidiviisi komandör polkovnik N.P.Studenev suutsid küll peale RMG purustamist piiramisrõngast välja tungida, kuid hukkusid varsti lahingutes.

11.MK komandöri asetäitja kindralmajor P.G.Makarov ja 11.MK suurtükiväe ülem kindralmajor N.M.Starostin sattusid vangi ja hukkusid hitlerlikus vangilaagris.

11.MK 204.motoriseeritud diviisi komandör polkovnik A.M.Pirov jäi teadmata kadunuks.

Kuid Läänerinde kõrgema juhtkonna saatus oli veelgi traagilisem.

Läänerinde juhataja, Madriidi kaitsmise ja „Mannerheimi liini" läbimurdmise kangelane, armeekindral Pavlov arreteeriti 4.juulil 1941.a ja lasti 22.juulil (täpselt kuu aega peale saksa pealetungi algust – seltsimees Stalin armastas teatraalseid efekte) maha.

Sama „süüasja" raames mõisteti mahalaskmisele „arguse, tegevusetuse, paanikasse sattumise eest":

- rinde staabiülem V.E.Klimovskihh
- rinde sideülem A.T.Grigorjev
- rinde suurtükiväe ülem N.A.Klitš
- Läänerinde 4.Armee juhataja A.A.Korobkov
- rinde õhujõudude juhataja asetäitja Tajurski

Läänerinde õhujõudude juhataja, Nõukogude Liidu kangelane, Hispaania sõja veteran kindralmajor I.I.Kopets lasi end ise maha sõja esimesel päeval 22.juunil 1941.a.

Tähelepanelik lugeja juba märkas, et sellest kurvast mahalastud kindralite nimekirjast puudub üks perekonnanimi.

Aga see on tõepoolest väga veider. Nii oma auastme (kindralleitnant) kui ka ametikoha (rindejuhataja asetäitja) poolest seisis I.V.Boldin kõrgemal kõigist represseeritutest, välja arvatud muidugi Pavlov ise. Ja kui kogu rinde juhatus oli süüdi „kuritegelikus tegevusetuses ja väeosade juhtimise käestlaskmises", mispärast siis jäi karistamata Läänerinde peamise löögigrupeeringu juhataja?

Boldin ei saanud end kuidagi kogenematusega õigustada. Tema teenistusnimekirjas oli juba kaks „vabastusretke" – Poolasse 1939.a. septembris ja Bessaraabiasse 1940.a. juunis.

Kusjuures Poolasse sissetungi ajal 1939.a. septembris juhatas Boldin Valgevene rinde ratsa-mehhaniseeritud gruppi, mis tungis peale Slonim-Volkovõski liinil ja vallutas 20-21.septembril peale ägedaid lahinguid tormijooksuga Grodno linna. Seetõttu algas sõda Boldini jaoks just nagu laulus: „Mööda tuntuid teid, armastatud rahvakomissari järel, me lahinguratsusid juhime..."

Tõenäoliselt on Boldini õnneliku saatuse mõistatuse lahendus väga lihtne. Teda ei saadud lihtsalt õigeaegselt mahalaskmiseks kätte – juuni lõpust kuni augusti alguseni oli ta piiramisrõngas ning seega „organitele" kättesaamatu. Kuid 1941.aasta augustiks oli suurem osa kaadriarmeest purustatud, kümned kindralid vangi langenud (kokku sattus 1941.aasta jooksul saksa sõjavangi 63 kindralit) ning Stalin ei kiirustanud enam oma rivissejäänud kindralite mahalaskmisega. Ning Boldinit hoopis meenutati hea sõnaga Ülemjuhataja käskkirjas, ülendati auastmes ja määrati 50.Armee juhatajaks.

Üliraske psüühhiline stress ei möödunud jälgi jätmata. Boldini memuaaride peamine motiiv oli, et nürimeelne ja hoolimatu käsutäitja Pavlov rikkus kõik ära: *„...Minnes aparaadi juurest eemale, mõtlesin ma: kui kaugel on Pavlov tegelikkusest! Meil oli vähe jõude vaenlase ründamiseks... Kuid mida teha? Käsk on käsk! Palju aastaid hiljem, juba pärast sõja lõppu, sain ma teada, et Pavlov andis minu mitteeksisteerivale* (kelle süül „mitteeksisteeriv"? – M.S) *löögigrupile ühe rünnakukäsu teise järel.*

Milleks tal oli vaja neid käske jagada? Kellele ta neid suunas? (Paistab, et Boldin ei saanudki aru, et ülesanne, mille ta häbistavalt läbi kukutas, oli antud just temale. – M.S) *Võimalik, et nende käskude eesmärgiks oli jätta Moskvale mulje, et Läänerindel võetakse ette mingeid meetmeid pealetungiva vaenlase peatamiseks...“*

Kuid need on alles „õied“.Väga tõsises dokumendis, ettekandes, mis anti Pavlovi ja tema „kaassüüdlaste“ rehabiliteerimise käigus 1957.aastal, kirjutas Boldin (selleks ajaks juba kindralpolkovnik) sõna-sõnalt järgmist:

„...Pavlov on süüdi selles, et palus Stalinilt enda määramist sõjaväeringkonna juhi ametikohale, teades, et sõja algusest peale hakkab ta juhendama rinde vägede tegevust. Pavlovil oli nõrk operatiivne ettevalmistus ja ta ei saanud rinde juhtimisega hakkama... Rinde staabiülem Klimovskihh on süüdi selles, et ta sattus Pavlovi mõju alla ja muutus lihtsalt Pavlovi käsutäitjaks...“

Sellest, kellel siis oli „tugev operatiivne ettevalmistus“, vaikis Boldin tagasihoidlikult.

Kõik saab palju selgemaks, kui meenutada seda, et kuni määramiseni Lääne ESRK juhataja asetäitjaks oli Boldin Odessa SRK ülem Nõustuge, et olla esimene Odessas ja muutuda asetäitjaks Minskis – seal on suur vahe...

Muideks, kõige tähtsamaks väejuhiks, kes juhtis Läänerinde RMG vastulööki, oli nii auastme kui ka ametikoha poolest mitte Boldin, vaid Kulik. Kulik – see pole lind, vaid tähtis inimene. Selline suur väejuht...

„...kabineti sügavuses avanes uks ja sisse vajus marssal Kulik – soliidse suurusega inimene. Tema nägu oli tumepunane ja oma mõõtude poolest muljetavaldav... Tema kõne koosnes mingitest segastest ja omavahel mitteseotud mõttetutest fraasidest. See oli puhas lollus, purjus inimese sonimine. Kõige hirmsam oli see, et komandöride ees ei seisnud mitte lihtsalt marssal, vaid NSVL Kaitse rahvakomissari asetäitja...“

24.juunil 1941.a. jõudis Kulik Boldini RMG staapi Peakorteri esindajana Läänerindel rollis.

„...marssal Kulik käskis kõigil võtta maha eraldusmärgid, hävitada dokumendid, seejärel riietuda ümber talupoja riietesse... ja ka ise riietus ümber...Kuid peale tema adjudandi ei visanud keegi dokumente ja relvi ära...“

Vaat niimoodi, selgelt ja lühidalt, nägi 10.Armee 3.osakonna (s.o vastuluure) ülema ettekandes välja Kaitse rahvakomissari asetäitja roll Läänerinde lahingutegevuses. Selle kõige eest Grigori Ivanovitši ainult noomiti pisut. Ja isegi marssalipagunid, mille ta põõsasse viskas, anti tagasi.

2.septembril 1941.a määrati Kulik üksiku 54.Armee juhatajaks, millele anti ülesandeks Leningradi deblokeerimine. 12.septembril saadeti Kulikule appi veel üks marssal – Klim Vorošilov. Neli päeva hiljem tuletab Stalin Kulikule meelde, et *„uued diviisid ja brigaadid ei antud Teile mitte Mga raudteejaama hõivamiseks, vaid edu arendamiseks peale jaama vallutamist. Olemasolevatest jõududest on küllalt, et Mga jaam vallutada mitte üks, vaid kaks korda“*.

Veel neli päeva hiljem (24.septembril 1941.a) jõudis 54.Armee staapi Peakorteri direktiiv Nr.002288: *„Kolmandat korda annab Peakorter Teile käsu võtta kasutusele kõik meetmed Sinjavino viivitamatuks vallutamiseks ja Leningradi vägedega ühinemiseks. Selle ülesande täitmise eest vastutab isiklikult marssal Kulik...“* Muideks, kogu see isiklik vastustus väljendus ainult selles, et 26.septembril 1941.a. käskis Stalin *„54.Armee juhataja marssal Kuliku kutsuda peakorteri käsutusse“*.

Sellega Kuliku väejuhikarjäär veel ei lõppenud. 8.novembril 1941.aastal suunati ta Kertši kaitset tugevdama – see oli üks viimastest meie kätte jäänud Krimmi osadest. Jõudes peakorteri täievolilise esindajana Kubani (ning tehes siiski ka korraks kahetunnise visiidi Kertši), hakkas Kulik tõsiselt lahendama toitlustusprobleeme. Iseenda. Kõige kiiremini riknevad toiduained saadeti „punase marssali“ noorele naisele (kes oli järjekorras juba neljas) sõjaväe transpordilennukiga. Kõik ülejäänud (mille seas oli 50 kg pekki, 200 pudelit konjakit, 40 kasti mandariine, 20 kg õrnsoola kalamarja) laaditi spetsvagunisse ja saadeti Moskvasse.

1942.aasta veebruaris anti Kulik selle marodöörluse eest sõjatsoonis esimest korda kohtu alla ja karistati korralikult: alandati austmelt marssalist kindralmajorini, võeti maha rahvakomissari asetäitja ametikohalt ja viidi välja Keskkomitee koosseisust. Kommunistide partei – üleüldise võrdsuse eest võitlejate – ridadesse esialgu veel jäeti.

1943.aasta kevadel ujus Kulik jälle välja. Avalikkusele teadmata teenete eest ülendati teda auastmelt ja määrati isegi 4.Kaardiväearmee juhatajaks. Juhatas seda... Tuli varsti maha võtta ja saata patu eest kaugemale - Punaarmee formeerimise Peavalitsuse ülema asetäitja ametikohale.

1945.aasta aprillis võeti ta ka sellelt töölt maha seoses „tagavaraväeosade lahingulise ettevalmistamise halva taseme ja moraalse laostumisega“ (s.o pideva joomise ja naistega ringitõmbamise pärast) ja alandati uuesti ta auastet kindralmajorini. Kuid maha ikka veel ei lastud.

Teine, viimane ja lõplik otsus viidi täide alles 24.augustil 1950.aastal. Pärast seda, kui Ülemkohtu Sõjakolleegium tegi kindlaks, et purjuspäi peetud jutuajamiste käigus sõimas seltsimees Kulik sageli seda parteid, kes selle tühisuse nii kõrgele ametikohale tõstis ja seal palju aastaid hoidis. Vaat seda ei andestanud seltsimees Stalin kellelegi. Isegi oma soosikutele.

Uskumatu, kuid isegi sellega ei lõppenud veel Kuliku üllatav elulugu. 1956.aasta aprillis ta rehabiliteeriti ning 1957.aastal „taastati“ isegi tema Nõukogude Liidu marssali auaste. Tõenäoliselt toimus see tol ajal kõikvõimsa NSVL kaitseministri Žukovi mahitusel.

Jutumärgid sõnas „taastati“ ei ole seal juhuslikult. Teise aresti momendil oli Kulik kindralmajor, seega oleks õigem rääkida unikaalsest ja ainulaadsest postuumsest (!) ülendamisest lausa nelja auastme võrra...

Rangelt öeldes piisas vägede enneolematuks hävinguks ainuüksi selliste väeülemate nagu Kulik ja Boldin kohalolekust. Teiste põhjuste otsingul pöördume (paremate allikate puudumise tõttu) mõnede ellujäänute mälestuste poole.

Katastroofi anatoomia

Boldin on erakordne memuaarikirjutaja. Tal on suurepärane, kindel mälu, mis säilitab ka kõige vähemtähtsaid pisiasju. Näiteks oma esimest sõjapäeva kirjeldades mäletab ta nii lämmatavat palavust kui ka seda, et vesi plaskus oli soe ja ei värskendanud kuivavat kurku. Kõige üksikasjalikumal moel, kümnetel lehekülgedel, kirjeldab ta ka oma piiramisrõngas veedetud päevi ja metsades ekslemist.

Aga vaat kõige olulisemast – vastulöögi ettevalmistamisest, läbiviimisest ja tulemustest – räägib ta väga lühidalt ja kitsilt.

Niisiis, **sõja esimene päev**, 22.juuni õhtu.

„...10.Armee juhataja kummardub kaardi kohale ja õhkab valjult, siis räägib:

- Millega ma sõdin? Peaaegu kogu meie lennuvägi ja õhutõrjesuurtükivägi on purustatud. Laskemoona on vähe. Tankide kütus on otsakorral...Juba sõja esimestel tundidel sooritas vaenlase lennuvägi rünnakuid meie kütuseladude pihta. Need põlevad senini. Raudteemagistraalidel on kütusetsisternid samuti hävitatud..

...KP-sse saabus 6.RK komandör kindralmajor I.S.Nikitin. Ta nägi murelik välja.

- *Kuidas läheb? – küsin ma ratsaväelaselt.*
- *Halvasti, seltsimees kindral. Kuues diviis on purustatud...*
- *Kus asuvad diviisi jäänused?*
- *Ma käskisin neil koonduda metsa Belostokist kirde pool“.*

Ilma liigsete kommentaarideta võrdleme seda lõiku väljavõttega tollesama „hävitatud“ 6.RD 94.ratsväepolgu staabiülema V.A.Gretšanitšenko mälestustest:

„...Umbes kell 10 22.juuni hommikul puutusime me vaenlasega kokku. Läks laskmiseks. Sakslaste katse käigult Lomžasse läbi murda löödi tagasi. Meist paremal oli kaitses 48.ratsaväepolk. 22.juunil kell 23.30 suundusid diviisi väeosad korpusekomandöri kindralmajor Nikitini korraldusel kahes kolonnis forsseeritud marsiga Belostoki poole... 23.juunil kella 17 paiku koondus diviis metsamassiivis 2 kilomeetrit Belostokist põhja pool...“

Sõja teine päev, 23.juuni 1941.a: *„...koidikuks asusid 6.MK ja 6.RK staabid uude kohta, see oli umbes 15 km Belostokist kirde pool metsas. Sellesse maalilisesse metsanurka asus ka minu komandopunkt...“* Just nii. Ka Pavlovi ülekuulamisprotokollis on kinnitus selle kohta, et kõik staabid, mis isegi asusid väga kaugel lahingukohast (vahemaa Belostoki ja tollase piiri vahel oli umbes 100 km), liikusid veelgi kaugemale:

„...teisel päeval jäid 10.Armee väeosad (peale armeestaabi) omadele kohtadele. Armeestaap vahetas komandopunkti, liikudes Belostokist ida poole Valpõ rajooni...“

Millega siis tegelesid meie kindralid, kes olid kogunenud maalilisse metsanurka?

„...Aeg kaob, aga mul ei ole siiani õnnestunud täita Pavlovi ülesannet RMG loomisel. Kõige ebameeldivam (nii on tekstis. – M.S) *on see, et ma ei tea, kus asub kindral D.K.Mostovenko 11.MK. Meil pole sidet ei temaga ega ka 3.Armeega, kuhu see korpus kuulub...“*

Vapustav ülestunnistus! Kuidas võis ringkonnajuhataja asetäitja mitte teada mehkorpuse dislokatsiooni asukohta? Mehkorpus pole ju nõel heinakuhjas. Neid oli kogu ringkonnas ainult kuus, aga kui mitte arvestada 17. ja 20.MK-d, mille formeerimine alles algas, siis oli reaalselt lahinguvõimelisi mehkorpuseid täpselt neli.

Tuleb meenutada, et 11.MK ja 204.MD staabid asusid Volkovõskis (85 km Belostokist idas), 29.TD – Grodnos (75 km Belostokist kirdes) ja 33.TD – Indura rajoonis (18 km Grodnost lõunas).

Teiste sõnadega oli „15 km Belostokist kirde pool asuvast maalilisest metsanurgast“, kus peitusid Boldin koos Nikitiniga, 11.MK diviisideni kõigest 60-70 km, kuid ületada seda vahemaad ei õnnestunudki.

Kuni lõpliku hävinguni, mis toimus 26-27.juunil, ei olnud Boldin kordagi talle alluvates väeosades ja ei suutnudki 11.MK-ga mingitki sidet sisse seada. Igaks juhuks mainime tähelepanelikule lugejale, et Boldini RMG koosseisus oli kaks sideeskadroni, ratsaväe sidedivisjon, kolm korpuse lennueskadrilli ja kaheksa (!) üksikut sidepataljoni.

Toome ära ka nende sidepataljonide numbrid: 4., 7., 124. ja 185. olid 6.MK koosseisus, 29., 33., 583. ja 456. olid 11.MK koosseisus.

„...Kõikide hädade tipuks tabasid vaenlase pommitajad koidikul 36.ratsaväediviisi (seesama, mille komandör läks sakslaste teenistusse) marsilt ja andsid sellele kõvasti pihta. Nii et vasturünnakust ei ole enam mõtet rääkidagi... ma istusin telgis ja mõlgutasin murelikke mõtteid...“

Muidugi ei maini Boldin kusagil sõnakestki, millised jõud ja vahendid olid RMG koosseisu lülitatud, milliste jõududega ja kuhu tungis peale vastane ning seetõttu ei tundugi ettevalmistamata lugejale see fraas

„kõvasti pihta saanud ratsaväediviisist“, mistõttu olevat nõukogude vägede vasturünnak „täiesti võimatu“, nii absurdsena, kui see tegelikult oli.

Tähelepanelik lugeja ehk märkas juba üht veidrust sündmuste kronoloogias. Boldini versiooni järgi olevat 6.ratsaväediviis 22.juunil „purustatud“, 36.ratsaväediviis 23.juuni hommikul „kõvasti pihta saanud“, rohkem ratsaväeosi Boldini RMG-s ei ole ning pärast seda ilmub 25.juunil äkki Wehrmachti maavägede staabiülema päevikusse märkus, et Grodno rajoonis *„ründavad suured vene ratsaväemassid 8.korpuse läänetiiba*“?!?

Jaa, raske on väejuhil vägesid juhtida, kui ta istub maalilises metsas kümneid kilomeetreid lahinguväljast eemal, asendades luure kuulujuttude ja murelike mõtetega...

„...helistas Hatskilevitš, kes asus vägedes.

- *Seltsimees kindral, - kostis tema erutatud hääl, - kütus ja laskemoon hakkavad lõppema.*
- *Kas kuuled mind, seltsimees Hatskilevitš, - kõrgendasin ma häält, püüdes üle meie lendavate vaenlase lennukite mürast üle karjuda. – Pea vastu! Ma võtan kohe abi osutamiseks kõik abinõud tarvitusele.*

Mingit sidet rindestaabiga meil polnud. Seepärast saatsin ma kohe peale Hatskilevitšiga peetud jutuajamise lõppu lennukiga Minskisse kirja, kus palusin kiiremas korras organiseerida kütuse ja laskemoona kohaleveo õhu kaudu...“

Neid kolme punkti poleks vajagi. Me ei jätnud midagi vahele. Just sellega – kirja saatmisega Minskisse – piirdusidki Boldini poolt lubatud „kõik abinõud“.

Sõja kolmas päev.

„...me asume faktiliselt vaenlase tagalas. Paljude 10.Armee vägedega on side kadunud, meil on vähe laskemoona ja kütus puudub hoopiski... Minskist pole endistviisi mingeid teateid... Vaenlane pressib aina peale. Me peame lahinguid piiramisrõngas. Aga jõude on aina vähem. Tankistid võtsid sisse kaitse kümnekilomeetrises vööndis. Meie KP asub nende selja taga kolme kilomeetri kaugusel...“

Ning lõpuks **viies sõjapäev**.

„Viiendal sõjapäeval, olles ilma laskemoonata, olid väeosad sunnitud taganema ning hajusid üksikute gruppidena ümbritsevatesse metsadesse“.

Ja see ongi praktiliselt kõik, mida võib hävingu kohta lugeda Boldini memuaaridest.

Meie ees on standardne valik nõukogude ajalooteadusele ette kirjutatud „ületamatu jõu asjaolusid“: ei olnud sidet, ei olnud kütust, lõppes laskemoon.

Mispärast polnud sidet – aga vaenlase diversandid lõikasid kõik juhtmed läbi!

Kuhu kadus kütus – aga vaenlase lennuvägi pommitas kõik laod puruks!

Miks mürske kohale ei toodud – sest kiri ei jõudnud Minskisse kohale!

Mittevajalikud, ainuõige tõe selgitamist segavad üksikasjad – kui palju oli juhtmeid, kui palju oli diversante, kui suure maa said ühe tankimisega läbida nõukogude tankid, kui palju mürske kuulub ühte kaasasveetavasse lahingukomplekti, missuguste jõududega sai saksa lennuvägi „kõik laod“ puruks pommitada ja kui palju neidsamu ladusid ainuüksi Lääne ESRK-s oli – kõik need „pisiasjad“ on ebavajalikkuse tõttu kõrvale heidetud. Täpselt samamoodi on ebavajalikkuse tõttu kõrvale heidetud ka see lihtne ja vaieldamatu tõde, et Relvajõud luuaksegi justnimelt selleks, et nad tegutseksid vaenlase vastutegutsemise olukorras.

Mis pagana armee see siis on, mis suudab sõdida ainult siis, kui vaenlane teda ei sega??

Tegelikult on Boldini memuaaride juures huvitav just see, **mida seal ei ole**.

Aga et näha, mida seal ei ole, avame teise kindrali memuaarid, kes just neilsamadel 1941.aasta juunipäevadel juhatas suure motomehhaniseeritud väekoondise tegevust.

Niisiis, H.Guderian, „Sõduri mälestused“.

„...22.juunil kell 6 h 50 min ületasin ma ründepaadiga Bugi jõe... liikudes 18.TD tankide jälgedes, sõitsin ma Lesna jõel asuva sillani... minu lähenedes hakkasid venelased erinevates sunndades laiali jooksma... kogu 22.juuni päeva esimese poole saatsin ma 18.TD-i...

...23.juuni kell 4 h 10 min lahkusin ma oma KP-st ja suundusin 12.armeekorpusese, sellest korpusest sõitsin ma 47.TK-sse, mis asus 23 km Brestist idas Bildeiki külas. Seejärel suundusin ma 17.TD-sse, kuhu jõudsin kella 8 paiku... Hiljem sõitsin ma Pružanõsse (70 km riigipiirist kirdes. – M.S), *kuhu oli üle viidud tankigrupi KP...*

...24.juunil kell 8 h ja 25 min lahkusin ma oma KP-st ja sõitsin Slonimi suunas (see on veel 80 km nõukogude territooriumi sügavusse. – M.S)*... tee peal sattusin ma vene jalaväele, kes hoidsid maanteed tule all... ma olin sunnitud sekkuma...oma komandöritanki kuulipildujatulega sundisin vaenlast positsioonilt lahkuma...*

...kell 11 h ja 30 min jõudsin ma 17.TD KP-sse, mis asus Slonimi läänepoolses servas (s.o juba sügaval 10.Armee ja Boldini RMG tagalas. – M.S), *kus ma kohtasin peale diviisikomandöri veel ka 47.korpuse komandöri...“*

„Kus ma kohtasin peale diviisikomandöri veel ka 47.korpuse komandöri...“

Ning toimub see kolme kindrali kohtumine välikomandopunktis, sada meetrit tuleliinist eemal. Ja siin ongi vastu küsimusele, **miks jäi Punaarmee oma territooriumil „ilma sideta“, aga saksa armeel oli meie territooriumil side olemas.**

Parteilastest ajaloolased selgitasid meile kümneid aastaid, et sidet peetakse sõjas juhtmete ja raadiosaatjate abil (mida justkui 1941.aastal ei olnud). Aga Guderian näitab meile lihtsalt ja selgelt, et **side ja juhtimise küsimus lahendatakse sõjas mitte juhtmete, vaid inimeste abil!**

Eesliinil oleva Wehrmachti 17.TD komandöril ei olnud vaja kuhugi helistada. Tema otsene ülemus – 47.TK komandör – juhib koos temaga samas KP-s isiklikult lahingut, aga nende kõige kõrgem ülemus – tankigrupi komandör – murrab mitu korda päevas tankiga, vaenlase tule all, igasse oma diviisi. Ja kui Guderian oleks neile ette pannud istuda paar päeva kuskil „maalilises metsanurgas“ ja saata sealt „lennukiga kiri Berliini“, siis nad oleksid seda paremal juhul pidanud rumalaks ja sõjaolukorda mittesobivaks naljaks.

Ja see pole hoopiski diletandi tige vingumine. Kindralpolkovnik Sandalov toob oma mälestusteraamatus ära sellise 4.Armee sõjanõukogu liikme ütluse:

„...jälle hakkas rääkima Šlõkov: tohutu suureks paheks on suurte staapide kaugus vägedest. See toob kaasa lahingutegevuse juhtimise kaotamise... rindestaap asub kuskil Minski kandis, rohkem kui 300 km eesliinist eemal. Armeestaabid, et mitte temaga sidet kaotada (??? – M.S), *asetsevad samuti territooriumi sügavuses, kohati kuni viiskümmend kilomeetrit rindest eeemal... Aga see, kurat võtaks, ei kõlba enam kuhugi!..“* Kuldsed sõnad. Tõsi küll, edasisest Sandalovi mälestuste tekstist selgub, et mõned tunnid pärast seda jutuajamist baseerus armeestaap järjekordselt ümber sügavamale tagalasse. Aga Pavlovi staap osutus juba 26.juunil olevat Mogiljovi juures – rohkem kui 500 km piirist eemal!

Mis aga puudutab juhtmeid, siis nendega suhtes polnud Läänerinde olukord sugugi nii hull. Vastavalt rinde staabiülema kindralmajor Klimovskihhi ettekandele 19.juunist 1941.a oli ringkonna sideteenistuse käsutuses 117 tuhat isolaatorit, 78 tuhat konksu ja 261 tonni juhtmeid.

Et valgustada Punaarmee reaalset varustatust tehniliste vahenditega, võib tuua järgmised andmed Punaarmee Kindralstaabi ja Kaitse rahvakomissariaadi ettekandest Poliitbüroole. Vastavalt sellele oli NSVL Relvajõududes 1941.aasta 1.jaanuari seisuga:

- rinde raadiosaatjaid (RAT) 40tk (s.o 8 tükki igale tulevasest viiest rindest)
- armee raadiosaatjaid (2A, RAF, 11AK) 845 tk (s.o poolsada igale armeele)
- korpuse ja diviisi raadiosatjaid (3A, RSB, 4A) 768 tk
- polgu raadiosaatjaid (5AK) 5909 tk (umbes 4 tükki polgu kohta)

Niisugune kogus oli olemas 1941.a. jaanuaris. Kuid tehased jätkasid tootmist ka peale seda ning suveks pidi raadiosaatjaid armees olema tunduvalt rohkem. Nüüd veel paar sõna kvaliteedist. Ülalnimetatuist kõige väiksema võimsusega 5AK-l oli tegevusraadiuseks telefoniside puhul 25 km ning telegraafside („morse“) puhul 50 km.

Suures artiklis kõneka pealkirjaga „Valgevene kaotuse lätted“ teatab autor (*V.A.Semidetko. – Troll*) kurva õhkamisega, et Lääne ESRK varustatus raadioside vahenditega oli väga, väga madal: *„polgu raadiosaatjatega – 41 %, pataljoni raadiosaatjatega – 58 %, roodu raadiosaatjatega – 70 %“.*

Nagu meil on kombeks, jäeti õiget kasvatuslikku protsessi segavad faktid – aga kui palju see teeb tükiarvus polgu või laskurrroodu kohta – lihtsalt vahele. Püüame täiendada seda kahetsusväärset tühikut. Laskurdiviisi kooseisus olevas haubitsapolgus pidi eeskirja kohaselt olema **37 raadiojaama** (36 haubitsa kohta), kahuripolgus – **25 raadiojaama** (24 kahuri kohta), **3 raadiojaama** igas laskurpolgus ja **5 raadiojaama** igas laskurpataljonis. Hindame ka seda sõnaühendit - „roodu raadiojaam“. Kas see ei räägi siis kõrgest (XX sajandi esimese poole kohta) tehnilise varustatuse tasemest stalinlikus armees?

Muideks, iga Wehrmachti tankigrupi käsutuses oli kõigest üks kompanii diversante kurikuulsast eriülesannetega rügemendist „Brandenburg“. Kompanii koosseisus oli 2 ohvitseri, 220 allohvitseri ja sõdurit, nende seas 20-30 inimest, kes valdasid vene keelt. Ja nende jõududega sakslased (nagu väidab Boldin) *„langetasid juba 22.juuni varahommikuks kõik telefoni- ja telegraafipostid 50-e kilomeetri ulatuses“* – ning seda ainuüksi 3.Armee lõigus!

Siinkohal sulgeme (ajutiselt) Boldini raamatu. Me ei hakka arutama tema väejuhioskusi, me ei söenda talle ette heita isikliku vapruse puudumist, kuid esineda Läänerinde ratsa-mehhaniseeritud grupi hävingu tunnistajana kindral Boldin ei saa. Teda lihtsalt polnud seal (hävingu kohal).

Kahjuks on isegi reaalsetelt tunnistajatelt raske saada selgeid katastroofi põhjusi või vähemalt selle hävingu kirjeldusi.

Võtame V.A.Gretšanitšenko mälestused (ta oli 6.RD 94.ratsaväepolgu staabiülem). Need on täis elavaid, mitte väljamõeldud pilte hirmsa hävingu kohta. Vaat niimoodi kirjeldas ta seda, mida Boldin tagasihoidlikult tähistas sõnadega „viiendal sõjapäeval, olles ilma laskemoonata, olid väeosad sunnitud taganema ning hajusid üksikute gruppidena ümbritsevatesse metsadesse“: *„...Meist liikusid tiheda vooluna mööda inimesi täis autod, traktorid* (tuleb välja, et mitte kogu kütus ei põlenud purukspommitatud ladudes ära? – M.S) *ja vankrid. Me püüdsime peatada sõjaväelasi, kes sõitsid või kõndisid koos põgenikega. Kuid mitte keegi ei soovinud midagi kuulata. Mõnikord kostsid meie nõudmistele vastuseks püssilasud* (s.o ka laskemoona oli veel järel – omade pihta laskmiseks. – M.S). *Kõik väitsid, et Slonim on juba vallutatud, et eespool on maandunud sakslaste dessandid, et seal on läbimurdnud tankid, et siin kaitsesse asuda pole mingit mõtet. 28.juunil, niipea kui päike tõusis, alustas saksa lennuvägi totaalset Rosi jõe kallaste ja Volkovõski rajooni pommitamist. Sisuliselt lakkasid 10.Armee väeosad sellel päeval olemast kui sõjaväeformeeringud. Kõik segunes ja veeres vooluna idasse...*

...kui meie väike grupp jõudis 30.juunil vana riigipiiri äärde, siis valitses siin samasugune kaos kui Rosi jõe kallastel. Kõik metsasalud olid täis autosid, vankreid, hospidale, põgenikke, meie vägede üksikuid allüksusi ja gruppe...“

Kuid aru saada põhjustest, miks meie armee muutus selliseks juhitamatuks karjaks, on Gretšanitšenko memuaaridest raske. Tema kirjeldustest on näha, kuidas sõja esimestel päevadel tema polk liigub peatumatult ja kaootiliselt metsateedel. Tekstis välgatavad tundmatud poola-valgevene kohanimed: Sokulka, Krõnki, Berestovitsõ, Sidra...

Esimene kokkupuude vaenlasega sünnib alles 24.juuni õhtul:

„...24.juunil kell 21 puutus eskadron vaenlasega kokku Bebža jõe orus lõunapool Sidrat. Polgukomandör viis pearühma toetuseks lahingusse suurtükiväe. Vaenlane ei pidanud survele vastu ja taganes jõe taha...“ Siin pole liialdust. Just selle päeva kohta ilmub Halderi päevikusse märge *„küllaltki tõsised raskused 8.armeekorpuse rindel, kus suured vene ratsaväemassid ründavad korpuse läänetiiba...“*

Muide. Ratsaväe kasutamisest ja veel Valgevene soode keskel rääkisid nõukogude „parteiajaloolased“ alati kurva pearaputusega kui karjuvast näitest Punaarmee mahajäävusest ja tema täielikust mittevalmisolekust kaasaegseks sõjaks. Kuid oh õnnetust: Wehrmachti kõige võimsama 2.tankigrupi (mida juhatas „mitte just päris mahajäänud“ Guderian) koosseisus oli ratsaväediviis! Kusjuures Guderian paigutas selle oma millegipärast just paremale (s.o lõuna) tiivale, kohe Polesje soode keskele.

Oh kuidas „võitlesid“ selle diviisiga nõukogude ajaloolased ja memuaristid! Boldin näiteks läks oma memuaarides selleni, et vahetas sadulad langevarjude vastu ning teatas lugejatele, et saksa armeegrupi „Mitte“ koosseisus oli mitte ratsaväe, vaid...“dessantdiviis“!

Aga laegas avaneb ju lihtsalt!

Ei Guderian ega Pavlov ei kavatsenud rünnata soodes ratsaväerivis. Hobune täitis Teise Maailmasõja aegsetes ratsaväediviisides **transpordivahendi rolli**, mis suurendas väekoondise liikuvust (võrreldes tavalise jalaväega) mitmeid kordi. Aga vahetult lahingusse läksid nii saksa kui ka nõukogude ratsaväelased jalaväerivis (v.a erandid).

Muidugi ei suuda ükski hobune võistelda mootoriga mitmetunnises ja mitmepäevases vahetpidamatus liikumises. Sellepärast lõppeski ratsaväe aeg Punaarmees pärast seda pöördumatult, kui suur sõber Roosevelt kinkis seltsimees Stalinile sadu tuhandeid kolmesillalisi „Studebakereid“, millel oli fantastiline töökindlus ja läbivus.

Kuigi mitte just kohe ja äkitsi. Veel 1944.a. juulis loodi 1.Ukraina rinde koosseisus Lvovi-Sandomierzi pealetungi ajal kaks ratsa-mehhaniseeritud gruppi kindralleitnantide S.V.Sokolovi ja V.K.Baranovi juhtimisel ning isegi veel Praha vabastamisest 1945.a. mais võtsid osa üheksa (!) ratsaväediviisi. Aga 1941.aasta suvel polnud ei meil ega sakslastel küllaldaselt suure läbivusega veoautosid, mis oleksid suutnud vedada jalaväge mööda viletsaid metsateid pealetungivatele tankidele järele ning suurte ratsaväekoondiste olemasolu oli Punaarmee **üheks suuremaks eeliseks**.

Praktikas nägi see ilmselge „teooria“ välja selliselt:

„...motoriseeritud väekoondistel tuli sel päeval liikuda künklikul liivasel maastikul, mis oli kaetud paksu metsaga. Liikumine (eriti prantsuse päritolu masinatega) oli siin peaaegu võimatu... Autod jäid pidevalt kinni ja peatasid sellega kogu nende järel liikuva kolonni, kuna möödasõit oli neil metsateedel täiesti võimatu... Jalaväelased ning suurtükiväelased olid pidevalt sunnitud oma kinnijäänud masinaid välja tirima... Väejuhatusele oli piinav näha, kuidas tema „liikuvatel“ vägedel võhm välja läheb...“

Niimoodi kirjeldab Wehrmachti 3.tankigrupi komandör H.Hoth 23.juuni 1941.a. sündmusi. Selle päeva jooksul ei suutnud tema väed, praktiliselt ilma võitluseta, läbida rohkem kui 50-60 km.

„75 kilomeetrise vahemaa läbisme me ilma peatusteta. Korda seadsid marsikolonnid ennast käigu pealt. polnud aega puhkamiseks. Juba kella 17-ks 23.juunil koondus diviis Belostokist 2 km põhja pool asuvas metsamassiivis... Päev kaldus õhtusse, kui me saime käsu likuda edasi Sokulka poole. 35 kilomeetrine marss sooritati kiiresti...“

Aga need on Gretšanitšenko mälestused. Pole raske veenduda, et Lääne-Valgevene metsapadrikus ei jäänud nõukogude ratsaväägi liikuvuselt saksa motojalaväele alla.

Peale selle polnud „meie ratsaarmee mõõgad“ ammu enam punase ratsaväe peamisteks relvadeks. Mõningase ettekujutuse Punaarmee ratsakorpuse struktuurist ja relvastusest saame legendaarse Suure Isamaasõja väejuhi kindral P.A.Belovi memuaaridest (sõja esimestel kuudel juhatas ta Moldaavias, Lõunarindel asuvat 2.ratsaväekorpust):

„...Vägede juhtimiseks oli olemas väikene liikuv staap, mis kasutas transpordina hobuseid või autosid, sidelennukite lüli, sidedivisjon ja komandandi eskadron. Tagalaüksusi korpuses ei olnud.

Kumbki kahest ratsaväediviisist koosnes neljast ratsaväepolgust, tankipolgust, suurtükidivisjonist ja 76-mm õhutõrjedivisjonist, sideeskadronist ja sapöörieskadronist koos insener-tehnilise pargiga.

Ratsaväepolgus...oli kuulipildujaeskadron (16 kuulipildujat tatšankadel), patarei 76-mm kergete polgukahuritega ja eriüksused.

Tankipolgus oli umbes 50 BT tanki ja 10 soomusautot.

Ratsasuurtükiväe divisjonis oli patarei 122-mm haubitsaid ja kolm patareid 76-mm kahureid.

Korpuse õhutõrje moodustasid ratsaväediviiside hästi väljaõpetatud 76-mm õhutõrjedivisjonid ja polkudes olevad neljaraudsete kuulipildujate rühmad...“

Nõustuge, et nende faktide taustal hakkavad hoopis teisiti mõjuma meie professionaalsete nutunaiste pidevad soigumised „Punaarmee sõjaks mittevalmisolekust“...

Tasub märkida ka seda, et 6.RD, mille koosseisus sõdis Gretšanitšenko polk, kuulus 1939.aasta septembris komkor Boldini RMG koosseisu ja võttis 22.septembril sakslaste käest üle „vabastatud“ Belostoki, aga teine 6.RK diviis (36.RD) osales samuti „vabastusretkes“ samades kohtades: 19.septembril vallutas 36.RD koos teiste 3. ja 11. Armee väeosadega Vilno (Vilniuse).

Ja kui paljud rahvakomissarid ja marssalid alustasid oma sõjaväekarjääri 6.RD-s ja 6.RK-s! 1919.a sügisel sai 6.RD komandöriks S.K.Timošenko – tulevane marssal, Kaitse rahvakomissar, kahekordne Nõukogude Liidu Kangelane.

Järgmisel, 1920.aastal, sai 6.RD staabiülema asetäitjaks K.A.Meretskov – tulevane marssal, Nõukogude Liidu kangelane, Punaarmee Kindralstaabi ülem ja Kaitse rahvakomissari asetäitja 1940-41 a.

30-ndate aastate keskel juhatas 6.RK-d G.K.Žukov – tulevane marssal, Kindralstaabi ülem (pärast Meretskovi, neljakordne Nõukogude Liidu Kangelane, pärast Stalini surma NSVL kaitseminister.

1939.aasta sügisel viib 6.RK-d lahingusse veel üks tulevane marssal – A.I.Jerjomenko.

6.RD suurtükiväepolgu staabiülemana teenis tulevane marssal K.S.Moskalenko.

Isegi kui arvestada Esimese Ratsaarmee „erilist rolli“ Punaarmee kõrgema juhtivkoosseisu formeerimisel, ei saa 6.RK-d muudmoodi kui punase ratsaväe eliitväeosaks nimetada. Jääb üle veel lisada, et Saksamaaga alanud sõda võttis see eriline ratsaväekorpus vastu vanas Poola Lomža linnas – s.o otse Saksamaa piiril!

Kordamine on **sisendamise** ema. Kommunistlikud ajaloolased-propagandistid on meile tuhandeid kordi rääkinud, kuidas „kaheaastase kaasaegse sõjapidamise kogemusega“ Wehrmacht langes kaela „halvasti ettevalmistatud nõukogude vägedele“, et see üsnagi vaieldav hüpotees (täpsemalt öeldes – lollus) on muutunud vaieldamatuks aksioomiks. Kuid proovime ometi oma pead kasutada ja esitame talle lihtsa küsimuse: kus ja millal sai Wehrmacht omandada sedasamust „kaheaastast sõjapidamise kogemust“?

Kolm nädalat lahinguid Poolas, kolm-neli nädalat Prantsusmaal, nädal Jugoslaavias. Ja ongi kõik. Isegi puht aritmeetiliselt on see **kaks kuud, mitte kaks aastat**!

Välja arvatud maikuu lahingud Prantsusmaal, olid sakslastel alati halvasti relvastatud ja vähearvulised vastased. Kuidas ta sai koguda tankisõja kogemust, masinate ja mootorite sõja kogemust? Kas Halhin-Gol ja kolm kuud kestnud Soome sõda andsid vähem kogemusi? Jah, Wehrmachtil olid veel pingelised lahingud Norrat vallutades, Kreetal, Liibua kõrbes – kuid kõik need olid n.ö „kohaliku tähtsusega lahingud“, millest võtsid osa vaid kolm-neli diviisi.

Muidugi, Wehrmachti kaadridiviisid olid välja õpetatud ja ette valmistatud parimate preisi sõjaliste traditsioonide kohaselt. Kuid kui palju neid oli – kaadridiviise?

Enne Teise Maailmasõja algust jõudis Saksamaa ette valmistada kõigest 35 (jalaväe) kaadridiviisi. Nende baasil formeeriti niinimetatud „esimese laine jalaväediviisid“ – Wehrmachti eliit. 22.juunil 1941.a oli

armeegruppide „Nord“, „Mitte“ ja „Süd“ koosseisus ainult 24 sellist diviisi – **üks viiendik jalaväediviiside üldarvust**!

Pöördume nüüd üldistelt kaalutlustelt tagasi 6.RD purustamise traagilise ajaloo juurde. Nagu me juba teame, oli see diviis üks Punaarmee vanimatest ja parematest diviisidest. Aga missugune ettevalmistus, missugune „kaheaastane sõjapidamise kogemus“ võis olla tema vastas seisvatel saksa jalaväediviisidel järjekorranumbritega 162 ja 256? Mõlemad on loodud juba sõja käigus, mõlemad viidi peale Prantsusmaa kampaaniat itta, kus nad seisidki tegevusetult 22.juunini 1941.a. Ja mis me räägime saksa jalaväest, kui kõige võimsamas Guderiani tankigrupis olid viiest tankidiviisist kaks (17. ja 18.) „vastsündinud“. Esimene neist loodi 1940.a. oktoobris (s.o juba peale Poola ja Prantsusmaa lahingute lõppu) 27.JALAVÄEDIVIISI baasil, teine samal kuul 4. ja 14. JALAVÄEDIVIISI baasil. Balkani kampaanias need diviisid ei osalenud, nii et 22.juuni 1941.a sai neile esimeseks sõjapäevaks...

Pöördume nüüd tagasi Gretšanitšenko memuaaride juurde.

„...25.juunil avas saksa suurtükivägi massilise tule kogu polgu lahingukorra sügavuses. Taevas barražeeris kogu aeg vaenlase lennuvägi madalatel kõrgustel... Juba esimeste tundidega viidi kogu meie raskerelvastus rivist välja, raadiojaam oli purustatud, side oli täielikult paralüseeritud. Polk kandis suuri kaotusi, suruti tihedalt vastu maad ja oli võimetu mingiks aktiivseks tegevuseks. Hukkus alampolkovnik N.G.Petrosjants. Ma võtsin enda peale polgu või täpsemalt öeldes polgu jäänuste juhtimise...“

Tasub märkida, et on olemas ka veidi teistsugused nende sündmuste kirjeldused:

„...6.RD sattus 25.juuni hommikul pealetungi lähterajoonis (Makovljanõ, Stepanovka kolh.) tugeva pommitamise alla, mis kestis kuni kell 12-ni päeval. Ratsaväelased hajutati ja nad hakkasid segaduses metsadesse taganema...“

25.juuni õhtuks oli tervest 6.ratsaväediviisist järele jäänud 300 inimeseline grupp, mis memuaaride autori ja vanemleitnant (hinnake selle komandöri auastet, kes võttis enda peale polgu jäänuste juhtimise!) J.Gavronski 48.ratsaväepolgust juhtimisel alustas peatumatut taganemist, praktiliselt omamata enam mingeid kokkupuuteid vaenlasega.

See ongi 6.RD hävingu ajaloo „lühikursus“.

Tugevatele ja mehistele meestele on omane olla head ja leplikud teiste inimeste nõrkuste suhtes. V.A.Gretšanitšenko oli tõeliselt mehine inimene. Just temale tegi 3.Armee juhataja V.I.Kuznetsov ülesandeks juhtida salka, mis pidi katma Läänerinde vägedegrupi läbimurret piiramisrõngast. Vladimir Alekseejevitšil endal ei õnnestunud piiramisrõngast väljuda, temast sai partisan ning ta võttis Valgevene vabastamist vastu 1.Valgevene partisanide ratsaväebrigaadi komissari ametikohal.

Selle raamatu autor ei pretendeeri mehise inimese tiitlile. Teda kui spetsialisti, kes tunneb Teist Maailmasõda numbriliste mõõtmete kaudu, paneb imestama 6.RD kaotuste suurus. Praktiliselt kaotas diviis mõnetunnise suurtükitule läbi **üle 90 %** oma isikkoosseisust! Kas võisid **lahingulised kaotused** olla nii suured?

Varsti peale sõja lõppu 1946.aastal laskis Voenizdat välja kindralpolkovnik F.A.Samsonovi raamatu „Suurtükiväe pealetung“. Lahingukogemusi üldistades jõuab autor järelduseni, et jalaväediviisi kaitse mahasurumiseks on keskmiste „normide“ järgi rinde 1 km kohta vaja 150-200 suurtükki ning 50 tuhat „üle keskmise“ (122 mm) kaliibriga mürsku. Seda – keskmiselt. Faktiliselt loodi aga sõja lõpuetapil palju suuremad tihedused.

Üheks kõige eredamaks näiteks suurtükiväe rolli kohta vaenlase kaitse läbimurdmisel oli Punaarmee Visla-Oderi operatsioon 1945.a. jaanuaris. 12.jaanuari hommikul pühiti saksa vägede kaitse eesliin massilise suurtükitulega minema. Kindral D.D.Leljušenko kirjutab oma memuaarides: „...mets oli mürsukildude poolt nagu vikatiga maha lõigatud... paljud vangivõetud olid tranšeedes süüdimatus seisundis, peaaegu poolhullumeelsed... suurem osa Wehrmachti 574.rügemendi sõduritest sai surma või haavata...“

Kuid sellise tulemuse saavutamiseks lõi nõukogude väejuhatus läbimurdetsoonis koletisliku suurtükiväetiheduse – **420 suurtükki rinde 1 km kohta**! Igal saksa kaitse meetril lõhkes keskmiselt 15 suurekaliibrilist mürsku. 5.löögiarmee pealetungivööndis kulutati ühe tunniga 23 kilotonni laskemoona – see on Hirošima aatompommi võimsus!

Mitte midagi taolist Wehrmachti 20. ja 8. korpuse pealetungivööndis 1941.a. juunis ei olnud ja ei saanudki olla. Täielikult sõjaaja normide järgi komplekteeritud saksa jalaväediviisis võis olla relvastuses kõigest 74 kahurit ja haubitsat kaliibriga 75-105 mm. Keskmiselt tuli 20. ja 8. korpustel ühe diviisi kohta 15 km rindelõik. Teiste sõnadega said sakslased, kui nad olid üle Neemani ja Bemža saatnud oma hobuvoori laskemoonaga, isegi arvestades korpusesuurtükiväe kaasahaaramist ja ja vahendite

kontsentreerumist olulistele lõikudele, arvestada kõige rohkem **paarikümne suurtükiga rinde 1 km kohta**, mille jaoks oli olemas ainult üks lahingukomplekt mürske.

Kui selliste väheste jõududega oleks olnud võimalik hävitada üks diviis päevas, siis poleks Teine Maailmasõda kestnud kuute aastat. See oleks lõppenud kuu ajaga – seoses mõlema osapoole täieliku hävimisega...

Poliitosakonna poliitettekanne

Samasugune vasturääkiv ja segane on ka informatsioon 11.MK lühikese lahingutee kohta. Sellest hoolimata lubab autorile teadaolev vähene informatsioon järeldada, et just 11.MK, mis oli Boldini RMG „nõrgim lüli", tekitas sakslastele suurimaid probleeme.

Kõiki 11.MK kohta käivaid meenutusi saatis nõukogude historiograafia traditsiooniline hädaldamine: *„oli komplekteeritud vananenud tüüpi tankidega 23 % ulatuses... autotranspordi ja traktorvedukite alal oli komplekteeritus 15-20 % ettenähtud normidest... ohvitsere-tankiste oli 45-55 % ettenähtud koosseisust..."* Ja nii edasi.

Kõik see on puhas tõde. Üldiselt. Lähme konkreetsete üksikasjade juurde. Kõigepealt asendame need „protsendid tundmatust suurusest" kindlate arvudega.

Mehkorpuse peamise relvastuse moodustasid tankid. Ajaloolises kirjanduses tuuakse kõige erinevamaid arve: alates 237-st ühikust (VIŽ) kuni 414 ühikuni („1941 aasta – õppetunnid ja järeldused"). Autor paneb ette võtta aluseks 331 tanki – just selline arv tanke on näidatud dokumendis, mille koostasid sündmustest vahetult osavõtjad. Jutt käib 1989.a VIŽ Nr.9 avaldatud 11.MK poliitosakonna poliitettekandest Läänerinde Sõjanõukogule 15.juulist 1941.a.

Lugupeetud lugeja, pöörake erilist tähelepanu selle dokumendi koostamise kuupäevale. 15.juulil 1941.a olid Pavlov ja tema „kaasosalised" juba arreteeritud, kuid kohus nende üle polnud veel toimunud. Vabadusse jäänud komandörid, kes olid otseselt seotud Punaarmee vägede katastroofilise purustamisega, tundsid oma selja taga Lubjanka keldrite külma hingust. Tänapäeval me teame, et lüüasaamine kirjutatakse „kallaletungi ootamatuse" ja „vananenud tankide" süüks. Kuid inimesed, kes mäletasid veel 1937.aastat, ootasid ja pididki ootama kõige hullemat ning see ei saanud ülalnimetatud „poliitettekandele" mõju avaldamata jätta. Selles ettekandes pole ridagi „poliitikast", see-eest on pikk nimekiri „objektiivseid põhjuseid". Meie pole 1941.aasta komissaride üle kohtumõistjad, kuid nende asjaolude arvestamine on ajaloolasele lausa kohustuslik.

11.MK tankid olid tõesti väga vanad: 242 tanki T-26, 18 leegiheitjatanki (pole täpselt teada, millisel veermikul), 44 vananenud modifikatsiooni BT-5 tanki. Uusi tanke oli vähe – kõigest 24 keskmist T-34 ja 3 rasket KV-d. Peale selle *„ei võetud 10-15 % tankidest retkele kaasa, kuna need asusid remondis"*.

Kokku umbes **280 lahingukorras tanki**, neist enamus kerged ja vananenud.

Kas võis edukalt sõdida selline tankikoondis, mille relvastuses oli taoline „vanaraud"?

Kindral Boldin vastab oma memuaarides sellele küsimusele nagu alati eredalt, lühidalt ja meeldejäävalt: *„Ning mida me võisime nõuda T-26 tankilt? Nendega oli paras varblaste pihta lasta..."*

Kas meil on õigus kindralit, sõjakangelast, mitte uskuda? Ei, ei ole. Meie oleme T-26 näinud ajakirja piltidelt, aga Boldin nägi seda lahinguväljal. Seepärast jätame selle (esialgu) kommenteerimata ning jätkame parem Boldini memuaaride lugemist:

*„...27.juuni õhtuks jõudsime metsaservani ja nägime seal kolme BT-7 tanki... Meid nähes tõusid tankistid püsti. Vanem neist kandis ette, et laskemoona on kõigis masinates täiskomplekt, aga kütust ei ole..." Ning selsamal momendil...tõusid külavaheteel tolmupilved ja ilmus nähtavale vaenlase kolonn, milles oli 28 tanki. Iga minut oli kallis. Ma käskisin tankistidel tule avada. Meie rünnak osutus hitlerlastele selliseks ootamatuseks, et me jõudsime hävitada **12*** (!!! – M.S) *vaenlase tanki, enne kui nad toibusid ja vastutule avasid..."*

Tähelepanelik lugeja ilmselt juba märkas altvedamist: BT-7 tank pole ju hoopiski sama mis T-26.

Tõsi, tankid on erinevad, kuid kahur ja laskemoon on samad. T-26 tank nagu ka BT-5, BT-7 ja kahuriga soomusautod BA-10 olid kõik relvastatud ühe ja sama 45-mm kahuriga (tankivariandis oli selle nimeks „20K 1932/38 aasta mudel"). Peale selle, kui 1933.aastal töötati Harkovi Kominterni nimelises tehases Nr.183 (just niimoodi kutsuti maailma võimsamat tankitehast!) kahuri 20K jaoks välja uus õnnestunud konstruktsiooniga silindriline tankitorn, hakati Leningradis tehases Nr.174 sellise torniga varustama ka kõige massilisemat T-26 modifikatsiooni.

Kas võib uskuda Boldini juttu sellest, kuidas paari minutiga hävitati „varblasevastaste" 20K kahuritega 12 saksa tanki? Muidugi võib!

Esiteks – kuna ta nägi seda oma silmaga.

Teiseks – kuna see oli täielikus kooskõlas meie kahurite taktikalis-tehniliste omadustega.

„Metsaservast külavaheteeni" oli Valgevene metsastes rajoonides vaevalt üle 500 meetri. Selliselt distantsilt läbistas kahurist 20K välja tulistatud standardne soomusläbistav mürsk BR-240 80 % tõenäosusega 38 mm paksuse soomusplaadi. 1941.aasta juunis polnud ÜHELGI (kaasa arvatud nn „raske tank" Pz-IV

viimasest F-seeriast) saksa tankil paksemat küljesoomust kui 30 mm ning seega oli nõukogude „neljakümneviieste“ tiibtuli igale saksa tankile surmavalt ohtlik. Suurema osa Wehrmachti tankidest – kokkuvõttes 65 % nelja tankigrupi tankipargist – moodustasid Pz-I, Pz-II, Pz-38(t) ja esimeste seeriate Pz-III, millel oli kõige rohkem 30 mm paksune esisoomus ja 15/20 mm küljesoomus. Selliseid tanke võis meie 20K kahur hävitada nii eest kui ka külgedelt, just nagu varblasi...

Kõik selgub võrdluses. Mitte ei saa aru, miks nõukogude „ajaloolased“ ignoreerisid nii palju aastaid seda lihtsat tõde? Muidugi oli 11.MK nõrk ja alakomplekteeritud – võrreldes näiteks 6.MK-ga, kus oli 352 uusimat KV ja T-34 tanki, sadu viimase modifikatsiooni BT-sid ja kuus tuhat autot.

Kuid sõdida ei tulnud tal ju oma sõjaväeringkonna naabriga, vaid sakslastega! Vaat sakslastega, nende varustatusega, nende relvastusega, nende võimalustega tulebki 11.MK lahinguvõimsust võrrelda.

Viie läänepoolse SRK koosseisus oli 20 mehkorpust. Kui jätta arvestamata 17. ja 20.MK, kus oli ainult (vastavalt) 63 ja 94 tanki (Punaarmees öeldi 94 tanki kohta alati „ainult 94“), siis jääb järele **18 mehkorpust.**

Wehrmachti sissetungijõududes oli **17 tankidiviisi**. Vaat nendega võib ja tulebki võrrelda meie mehkorpuseid, nende seas ka 11.MK-d.

Ülalpool me juba märkisime, et saksa tankidiviisid ja korpused ei omanud rangelt kindlaksmääratud koosseisu. Seepärast võtame võrdlusesse Idarindel olnud Wehrmachti tankidiviisidest **kõige võimsama tankidiviisi.** See oli 7.tankidiviis kindralmajor Funki juhtimisel. Selline võrdlus on seda enam mõistlik, et Wehrmachti 7.TD kuulus tollesama 3.tankigrupi koosseisu, mille tiibadele ja tagalasse oli sihitud Boldini RMG planeeritav löök.

Tankidiviisi peamised relvad on tankid. Neid oli saksa 7.tankidiviisis **265 masinat**.

Aga meie „mittekomplekteeritud“ 11.MK-s – **331 tanki**. Millegipärast arvatakse (eriti nõukogude propagandistid), et sakslastel ei läinud kunagi midagi rikki ja lahingukorras tankide arv võrdus alati nende üldarvuga. Isegi kui nõustuda selle absurdse eelarvamusega, siis ka sel juhul ületas 11.MK kõige suuremat saksa tankidiviisi lahingukorras tankide arvu poolest.

Nüüd lähme koguse juurest kvaliteedi juurde. Wehrmachti 7.TD relvastuses oli:

- 53 Pz-II tanki
- 167 tšehhi Pz-38(t) tanki
- 30 Pz-IV tanki
- 15 „komandöritanki“, millel oli ainult kuulipildujarelvastus, neist 7 olid Pz-38(t) baasil

Üksikasjaliku nõukogude ja saksa tankide taktikalis-tehnilise analüüsi toome me ära raamatu 3.osas, kus me vaatame Lääne-Ukrainas toimunud tankide kohtumislahingut. Seni piirdume ainult lühikese seletusega, et nn „raske“ Pz-IV tank ei kannatanud mingil moel võrdlust meie T-34 ning seda enam koletisliku KV-ga.

Mis aga puudutab Pz-II ja Pz-38(t), siis need olid samasugune vana kola kui meie T-26. Nõrk bensiinimootor, kitsad roomikud, väike kiirus (liigendatud maastikul oli see Pz-38(t)-l kõigest 15 km/h, T-26-l natuke rohkem – 18 km/h), õhuke kuulikindel soomus. Vahe oli ainult selles, et erinevalt keevitatud nõukogude tankidest oli tšehhi tankitorn needitud, need needipead lendasid mürsutabamusel laiali ja sageli vigastasid ekipaaži surmavalt. Just tankid Pz-38(t) kandsid Idarindel kõige suuremaid kaotusi – 1942.aasta alguseni ei pidanud vastu ükski neist 820-st tšehhi tankist, mis 22.juunil NSVL-u piiri ületasid.

Esialgu tundub, et nõukogude 11.Mk ja saksa 7.TD olid oma lahinguvõimsuselt umbes võrdsed (kui mitte arvestada 11.MK koosseisus olevaid kolmekümmet uusimat tanki). Ei, see on kiirustav ja sisuliselt ekslik järeldus.

11.MK oli tunduvalt tugevam!

„Tank – see on vanker suurtüki jaoks“. See aforism, mille autoriks oli väljapaistev nõukogude suurtükikonstruktor Grabin, on muidugi liialdus. Kuid mitte eriti suur. Kõik tanki tehnilised andmed, kui tähtsad need iseenesest ka poleks, on teisejärgulised võrreldes peamisega – relvastusega. Tank pole loodud sõitmiseks või varjumiseks, vaid hävitustööks. Tema ülesanne on hävitada tulepunkte ja elavjõudu, komandopunkte ja sidesõlmi vaenlase tagalas, transpordikolonne ja ladusid vaenlase kaitse operatiivsügavuses.

Ja nende ülesannete lahendamiseks oli 11.MK relvastatud tunduvalt paremini kui saksa 7.TD. Meie tankikahuri 20K jaoks oli välja töötatud 1,4 kg kaaluv kildmürsk. See oli muidugi üsna kerge mürsuke (viis korda kergem kui standardsel „kolmetollisel“ kahuril), kuid sellega sai siiski mingeid sihtmärke (kuulipildujapesa, miinipildujapatarei, palkidest blindaaž) lahinguväljal hävitada. Aga neid kahureid 20K oli 11.MK-s: 286 tk tankidel BT ja T-26 ning veel 141 tk kahuritega soomusautodel. Kokku **427 kahuritoru**.

Aga saksa 7.TD relvastuses oli kõigest 167 tankikahurit (Škoda firma A-7 kahur, saksa tähistus KwK-38). See oli 37-mm kahur, mille kildmürsk kaalus kõigest 610 g ja oli seega üle kahe korra kergem kui nõukogude 45-mm 20K mürsk. Seetõttu oligi sellel tunduvalt väiksem mõju vaenlase jalaväele ja varjetele.

Mis aga puudutab saksa kergetanke Pz-II, siis sellel oleva 20-mm kahuri mürsk ei kõlvanud üldsegi jalaväe ning suurtükiväe vastu võitlemiseks. Selline kaliiber on tavaliselt lennukikahuritel ja kõige kergematel õhutõrjekahuritel. Muide, nõukogude lennukikahurite katsetused näitasid, et 20-mm kildmürskude mõju on lõhkemisel nii väike, et vaenlase elavjõudu saab sellega hävitada ainult otsetabamuse puhul.

Muidugi teevad peamist tööd vaenlasele tulelööki andes mitte kerged tankikahurid, vaid hoopis suurema kaliibriga suurtükid tankiüksuse koosseisu kuuluvast suurtükiväeosast. Ja vaat siin avaldub täiel määral erinevus nõukogude mehhaniseeritud KORPUSE (olgu pealegi mittetäielikult komplekteeritud) ja saksa tankiDIVIISI vahel.

11.MK suurtükiväe polkude (mitmuses) relvastuses oli (kui mitte arvestada õhutõrje- ja tankitõrjekahureid):

- 16 haubitsat kaliibriga 152 mm
- 36 haubitsat kaliibriga 122 mm
- 21 kahurit kaliibriga 76 mm

Aga täielikult komplekteeritud saksa tankidiviisi üheainsa suurtükiväerügemendi relvastuses võis kõige rohkem olla:

- 12 haubitsat kaliibriga 150 mm
- 24 haubitsat kaliibriga 105 mm
- 4 kahurit kaliibriga 150 mm (või 105 mm)

Üldjäreldus on silmnähtav – poolenisti komplekteeritud 11.MKületas oma tulejõu poolest tunduvalt kõige suuremat saksa tankidiviisi.

Lõpuks oli ka iga nõukogude mehkorpuse koosseisus palju rohkem inimesi kui ükskõik millises saksa tankidiviisis. Mis pole ka üllatav: korpuses oli kolm diviisi ja rohkesti üksikuid korpuseväeosi. Konkreetselt oli 11.MK-s 1.juuni 1941.a seisuga 21 605 inimest, aga maksimaalne inimeste arv saksa tankidiviisis oli poolteist korda väiksem. Kusjuures 21 605 sõdurit oli korpuses 1.juuni 1941.a. seisuga.

22.juuniks oli inimesi kindlasti rohkem, sest riigis käis täie hooga reservistide varjatud mobilisatsioon (kokku jõuti sõja alguseks „suure õppekogunemise“ raames armeesse kutsuda 768 tuhat inimest).

Ainus asi, mille poolest 11.Mk saksa 7.TD-le alla jäi, oli autode arv s.o motojalaväe, suurtükiväe ja tagalateenistuste võime järgneda „tankikiilule“. 15 % ettenähtud koosseisust – see on „kõigest“ 775 autot. Pole just palju. Kaks korda vähem kui täielikult komplekteeritud Wehrmachti tankidiviisis. Ja kui 11.MK oleks tõesti läinud pealetungile Grodnost Merkine-Alituse suunas (70-90 km), nii nagu see Pavlovi käsus kirjas oli, siis oleks ilma transpordita „motojalavägi“ tõepoolest maha jäänud...

Kuid tegelikkuses ei juhtunud mingit *„taktikalist läbimurret ja selle muutmist operatiivseks läbimurdeks“*, sakslasi taga ajada ei tulnud – nad tulid ise Grodno juurde ning oma esimese ja ainukese lahingu võttis 11.MK vastu praktiliselt oma sõjaeelse dislokatsiooni kohas.

Sellises situatsioonis ei saanud autode vähesus olla nii fataalne. Peale selle saame me ülalmainitud poliitettekandest teada, et korpuse juhatus tegi 22.juuni hommikul absoluutselt õige otsuse:

„...lahinguhäire kõlades võtsid kõik allüksused kaasa selle osa isikkoosseisust, kellel olid relvad ja kes said võidelda (mis moodustas umbes 50-60 % üldkoosseisust), ülejäänud aga jäeti maha väekoondise dislotseerumise kohta... Kuna 204.MD oli halvasti autotranspordiga varustatud, veeti 1.ešelon Volkovõski rajoonist Grodnosse (82 km) veoautodel, ülejäänud järgnesid aga kombineeritud marsiga. 7 tundi (29.TD 3 tundi, 22.TD 4 tundi) pärast lahinguhäire andmist jõudsid kõik korpuse väeosad koondumisrajooni...“

Edaspidi me näeme, et samal moel – printsiibil „parem vähem, aga hästi“ – tegutsesid ka Rokossovski (9.MK), Feklenko (19.MK) ja Leljušenko (2.MK), kes faktiliselt koondasid oma mittekomplekteeritud mehkorpused kokku üheks täisväärtuslikuks tankidiviisiks.

Sedasi selgub, et nõukogude ajaloolastel oli täiesti õigus. Mingit „mehkorpust“ Grodno rajoonis ei olnud. Nimetuse „11.mehkorpus“ all koondus kella kümneks 22.juuni 1941.a hommikul Grodnost lõunasse jäävasse rajooni **kergetankide diviis, mis kõikide arvuliste parameetrite järgi ületas kõige võimsamat Wehrmachti tankidiviisi.**

Wehrmachti kõige suurem 7.TD tegi palju pahandust. Väga põhjalikud, tõelisel „saksa moel“ kirjtatud 3.tankigrupi juhataja H.Hothi memuaarid lubavad meil detailse täpsusega jälgida 7.TD lahinguteed sõja esimestel päevadel ja nädalatel.

22.juuni keskpäevaks hõivati Neemani sillad Alituse juures (45 km piirist), 23.juuni varahommikul purustati *„erandlikult raskes tankilahingus*“ Alituse juurde jõudnud nõukogude 5.TD (3.MK), 23.juuni keskpäeval *„jõudis 7.TD tankirügement välja Lida-Vilniuse maanteele* (75 km Alitusest ida pool. – M.S), *diviisi ratasmasinad jäid kaugele maha“* (kuid on tähelepanuväärne, et memuaaride autor ei tee sellest sugugi järeldust, et diviis kaotas sellega igasuguse lahinguvõime ja kõlbab vaid varblaste pihta laskmiseks), 24.juuni varahommikul *„vallutas 7.TD peale lühikest lahingut Vilniuse linna... diviisi tankirügement jätkas liikumist Mihhališki suunas“* (Mihhališki – see on juba Valgevenes ja juba 180 km kaugusel piirist), edasi *„7.TD, mis edenes 39.korpuse eesotsas... jõudis peaaegu ilma lahinguta 26.juunil Minsk-Moskva maanteele Smolevitši rajoonis“* (see on juba 30 km Minskist idas). Seega **läbis 7.tankidiviis** Leedu ja Valgevene metsateedel **viie päevaga 350 kilomeetrit**.

Siis proovis 7.TD ebaõnnestunult forsseerida Berezinat Borissovi linna juures, seejärel liikus loodesse üle Lepeli Vitebskisse. 5.juulil põrkas saksa 7.TD Bešenkovitši rajoonis (175 km Minskist) kokku Moskva sõjaväeringkonnast kohale jõudnud täiskoosseisulise 7.mehkorpusega (selle mehkorpuse koosseisus sõdis ja sattus vangi Stalini poeg Jakov). Olles selle mehkorpuse purustanud ja lõunasse taganema sundinud, forsseerisid 7.TD ja 20.TD Daugava Bešenkovitši ja Ulaa vahel ja vallutasid 10.juuliks täielikult Vitebski. Seepeale läksid nende teed lahku: 20.TD suundus loodesse Veliži poole, 7.TD aga jõudis Demidovi kaudu teistkordselt välja Minsk-Moskva maanteele (maantee Nr.1), seekord Jartsevo rajoonis (50 km Smolenskist ida pool). Sel moel oli tal läbitud **kaks kolmandikku vahemaast riigipiirist Moskvani**.

Kolm kuud hiljem, 6.oktoobril 1941.a, jõudis just 7.TD Vjazma rajoonis kolmandat korda välja maanteele Nr.1, sulgedes sellega piiramisrõnga sõja kõige suurema „Vjazma katla“ ümber. Seejärel läbis 7.TD verise Moskva lahingu käigus veel 245 km ida suunas – kuni 45 km Moskva ringteest põhjas asuva Jahromani. Alles seal Moskva-Volga kanali juures löödi ta (kui uskuda kuulsat Sovinformbüroo teadet 13.detsmbrist 1941.aastal) 1.Löögiarmee vägede poolt puruks. Tõsi küll, sakslaste andmetel sõdis 7.TD Ida- ja Läänerindel veel kuni 1943.aastani.

Järeldus – tuleb välja, et kergetankide diviis **saab edukalt sõdida**, saab rünnata, saab pidada edukat võitlust vaenlase jalaväe ja tankidega, saab forsseerida laiu jõgesid ning vallutada tormijooksuga linnasid. Vabandage pealetükkivuse pärast, kuid autor peab vajalikuks veelkord meeenutada, et kogu selle tee läbis 7.TD kergetel tšehhi tankidel ja trofeeveoautodel, mis meie „teedel“ muutusid motojalaväe liikumisvahendist tõukamisobjektideks.

Juba sõja kolme esimese nädalaga läbis 7.TD 700 km (linnulennult) riigipiirist Jartsevoni s.o veidi pikema vahemaa kui oli Grodnost Berliinini. Kas 11.MK oleks Berliini välja jõudnud?

Ning see on tõepoolest veider – **kommunistlikud ajaloolased on alati pidanud loomulikuks, vältimatuks ja ainuvõimalikuks just sellist sündmuste käiku**: nii seda, et saksa 7.TD oli juba 15.juulil Jartsevos, kui ka seda, et teda kõikide parameetrite poolest ületav 11.MK lõpetas oma olemasolu kolm päeva kestnud lahingute järel Grodno juures.

Lugupeetud lugeja, ma jagan täiesti teie pahameelt selle üle, kuidas see peatükk kirjutatud on. Pikk eessõna, pikk tankide ja kahurite loetelu, paljusõnalised arutlused...

Kus on siis lubatud „vastulöökide detailne kirjeldus“?

Seda pole. Üks võimalus kolmest: kas oli autor liiga laisk ja ei viitsinud hästi otsida või pole dokumendid säilinud või lihtsalt mingit 11.MK vastlööki ei toimunudki! Parema puudumisel pöördume „poliitosakonna poliitettekande“ juurde tagasi. Kogu 11.MK lahingukäik on seal kirjeldatud niiviisi:

„...alates kell 4.00 1941.a 22.juunil, kui vaenlase lennuväegi andis õhulöögi Volkovõski pihta, polnud enam sidet 3.Armee ja ringkonna staabiga, korpuse väeosad liikusid iseseisvalt Grodno, Sokulka ja Induri rajooni vastavalt väljatöötatud katteplaanile... (Kolme punktiga me asendame üksikasjad, mis ei puutu korpuse lahingutegevusse. – M.S) *Seoses 4.laskurkorpuse väeosade taganemisega langes kogu lahingutegevuse raskus 11.MK-le, seda nii 4.laskurkorpuse taganemise katmisel kui ka sakslaste edasiliikumise aeglustamisel. 29.MD motoriseeritud laskurpolk asus 3.Armee komandöri käsul tema reservis võitluseks õhudessantidega Grodno rajoonis ning korpus pidas lahingut ilma jalaväe ja suurtükiväe toetuseta, kandes eriti suuri kaotusi vaenlase tankitõrjesuurtükkide tegevuse tõttu. 22-23.juuni kestel pidasid korpuse väeosad lahingut Konjuhhi, Novõi Dvori, Dombrovo rindel. Vaenlase survel taganesid korpuse väeosad 24.juuniks Grodno-Kuznitsa-Sokulka rindejooneni, hoides rinnet läänepool Grodno maanteed ja Grodno-Belostoki raudteed* (30-70 km piirist. – M.S) *Seoses põhja pool Neemanit tegutsevate vägede kiire taganemisega Grodnost itta, püüdis vaenlane Neemanit forsseerida ja minna korpuse väeosadele tagalasse. Kuid kõik vaenlase katsed Neemanit forsseerida löödi tagasi. Vaenlase edasiliikumise peatamiseks suunati 26.6 armee käsul kaks 204.MD motopataljoni Lunno kaudu Kotrõ jõe joonele. 1.laskurpataljon paisati korpusekomandöri käsul hoidma meie käes silda Luna juures* (30 km Grodnost edelas). *22.juunist kuni*

26.juunini peetud lahingutes kantud suured kaotused nii isikkoosseisus kui ka tankides muutsid korpuse lahinguvõime väikeseks. Tankidiviisidesse oli jäänud mitte rohkem kui 300-400 inimest (s.o mitte üle 5 % esialgsest arvust. – M.S), *aga motoriseeritud diviisis oli igast polgust järel kõigest mittetäielik pataljon. Tanke oli järel umbes 30 tükki, soomusautosid umbes 20. Diviiside väikesearvulised tagalaüksused olid vaenlase lennuväe poolt põletatud või puruks lastud. Saksa lennukid ajasid sõna otses mõttes taga isegi üksikuid masinaid. 11.MK komandöri asetäitja poliitalal polgukomissar Andrejev.“*

Ja see ongi kõik, mida oskas korpuse hukkumise kohta rääkida komissar Andrejev. Võib-olla ei teadnud ta isegi kõike. Nii on näiteks H.Hothi memuaarides meenutus sellest, et 25-28.juunil pidi saksa 19.TD Voronovo-Trabõ rajoonis (120 km Grodnost loodes. – M.S) *„pidevalt tõrjuma vaenlase rünnakuid, mida toetasid 50-tonnised tankid... kuni 28.juunini tõrjus ta rünnakuid lõunasuunast“*. Tõenäolised olid need KV tankid 29.TD koosseisust, mille tundmatud ekipaažid jätkasid juba pärast 11.MK purustamist sõdimist omal käel...

Kõigepealt pöörame tähelepanu sellele, mida „poliitettekandes“ ei ole.

Esiteks pole seal vähimatki jälge V.Suvorovi jampslikust nägemusest, et *„nõukogude tankistid lasti enne maha, kui nad jõudsid oma tankideni joosta ja nende tankid hõivati või pandi põlema ilma ekipaažideta“*. Kurikuulsa „ootamatu kallaletungi“ momendil võtsid 11.MK komandörid, ehkki neil polnud sidet kõrgemte staapidega, lihtsalt oma seifidest „punased paketid“ katteplaanidega ja viisid oma väeosad praktiliselt ilma kaotusteta (nagu selgub ülaltoodud dokumendist) plaanis ettenähtud koondumispiirkonda.

Teiseks pole tekstis mingeid selgeid andmeid vaenlase kohta, kellega võideldes kaotas korpus 4 päevaga 9/10 oma isikkoosseisust ja tehnikast. Kuid ka selles aspektis oli komissar Andrejev palju ausam ja korralikum hilisematest ajaloolastest ja memuaristidest, kes täitsid oma makulatuursed teosed kirjeldustega „saksa raskete tankidega peetud kohtumislahingust“, mis justkui leidis aset Grodno juures.

Kolmandaks paistab, et 11.MK juhtkond ei teadnud midagi Boldini RMG olemasolust ega ka sellest, et mõnikümmend kilomeetrit Grodnost lõunas pidi tegutsema suur ja võimas 6.MK

Nüüd sellest, mis „poliitettekandes“ olemas on.

Halvast varjatud etteheited 4.laskukorpuse jalaväe kohta, mis avas taganedes rinde ja sundis sellega 11.MK tegelema talle võõraste ülesannetega nagu *„taganemise katmine“* ja *„sakslaste edasiliikumise aeglustamine“*, on tõenäolised õigustatud. Pavlovi ülekuulamisprotokollist võime lugeda:

„...22.juuni päeva teisel poolel teatas Kuznetsov (3.Armee komandör) *hääle värisedes, et 56.laskurdiviisist* (üks 4.laskuskorpuse kolmest diviisist) *on järel ainult diviisi number...“*

Saksa 9.Armee staabi luureosakonna ettekandes (23.juuni, 17 h 40 min) on *„purukslöödud või mitte enam lahinguväärtust omavate väekoondiste*“ nimekirja kantud juba kaks 4.laskurkorpuse kolmest diviisist: 56. ja 85.diviis.

Viimaks andis end 29.juunil 1941.aastal vangi ka 4.laskurkorpuse komandör kindralmajor Jegorov (tegi vangis olles sakslastega aktiivset kaastööd, lasti maha Ülemkohtu otsusega 15.juunil 1950.a, pole senini rehabiliteeritud).

Seda, et 11.MK kandis *„eriti suuri kaotusi saksa tankitõrjesuurtükkide tegevuse tõttu“,* kinnitavad ka saksa dokumendid. Ülalmainitud Wehrmachti 9.Armee luureosakonna ettekandes loeme:

„...Grodno lõigus tegid tugevad tankigrupid vasturünnakuid (29.tankidiviis ja muud väeosad)... 22.juunil on hävitatud 180 tanki, neist ainuüksi 8.jalaväediviisi poolt Grodno lahingus 80 tanki“.

Kuna ükski 6.MK väeosa 22.juunil lahingus ei osalenud, siis võis see teade puudutada ainult 11.MK lahingutegevust. Teoreetiliselt on sellised kaotused võimalikud. 8.jalaväediviis – see on Wehrmachti „esimese laine“ kaadridiviis, mis sõdis Teise Maailmasõja esimestest päevadest alates ning tema relvastuses olevad 37-mm tankitõrjekahurid läbistasid meie kergete tankide soomust juba pooleteise kilomeetri kauguselt. Teoreetiliselt.

Teine asi on see, et kas võib alati uskuda selliseid ettekandeid vaenlase kaotuste kohta?

Kõik selgub võrdluses. Üheks kõige eredamaks, alatiseks ajalukku minevaks episoodiks Valgevenes peetud lahingute seas oli võitlus Minski põhjaservas, kus Wehrmachti 39.tankikorpuse teel seisid nõukogude 13.Armee 100. ja 64. laskurdiviisid. Nad pidasid vaenlase pealetungi üleüldise kaose ja lagunemise tingimustes kolm ööpäeva kinni. Selles lahingus ülesnäidatud mehisuse ja massilise kangelaslikkuse eest said need diviisid esimestena Punaarmees kaardiväe nimetuse (neist said vastavalt 1. ja 7. kaardiväediis). Niisiis, 30.juunil 100.diviisi komandöri kindralmajor Russianovi poolt kirjutatud ettekandes diviisi lahingulise tegevuse kohta oli öeldud, et diviis hävitas 101 (sada üks) tanki saksa 7.TD koosseisust.

Jah, tollesama diviisi kohta, mis Hothi sõnul *„jõudis peaaegu ilma lahinguta 26.juunil Minsk-Moskva maanteele Smolevitši rajoonis“*. Tõenäoliselt oli see Russianovi ebatäpsus ja tegelikult pidasid tema ning

naabruses olnud 161. ja 64.diviis lahingut saksa 20.TD vastu (mille kohta Hoth kirjutab, et see oli *„sunnitud raskete lahingutega kindlustuste liinist läbi murdma“*.

Teadmiseks: enne sõja algust oli 20.TD koosseisus 229 tanki, neist 121 tšehhi Pz-38(t), 41 saksa Pz-II ja isegi 44 kiviaegset tanketti Pz-I (millel oli kuulipildujarelvastus ja 60 hj mootor). Üldse peab märkima, et Hothi tankigruppi oli kokku aetud paras vanaraud.

Seda, mis oli kirjutatud 64. ja 161. diviiside raportites, autor kahjuks ei tea, kuid armeekindral S.P.Ivanovi memuaarides (ta oli neil päevil 13.Armee juhataja asetäitja) on meenutatud kümneid saksa tanke, mis justkui olevat hävitatud 64.diviisi võitlejate poolt. Sellest hoolimata ei kadunud ei 20. ega ka 7. Wehrmachti tankidiviis pärast neid juunilahinguid Minski juures maa pealt ning rääkida nende purustamisest oli veel väga vara.Vaat sellepärast arvabki autor, et ka saksa jalaväediviiside komandöride raportitesse selle kohta, kuidas nad ühe päevaga hävitasid 180 nõukogude tanki, tuleb suhtuda mõistliku skeptitsismiga. 11.MK tankid muidugi kaotati, kuid pole veel kindel, et siin on suurimad teened saksa tankitõrjeväelastel.

Lõpetades selle väga segase 11.MK lahingutee kirjeldus, märgime ära kaks kindlat fakti:

- vaenlasel tuli 11.MK lööki märgata
- pealetungikatse lõppes korpuse täieliku purustamisega, kogu tehnika ja suurema osa rea- ning juhtivkoosseisu kaotusega. 14.juulil 1941.aastal väljus piiramisrõngast lõuna pool Bobruiskit ainult mõnesajast inimesest koosnev grupp, mida juhtis 11.MK komandör kindralmajor Mostovenko.

S.V.Borzilovi ettekanne

Ajaloolaste õnneks on 6.MK lahingutee veidi paremini valgustatud. „Arhiivi GULAG-i“ sügavustes säilis ja sai 80-ndate lõpus üldkättesaadavaks see dokument – nõukogude 7.TD (6.MK) komandöri kindralmajor S.V.Borzilovi ettekanne Punaarmee auto- ja tankiväe Peavalitsusele 4.augustist 1941.a.

Selle dokumendi autori kohta on hädavajalik öelda mõni sõna selgituseks. Semjon Vassiljevitš Borzilovit loeti Nõukogude-Saksa sõja alguseks õigustatult üheks kõige kogenumaks ja kuulsamaks Punaarmee tankivägede komandöriks. Soome sõja ajal juhatas kombrig Borzilov todasama 20.rasketankide brigaadi, mis murdis Mannerheimi liini läbi „kõrgendiku 65,5“ juures. Punaarmee juhatus hindas kõrgelt 20.tankibrigaadi ja selle komandöri rolli. 21 tankisti said Nõukogude Liidu Kangelasteks, nende seas ka Borzilov ise.

20.tankibrigaadi komandöri kaheldamatute teenete hulka kuuluvad ka tema väeosa väga väikesed inimkaotused. Kolm kuud rasketes kliimaoludes peetud võitluse käigus kaotas tema brigaad 169 inimest surnutena ja 338 haavatutena. Peaaegu mitte midagi – võrreldes sellega, et Punaarmee kaotused selles häbiväärses stalinlikus avantüüris ületasid 330 tuhat inimest.

Borzilovi ettekanne sisaldab (vaatamata selle väikesele mahule) nii palju hindamatut informatsiooni, et seda tasub tsiteerida väga üksikasjalikult:

„...22.juunil 1941.a. oli diviis isikkoosseisuga kompekteeritud: reameestega 98 %, noorema juhtivkoosseisuga 60 % ja vanema juhtivkooseisuga 80 % ettenähtust. Materjalosas: raskeid tanke – 51, keskmisi tanke – 150, BT-5/7 – 125, T-26 – 42 tükki... (Sel moel oli ainuüksi Borzilovi diviisis 200 uusimat mürsukindla soomusega KV ja T-34 tanki. – M.S) *...diviisi osad paiknesid põhilises dislotseerumisrajoonis Horo-Novoselki-Žoltki juures ja valmistusid 23.juunil 1941.a.algavateks õppusteks, mille pidi läbi viima armeestaap...* (Veel üks asitõend sellest, et 1941.a juuni lõpuks valmistuti Lääne ESRK-s (mis muudeti juba 21.juunil 1941.a Poliitbüroo otsusega ametlikult Läänerindeks) suureks „mänguks“. Teistest dokumentidest on teada, et vähe aega enne „mängu“ algust laaditi Lääne ESRK tankidesse mürsud, tugevdati ladude ja parkide valvet. Oli käsk „teha kõike vaikselt, ilma kärata, mitte kellelegi sellest mitte midagi rääkida, jätkata õppuseid plaanikohaselt“. – M.S) *22.juunil kell 2 saadi sidedelegaadilt parool lahinguhäire kohta koos „punase paketi“ avamisega“.* (Veel üks tunnistus selle kohta, et Läänerindel anti häire ENNE „ootamatu kallaletungi“ algust. Samal ajal – kell 2 öösel 22.juunil – saadi käsk operatiivplaanidega „punase paketi“ avamise kohta ka Läänerinde 10.Armee 86.laskurdiviisis, seda diviisikomandör polkovnik Zašibalovi mälestuste kohaselt.. – M.S) *...Kümme minutit hiljem anti diviisi vägedele lahinguhäire ja kell 4 h 30 min koondusid diviisi väeosad häire puhuks ettenähtud kohtumispunktis... 22.juunil kell 22 sai diviis käsu uude koondumiskohta (Valpa jaam) minekuks ning järgmise ülesande: hävitada Belostoki rajooni läbimurdnud tankidiviis... Käsku täites sattus diviis mitmetesse ummikutesse, mida lõid Belostokist korratult taganevad armee tagalaosad. 23.juunil kella 4 kuni 8 ning kella 11 kuni 14 marsil ja koondumisrajoonis olles, sattus diviis pidavalt vaenlase pommitamise alla. Marsil ja koondumispiirkonnas olles kuni kella 14-ni olid diviisil järgmised kaotused: rivist välja langenud tanke – 63 tk, kõik polkude tagalaosad on purustatud.* (Umbes samasuguseid kaotusi kandis ka 6.MK 4.tankidiviis. Ühes vähestes selle diviisi komandöri Potaturtševi allesjäänud ettekannetest on öeldud, et 24.juunil kella 18-ks koondus diviis Lebežanõ-Novaja Mõši rajooni, olles kaotanud umbes 20 – 26 % tankidest, peamiselt kergeid tanke. Ettekandes on kirjas, et rasked tankid KV pidasid vastu isegi lennukipommi otsetabamusele. – M.S) *...Vaenlase tankidiviisi Belski juures ei olnud, mistõttu diviisi lahingus ei kasutatud...* (Teisiti öeldes tähendas see seda, et kogu esimese sõjapäeva molutas diviis lihtsalt niisama. Teisel päeval saadeti ta 10.Armee komandöri Golubevi käsul (kes oli oma alluvate paaniliste ettekannete mõju all) lõunasse Belski juurde s.o otse vastassuunas Grodnole. Mingeid vastase tankiväeosi 10.Armee rindelõigus lihtsalt ei olnud, seepärast ei õnnestunudki Borzilovil neid leida. See ei takistanud aga Boldinil isegi veel pärast sõda oma memuaarides kirjutamast, kuidas „suured kogused vaenlase tanke“ ründasid 10.Armee lõunatiiba. – M.S) *24-25.juunil, täites korpusekomandöri ja marssal Kuliku käsku, andis diviis Staroje Dubno-Kuznitsa joonelt löögi Grodnole* (lõpuks ometi **esimene meenutus** 7.TD osalemisest planeeritud vastulöögis Grodnole), *kus hävitati kuni kaks pataljoni jalaväge ja kaks vaenlase suurtükiväepatareid, seejuures kaotas diviis 18 tanki põlenutena ja soosse kinnijäänutena...“*

(Sellega **lõpebki** 6.MK vastulöögi kirjeldus. Edasi järgneb hävingu kirjeldus).

„...25.õhtul saime korpusekomandöri käsu alustada taganemist Svislotši jõe taha... (Selle käsu, tõenäoliselt viimase oma elus, andis Hatskilevitš vastavalt Läänerinde juhataja Pavlovi korraldusele, kes 25.juunil kell 16 h ja 45 min käskis: „Katkestage viivitamatult lahing ja liikudes forsseeritud marsiga päeval ja öösel koonduge Slonimi. Liikumise alustamisest 26.juuni hommikul ja marsi lõpetamisest kandke

ette. Saatke raadiogramm olukorrast kütuse ja laskemoonaga“. Pavlov omakorda võttis sellise otsuse vastu vastavalt Peakorteri ja selle esindaja Läänerinde staabis marssal Šapošnikovi direktiivile, millega kästi viia kõik rinde väed Štšara jõe joonele s.o 100-150 km itta. Tõtt öelda saab edasisest selgeks, et see käsk ainult „seadustas“ alanud korrapäratu põgenemise. – M.S) *Esialgsete andmete kohaselt taganes 6.MK 4.TD ööl vastu 26.juunit Svislotši jõe taha, mille tulemusena jäi 36.ratsaväediviisi tiib avatuks... 26.juunil kell 21 alustasid 36.RD ja 29.MD (6.MK) korrapäratut taganemist. Ma võtsin tarvitusele abinõud olukorra taastamiseks, kuid need ei andnud tulemusi.*

Ma andsin käsu katta taganevaid 29.MD ja 36.RD üksusi (nagu näeme, kordab Borzilov siinkohal peaaegu sõna-sõnalt 11.MK poliitettekannet, - M.S) *ja Krinki silla juures tegin teise katse peatada taganevad üksused. Seal õnnestus kinni pidada 128.motolaskurpolk* (see pole vaenlase polk, vaid meie nõukogude oma 6.MK koosseisust, mida Borzilov kinni pidada üritab. – M.S). *Ööl vastu 27.juunit ületasime me Svislotši jõe Krinki sillast idas, millest sai alguse* ***üleüldine korrapäratu taganemine...***

29.juunil kell 11 jõudsin ma materjalosa jäänustega (3 masinat) ja jalaväe ning ratsaväe salgaga ida pool Slonimit olevasse metsa, kus pidasin lahingut 29. ja 30.juunil. 30.juunil liikusin ma salgaga metsadesse ning edasi Pinski soodesse marsruudil Gomel-Vjazma...

...kogu materjalosa on maha jäetud vaenlase poolt hõivatud territooriumile Belostokist Slonimini. Mahajäetav tehnika tehti kasutuskõlbmatuks. Materjalosa jäeti maha kütte-ja määrdeainete ning varuosade puudusel...“

Jaa... Tõmbame nüüd hinge ja püüame alguses teha kõige lihtsamad aritmeetilised arvestused.

Lahingutegevuse alguses oli nõukogude 7.TD-s **368 tanki**. Kurikuulus „ootamatu kallaletung“ ei teinud Borzilovi väeosale mingit kahju. Juba enne esimeste õhurünnakute algust lahkus diviis oma dislotseerumiskohast ja ei kandnud 22.juunil mingeid tuntavaid kaotusi. Pealetungilahingus 24-25 juunil **kaotas diviis kõigest 18 tanki** ja ka need ei langenud kõik rivist välja saksa tankitõrje tõttu – diviisikomandöri väitel vajusid mitmed masinad lihtsalt soosse sisse.

Borzilov ei täpsusta oma ettekandes, mis tüüpi tankid kaotati. Sellest hoolimata, teades saksa jalaväediviiside tankitõrjekahurite tehnilisi andmeid, võib suure tõenäosusega eeldada, et diviisi peamine löögijõud – uusimad T-34 ja KV tankid – jäi terveks (rasketanki KV 90 mm soomusele jätsid **ükspuha milliste** saksa tankitõrjekahurite mürsud vaid rohkem või vähem nähtavaid mõlke).

Isegi kui arvestada, et **63 tanki** kaotati rännakul õhurünnakutes, pidi 26.juuni hommikuks – s.o hävingu alguseks – rivis olema ei rohkem ega vähem kui **287 tanki. Mitte ühelgi** saksa seitsmeteistkümnest tankidiviisist ei olnud 22.juunil 1941.a relvastuses nii palju tanke (keskmiselt tuli ühe diviisi kohta 192 tanki, aga Kleisti 1.tankigrupi viies tankidiviisis oli 143 kuni 149 tanki), mitte ühelgi polnud sellise kvaliteediga tanke kui T-34 ja KV, mida Borzilovi diviisis oli paarsada.

Ning veel kolm päeva hiljem, praktiliselt vaenlasega kokku puutumata (saksa jalavägi poleks ka parima tahtmise juures suutnud järele jõuda taganevale motoriseeritud armeele), oli kogu 7.tankidiviisist järel rühm jalaväge koos kolme tankiga.

Mis see siis on – fantastika? Või demoraliseeritud rahvamassi paaniline põgenemine, mis pühkis oma teelt kõik, kes püüdsid neid peatada?

Muideks, Borzilovi ettekandes on näidatud ka kaks objektiivset (esimesel pilgul) põhjust diviisi hävingule ja kogu materjalosa kaotusele – **kütte- ja määrdeainete puudumine ja vahetpidamatud vaenlase lennuväe rünnakud.**

Nagu te mäletate, olid Boldini memuaarides kirjas ka need põhjused, mispärast tema väed jäid ilma kütuseta: saksa lennuvägi pani kõik laod põlema ja pommitas puruks kõik raudtee-ešelonid kütusega.

Tundub,et mille üle siin enam vaielda on? Pole kütust – pole ka lahinguvõimelist mehkorpust! Kuid ärme kiirustame järeldustega, vaid esitame parem kaks küsimust.

Kui palju kütuseladusid oli Valgevene territooriumil Hothi ja Guderiani tankigruppide käsutuses 1941.a. juunis? Loogiline vastus oleks: kui saksa lennuvägi pommitas kõik laod puruks, siis mitte ühtegi. On olemas ka õige vastus: kuni ühe kolmandiku kasutatud bensiinist said sakslased Läänerinde „ärapõlenud ladudest“!

Kui palju ešelone kütusega saabus saksa tankidiviiside käsutusse 1941.a. juunis? Isegi ühtegi teatmikku avamata saame anda täpse vastuse – mitte ühtegi. Asi on selles, et saksa vagunid ei saa sõita meie laiarööpmelisel raudteel, aga raudteede ümbertegemine kitsamale Euroopa rööpmelaiusele ei olnud 1941.a juunis veel alanudki.

Kuid sellest hoolimata jõudis 2.tankigrupp juuni lõpuks Bobruiski rajooni (500 km lähterajoonist) ning 3.tankigrupp läbis 450 km marsruudil Suvalki-Vilnius-Minsk-Borissov. Sealjuures ei maininud ei Hoth ega

Guderian oma memuaarides sõnakestki mingitest probleemidest väeosade kütusega varustamisel! Ning sealjuures oli saksa tankide läbisõit ühe tankimisega poolteist-kaks korda väiksem kui T-34 ja BT-l.

Kuid üllatuda pole siin millegi üle. Sügavaleulatuval pealetungioperatsioonil **ei saa tankid kütust mitte „ladudest" ning veelgi vähem raudtee-ešelonidest.**

„...Ma avaldan väikese teatise. Et varustada mehkorpuse lahingumasinaid 500 km pikkuseks marsiks, on üheks tankimiskorraks vaja 1200 tonni kütust. Selle normi järgi arvestades on ööpäevas 125 km pikkuse marsi puhul lahingumasinatele vaja 300 tonni kütust...

...igal juhul tuleb kütust kaasa võtta niipalju, et täielikult kindlustada kahe kuni nelja päeva pikkune lahingutegevus... Peale täispaakide soovitame igale masinale laadida kanistrites ja vaatides veel vähemalt poole tankimiskorra jagu kütust...

...pole siin midagi häbeneda, tuleb laadida tanki peale nii kanistrid kui ka vaadid kütusega. Kui me varem kartsime, et bensiinikanistrid süttivad peale leekkuulitabamust põlema, siis nüüd pole seda diiselkütuse puhul karta, seda ei saa süüdata ühegi leekkuuliga... See annab meile võimaluse vedada teatud kogus diiselkütust tankidel kaasa ja seega olla paremini kütusega varustatud..."

See pole diletandi hilinenud nõuanne. See on tsitaat mitmekordselt tsiteeritud Pavlovi ettekandest 1940.a detsembrikuiselt nõupidamiselt. Arv 1200 tonni ei tundugi nii suurena, kui me peame meeles, et eeskirjade kohaselt pidi mehkorpuses olema 5165 erineva otstarbega autot, nende seas ka 139 kütusetsisterni kummaski kahest tankidiviisist.

Pavlov pani ette võtta mehkorpusega läbimurdesse minekul tankide jaoks kaasa 2-3 tankimiskorra jagu kütust. See kutsus esile õigustatud vastuväited. Kindralmajor Kurkin (sel ajal 5.TD komandör, sõja alguses aga Looderinde 3.MK komandör) vaidles armeekindralile vastu: „See pole mitte meie loominguline mõte, vaid rahvakomissari käsk lahendas küsimuse nii, et meil on praegu kaasas 4-5 tankimiskorra jagu kütust ratasmasinatel..." See tähendab – mitte ladudes, vaid kohe marsikolonnides!

Aga nüüd teisendame need „tankimiskorrad" rohkem arusaadavatesse kilomeetritesse.

Borzilovi diviisi kõige vananenum tank T-26 võis ühe tankimisega läbi sõita 170 km. Kõige võimsam ja kaasaegsem KV – umbes samad 180 km (raske on tassida 50 tonni terast). Kiired BT-d ja keskmised T-34 läbisid umbes 300 km.

Täpsustame: need on minimaalsed arvud ja kehtivad need tanki liikumisel liigendatud maastikul. Mööda teid liikudes kasvab läbisõit umbes poolteist-kaks korda.

Seega tähendab isegi kaks „tankimiskorda" läbisõitu 350-500 km. Aga viie tankimiskorraga oleks Kurkini korpus mööda Euroopa hoolitsetud teid Pariisi välja jõudnud (kõigest 1600 km Kaunasest).

Kuid pöördume Suure Vabastusretke plaanide juurest tagasi traagilise reaalsuse juurde. Väejuhatuse plaanide kohaselt pidi 6.MK andma löögi Belostokist Grodnole ja jõudma 24.juuni õhtuks välja Neemani ülepääsudeni Merkine-Druskininkai juures. See on otsejoones 120 km. Isegi kui arvestada lahingumanööverdamist, **oli see ülesanne lahendatav hoopiski ilma vahepealse tankimiseta**, ainult tankides oleva kütuse arvelt.

Faktiliselt aga läbis 7.TD, mis korrapäratult tiirutas Belostok-Valpa-Sokulka-Volkovõsk-Slonimi marsruudil, **mitte üle 250 km**. Peamiselt mööda teid, aga mitte mööda metsi ja soid. Jätta seejuures tehnika maha *„kütte- ja määrdainete puudumise tõttu"* oli võimalik ainult siis, kui oleksid esinenud kaks ebasoodsat asjaolu:

- 22.juuni õhtul kell 10 paiku (s.o marsi alguseks) olid tankid veel kütusega „kõrini" tankimata ja läksid marsile pooltühjade paakidega
- kütust mehkorpuses, 10.Armees ja ringkonnas lihtsalt polnud või olid kõik kütusevarud ringkonna ladudes ja diviisi tagalas hävitatud kõikjalejõudva saksa lennuväe poolt.

Kas võisid need oletused tegelikkusele vastata?

Alustame esimesest. Vastavalt vägede mobilisatsiooni ja hargnemise katteplaanile, mis kinnitati Pavlovi poolt 1941.aasta juuni algul, *„kaetakse kütusevajadus: kahe tankimiskorraga, mida hoitakse väeosades (üks masinate paakides, teine taaras), kolme tankimiskorraga lahingumasinatele ja kuue tankimiskorraga transpordivahenditele, mida hoitakse ringkonnaladudes"*.

Muidugi ei täideta kõiki käske täpselt ja õigeaegselt, esineb ka kuritegeliku hooletuse juhtumeid, kuid vaevalt saab seda oletada Borzilovi puhul, kelle brigaadi puhul juba Soome sõja ajal märgiti ära eeskujulikku materjal-tehniliste vahenditega varustamise organiseerimist.

Nüüd uurime kütuse olemasolu ringkonnaladudes. Juba mainitud katteplaanist saame teada, et Boldini RMG mittetoimunud vastulöögi rajoonis asus 12 (kaksteist) statsionaarset kütuseladu.

Konkreetselt: Nr.920, 923, 924, 922, 1019, 1018, 1040, 1044 olid 10.Armee vööndis ja 919, 929, 1020, 1033 olid 11.MK dislotseerumise rajoonis (Grodno-Mostõ-Volkovõsk).

Vahemaa nende ladude vahel ei ületanud 60-80 km. Isegi viletsa „polutorkaga“ polnud see üle kahe sõidutunni.

Kuid äkki oli nii, et laod küll olid, aga kütust neis polnud?

Veel sügaval „stagnaajal“ avaldas NSVL Kaitseministeeriumi poolt väljaantav VIŽ lugejatele, et:

„...29.juuniks oli vaenlase poolt hõivatud Valgevene territooriumile jäänud üle 60 ringkonnalao, nende seas...25 kütuseladu... Kokkuvõttes oli selleks ajaks kaotatud: laskemoona – üle 2000 vaguni (30 % kõigist rindevarudest), kütust – üle 50 000 tonni (50 % varudest)...“(VIŽ, 1966, Nr.8 „Läänerinde tagala“)

Tuntud psühholoogiline paradoks seisneb selles, et 200 ml klaasi, kus on 100 ml vedelikku, nimetavad ühed inimesed „pooltühi“, aga teised – „pooltäis“. Kommunistlikud „ajaloolased“ rääkisid ja kirjutasid alati kaotatud „50 % kütusevarudest“, kuid mitte kunagi ei juhtinud nad usaldavate lugejate tähelepanu sellele, et isegi 29.juunil oli Läänerinde vägede käsutuses ikka veel pool ennesõjaaegsetest kütusevarudest s.o umbes 50 tuhat tonni bensiini ja diiselkütet.

Mis ületas vähemalt kümnekordselt nelja täielikult komplekteeritud mehkorpuse kütusevajaduse 500 kilomeetriseks marsiks (vt. arvestusi ülalpool).

Kuid nelja täielikult komplekteeritud mehkorpust (s.o 4000 tanki) ei olnud Lääne ESRK-s isegi 22.juunil mitte. Erinevate allikate kohaselt oli Lääne ESRK koosseisus sõja alguses umbes 2500 tanki. 29.juuniks 1941.a oli „kütusetarbijate“ arv ringkonnas katastroofiliselt vähenenud. Mispärast siis neile ei jätkunud 50 tuhandest tonnist kütusest?

Kui probleeme kütusega sai veel kuidagi seletada mitmepäevaste kaootiliste rännakutega põgenikke täis teedel, siis kuidas sai Boldini RMG, mis ei astunudki ju lahingusse vaenlase peajõududega, jääda ilma laskemoonata?

BT tanki minimaalne lahingukomplekt oli 132 mürsku, T-26 147 mürsku, KV 116 mürsku, T-34 77 mürsku.

Kokku oli 6.MK tankide lahingukomplektis ligikaudu **105 tuhat mürsku**. See on miinimum ja niipalju **oli vaja ainult tankidele**. Aga korpuses oli veel 229 kahuriga soomusautot ja 335 erineva kaliibriga kahuri, haubitsa ja miinipilduja „toru“. Kui kõik need mürsud oleksid tõepoolest kahe päeva jooksul Wehrmachti kahele jalaväediviisile kaela sadanud, siis vaevalt need oleksid suutnud enam kuhugi liikuda. Tempoga 20-30 km päevas.

Muideks, kui isegi sajast tuhandest mürsust oleks väheks jäänud, et vähemalt pidurdada 30 tuhande saksa sõduri liikumist, siis oleks saanud ju veelgi lisada.

„Ringkonna ladudesse oli kogutud umbes 6700 vagunitäit erinevat tüüpi laskemoona“.

See rida on sellestsamast ülalmainitud VIŽ-i artiklist „Läänerinde tagala“. Kaasaegsed ajaloolased täpsustavad, et seda polegi nii palju, kui võib tunduda diletantidele – kõigest 85 % Kindralstaabi poolt kehtestatud normist.

Kehtestatud lahingutegevuse **esimeseks kaheks kuuks!** Kuidas siis sai sellest viie päevaga väheks jääda?

Vaat siin, olles vastu seina surutud, tõmbavad kommunistlikud „ajaloolased“ harjumuslikult välja oma universaalse „aita-mind-välja“ võlukepikese – **LUFTWAFFE!**

Tuli taevast

Lennuvägi. Kõikvõimas saksa lennuvägi. Just tema hävitas tuhanded nõukogude tankid, pani kõik autotsisternid põlema, pommitas puruks 6700 vagunit laskemoonaga, hävitas 60 ringkonnaladu kütuse ja mürskudega, „andsid kõvasti pihta“ 36.ratsaväediviisile ja „purustasid“ 6.ratsaväediviisi ning jõudsid seejuures veel „tulistada praktiliselt iga meie masinat“ (niimoodi väitis oma kohtuistungi lõpukõnes 4.Armee juhataja Korobkov) ja segada oma müraga Boldini telefonikõnet, nii et ta ei saanudki käske anda jne, jne, jne...

Iga kord, kui meie „sõjaajaloolastel“ tuli selgitada järjekordset hävingut, käskude mittetäitmist, inimeste ja tehnika kaotust, plaanide tuksikeeramist, ilmus TEMA – „hävimatu ja legendaarne saksa lennuvägi“!

Kõikide sõja algust puudutavate müütide seas on see legend kõige absurdsem ja samaaegselt kõige püsivam. Iga Mariaivanovna järjekordsest uuema ajaloo kateedrist, kes ei tee vahet padrunil ja pontoonil ning soomukil ja roomikul, räägib oma üliõpilastele sellest, et „saksa lennuvägi haaras sõja esimestest päevadest alates ülevõimu õhus“ ning ta räägib sellest samasuguse kõigutamatu enesekindlusega, nagu ta seletab oma lastelastele, et nad peavad oma isa ja ema sõna kuulama.

Võidelda üleüldise väärarusaamaga on raske, kuid püüame siiski.

Alguseks kuulame inimesi, kes teadsid sõda ja lennuväge mitte ainult kuulujutu järgi, vaid enda kogemustest:

„...25.juunil tegid nõukogude 11. ja 6. mehhaniseeritud korpused vasturünnaku Grodno rajoonis. Mogiljovist helistati, et meie diviis võtaks kogu oma koosseisus osa sellest operatsioonist. Õhtul meie juurde saabunud rindestaabi esindajalt sain ma teada, et peale meie osalevad vasturünnaku toetamises 12.PLD ja 43.HLD polgud ja ka 3.KPLK, mida juhatas polkovnik N.S.Skripko(praegune lennuväemarssal), lennukid. Sellel rindelõigul sooritasid meie lendurid tol korral 780 lahingulendu, hävitasid kuni 30 tanki, 16 suurtükki ja kuni 60 veoautot elavjõuga. Edu innustas meid...“(Polõnin F.P. „Lahingumarsruudid“)

Mille poolest on see tunnistus tähelepanuväärne? Mitte ainult selle poolest, et (nagu välja tuli) mitte ainult saksa lennuvägi ei rippunud Boldini RMG mittetoimunud vastulöögi piirkonna taevas, vaid peamiselt just viimase fraasi tõttu.

30 tanki ja ja 60 veoauto hävitamist 780 lahingulennuga hinnati memuaaride autori poolt suureks, innustavaks eduks! Seejuures ei tasu unustada, et need arvud on laest võetud s.o lendurite ettekannetest, mitte aga saksa diviiside kaotuste žurnaalidest. Selliste ettekannete „usaldusväärsus“ on õhujõudude ajaloolastele hästi teada. Vaenlase reaalsed kaotused olid muidugi vähemalt kaks korda väiksemad. Ja sellist tulemust hinnati suureks eduks? Kes see autor selline on? Äkki sai ta lennuväe lahingutegevusest veelgi halvemini aru kui Mariaivanovna?

Nõukogude Liidu Kangelane, 13.Pommituslennuväe diviisi (13.PLD) komandör kindralmajor F.P.Polõnin sai veel enne Teist Maailmasõda kogu lennundusmaailmas kuulsaks. Tõsi küll, vastavalt sellal Nõukogude Liidus kehtinud ülisalastatuse normidele, teati Polõninit umbisikuliselt ja ilma perekonnanimeta, lihtsalt kui „sellesama“ pommituskoondise komandöri, kes pommitas 23.veebruaril 1938.aastal Jaapani lennuväebaasi Taivanil.

Enneolematu 800 km pikkune reid jaapanlaste poolt hõivatud Hiina territooriumi kohal organiseeriti ja viidi Polõnini poolt ellu niimoodi, et jaapani õhutõrje mitte ainult ei suutnud osutada mingit vastutegevust, vaid isegi ei avastanud 28 nõukogude pommituslennuki ülelendu.

Pärast sõda Hiinas, kus Polõnin osales vaheaegadega alates 1933.aastast, sai temast Soome sõja ajal 13.Armee õhujõudude juhataja. Selle sõja jooksul sooritas nõukogude lennuvägi (mille arvukus tollel sõjatandril ületas 1940.a. kevadel 3200 lennukit) 84 tuhat lahingulendu. See arv on võrreldav Suure Isamaasõja suurimate lahingute ajal toimunud väljalendude arvuga (Kurski lahing – 118 tuhat väljalendu 5.juulist kuni 23.augustini 1943.a. ja Stalingradi lahing – 114 tuhat väljalendu 1942.a juulist kuni 1943.a. veebruarini).

22.juunil 1941.a alanud sõda oli Polõninile järjekorras juba kolmas ning vaevalt oli ühelgi saksa pommituseskaadri komandöril sel ajal rohkem lahingukogemusi kui temal.

Nüüd loeme lehekülgi lennuväemarssali (neil päevil oli ta ülalmainitud 3.Kaugpommituslennuväe korpuse juhataja) N.S.Skripko mälestusteraamatust.

Juba 22.juuni hommikul kell 10 sai tema korpus käsu koondada kõik jõud vaenlase motoriseeritud kolonnide hävitamiseks Suvalki-Alituse rajoonis. Esimese pommilöögi vaenlase 3.tankigrupi vägede pihta andsid meie lendurid 22.juunil kell 15 h 40 min Merkine rajoonis. Kokku sooritati sellel päeval kolme pommitajate polgu (96., 207. ja 98.) poolt Hothi tankidiviiside pihta **poolteistsada** lahingulendu.

24.juunil, nagu kirjutab oma memuaarides N.S.Skripko, *„jäi 3.KPLK ülesanne endiseks – hävitada Hothi grupi tanke ja motoriseeritud väeosi, mis tungisid peale Minski suunas*“. Sellel päeval sooritasid tema lendurid **170 väljalendu.** 26.juunil, kui saksa tankid olid juba Minski põhjapoolsetes äärelinnades, sooritasid 3.KPLK lendurid 254 lahingulendu, toetades Minskit kaitsvaid laskurdiviise. Just sellel päeval, 26.juunil, sooritas Molodetšno-Minsk maanteel Radoškovitši rajoonis oma surematu kangelasteo kapten Nikolai Frantsevitš Gastello – 207.polgu 4.eskadrilli komandör, Halhin-Goli ja Soome sõja veteran.

Nagu me näeme, ei istunud nõukogude lennuvägi sugugi käed rüpes. Iga päev sooritati H.Hothi 3.tankigrupi motoriseeritud kolonnide pihta õhulöökide andmiseks sadu väljalende, kuid see (Wehrmachti tankigrupp) ei kadunud kuhugi, vaid jätkas praktiliselt peatumatut edasitungimist. Peale selle pole Hothi memuaarides peaaegu mingeid jälgi nendest pommitamistest, välja arvatud üksainus fraas 24.juunil: *„järgmistel päevadel vaenlase lennuväe tegevus aktiviseerus“*. Ja see ongi kõik. Halbade teede, tolmu, metsatulekahjude ja tugevate juulivihmade üle kaebab Hoth palju sagedamini ja valjemalt.

Nõukogude kirjanike poolt kasvatatud lugeja sai juba kõigest aru. Lennukid olid meil ju „lootusetult vananenud kirstud“, lendurid – „kuuetunnise lennukogemusega“ (ainult Polõnin oskas nähtavasti lennata, aga ka tema ei lennanud ju ise, vaid kamandas teisi) – vaat sellepärast ei avaldanudki nõukogude lennuväe löögid Hothile suurt muljet.

Tõe huvides tuleb märkida, et ka inimesed, kellel olid suured tähted pagunitel, arvasid nõukogude lennuväe efektiivsuse kohta sõja algul niimoodi. Näiteks märgiti Peakorteri direktiivis Nr.00285 11.juulist 1941.a, et *„meie lennuvägi tegutses peamiselt sakslaste tanki- ja mehhaniseeritud vägede vastu. Lahingusse tankidega astusid sajad lennukid, kuid vajalikku efekti ei saavutatud, kuna need rünnakud tankide vastu olid halvasti organiseeritud“*. Sellele direktiivile kirjutas alla Kindralstaabi ülem Žukov.

Antud konkreetsel juhul armeekindral Žukov eksis. „Vajaliku efekti“ puudumise põhjus ei olnud „halb organiseeritus“. Milles tuli veenduda juba pooleteise kuu pärast.

28.augustil 1941.a andis J.Stalin isiklikult korralduse (Käskkiri Nr.0077): *„vaenlase tankigrupeeringu operatsiooni nurjamiseks Brjanski rindel läbi sooritada 28-31.august 1941.a operatsioon rinnete ja Kõrgema Ülemjuhatuse reservi õhujõududega...kokku peavad operatsioonis osalema 450 lahingulennukit...“*

„Vaenlase tankigrupeeringu operatsioon“ – see oli seesama Guderiani 2.tankigrupi pööre Moskva suunalt Kiievi suunale, mille otstarbekohasuse üle vaidlesid oma memuaarides sõjajärgsetel aastatel kõik saksa ellujäänud kindralid.

Sm.Stalini korraldus täideti ja isegi ületati. Õhuoperatsioonis (tõenäoliselt kõige suurem ja õnnestunum sõja alguses) osales **464 lahingulennukit** (230 pommitajat, 55 ründelennukit, 179 hävitajat).

„Lurjus Guderiani“ (just nii iseloomustas vaenlast Brjanski rinde juhataja, Stalini lemmik kindralleitnant Jerjomenko) hävitamise operatsiooni jälgis Peakorter pingsa tähelepanuga. Õhujõudude tegevuse juhtimine tehti ülesandeks Punaarmee ÕJ juhataja asetäitjale kindralmajor I.F.Petrovile. 4.septembril 1941.a saatis Stalin Brjanski rindele sellise telegrammi:

„Brjansk. Jerjomenkole Petrovi jaoks. Lennuvägi tegutseb hästi...Soovin edu. Tervitage kõiki lendureid. J.Stalin“

5.septembril andis Peakorter Petrovi grupi käsutusse veel kaks ründelennuväepolku ja kaks hävituslennuväepolku. Ülesanne formuleeriti lühidalt: *„purustada ja hävitada Guderian täielikult“*

Operatsiooni 6 päevaga sooritas nõukogude lennuvägi umbes **4000 lahingulendu.**

Resultaat?

Isegi sellise massilise rünnakuga ei õnnestunud „purustada ja täielikult hävitada“. 2.tankigrupp lõi puruks Brjanski rinde väed, seejärel Edelarinde parema tiiva väed ja läbides lahingutega 300 km, sulges 15-17.septembril piiramisrõnga „Kiievi katla“ ümber. Peale selle pühendas „lurjus Guderian“ oma memuaaride seitsmeteistkümnel leheküljel, mis puudutasid 2.Tankigrupi läbimurret Edelarinde tagalasse, meie lennuväe tegevusele täpselt **kolm sõna** (*eesti keeles kaks. – Troll*):

*„...29.augustil ründasid suured vaenlase jõud **lennuväe toetusel** lõunast ja läänest 24.tankikorpust. Korpus oli sunnitud peatama 3.tanki- ja 10.motoriseeritud diviisi pealetungi...“*

„Kuidas siis nii? – hüüatab arusaamatuses lugeja, kes on harjunud sõda ette kujutama „juubeliks“ kirjutatud ajaleheartiklite järgi, kus N-polgu lendurid hävitavad saksa tanke üksteise järel nagu pähkleid. – Neli tuhat lahingulendu ilma märgatava resultaadita? See ei ole võimalik!“

Kuid kõik on üsna lihtne. Sest just niisugune oli tolle aja lennukite relvastuse reaalne efektiivsus. Juba järgmisel 1942.aastal, peale kogemuste omandamist, kirjutati see „efektiivsus“ konkreetsetesse numbritesse.

Punaarmee Õhujõudude peastaabi operatiivvalitsus määras 1942.aastal operatiivarvestustes ründelennuki IL-2 „lahinguvõimaluste normides“ kindlaks, et ühe kergetanki hävitamiseks on vaja 4-5 IL-2 lennukit, aga ühe keskmise Pz-III, Pz-IV ja StuG-III hävitamiseks läheb vaja juba **12-15** lahingulendu. Seega oleks 1941.a. suvel saksa tankigruppide hävitamiseks vaja olnud mitte sadu või tuhandeid, vaid **kümneid tuhandeid** hästi organiseeritud lahingulende! Kusjuures nende normide juures käis jutt spetsialiseeritud ründelennukist IL-2, mitte aga „horisontaalsest“ (nagu neid tol ajal nimetati) pommitajast SB või DB.

Isegi kulinaariatehnikumi lõpetajale peaks olema selge, et tanki hävitamiseks on vaja kõigepealt talle pihta saada, tabamise korral aga on vaja ka soomus läbistada ning veel niimoodi läbistada, et „soomusetagune mõju“ oleks küllaldane ekipaaži ja mehhanismide hävitamiseks. Millega ja kuidas oleks seda saanud teha 1941.aasta lahingulennuk?

Alustame ülesandest number üks – sihtimisest.

Tankitõrjekahurit on igaüks näinud. Kui mitte lahinguväljal, siis vähemalt kultuuri- ja puhkepargis postamendil. Pikk-pikk toru (see on selleks, et mürsk kiirenduks torus kolmekordse helikiiruseni) toetub massiivsele teraslafetile. Suurema püsivuse saavutamiseks on see ehitis varustatud kahe pika „käpaga“, mis toetatakse enne laskmist maha. Suurtükimeeskonna sihtur muud ei teegi, kui suunab toru sihtmärgile optilise sihiku ja ja kahe rattakesega kruviga, mida niimoodi nimetataksegi - mikromeetrilisteks.

Aga vaat Samaara linna sissesõidul seisab pjedestaalil ründelennuk IL-2. Piloodikabiini mahub üks inimene. Peale sihtimise on tal lahingus ka palju muud tegevust: jalad on pöördetüüril, parem käsi hoiab lennukijuhist, vasak hoiab gaasihooba. Ei saagi aru, kuidas lendur seab propellerisammu, muudab ülelaaduri režiimi, sätib radiaatorikatet, jälgib olukorda õhus, annab käsklusi alluvatele (kui ta on lülikomandör) ning põikleb kõrvale õhutõrjekahurite tulest.

Kaks kiirlaskekahurit Vja-23 ei asu mitte massiivsel lafetil, vaid painduvas tiivas, mis õhuvoolus deformeerub. Sihtimine toimus „kogu korpusega“, esiklaasil olevate sihikumärkide järgi.

Kas üldse ongi võimalik sellises olukorras midagi tabada? On võimalik! Kuid väga-väga harva. Näiteks suutsid õhujõudude relvastuse TUI polügoonikatsetustel (s.o vaenlase vastutegevuse puudumise olukorras) *„245.RLP kolm lahingukogemust omavat lendurit saavutada vaid 9 tabamust tanki pihta, kulutades kokku 300 ŠVAK-kahuri mürsku ja 1290 ŠKAS-kuulipilduja padrunit“*.

Tabada tanki – see on alles algus. Vaja on ka tema soomust läbistada. Sellega oli veelgi rohkem probleeme. Eksperimentaalselt tehti kindlaks, et parimad tulemused saavutatakse laugel pikeerimisel 30 kraadise nurga all 500-700 meetri kõrgusel. Sellistes tingimustes läksid mürsud isegi tanki tabades peaaegu alati rikošetti.

„...polügoonikatsetel saadud 62-st tabamusest saksa keskmise tanki pihta oli ainult üks läbiv tabamus (10 cm paksuses soomuses), ühe mürsu südamik jäi soomusesse kinni, 27 tabasid käiguosa ja ei tekitanud olulisi kahjustusi, ülejäänud tabamused jätsid ainult mõlgid või andsid rikošeti...“

Kõige paremad (s.o minimaalselt resultatiivsed) tulemuseid saadi polügoonil **kergete** saksa tankide pihta tulistamises.

„...53-st tabamusest, mis saadi 15-ne rünnakuga, oli ainult 16-l juhul läbiv tabamus, 10-l juhul saadi rikošetid ja väikesed mõlgid, ülejäänud tabamused sattusid käiguosa pihta. Sealjuures ei tekitanud 23-mm mürsu tabamus käiguosas tankile kahjustusi...“

Kuid ka kergete tankide puhul *„saadi kõik 16 soomustläbivat tabamust 5-10 kraadise nurga all pikeerides, 100 m kõrguselt, tuleavamise distants oli 300-400 m“*.

Kuid sellistes oludes lüheneb tulistamise aeg ühe-kahe sekundini, mis oli keskmise kvalifikatsiooniga lendurite puhul vastuvõetamatu näitaja.

Mis moel siis Luftwaffe lendurid hävitasid 6. ja 11.MK tuhat tanki? Võib olla olid ainult meil sellised kehvad lennukid ja kahurid, aga sakslastel oli kõik hoopis teistsugused?

Täiesti õige. Sakslaste lennukikahuritel olid hoopis teistsugused parameetrid. Meie 23-mm Volkovi-Jartsevi kahuri taustal näeb sakslaste 1941.a juunis kasutatav MG-FF kahur välja nagu „Žaporožets“ („maanteemuhk“) „kuuesajase Mercedese“ taustal.

Meie Vja-23 konstrueeriti juba algselt võitluseks kaitstud maapealsete sihtmärkidega. Üsna raske (lennunduse mõõdupuu kohaselt) 66-kilogrammine kahur kiirendas **200 grammise mürsu kiiruseni 900 m/s.**

Saksa hävitajate ja ründelennukite relvastuses olev Šveitsi firma „Oerlikon“ kahur MG-FF oli palju väiksem ja kolm korda kergem. Kuid kõige hea eest tuleb maksta. „Oerlikoni“ kerge kaal saavutati väikese suudmeenergia tõttu (nii see kahur kui ka tema asemele tulnud „Mauseri“ MG-151 kujutasid endast suurekaliibrilist kuulipildujat, mille 13-mm padrun pidi kiirendama 20-mm mürsku). „Oerlikoni“

soomustläbistav mürsk kaalus kõigest **115 grammi** ja tal oli algkiirus kõigest **585 m/s** s.t. tal oli **neli korda väiksem** kineetiline energia, aga just selle arvelt toimubki soomuse läbistamine.

Volkovi ja Jartsevi poolt väljatöötatud „kuratlik relv" oli oma ajast nii palju ees, et juba pärast sõda loodi VJa-23 ballistika ja padruni põhjal iseliikuvad õhutõrjeseadeldised, mis seniajani on paljude maade armeede relvastuses!

Muidugi ei piirdunud Teise Maailmasõja aegsete lahingulennukite relvastus ainult kergete väikesekaliibriliste kahuritega. Olid ka veel erineva kaliibriga pommid (kõige levinumad olid 100-250 kg kaaluvad kildfugasspommid). Loomulikult piisas sellise pommi otsetabamusest, et viia rivist välja kerge või isegi keskmine tank (raske KV tank talus 4.TD komandöri Potaturtševi ettekande põhjal ka otsetabamusi). Ainult et kuidas saavutada mittejuhitavat pommi kasutades seda otsetabamust, kui sellist väikest ja liikuvat märklauda nagu tank oli isegi lennukikahurist raske tabada? Pommitamise täpsus tavaliste „horisontaalsete" pommitajate (nagu neid nimetati erinevalt pikeerivatest pommitajatest) kasutamisel sõltus väga palju lennukõrgusest, nähtavusest ja ekipaaži kvalifikatsioonist. Igal juhul peeti 200-300 meetrise läbimõõduga ringi tabamist suurepäraseks saavutuseks, mis polnud paljudele lenduritele jõukohane isegi õppepolügooni rahulikes tingimustes. Lahingus, vastase õhutõrjekahurite tule all, muutus kõik palju raskemaks. Näiteks osutusid nii saksa kui ka nõukogude pommitajate paljukordsed katsed sildade purustamiseks enamikul juhtumitel ebaõnnestunuks. Kuid isegi kõige väiksem raudteesild on palju kordi suurem kõige suuremast tankist. Pealegi seisab sild erinevalt tankist paigal ja ei liigu kuhugi.

Palju suurema pommitamistäpsuse saavutasid pikeerivad pommitajad. Vaieldamatult parimaks, õnnestunumaks selle klassi lennukiks oli saksa „Junkers-87", see üldtuntud „Blitzkriegi" sümbol, ilma milleta ei saa läbi ükski foto-kino-telesüžee sõja algusest. Kui seda piloteeris kogenud ja füüsiliselt vastupidav lendur (ülekoormus oli pikeeringust väljumisel 5-6 kordne), kindlustas Ju-87 pommitamistäpsuseks pluss-miinus 30 meetrit.

See oli suurepärane näitaja – võitluseks vaenlase jalaväe, suurtükiväe ja autokolonnide vastu. Kuid keskmise tanki (rääkimata raskest KV-st tema 90 mm soomusega) hävitamiseks ei piisanud pommitabamusest 30 meetri kaugusele. Vaja oli just otsetabamust, mida isegi pikeeriv „Junkers" saavutas vaid haruldase vedamise korral. See sai ka kinnitust saksa lendurite ettekannete läbi:

*„...4.oktoobri jooksul sooritasid Ju-87-d Brjanski - Spass-Demjanski rajoonis **202 lahingulendu**, hävitasid **22 tanki**, 450 autot ja 3 kütusehoidlat...7.oktoobril ründasid StG2 Ju-87-d 25-30 lennukiliste gruppidena ümberpiiratud väeosi... ühe päeva jooksul hävitasid nad umbes **20 tanki**, 34 suurtükki ja umbes 650 autot..."*

Nende arvude usaldusväärsus on väike nagu enamusel sellistel sõjaaja ettekannetel (juurdekirjutused vohasid Luftwaffes võimsalt), kuid tasub pöörata tähelepanu ettekandes toodud hävitatud tankide ja autode vahekorrale.

Teine Maailmasõda oli tankisõda. Ning mõlemad pooled püüdsid loomulikult oma lennuväe „tankivastaseid võimalusi" suurendada.

Kurski lahingu alguseks oli Nõukogude Liidus konstrueeritud ja seeriatootmisse lastud PTAB lennukipommid: väike (1,5 kg) tankivastane kumulatiivne lennukipomm, mis suutis läbi põletada 60-mm soomusest (need konstrueeriti TseKB-22-s I.A.Larionovi juhtimisel). Samuti oli välja töötatud nende lahingulise kasutamise taktika. Ründelennuki IL-2 võttis lennule kaasa 192 PTAB-i, need asusid neljas kassetis (48 tk igaühes). 200 meetri kõrguselt heites oli kaetud 15x190 m suurune ala, kus teoreetiliselt garanteeriti igasuguse Wehrmachti soomustehnika hävitamine.

Sakslased läksid hoopis teist teed. Nad võtsid pikkerivalt pommitajalt Ju-87 maha kõik pommihoidjad ja riputasid kere alla tohutu suure (lennunduse mõistes) 37-mm õhutõrjekahuri „Flak-18", mis teoreetiliselt suutis spetsiaalse volframkarbiidist südamikuga mürsuga läbistada nõukogude T-34 soomuse.

Orjoli ja Kurski all puhkenud hiigelheitluse esimestel päevadel kandsid mõlemad pooled ette enneolematust edust uue relvastuse kasutamisel.

7.juulil sooritasid Kurski kaarel olnud kolm pikeerijate eskaadrit (StG1, StG2, StG77) 946 lahingulendu, hävitades seejuures 44 nõukogude tanki, 20 suurtükki ja 50 autot.

8.juulil hävitasid saksa ründelennukid 889 lahingulennuga 88 tanki, 5 suurtükki ja 40 autot. Sel moel jõudis see sõja jooksul rekordiline „tankitõrjelennuväe" efektiivsus nõukogude näitajateni – **10 lendu ühe tanki hävitamiseks.**

Massiline ja taktikaliselt ootamatu PTAB-de kasutamine andis (ettekannete põhjal!) veelgi vapustavamaid tulemusi. 3. ja 9. lennuväekorpuse ründelendurid kandsid 6.juuli õhtuks ette kuni 90 ühiku soomustehnika hävitamisest või vigastamisest PTAB-dega. 7.juuli hommikul andis 1.ründelennuväe korpus

Obojani suunal kahe grupi lennukitega (vastavalt 46 ja 33 lennukit) löögi väga suure (kuni 350 ühikut) vaenlase tankikogumi pihta.

Aerofotode dešifreerimine näitas lahinguväljal **200 (!!!)** pihtasaanut saksa tanki ja liikursuurtükki. Teiste ettekannete põhjal olevat SS tankidiviis „Totenkopf" kaotanud õhulöökide tagajärjel üle 270 ühiku soomustehnikat (tankid, liikursuurtükid, soomukid). Tõsi küll, kokku oli selles diviisis enne Kurski lahingu algust 130 tanki, neist 12 „Tiigrit".

Vähendades neis ettekannetes toodud arve 4-5 korda (muidu peaksime tunnistama, et Prohhorovka tankilahingus osalesid mõlemal poolel ainult tankide viirastused), jõuame me järeldusele, et lennuväe resultatiivsus võitluses tankide vastu oli sõja lõpuks tunduvalt tõusnud. Kuid murrang lennuki ja soomuse vahelises võitluses oli veel väga kaugel.

Esimesest šokist toibudes hakkasid saksa tankistid tegutsema rohkem hajutatud rännaku- ja lahingurivistuses, mis vähendas kohe PTAB-de efektiivsust.

Aga saksa „imerelv" (pikeeriv lennuk õhutõrjekahuriga pardal) nõudis väga hea lennu- (pikeerimisest tuli väljuda 400-500 m kõrgusel s.o kaks-kolm sekundit enne maaga kokkupõrkamist) ja laskeettevalmistusega pilooti. Seepärast ei panegi meid imestama see fakt, et nõukogude keskmiste tankide kaotuse jagunesid sõjaaastatel järgmiselt: **vaenlase suurtükitule läbi – 88 %, miinidest – 8 % ja lennuväe tegevuse tõttu – vaid 4 % !**

Oli vaja kardinaalset muudatust lennuväe relvastuses ja tehnikas (mis oli seotud helikopteri ja juhitavate rakettide ilmumisega), enne kui lennuvägi sai tankivägede kõige ohtlikumaks vaenlaseks. Kuid see on juba teise epohhi teiste sõdade teine ajalugu...

Aga 1941.aasta juunis oli ainukeseks viisiks suurendada õhurünnakute efektiivsust tankide vastu **tohutu jõudude kontsentreerimine ja massiline kasutamine.** Sellise massilise kasutamise näiteks oligi Polõnini poolt kirjeldatud 26.juuni sündmused, kus Wehrmachti 3.tankigrupi vastu saadeti korraga viis lennuväediviisi! Ja sellel päeval saavutatud resultaati – 30 hävitatud saksa tanki – võib tõepoolest lugeda suureks eduks. Sama suureks eduks, mida märkis ära Stalin ise oma telegrammiga, võib lugeda Brjanski rinde juhataja Jerjomenko ettekannet, mille kohaselt hävitati „100 tanki, üle 800 auto, 290 vankrit, 20 soomusautot" ülalkirjeldatud suurimas Punaarmee õhujõudude operatsioonis. Tõenäoliselt peitub selle ettekande ülespuhutud arvude taga siiski Guderiani tankigrupi mõnekümne tanki ja auto hävitamine...

Lõpetades selle sunnitult pikavõitu kõrvalekaldumise peateemast, lähme peamise küsimuse juurde: missuguseid lennuväe jõude sai vaenlane „massiliselt" kasutada Boldini RMG-sse kuulunud tankide vastu?

Tuntud saksa punktuaalsus kergendas tunduvalt tulevaste ajaloolaste tööd. Saksamaa õhujõudude koosseis, dislokatsioon ja tehniline seisukord on üles märgitud lausa päevade kaupa.

Niisiis, armeegrupi „Mitte" vasakul (põhja) tiival (Vilnius-Grodno vööndis) toetas 3.tankigrupi ja 9.Armee pealetungi õhust Luftwaffe 8.lennuväekorpus, mida juhatas kindral V.Richthofen. Ütleme kohe välja. et tegemist oli ühe kõige parema, kogenuma ja kuulsama Luftwaffe väekoondisega. 8.korpuse koosseisu kuuluvad lennugrupid sõdisid sõja esimesest päevast alates, osaledes Poola ja Prantsusmaa kampaanias, „Lahingus Britannia pärast" ja Kreeta lahingus. Idarindele paisati nad Vahemere lahingutandrilt praktiliselt viimastel päevadel enne sissetungi algust.

Kõik see on tõsi. Täpsemalt öeldes – osa tõest.

Teine osa, mille nõukogude „ajaloolased" alati unustasid, seisneb selles, et kuudepikkused vahetpidamatud võitlused tõid kaasa möödapääsematud tagajärjed lennukite tehnilise seisukorra ja arvu suhtes.

Konkreetsetes arvudes nägi see niimoodi välja. 8.lennuväekorpuse pommituslennuvägi koosnes kolmest „horisontaalsete" pommitajate lennugrupist (I/KG2, III/KG2, III/KG3). Luftwaffe lennugrupis oli ette nähtud 40 lennukit, kuid 1941.a 24.juuni hommikuks oli neis kolmes grupis lennukorras vastavalt 21, 23 ja 18 lennukit. Arvestades ka nelja komandörilennukit, sai 8.LK sellel päeval õhku tõsta **66 pommitajat**. Kusjuures need olid vananenud ja juba tootmisest maha võetud „Dornier" Do-17Z pommitajad.

Luftwaffe 8.LK peamise löögijõu moodustasid neli gruppi pikeerivaid pommitajaid Ju-87 (II/StG1, III/StG1, I/StG2 ja III/StG2). Nende relvastuses oli kokku **103 lennukorras** „Junkersit".

Nii palju oli neid 22.juuni hommikul. Kahe päeva pärast 24.juuni hommikul oli nelja pikeerijate grupi koosseisus vastavalt 28, 24, 19 ja 20 lahingukorras lennukit. Koos staabimasinatega 96 lennukit. 24.juuni õhtuks jäi neid veelgi vähem. Vähemalt 9 lennukit StG1 koosseisust tulistati sel päeval alla Minski kohal Zahharovi diviisi (43.hävituslennuväe diviis) hävitajate poolt.

Üldse oli aeglane ja nõrgalt soomustatud „viisukandja" sageli hävitajatele kergeks saagiks (eriti pikeeringust välja tulles, mil nii lendur kui ka pardalaskur olid ülekoormuse tõttu poolenisti meelemärkuseta seisundis). Näiteks tulistati III/StG1 komandör hauptman G.Malke kolm korda alla rindejoone taga nõukogude vägede asetuses. Kaks korda tuli ta iseseisvalt tagasi, aga kolmandal korral, 8.juulil 1941.a,

toodi ta rindejoone tagant ära spetsiaalse otsingukomando poolt. Juba 23.juunil 1941.a tulistati Kaunas-Vilniuse maanteel õhulahingus alla I/StG2 komandör Hitschold. Kümnete realendurite nimesid pole ajalugu lihtsalt säilitanud...

Et lugeja saaks täiel määral hinnata seda „saksa lennuväe mitmekordset arvulist ülekaalu", märgime, et nõukogude pommituslennuväe diviiside koosseisus, mis võtsid osa Polõnini poolt kirjeldatud operatsioonist, oli 1.juuni 1941.a **seisuga 453 lahingukorras pommitajat.** Ning seda ilma vananenud TB3-sid arvestamata. Tasub ka mainida, et saksa Do-17Z maksimaalne pommikoormus oli 1000 kg, meie „vananenud" SB-l – 1600 kg ja uuel DB-3f-l – 2500 kg.

Umbusklik lugeja mõtleb juba tõenäoliselt, et arvatavasti oli Boldini RMG vööndis tegutsenud Luftwaffe 8.LK kõige väikesearvulisem ja nõrgem saksa lennuväekorpustest. Kahjuks polnud see nii. Tema koosseisu kuulunud pikeerivate pommitajate koondis oli kõige suurem kogu Nõukogude-Saksa rindel.

2.LK koosseisus (armeegrupi „Mitte" lõunatiib) oli ainult kolm gruppi pikeerijaid (94 korras „Junkersit" 22.juuni hommikul, 88 tk. – 24.juunil 1941.a).

Ja see ongi kõik! Armeegruppide „Nord" ja „Süd" (Baltimaad, Ukraina, Moldaavia) koosseisus polnud sõja alguses **mitte ühtegi** pikeerivat pommitajat Ju-87!

Vähe sellest, et Loode- ja Läänerinde kokkupuutekohal tegutsenud saksa lennuväe jõud olid **tühiselt väikesed selleks, et kolme päevaga jahvatada läbi kaks nõukogude mehkorpust.** Pole kindel, et nad üldse suuremastaabiliselt tegelesid Boldini RMG vastu võitlemisega.

Nende ees seisid hoopis teistsugused ülesanded.

Pikeerivate pommitajate peamiseks ülesandeks oli edasitungivatele tankigruppidele õhutoetuse andmine.

See taktika näitas oma kõrget efektiivsust Prantsusmaale tungimisel. Just sellele koostööle põhinedes tehtigi kõik 1941.a suve operatiivplaanid. Lisaks oli selline taktika ainuvõimalik olukorras, kus kaks kolmandikku saksa tankidest olid relvastatud väikesekaliibriliste kahuritega (või polnud neil üldse suurtükirelvastust). Ilma lennuväepoolse tuletoetuseta ei olnud neil lihtsalt millegagi vastase kaitsevööndidest läbi murda. Just seetõttu tegutsesid need kaks lennuväekorpust (2. ja 8.), mille koosseisus olid pikeerivad Ju-87 lennukid, täpselt kahe „eriti tugeva tankikoondise" (niimoodi nimetati neid „Barbarossa" plaanis s.t Hothi ja Guderiani tankigrupi) pealetungivööndis.

Kuid ka selle ülesande täitmisele ei saanud Luftwaffe juhatus täiel määral keskenduda, kuna Nõukogude Liidu vastase sõja esimestel päevadel oli tal veelgi tähtsam ja pakilisem ülesanne: nõukogude lennuväe mitmekordses ülekaalus olevate jõudude mahasurumine.

Kõik selgub võrdluses. Pealetungi ajal Läänes 1940.a. mais koondasid sakslased 300 km pikkusele rindele (Rotterdamist Saarbrükkenini) **27** hävituslennuväe gruppi, millede koosseisus oli erinevatel andmetel **1250-1350 „Messerschmitti".**

Nende vastas seisvatel liitlastel (Prantsuse, Hollandi, Belgia õhujõud ja kümme eskadrilli Inglise hävitajaid) oli kokku **700-750 lennukit**. Teiste sõnadega oli Luftwaffel peaaegu kahekordne arvuline ülekaal, millele lisandus Me-109 tehniline paremus suurema osa liitlaste lennukite ees.

Sellises situatsioonis said Luftwaffe pommitajad (**49** lennugruppi, **1985** erinevat tüüpi lennukit s.o peaaegu **7 lennukit ühe sissetungirinde kilomeetri** kohta) tegeleda oma „otsese ülesandega". Muide – ka 7 pommitajat ühe kilomeetri kohta on vähevõitu. Ennesõjaaegne nõukogude teadus arvestas, et armee pealetungivööndis tuleb luua tiheduseks 15-20 lennukit ühe rindekilomeetri kohta. 22.juunil 1941.a. koondasid sakslased Nõukogude Liidu vastu **22** hävituslennuväe gruppi (**66** eskadrilli), mille koosseisus oli kõigest **1036** lennukit. Nende vastas seisid nõukogude õhujõud, kus ainuüksi läänepoolsete sõjaväeringkondade koosseisus oli **64** hävituslennuväe polku (**320** eskadrilli), kus oli relvastuses umbes **4200** lennukit. Veel **763** hävitajat oli merelennuväes. Ja see oli alles jäämäe tipp!

Nõukogude lennuväe eesliinil olnud grupeeringu selja taga olid tohutu suured lennukite, lennuväeosade ja lendurite reservid. Piisab sellest, kui mainida, et juba sõja neljandal päeval (25.juuni) said Läänerinde õhujõud täienduseks kaks lennuväediviisi (s.o umbes **400-500** lennukit), mis paisati siia sisemaistest sõjaväeringkondadest. Sõja seitsmeteistkümnendaks päevaks (9.juuli) said sellesama Läänerinde õhujõud täienduseks veel **452** lennukit. Ei maksa üllatuda selliste arvude peale. Ainuüksi Punaarmee õhujõudude hävitajate arv oli (kõige konservatiivsema allika järgi) **11 500** lennukit.

Kui sellises situatsioonis oligi sakslastel mingi pisike šanss ülekaalu haaramiseks õhus, siis seisnes see selles, et kontsentreerida kogu lennuväe jõud – sealhulgas ka pommitajate ja ründelennukite – nõukogude õhujõudude maapealse struktuuri hävitamisele.

Aga mis jõud need sellised olid? Kogu rindel Läänemerest kuni Musta mereni (see on üle 1500 km linnulennult) oli sakslastel **35** lennugruppi, mille relvastuses oli (arvestades nii korras kui ka ajutiselt

remondis olevaid) **917 „horisontaalset“ ja 306 pikeerivat pommitajat**. **Vähem kui üks lennuk** iga rindekilomeetri kohta!

Ja selliseid nõrkasid jõudusid tuli veel tükeldada, maavägede toetamisest (sealhulgas ka Boldini RMG vastu võitlemisest) kõrvale jätta, et sooritada nendega enesetapjalikke (sest just niisugused olid rünnakud vaenlase lennuväljade pihta, kui seal osutati organiseeritud vastupanu) rünnakuid nõukogude hävituslennuväe polkude lennuväljade vastu.

Iseloomulik näide: käskkirjas Nr.3, mille kirjutas H.Hoth 23.juuni õhtul, oli lennuväega koostöö suhtes kirjas järgmine:

„...8.LK baseerub ümber ajutistele lennuväljadele Varena rajoonis ja jätkab rünnakuid kaugemal idas olevate vaenlase lennuväeosade vastu“. Teiste sõnadega – ärge õhutoetusega arvestage...

Ei, autor ei kavatse sugugi hakata süüdistama otseses vales neid mittetoimunud vastulöögis osalenuid, kes kirjutavad sellest, et saksa lennukid „ajasid sõna otseses mõttes taga ka üksikuid masinaid“. Osa neist väljalendudest, mida suutsid sõja esimestel päevadel sooritada 8.LK poolteistsada pommitajat, oli tõenäoliselt suunatud ka Boldini RMG vastu. Osa tehnika kaotustest sündis tõesti nende rünnakute tõttu, mõned karistamatusest jultunuks läinud Luftwaffe piloodid ajasid ehk tõesti üksikuid autosid taga. Ning neile inimestele, kellele lärmakas nõukogude propaganda sõjaeelsetel aastatel pähe tagus, et meie lennuvägi on kõigist kiirem, lendab kõigist kõrgemale ja paremini, mõjus selline vaatepilt äärmiselt masendavalt ja seetõttu süübis mällu.

Reaaalsed Luftwaffe „saavutused“ olid märksa tagasihoidlikumad. Vähemalt kirjutasid niimoodi oma aruannetes need komandörid, kellel polnud vaja otsida õigustusi ja „objektiivseid põhjusi“.

„Kaotused vaenlase pommitamise ja kuulipildujatule tõttu, vaatamata madalatele ründekõrgustele ja vaenlase lennuväe absoluutsele üleolekule õhus, osutusid väga väikesteks“. Need on read 2.laskurkorpuse staabi 2.osakonna ülema asetäitja kapten Garani ettekandest. See oli toosama korpus, mille diviisid (100. ja 161.laskurdiviis) peatasid mõneks päevaks vaenlase tankide edasiliikumise Minski põhjaservas.

Loomulikult võime leida ka teistsuguseid näiteid. Loomulikult on igaühel õigus uskuda neisse müütidesse, mis on talle meelepärased. Räägitakse, et usk toob kergendust. Aga usk sellesse, et Punaarmee katastroofilise purustamise sõja algul saab kirjutada saksa lennuväe nõrkade jõudude kaela, kergendas tunduvalt (ja teeb seda veel praegugi) Teise Maailmasõja ajaloo võltsijate ülesannet.

See peatükk oli juba lõpetatud, kui autorile sattus silma selline katkend Ju-87 loomise ja lahingulise kasutamise ajaloost:

„...NSVL vastu peetud sõja neljandal päeval pommitasid StG2 koosseisu kuuluvad pikeerijad 60 nõukogude tanki kogunemiskohta 80 km Grodnost lõuna pool...“

Nõukogude tankid Grodnost lõunas – see just ongi meie 6.MK ja ka aeg vastab täiesti Boldini RMG ebaõnnestunud vastulöögile. Loeme edasi:

*„...hiljem selgus, et õnnestus rivist välja lüüa **ainult üks tank**...“*

Rumalus või reetmine?

Sõjaline ebaõnn – ja hirmus sõjaline katastroof seda enam – toob möödapääsmatult endaga kaasa spioonide otsingud ja kahtlustused reetmises. See versioon polegi nii hullumeelne nagu esimesel pilgul näida võib. Vähemalt oli Punaarmee Kindralstaabi ülem armeekindral G.K.Žukov neil päevil vägagi tõsiselt meelestatud. 19.augustil 1941.a. (päevapealt 50 aastat enne 1991.a augustiputši) saatis ta Stalinile sellise ettekande: *„...Ma arvan, et vaenlane teab väga hästi meie kaitsesüsteemi, meie jõudude operatiiv-strateegilist paiknemist ja teab meie lähematest võimalustest. Nähtavasti on vaenlasel meie kõrgel kohtadel olevate töötajate seas, kes puutuvad kokku üldolukorda puudutava informatsiooniga, omad inimesed..."* Tõe huvides tuleb ka märkida, et kõigis oma sõjajärgsetes „meenutustes ja mõtisklustes" ei maini Georgi Konstantinovitš seda oma ettekannet enam kordagi.

Mis aga puudutab selle raamatu autorit, siis ei usu ta oma hinges „tumedate jõudude vandenõusse". Ei usu – ja ongi kõik. Sisemine hääl ütleb, et igasugune „vaenlase agentuur" ainult puhkas sellise armee ja rahva moraalse laostamise juures, millega stalinlik režiim tegeles takistamatult kakskümmend aastat.

Kuid hoolimata oma sisemisest veendumusest peab autor vajalikuks juhtida lugeja tähelepanu sellele, et Lääne ESRK vägede väga lühikese lahingutee jooksul (faktiliselt – kaks nädalat) ilmnesid sellised faktid, mida ei saa õigustada ka kõige suurema laostumise ja bardakiga.

Vaidlema selle üle, kas ootas Läänerinde juhtkond sõjategevuse algust või mitte, me ei hakka. Selle üle vaielda on rumal ja mõttetu. Lihtsalt näitlikuse huvides toome ära ühe fakti tuhandete samasuguste seast:

„...Järeldus, mille ma sõja alguse kohta enda jaoks tegin, oli selline – „lähimatel päevadel"... Sõjaväeringkonna õhujõudude juhataja I.I.Kopets kuulas mu ettekande ära väga tähelepanelikult, mis andis tunnistust tema tema kauasest ja täielikust usaldusest minu vastu. Seepärast läksime me kohe koos ettekandele sõjaväeringkonna juhataja juurde..." Niimoodi kirjeldab G.N.Zahharov luurelennu tulemusi, mida ta (kindralmajor, lennuväediviisi komandör) isiklikult sooritas ühel viimasel sõjaeelsel päeval.

Ning mida siis teeb sõjaväeringkonna (rinde) juhataja sellises situatsioonis? **Käseb viia esimese ešeloni vägede õhutõrjesuurtükiväe ringkonna õppustele**. Näiteks asus 10.Armee 86.laskurdiviisi õhutõrje-divisjon sõja puhkedes polügoonil, 130 km kaugusel diviisi asukohast. Aga 6.MK ja kogu 4.Armee õhu-tõrjedivisjonid asusid ringkonna polügoonil Krupki küla juures, 120 km Minskist idas.

See on seda enam imelikum, et naabruses asuvas Kiievi ESRK-s anti täpselt vastupidiseid korraldusi. Näiteks käskis Kiievi ESRK 6.Armee juhataja kindralleitnant Muzõtšenko 20.juunil: *„...korpuste, diviiside ja polkude staapidel asuda kohtadel. Dislokatsioonirajoonist mitte kuhugi lahkuda... õhutõrjedivisjonid tuleb kiiremas korras Lvovi ringkonnalaagrist oma väeosade juurde tagasi kutsuda, kohale jõudes teha neile ülesandeks katta õhust diviiside asukohta..."*

Märgime, et saksa pealetungi kogemusi Läänes (mai 1940.a) õpiti Nõukogude väejuhatuse poolt hoolikalt. Informatsiooni saadi mõlemalt poolelt – Moskvas olid nii saksa kui ka prantsuse (Vichy valitsuse) sõjaväeatašeed. Seda, et „saksa standard" nägi ette massilist lennuväe lööki kohe pealetungi esimestel tundidel, teadis Pavlov suurepäraselt. Vähemalt räägiti sellest põhjalikult detsembrikuisel (1940.a) kõrgema juhtivkoosseisu nõupidamisel, kus Pavlov oli üks peaettekandjaid.

Tuntud nõukogude kindralstaabi töötaja ja ajaloolase kindral S.P.Ivanovi raamatus on huvitav fraas, mis annab võib-olla selgituse meie väejuhatuse imelikule tegevusele:

„...Stalin püüdis piiriäärsete vägede tegevuse ja seisukorraga anda Hitlerile märku, et meil ***valitseb rahu ja vaikus, isegi hooletus*** (aga milleks ta seda teha püüdis??? - M.S) *Kusjuures tehti seda, nagu öeldakse, kõige naturaalsemal moel. Näiteks asusid õhutõrjeväeosad õppekogunemistel... Tulemuseks oli see, et selle asemel, et viia oskusliku desinformatsiooniga vastast segadusse meie vägede valmisoleku suhtes, me tõepoolest vähendasime oma valmisoleku äärmiselt madalale tasemele"*

21.juunil kell 16 – samal ajal kui oli juba palju kõrvaga kuulda tuhandete mootorite möirgamist Bugi teisel kaldal, kus sakslased tõid vägesid piirile lähemale – sai 10.SLD komandör ringkonna staabist uue šifreeringu: 20.juunil antud käsk vägede viimisest kõrgendatud lahinguvalmidusse ja puhkuste keelamisest **ära muuta!** Polkovnik Belov kirjutab oma memuaarides, et ta isegi ei saatnud seda korraldust oma alluvatele edasi, kuid miks selline käsk üldse anti?? Ja teiste meenutuste kohaselt täideti mõnedes väeosades seda saladuslikku korraldust.

Näiteks kirjutab polkovnik P.Tsupko oma memuaarides, et sellessamas 13.PLP-s (9.SLD, Belostok-Volkovõsk rajoonis), kus *„...maskeeritud pommitajate eskadrillid, külgeriputatud pommidega, täiskoosseisus ekipaažiga, seisid koidikust pimedani valvel...",* kuulutati lõpuks ometi välja puhkepäev:

„...Pühapäevaks 22.juuniks kuulutati 13.polgus välja puhkepäev. Kõik rõõmustasid: kolm kuud polnud puhanud! ...Laupäeva õhtul, jättes vanema rollis kohale staabiülema kapten Vlassovi, sõitsid polgu juhatus, paljud lendurid ja tehnikud Rossi perekondade juurde...Kogu lennugarnison jäeti siseteenistuse hoolde, kelle ülemaks oli laagri korrapidaja nooremleitnant (!!! – M.S) Ussenko...“

Ning nagu oleks sellest veel vähe, võeti selles 9.SLD polgus *„õhutõrjepatarei oma positsioonidelt maha ja viidi õppustele“*. Lõppes see tragifarss sellega, et 13.PLP, mis oli varustatud uusimate pikeerivate Ar-2 lennukitega, purustati sõja esimesel päeval ja, nagu kirjutab Tsupko, *„...kõik meie polgu lendurid ilmusid juuli alguses määrdunutena, poristes, katkistes mundrites Moskvasse...“*

P.I.Tsupko memuaarides on veel üks väga veider episood. Seda episoodi ei kinnita ükski teine tunnistus, see räägib vastu kõigile teistele autorile teadaolevatele allikatele. Kuid kui juba Politizdat andis Tsupko raamatu kahel korral välja (1982 ja 1987), siis pole ka meil patt seda lugu veelkord meenutada.

Niisiis, 22.juuni hommikul lendas Ar-2 nooremleitnant K.Ussenko juhtimisel luurele Grodno–Augustowi rajooni. Lennuaeg oli kõige rohkem kaks-kolm tundi. Järelikult mitte hiljem kui 22.juuni keskpäeval asus Ar-2 maanduma 9.SLD baaslennuväljale Belostokis. Ussenko lennuk oli juba peaaegu maas, kui samal ajal *„...angaarist eraldusid ja jooksid hargrivis lennuki poole rohekashallis vormis sõdurid. Teisel pool angaari märkas Konstantin äkki kuute kolmemootorilist transpordilennukit Ju-52, veel kaugemal – kuni 10 Me-110... Lennukite juures liikusid rohekashallid figuurid...“*

Lühidalt öeldes seadsid sakslased end asjalikult sisse lennuväljal, mis asus paari kilomeetri kaugusel Läänerinde 10.armee staabist, Belostoki oblasti NKVD valitsusest ja muust sellisest. 22.juuni keskpäeval asusid need austatud organisatsioonid veel omal kohal ja polnud veel kuhugi „ümberbaseerunud“. Saksa jalavägi aga hõivas Belostoki alles 24.juunil...

Veelgi üllatavama tunnistuse leiame me S.F.Dolgušini meenutustes.

Lennuväe kindralleitnant, Nõukogude Liidu Kangelane, oli pikki aastaid Žukovski nim. Lennuväeakadeemia taktikakateedri juhataja sõda alustas nooremleitnantina 122.HLP-s (11.SLD). Sergei Fjodorovitš meenutab:

„...enne sõda teenisin ma lennuväljal, mis asus 17 km kaugusel riigipiirist. Meil tuli iga päev valvekorras olla... Laupäeval 21.juunil 1941.a lendasid meie juurde Lääne ESRK juhataja armeekindral Pavlov ja ringkonna õhujõudude juhataja kindral Kopets... meid Makaroviga saadeti õhuluurele. Saksa lennuväljal oli senini kõigest 30 lennukit. Seda me kontrollisime korduvalt (!!! – M.S), *kuid sellel päeval selgus, et sinna oli toodud veel üle 200 lennuki...“*

Ärme kaldume peateemast kõrvale, et arutada seda sensatsioonilist tunnistust, et mitte ainult sakslased, vaid ka nõukogude luurelennukid tungisid pidevalt vaenlase õhuruumi. Tähtis on teine asi – missuguse otsuse tegid kindralid peale seda, kui said sellise teate vaenlase lennuväe järsu suurendamise kohta?

„...kella 18 paiku saime me ringkonnajuhataja käsu: ***võtta lennukitelt*** (hävituslennuväe polgu, mis baseerus 17 km kaugusel piirist, lennukitelt!? – M.S) ***maha relvad ja laskemoon***. *Käsk on käsk – relvad me võtsime maha. Kuid kastid laskemoonaga jätsime peale. 22.juunil kell 2 h 30 min anti häire* (aeg klapib täpselt paljude teiste tunnistustega. – M.S) *ning meil tuli selle asemel, et lendu tõusta ja lennuvälja katta, hakata kiirkorras kahureid ja kuulipildujaid lennukitesse tagasi monteerima. Meie lüli jõudis esimestena kahurid tagasi monteerida, kui ilmusid 15 vaenlase lennukit...“*

Mis see siis oli?

Rumal asjaolude kokkusattumus?

Stalini saatanlik mäng, kes muudkui püüdis Hitlerit rahustada, enne kui talle kirvest selga lüüa ning lõppkokkuvõttes mängis iseennast üle?

Vandenõu?

Nagu on teada, hakati NKVD-s 1941.a kevadel „kokku keetma“ suurt „Punaarmee õhujõudude juhtkonna nõukogudevastast vandenõud“. Arreteeriti: Punaarmee ÕJ juhtimisvalitsuse ülem P.V.Rõtšagov, Õhutõrje ülem G.M.Štern, Kindralstaabi ülema asetäitja lennunduse alal J.V.Smuškevitš (kahekordne Nõukogude Liidu Kangelane!), ÕJ staabiülem P.S.Volodin, Moskva SRK ÕJ juhataja P.I.Pumpur, Õhujõudude Akadeemia ülem F.K.Arženuhhin, ÕH relvastusvalitsuse ülem I.Sakrier, Kaug-Ida rinde ÕJ juhataja Gussev, GRU ülem (varem - Kaugpommituslennuväe ülem) I.I.Proskurov...

Siis jõudis järg Relvastuse rahvakomissari Vannikovini, Suurtükiväe Peavalitsuse ülema Savtšenkoni, Balti ESRK ülema kindralpolkovnik A.Loktionovini.

Sõja esimestel päevadel arreteeriti Kaitse RK asetäitja armeekindral K.A.Meretskov ja Edelarinde ÕJ juhataja kindralleitnant E.S.Ptuhhin.

Palju segast on ka Läänerinde ÕJ juhataja kindralmajor I.I.Kopetsi enesetapu asjaoludes. Ta laskis ennast maha oma teenistuskabinetis 22.juunil 1941.a. Üldlevinud enesetapu versiooni *(et ta tegi enesetapu*

lennuväe suurte kaotuste pärast 22.juuni hommikul. – Troll) ei sobi hukkunu isiklikud omadused. Nõukogude Liidu Kangelane, Lenini ordeni ja Punalipu ordeni kavaler, kahest sõjast (Hispaania ja Soome) osavõtnud 34-aastane kindral Ivan Kopets ei olnud „endine“ hävituslendur. Kuni viimase päevani jäi ta lendavaks lenduriks. Marssal Skripko kirjutab oma memuaarides isegi mõningase pahameelega, et Lääne SRK lennuväe juhataja veetis suurema osa oma ajast lennuväljadel, kuhu ta ei sõitnud mitte „ZIS“-ga, vaid lendas hävitajaga I-16. Ja ka Kangelase aunimetust ei saanud I.I.Kopets mitte järjekordseks juubeliks, vaid teenis selle välja isikliku vahvusega Madriidi taevas.

Sellise biograafia ja iseloomuga inimese jaoks oleks olnud palju loomulikum lõpetada oma elu (kui tal tõesti oleks selline soov olnud) õhus, lahingulennuki kabiinis, lahingus, võttes endaga kaasa ka mõned vaenlased. Hävituslennuk oli tema isiklikus käsutuses olemas. Kõik astuks omale kohale, kui oletada, et enesetapu põhjuseks polnud sugugi mitte lahingutegevuse ebaõnnestunud algus (seda ei teadnud esimese sõjapäeva keskpäeval veel keegi!). Tõenäoliselt arenesid sündmused nii, et 22.juunil 1941 tuldi lennuväe juhatajale järele. Tulid inimesed „puhaste käte ja kuumade südametega“, „rahva sõbrad“ – tšekistid. Ptuhhini järele mindi 26.juunil (ehkki otsus selle kohta oli tehtud juba 20.juunil), Meretskov arreteeriti 23.juunil (ühe versiooni kohaselt „Krasnaja Strela“ rongis, teise versiooni järgi otse Kremlis), no aga Minski läks kõige kiirem komando. Vaat sellisel juhul oleks ainukeseks võimaluseks pääseda piinamistest ja ebaõiglasest kohtust püstolikuul meelekohta.

Tõenäoliselt oli ka armeekindral D.G.Pavlovi arest ennekõike seotud just „Meretskovi vandenõuga“, mitte aga Läänerinde purustamisega. 30.juunil 1941.a võeti Pavlov oma ametikohalt maha, kutsuti Moskvasse, „tänitati“ tema kallal nagu vaja ja saadeti siis tagasi sõdima sinnasamasse Läänerindele (ja ikka samas armeekindrali auastmes). On andmeid, et Pavlov määrati rindejuhataja asetäitjaks tankivägede alal. Polnudki nii suur kaotus ametikohas – kui arvestada fakti, et tema otseseks ülemuseks (rindejuhatajaks) sai Kaitse RK Timošenko ise. Arreteeriti aga Pavlov 4.juulil 1941.a, otse maanteel, Dovski linna lähedal (30-40 km rindejoonest eemal, mis sel ajal oli Rogatšovi juures). Ülekuulamise protokollidest selgub täiesti ühemõtteliselt, et „tšekiste“ huvitasid palju rohkem Pavlovi „vandenõulaslikud sidemed Uborevitši ja Meretskoviga“ kui Läänerinde purustamise põhjuste väljaselgitamine. Kohtus loobus Pavlov temalt väljapekstud ülestunnistustest ja ta mõisteti mahalaskmisele *„tegevusetuse ja vägede juhtimise käestlaskmise“* pärast. Kuid püüti ju „kokku keerata“ hoopis teistsugust süüasja (lähtudes „uurijate“ küsimustest ja püüdlustest) – Punaarmee kõrgema juhatuse vandenõud!

Armee juhtkonnas valitsenud olukorra mõistmiseks on tähelepanuväärne ka see fakt. Pavlov ütles kohtus lahti paljudest alusetutest süüdistustest, kuid tunnistas samal ajal, et neil oli Meretskoviga 1940.a. jaanuaris Soome sõja ajal jutuajamine sellest, et *„Saksamaa kallaletungi korral Nõukogude Liidule ja saksa armee võidu korral* ***ei lähe meil sellest midagi halvemaks****“*. Oma käitumist seletas Pavlov sellega, et see jutuajamine „toimus joomingu ajal“. Aga mis oli siis kainete kindralite mõtetes?

Bresti kindlus

Ka legendaarse Bresti kindluse kaitsmise ajaloos pole kõik nii selge nagu algul näib. Sandalov kirjutas oma salastatud (kuni 1988 aastani) monograafias otse ja ilma ilustusteta:

„...Bresti kindlus osutus lõksuks ja mängis sõja alguses 4.Armee ja 28.laskurkorpuse vägede jaoks saatuslikku rolli... suur osa 6. ja 42.laskurviviisi isikkoosseisust jäid kindlusesse mitte sellepärast, et neil oli korraldus seda kindlust kaitsta, vaid sellepärast, et nad ei saanud sealt väljuda...“

Kõik on absoluutselt loogiline. Kindlused just ehitataksegi niimoodi, et neisse oleks raske siseneda. Ning selle tulemusena on suurel inimmassil ja tehnikal raske ka kindlusest korraga väljuda. Sandalov kirjutab, et Bresti kindlusest sai ida suunas väljuda ainult ühtede (põhjapoolsete) väravate kaudu, seejärel tuli ületada kindlust piirav Muhhavetsi jõgi. Hirmus on mõelda, mis seal sündis, kui selle „nõelasilma“ kaudu püüdsid kindlusest vaenlase mürsurahe all korraga lahkuda kaks laskurdiviisi – kokku peaaegu 30 tuhat inimest.

Veidi lõuna pool Bresti, 3 km kaugusel piiritulpadest asuvas sõjaväelinnakus, dislotseerus veel üks diviis: 14.MK koosseisu kuuluv 22.tankidiviis. Sandalov kirjutab:

„See sõjaväelinnak asus tasasel maastikul ja oli vaenlase poolt vaadates hästi nähtav... Väeosad olid kokku kuhjatud... Punaarmeelased magasid 3-4-kordsetel naridel, aga ohvitserid elasid koos peredega juhtivkoosseisu majades kasarmu lähedal... Häire korral liikus diviis Žabinki rajooni ja sellest põhjapoole (s.o piirist eemale! – M.S). *Sealjuures tuli diviisil ületada Muhhavetsi jõgi, minna üle Varssavi maantee ja kahe raudteeliini... See tähendab, et diviisi liikumise ajal katkes Bresti rajoonis igasugune liiklus nii raud- kui ka maanteedel...“*

Loomulikult hindasid sakslased ja kasutasid täiel määral ära neile avanenud võimalusi. Peale 45.jalaväediviisi enda suurtükiväe koondati Bresti tulistama ka kahe naaberdiviisi (34. ja 31.) suurtükiväge, lisaks veel kaksteist üksikut patareid ja raskete mortiiride divisjon. Sakslased tõstsid „mugavamalt töötamise huvides“ õhku vaatlusõhupallid suurtükitule korrekteerijatega. Tulevall sõna otseses mõttes pühkis maa pealt tuhandeid inimesi, hävitas autotransporti ja suurtükiväge, mis seisid tihedates ridades lageda taeva all. 98.üksik tankitõrjedivisjon, luurepataljon ja veel mõned 6. ja 42.laskurdiviisi osad hävitati peaaegu täielikult. 22.tankidiviis kaotas kuni pooled tankidest ja autodest, vaenlase mürskudest läksid põlema ja seejärel lendasid õhku diviisi suurtükiväe- ja kütuselaod.

Ning alles pärast seda, kui kolm diviisi olid kui polügooni märklauad vaenlase tule all ja sakslased hõivasid kella seitsmeks Bresti suitsevad varemed, algas luuletustes ja proosas ülistatud „Bresti kindluse kaitsmise kangelaslik epopöa“.

Siin on paras aeg esitada kuulus vene küsimus – kes on süüdi?

Kindlus kui elutu objekt ei saanud siin mingit rolli mängida. See fraas Sandalovi monograafiast oli lihtsalt kõnekujund. „Lõksu“ rolli mängisid inimeste poolt tehtud otsused. Kes neid otsuseid tegi, millal ning mis peamine – milleks?

Traditsiooniline nõukogude historiograafia mängib nagu tavaliselt lolli: „Võeti vastu läbimõtlematuid otsuseid...“ Mis otsaga seal siis mõeldi, kui paigutati kolm diviisi sinna, kus ei tohiks olla midagi ega kedagi peale piirivalvurite ja miiniväljade!?

Kaasaegse lugeja jaoks on juba omaseks saanud Suvorovi versioon – Stalin valmistus rünnakuks ja seetõttu nihutaski väed otse piirijoonele. Kuid me ei rutta ka sellega kohe nõustuma. Mõtleme kõigepealt peaga ja võrdleme.

4.Armee hospidal asus... keset Bugi asuval saarel, see tähendab mitte enam piiril, vaid piiri taga. Kas see oli ka „ootamatu esimese löögi“ tarvis välja mõeldud?

Ja kas Stalin kavatses tõesti vallutada kogu Euroopa ainult 22.tankidiviisi jõududega? Küsimuse mõte on selles, et **KÕIK ÜLEJÄÄNUD** Punaarmee kuuskümmend tankidiviisi ja kolmkümmend üks motoriseeritud diviisi **EI ASUNUD** piiri ääres. Ma loodan, et lugeja vabandab meid, et me ei hakka tervet nimekirja üles lugema, kuid isegi esimese ešeloni mehkorpused baseerusid enne sõda Šiauliais, Kaunases, Grodnos, Volkovõskis, Belostokis, Kobrinis, Rovnos, Brodõs, Lvovis, Drogobõtšis, Stanislavis... 50 kuni 100 km kaugusel piirist. Ning neid oli isegi teoreetiliselt võimatu 22.juuni hommikul suurtükkidest tulistada.

Kõige põhjalikumate lugejate jaoks olen ma valmis ka täpsustama, et oli veel üks tankidiviis (22.MK koosseisus olev 41.TD), mis oli sõja algul piirile väga lähedal, 12-15 km (Vladimir-Volõnski linnas). Kuid isegi 12 km – see pole 3 km. Vahe – ettevalmistava suurtükitule alt väljumise mõttes – on tohutu suur. 22.juuni varahommikul avas 41.TD komandör „punase paketi“ ja diviis liikus forsseeritud marsiga maanteed mööda Koveli poole. Diviisi lahingutegevuse aruandest loeme: *„22.juunil 1941.a kell 4*

hommikul tulistati meid vaenlase suurtükiväe poolt kaugdistantsilt, diviisi kaotused mobilisatsiooniperioodil olid 10 võitlejat tapetutena...“

Peaasi on aga selles, et kergetankide diviisil (aga Brestis asuv 22.TD oli relvastatud ainult T-26-tega) polnud piirijõe kallastel midagi teha. Algul peab suurtükiväge vaenlase tulesüsteemi maha suruma, siis tuleb jalaväel jõgi forsseerida ja haarata vastaskaldal platsdarm – ning alles siis peab operatiivsügavusest ilmunud tankihord läbimurdesse minema. Just niimoodi kandis Punaarmee „peatankist“ Pavlov ette kõrgel 1940.a. detsembrinõupidamisel, just sellepärast oli 22.TD „punases paketis“ koondumiskohana näidatud mitte Bugi idakallas, vaid Brestist 25 km kaugusel asuv Žabinka küla! Mis siis takistas peitmast 22.TD veelgi idapool sedasama Žabinkat asuvates metsades? Vähemalt metsi leidub Valgevenes küllaga. Kes ja mispärast ajas tankidiviisi laagrisse *„lagedal maastikul, mis oli vaenlase poolt hästi vaadeldav“*? Kes ja mispärast sulges kaks laskurdiviisi vanas kindluses asuvasse „hiirelõksu“?

Nende küsimuste vastuseid hakkame otsima – nagu vanal ajal kombeks oli – alustades „alamatest auastetest“.

E.M.Sinkovski, enne sõda major, 4.Armee 28.laskurkorpuse staabi operatiivosakonna ülem:

„...28.laskurkorpuse juhatus algatas 4.Armee juhtkonna ees nõudmise viia 6. ja 42.laskurdiviisid kindlusest välja. Luba ei antud...“

F.I.Šlõkov, enne sõda 4.Armee Sõjanõukogu liige (lihtsamalt öeldes komissar). Sõna on Teil, seltsimees komissar:

„...me kirjutasime ringkonda (s.o Lääne ESRK juhtkonnale. – M.S), *et meil lubataks üks diviis Brestist välja viia, samuti ka mõned laod ja hospidal. Meil lubati viia teise rajooni ainult osa hospidalist...“*

L.M.Sandalov, enne sõda polkovnik, 4.Armee staabiülem, kirjutab oma memuaarides:

„...oli hädavajalik muuta 22.tankidiviisi dislotseerumise asukohta, milleks aga ringkond luba ei andnud...“

Niisiis, teeme vahepealsed järeldused. Kõik said aru kolme diviisi piirile paigutamise ekslikkusest. Kuid – korpuse juhatusel keelas diviise Brestist välja viia armeejuhatus, kellel omakorda seda keelas sõjaväeringkonna juhatus. Peale selle käib vägede Brestist väljaviimise ümber pingeline võitlus: korpus palub luba viia kindlusest välja kõik väeosad, armeejuhatus taotleb ringkonnastaabi nõusolekut vähemalt ühe diviisi väljaviimiseks...

Aga mida mõtles sõjaväeringkonna juhatus?

D.G.Pavlov, armeekindral, Läänerinde (Lääne ESRK) juhataja, andis kohtus järgmised tunnistused:

„...veel juuni alguses ***andsin ma käsu viia väed Brestist välja*** *laagrisse. Korobkov ei täitnud minu käsku, mille tulemusena need kolm diviisi purustati linnast lahkumisel vaenlase poolt...“*

A.A.Korobkov, kindralmajor, 4.Armee komandör, andis kohtus järgmised tunnistused:

„...ei tunnista end süüdi... Pavlovi tunnistusi eitan ma kategooriliselt... Käsku vägede Brestist väljaviimise kohta pole kunagi antud. Mina isiklikult pole sellist käsku näinud...“

Seatud Korobkoviga vastamisi (nad mõlemad istusid samal kohtualuste pingil) muutis Pavlov siinsamas oma tunnistusi. Kahe ette süüdimõistetud kindrali vahel arenes järgmine dialoog:

„Kohtualune Pavlov:

- Juunis saadeti minu poolt 28.laskurkorpuse komandör Popov korraldusega evakueerida 15.juuniks kõik väed Brestist laagrisse.

Kohtualune Korobkov:

- Mina ei teadnud sellest midagi. Tähendab Popov tuleb võtta kriminaalvastutusele...“

Pange tähele, austatud lugeja, mille üle vaidlevad kindralid kohtus. Nad ei vaidle selle üle, kas Pavlovi käsud olid õiged, efektiivsed, õigeaegsed... Nad ei jõua kokkuleppele, kas üldse anti käsk vägede Brestist väljaviimiseks või mitte! **Kuidas saab sellise asja üle vaielda?** Isegi lasteaias antakse juhataja käsud kirjalikult, fikseeritakse vastavas žurnaalis, asetatakse vastavasse dokumentide mappi. Lääne ESRK staabi käsk anti (või ei antud) kolm nädalat enne sõja algust. Absoluutsel rahuajal. Kas siis saksa diversandid röövisid selle seifist ära? Ja miks anti ringkonnajuhataja korraldus üle armeejuhataja pea otse korpusekomandörile? Sellesamale 28.laskurkorpusele, mille juhatus Sinkovski tunnistuste kohaselt ei saanud mitte ainult käsku, vaid isegi *„luba kahe diviisi Brestist väljaviimiseks“...*

Kui me juba räägime Brestist, siis on paras aeg rääkida ka sellest, mis nõukogude väejuhatuse plaanide järgi pidi esinema „Bresti kindluse“ rollis. Loomulikult ei käi jutt mitte vanaaegsest ja parajalt kõdunenud lossist, vaid **Bresti kindlustatud rajoonist (KR Nr.62).**

Volga suubub Kaspia merre, hobused söövad kaera, kaks korda kaks on neli, usaldav ja naiivne Stalin lõhkus kõik dotid vanal (1939.a.) riigipiiril, aga uuel ei jõutud midagi mõistlikku valmis ehitada. Seda

teavad kõik. Sellest räägitakse igas sõda puudutavas raamatus. Seda õpetatakse koolides. Selle „tõe“ kaitsmiseks ühinesid kõik: alates Viktor Suvorovist kuni ükskõik millise parteilise „ajaloolaseni“.

Kuid nõela kotis ei peida. 1989.a VIŽ Nr.4 – NSVL Kaitseministeeriumi ajakiri – avaldas arvudega tabeli, kus on kirjas olukord kindlustatud rajoonidega uuel riigipiiril 1.juuni 1941.a. seisuga. Sellele tabelile eraldas toimetus heldelt 5,5 x 2,5 cm ajakirjapinda. Mikroskoopiliste tähtedega oli seal kirjas informatsioon, et Bresti KR-s oli valmis ehitatud 128 pikaajalist tulepunkti (dotti) ning veel 380 dotti oli ehitusjärgus. Väike pind ei lubanud lugejale teatada, et ehituste valmimistähtajaks oli määratud 1.juuli 1941.a ning töö käis varavalgest hilisõhtuni.

Muide, ka vanal riigipiiril ei lasknud keegi midagi õhku! Vastupidi, 25.mail 1941.a. ilmus järjekordne valitsuse määrus „vanade“ KR-de rekonstrueerimise ja ümberrelvastamise kohta. Valmimistähtaeg oli määratud 1.oktoobriks 1941.a. Mõned Minski KR-i dotid on alles tänapäevalgi. Pooleteisemeetrine betoon pidas vastu kõikidele suurtükkide tulelöökidele, aga kui sakslased püüdsid Valgevene okupeerimise ajal neid dotte õhku lasta, siis tuli neil sellest ideest varsti loobuda, kuna see nõudis tohutus koguses sõjas defitsiitset lõhkeainet...

Kuid lähme tagasi Bresti juurde. Nagu Sandalov kirjutab (tol ajal 4.Armee staabiülem, mille vööndis ehitatigi Bresti KR-i), *„Bresti KR-i ehitustöödele olid suunatud kõik 4.Armee sapööriüksused ja ka ringkonna 33.inseneripolk... 1941.aasta märtsis-aprillis mobiliseeriti ehitusele täiendavalt 10 tuhat kohalikku elanikku koos 4 tuhande vankriga... alates juunist võeti ringkonna käsul ehitusele igast laskurdiviisist kaks pataljoni...“* 16.juunil anti ehitustöödele veelgi kiirust takka VKP(b) KK ja NSVL Rahvakomissaride Nõukogu määrusega „Kindlustatud rajoonidelahingukorda viimise kiirendamisest“.

Sel moel ei eksi me palju, kui oletame, et 22.juuniks oli suurem osa ehitatavatest Bresti KR-i 380-st dotist juba valmis või peaaegu valmis. Täpseid arve ei tea tõenäoliselt enam keegi. Summeerides VIŽ-i tabelis toodud valmisehitatud dottide arvu Läänerinde neljas kindlustatud rajoonis, saame tulemuseks 332 dotti. Kõrvaloleval leheküljel on teksti sees kirjas, et *„1941.a. juuniks oli valmis ehitatud 505 dotti“*. Pavlov ja Klimovskihh nimetasid kohtus veelgi suurema arvu – 600...

Kuidas sellega ka oli, ent igal Brest KR-i kilomeetril seisid kolm maassemaetud betoonkarpi, mille seinad pidasid vastu raske välihaubitsa mürsu tabamusele. Üks neist oli täielikult valmis ja sisustatud ning kaks tükki olid kohe-kohe valmimas. Need kindlustused täiendasid looduslikku kaitsejoont Bugi jõe näol, mille kaldaid mööda kulgeski sel ajal riigipiir. Isegi kui oletada, et ühtegi dotti poldud jõutud monteerida mingit spetsrelvastust, siis isegi sel juhul, kui lihtsalt paigutada neisse laskurdiviiside kuulipildujakomandod oma standardsete „maksimite“ ja „degtjarjovidega“, sai luua tiheda tuletsooni. Kuulipildujad olid olemas. 1941.a. aprilli määrustiku kohaselt oli Punaarmee laskurdiviisis 392 käsi- ja 166 raskekuulipildujat. Faktiliselt oli Punaarmee relvastuses 22.juuniks 1941.a 170 tuhat käsi- ja 76 tuhat raskekuulipildujat.

Muuseas, kõik need improvisatsioonid olid ebavajalikud. Nagu selgub Läänerinde juhataja Pavlovi tunnistustest, oli kolmandik dotte juba relvastatud. Ning sugugi mitte viletsate vanal piirijoonel asuvatest kindlustusrajoonidest mahavõetud kahuritega.

Seltsimees I.N.Šveikin oli sõja algul leitnant ja teenis Bresti KR-i 8. suurtükiväe-kuulipildujapataljonis. Ta tunnistab:

„...dottide relvastus ja kvaliteet oli vanal piiril asuvate dottidega võrreldes palju parem. Seal oli pataljoni kohta kõigest neli kahurit, ülejäänud relvastuse moodustasid kuulipildujad. Siin aga olid paljudel dottidel (45 % üldarvust. – M.S) *üks või mitu suurtükki, mis olid paaris kuulipildujatega... Kahurid oli poolautomaatsed. Tühjad kestad kukkusid spetsiaalsetesse kaevudesse väljaspool dotti, mis oli väga mugav. Relvastus oli varustatud väga hea optikaga...“*

Kommunistlike „ajaloolaste“ poolt kindlalt ettevalmistatud lugeja sai juba kõigest aru: dotid olid küll olemas, kuid rumal Stalin ei lubanud vägedel neisse asuda. Et „mitte anda ajendit sissetungiks“. Vapustav loogika! Rääkimata sellest, et ei Stalin ega Hitler vajanud kunagi mingit „ettekäändeid“ (sest õigel hetkel valmistati neid ise vajaminevas koguses), oli juba tuhandete betoonkarpide ehitamine piirijõe kallastele iseenesest selline tegevus, millega võrreldes ei saanud nende dottide hõivamine ööpimeduses garnisonide poolt mitte kedagi millekski „provotseerida“. Seepärast need ka mehitati. Igal ööl.

„...Mai lõpus sagenesid lahinguhäired, mille ajal me asusime oma dottidesse. .. Öö veetsime dottides ja hommikul peale häire lõppu naasesime oma muldonnidesse. Juunis said sellised häired peaaegu igapäevaseks. Ööl vastu 21.juunit samuti. Laupäeval 21.juunil vaatasime me nagu ikka peale õhtusööki kinofilmi. Torkas silma, et eelmiste laupäevadega võrreldes ei olnud kinopinkidel näha lähedalasuvate külade elanikke. Pärast filmi kõlas öörahusignaal, kuid kaua magada me ei saanud: ***kell 2 öösel*** *äratati meid häirekorras üles ning* ***poole tunni pärast olime me juba oma dottides****, kuhu varsti jõudsid ka vankrid laskemoonaga...“*

Need read on L.V.Irini mälestustest, kes kohtas sõda Grodno KR-i 9.suurtüki-kuulipildujapataljoni õpperoodu kursandina. Pole mingit alust kahelda, et ka Bresti KR elas 1941.a. kevadel samade määrustike ja korra järgi.

Kõik selgub võrdluses. „Mannerheimi liinil", mida Teise Maailmasõja ajaloolased on meenutanud tuhat ja üks korda, oli kõigest 166 betoondotti 135 km pikkusel rindel, kusjuures enamus dotte oli relvastatud ainult kuulipildujatega ja **ainult 8** nn „miljonidotti" olid relvastatud suurtükkidega.

Kuidas siis seda kõike kasutati? Punaarmee „näris" läbi „Mannerheimi liini" terve 1940.a. veebruari, kandes väga suuri kaotusi. Sakslased aga praktiliselt ei märganudki Bresti KR-i olemasolu. Armeegrupi „Mitte" staabi ettekandes (22.juuni 1941.a kell 20 h 30 min) leiame ainult lühikese konstanteeringu: *„Piirikindlustused on läbi murtud kõigi 4.Armee korpuste lõikudes*" (s.o just Bresti KR-i kaitsevööndis). Ja ka Guderiani memuaaridest ei leia me ühtegi meenutust mingitest Bresti KR-i kaitseliini läbimurdmisel peetud lahingutest.

Kuid mõned dotid võitlesid kuni 1941.a. juuni lõpuni! Sakslased olid hõivanud juba Belostoki ja Minski, olid jõudnud Bobruiskini, alustasid Berezina forsseerimist ning samal ajal hoidsid Bresti KR-i 17.kuulipildujapataljoni 3.roodu võitlejad endiselt enda käes 4-ja dotti Bugi kaldal Poola kohakese Semjatõtše juures kuni 30.juunini! Betoonseinad pidasid vastu kõikidele tulelöökidele ja alles siis, kui sakslastel avanes võimalus dotid ümber piirata ja asetada nende seinte alla rasked fugassid, suutsid nad käputäie kangelaste vastupanu maha suruda.

Aga mida tegid siis kõik ülejäänud? *„Suurem osa 17.kuulipildujapataljoni isikkoosseisust taganes Võsokoje suunas, kus asus 62.KR-i staap... Samas suunas taandusid ka Brestis asuva 18.kuulipildujapataljoni võitlejad..."* Vaat niimoodi, rahulikult ja melanhoolselt, kirjeldab Sandalov massilist deserteerumist, mis leidis aset sõja esimestel tundidel.

Juhtub. Sõjas nagu sõjas ikka. Igas armees juhtub vahetevahel paanikat, segadust ja põgenemist.

Selleks ongi armeedes komandörid, et sellises situatsioonis ühtesid julgustada, teisi – maha lasta, aga igal juhul tagada lahinguülesande täitmine. Mida siis tegi 62.KR-i komandör, kui tema staabi juurde Võsokojesse jooksid oma tulepositsioonid maha jätnud punaarmeelaste hulgad?

„Bresti KR-i komandör kindralmajor Puzõrjov läks esimesel päeval koos osade tema juurde Võsokojesse jõudnud väeosadega tagasi Belskisse (40 km piirist. – M.S),. *seejärel aga kaugemale itta..."* Kuidas seda mõista – „läks tagasi"? Lennuväepolgud „baseerusid ümber" (nagu meile räägitakse) sellepärast, et saada tagalast uued lennukid. Nende asemele, mida nad põgenemisel lennuväljadele maha jätsid. Oletame. Aga mida siis lootis tagalast saada seltsimees Puzõrjov? Uue ratastel asuva liikuva kindlustatud rajooni?

Võimalik, et neid küsimusi esitatigi talle kellegi poolt. Vastuseid pole senini teada.

„Sündinud 1890.aastal. 62.KR-i komandant. Suri 18.novembril 1941.aastal. Andmeid matmiskoha kohta pole" – see on kõik, mida teatas oma lugejatele VIŽ. Kus, kuidas, mis asjaoludel suri kindral Puzõrjov, miks ta oli veel 1941.a. sügisel arvel kui mitteeksisteeriva kindustatud rajooni „komandant" – kõik see on senini varjatud tiheda sõjasaladuse uduga.

Kindral Puzõrjovi ülemus, Läänerinde juhataja asetäitja kindlustatud rajoonide alal kindralmajor I.P.Mihhailin sai 23.juunil 1941.a surma juhusliku mürsukillu läbi.

Boldini memuaarides avastame ka mõningad selle õnnetusjuhtumi üksikasjad:

„...taganedes koos vägedega, sai kindralmajor Mihhailin juhuslikult teada, kus ma asun ja sõitis minu komandopunkti..." Kindral Mihhailin ei taganenud „koos vägedega". Ta jõudis neist tunduvalt ette.

Boldini komandopunkt asus (nagu tähelepanelik lugeja mäletab) 15 km Belostokist loodes s.o üle 100 km kaugusel piirist. Sõdur ei jõua ööpäevaga omal jalal niipalju läbi marssida...

Daam viigipuuga

Dokumentaalse detektiivromaani žanr nõuab kõikide süžeeliinide kokkuviimist ja selget peamiste pahategijate näitamist. Kahjuks pole autoril lugejale pakkuda midagi peale suure arvu küsimärkide. Kahjuks pole Venemaa ajaloo suurima ja enneolematu tragöödia tõeliste põhjuste väljaselgitamiseks viimase kuuekümne aasta jooksul tehtud ühtegi tõsist ja autoriteetset jõupingutust, **pole olnud ei kohtulikku või vähemalt parlamendikomisjoni uurimust.** See situatsioon, mis on täiesti mõeldamatu üheski tsiviliseeritud riigis, on meie ühiskonna jaoks juba harjumuslik ja ei kutsu juba ammu esile ei proteste ega isegi üllatust.

Aga meie käsutuses olev tõendusmaterjalide baas ei luba meil tõestamata hüpoteesidest ja suunavatest küsimustest kaugemale minna. Üks sellistest küsimustest tekkis järgmise lõigu lugemisel Boldini memuaaridest. Niisiis, sõja esimene päev. Keskpäeval lendab Boldin Minskist 35 km Belostokist idas asuvale sõjaväelennuväljale.

„...Iga minut on kallis. Peame ruttama 10.Armeesse. Lennuväljal ei olnud ühtegi sõiduautot. Võtan „polutorka“ (pooleteisetonnise kandevõimega veoauto. – Troll) *ja annan autojuhile korralduse sõita Belostokki...*

...meie „polutorka“ kihutab elava liiklusega maanteel. Kuid see elav liiklus on ekslik. See, mida me näeme seal toimuvat, meenutab rohkem täielikus segaduses olevate inimeste sagimist, kes ei tea, kuhu ja milleks nad sõidavad või kõnnivad...

...paistsid silma mõned sõiduautod. Kõige ees oli „ZIS-101“. Selle avatud aknast tolknevad välja viigipuu laiad lehed. Tuli välja, et see oli mingi oblastiülemuse sõiduauto. Seal istusid kaks naist ja kaks last.

- *Kas tõesti pole teil sellisel ajal muud vedada kui toalilli? Parem oleksite võinud vanureid ja lapsi peale võtta, - pöördun ma naiste poole. Nad vaikivad, pead norus. Autojuht keeras pea ära – oli näha, et ka teda vaevas südametunnistus. Meie masinad läksid lahku...*

...maanteel sõitis meile vastu „emka“. Selles oli ühe kindlustatud rajooni insener. Teen insenerile ettepaneku teha minu „polutorka“ korda, aga ise võtan ma tema masina ja jätkan teed 10.Armeesse. Mul on vaja jõuda sinna võimalikult ruttu. Kell 18.00 Ere päike valgustab teed...“

Lugege see lõik veelkord läbi, austatud lugeja. Kaks, kolm korda. Tasub lugemist. Meie ees on võti sellele, mida tavatsetakse nimetada „1941.aasta saladuseks“.

Kõigepealt teeme selgeks sündmuste aja ja koha asjaolud.

Kohtumine viigipuuga daamiga toimub Belostokist ida pool s.o rohkem kui 100 km riigipiirist, 22.juuni 1941.a päeva teisel poolel. See on umbes 12 tundi pärast lahingutegevuse algust, 4-5 tundi pärast Molotovi raadioesinemist. Sõda oli alanud ja seda teadsid juba kõik.

Üheks paljudest selle traagilise fakti tagajärgedest on see, et eranditult **KÕIK** sõiduautod kuuluvad nüüd mobiliseerimisele ja sõjaväevõimudele üleandmisele. Sõjaväeringkonna juhataja - aga tema äraolekul Lääne Erisõjaväeringkonna juhataja esimene asetäitja seltsimees Boldin – on nüüd kõikide Valgevenes asuvate sõjaväelaste ja tsiviilisikute jaoks kõrgeim võim.

Boldin kiirustab. Ja mitte kalale. Ta peab kiiresti jõudma 10.Armee staapi ja looma ning juhtima sealt rinde pealöögigruppi. Sellest, kui ruttu ja millises füüsilises seisukorras ta oma sihtkohta jõuab, sõltub sõna otseses mõtte sadade tuhandete inimeste elu.

Järeldus – Boldinil polnud mitte ainult õigus, vaid ta oli lausa **KOHUSTATUD** istuma mürisevast, ebakindlast „polutorka“ kabiinist kiire limusiini mugavale nahkistmele. Tema – Boldin – juba sõdib ning tema enesetunne pole enam ainult tema isiklik asi, mille juures ta võib üles näidata tagasihoidlikkust ja vähenõudlikkust.

Kas Boldin sai sellest ise aru? Loomulikult. Ta kordab mitu korda, et „on vaja kiirustada“ ja võtab viivitamatult endale esimese ettejuhtuva „emka“.

Aga võimsa ja töökindla valitsuslimusiini „ZIS-101“ laseb ta minema, piirdudes vaid mürgise märkusega. Millest (märkusest) hakkas häbi ainult autojuhil – kuid mitte „ZIS“-i reisijatel. Nende vastuseks oli vaikimine. Pärast seda *„läksid meie masinad lahku“*.

Põhimõtteliselt piisab sellest informatsioonist, et kindlaks teha, millisele „oblastiülemusele“ kuulusid nii see masin kui ka viigipuu ning miks see „ZIS“ ei sõitnud üksi, vaid esimesena terves sõiduautode grupis.

Selle aja Belostok oli provintsilinn 150 tuhande elanikuga, kus olid vaid mõned tekstiilitööstuse ettevõtted. Poolas oli ta idapoolne pärapõrgu, NSVL koosseisus sai temast kauge läänepoolne eelpost. „Mingisugused ülemused“ sõitsid sellistes linnakestes trammiga, suured (kohaliku mõõdupuu järgi) ülemused aga „emkaga“. Sõiduautodega oli NSVL-s alati raskusi.

Esinduslik „ZIS-101“ sai Belostokis olla vaid kolmel inimesel: Ühisomandi Eest Võitleva Partei oblastikomitee esimesel sekretäril ning NKVD ja NKGB oblastivalitsuste ülematel. Neljandat polnud ette nähtud. Ja ainult sügavasse sisemusse imbunud surmahirmuga „organite“ ees sai seletada, miks kindral-leitnant, kellel oli selja taga juba kaks „vabastusretke“ – Poolasse ja Rumeeniasse, - ei söandanud reisijaid koos viigipuuga autost välja tõsta ja „ZIS-101“ rekvireerida.

Tehes sel moel kindlaks auto ja reisijate päritolu, pöörame nüüd tähelepanu viigipuuga lillepotile.

Vabastusretked tõid endaga alati kaasa sõjaväe-, partei- ja eelkõige julgeolekuorganite ülemuste isikliku heaolu järsu kasvu. Pärast seda, kui kümnete miljonite hukkunute hinnaga saavutati võit, muutus see nähtus eriti massiliseks. Demonteeriti ja veeti Moskva lähedal asuvasse suvilasse Göringi luksuslik villa, sulatati jalutuskeppide nuppudeks ümber Hohenzollernite kuldne kroon, spetsiaalselt marssal Žukovi jaoks otsiti kogu purustatud Berliinist mingeid enneolematuid „inglise tõugu habemetega koeri“...

24.jaanuaril 1948.a arreteeritud kindralleitnant K.F.Telegini, Nõukogude vägede Saksamaa grupeeringu Sõjanõukogu liikme või lihtsamalt öeldes – G.K.Žukovi lähima abilise – elukoha läbiotsimisel leiti ja võeti ära:

„üle 16 kg hõbedast eseme, 218 villasest riidest või siidist kangast, 21 jahipüssi, palju antikvaarseid portselan- ja fajanssesemeid, karusnahku, XVII ja XVIII sajandi prantsuse ja flaami meistrite gobelääne ning teisi kallihinnalisi asju...“

1939.aastal need „õiekesed“ alles puhkesid, kuid juba Poola „vabastusretke“ ajal kadus nõukogude okupatsioonitsoonist Lvovi lähedal ameerika suursaadiku Poolas Biddli abikaasa varandus (kes oli rikkast perekonnast pärit daam), muu hulgas ka suur antikvariaadi kollektsioon. Peaaegu kaks aastat tülitasid ameeriklased selles küsimuses nõukogude välispoliitilist ametkonda palvetega asjas selgust tuua. Neid pani väga imestama asjaolu, kuidas sai „äramuudetud“ eraomandusega riigis jäljetult kaduma minna 200 (kakssada) kasti maalide, karusnahkade, vaipade, lauahõbeda ja muu kraamiga. Lõppude lõpuks katkes meie diplomaatide kannatus ja 5.juunil 1941.a teatas Välisasjade rahvakomissari asetäitja seltsimees Lozovski ameerika saadikule Steinhardtile sõna-sõnalt järgmist:

„...Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valgevenes toimus sel ajal revolutsioon. Härra saadik arvab nähtavasti, et kui inimesed teevad revolutsiooni, siis pole neil millegi muu peale mõelda kui kellegi eraomandi säilitamisele. Nõukogude valitsus ei ole härra Biddli varanduse valvur...“

Kergendades niimoodi südant, tagastasid nõukogude võimud 47 kasti ja lubasid ka ülejäänu tagastada, *„kui veel midagi leitakse“.*

Kogu see pikk loeng oli mõeldud selleks, et vaevalt oli see õnnetu viigipuu ainus väärtuslik ese Belostoki peamise ülemuse majas. 1939.aasta sügisel „toimus ka seal revolutsioon“ ja Radziwillide perekonna-lossidest läks samuti ilusaid asju kaduma.

See, et Belostoki „esimene leedi“ tassis endaga kaasa viigipuud, tõendab seda, et **teeleminek ja asjade kaasapakkimine toimus äärmiselt kiirustades, poolenisti hüsteerilises seisundis.**

Aga miks?

Mis asi siis ehmatas nii väga viigipuuga daami ja tema abikaasat? Vastata sellele küsimusele pole sugugi nii lihtne, nagu tundub esimesel pilgul. Jah, **MEIE** teame tänapäeval, mida tähendasid need lasud piiril 22.juuni 1941.a. varahommikul. Kuid kes teadis seda täpselt esimese sõjapäeva õhtul?

Kõikidest reproduktoritest tuli sama röökimine: „Aga kui meie kallale tuleb vaenlane, siis lööme me teda igal pool ja alati“. Moskvas valmistuti vägedesse Direktiivi Nr.3 saatmiseks, mille kohaselt tuli 24.juuniks lahingutegevus viia vaenlase territooriumile.

Ja mis kahtlusi võis olla selliste plaanide realistlikkuses – kui arvestada faktilist jõudude vahekorda? Ja isegi kui oli mõningaid kahtlusi, siis kust tuli see **kõikehaarav kindlus**, et nüüd tuleb tagasi vaatamata põgeneda?

Daami mees teadis tänu oma ametikohale asjade tegelikku seisu? Kuid sel juhul oleks paanikaks veelgi vähem põhjust. 10.Armee vööndis 200 km laiusel rindel tungisid peale 10 Wehrmachti jalaväediviisi. Hobustega veetava suurtükiväega, ilma ühegi tankita. Meie määrustike järgi oleks sellisel rindel pealetungimiseks vaja läinud kolm korda rohkem vägesid.

Selleks momendiks, mil viigipuu rändas koos muu kraamiga kalli auto salongi, lõpetasid Wehrmachti eelsalgad alles ülepääsude rajamist piirijõel Bugil. Isegi kui oletada, et Suur Ülemus ei uskunud Punaarmee võimalustesse mingigi vastupanu osutamiseks, polnud mingit arukat põhjust kiirustamiseks. Piirist oli Belostokini 75-100 km. Tee peal on kaks jõge: kui liikuda edelast, siis Narev, kui põhjast, siis Bebža. Olgugi, et need polnud just nii suured takistused kui Dnepr või Visla, kuid ilma sillata polnud siiski võimalik seda jalaväediviisil koos kogu oma varustusega ületada. Kuid sild on veel vaja ehitada ning kui

palju läheb aega lihtsalt selleks, et seda mööda jõuaks üle jõe Wehrmachti jalaväediviis s.o 15 tuhat inimest ja 5 tuhat hobust?

Nii et enne nelja-viite päeva polnud sakslasi Belostokki oodata. Aega asjade pakkimiseks oli küllalt. Polnud põhjust rabelemiseks ja esimese kättejuhtuva viigipuu autosse toppimiseks.

Nii et mis jõud siis täitis mõned tunnid pärast seda, kui Molotov luges raadios ette Stalini poolt kirjutatud sõnad: „Vaenlane lüüakse puruks, võit on meiega", kõik teed „*täielikus segaduses olevate inimestega, kes ei tea, kuhu ja milleks nad sõidavad või kõnnivad...*"?

Kuni autor kirjutas selle kurva jutustuse järgnevaid peatükke, andis kirjastus „Olma-press" 2002 aastal välja raamatu „15 kohtumist KGB kindrali Beltšenkoga".

See teenekas tšekist juhtis rahvaülestõusude mahasurumist Kesk-Aasias, Budapestis ja Tbilisis. Meie uurimuse jaoks on oluline see, et enne sõda oli ta Belostoki NKGB oblastivalitsuse ülem. Raamatu 129-l leheküljel väidab kindral, et oma naise saatis ta Minskisse „polutorkaga". Kui see on tõsi, siis oli viigipuu oblastikomitee esimese sekretäri Kudrjajevi või NKVD oblastivalitsuse ülema Fukini majast.

Kuidas sellega ka oli, kuid Beltšenko meenutused täiendavad 1941.a. juunisündmuste kirjeldusi eriti koloriitsete värvidega.

„...Umbes kell 6 hommikul kogunes partei Belostoki oblastikomitee büroo... oblastikomitee büroo pani ette luua tšekistide lahingugrupid, et vaenlase linnatungimise momendil õhku lasta ja purustada kaitseobjektid, sõjaväebaasid ja –laod..."

Ei mingeid oletusi! Sõja kolmandal **TUNNIL** ei kahtle Belostoki seltsimehed selles, et vaenlane jõuab linna. Isegi kiiremini kui võtab aega sõjaväeladude evakueerimine.

Ning lõpuks veidi ka viigipuust:

„...oma perekonna saatsin ma sõja esimesel päeval „polutorkaga" Minski poole. Koos nendega sõitsid ka mu asetäitjate perekonnad... Kogunemine toimus kiirustades. Nagu alati (!?) juhtub sellistel puhkudel, ununes kõige vajalikum. Näiteks ei võtnud minu naine kaasa ühtegi dokumenti, mis oleks tema isikut kinnitanud..."

Ülihuvitav detail. Kas unustas kaasa võtta – või kontrollis abikaasa põhjalikult, et naisel **poleks** kaasas mingeid tema isikuid tõendavaid dokumente?

Vaat siis on „alati nii", kui tšekist (või tema naine) suundub vaenlase tagalasse.

Või kohtumisele Nõukogude riigi töötajatega, kellel avanes (esmakordselt paljude aastate jooksul) võimalus näidata tegudega oma „armastust" vahvate tšekistide vastu...

III osa

Seitse ei saa ühest jagu

„Ma armastan meie suuri plaane...“

Kohad on seal imeilusad. Maalilised metsad – sajanditevanused tammed, pöögid, plataanid. Puhtad jõed, kus tänini on külluses kalu, viljakas maa. Aga missuguse vanaslaavi muusikana kõlavad selle maa linnade ja jõgede nimed: Gorõn, Ubort, Radomõšl, Turja, Kremenets, Slavuta, Korosten, Javorov...

Tõsi küll, Galiitsia ja Volõõnia ajalugu on kaugel inimarmastust ülistavast laulust. Hullumeelse vaenu - religioose, natsionalistliku, klassi – tuli rüüstas korduvalt seda rikast maa-ala. Siin, Zbaraži ja Berestetško juures, võitlesid Bogdan Hmelnitski kasakad raevukalt Poola šljahtaga. Siin võistlesid Babeli poolt ülistatud Esimese ratsaarmee võitlejad julmuses oma vastastega. Just siin, Dubno linna juures, langetas Tarass Bulba lühikese ja hirmsa otsuse oma lihasele pojale.

Vaat nendes ohtralt pisarate ja verega niisutatud kohtades, kolmnurgas Radehhov – Dubno – Brodõ, **toimuski 1941.aasta juuni lõpus üks Teise Maailmasõja peamisi lahinguid, XX sajandi suurim tankilahing**. Lahing, mis on tuntud (õigem oleks öelda – peaaegu tundmatu) „Edelarinde mehhaniseeritud korpuste vastulöögi“ nime all.

Enne selle „kolmanda stalinliku löögi“ asjaolude uurimist on üks väike tehniline märkus. Pärast seda, kui 1939.aastal muudeti Ida-Poola vägivaldsel teel Nõukogude Liidu läänepoolseks äärealaks ning küüditati ligi pool miljonit poolakat, „küüditati“ ka massiliselt poolakeelse kõlaga geograafilisi nimetusi maakaartidelt. Stanislavuv muutus Ivano-Frankovskiks, Žolkiev muutus Nesteroviks, Radzivilov – Tšervono-armeiskiks, Krõstonopol – Tšervonogradiks jne. Sellepärast, et kergendada kõige tähelepanelikumate lugejate elu, kes tahavad võrrelda seda teksti maakaardiga, on kõik 1941.aasta dokumentides esinevad toponüümid toodud kooskõlas kaasaegsete kohanimedega.

Nagu ka Läänerinde ratsa-mehhaniseeritud grupi traagilise Grodno juures purustamise ajaloos, algas ka Ukrainas kõik **Direktiivist Nr.3.**

Meenutame veelkord, et 22.juunil 1941.a. kell 21 h 15 min andis Kaitse rahvakomissar Timošenko käsu:

„*...Võimsate mehhaniseeritud korpuste ja kogu Edelarinde lennuväe ja teiste 5. ja 6.Armee vägedega piirata kontsentriliste löökidega sisse ja hävitada vaenlase grupeering, mis tungib peale Vladimir-Volõnski ja Brodõ suunal. 24.juuni õhtuks vallutada Ljublini rajoon“.*.

Ülejäänud Edelarinde ja Lõunarinde vägedele (26., 12., 18. ja 9.Armee) anti puhtalt kaitseloomulised ülesanded: *„...kindlustada oma positsioone ja mitte lubada vaenlase sissetungi meie territooriumile...“*

Selle direktiivi täielik tekst avaldati VIŽ-is alles 48 aastat peale selle allakirjutamist, kuid lühemas versioonis oli see ammu tuntud. Seejuures pidas iga nõukogude ajaloolane oma kohuseks (või täpsemalt öeldes oli tal selline parteiline ülesanne) laita meie peamisi väejuhte selle eest, et nad „lähtudes alusetult ülehinnatud meie vägede võimalustest, andsid ilmselgelt ebareaalse ja seetõttu ka mittetäidetava käsu“.

Hiljem, kui nõel ei tahtnud kuidagi kotis püsida (s.o tõde hakkas päevavalgele tulema), sai avalikustatud dokumentidest selgeks, et Punaarmee võimalused (koosseis, arvukus, relvastus, reservid, lahingumoona ja kütusega varustatus jne) lubasid seada ka palju suuremaid ülesandeid kui Ljublini vallutamine (kõigest 80 km piirist läänes). Siis hakkas kriitika suunitlus muutuma. Nüüd sõimati Direktiivi Nr.3 sellepärast, et seal olid näidatud täiesti ebareaalsed vastulöögi sooritamise **tähtajad.**

Näiteks üks seltsimees, suure operatiivosakonna tööstaažiga staabitöötaja, kirjutas terve artikli selle kohta, et sellise mastaabiga operatsiooni väljatöötamiseks ja ettevalmistamiseks on vaja vähemalt kuu aega, veel parem kaks kuud.

Ärme hakkame vaidlema. Austame professionaali arvamust. Kaks siis kaks.

Ainult et kes see ütles, et pealetungi planeerimine ja vägede operatiivhargnemine Lääne-Ukrainas algas alles 22.juuni 1941.a. õhtul?

Viimaseid Edelarinde (Kiievi Erisõjaväeringkonna – ESRK) sõjaeelseid plaane pole senini avalikustatud. Pole enam seda riiki, mille koosseisu kuulus Kiievi ESRK territoorium. Ammu on surnud kõik agendid-illegaalid, kes varustasid nende plaanide väljatöötajaid luureinformatsiooniga. Ammu on läinud ümbersulatamisele nendes plaanides mainitud sõjatehnika. Paljukordselt on muutunud nende kuuekümne möödunud aasta jooksul teedevõrgu läbilaskevõime, mis on neis plaanides mainitud...

Ühesõnaga – on ära langenud kõik vähegi mõistlikud põhjused nende kollatanud lehekülgede saladuses hoidmiseks.

Aga ei – tihedad parteilaste-ajaloolaste read manavad tuld ja tõrva kaela „ülejooksikule ja äraandjale“ Rezunile-Suvorovile, kuid Suure Plaani saladust hoiavad nagu nõela Surematu Kaštšei eluga, mis on teatavasti munas, aga muna on puuõõnes, puuõõs aga mere taga ja nii edasi...

Kuid nõel kipub vastupandamatult kotist välja. 1991.aasta lõpus, kergel peataoleku hetkel, mis haaras KP-GB tegelasi, kui nad nägid „raudset Feliksit“ õõtsumas terastrossi otsas mitmetuhandelise raevunud rahvahulga kohal, ilmus „arhiivi GULAG-st“ avalikkuse ette üks väga huvitav dokument: „Kaalutlused Nõukogude Liidu strateegilise hargnemise plaani kohta sõjaks Saksamaa ja tema liitlastega“.

Dokument oli kirjutatud ühes eksemplaris Punaarmee Kindralstaabi Operatiivosakonna ülema asetäitja kindralmajor (tulevane marssal ja Kindralstaabi ülem) Vassilevski poolt. Tekstis on Žukovi või Vatutini käega tehtud parandusi. Kirjutamise kuupäeva pole näidatud, pealdises on ainult kuu – mai 1941.a. Timošenko ja Žukovi allkirju pole, Stalini resolutsiooni pole dokumendil samuti.

Ärme kaldume teemast kõrvale selle diskussiooni üle arutamiseks, mis algas peale selle (ilma liialduseta) sensatsioonilise dokumendi avaldamist. Seda enam, et publiku peamine tähelepanu oli suunatud mitte operatiivsetele kaalutlustele, vaid täiesti tavalisele (kui lähtuda tervest mõistusest, aga mitte propagandistlikest loosungitest) fraasile:

„Ma pean vajalikuks mitte mingil juhul anda initsiatiivi saksa väejuhatuse kätte, ennetada vaenlast ja rünnata saksa armeed sel momendil, mil ta on veel hargnemise staadiumis“.

Mõte on täiesti selge ja nõukogude sõjalise juhtkonna jaoks sugugi mitte uus. Näiteks teatas K.A.Meretskov (sel ajal Leningradi SRK juhataja) juba 1939.a. aprillis ringkonna Sõjanõukogu poolt korraldatud staabimängu arutelul esinedes:

„...sel momendil, kui meie vastased mobiliseerivad oma armeed, veavad oma vägesid meie piiride poole, ei hakka me käed rüpes istuma ja ootama. Meie operatiivne ettevalmistus, meie vägede ettevalmistus peab olema suunatud sellele, et kindlustada vaenlase täielik kaotus juba sel perioodil, kui ta ei pole veel jõudnud kogu oma jõude kokku korjata...“

Nõukogude ajalooteaduse korüfeed on juba jõudnud kõikidele, kes on veel suutelised neid kuulama, seletada, et need maikuu „Kaalutlused“ on ainult mustand, paberilipakas (mis tegelikult on kokku 15 lehel koos nelja lisaga ja seitsme kaardiga), mille kindral Vassilevski koostas lihtsalt ajaviiteks, naljapärast, harjutuse mõttes, põhitööst vabal ajal. Ärme hakkama raiskama aega sellisel tasemel „diskussioonile“, vaid lihtsalt võrdleme neid käsitsi kirjutatud „Kaalutlusi“ ühe teise, allkirjastatud ja kõikide formaalsuste kohaselt vormistatud dokumendiga (autor on näitlikuse huvides rõhutanud olulisi kohti).

Niisiis, maikuu (1941.a.) „Kaalutlused strateegilise hargnemise plaani kohta“:

*„...Punaarmee vägede esimeseks **strateegiliseks eesmärgiks** seada – saksa armee peajõudude purustamine, mis koonduvad lõuna pool Bresti-Demblini liini ning jõudmine 30-ks operatsioonipäevaks Ostrolenka, Narevi jõgi, Lovitši, Lodzi, Oppelni ja Olomouci liinile...*

***Lähim ülesanne** – purustada saksa armee Visla jõest ida pool ja Krakovi suunal, jõuda Visla jõeni ja vallutada Katovice rajoon. Milleks on vajalik: **Edelarinde jõudude pealöök** anda Krakovi-Katovice suunas...*

*...**abilöök Läänerinde vasaku tiivaga anda**... eesmärgiga siduda Varssavi grupeeringut ja koostöös Edelarindega hävitada vaenlase **Ljublini** grupeering...*

...Läänes hargnevate rinnete koosseis ja ülesanded:

*...**Edelarinne** – rinde parema tiiva armeede kontsentrilise löögiga piirata ümber ja hävitada vaenlase ida pool Visla jõge Ljublini rajoonis asuv peamine grupeering; üheaegselt löögiga Senjava, Peremõšli, Ljutoviski rindel purustada vaenlase jõud Krakovi ja Sandomierzi-Kielce suunal ja hõivata Krakovi, Katovice, Kielce rajoon...“*

Aga siin on teine (väga mahukas, üksikajalikult välja töötatud) salajane dokument:

„Kiievi ESRK staabiülema esitis Edelarinde Sõjanõukogu otsusele 1940.aasta hargnemise plaani kohta“.

Kõigepealt hindame väärikalt seda **vapustavat pealkirja!** 1940.aasta dokumendis on juba kasutatud terminit „Edelarinne“! Aga nüüd uurime lähemalt selle sisu:

„...Edelarinde ülesanded:

*Lähim **strateegiline ülesanne** – purustada koostöös Läänerinde vasaku tiivaga Saksamaa relvajõud, mis asuvad Ljublini, Kielce, Radomi ja Krakovi rajoonis ning jõuda 30-ks operatsioonipäevaks Pilica jõe, Petrokovi, Oppelni, Neustadti rindejooneni...*

***Lähim ülesanne** – koostöös Läänerinde 4.Armeega piirata ümber ja hävitada ida pool Vislat asuv vaenlane, jõuda operatsiooni 10-ks päevaks Visla jõeni ja arendada pealetungi Kielce-Krakovi suunas.*

Paremal on Läänerinde (staap on Baranovitšis) ülesandeks – vasakul tiival asuva 4.Armee löögiga Drogitšini-Sedletsi-Demblini suunas ***aidata kaasa Edelarindele*** *vaenlase* ***Ljublini*** *grupeeringu purustamisel...“*

Igaüks, kes viitsib leida Poola kaardil kõik ülalmainitud linnad, võib veenduda selles, et neis dokumentides kirjas olevad ülesanded kattuvad täielikult nii eesmärkides, tähtaegades kui ka piirjoontes. Peale selle on näha ka selged tekstilised kokkusattumused. Kõige järgi arvestades töötati need dokumendid välja tihedas koostöös ja mingite ühiste esialgsete direktiivide alusel.

Seega planeeriti pealetungi Ljublinile **vähemalt kuus kuud** enne saatuslikku 22.juunit 1941.a. Kusjuures 1940.a. detsembrikuu dokumendis planeeriti moodustada Lvovi-Javorovi-Nesterovi rajoonis eriline „ratsa-mehhaniseeritud armee“, mis pidi 5.Armeega koostöös põhja suunas peale tungima ja vallutama Ljublini „operatsiooni kolmandaks päevaks“.

Ja ka siin näeme me kokkusattumusi nii vormis kui sisus 22.juuni õhtul välja antud Direktiiv Nr.3-ga.

Peale selle (ja seda on väga oluline märkida) oli Direktiiv Nr.3 Edelarinde ennesõjaaegsete plaanidega võrreldes väga ettevaatlik, mõõdukas ja tagasihoidlik. Nii oli detsembrikuise plaani kohaselt löök Ljublinile **vaid üks mitmest löögist**, mis planeeriti anda Edelarinde jõududega. Kusjuures rinde 11 tankidiviisist ja 13 tankibrigaadist planeeriti Ljublini pealetungile kaasata kõigest 6 diviisi ja 3 brigaadi. Teistele Edelarinde armeedele olid 1940.a. detsembriplaanis antud sama suured ülesanded.

Pealetungi 10-12-ks päevaks pidid 6., 26. ja 12.Armee väed välja jõudma Visla ja Dunajetsi jõe joonele (pealetungi sügavus 120-130 km) ja hõivama ülepääsud nendel jõgedel Sandomierzi ja Tarnuvi juures.

„Ja mis siis? – vaidleb meile vastu umbusklik lugeja. – See kõik ei tõesta veel midagi“. Ja tal on täielik õigus. Igas staabis – ja seda enam tohutu suure, hambuni relvastatud Nõukogude Liidu Kindralstaabis – töötatakse välja terve rodu igasuguseid erinevaid plaane. Millest suurem osa pärast hävitatakse ettenähtud korras, Eriosakonna esindaja allkirjaga. Nii et äkki lükkas seltsimees Stalin ülalmainitud väejuhatuse plaanid tagasi kui „NSVL muutumatult rahuarmastava välispoliitikaga vastuolus olevad“ ja käskis hoopis kaevikuid kaevata ja muul moel kaitset tugevdada?

Ei. See on ekslik arvamus, mis ei vasta ajaloolisele tõele. Punaarmee laiaulatusliku pealetungi plaanid „Lvovi eendi“ territooriumilt Lõuna-Poolasse olid kinnitatud ja võetud täitmisele. Seda ei kinnita mitte paberid (mida saab võltsida) või memuaarid (mida teinekord kirjutatakse südametunnistuseta inimeste poolt „tellimuse järgi“), vaid **FAKTILINE** vägede paigutus ja hargnemine 1941.aasta kevadel-suvel.

„Pursui, kätte jõuab sinu viimane tund...“

Vastavalt ennesõjaaegsetele plaanidele planeeriti Nõukogude Liidu läänepiiridel nelja rinde loomist: Põhja-, Loode-, Lääne- ja Edelarinne. Kolme esimese rinde vahelisteks piirideks olid lihtsalt värvilise pliiatsiga tõmmatud piirijooned, mis asusid väga salajasel kaardil väga hästi valvatud seifis. Kuid Edelarindel olid täiesti konkreetsed looduslikud piirid.

Edelarinde põhjatiiba kattis kindlalt Pripjati soode vöönd, mis kulges otsejoones läänest itta, Brestist Mozõrini 400 km sügavusel NSVL-u territooriumil. Seda vööndit kutsuti Polesjeks - see oli soostunud mets, mis oli läbi lõigatud sadade väikeste jõekestega ning absoluutselt läbimatu tolle aja lahingutehnikale. Räägitakse, et seal oli külasid, kus ei nähtud kolmeaastase okupatsiooniaja jooksul ühtegi saksa sõdurit.

Rinde lõunatiib ulatus Doonau deltani (mis oli sama läbimatu suurte ja väikeste jõeharude rägastik) ja Musta mere kallasteni. Seega kujutas Edelarinde territoorium endast isoleeritud, teistest naabritest eraldiseisvat sõjatandrit.

1940.a. detsembriplaani järgi pidi sellel sõjatandril olema järgmised **seitse armeed** (põhjast lõunasse): 5.A, 19.A, 6.A, 26.A, 12.A,18.A ja 9.A, mille koosseius olid **76 laskur- ja 7 ratsaväediviisi.**

1941.a maikuu „Kaalutlused strateegilise hargnemise plaani kohta“ järgi planeeriti Edelarindele koondada **kaheksa armeed** (mida pole numbrite järgi ära toodud), mille koosseisus oli **74 laskur- ja 5 ratsaväediviisi. Faktiliselt** oli 1941.a juuni lõpus lõuna sõjatandril **kaheksa armeed**. Kuus armeed esimeses ešelonis piiri äärs (põhjast lõunasse): 5.A, 6.A, 26.A, 12.A, 18.A ja 9.A. Sügaval rinde operatiivtagalas laaditi maha veel kaks armeed: 16.A Šepetovka rajoonis ja 19.A Tšerkassõ - Belaja Tserkov rajoonis. Kokku oli lõuna sõjatandril **62 laskurdiviisi** (32 Edelarinde koosseisus, 13 Lõunarinde koosseisus ja 16 19.A ja 16.A koosseisus) ning **5 ratsaväediviisi.**

Järeldus on lihtne – „plaani“ ja „fakti“ sarnasuses pole mingit kahtlust.

Nüüd hakkame hindama Punaarmee peamise löögijõu – tanki- ja motoriseeritud diviiside – arvukust.

Detsembrikuu plaani järgi pidi Edelarinde koosseisu kuuluma 11 tankidiviisi ja 13 tankibrigaadi, 5 motoriseeritud diviisi ja 6 motoriseeritud brigaadi. Otseselt on 1940.a detsembri- ja 1941.a maiplaani selles suhtes võimatu võrrelda – 1941.aasta veebruaris muudeti radikaalselt tankivägede struktuuri, brigaadid likvideeriti ning kõik tankidiviisid koondati 29 mehhaniseeritud korpuse koosseisu. Kuid üks asi on ilmselge – detsembrikuise plaaniga võrreldes kasvas mehhaniseeritud vägede grupeering lõuna sõjatandril tunduvalt ning pidi nüüd koosnema **28 tanki- ja 15 motoriseeritud diviisist** (NSVL lääneosas dislotseerus üldse 40 tanki- ja 20 motoriseeritud diviisi). Sel moel muutus lõunasuund (Krakovi-Katovice suunas) 1941.aa. maikuu plaanis pealöögi suunaks.

Faktiliselt oli lõuna sõjatandril sõjategevuse alguseks kolmteist mehkorpust. Siin on nende numbrid: 22., 4., 15., 8., 16., 18. ja 2. armeede esimeses ešelonis, 9., 19. ja 24. Edelarinde juhatuse reservis ning 5., 25. ja 26. olid 16.A ja 19.A koosseisus.

See gigantne grupeering koosnes 26 tanki- ja 13 motoriseeritud diviisist. Lisaks saabus koos 16.Armeega Šepetovka-Slavuta rajooni ka 57.üksik tankidiviis (Mongooliast). Kokku: **27 tankidiviisi ja 13 motoriseeritud diviisi.**

Küll on kahju, et seda informatsiooni ei kantud tol ajal Hitlerile ette! Võib-olla oleks ta sel juhul ennast neli aastat varem maha lasknud...

Teeme esimesed kokkuvõtted. Punaarmee tegelik grupeering lõuna sõjatandril vastas üsna täpselt ennesõjaaegsetele plaanidele. Seda esiteks.

Teiseks. Selline vägede dislokatsioon – selgelt väljendunud ühes suunas kontsentreerumisega – ei saanud kujuneda juhuslikult, „iseenesest“. Kahtlematult oli olemas mingi plaan, millega vastavuses hargneski mitmemiljoniline armee. See plaan vastas kui mitte just kõigis detailides, siis vähemalt suuremalt ja peamiselt osalt nendele mustanditele, mis mingi ime läbi on arhiivides säilinud ja veel suurema ime läbi avalikustati.

Ja isegi kui ühtegi neist dokumentidest poleks avaldatud, oleks Suure Plaani iseloomu ja eesmärke ka ilma nendeta kerge kindlaks teha. Piisaks sellest, kui asetada lõuna sõjatandri geograafilisele kaardile Punaarmee mehkorpuste asukohad ja näidata ära nende komplekteeritus. Ja kõik ilmub kohe nähtavale nagu ilmutusvannis oleval fotol.

Niisiis, armee esimeses ešelonis asusid (põhjast lõunasse, Kovelist Tiraspolini) järgmised mehkorpused:

Mehkorpuse number	Tankide arv	Sealhulgas T-34 ja KV
22.MK	712	31
15.MK	749	136
4.MK	979	414
8.MK	899	171
16.MK	478	76
18.MK	282	0
2.MK	527	60

Sellest tabelist saab täiesti selgeks kolmest mehkorpusest koosneva võimsa löögigrupeeringu olemasolu, mille teljeks on 4.MK – see mehkorpus oli tankidega komplekteeritud peaaegu 100 % ettenähtud koosseisust, aga uusimaid raske ja keskmisi tanke oli seal peaaegu sama palju kui kõikides ülejäänutes korpustes kokku (operatiivreservis olevates 9.MK, 19.MK ja 24.MK-s olid vaid mõned üksikud uued tankid).

Sulgudes märgime, et kõik Punaarmee tankivägede ennesõjaaegset koosseisu ja komplekteeritust puudutavad arvud on ainult orienteeruvad. Korda ja selgust oli seal väga vähe. Ülaltoodud tabel on koostatud soliidse monograafia andmete järgi, aga näiteks endise 8.MK komandöri Rjabõševi mälestustes on toodud tankide arvuks 932 tükki, Kiievi Suure Isamaasõja muuseumi andmetel oli 8.MK koosseisus 813 tanki, kõige esimeses nõukogude mehkorpuste arvukust puudutavas artiklis (avaldati VIŽ, 1989, Nr.4) oli toodud arvuks 858 tk.

Samasugune situatsioon oli ka teiste korpustega.

Vaatame nüüd, kuskohas asus 22.juuni 1941.a hommikul võimas 4.MK?

Lvov-Nesterovi rajoonis. See tähendab **täpselt seal**, kuhu tuli „detsembriplaani" kohaselt koondada „ratsa-mehhaniseeritud armee", mis oli ette nähtud pealetungiks Ljublinile. 60 km kaugusel Lvovist, Drogobõtš-Sambori rajoonist, avastame me 8.MK, aga 100 km Lvovist loodes, Brodõ-Kremenetsi rajoonis, dislotseerus 15.MK.

Sellest lähterajoonist võis tankikiil ühesuguse eduga tungida peale Tarnuvi, Sandomierzi või Ljublini suunas. Vahemaa Drogobõtš-Lvov-Brodõ rajajoonelt nende kolme Poola linnani oli praktiliselt ühesugune: 175-200 km. Maastiku eripära tõttu oli kõige sobivam Ljublini suund – pealetungiva tankilaviini teel ei olnud ühtegi suurt jõge, pealetungi marsruut satub täpselt Vepši ja Sani jõgede vahelisse koridori.

Nii et missugusest „kiirustamisest" või „ebareaalsusest" seoses Direktiiv Nr.3-ga korrutasid kõik need aastad meie propagandistid? Ljublini suunas pealetungimiseks **oli vaja ainult üht – KÄSKU**.

Vaat see käsk antigi 22.juuni 1941.a õhtul.

Käsu andmine on lihtne. Aga kas Punaarmee kõrgem ülemjuhatus hoolitses selle eest, et pealetungivööndis oleks loodud „teaduslikult" nõutud pealetungiva poole kolmekordne ülekaal?

Ei. Kolmekordset ülekaalu ei olnud. Vastaspoolte jõudude vahekord väljendus hoopis teistsugustes arvudes.

Arvestada võib mitut moodi. Näiteks võib arvestada nende Punaarmee ja Wehrmachti tankivägede koosseisu, mida **kasutati kogu lõuna sõjatandril.** See on küllaltki arukas asjale lähenemine. Vahemaad Lääne-Ukrainas polnud enam nii suured kui Siberis, vaid juba „euroopalikud". 16.MK, 18.Mk, 9.MK ja 19.MK dislotseerumiskohtadest (vastavalt Tšernovtsõ, Mogiljov-Podolsk, Novograd-Volõnsk ja Berditšev) oli Lvovini kõigest 250-300 km.

Isegi kui liikuda mööda põldu kilpkonnakiirusega 15 km/h, oleks võimalik selline vahemaa katta kõigest 20 mototunniga. See teeb kaks-kolm päeva mõõdukat marssi. Tegelikkuses aga sai seda rännakut mööda

kuivi juunikuiseid teid 18-ne tunni pikkuse valge päevaga sooritada palju kiiremini. Lõpuks olid ju olemas ka raudteed. Lvovi, Galiitsia ajaloolisse keskusesse, suundus viis raudteed, mida mööda oleks saanud mehkorpuseid sinna vedada ükskõik millisest Ukraina punktist, säästes sellega tankide kallihinnalist motoressurssi.

Sellise arvestuse kohaselt oleks Nõukogude väejuhatus saanud Wehrmachti 1.tankigrupi **728 tanki** ja Rumeenia armee ainukese tankibrigaadi **60 tanki** vastu panna **5617 tanki**.

See on **SEITSMEKORDNE** arvuline ülekaal. Ning see arv on tegelikkusest tunduvalt väiksem. Me ei arvestanud siin kergeid tanke, mis kuulusid Punaarmee laskur- ja ratsaväediviiside koosseisu (Wehrmachti jalaväediviisides polnud ühtegi tanki). Me ei arvestanud **üle tuhande** kahuriga soomusautot, mis olid relvastatud (nagu ka kõik nõukogude kerged tankid) 45-mm kahuriga 20K, mis suutis läbistada ühe kilomeetri kauguselt iga saksa tanki küljesoomuse. Lõpuks ei arvestanud me ka ligi **kahte tuhandet tanki**, mis kuulusid 16. ja 19.Armee koosseisu, mis esialgse plaani järgi koondati Paremkalda Ukrainasse, Edelarinde tagalasse.

Võib arvestada ka teistmoodi – mis on lähemal karmile ajaloolisele reaalsusele. Faktiliselt võtsid sõja esimesel nädalal Lääne-Ukrainas lahingutegevusest osa **ainult kuus** mehkorpust: 22.MK, 15.MK, 4.MK, 8.MK, 9.MK ja 19.MK

Neli mehkorpust (16.MK, 18.MK, 24.MK ja 2.MK) praktiliselt ei tegutsenud või põletasid niisama bensiini kaootilistes ümberdislotseerumistes. Vaevalt võib sellist korralagedust pidada „objektiivseteks asjaoludeks“, kuid reaalses elus toimus kõik just nii. Teisest küljest jälle ei seganud ka rumeenia tankid (õieti küll prantsuse päritolu Esimese Maailmasõja aegsed monstrumid) mitte kedagi ning ka need võib arvestusest välja jätta. Sellise lähenemise korral (ning endiselt soomusautosid mitte arvestades) jõuame me **jõudude vahekorrani 1 : 5,5.**

Missuguse teise direktiivi, peale käsu minna otsustavale pealetungile, võisid sellise arvulise ülekaalu puhul anda Timošenko ja Žukov?

Infoks: 1944.aasta juulis enne Lvovi-Sandomierzi pealetungioperatsiooni algust oli 1.Ukraina rinde koosseisus 2200 tanki ja iseliikuvat suurtükki, nende vastas seisvate saksa armeede koosseisus aga 900 tanki ja ründesuurtükki. Eriti umbusklike lugejate jaoks tsiteerime katkendit „Suure Isamaasõja lühiajaloo“ tekstist (kust me need arvud võtsime):

„...see oli ainus juhus sõja ajal, kus ühele rindele (s.o teisi jõude ja teisi tanke Lääne-Ukrainas 1944.aasta suvel ei olnud!. –M.S) *tehti ülesandeks terve vaenlase armeegrupi purustamine...“*

Kuid äkki olid meil 1941.aasta juunis halvad tankid? Vananenud, „mida ei saanud võrreldagi“ vaenlase tankidega?

Nõukogude teadlased, isegi mitte „dotsendid koos kandidaatidega“, vaid akadeemikud koos kindralitega, vastavad tohututes kogustes kirjutatud artiklites, raamatutes ja memuaarides veendunult ka sellele küsimusele – meie „vana tüüpi“ tankid (s.o T-26, BT, T-28) olid mitte ainult halvad, vaid VÄGA halvad. Nii halvad, et paljude aastakümnete jooksul akadeemikud **isegi ei arvestanud neid** vastaspoolte üldises balansis.

Kes küll ei harjutanud oma kätt ja sulge selles omaenda rahva desinformeerimise kampaanias! Ka Võidu Marssal ise (*s.o G.Žukov. – Troll*) kurvastab oma üldtuntud „Meenutusi ja mõtisklusi“ raamatus meie tankide armetuse üle:

„...nad olid vähese manööverdusvõimega ja suurtükitule jaoks kergesti purustatavad... töötasid bensiinil ja olid seega kergesti süttivad... nad olid ebapiisavalt soomustatud...“

Meie ees on väike kirjanduslik šedööver. Süüdistada Žukovit valetamises on võimatu. Kõik, mis ta ütles, on viimse täheni õige. Iga tank siin maailmas on „kergesti purustatav“ (võrreldes näiteks raudbetoondotiga) ja „vähese manööverdusvõimega“ (võrreldes helikopteriga). Oleneb millega võrrelda!

Tark Žukov ei hakanud nõukogude tanke võrdlema saksa tankidega. Ta ei väida kuskil, et saksa tankid olid „väga hea manööverdusvõimega ja mürsukindlad“ või et nende mootor töötas mingi muu kütusega kui „kergestisüttiv bensiin“. Kuid võib mitte kahelda selles, et tuhandest inimesest, kes neid suure väejuhi „memuaare“ lugesid, said 999 sellest lõigust just niimoodi aru, et meie tankid – need olid rämps ja „kirstud“, aga saksa tankid olid palju paremad. Vaat see ongi meistritöö!

Aga kindral Vladimirski kirjutab oma paksus, akadeemiliselt soliidses raamatus lihtsalt ja keerutamata: *„Saksamaa omas Nõukogude Liidule kallaletungi alguseks vaieldamatut üleolekut kvaliteedis meie tankide suhtes“*.

Vaat nii – „omas vaieldamatult“.

Ainult et kes mida „omas“ - Saksamaa omas üleolekut kvaliteedis meie tankide suhtes või „omas“ parteiline propaganda palju aastaid meie ajusid?

„Soomus on tugev ja meie tankid on kiired...“

Alustame lihtsast. Määratlustest. Mida üldse mõista fraasi „saksa tankid olid meie omadest paremad“ all? Missugused saksa tankid olid paremad missugustest nõukogude tankidest? Viietonnine kahe kuulipildujaga tankett Pz-I oli parem raskest KV-st, millel oli kolmetolline (76-mm) kahur? Usun, et seda ei hakka väitma isegi kõige paadunumad propagandistid. Või käib jutt sellest, et parim saksa tank Pz-III oli parem meie 1934-l aastal tootmisest maha võetud T-27 kergetankist? See on muidugi tõsi, kuid milleks neid võrrelda?

Autori arvates on NSVL ja Saksamaa tankipargi kvaliteedi korrektne hindamine võimalik ainult siis, kui järgida vähemalt (miinimum) kahte tingimust:

- võrreldavad tankid peavad olema ühesuguse funktsionaalse eesmärgiga s.o „ühest klassist“
- tingimata on vaja näidata iga klassi tankide arvu tankipargi üldmahust

Lähtudes neist täiesti loomulikest nõudmistest, alustame vastasseisvate tankigrupeeringute tehnika võrdlevat analüüsi.

Ainus Wehrmachti tankigrupp lõuna sõjatandril (1.TG) koosnes 9., 11., 16. 13. ja 14.tankidiviisist ning tema relvastuses oli 728 tanki.

Taktikalis-tehniliste omaduste ja funktsionaalse eesmärgi poolest võib need jagada NELJA klassi:

- tanketid
- head kergetankid
- suurtükitoetuse tankid
- head keskmised tankid

Tankettide klassi asetame me **8 ühikut Pz-I, 211 PZ-II ja 54 nn „komandöritanki“, kokku 273 tanki** (mis moodustab **38 %** 1.TG tankide üldarvust). Niimoodi kirjeldab nende „ähvardavate sõjamasinate“ loomise ajalugu saksa tankivägede looja ja peamine ideoloog Heinz Guderian:

„...me pidasime vajalikuks luua algul sellised tankid, mida oleks võimalik kasutada õppeeesmärgil... see tankitüüp lubas paigutada pöördtorni ainult kuulipildujad. Selliseid tanke, mis said nimeks Pz-I, oli võimalik valmistada juba 1934.aastal ning neid sai kasutada õppemasinatena seni, kuni saavad valmis lahingutankid... keegi ei osanud muidugi 1932.aastal ette näha, et meil tuleb nende väikeste õppemasinatega lahingusse astuda...“

Muideks, Pz-I-l olid ka täiesti selged väärtused! Vaat kuidas kirjeldab Guderian neid eeliseid, mis olid uutel tankidel võrreldes kartongist ja vineerist makettidega, mida seni Reichswehri õppustel kasutati:

„...koolipoisid, kes varem torkisid meie makettidele oma pliiatsitega auke sisse, et näha „mis seal sees on“, olid nüüd meie uutest soomusmasinatest rabatud...“

Vaat niimoodi. Ei teadnud neeetud fašistid, et neid ei oota ees mitte pliiatsiga koolipoisid, vaid punaarmeelane Sereda kirvega.

„Uljaspea lähenes tankile mööda kraavi tagalast, ronis siis ruttu selle peale ja viis sapöörikirve löökidega rivist välja kuulipilduja ning kogu vaenlase tanki meeskonna“. See pole „Pravda“ juhtkiri, vaid lõik armeekindral D.D.Leljušenko memuaaridest.Suure Isamaasõja kuulsusrikas väejuht lõpetas sõja Prahas 4.Kaardiväe tankiarmee juhataja ametikohal ja tundis saksa tanke mitte ainult piltide järgi. Ja ka kommunistlik noor Ivan Pavlovits Sereda pole väljamõeldud isik, vaid reaalne sõjast osavõtja, kes sai oma kangelasteo eest Nõukogude Liidu Kangelaseks ning kellele püstitati mälestussammas tema kodukanti Galitsinovka külla.

Jätkame aga Guderiani memuaaride lugemist:

„...seoses sellega, et põhiliste tankitüüpide seeriatootmise alustamine venis pikema aja peale, kui me arvestasime, võttis kindral Lutz vastu otsuse ehitada veel üks vahepealne tankitüüp, mis oli relvastatud 20-mm automaatkahuri ja ühe kuulipildujaga...“

Millega võib võrrelda neid saksa tankette? Kuna Punaarmee relvastuses lihtsalt polnud halvemat tanki kui vananenud ja sõja alguseks juba tootmisest maha võetud T-26, siis sellega võrdlemegi saksa Pz-II:

Tabel 1

Tankid	Kaal t	Mootori võimsus h.j	Soomus mm ees/külg	Kiirus km/h	Käiguvaru km	Kahuri kaliiber mm	Hävitamise distants m
Pz-II	9,50	140	30/20	40	190	20	500
T-26	9,75	90	15/10	35	170	45	1200

Laias laastus võib öelda, et nad „väärivad üksteist“. Väikese võimsusega mootorid, väike käiguvaru, ainult kuulikindel soomustus – tüüpilised 30-ndate aastate alguse kergetankid.

Kuigi Pz-II esisoomus oli kaks korda paksem kui T-26-l, ei muutunud tank seetõttu veel mürsukindlaks. Seda demonstreerib ilmekalt tabeli viimases lahtris olev arv. T-26 peal olev 45-mm kahur 20K läbistas sellise soomuse kindlalt 1200 meetri kauguselt, samal ajal kui saksa 20-mm kahur KwK-30 säilitas T-26 soomuse läbistamiseks vajaliku mürsukiiruse ja energia ainult 300-500 meetrise distantsini.

Sellised relvastuse ja soomuskaitse parameetrid lubasid nõukogude tankil (kui teda kasutati taktikaliselt õieti) praktiliselt karistamatult Pz-II hävitada.

Vähemalt kirjeldas kindral Pavlov Punaarmee kõrgema juhtkonna 1940.a. detsembrikuisel nõupidamisel just niimoodi saksa tankide vastu võitlemise **praktilist kogemust**:

„...Hispaania sõja kogemus õpetas sakslasi ja näitas neile, milliseid tanke on vaja, kuna saksa kergetel tankidel polnud vabariiklaste kahuriga relvastatud tankide (s.o meie T-26 ja BT-5) *vastu võitlemisel mingit lootust ja neid hävitati armutult...“*

Tasub ka märkida, et oma ballistilistelt omadustelt jäi saksa Pz-II „kahur“ veidi alla nõukogude 14,5 mm Degtjarjovi tankitõrjepüssile. Seega oleks ehk Pz-II täpne nimetus pidanud olema „iseliikuv tankitõrjepüss koos kuulipildujaga“.

Tanki peamiste ülesannete – vaenlase tulevahendite ja elavjõu hävitamine - lahendamiseks ei kõlvanud Pz-II-le asetatud 20-mm kahuri mürsuke üldsegi, samal ajal kui meie põhilise tankikahuri 20K jaoks oli välja töötatud „normaalne“ kildmürsk kaaluga 1,4 kg. Peale selle oli iga kümnes T-26 (täpsemalt 1335 tanki 11 302-st väljalastud T-26 tankide üldarvust) relvastatud raske leegiheitjaga KS 24/25, millel oli varuks 350 liitrit põlevainesegu. Seda sai kasutada kaevikutes või kergetes välikindlustustes varjuva vaenlase „väljapõletamiseks“.

Nüüd jääb vaid üle hinnata tankide kogust. Wehrmachti 1.TG koosseisus olevate **219 tanketi** vastu oli ainuüksi Kiievi ESRK vägede koosseisus 1.juuni 1941.a. seisuga **1894 T-26 tanki!** Selles tankiklassis oli **jõudude vahekord 1 : 8,6.**

Peale selle oli ringkonnas veel 651 ujuvtanki T-37/ T-38/ T-40. Mõnikord asetatakse neid sõjaajaloolises kirjanduses ühele pulgale saksa Pz-I tankidega. Meie arvates on selline võrdlemine täiesti kohatu. Suurtükirelvastuse puudumine luuretegevuseks ettenähtud roomikutega amfiibmasinal on mõistetav ja õigustatud. Luurel pole vaja kahuriga „müristada“, aga võimalus ületada jõgesid ujudes tegi T-37/ T-38-st unikaalse lahingumasina. Kasutada neid ujuvtanke „liinitankidena“ polnud kellegil plaanis ja need olidki sellepärast laskur- ja tankidiviiside luureüksuste relvastuses.

Nüüd lähme teise kategooria juurde: **„head kergetankid“.**

Wehrmachti tankivägedes kuulusid siia klassi kahtlematult **Pz-III D,E ja F-seeria** tankid, mis olid relvastatud 37-mm kahuriga. 1.TG koosseisus oli neid tanke täpselt **100 tükki**.

1936.aastal „Daimler-Benzi“ firma poolt välja töötatud lahingumasin oli tõesti hea.

Mugavused, mida konstruktorid olid loonud ekipaaži tööks, võisid olla eeskujuks teistele. Neid ei olnud ühelgi tolle perioodi nõukogude, inglise või ameerika tankil.

Viieliikmelise ekipaaži koosseisus oli sihturi ülesannetest vabastatud tankikomandör, kelle käsutuses oli spetsiaalne komandöritorn, kus olid 360 kraadilist nähtavust võimaldavad optilised seadmed.

Ja siiski polnud sõidumugavus tanki peamiseks väärtuseks. Nagu täiesti täpselt lauldi üldrahvalikus populaarses laulukeses *(„Soomus on tugev ja meie tankid on kiired ja teab vaenlane meie tule jõudu...“),* oli tanki peamisteks omadusteks - **soomus, liikuvus ja relvastus.**

Neist kolmest parameetrist vähemalt kahes ei kaotanud meie hea kergetank **BT-7** sugugi „kolmele“.

Tabel 2

Tankid	Kaalt	Mootori võimsus h.j	Soomus mm ees/külg	Kiirus km/h	Käiguvaru km	Kahuri kaliiber mm	Hävitamise distants m
Pz-III E	19,5	300	30/30	40	165	37	700
BT-7	13,8	450	22/10	52/72	230/500	45	1200

Vaatamata paksemale soomusele jäi saksa tank relvastuse ja soomuskaitse parameetritelt ilmselgelt oma vaenlasele alla. Meie BT võis hävitada Pz-III kilomeetri kauguselt, jäädes ise seejuures suhteliselt ohutusse olukorda. Nagu ka Pz-II puhul oli 30-mm esisoomuse valik Pz-III puhul selge viga – mürsuvastase kaitse tekitamiseks oli sellest liiga vähe, aga tavalise laskurrelvastuse kuulide vastu jällegi ülearu paks.

No aga kõikide liikumisomaduste poolest oli ratas-roomiktank BT-7 parim tank maailmas. Isegi roomikutel arendas ta tolle epohhi tankide jaoks uskumatut kiirust 52 km/h ja võis ühe tankimisega läbida poolteist korda pikema vahemaa kui Pz-III. Isegi teedeta maastikul liikus BT tolle epohhi tankide jaoks kättesaamatu kiirusega 35 km/h s.o peaaegu 10 m/s.

Kuid ka see polnud veel piir. 1940.aastal lasti seeriatootmisse BT-7M. See tank oli varustatud 500 hj võimsusega **diiselmootoriga**. Lisaks üldtuntud diiseltanki eelistele (diiselkütus ei plahvata ja ka süüdata pole seda nii lihtne) lubas palju võimsama ja ökonoomsema mootori paiutamine viia maksimaalkiiruse roomikutel kuni 62 km/h ja käiguvaru kuni 400 kilomeetrini! Heites roomikud maha, võis BT-7M arendada headel teedel kiirust kuni 86 km/h, aga käiguvaru ratastel oli fantastiline 900 km!

Selliseid tanke (BT-7M) oli Kiievi ESRK vägedes 1.juuni 1941.a seisuga **201 tükki**, kokku aga oli BT-7 tanke **1351 tükki**. Veel **169** BT-7M tanki oli naabruses asuva Odessa SRK koosseisus ning arvestades selle tanki suurt mobiilsust, polnud 470 km kiire läbimine Kišinjovist Lvovini sugugi võimatu saavutus.

Seega oli kategoorias „hea kergetank“ nõukogude vägedel lõuna sõjatandril tohutu suur arvuline ülekaal (**vähemalt 1 : 13,5**) koos mõningase üleolekuga kvaliteedis.

Nüüd räägime sellest, mida me nimetasime **„suurtükitoetuse tankideks“.**

Nagu me ülalpool juba märkisime, pole tankivägede jaoks võitlus samasuguste vägede vastu sugugi mitte ainuke ja isegi mitte põhiline lahingutegevus, vaid „vältimatu pahe“. Vastavalt sellele tehti tankide konstrueerimise praktikas katseid jaotada tankide põhiülesanded (võitlus vaenlase tankidega ja oma jalaväele tuletoetuse andmine) kaheks ja luua spetsiaalne tank-hävitaja ja spetsiaalne suurtükitoetuse tank. Täpselt nii nagu selle ajastu lennuvägi jagunes selgelt pommituslennukiteks (mille ülesandeks oli vaenlase maavägede hävitamine) ja hävituslennukiteks (mille ülesandeks oli lennukite hävitamine).

Näiteks planeeriti tanki T-34 baasil luua tank-hävitaja, mis oli relvastatud pikatorulise 57-mm kahuriga, mis suutis läbistada 80 mm soomuse 1 kilomeetri kauguselt. Selle „hävitaja“ seeriatootmine lõpetati varsti, kuna lahingute käigus selgus, et Wehrmachti relvastuses lihtsalt pole nii paksu soomusega tanke (muide, mõnikümmend T-34/57 tanki võtsid osa Moskva kaitselahingutest).

Aga vaat „suurtükitoetuse tanke“ toodeti seerias nii meil kui ka Saksamaal pika aja jooksul. Selliste tankide iseloomulikuks omaduseks olid kolmetollise kaliibri ja lühikese toruga kahurid. Mürskude algkiirus ja seega ka nende soomustläbistavad omadused olid üsna madalad (nõukogude 45-mm 20K tankikahur ületas soomustläbistavuselt saksa 75-mm KwK-37-t kõikidel distantsidel!), see-eest sadas vaenlase jalaväele kaela „täiskaaluline“ 6-kilogrammine kildmürsk. Wehrmachti 1.TG koosseisus oli neid suurtükitoetuse tanke Pz-IV **100 tükki** – kakskümmend tanki igas tankidiviisis. Aga Kiievi ESRK vägede relvastuses oli 1.juuni 1941.a. seisuga 215 kolmetornilist T-28 tanki ja 48 viietornilist giganti T-35. Kokku **263 tanki**.

Vaatamata ühesugusele funktsionaalsele eesmärgile olid need väliselt väga erinevad lahingumasinad.

Tabel 3

Tankid	Kaalt	Mootori võimsus h.j	Soomus mm ees/külg	Kiirus km/h	Käiguvaru km	Kahuri kaliiber mm	Gabariidid m
Pz-IV	22	300	50/30	40	200	75	5,9 x 2,9 x 2,7
T-28	27,8	500	30/20	40	200	76	7,4 x 2,8 x 2,8

Nõukogude kolmetorniline tank T-28 oli tunduvalt raskem ja tervelt 1,5 meetrit pikem. Kõik see tegi ta lahinguväljal saksa Pz-IV-ga võrreldes üsna aeglaseks ja kohmakaks.

Võitluseks vaenlase jalaväega oli meie T-28 relvastatud palju paremini (tänu kahele eraldiseisvale kuulipildujatornile). Lisaks oli osa hilisema väljalaske T-28 tanke relvastatud pikatorulise 76-mm kahuriga, mis muutis ta juba täisväärtuslikuks keskmiseks tankiks.

Kõik pole lihtne ka soomuskaitsega. Esimesel pilgul omab saksa Pz-IV palju paksemat soomust. Aga hoolikamal analüüsil selgub, et A, B, C, D ja E seeria Pz-IV-d, mida toodeti 1938.aastast kuni 1941.a alguseni, omasid tüüpilist selle aja kuulivastast soomust: ees – 30 mm, küljel – 20 mm. Hiljem tugevdati esisoomust 20-30 mm soomusplaadiga. Kuid ka meie T-28 tanke tugevdati peale verise Soome sõja kogemust täiendava soomusega (60 mm või isegi kuni 80 mm) ja ei jäänud sugugi selles suhtes Pz-IV-le alla.

Nõukogude tanki laiemad roomikud tagasid talle ka parema läbivuse. Pinnase erisurve oli 28-tonnisel T-28-l isegi väiksem (0,72 vs 1,03) kui palju kergemal Pz-IV-l.

Tervikuna olid need tankid taktikalis-tehnilistelt omadustelt ligikaudu võrdsed. Kuid nõukogude „ajaloolased“ nimetasid (ja teevad seda senini) Pz-IV „raskeks tankiks“, kuid Punaarmee relvastuses olevaid sadasid T-28 tanke nad lihtsalt ei märganud.

Kuid ilmaasjata. Oskuslikes kätes oli see üsna „silmapaistev“ lahingumasin. Armeekindral D.D.Leljušenko määrati 1941.aasta oktoobris 5.Armee juhataja ametikohale. See armee astus võitlusse saksa tankidiviiside vastu legendaarsel Borodino väljal Moskva lähistel. Oma memuaarides meenutab ta nagu väga õnnelikku juhust, kui:

„...saatsin luurele major A.Jefimovi. Pooleteise tunni pärast kandis ta rõõmsalt ette – on olemas 16 T-28 tanki, ilma mootoriteta, kuid korras kahuritega...See oli meie jaoks väga õnnelik leid. Muidugi tuleb kasutada neid tanke kui liikumatuid tulepunkte, kaevata maasse Borodino – Možaiski suunal, kuhu vaenlane suunas oma pealöögi...“

See otsus osutus õigeks. Jätkame Leljušenko memuaaride lugemist:

„...juba neljanda tanki laseb oma T-28-st puruks seersant Serebrjakov... Vaenlane püüdis välja jõuda Možaiski rajooni, kuid ta võeti vastu tulega meie maassekaevatud T-28 tankidest. Kaotades palju tehnikat, oli vaenlane sunnitud mõneks ajaks peatuma...“

Vaat nii. 16 ilma mootorita T-28 tanki, praktiliselt paljad korpused – see on „õnnelik leid“, aga 1941.aasta suvel Punaarmee relvastuses olevad 292 korras T-28 tanki (loomulikult koos mootoritega) – see on „pisiasi“, mida ei tasu isegi meenutada...

Kas tasub pärast seda imestada selle üle, et Edelarinde 8.MK 34.tankidiviisi 67. ja 68.tankipolgu relvastuses olnud 48-t viietornilist T-35 tanki meie „ajaloolased“ isegi ei maini. Kah mul asi – ainult poolsada terasgiganti, mis (tõsi küll) ületavad kokkuvõttes tankikahurite arvult (48 kolmetollilist ja 96 toru 45-mm kahurit 20K) ükspuha millise tankidiviisi Wehrmachti 1.TG-st.

Keegi ei eita, et kõikide liikumisomaduste järgi jäi see „maismaa soomuslaev“ alla igale mootorrattale (edasi me näeme, kuidas Edelarinde juhatus sundis 8.mehkorpust, sealhulgas ka need raskeid tanke, mõtetult tiirutama sadade kilomeetrite ulatuses). Kuid kas see on siis raske tanki süü, et teda püüti NIIMOODI kasutada? Aga kui isegi need tankid lihtsalt maasse kaevata, oleksid need 48 viietornilist monstrumit mõne tunniga formeerinud kindlustatud rajooni, mis oleks olnud praktiliselt läbimatu vaenlase jalaväele ja kergetele tankidele.

Ning lõpuks kõige parem, mis oli Wehrmachti tankidiviiside relvastuses 1941.aasta suvel: **head keskmised Pz-III tankid H ja J seeriast.**

„Kõige paremad“ – see ei ole diletandist autori arvamus, vaid autoriteetse riikliku komisjoni (48 inseneri, luurajat, konstruktorit) hinnang. See komisjon külastas 1939-40 a. rahvakomissari Tevosjani juhtimisel kõiki saksa tankitehaseid, hindas, uuris ja lausa nuuskis kõiki saksa tankimudeleid ning valis lõpuks kõigest nähtust ostmiseks välja ainult tanki Pz-III, ühes eksemplaris. Ja seda mitte sellepärast, et seltsimees Stalinil oli rahast kahju. Hea asja jaoks – lääne sõjatehnoloogia ostmiseks või varastamiseks – ei hoidnud Stalin kokku. Sealtsamalt Saksamaalt, sõpruslepingu katte all, osteti: „Messerschmitt Me-109“ viis tükki, „Messerschmitt Me-110“ kuus tükki, kaks „Junkers-88“, kaks „Dornier-215“, üks uusim eksperimentaalne „Messerschmitt-209“ (nähtavasti sakskastel veel polnud teist eksemplari, muidu oleks ka see ära rabatud), 105-mm õhutõrjekahurite patarei, rasked 210-mm haubitsad, maailma suurima uusima lahingulaeva „Bismarck“ joonised, spetsiaalsed merevees mitteroostetavad 88-mm kahurid allveelaevadele, kuus periskoopi, hüdroakustilisi seadmeid, optilisi kaugusmõõtjaid meresuurtükkidele, 330-mm laevasuurtükkide seadeldised, tanki raadiojaamad, pikeerimisel kasutatavad pommisihikud, 4 komplekti seadmeid suurtükisüsteemide ballistilisteks katsetusteks jne, jne.

Ja ainult üheainsa saksa Pz-III tanki. Kõik ülejäänud tankitüübid ei pakkunud meie inseneridele lihtsalt huvi.

„Kõige paremaks“ tegi Pz-III H ja J seeria kaks asjaolu: uus 50-mm kahur KwK-38 ja 50 mm paksune esisoomus. Algul läks ka H-seeria tootmisse saksa tankide jaoks tavalise 30-mm esisoomusega, kuid hiljem keevitati selle ette lisaks 30-mm soomusplaat, tänu millele sai tanki soomuskate ees 60 mm paksuseks. Aga see tähendas, et sellisel viisil soomustatud Pz-III muutus mürsukindla soomusega tankiks – meie 45-mm tankitõrjekahur suutis seda läbistada vaid eriti soodsatel asjaoludel 100 m kauguselt, mis polnud lahingus mitte alati võimalik ja oli surmavalt ohtlik.

Muideks, ärme unustame , et tank lahinguväljal pole tramm rööbastel. Liigendatud maastikul liikudes võis Pz-III sageli sattuda tankitõrjekahuri ette oma kõrge küljega või torniga, mis olid kaitstud ainult 30-mm soomusega. Sellest aga (kordame seda veel üks kord) lasksid kõik meie kerged tankid ja kahuritega soomusautod kahuri 20K mürsuga kilomeetri kauguselt läbi. Nii et Pz-III H ja J seeria tanki soomuse „mürsukindlusest“ rääkimine oli kerge liialdus.

Kõige paremaid ei saa olla palju. Näiteks polnud Wehrmachti 3.tankigrupis ühtegi sellist tanki. 4.TG-s oli 602-st tankist ainult 71 Pz-III .

1.TG-s võis **häid keskmisi tanke** Pz-III H ja J seeriast olla **255 tükki.** See ebaselge formuleering – „võis olla“ – on seotud sellega, et autorile teadaolevates teatmikes on näidatud ainult „kolmede“ arv, mis olid relvastatud uue 50-mm kahuriga. Vaat neid tanke oligi 1.TG-s 255 tükki. Kuid asi on selles, et selle kahuriga relvastati ümber ka vanemate seeriate (E, F, G) 30-mm esisoomusega tanke. Seega kui me oletame, et kõik 255 50-mm kahuriga Pz-III-d olid ka mürsukindla esisoomusega, suurendame me sellega lõuna sõjatandril sõdivate saksa tankide tegelikku kvaliteeditaset.

Edelarinde mehkorpustes kuulusid **heade keskmiste tankide** kategooriasse **555** T-34 tanki. Veel **50** T-34 oli Lõunarinde 2.MK koosseisus Kišinjovi juures.

Nagu me näeme, polnud ka Punaarmees „kõige paremaid“ palju. Ainult kaks korda rohkem kui sakslastel. Kuid ka seda on väga palju, kui võtta arvesse **absoluutset ülekaalu** taktikalis-tehnilistes andmetes.

Tabel 4

Tankid	Kaalt	Mootori võimsus h.j	Soomus mm ees/külg	Kiirus km/h	Käiguvaru km	Kahuri kaliiber mm	Hävitamise distants m
Pz-III J	21,6	300	50/30	40	145	50	peaaegu 0
T-34	28,5	500 diisel	45/40	50	300	76	1000

Kõigis peamistes näitajates – liikuvus, soomuskaitse, relvastus – ületas T-34 1941.a. juunis selle aja parimat saksa tanki Pz-III J seeriast.

Pikatoruline 76-mm kahur F-34 läbistas kõige paremini kaitstud saksa tankide (Pz-III J-seeria, Pz-IV F-seeria) esisoomuse 1000-1200 meetriselt distantsilt. Samal ajal ei suutnud **ÜKSKI** Wehrmachti tank läbistada T-34 soomust isegi 500 meetriselt distantsilt. Tulistades äärmiselt väikestelt distantsidelt (100-300 m) võis parim saksa 50-mm tankikahur KwK-38 teoreetiliselt läbistada 45-50 mm soomuse. Ent kuigi tanki T-34 soomusplaat oli „kõigest" 45 mm paksune (valatud tornil oli soomuse paksus 52 mm), asetses see suure kaldenurga all (40-60 kraadi ees ja külgedel), mis juba puht geomeetriliselt suurendas soomuse paksust kuni 60-65 millimeetrini. Praktiliselt aga kutsus selline soomuse kalle peaaegu alati esile soomust-läbistava mürsu rikošeti.

Tanki T-34 esisoomust sai saksa 50-mm kahur läbistada ainult spetsiaalse alakaliibrise volframist südamikuga mürsu (soomustläbistavus oli kuni 65 mm 300 m kaugusel), kuid volframi defitsiidi tõttu olid sellised mürsud suured haruldused.

Tänu laiadele (550 mm) roomikutele oli T-34 pinnase erisurve ainult 0,72 kg/cm2 (saksa Pz-III tankil 0,9-1,0 kg/cm2), ehkki ta kaalus 6-7 tonni rohkem kui kõige raskem saksa tank. Sellest tulenes ka palju parem läbivus teedeta maastikul, poris ja lumes.

Ning lõpuks T-34 peamine „saladus": kompaktne ja väga võimas diiselmootor. Isegi omades näidistena tuhandete hõivatud nõukogude tankide mootoreid, ei suutnud mahajäänud saksa tööstus luua midagi samaväärset. Saksamaa alustas ja ka lõpetas sõja „kergestisüttivate" bensiinimootoritega tankidega. Kuid diisel polnud ainult suhteline tulekindlus. See oli ka madal kütusekulu, mis lubas T-34-l läbida ühe tankimisega rohkem kui 300 km, mis vastas vahemaale Lvovist Radomini, Krakovini, Košitseni. Ning lisaks kõigele sellele arendas see väga raske masin (saksa standartite kohaselt) suuremat kiirust, kui kõige kergem ja kiirem saksa Pz-II.

Kõik need arutlused pole sugugi abstraktne teoretiseerimine. Saksa „praktikute" (kindralid Guderian, Blumentritt, Hoth, Schneider) memuaaridest pole raske leida paljusid tunnistusi selle šoki kohta, mis tabas Wehrmachti pärast uute nõukogude tankidega kohtumist:

„...1941.aastal olid need tankid olemasolevate seas kõige võimsamad... tankid T-34 läbisid nagu muuseas 7.jalaväediviisi lahingukorra, jõudsid suurtükiväe positsioonideni ja sõna otseses mõtte lömastasid seal asuvad relvad... meie tankitõrjekahurid osutusid vene T-34 tankide vastu jõuetuks... algas paanika..."

Need on memuaarid, nii öelda ilukirjandus. Aga siin on tõsine dokument: „Instruktsioon kõikidele Idarindel olevatele vägedele meie tankide võitluse kohta vene T-34-ga". See on välja antud 26.mail 1942.aastal Wehrmachti mobiilsete vägede (Schnellen Truppen) juhatuse poolt. Vaat millega „rõõmustas" väejuhatus oma sõdureid:

„...Tank T-34 on meie Pz-III ja Pz-IV tankidest kiirem, parema manööverdusvõimega ja tal on parem läbivus väljaspool teid. Tema 7,62-cm kahuri soomustläbistav toime ületab meie 5- ja 7,5-cm kahurite oma. Kalduasetsevate soomusplaatide õnnestunud asetus suurendab rikošeti võimalust... Võitlus T-34-ga meie 5-cm kahuri KwK-38 abil on võimalik ainult väga väikestelt distantsidelt, tulistades tanki küljelt või tagant... on vajalik tulistada nii, et mürsk tabaks soomuse pinda perpendikulaarselt..."

Suurepärane instruktsioon! Täiesti täpne ja tõepärane. Nagu me ülalpool juba märkisime, ei andnud T-34 kalduasetseva küljesoomuse tulistamine KwK-38 poolt ka 300 meetrilt alati tulemusi. Vaja oli tabada soomust ristiasendist.

Kuid instruktsioonis (vaatamata kiidetud saksa täpsusele ja punktuaalsusele) polnud ühtegi sõna selle kohta, kuidas siis viia saksa tanki toru sellisesse asendisse? Kui käepärast pole rasket transpordihelikopterit, jääb üle ainult üks võimalus: sõita järsu künka otsa (mille kalle on vähemalt 40 kraadi) ning paluda siis nõukogude tanki meeskonda sõita lähemale ja pöörata end tagaotsaga künka suunas. Jaa, ilmselgelt mitte „heast elust" ei saatnud saksa väejuhatus oma vägedesse selliseid „instruktsioone"...

Olles konstrueerinud selliste omadustega tanki, võis kergesti sattuda edust peapööritusse. Kuid mitte asjata ei hoiatanud seltsimees Stalin veel 5.mail 1941.a. sõjaväeakadeemiate lõpetajaid: *„...riigid hukkuvad, kui nad sulgevad silmad puudujääkidele, innustuvad liialt oma edusammudest, jäävad loorberitele puhkama..."*

Seepärast ei piirdutud meil hoopiski T-34 seeriatootmisse laskmisega, vaid võeti samal päeval 19.detsembril 1939.a sama määrusega (Nr.443/ss) Punaarmee relvastusse **raske tank KV-1.**

Kui T-34 tanki võis veel kuidagi (ehkki suurte mööndustega) võrrelda selle aja parima saksa tanki Pz-III-ga J-seeriast, siis kohutavat 48-tonnist monstrumit KV-d ei saa võrrelda ühegi saksa tankiga.

Esisoomus paksusega 95-mm ja küljesoomus 75-mm tegid selle Wehrmachti tankidele ja parimatele 50-mm tankitõrjekahuritele absoluutselt haavamatuks. Forsseeritud diisel B-2k arendas vüõimsust 600 hj, mis

lubas terasgigandil liikuda maanteel kiirusega (35 km/h), mis ainult veidi jäi alla saksa kergetankide kiirusele. Samasugune kui T-34-l 76-mm Grabini kahur F-34 võis 1941.aasta suvel hävitada igasuguseid saksa tanke igalt distantsilt iga nurga alt – just nagu õppesihtmärke. Tundub uskumatu, kuid isegi läbivuselt ületas nõukogude rasketank (pinnase erisurve kõigest 0,77 kg/cm2) oma vastaseid.

Nagu võib järeldada F.Halderi sõjapäeviku järgi, saksa kindralid algul isegi ei uskunud selliste parameetritega tanki olemasolusse. See-eest saksa sõduritel kadusid kahtlused õige kähku. *„Meie tankide, eriti KV, ilmumisel paneb jalavägi jooksu ja ka tankid ei võta lahingut vastu... KV tankid viivad vaenlase segadusse ning kõikidel juhtudel tema tankid taganesid“* – see lõik on 15.MK 10.tankidiviisi 1941.a. juuni lahinguaruandest.

Ka päikesel on plekid ning ka meie KV polnud ilma ühegi puuduseta „superrelv“. See polnud sugugi juhuslik, et sõja lõpuks oli neid tanke rindel praktiliselt võimatu leida.

50-tonnise gigandi peamiseks hädaks oli nõrk ja ebakindel transmissioon (mis oli üks-ühele mahakopeeritud ameerika viieteistkümne aasta vanuselt A-23 tankilt). Alles pärast seda, kui 1942.aasta lõpus lasti seeriatootmisse modifikatsioon KV-1C, millel oli uus käigukast ja mille kaalu oli alandatud 42,5 tonnini, avanes sellel tankil nn „teine hingamine“.

„Ahhaa! Vaat mispärast sakslased jõudsid Moskvani, - hüüatab taiplik lugeja, - *KV transmissioon oli paha!“* Ärme kiirustame järeldustega. Selleks ongi tankivägedes peale tankide ka komandörid, et iga tanki kasutamisel arvestataks ka tema tugevaid ja nõrku külgi. Loomulikult ei pidanud kõik KV-d vastu sellele „ringrajasõidule“, mille korraldasid oma mehkorpustele Edelarinde juhid (edaspidi räägime me sellest lähemalt). Seal aga, kus rasket tanki kasutati mõistuspäraselt talle otseselt ettenähtud ülesannete lahendamiseks, avas ta kõik oma tohutud lahingulised võimalused. KV-de fenomenaalsetest saavutustest on palju kirjutatud. Meie piirdume siinkohal ainult kahe episoodi kirjeldamisega selle kuulsusrikkast lahinguteest.

Endine Wehrmachti 41.tankikorpuse komandör kindral Reinhardt kirjutab:

„...me tulistasime nende vene teraskoletiste pihta kolmest suunast, kuid kõik oli asjatu... Pärast pikka lahingut tuli meil taganeda, et vältida täielikku hävingut. Vene gigandid tulid aina lähemale ja lähemale. Üks neist lähenes meie tankile, mis oli lootusetult soosse kinni jäänud (kerge saksa tank jäi sisse, aga raske KV „lähenes“". – M.S). *Ilma vähimagi kõhkluseta sõitis see must koletis meie tankile otsa ja pressis selle oma roomikutega mudasse. Sel momendil saabud meie 150-mm välihaubits... Suurtükiväelased avasid tema pihta otsesihtimisega tule ja tabasid – nagu oleks välku löönud. Tank jäi seisma... Äkki kisas keegi suurtükimeeskonnast hüsteeriliselt: „Ta hakkas jälle liikuma!“ Tõesti, tank ärkas ellu ja hakkas suurtükile lähenema. Veel üks minut ja metalselt läikivad tankiroomikud pressisid haubitsa nagu mänguasja maasse...“*

19.augustil 1941.a jäi 1.TD (sellesama, mille polaarjoonetagusest rännakust algaski meie jutustus) 1.tankipolgu 1.tankipataljoni kuuluv KV tank Nr.864 varitsusse Luuga-Gatšina maantee juurde. Tankikomandör oli vanemleitnant Zinovi Kolobanov. Seal toimuski üheainsa KV kohtumine neljakümnest saksa tankist koosneva kolonniga. Kui see enneolematu lahing lõppes, põlesid väljal 22 saksa tanki, aga meie KV, mis oli saanud 156 vaenlase mürsu otsetabamust, naases oma diviisi asukohta.

Muidu ei saa parimatest parimate saavutused kunagi keskmiseks statistiliseks normiks. Just seepärast ei panegi autor ette korrutada Edelarinde koosseisus olevate raskete KV tankide arvu (aga neid oli kokku **278 tanki**) 22-ga ja võrrelda siis saadud tulemust Wehrmachti 1.TG koosseisus olevate tankide arvuga. Sõjas ei käi asjad niimoodi. Ning ka sellist kogust korras tanke (6116 tk) polnud kõigis Wehrmachti väeosades (Brestist Prantsusmaal Normandias kuni Brestini Valgevenes) kokku. Seepärast piirdume sellest peatükist kokkuvõtteid tehes lihtsa ja üsnagi põhjendatud järeldusega: **Edelarinde koosseisu kuuluvatel mehkorpustel oli Wehrmachti 1.Tankigrupi suhtes mitmekordne ülekaal tankides ja absoluutne ülekaal tankide kvaliteedis.**

Kui seda gigantset tankihordi oleks vaid minimaalselt arukalt juhitud, oleks Lääne-Ukrainas toimunud tankide kohtumislahing saanud lõppeda ainult ühe tulemusega – Punaarmee mehkorpused oleksid Kleisti tankigrupi lihtsalt lömastanud ning pihuks ja põrmuks löönud.

Nagu tarakani.

Praktikas nii juhtuski. **Ainult vastupidi!**

Kokkuvõtted

Sõja algusest oli möödas kaks nädalat. Oli lõppenud Radehhov-Brodõ-Dubno „kolmnurgas“ mürisenud tankilahing. Oli lõppenud ka 5.Armee mehkorpuste teistkordne vastulöök. Saksa armeegrupi „Süd“ väed olid läbi murdnud Edelarinde kaitse operatiivsügavusse ja lähenesid kiiresti niinimetatud „Stalini liinile“ (vanal Nõukogude-Poola piiril asuvad kindlustatud rajoonid). 8.juuli õhtuks oli Novograd-Volõnski kindlustatud rajoon läbi murtud kogu selle rinde ulatuses, vaenlase 3.motoriseeritud korpus liikus Žitomiri peale, aga Wehrmachti 48.motoriseeritud korpus hõivas juba 8.juuli hommikul Berditševi, nurjates sellega kõik nõukogude väejuhatuse plaanid Edelarinde purustatud vägede plaanipäraseks taganemiseks vana riigipiiri taha.

Vaat sellises olukorras koostatigi 7.juulil 1941.a. järgmine dokument: „Edelarinde juhataja ettekanne Punaarmee Kindralstaabi ülemale rinde mehhaniseeritud korpuste olukorrast“.

Dokument pole oma mahult suur. Me toome selle ära peaaegu täielikult. Lugejate mugavuse huvides on iga geograafilise kohanime juures näidatud vahemaa läänepiirini, aga arvude juures, mis näitavad soomustehnika jääkide arvu mehkorpustes, on näidatud ka kaotuste protsent (võrreldes arvukusega sõja algul). Peale selle on mehkorpused kirjas samas järjekorras, mida me kasutasime eelnevates peatükkides s.o kõigepealt esimese ešeloni mehkorpused asukohaga põhjast lõunasse, seejärel aga Edelarinde reservi kaks mehkorpust.

Andmed 16. ja 24.MK kohta, mis ei võtnudki osa tankilahingust, jätame vahele.

Niisiis:

„Täiesti salajane.

Punaarmee Kindralstaabi ülemale.

Kannan ette mehkorpuste olukorrast:

22.MK on koondunud Korosteni rajooni (320 km), tema koosseisus on 340 lahingumasinat (52 %).

15.MK on koondunud Berjozovka rajooni (300 km), tema koosseisus on 66 lahingumasinat (91 %).

4.MK on koondunud Ivnitsa rajooni (360 km), tema koosseisus on 126 lahingumasinat (87 %).

8.MK on koondunud Kazatini rajooni (380 km), tema koosseisus on 43 lahingumasinat (95 %).

9.MK on koondunud Korosteni rajooni (320 km), tema koosseisus on 164 lahingumasinat (48 5).

19.MK on koondunud Kortševka rajooni (270 km), tema koosseisus on 66 lahingumasinat (85 %).

Isikkoosseisus on kõikide korpuste kaotused lahinguperioodil alates 22.6.41.a. umbes 25-30 %.

Edelarinde Sõjanõukogu peab otstarbekohaseks... viia mehkorpuste ja tankidiviiside juhatused, korpuste ja diviiside väeosad, tankidiviiside tankipolgud ja kõik tagalaosad Nežini, Priluki, Pirjatini, Jagotini rajooni...“ (Need kohad on juba teiselpool Dneprit, veel 250 km ida poole nendest rajoonidest, kus mehkorpuste jäänused asusid 7.juulil. – M.S)

Allkirjad: Kirponos, Purkajev, Hruštšov.

Alustuseks väike täpsustus. Esimesel pilgul tundub, et olukord 9.MK-s ja 22.MK-s on teistega võrreldes tunduvalt parem. Need oleksid justkui kaotanud „ainult“ poole oma lahingutehnikast.

Kahjuks näitavad need arvud ainult seda, et Edelarinde juhtkonnal (mis juba 6.juulil baseerus ümber Dnepri taha, Kiievi juures olevasse Brovarõsse) polnud tõelevastavat informatsiooni tema vägede seisukorra kohta. Juba kaheksa päeva pärast, 15.juulil 1941.a, teatatakse Edelarinde auto-tankivägede valitsuse ülema raportis „Rinde mehkorpuste seisukorrast ja materjalosa olukorrast“, et 22.MK koosseisus on kõigest 30 tanki (340 asemel), aga 9.MK-s – 32 tanki (164 asemel). Arvestades, et selle nädala jooksul ei pidanud mehkorpused suuri lahinguid, vaid neid viidi lahingutsoonist tagalasse Dnepri taha, oli selline „arvukuse vähenemine“ seotud mitte lahingukaotustega, vaid lihtsalt rohkem tõelevastavate ettekannete saamisega. Selline oletus klapib täiesti ka Vladimirski (sel ajal 5.Armee, mille alluvuses olidki sõja alguses 22.MK ja 9.MK, staabi operatiivosakonna ülema asetäitja) monograafia materjalidega, kus on kirjas, et juba 29.juunil oli 22.MK-s ainult 153 tanki, aga 9.MK-s – 32 tanki. Aga pärast 29.juunit oli veel 1.juuli, mil 22.MK läks teistkordselt pealetungile Dubnole. Ja kandis sealjuures reaalseid (mitte paberil) kaotusi.

Nende ettekannete kommenteerimine on praktiliselt mõttetu. See oli häving. Ennekuulmatu, enneolematu häving. Ainult kahe nädalaga kaotas Edelarinne **üle nelja tuhande tanki** (seda on rohkem, kui oli Wehrmachti tankide üldarv kogu Idarindel).

Ilma kaotusteta sõdasid pole olemas. Kuid milles siis väljendub Edelarinde mehkorpuste **vastulöögi tulemus**, mille eest nad maksid ligi 80 % oma tankipargi kaotamisega?

Kurikuulsa 12-köitelise „Teise Maailmasõja ajaloo“ autorid väidavad usaldavatele lugejatele, et *„hitlerlaste pealetung armeegrupi „Süd“ pealöögi suunal pidurdus... nende peajõud tõmmati pikalevenivasse lahingusse...“*

Ikka ja jälle kordame ühte ja sama küsimust – millega võrreldes?

1940.aasta mais koondasid sakslased võimsa soomusrusika (üheksa tankidiviisi, 2574 tanki) 150-e kilomeetrilisse lõiku Liegest Saarbrükkenini. Nad murdsid läbi prantsuse ja belgia vägede kaitsest ja jõudsid kahe nädalaga (10-24.mai) La Manche äärde, läbides seejuures 300-350 km.

Pealetungi keskmine tempo oli 26 km päevas. Seda armastasid nõukogude ajaloolased nimetada (ja nimetavad senini) „Wehrmachti triumfimarsiks Lääne-Euroopas“.

Miks nad siis kutsuvad Wehrmachti 1.TG läbimurret 300-350 kilomeetri sügavusse Lääne-Ukraina territooriumile sama kahe nädala jooksul „pikalevenivaks lahinguks“?

Nõukogude väejuhatuse ennesõjaaegsete plaanide kohaselt pidid Edelarinde väed pealetungi 10-12 päeval jõudma välja Visla ja Dunajetsi jõgede joonele, mille kohaselt oli keskmine pealetungitempo 10-12 km päevas. See oli plaanides. Aga reaalsuses edenes saksa armeegrupi „Süd“ „pidurdunud“ pealetung Ukraina sügavusse tempoga 20-25 km päevas. Ning meie „ajaloolastel“ tasuks meenutada, mitu päeva (või kuud) kulus Ukraina lääneoblastite vabastamiseks 1944.aastal!

Juba 15.juulil 1941.a ilmus Žukovi allkirjaga Peakorteri direktiiv mehkorpuste laialisaatmise kohta. Nende lühike ajalugu lõppeski sellega. Aga mis sai vaenlasest? Äkki polnud ka tema tankivägedest pärast neid „pikaleveninud lahinguid“ suurt midagi järel?

Ei, Wehrmachti 1.TG ajalugu sellega alles algas. Murdes läbi vanal piiril asuvatest kindlustatud rajoonide liinist ning jõudes Kiievi ja Belaja Tserkovini, tegid saksa tankidiviisid 90 kraadise pöörde ja kihutasid Ukraina lõunaossa, Edelarinde korratult taganevate 6. ja 12.Armee tagalasse. „Juhtimise tugevdamise“ eesmärgil andis Peakorter 25.juulil need kaks armeed Lõunarinde alluvusse. Kuni suured ülemused selgitasid, kes mille eest vastutab, piirati mõlemad armeed (täpsemalt öeldes – nende jäänused) augusti esimestel päevadel Umani juures sisse ja nad andsid seal alla. Vangi sattus umbes 100 tuhat inimest, kaasa arvatud 12.Armee juhataja kindralmajor Ponedelin ja 6.Armee juhataja kindralleitnant Muzõtšenko.

Veel kuu aega hiljem (4.septembriks 1941.a) moodustasid Wehrmachti 1.TG pöördumatud kaotused sõja algusest **186 tanki** s.o **ÜHE KAHEKÜMNENDIKU** Edelarinde kaotustest sõja esimese kahe nädalaga. Peale selle olid sajad tankid pihta saanud ja ajutiselt rivist väljas, nii et lahingukorras tankide üldarv oli 1.TG-s kaks korda vähenenud – rivis oli 391 tanki.

Sellises koosseisus forsseeris 1.TG Dnepri Krementšugi juures ja alustas 12.septembril pealetungi põhja suunas, et kohtuda Desna jõest lõuna suunas ründava 2.tankigrupiga. 15.septembril ühinesid nad Lubnõ-Lohvitsa rajoonis (170 km Kiievist ida pool), piirates sellega sisse nõukogude 21., 5., 37., 26. ja 38.Armee. Gigantses „Kiievi katlas“ sattus saksa sõjavangi (Wehrmachti andmete järgi) üle kuuesaja tuhande inimese. 20.septembril hukkusid Lohvitsa lähedal Šumeikovo küla juures Edelarinde juhataja kindralpolkovnik M.P.Kirponos, rinde staabiülem kindralmajor V.A.Tupikov ja rinde Sõjanõukogu liige M.A.Burmistenko.

Mitte piirdudes saavutatuga, pööras Kleisti tankigrupp jälle ringi, seekord 180 kraadi ja alustas praktiliselt ilma operatiivse pausita 24.septembril pealetungi lõuna suunas, Aasovi mere poole. Liikudes 15 päevaga edasi 450 km, piirasid sakslased Melitopoli juures ümber ja võtsid vangi veel 100 tuhat inimest. Seejärel keerasid nad 90 kraadi vasakule, liikusid veel 300 km itta ja hõivasid 21.novembril 1941.a. Taganrogi ja Rostovi Doni ääres. Kokku: üle pooleteise tuhande kilomeetri otsejoones mõõdetuna (mitte arvestades lahingutegevuses paratamatut manööverdamist), mööda „tankivastaseid“ nõukogude teid, kitsaste roomikute ja väikese võimsusega bensiinimootoritega tankidega. Kas on veel vaja muid tõendeid selle kohta, et Edelarinde mehkorpuste vastulöögid ei põhjustanud 1941.aasta juunis Kleisti tankigrupi hävingut ja ei avaldanud isegi erilist mõju selle tankigrupi lahinguvõimele?

Pöördudes tagasi Punaarmee mehkorpuste kaotuste küsimuse juurde, märgime, et Wehrmacht oli 1941.a lõpuks kogu Idarindel kaotanud pöördumatult 2765 tanki ja ründesuurtükki s.o saksa kaotused ei olnud poole aastaga nii suured kui ainuüksi Edelarinde kaotused kahe esimese nädalaga.

Ja siiski erines olukord Edelarindel ühes asjas oluliselt sõja esimestel nädalatel Läänerindel kujunenud olukorrast. Valgevenes suutsid sakslased kahe tankigrupiga Brestist ja Vilniusest Minski peale tungides suurema osa Punaarmee jõududest **ümber piirata.** Vägede hävingut lahinguväljal täiendas seal Stalini poolt korraldatud pogromm Läänerinde juhtkonna seas. Selle tulemusena ei jäänud seal järele ei staabi-dokumente ega hästi informeeritud tunnistajaid ning ajaloolasel tuleb seal sündmuste käiku taastada peaaegu samamoodi, kui paleobioloogid taastavad dinosauruste skelette mõne üksiku säilinud luu põhjal.

Aga Ukrainas arenesid sündmused teisiti. Kogu lõuna sõjatandril Polesjest Musta mereni oli Wehrmachti juhatuse käsutuses üksainus tankigrupp. Seetõttu ei õnnestunudki sakslastel seal sõja esimestel päevadel

läbi viia suurt sissepiiramisoperatsiooni. Isegi peaaegu kogu tehnika kaotanud nõukogude diviisid said seal liikuda itta, säilitades juhtkonna, lahingulipud ja dokumendid.

Ka Stalini reaktsioon Edelarinde vastupealetungi läbikukkumisele oli millegipärast väga pehme. Kõik ellujäänud Edelarinde mehkorpuste komandörid said ülenduse. Kõigist kõrgemale tõusis 9.MK komandör K.K.Rokossovski, kes lõpetas sõja marssalina ja kahekordse Nõukogude Liidu Kangelasena. Ta juhatas mitmeid rindeid ja ka Võiduparaadi.

Suur tulevik ootas ka 4.MK komandöri Vlassovit. Pärast mehkorpuste laialisaatmist määratakse Vlassov Edelarinde kõige võimsama 37.Armee juhatajaks. Pärast selle armee hävingut „Kiievi katlas" juhatab ta edukalt 20.Armeed lahingus Moskva pärast. Siis usaldab Stalin talle 2.Löögiarmee – ja siinkohal katkes hiilgav karjäär ja veeres allamäge, otse võllasse, kus see kõige kuulsam reetur oma päevad lõpetas.

Kiiresti kerkis karjääriredelil ka 8.MK komandör Rjabõšev. Pärast korpuse laialisaatmist juhatab ta 38.Armeed, aga 30.augustist 1941.a juba kogu Lõunarinnet! Vabanenud 38.Armee juhataja ametikoha hõivas veel üks endine mehkorpuse komandör – H.V.Feklenko (19.MK).

Marssalitähed teenisid välja ka Edelarinde 1.tankitõrjesuurtükiväe brigaadi komandör K.S.Moskalenko, Edelarinde staabi operatiivosakonna ülem I.H.Bagramjan ja 20.tankidiviisi komandör (9.MK) M.E.Katukov.

Selle tulemusena pole puudust ei memuaaridest ega ka ajalooteaduslikust kirjandusest, mis käsitlevad Lääne-Ukrainas toimunud juunikuu lahinguid. Terveks on jäänud ka paljud olulised dokumendid, kaasa arvatud internetileheküljel „TTPA Mehkorpused" avaldatud 15., 19. ja 22. mehkorpuste tankidiviiside komandöride aruanded.

Ühe sõnaga – on, millega töötada. Kuid enne kui me alustame selle tegelikkuses kõige võimsama „stalinliku löögi" (ja meie raamatus kolmanda vastulöögi) reaalsete sündmuste üksikasjalikku analüüsi, teeme kõigepealt kindlaks, mida ei olnud. Lihtsalt sellepärast, et poleks hiljem enam vaja nende müütide üle arutamise juurde tagasi pöörduda.

Sellest, mida ei olnud

Nagu te juba tõenäoliselt aimasite, austatud lugeja, räägime siinkohal jällegi võimsast saksa lennuväest, hävitavast „esimesest relvitukstegevast löögist“ ja muudest imedest.

II osas püüdsime me asjatult leida tõestusi hirmsatele juttudele sellest, kuidas *„ootamatu löögi korral lasti nõukogude tankistid enne maha, kui nad jõudsid oma tankideni joosta, aga tankid pandi põlema või hõivati ilma meeskonnata...“* Midagi taolist Läänerindel ei esinenud.

Kuid võib-olla pidas V.Suvorov silmas lahingutegevuse algust Lääne-Ukrainas? Võib-olla Edelarinde vööndis *„ei saanud nõukogude luurelennukid õhku tõusta... Meie kükloobil löödi silm peast välja. Meie kükloop on pime. Ta vehib terasrusikatega ja röögib jõuetus raevus...“?*

Kes see siis lõi kükloobil silma välja? Ja millega? Luftwaffe 5.lennuväekorpuse, mis tegutses koos armeegrupiga „Süd“ Ukrainas, koosseisus oli 7 pommitus- ja 5 hävituslennuväegruppi. Kokku (arvestades ka ajutiselt rikkis olevaid lennukeid) oli nende koosseisus 22.juuni 1941.a hommikul **266 „horisontaalset“ pommitajat (**163 Ju-88 ja 103 He-111) ning **174 hävitajat** „Messerschmitt Me-109“

Edelarinde kohal ei olnud mitte ühtegi pikeerivat pommitajat Ju-87 (seda kõikide kinotegijate poolt nii palavalt armastatud välksõja sümbolit) ega hävitus-pommituslennukit Me-110. Sellest järeldub muude asjade seas, et Luftwaffe 5.lennuväekorpuse võimalused liikuvate väikeste objektide (milleks olid tankid ja soomusmasinad) pommitamiseks olid nullilähedased.

Saksa lennuväe vastas seisid Edelarinde õhujõud ja kaks (2. ja 4.) kaugpommituslennuväe korpust, mille koosseisus oli vähemalt **944 pommitajat** (vananenud raskeid TB-3 pommitajaid mitte arvestades) ja **1166 hävitajat** (nende seas **253 uusimat** MiG-3 ja JAK-1 hävitajat). See tähendab, et isegi ainult uusimaid hävitajaid arvestades oli nõukogude õhujõudude ülekaal vaenlase ees pooleteisekordne!

Ja see on alles algus, sest sõjaeelse „Kiievi ESRK vägede mobilisatsiooni ja hargnemise katteplaani“ kohaselt planeeriti mobilisatsiooni 4-ks päevaks paigutada Ukrainasse veel kaheksa lennuväediviisi ning viia üldine lennuväe arvukus lõuna sõjatandril (arvestades ka Lõunarinde lennuväge, luurelennukeid ja ründelennukeid) **6760-ne lennukini.**

Ületada käigult sellist tohutut ülekaalu sakslased ei saanud. Kuidas nad ka ei püüdnud ja kuidas ka ei soodustanud nende tegevust see kaos, mis haaras kogu Edelarinde juhtimise ja sidesüsteemi. Selle tulemusena ei olnud 5.lennuväekorpusel, kellel tuli oma väga nõrkade jõududega rünnata üle 160 lennuvälja, mis asusid Edelarinde lennuväe käsutuses läänepool Dneprit, lihtsalt jõudu ja vahendeid selleks, et ajada taga ka veel tuhandeid nõukogude tanke, soomusautosid, vedukeid ja kahureid. Seetõttu toimuski Edelarinde mehkorpuste hargnemine ja pealetungirajoonidesse koondumine peaaegu ilma saksa lennuväe vastutegevuseta.

Põhjast lõunasse, Polesjest kuni Karpaatideni, oli sündmuste reaalne käik selline:

- **22.MK.** Korpuse staap, 19.tankidiviis (TD) ja 215.motoriseeritud diviis (MD) dislotseerusid enne sõda Rovnos (umbes 150 km piirist idas). Kaotustest sõja esimestel tundidel pole midagi teada. Eesliinil asuv 41.TD asus tunduvalt lääne pool, Vladimir-Volõnski rajoonis (15 km piirist). Nagu me juba märkisime ülalpool, II osas, kandis see diviis kaotusi: *„...22.juunil 1941.a kell 4 hommikul tulistati meid vaenlase suurtükiväe poolt kaugdistantsilt, diviisi kaotused mobilisatsiooniperioodil olid 10 võitlejat tapetutena...“*
- **15.MK.** Ennesõjaaegne dislotseerumisrajoon: Brodõ-Kremenets (100-135 km piirist). Kell 4 h 45 min saadi teade meie riigipiiri ületamise kohta saksa vägede poolt, anti lahinguhäire ja avati pakett Kiievi ESRK staabi direktiiviga. Muide – 15.MK lahingutegevuse aruandes on näidatud ka operatiivplaani kinnitamise kuupäev: 31.mai 1941.a. Korpuse diviisid asusid teele selles direktiivis näidatud koondumis-piirkonda. Ainukesed meenutused kaotustest esimesel päeval on 37.TD komandöri ettekandes:

„...22.6.41.a päeva lõpus sattusid diivisi osad koondumisrajoonis esimest korda vaenlase pommitamise alla. Eriti tugevasti pommitati 73.tankipolgu koondumisrajooni, kuna viimane oli koondunud Brodõ lennuvälja lähedale, kuid kaotusi tehnikas polnud. Kuulipildujatulega õhust tapeti kaks inimest...“

- **4.MK.** Ennesõjaaegne dislotseerumisrajoon: Lvov (80 km piirist). See mehkorpus alustas liikumist teistest varem. Juba 20.juunil 1941.a. anti seal lahinguhäire 8.TD-s ja 81.MD-s, samaegselt kutsuti Lvovist laagrikogunemiselt tagasi nende diviiside õhutõrjedivisjonid, mis said kohe käsu katta maavägede asukohta. Lvovi idaservas dislotseeruv 32.TD aeti häirekorras üles 22.juunil kella kahe paiku ja alustas liikumist linnatänavatel Javorovi maantee suunas. Korpuse mootorrattapolk lahkus oma dislotseerumise

kohast veelgi varem, sest juba kell 9 h 45 min astus ta 70 km Lvovist läänes asuva Ljatske linna juures lahingusse Sani jõge ületanud sakslastega. Andmeid kaotuste kohta rännakul pommitamiste läbi ei ole.

- **8.MK.** Ennesõjaaegne dislotseerumisrajoon: Drogobõtš-Strõi (70-100 km piirist). Korpuse komandör D.I.Rjabõšev käskis juba 19.juunil 1941.a viia suurema osa korpuse isikkoosseisust Drogobõtši kasarmutest koondumisrajooni. 20.juunil tangiti Kiievi ESRK staabi korraldusel kõik tankid, ka korrast ära olevad, täielikult kütusega ja laaditi neile täielik lahingukomplekt laskemoona. 22.juunil 1941.a. kell kolm hommikul saabus armeestaabist käsk „olla lahinguvalmis ja oodata käsku". Kell 10 saabus käsk, mille kohaselt anti korpuses häire ja see liikus päeva lõpuks Sani piirijõele lääne pool Samborit.

22.juuni varahommikul pommitas saksa lennuvägi Drogobõtši, kuid nagu oma memuaarides kirjutab korpuse komissar (korpuse komandöri asetäitja poliitalal, poliitpropaganda osakonna ülem) N.K.Popel, *„korpuse väeosad ei kandnud pommitamisel peaaegu üldse kaotusi*". Marsi ajal koondumisrajooni sattus üks 7.MD motolaskurpolk vaenlase pommitamise alla ja kaotas 70 inimest tapetutena ja 120 haavatutena. Ja need olid 22.juunil kõige suuremad kaotused isikkoosseisus **KÕIGI** Edelarinde korpuste seas. Saksa lennuväe jõud olid sellel rindelõigul nii väikesed, et juba 24.juunil päeva teisel poolel märkis Popel:

„...vaenlase lennuvägi ei pööranud enam meile tähelepanu. Lennukid lendasid ükskõikselt üle meie kolonnide, hoides oma pommilaadungit mingite teiste sihtmärkide tarbeks..."

Loomulikult polnud siin tegu „tähelepanematusega" (8.MK ületas tankide arvult tervet Wehrmachti 1.tankigruppi), vaid elementaarse lennukite ja pommide vähesusega sakslastel.

Et lugeja saaks ise hinnata, kuivõrd sellise „esimese relvitukstegeva löögiga" kantud kaotused vähendasid mehkorpuste lahinguvõimet, näitame ära mõne mehkorpuse arvukuse:

22.MK – 24 087
15.MK – 33 935
4.MK – 28 097
8.MK – 31 927 inimest.

Need on 1.juuni 1941.aasta andmed. Arvestades seda, et alates 1941.a. maist käis riigis täie hooga salajane mobilisatsioon, oli 22.juuniks nende mehkorpuste isikkoosseisu arv tõenäoliselt veelgi suurem.

- **16.MK**. Korpus kuulus 12.Armee koosseisu, mis asetses 350 kilomeetri pikkusel rindel Karpaatides Uži mäekurust kuni Moldaavia piirini. Sõja esimestel päevadel oli see üks kõige passiivsematest rindelõikudest, kus vähearvulised ungari väeosad pidasid ainult häirivat tulevahetust, et siduda 12.Armee jõude. Kindral B.Arušanjan, kes oli sel ajal 12.Armee staabiülem, niimoodi kirjutabki: *„22.juunil vastane 12.Armee vastu aktiivselt ei tegutsenud"*. 16.MK diviisidel, mis asusid Stanislav (Ivano-Frankovsk) – Tšernovtsõ - Kamenets-Podolski rajoonis, toimusid alles 23.juuni hommikul esimesed kokkupõrked vaenlasega.
- **9.MK**. Korpus oli rinde reservis ja dislotseerus sügaval tagalas, Šepetovka - Novograd-Volõnski rajoonis (220-250 km piirist ida pool). 22.juuni 1941.a hommikul, tegutsedes ennesõjaaegsete plaanide järgi, alustas korpus liikumist Rovno-Lutski suunas.

K.K.Rokossovski kirjutab oma mälestustes: *„...saksa lennuvägi ilmus üsna tihti. Enamasti olid need pommitajad, mis lendasid meist üle suurel kõrgusel, imelikul moel ilma hävitajate eskordita"*. Imelikku oli selles vähe. Luftwaffe vähearvulised hävitajad olid seotud õhulahingutega piiriäärsete lennuväljade kohal, peale selle saksa „messerite" tegevusraadius lihtsalt ei võimaldanud neil tegutseda taevas Šepetovka kohal.

- **19.MK.** Korpus oli rinde reservis ja dislotseerus sügaval tagalas, Žitomiri – Berditšev – Kazatini rajoonis (350-380 km piirist). Vastane teda esimesel päeval ei häirinud. Käsk Rovno rajooni liikumiseks saabus alles 22.juuni 1941.a õhtul kell 18. Marsi sooritamise ajal sattusid 40.TD kolonnid lääne pool Novograd-Volõnskit *„korduvalt vaenlase õhurünnaku alla, mille tagajärjel said kaks inimest surma ja neli haavata"*. Edasi räägitakse 19.MK 40.TD lahingutegevuse aruandes, et 24-25.juunil *„püüdis vastane korduvalt õhulöökidega peatada diviisi väeosade liikumist Klevani rajooni... Pommitamiste tagajärjel diviis kaotusi ei kandnud..."* Ka 43.TD ei kandnud (diviisikomandöri lahingutegevuse aruande järgi) liikumisel Rovno juurde mingeid kaotusi vaenlase õhurünnakute läbi.

Ja see ongi kõik, mis tegelikult juhtus. Selline oli reaalne „saksa lennuväe ootamatu relvitukstegeva löögi" tagajärg.

Siinkohal peab autor vajalikuks vabandada selle intonatsiooni eest, millega on see peatükk kirjutatud. Muidugi olid nende punaarmeelaste perede jaoks, kuhu tulid esimesed surmateated, need ohvrid suurimaks tragöödiaks nende elus, aga mitte „üksikuteks kaotusteks". Kuid sõjaajalugu kirjutatakse omas, spetsiifilises keeles. Ja selles keeles saab esimese sõjapäeva tulemusi märkida vaid ühtmoodi: mehkorpused jõudsid neile ettenähtud koondumisrajoonidesse, **kandes seejuures tühiselt väikeseid kaotusi vaenlase lennuväe läbi.**

Mingit „esimest relvitukstegevat lööki“ ei saanud olla ja reaalselt ei olnudki.

Kirjutades kokku terved mäed paberit selle kohta, mida ei olnud ja ei saanudki olla, hakkasid nõukogude „ajaloolased“ kokku kuhjama teist mäge paberit selle eitamisega, mis tegelikult sündis. Jutt käib sellisest tähtsast sõja ettevalmistamise tegurist nagu **mobilisatsioon.**

Eranditult kõikidis nendes raamatutes on õhkamisi a’la „ajalugu jättis meile vähe aega“, et meie armee „ei saanud kuidagi lahinguvalmis olla enne 1942.aastat“, aga senini tuli meil iga hinna eest venitada, venitada ja veel kord venitada kokkupõrke algust Saksamaaga...

Mida venitada? Kuhu? Ja milleks?

Mida kujutab endast „sõjaks täielik valmisolek“, ei suuda autor isegi ette kujutada. Ja seda enam pole ta suuteline mõistma – kui palju aastaid või sajandeid on vaja selle mõistatusliku „täieliku valmisoleku“ saavutamiseks? Hoopis teine asi on mobilisatsioon. See on täiesti konkreetsete ettevõtmiste loetelu, mida nimepidi loetletud isikud peavad täitma päevade ja tundide täpsusega kindlaksmääratud tähtajaks. Et hoiduda edasistest diletantlikest seletustest, toome kohe ära pika tsitaadi kindral Vladimirski – sel ajal 5.Armee staabi operatiivosakonna ülema asetäitja – monograafiast, kes teadis oma ametikoha tõttu mobilisatsioonist peaaegu kõike (olulised kohad on autori poolt rõhutatud):

„...Kõikide laskurväeosade mobilisatsiooniplaanid olid välja töötatud. Neid kontrolliti süstemaatiliselt kõrgemate staapide poolt, täiendati ja parandati. Rahvamajanduse ressurssidest mehhaniseeritud transpordivahendite, hobuste ja voorivarustuse väeosade juurde kinnitamine oli suures osas lõpetatud...

Laskurrelvastusega olid diviisid täielikult kindlustatud, välja arvatud mõned eriliigid (PPD automaadid, suurekaliibrilised kuulipildujad)...

Suurtükirelvastusega olid laskurdiviisid peaaegu täielikult kindlustatud, välja arvatud 37-mm õhutõrjekahurid, mida oli vaid 50 % ettenähtust. Korpuste suurtükiväeosad olid materjalosaga komplekteeritud 82 % ulatuses...

Laskurdiviiside varustatus mehhaniseeritud transpordiga oli 40-50 %. Puuduolevad autod ja traktorid planeeriti täiendada Ukraina lääneoblastite rahvamajanduse ressurssidest...

*Alates 20.maist 1941.a. kutsuti kogu reservi rea- ja seersandikoosseis 45-päevastele õppekogunemistele laskurdiviisides. See võimaldas viia kõikide laskudiviiside isikkoossseisu arvukuse 12-12,5 tuhande inimeseni ehk **85-90 %-ni sõjaajal ettenähtud koosseisust**...“*

Kas te mäletate, austatud lugeja, kui mitu tuhat korda meile valetati selle kohta, et „Punaarmee diviisid olid rahuaja koosseisus ja seetõttu olid nad 22.juunil kaks korda väiksemad saksa diviisidest“? Kas mäletate, kuidas meie suur Võidu Marssal (*s.o. Žukov . – Troll*) mõtiskles oma mälestustes sellest, et *„sõja algul olid läänepoolsetes sõjaväeringkondades 19 diviisi komplekteeritud 5-6 tuhande inimesega, aga 144 diviisi 8-9 tuhande inimesega“?*

Faktiliselt oli aga monograafia „1941 aasta – õppetunnid ja järeldused“ andmetel piiriäärsete sõjaväeringkondade 103-s laskurdiviisis: *„25-s diviisis – kuni 14 tuhat inimest, 72-s diviisis – kuni 12 tuhat inimest, 6-s diviisis – kuni 11 tuhat inimest“*.

Pöördume aga tagasi Vladimirski raamatu juurde:

„...Mobilisatsiooniplaanidega ettenähtud väeosade mobiliseerimise kord oli suuremalt jaolt selline.

*Iga väeosa jagunes kaheks mobilisatsiooniešeloniks. Esimese mobilisatsiooniešeloni koosseisu lülitati 80-85 % väeosa kaadrikoosseisust... Esimese ešeloni lahinguülesande täitmise valmisoleku tähtajaks **oli 6 tundi.***

*Teine mobilisatsiooniešelon koosnes 15-20 %-st kaadrikoosseisust ja kogu mobilisatsiooniga reservist saabuvast ettenähtud täiendusest. Valmisoleku tähtajaks määrati teisele ešelonile: piirivööndis paiknevatele väeosadele, aga ka õhutõrje ja õhujõudude väeosadele – **mitte hiljem esimesest mobilisatsioonipäevast, kõikidele ülejäänutele aga – veel ööpäev hiljem.***

Kõikidele väeosadele ja –koondistele määrati õhuvaatluse eest varjatud mobiliseerimisrajoonid väljaspool dislotseerumispunkte, samuti määrati kindlaks väeosade nendesse rajoonidesse liikumise kord ja nende katmine mobilisatsiooni ajal.

*Ringkonna ja armeede komisjonide, mis kontrollisid laskurväeosade ja –koondiste valmisolekut mobilisatsiooniks 1941.aasta mais-juunis, järelduste kohaselt tunnistati kõik laskurkoondised ja –väeosad **ettenähtud tähtajaga mobilisatsiooniks valmisolevateks**...“*

Tõmbame nüüd hinge ja mõtleme loetu üle.

Traditsiooniline versioon oli selline: Punaarmeel oli vaja veel vähemalt aasta, et sõjaks valmis olla. Sakslased ei hakanud rüütellikult ootama ja tungisid „sõjaks mitteettevalmistunud armeele“ kallale.

Veidi tõepärasemas versioonis kõlas see muinasjutt niimoodi: mobilisatsiooni täielikuks lõpetamiseks oli vaja veel kaks-kolm nädalat, kuid Wehrmachti kiire liikumine riigi sügavusse tegi mobilisatsiooni võimatuks. Ja see oligi põhjuseks...

Aga tegelikult oli varjatud mobilisatsioon juba praktiliselt **LÕPPENUD**. Laskurdiviiside (mis moodustasid selle aja armeede tuumiku ja kandsid peamist osa kaitses!) mobiliseerimine oli juba praktiliselt lõpuni viidud ja nende täielikku lahinguvalmidusse viimise tähtajad polnud enam isegi mitte päevades, vaid **TUNDIDES**. Väikene „lisa" teise strateegilise ešeloni näol oleks saavutanud täieliku lahinguvalmiduse ainult ühe-kahe päevaga. Mis moel siis sakslaste kurikuulus „ootamatu kallaletung" jättis Punaarmee ilma nendest loetletud tundidest? Kas siis Nõukogude Liit oli mõõtmetelt Luksemburgi või Taani suurune, mille Wehrmacht hõivas ühe päevaga? On tähtis märkida ka seda, et enne sõda polnud nõukogude väejuhatusel mingeid kahtlusi vägede järelkomplekteerimise ja täielikku lahinguvalmidusse viimise tähtaegade realistlikkuses. Peamine laskur- ja suurtükirelvastus oli juba väeosades olemas.

Aga Vladimirski poolt meenutatud *„40-50 %-line varustatus mehhaniseeritud transpordiga"* tähendas lihtsamasse keelde tõlgituna 250 igat tüüpi autot ja poolsadat traktorit ühes laskur-(s.t. jalaväe!)diviisis. Asi on selles, et needsamad stalinlike Suureks Sõjaks ettevalmistamise plaanide „ettenähtud koosseisud" olid tohutu suured! Näiteks planeeriti, et Punaarmee laskurdiviisi kooseisus olevas haubitsapolgus peab olema kaks traktorit (võimsad diiselmootoriga „Komintern" ja „Vorošilovets") ühe haubitsa kohta (!), 37 raadiojaama (seal hulgas kaks suure tegevusraadiusega, mis asetsesid spetsveoautol), 90 veo- ja 3 sõiduautot. Sama laskurdiviisi üksikus tankitõrjedivisjonis pidi plaani kohaselt olema 18-ne 45-mm tankitõrjekahuri kohta 24 veoautot ja 21 roomikvedukit - soomustatud „Komsomoletsid", mis ehitati kergetanki T-38 baasil. Need olid relvastatud kuulipildujaga ning vastasid üldiselt saksa tanketi Pz-I, mida kõik nõukogude ajaloolased pidevalt liigitasid saksa „tankide" sekka, lahinguvõimele. 1941.juuliks oli toodetud ja vägedesse antud 7780 sellist „Komsomoletsit".

Palju hullem seis oli mehhaniseeritud korpuste mobilisatsioonivalmidusega. See on ka arusaadav. Esiteks nõuab mehkorpus juba oma nimetuse poolest suurt arvu „mehhanisme", sealhulgas autosid ja traktoreid (roomikvedukeid), millest suur osa pidi plaani kohaselt töötama rahvamajanduses kuni avaliku mobilisatsiooni väljakuulutamiseni. Teiseks ületas stalinlik gigantomaania, mille tagajärjel hakati ühekorraga formeerima 29-t mehkorpust (1000 tanki igaühes), riigi reaalsed majanduslikud võimalused.

Tunnistame selle kõik tõeks, kuid ärme hakkame siiski järeldustega kiirustama. Uurime kõigepealt konkreetseid fakte, mis on ära toodud sellessamas Vladimirski monograafias:

„22., 9. ja 19. mehkorpused formeeriti 1941.a. aprillis endiste tankibrigaadide baasil ja sõja alguses olid veel organiseerimisstaadiumis... Neis oli küllaltki suur reakoosseisu võitlejate arv (tankidiviisis – 9 tuhat inimest või 80 %, motoriseeritud diviisis 10,2 tuhat inimest ehk 90 % ettenähtud sõjaaja koosseisust), kuid suur puudus juhtiv- ja seersandikoosseisust (40-50 %)... Eriti halb oli seis vägede komplekteerimisel tankikomandöridega ja tankiüksuste komandöridega, samuti ka tankijuhtide ja teiste spetsialistidega..."

Kuid ei maksa siiski unustada, **millistest korpustest** Vladimirski kirjutab. Nõukogude tankivägede juhatuse ennesõjaegses plaanis polnud 19.Mk isegi 19 „lahingu" mehkorpuse nimekirjas ja seda formeeriti vähendatud kooseisus. Aga 22.MK ja 9.MK pidid lõpetama formeerimise alles 1942.aastal. Nende mehkorpuste mittekomplekteeritus tankistidega „tasakaalustati" täiesti sellega, et neis polnud ettenähtud koguses tanke. Näiteks oli 22.MK-s 712 tanki (69 %), 9.MK-s – 316 tanki (31 %), 19.MK-s – 453 tanki (44 %).

Pealegi selgub kõik võrdluses. Wehrmacht, mille koosseisu hakati alates 1940.aasta sügisest palavikuliselt kasvatama, kannatas samade probleemide all:

„...kaadriohvitserid moodustavad tanki- ja motoriseeritud diviisides 50 % juhtivkoosseisust, jalaväediviisides – 35-st kuni 10 %-ni. Ülejäänud on reservistid, kelle professionaalne ettevalmistus oli tunduvalt kehvem..." Kurikuulus „kaheaastane kaasaegse sõjapidamise kogemus" eksisteeris ainult nõukogude propagandistide kirjutistes. Wehrmachti 1.TG viiest tankidiviisist ei osalenud Poola kampaanias mitte ükski, Prantsusmaale sissetungis – ainult kaks (9.TD ja 11.TD). 14.TD jõudis enne „Barbarossa" algust sõdida ühe nädala Jugoslaavias, aga 13.TD ja 16.TD (mis loodi 1940.a. oktoobris jalaväediviiside baasil) ei osalenud enne 22.juunit 1941.a mitte üheski sõjalises operatsioonis.

Pöördume nüüd uuesti Vladimirski raamatu juurde, et teada saada, kuidas olid lood motoriseeritud vägede tehnika ja relvastusega:

„...Laskurrelvastusega (peale vintpüsside ja karabiinide) olid tanki- ja motoriseeritud diviisid relvastatud: käsikuulipildujatega – 50 %, automaatidega – kuni 40 % (nõukogude ajalookirjanduse traditsioonidele ustavaks jäänud kindral ei julgegi otse välja öelda, et **peamiste laskurrelvadega** – vintpüsside ja karabiinidega – olid väed täielikult varustatud. – M.S).

Suurtükiväe materjalosaga olid tanki- ja motoriseeritud väeosad varustatud:

76-mm kahuritega – 70 %, 122-mm haubitsatega – keskmiselt 87 %, 152 –mm haubitsatega – 33-st kuni 66 %-ni, 37-mm õhutõrjekahuritega – 33-st kuni 50 %-ni.

Ka mehhaniseeritud transpordiga polnud tanki- ja motoriseeritud diviisid täielikult komplekteeritud. Autosid oli 22-38 %, traktoreid – 20-40 %. Haubitsapolkudes ei jätkunud roomikvedukeid, mis vähendas nende manööverdusvõimet...“

Konkreetsetes arvudes nägi see välja niimoodi. 22.MK-s oli ettenähtud 5265-st autost olemas 1382 (27 % ettenähtust), traktoreid – 129 tk (37 %). 19.MK-s oli kokku 927 autot ja 67 traktorit, 9.MK-s – 1027 autot ja 114 traktorit. Situatsioon löögikorpustes 4.MK, 8.MK ja 15.MK-s, mille formeerimine algas palju varem, oli tunduvalt parem.

Näiteks olid 15.MK diviisid enne sõda komplekteeritud reakoosseisuga 94-100 %, noorema juhtivkoosseisuga 45-75 %, vanema juhtivkoosseisuga 5+-87 %, kusjuures juhtivkoosseisu puudujääk tuli peamiselt poliittöötajate ja administratiiv-majandusala personali arvelt.

8.MK oli juba enne „suure õppekogunemise“ sildi all läbiviidud reservkoosseisu tegevteenistusse kutsumist komplekteeritud isikkoosseisuga 89 % ulatuses, tema suurtükiväepolkude relvastuses oli 88 kahurit ja haubitsat (66 % ettenähtust), 45-mm tankitõrjekahureid oli isegi „normist“ rohkem (49 tükki 36 asemel). Korpuses oli 3237 autot ja 359 traktorit (7 ühikut üle normi!).

Sellest hoolimata oli probleemid mehhaniseeritud transpordivahenditega üldised. Isegi kõige paremini varustatud 15.MK 10.tankidiviisis oli ainult 64 autotsisterni 139-st ettenähtust, 800 veoautot 918-st ettenähtust, kusjuures suurema osa neist moodustasid „polutorkad“ GAZ-AA, mille väikese kandejõu tõttu jättis diviis esialgsesse dislotseerumiskohta maha 450 tonni erinevat varustust. Ja see oli üks ringkonna vanemaid tankidiviise. Teistes diviisides ja polkudes (eriti motolaskurpolkudes) oli olukord autotranspordiga veelgi hullem.

Näiteks oli „eesrindliku“ 4.MK 32.tankidiviisis kõigest 417 erinevat tüüpi autot, 15.MK 212.MD koosseisus *„oli peaaegu täiskomplekt isikkoosseisu punaarmeelasi, kuid puudusid täielikult autod isikkoosseisu vedamiseks ja diviis ei suutnud kindlustada endale ka laskemoona, kütuse ja toiduainete juurdevedu...“* 15.MK 37.TD suurtükiväepolgu relvastuses oli 16 haubitsat kaliibriga 122-mm ja 152-mm ning ainult 5 traktorit nende vedamiseks. Aga need kaalusid vastavalt 2,5 ja 4 tonni ning seega oli neid võimatu ka kätega lahinguväljal veeretada. Sama 37.TD motolaskurpolk oli *„täielikult autotranspordiga komplekteerimata, dislotseerus diviisist 150 km kaugusel ja seega ei saanud lahingutegevuse alguses diviisiga koos tegutseda“*.

Nende faktide (ja ka kõigi teiste) hindamisel tuleb asjale rahulikult läheneda ja järeldustega mitte kiirustada. Vaevalt me saame nõustuda nende autoritega, kes väidavad, et *„niinimetatud mehkorpused kujutasid endast tegelikult tavalist jalaväge koos tankidest tugevdusega“*. Isegi teise ešeloni mehkorpuste (9.MK ja 19.MK) koosseisus oli tuhatkond autot. Kas saab siis neid nimetada „tavaliseks jalaväeks“?

Ja kas ülalnimetatud 37.TD haubitsapolk oli tõesti nii väljapääsmatus olukorras? Diviisis oli lahingukorras 239 tanki BT ja 32 T-34. Igaühte neist sai ajutiselt kasutada roomikvedukina ning pealegi veel vedukina, mis oli palju võimsam ja kiirem tolleaegsetest traktoritest.

Kuid loomulikult oli ilma rahvamajandusest autosid ja traktoreid mobiliseerimata ja mehkorpuste komplekteerimist transpordiga lõpule viimata nende lahinguvõime tunduvalt madalam. Ühtne sõjamehhanism lagunes väheefektiivseteks eraldiseisvateks elementideks: jalavägi ilma tankideta ja tankid ilma jalaväeta, mis suudaks nende edu kindlustada.

Samasugune situatsioon – üheaegselt traagiline ja absurdne – kujunes ka mõnedes suurtükiväeosades. Enne sõda viidi diviiside ja korpuste haubitsapolgud hobuveolt üle mehhaniseeritud veole (traktoritele). Täielikult mehhaniseeritud (*„...mitte ühtegi hobust, ainult mootorid...“,* - kirjutab oma memuaarides Moskalenko) pidid olema ka kõik tankitõrje suurtükibrigaadid. Tundub, et siin oli Punaarmeel selge ülekaal Wehrmachti ees, kes asus Idasõjakäigule 750 tuhande hobuse suuruse tabuuniga.

Ent kui sõda algas, siis olid saksa hobused kohapeal olemas, aga Punaarmeele ettenähtud rahvamajanduses olevate autode ja traktoritega hakkas toimuma midagi mõistusevastast.

Ühelt poolt oli neid väga ja väga palju. Juba 1941.aasta veebruaris oli Punaarmees 34 tuhat traktorit (roomikvedukit). Samuti ka 214 tuhat autot ja 11 454 mootorratast. 23.juunil 1941.a. algas mobilisatsioon ning tehnikat sai veelgi rohkem. Monograafias „1941 aasta – õppetunnid ja järeldused“ tuuakse järgmised andmed:

„...1.juuliks olid mobilisatsiooniga ettenähtud ressursid põhiliselt kätte saadud... rahvamajandusest anti armeesse 234 tuhat autot ja üle 31,5 tuhande traktori... mobilisatsiooni tulemusena saadi vägede

komplekteerimiseks: veo- ja spetsautosid – 82 %, roomiktraktoreid – 80% mobilisatsiooniplaaniga ettenähtud kogusest...“

Aga nüüd tõlgime need „protsendid mobilisatsiooniplaanist“ rohkem arusaadavamasse vormi.

Mehkorpuse koosseisus oli ette nähtud 352 traktorit. See tähendab, et kõigi kahekümne läänepoolsetes SRK-des paiknenud mehkorpuse täielikuks komplekteerimiseks oleks vaja läinud kõigest **7000 traktorit**. Pealegi ei vajanud osa korpusi, mis alles alustasid formeerimist, kolmesadat vedukit – neil lihtsalt polnud veel midagi vedada.

Teine grupp esmajärjekorras vedukite saajaid – need olid ülemjuhatuse reservi tankitõrje suurtükibrigaadid (TTSB). Kogu Punaarmees oli neid täpselt kümme. Igaühes neist pidi eeskirjade kohaselt olema 120 erineva kaliibriga tankitõrjekahurit. Kokku seega veel **1200 traktorit**, et täielikult komplekteerida kõik 10 brigaadi. Ja ka see arv on tunduvalt liialdatud, sest paljud brigaadid alles alustasid formeerimist ja neis ei olnud 1941.a juunis veel kõiki ettenähtud kahureid.

Ning lõpuks sõja peamine vaevanägija – jalavägi. Igas 155-s laskurdiviisis, mis asetsesid NSVL lääneosas (kaasa arvatud ka sügavas tagalas Volga taga ja Arhangelskis ringkonnas olevad), oli haubitsapolk, milles oli eeskirjade kohaselt 36 haubitsat kaliibriga 122 ja 152 mm ning 72 traktorit nende vedamiseks. See teeb veel **11 160 traktorit.**

Seega oli armee esmane vajadus traktorites/vedukites 7000 + 1200 + 11 160 = **19 360 traktorit.** Ja seda veel väga „heldete“ normide kohaselt, mis nägid enamuses ette kahekordse varu tehnikas. Isegi veel enne avaliku mobilisatsiooni algust oli armees juba olemas **POOLTEIST KORDA** rohkem traktoreid! Sõja esimese nädalaga mobiliseeritud traktorid suurendasid üldist parki veel kaks korda. Ja seejuures ei jätkunud isegi esimese strateegilise ešeloni diviisides suurtükivedukeid! Kas see siis oligi see kiidetud „stalinlik kord“?

Samasugune „rõõmustav“ olukord kujunes ka armee varustamisel autotranspordiga. Kogu Punaarmees oli sõja alguseks veidi üle 300 diviisi (täpset arvu on võimatu öelda, kuna diviiside arv kasvas pidevalt).

22.juuni 1941.a seisuga oli armees juba olemas 273 tuhat igat tüüpi autot. 1.juuliks anti armeesse rahvamajandusest veel 234 tuhat autot. Kokku: **507 tuhat autot ehk 1700 autot ühe diviisi kohta!**

Tasub märkimist, et „täielikult mehhaniseeritud Wehrmachtis“ (nõukogude propagandistide väidete kohaselt) oli **täpselt sama palju** (500 tuhat) ratasmasinaid, kusjuures üle 106 tuhande neist langes meie teedel 1941.aasta lõpuks täielikult rivist välja.

Siinkohal oleks meil õige aeg rõõmustada stalinliku industrialiseerimise suurte saavutuste üle, kuid tegelikkus oli palju kurvem ning rõõmustada polnud eriti millegi üle. Avame nõukogude korpuste ja diviiside komandöride ettekanded ja praktiliselt igaühes neist võime lugeda: *„Mobilisatsiooniplaanis ettenähtud materjalosa ei jõudnud kohale“*. Kuidas? Kuhu siis kadusid needsamad *„234 tuhat autot ja üle 31,5 tuhande traktori“???*

Rokossovski (neil päevil 9.MK komandör) kirjutab, et motoriseeritud laskurpolkude isikkoosseis, kellel polnud sõja alguses ei hobuseid ega autosid, pidi sõna otseses mõttes oma turjal kandma miinipildujaid, käsi– ja raskekuulipildujaid ning laskemoona, mille tulemusena nad *„jäid täiesti jõuetuks ja kaotasid igasuguse lahinguvõime“*. Kuidas siis juhtus nii, et **mehhaniseeritud** korpuse diviisidele ei jagunud ei 1700 ega isegi 170 autot?

Siin on 15.MK 10.TD komandöri ettekanne:

*„...mobilisatsioonplaaniga ettenähtud masinaid rahvamajandusest pidi M-*2 (mobilisatsiooni teine päev. – M.S) *õhtuks kohal olema: GAZ-AA – 188 tk, ZIS-5 – 194 tk. Mitte ühtegi neist masinatest diviis ei saanud, ei M-2 õhtuks ega hiljem...“*

„2.TTSB komandörilt polkovnik M.I.Nedelinilt tuli ettekanne, et ta pole veel saanud traktoreid rahvamajandusest ja saab piiri juurde viia ainult ühe divisjoni“ – need read on Bagramjani mälestustest.

Ei, sugugi mitte juhuslikult ei saanud Nedelinist tulevikus NSVL Strateegiliste Raketivägede juhataja: ta suutis sellises üleüldise kaose olukorras siiski viia piiri äärde terve suurtükidivisjoni (12 tankitõrjekahurit). Aga vaat 5.TTSB (nagu kirjutab Vladimirski) veel 29.juunil (s.o seitse päeva pärast sõja algust) *„seisis suurtükivedukite puudumise tõttu Novograd-Volõnskis*“ (250 km piirist idas. – M.S).

Täpselt samasugune oli ka kõikide ülejäänud TTSB-dega kõikidel rinnetel. Mitte ükski brigaad – peale Moskalenko 1.TTSB – ei täitnud oma ülesannet vaenlase tankidega võitlemisel ja kõik nõukogude ajaloolased nimetavad oma raamatutes ühel häälel ühe ja sama põhjuse – mehhaniseeritud vedukite puudumise. Kuidas siis nii? Kuhu siis kadus kõik see tehnika – nii see, mis 22.juunil juba oli tegevarmees ning see, mis mobiliseeriti sõja esimestel päevadel?

Mõni lugeja arvab, et äkki oli siin tegemist üksikute erandlike puudustega? Kahjuks mitte, siin on üldistatud pilt:

„...äärmiselt halvasti oli organiseeritud mobiliseeritud transpordivahendite kohaletoimetamine...

Kogumispunktidesse kuhjusid tuhanded autod ja traktorid, mis vajasid remonti. Oli juhuseid, kus autod saabusid kogumispunktidesse ilma kütuseta või ei saabunud kütusepuudusel üldse... Näiteks ei õnnestunud Moskva SRK-st (s.o keskusest, pealinna ringkonnast! – M.S) *saata Lääne ESRK-sse autosid omal käigul, mobilisatsiooni kolmandaks päevaks oli ära saadetud ainult veerand autodest... kiirustamise tõttu laaditi autotransport sageli ešelonidesse ja saadeti rindele ilma autojuhtide ja kütuseta... 1320 ešeloni (50 347 vagunit) autodega seisid raudteedel...“*

Kiirustati tõesti väga. 6.juulil 1941.a kandis seltsimees Tutuškin (Kaitse RK 3.valitsuse (vastuluure) ülema asetäitja seltsimees Stalinile ette:

„...Sõjaväeliikluse Valitsuses ei tehtud 1.juulini sõjaväevedude kokkuvõtteid... kümnete transportide kohta puuduvad andmed nende asukohast... ešelon 19.Armee staabi ja 25.laskurkorpuse juhatusega saadeti Rudnja jaama (Vitebski ja Smolenski vahel. – M.S) *asemel Gomeli jaama. Selle süüdlased jäid karistamata...*

...26.juunil veeti kahte ešeloni Kirovi tehase tankidega (uusimad rasked KV-d. – M.S) *mitu päeva kolmnurgas Vitebsk – Orša – Smolensk siia-sinna... Valitsusel puuduvad andmed nende ešelonide praeguse asukoha kohta...*

...27.juunil laaditi Edelarindele ettenähtud 47 ešeloni mototranspordiga, mida rinne hädasti vajas, maha Poltaava jaamas (s.o sadasid kilomeetreid sihtkohast eemal. – M.S)...

...Edelarindele saadetud 100 tuhat miini ei jõudnud sihtkohta ning Valitsus ei tea nende praegust asukohta...“

Seltsimees Tutuškin ei räägi meile midagi sellise „Browni liikumise“ põhjustest. Kindral Vladimirski nimetab neist mõnda:

„...26.juuni õhtul kuulas 5.Armee juhtkond mobilisatsiooniosakonna ülema polkovnik Štšerbakovi ja armee staabiülema asetäitja tagala alal polkovnik Fedortšenko ettekannet vägede mobiliseerimise käigust ja 5.Armee tagalaorganite olukorrast. Tehti kindlaks, et vägede ja armee tagala mobilisatsioon, mis pidi mobilisatsiooniplaani kohaselt olema lõppenud 25.juunil kell 24.00 s.o sõja kolmandal päeval, oli praktiliselt nurjunud...

Peamine reservväelaste mass – suuremalt jaolt Ukraina lääneosa elanikud – kas ei jõudnud väeosadesse ilmuda või hoidusid mobilisatsioonist kõrvale. Ainult 15.laskurkorpuse väeosadel, mille vööndis vaenlase pealetung oli aeglane, õnnestus osaliselt täiendada vägesid lähemalasuvatest rajoonidest pärit reservväelaste ja hobustega...“

Sellist ootamatut ja hämmastavat tulemust seletab Vladimirski *„vaenlase ootamatu kallaletungi psühholoogilise mõjuga kohalikule elanikkonnale, rindejoone kiire edasiliikumisega itta ja vaenlase agentuuri* (s.o. bandeeralaste) *õõnestustegevusega meie territooriumil“*.

Kuid see pole veel kõik:

„...idapoolsetest oblastitest armeesse kutsutud juhtiv- ja tehniline koosseis, mehhaniseeritud transport ja autojuhid ei jõudnud samuti armeesse (!!! – M.S)...“ Vaat seda informatsiooni ei kommenteeri Vladimirski juba mingil moel...

Rõhutame veelkord peamist. **Punaarmee polnud hoopiski relvitu.** Varjatud sõjaeelse mobilisatsiooni käigus sai ta juba suure koguse (tunduvalt rohkem kui oli vaenlase vägedes) inimesi, suurtükke, tanke, traktoreid ja autosid. **Plaanipärase JÄRELkomplekteerimise ebaõnnestumine vähendas küll tema võitlusvõimet, kuid ei viinud seda hoopiski mitte nulli.**

Kuid sellest hoolimata oli esimene matusekell juba kõlanud. Kiidetud „stalinlik kord“ muutus juba esimesel kokkupõrkel tõelise, relvastatud vaenlasega enneolematuks kaoseks, bardakiks ja anarhiaks. Teoorias ühtne armeemehhanism hakkas lagunema üksikuteks „hammasratasteks“ juba enne, kui kõlasid esimesed paugud piiril.

Sõjanõukogu

Nüüd, lõpetades kõigi vajalike selgituste, kõrvalepõigete ja teatistega, lähme kõige lihtsama asja juurde – lahingutegevuse kirjeldamise juurde.

Nagu ülalpool öeldud, erines Direktiiv Nr.3 tunduvalt Edelarinde ennesõjaaegsetest plaanidest. Ühest küljest vähenes tunduvalt ettenähtud ülesannete maht – kahest operatiivsuunast (Ljublinile ja Krakovile) jäi järele ainult üks. Teisest küljest langes ära võimalus arvestada operatsiooni läbiviimisel koostööle Läänerinde vasaku tiivaga (aga just see Edelarinde ja Läänerinde vägede kahepoolse ümberhaaramise idee oligi ennesõjaaegsetes plaanides peamine). Direktiiv Nr.3 pani Läänerinde vasaku tiiva vägedele ainult kaitseülesande – „tõrjuda vaenlast tagasi Varssavi suunalt".

Faktiliselt aga Läänerinde 4.Armee, mis paiknes Brest-Kobrini rajoonis, lausa pühiti teelt minema Wehrmachti kõige võimsama 2.TG poolt, see hakkas korratult taganema ja selle osalemine mistahes Edelarinde 5.Armee operatsioonis ei tulnud enam kõne allagi. Seega tuli planeeritava pealetungi „tangide", mis ühineksid Ljublini rajoonis ja lõikaksid ära Lutsk-Brodõ peale tungiva vaenlase grupeeringu, põhjapoolne haru luua nendest üsna piiratud jõududest, mis olid 5.Armee käsutuses.

Kuid ööks vastu 23.juunit (mil vastavalt marssal Bagramjani memuaaridele saadi ja dešifreeriti Direktiiv Nr.3) oli olukord 5.Armee rindel tunduvalt teravnenud.

Saksa väejuhatus kontsentreeris otsustavalt vägesid pealöögi suunale. Ta koondas 70-kilomeetrisele piirilõigule Ustilugist Krõstonopolini (tänapäeval Tšervonograd) seitse jalaväediviisi. Kõik sillad üle Bugi piirijõe, mida valvasid NKVD väed, hõivati sakslaste poolt tervetena. Wehrmachti 1.TG ettekandes oli kirjas:

„...tähtis sild Sokali juures on hõivatud tervena. Bugi ületamine toimus rahulikult. Jalavägi jõudis ida pool Bugi asuvatele kõrgendikele, kohtamata seejuures mingit vastupanu..."

22.juuni õhtuks paiskas Bugi forsseerinud saksa jalavägi Bugi äärest eemale ja piiras osaliselt sisse kaks 5.Armee laskurdiviisi. Hõivatud platsdarmile suundusid kaks tankidiviisi, mis läksid sealt pealetungile: 14.TD Lutski suunas, 11.TD Radehhovi suunas.

Mõnede Vladimir-Volõnski ja Strumilovi kindlustatud rajoonide garnisonide kangelaslik vastupanu (kohalike elanike jutustuste järgi pidasid mõned dotid vastu kuni juuni lõpuni) ei muutnud kahjuks üldist operatiivolukorda.

Selles piirkonnas oli 5.Armee ainukeseks löögiüksuseks 22.MK koosseisu kuuluv 41.tankidiviis. Tankide arvult (425 tükki Vladimirski andmetel) ületas 41.TD mõlemat saksa tankidiivisi kokku. Tõsi küll, välja arvatud 31 ülirasket KV-2 tanki, olid need vananenud T-26-d, mis kahtlematult olid kehvemad Pz-III/50 tankist, mida oli igas Kleisti tankigrupi diviisis poolsada tükki.

Muide, kõik need võrdlused jäid paljaks teooriaks. 41.TD komandör avas 1941.a. 22.juuni hommikul „punase paketi" ja avastas sealt käsu dislotseeruda Vladimir-Volõnski rajoonist ümber põhja suunas, Ljuboml-Koveli rajooni. Käsk täideti, mille tulemusena 41.TD nii öelda „avas uksed" Vladimir-Volõnski suunas pealetungivale saksa 14.tankidiviisile. (Sulgudes märgime, et „punane pakett" viis 41.TD täiesti selgelt Ljublini suunas arendatava pealetungi lähterajooni, mis on veel üheks tõendiks, et selline operatsioon planeeriti juba tükk aega enne sõja algust.)

Tundub, et sellises situatsioonis oli 5.Armeel kaks varianti 41.TD kasutamiseks: selle võis saata pealetungile Ljublini suunas (vastavalt Direktiiv Nr.3-le) või tuua see tagasi algsesse dislotseerumisrajooni ja kasutada seda tiivalöögi andmiseks Ustilug-Lutski maanteed mööda pealetungivale vaenlase peagrupeeringule. Kuid ei seda ega teist ei tehtud.

Nii imelik kui see ka pole, segas just meie luurelennuvägi, mille „hävitamise" pärast sõja esimestel tundidel nii väga kurvastas V.Suvorov.

Ei, see eksisteeris, lendas, luuras, seda oli palju (315. ja 316. luurelennuväe polgud, 62 korras lennukit, sealhulgas 38 uusimat kiiret luurelennukit Jak-4) ja see kandis 5.Armee ja rindestaabile ette, et Brestist Koveli peale, läbi Polesje metsade ja soode, liiguvad tohutu suured saksa väehulgad. Nagu kirjutab Bagramjan, hinnati selle mitteeksisteeriva väegrupeeringu suuruseks **kaks tuhat tanki** (peame meeles, et üheski saksa tankigrupis polnud sel ajal **üle ühe tuhande tanki**).

Kahjuks ei suutnud 5.Armee luure vähemalt kolme järgmise päeva jooksul olukorda selgitada, ehkki selleks oleks olnud vaja vaid istuda mootorratta selga ja sõita paari tunniga maanteed mööda 130 km kaugusele Kovelist Bresti äärelinnadeni (Bresti sisee sõita oli sel ajal juba võimatu, kuna see hõivati sakslaste poolt juba esimesel päeval). Kõige selle tagajärjeks oli see, et mitte ainult 41.TD, vaid veel üks

22.MK diviis (215.MD) suunati marsruudil Rovno-Lutsk-Kovel Polesje metsadesse, vastu müütilistele saksa tankidele.

Ja niimoodi juhtuski, et mööda maanteed Lutski suunas pealetungiva Wehrmachti 14.tankidiviisi teel osutus olevat ainult 1.tankitõrje suurtükiväebrigaad K.S.Moskalenko juhtimisel. See päästiski olukorra. Vaatamata sellele, et 1.TTSB astus lahingusse täiesti „mittemäärustikupäraselt" – käigult, kahureid maskeerimata, juhuslikelt tulepositsioonidelt – osutusid võitlejate ja komandöride mehisus, suurtükimeeskondade suurepärane väljaõpe ja ettevalmistus ning brigaadikomandöri väejuhitalent saksa tankidest tugevamaks. Andis tunda ka saksa komandöride puudulik tankilahingutealane väljaõpe – 14.TD formeeriti alles 1940.a. oktoobris 4.**jalaväediviisi** baasil ning selle „teenistusnimekirjas" oli ainult sissetung Jugoslaaviasse 1941.aasta aprillis.

Andes au sõdurite kangelaslikkusele, tuleb märkida ka nõukogude relvastuse kvaliteeti. Võimsad 76-mm tankitõrjekahurid ja 85-mm õhutõrjekahurid, millega brigaad oli varustatud, läbistasid saksa tankidel mõlemad küljed, aga kergetel Pz-II-del rebisid tornid pealt.

5.Armee operatiivkokkuvõttes Nr.9 on teade selle kohta, et *„23-27.juuni perioodil hävitas 1.TTSB umbes 150 vaenlase tanki"*. Loomulikult oli see arv liialdatud – kogu saksa 14.TD-s oli vaid 147 tanki ning sellel diviisil seisis veel ees pikk tee Stalingradi, kus ta lõplikult hävitati. Kuid pole mingit kahtlust selles, et võiduka marsi asemel Lutski maanteel tuli saksa tankidel kolm päeva suurte kaotustega „läbi närida" 1.TTSB tulepositsioone.

Kahjuks polnud Radehhovi suunal teist sellist brigaadi (ehkki Edelarinde koosseisus oli neli TTSB-d) ning mis peamine - polnud teist sellist Moskalenkot. 22.juuni päeva lõpuks jõudis 11.TD oma eelväeosadega Radehhovi rajooni (35 km piirist).

Lõuna pool, Rava-Russkaja – Peremõšli (nüüd kuulub see linn jälle Poolale ja kaardil on selle nimi Pšemõsl) vööndis, püüdis saksa jalavägi vahelduva eduga piirist eemale paisata 6. ja 26.Armee väeosi. *„Ülejäänud 26.Armee lõikudel ei olnud olukord ohtlik,* - kirjutab Bagramjan oma memuaarides, - *ja see oli täiesti rahulik 12.Armee vööndis, mis oli kaitsel Karpaatides ja Bukoviinas"*.

Selline oli üldine olukord Edelarindel neil tundidel, mil ööl vastu 23.juunit kogunesid Edelarinde komandopunkti Ternopolis nõupidamisele kindralpolkovnik M.P.Kirponos (rindejuhataja), kindralleitnant M.A.Purkajev (rinde staabiülem), koprusekomissar N.N.Vašugin (tema ametinimetus oli „rinde Sõjanõukogu liige", kuid me nimetame teda edaspidi lihtsalt – komissar) ning lisaks veel peakorteri täievoliliste esindajatena Punaarmee kindralstaabi ülem armeekindral G.K.Žukov ja Ukraina KP(b) KK esimene sekretär N.S.Hruštšov.

Sellel meeskonnal tuli vastu võtta ajalooline otsus. Edelarinde käsutuses olevad tohutud jõud, eriti soodne piirijoon, tänu millele asus Lvovi eendil asuv nõukogude väegrupeering praktiliselt sügaval vaenlase tagalas, kindlalt Poleskje soode ja Karpaatide mägede poolt kaetud rinde tiivad – kõik see võimaldas teha ülesandeks armeegrupi „Süd" vägede ümberpiiramise ja täieliku hävitamise. Aga selline sündmustepööre oleks täielikult läbikukutanud sakslaste „Blitzkriegi" plaani, oleks paratamatult sundinud neid võtma ära vägesid peamiselt operatiivsuunalt Minsk – Smolensk – Moskva. Ühesõnaga, ajalugu oleks oma käiku muutnud...

Sellel nõupidamisel osalenud Bagramjani (sel ajal rindestaabi operatiivosakonna ülem) mälestustest on teada, et Purkajev ja Vašugin olid täiesti erineval arvamusel.

Rinde staabiülem arvas, et on vaja viia väed itta, vanal Nõukogude-Poola piiril asuvale kindlustatud rajoonide liinile ja alles pärast seda, kui kaitserinne on stabiliseerunud, minna üle vasturünnakule.

Rinde komissar aga nõudis viivitamatut asumist Peakorteri direktiivi täitmisele s.o alustada kohest vasturünnakut.

Mugavas tugitoolis arvutiekraani ees istuv autor ei pea õigeks arutada, kummal neist oli õigus. Seda enam, et õigus oli neil mõlemail, just nimelt **omamoodi õigus**.

Staabiülem sai paremini kui teised aru, et vägede täielikuks mobiliseerimiseks (s.o reservistide sõjaväkke kutsumiseks, autotranspordi rahvamajandusest mobiliseerimiseks, tagalaosade loomiseks) on rindele ennesõjaaegsete plaanide järgi vaja veel kolm-neli päeva. Vaenlane aga ei hakka ootama ja tema pealetung võib nurjata organiseeritud mobilisatsiooni – vaat sellepärast on parem endil minna varem ettevalmistatud võimsale kaitsepositsioonile ja juba selle taga valmistuda otsustavaks vastulöögiks.

Komissar teadis teistest paremini, kui mitu tuhat korda oli punaarmeelastele sisendatud, et „Punaarmee on kõige pealetungivam armee maailmas", et vaenlast hakatakse purustama tema enda territooriumil, „võõral maal" jne. Taganemine sõja esimestel päevadel ja veel 200-250 km sügavusele meie territooriumile võis kõige negatiivsemal moel mõjuda meie vägede võitlusvaimule – ning see ei olnud sugugi vähem ohtlik kui traktorite ja veoautode puudumine. Peale selle oli Purkajevi ettepanekus väga halb poliitiline alltekst –

kiirustav taganemine 1939.aasta septembris „vabastatud“ territooriumilt näis kaudselt tunnistavat selle hõivamise ebaseaduslikkust. Ja seda ei saanud komissar lubada. Ning omal moel oli ka temal õigus.

Armee püsib ainujuhtimisel. Selleks oligi rindel juhataja, et ta koguks kokku oma alluvate ettepanekutest mõistliku osa ja teeks nende alusel ainukese, kõigile kohustusliku otsuse. Aga Edelarindel kujunenud situatsioonis oli lihtne siduda üheks need vastandlikud ettepanekud.

„Õnn on suurte pataljonide poolel“, - olevat Napoleon omal ajal öelnud. „Sõjajumal ei armasta talendikaid avantüriste, ta armastab suuri armeesid“, - kirjutas poolteist sajandit hiljem ameerika sõjaajaloolane Taylor. Ja selles suhtes oli Žukovil ja Kirponossil erakordselt vedanud.

Edelarinde juhatuse käsutuses oli küllaldaselt vägesid nii selleks, et **minna 5.Armee vööndis üle visale kaitsele** ning ka selleks, et **anda purustav löök** kolme „vägilase“ (15.Mk, 4.MK ja 8.MK) jõududega Lvovi – Ljublini suunal, kogu Lutski - Rovno suunas pealetungiva vaenlase grupeeringu tiivale ja tagalasse.

Kindralite ees laual lebas kaart. Sellesama „NSVL ja Saksamaa riiklike huvide jaotusele endise Poola riigi territooriumil“ kujutusega, millele Stalin 28.septembril 1939.a toimunud fasistliku Saksamaaga sõlmitud Sõpruse ja Piirilepingu allakirjutamise tseremoonial kirjutas alla tervelt kahes kohas. ja nüüd, ööl vastu 23.juunit 1941.a, oli Žukovil täielik alus tõsta klaas seltsimees Stalini geniaalse ettenägelikkuse ja tarkuse terviseks.

Tegemata veel ühtegi lasku, asusid Edelarinde mehkorpused praktiliselt juba saksa vägede tagalas ning nende eelväeosad asusid 50-80 km lääne pool Zamostje linna, kus asus saksa armeegrupi „Süd“ staap.

Kolmest mehkorpusest (15.MK, 4.Mk ja 8.MK) koosneva löögigrupeeringu koosseisus oli **üle kahe ja poole tuhande tanki, sealhulgas 720 T-34 ja KV tanki**, mis olid saksa jalaväediviiside kooseisus oleva 37-mm tankitõrjekahuri jaoks mürsukindla soomusega. Tungides peale saksa armeegrupi „Süd“ (mille peajõud asusid enne sõda Ljublini – Zamostje rajoonis) tiibadele ja tagalasse, oleks nõukogude väejuhatus haaranud kohe initsiatiivi, surunud vastasele peale oma tante, sundinud teda kiirkorras oma plaane muutma ja aega kaotama. Vähemalt. Kui miinimum.

Aga kui maksimum, siis oleks olnud võimalik saksa 6.Armee ümber piirata ja hävitada, ootamata selle jõudmist Stalingradi. Pealetungiks Ljublini suunas valmistusid Kiievi ESRK väed vähemalt pool aastat. Marsruudid, maastik, vaenlase võimalikud vastumeetmed – kõik see oli väejuhatuse poolt läbi töötatud ja ette valmistatud. Ja lõpuks oleks selline pealetung teinud absoluutselt mõttetuks saksa tankidiviiside läbimurde, mis oleksid ainult ajanud end ise sügavasse ja väljapääsmatusse lõksu Dubno – Rovno juures.

Teisest küljest olid Edelarinde juhatusel sõltumatult selle mehkorpuste vastulöögi edust (või ebaedust) olemas kõik võimalused, et peatada sakslaste pealetung Lutski – Rovno suunal. Tõepoolest, 5.Armee kaitsetihedust oleks saanud paari päevaga mitmekordselt suurendada. Kaks laskurkorpust (31. ja 36.) alustasid juba 18.juunil 1941.a vastavalt Žukovi enda poolt kinnitatud käsule liikumist läände. 23.juuni päeva lõpuks asusid need korpused (kuus laskurdiviisi) 90-100 km kaugusel s.o nelja päevateekonna kaugusel Kovel-Lutsk-Dubno liinist.

Veel varem (23.juuni hommikuks) pidid kaks diviisi – 135.laskurdiviis ja 22.MK koosseisus olev 19.TD – jõudma metsa Lutskist lääne pool.

24.juuniks jõudsid Stõri jõe joonele 22.juuni hommikul liikumist alustanud kaks mehkorpust rinde reservist: 9.MK ja 19.MK

Lõpuks (peale seda, kui sai selgeks vaenlase müütilise „Brestist Koveli suunas pealetungiva“ grupeeringu mitteeksisteerimine) oleks saadud aktiivse tegevuse juurde tagasi suunata 22.Mk kaks diviisi, mis istusid Koveli lähedal metsades: 41.TD ja 215.MD. Sel moel oleks Wehrmachti seitsmele jalaväediviisile (298., 44., 168., 299., 111., 75. ja 57.), kahele motoriseeritud diviisile (25. ja 16.) ja neljale tankidiviisile (14., 13., 11. ja 16.), mis tungisid peale Lutski-Rovno vööndis, Edelarinde poolt lisaks neile kahele laskurdiviisile (87. ja 124.), mis juba enne sõda asusid Ustilugi ja Sokali vahel, saadud vastu panna veel seitse laskur-, kolm motoriseeritud ja kuus tankidiviisi. Tankide arvult ületas see nõukogude grupeering vastast **2,5 korda.** Isegi arvestades seda, et enamuse neist tankidest moodustasid vananenud T-26-d ning 9. ja 19.mehkorpused ei olnud täielikult mobiliseeritud ja autotranspordiga varustatud, oleks selline jõudude vahekord kõikide sõjateaduse kaanonite kohaselt pidanud **ära hoidma paanilise põgenemise** ja võimaldama 5.Armee vägedel **plaanipäraselt taganeda** itta kaitseliinilt kaitseliinile.

Nende kaitseliinide loomise eest hoolitses loodus ise. Kogu seda vaenlase pealetungivööndi läbivad põhjast lõunasse, praktiliselt võrdete vahemaade 50-70 km järel arvukad Pripjati lisajõed: Turja, Stohhod, Stõr, Gorõn, Slutš. Oma monograafias iseloomustab Vladimirski neid jõgesid kui *„operatiiv-taktilise tähtsusega veetõkked. Nende laius oli 15 kuni 70 meetrit, luhad 0,5 -2 km, jõekaldad olid soostunud, põhi*

mudane". Lühidalt – täiesti tankivastane maastik. Eriti kui paisata sildade ja ülepääsude juurde Edelarinde koosseisus olevad neli tankitõrje suurtükibrigaadi.

Siinkohal märgime veelkord, et antud situatsioonis ei olnud 5.Armee vägedel vajagi „surmani seista ". Vajalik ja piisav oli vaenlase pealetungi pidurdamine, sakslaste tankidiviiside lahinguga sidumine, et mitte lasta neil Ljublini juurde tagasi minna. Iseenesest ei olnud nõukogude vägede organiseeritud ja plaanipärases taganemises 200-250 km piirist kuni Gorõni või Slutši jõe joonele midagi hirmsat. Vaat Prantsusmaa jaoks tähendab 200 kilomeetrine taganemine Pariisi kaotust, Saksamaa jaoks oleks 150 km taganemine Prantsuse piirist tähendanud kogu Ruhri tööstusrajoonist ilmajäämist. Aga Nõukogude Liidul oli hoopis teistsugune geograafia. Ei majanduslikus ega operatiivses mõttes poleks ajutine Volõõnia ja Rovno oblastite kaotamine avaldanud tõsist mõju sõja käigule.

Kuid kahjuks ei julgenud Žukov ja Kirponos Ternopolis toimunud nõupidamisel otsustada ei 5.Armee vööndis organiseeritud taganemise ega ka laiaulatusliku kolme mehkorpuse jõududega Ljublini suunas pealetungi kasuks.

5.Armee juhatajale kindralmajor M.I.Potapovile kästi alustada pealetungi ülesandega *„purustada vaenlase Vladimir-Volõnski grupeering ja taastada olukord piiril"*. Ja alustada kästi kohe, ootamata rinde reservide (kaks laskurkorpust ja kaks mehkorpust) kohalejõudmist. Aga kuna Žukov isegi veel 24.juunil uskus vaenlase suurte jõudude pealetungi Brestist Kovelile, siis käskis ta „rangel ja enesekindlal" (nii iseloomustab seda Vladimirski) toonil Potapovil keerata armee tiiba ja „katta kindlalt Kovelit vaenlase Bresti suunast lähtuva löögi eest". Sulgudes märgime, et selleks momendiks oli Guderiani tankigrupp jõudnud juba Brestist Slonimisse ja tema pealetungi suunas (Minski-Bobruiski suund) polnud enam mingeid kahtlusi. Selle tulemusena sai armeejuhataja Potapov kaasata pealetungiks Vladimir-Volõnskile ainult need kaks diviisi, mis olid juba Lutskini jõudnud: 135.laskurdiviisi ja 19.tankidiviisi.

6.Armee juhatajal kindralleitnant Muzõtšenkol kästi viivitamatult rünnata Radehhov-Berestetško suunas pealetungivat vaenlase tankigruppi ning teha seda ainult 15.MK jõududega, ootamata ära teiste mehkorpuste (4.Mk ja 8.MK) Brodõ rajooni koondumist. Otsus koondada 4.MK ja 8.MK 100-150 km piirist itta Brodõ juurde annab selget tunnistust, et „Lvovi eendilt" Ljublini suunas pealetungimise plaanile oli juba kriips peale tõmmatud. Sügavast pealetungioperatsioonist (mille teoreetilist väljatöötamist tuuakse alati kui nõukogude sõjateaduse kõrge taseme näidet) otsustati loobuda kiirustava „aukude lappimise" kasuks kiiruga organiseeritud tankide otserünnakutega.

Arvatavasti on kõige delikaatsem väljend sellise „operatiivkunsti" kohta, et see otsus „ei olnud kõige optimaalsem".

„Vaenlane, kes alustas sõda ootamatu löögiga, dikteeris meile oma tahet ja rikkus kõik meie plaanid".

Vaat niimoodi, lühidalt ja selgelt, ütles N.K.Popel kõik: nii meie sõjaeelsetest plaanidest (mille kohaselt liikus tema korpus juba sõja esimestel tundidel piirijõe ülepääsude juurde) ja ka sellest, et saksa kallaletungi polnud nendes plaanides kuidagi ette nähtud ja ka rindejuhatuse kohta, kes lubas vaenlasel sõja esimestest päevadest alates „oma tahet dikteerida".

„Õnn on suurte pataljonide poolel..."

Kui jõudude vahekorda lõuna sõjatandril oleks olnud enam-vähem võrdne, siis oleks ööl vastu 23.juunit vastu võetud otsus alustada vasturünnakut üksikute väeosade eraldi löökidega toonud kaasa Edelarinde viivitamatu katastroofilise hävingu. Umbes samasuguse, mis juhtus tegelikult Läänerinde vägedega Valgevenes ja Looderinde vägedega Leedus.

Kuid maailma suurim ja rikkam riik ei nälginud mitte ilmaasjata kümmekond aastat, ei sundinud oma elanikke elama barakkides ja kommunaalkorterites, mitte asjata ei töötanud NSVL sõjatehased juba rahuajal kolmes vahetuses, mitte asjata ei sunnitud tööliste ja talupoegade riigis kahekuuse lapse ema minema tagasi tehasesse tööpingi juurde, mitte asjata ei küürutanud paljumiljonilise nõukogude rahva parimad pead päevad ja ööd tankide ja lennukite jooniste kohal. Gigantse töö tulemus oli olemas. Žukovi, Kirponosi, Muzõtšenko ja teiste käsutuses olid antud nii suured relvastatud jõud, nii suur kogus uusimat relvastust, mis suutsid ainuüksi oma mastaabiga peaaegu kompenseerida juhtkonna rumaluse ja oskamatuse.

Tegelikkuses oli ainult 15.MK koosseisus (kellel kästi üksinda, teiste mehkorpuste koondumist ära ootamata, rünnata vaenlase Radehhovi grupeeringut) 749 tanki – ehk **viis korda rohkem** kui tema vastas seisval Wehrmachti 11.tankidiviisil. Ja nende 749 tanki seas oli 136 selliste parameetritega tanki, millest saksa tankistidel jäi üle ainult unistada.

Isegi Lutski suunal, kus Moskalenko 1.TTSB poolt korralikult tümitada saanud Wehrmachti 14.TD pihta pidid andma löögi „ainult" kaks värsket nõukogude diviisi (19.TD ja 135.LD), ei ennustanud jõudude

vahekord häda. Sest 163 kerget tanki (129 T-26 ja 34 BT-d) oli siiski 19.TD koosseisus olemas. Ja ka 135.LD-s oli 45-mm tankitõrjekahureid 54 tükki.

Näis, et...

23–25 juuni 1941.a.

Analüüsi, kuidas täideti 23.juunil 1941.a. Ternopolis sõjanõukogus vastu võetud otsuseid, alustame me peamisest – Edelarinde kõige võimsamast kindral Vlassovi **4.mehkorpusest**. See ei võta meil palju aega ja paberiruumi – 4.MK ei võtnud peaaegu üldse osa planeeritud vasturünnakust (seda, mis peitub sõna „peaaegu" all, vaata allpool).

Autori käsutuses olevad allikad ei anna sellisele uskumatule sündmuste käigule mingit mõistlikku seletust. Punaarmee juhtkonnal olid seoses selle korpusega kõige suuremad lootused. Armeekindral G.K:Žukov, kes sai pärast Halhin-Goli lahingut Kiievi ESRK ülemaks, tegi 4.MK formeerimise ülesandeks oma vanale kaasteenijale, Halhin-Goli lahingu kangelasele M.I.Potapovile. Siis, 1939.aasta augustis, viis nõukogude vägede lõunapoolse tankigrupi komandör polkovnik Potapov hiilgavalt läbi Jaapani armee ümberpiiramise ja hävitamise operatsiooni.

Oma uuel ametikohal ei jätnud Žukov ei 4.MK ega ka Potapovit unustusse. 1940.aasta augustis-septembris viidi 4.MK baasil läbi terve seeria suuri sõjaväeõppusi teemal: „mehkorpuse läbimurdesse viimine", „mehkorpuse tegutsemine vaenlase sügavas operatiivtagalas", „rännak ja kohtumislahing". Kokkuvõtval õppusel 26-28.septembril 1940.a osalesid Kaitse rahvakomissar Timošenko ja tolleaegne Kindralstaabi ülem Meretskov isiklikult. Õppuste ajal läbitöötatud eeskirjad tehti kirjalikult teatavaks kõikidele Punaarmee mehkorpuste juhatustele.

Pärast seda, kui M.I.Potapov asus juhatama 5.Armeed, määrati 4.MK komandöriks nõukogude kindraliteedi „tõusev täht" 99.laskurdiviisi komandör A.A.Vlassov. 4.MK relvastusse saabus 414 uusimat T-34 ja KV tanki – täpselt sama palju, kui oli ülejäänud Edelarinde mehkorpustes kokku.

Juba ööl vastu 23.juunit 1941.a. nõudis isiklikult Edelarinde komandopunkti saabunud Žukov 6.Armee juhatajalt kindralleitnant Muzõtšenkolt, et *„4.MK tuleb võimalikult kiiresti paisata armee paremale tiivale"* s.o Brodõst Radehhovile planeeritava vastulöögi rajooni. Kindralleitnant saatis armeekindrali, Peakorteri esindaja ja Kindralstaabi ülema käsu lihtsalt ja kergelt kuradile. Muzõtšenko suunas mehkorpuse peajõud hoopis oma armee **vasakule tiivale** Javorov-Krakovetsi rajooni, s.o sinna, kus saksa jalavägi püüdis 6.Armee kaitsest läbi murda.

Tõsi küll, memuaarikirjanduses esineb teateid, et kaks tanki- ja üks motolaskurite pataljon pidasid polkovnik Lõssenko juhatusel 23.juunil 1941.a. kella 7 kuni 20-ni koos 15.MK eelväeosadega lahingut Radehhovi äärelinnas. Nimetatakse isegi selles lahingus hävitatud vaenlase tankide ja kahurite arve. Kuid oh häda: 15.MK 10.TD komandöri ettekandest Radehhovi lahingu kohta 23.juunil loeme:

„...4.MK, kellega diviis pidi koostööd tegema, ei saabunud rünnaku lähterajooni". Kuidas seda kõike mõista?

Marssal Bagramjan, sõjakangelane, mitmete rinnete juhataja, oli oma memuaaride kirjutamise ajal üleliidulise pioneeride sõjamängu „Põuavälk" aujuhataja. Võib-olla on just sellepärast mõned tema memuaaride leheküljed kirjutatud just sellises keeles, mismoodi ta rääkis noorte leninlastega. Niimoodi kirjeldas ta Žukovi reaktsiooni Muzõtšenko omavolilisele tegevusele:

„...Kindralstaabi ülem kortsutas kulmu. Ta noogutas vaikides vastuseks minu tervitusele... Žukov pidas ekslikuks, et Kirponos lubas 6.Armee juhatajal tõmmata 4.MK ära armee paremalt tiivalt, kus vaenlane andis pealöögi, vasakule tiivale ja viia see lahingusse sellel teisejärgulisel suunal..." Vastuseks ilmselgele käsu mittetäitmisele – kortsutas kulmu? Ja see on kõik? Ei. Käsku korrati uuesti. *„...Kindral Kirponos püstitas vägedele uued lahinguülesanded: 6.Armee komandöril tuleb visalt kaitset hoides viia 4.MK lahingust välja ning suunata see Radehhovi peale, appi 15.MK-le..."*

Vastuseks sellele teistkordsele käsule keeras Muzõtšenko 32.tankidiviisi, mis oli juba alustanud liikumist Radehhovi poole, 180 kraadi ringi ja suunas selle üle Lvovi Javorovisse, oma armee **vasakule** tiivale. 24.juuni päeval kohtusid 32.TD tohutu suured mitmekilomeetrilised kolonnid, mis sisenesid Lvovi idast, keskaegse linna kitsastel tänavatel 8.MK kolonnidega, mis liikusid vastavalt rindejuhataja käsule läänest itta, üle Lvovi Brodõsse. Ainult tänu sellele, et pööningutel istuvatel bandeeralastel polnud tankihävitamise vahendeid (tankirusikad leiutati alles kolm aastat hiljem), pääsesid nõukogude tankistid täielikust hävingust. Alles 25.juuni hommikul rabeles 32.TD tänavarägastikust välja ja ühines 4.MK peajõududega Javorov-Nemirovi juures.

Kaotades lootuse Muzõtšenko veenmiseks, andis kindralpolkovnik Kirponos 24.juuni 1941.a. hommikul käsu anda 4.MK kõige paremini ettevalmistatud 8.tankidiviis 15.MK komandöri kindral Karpezo käsutusse. Kahe päeva ja ühe öö pärast, 25.juuni hilisõhtul, *„pöördus kindral Karpezo rindejuhatuse poole palvega lükata pealetungi algus edasi, kuni 8.TD kohale jõuab... Korpusekomandör küsis, millal 8.TD kohale jõuab, ta pani sellele suuri lootusi. Kuid me pidime teda kurvastama: nagu kindral Muzõtšenko meile teatas,*

hakkas 8.TD alles liikuma Lvovist läänes asuvast rajoonist. Paremal juhul oleks see kohale jõudnud ühe ööpäeva pärast...“

Bagramjan ei kommenteeri kuidagi ei seda, et 8.TD rännak algas nii suure hilinemisega ega ka seda, miks 110 km pikkusele marsile Žolkievist (Nesterovist) Brodõsse pidi kuluma „parimal juhul üks ööpäev“.

Faktiliselt aga (nagu selgub 15.MK lahingutegevuse aruandest) *„koondus 8.TD 26.6.41.a õhtuks Buski rajooni“* (väike linn Lääne-Bugi ääres, just poolel teel Nesterovist Brodõsse).

Lõpuks, 28.juunil, ründas 8.TD siiski koos 15.MK-ga vaenlast Lopatini juures (Radehhovi ja Berestetško teede ristmikul). Nagu on kirjas 15.MK lahingutegevuse aruandes: *„tänu 8.TD aktiivsele tegutsemisele oli korpuse vasak tiib läänesuunast kaetud ja 10. ja 37.tankidiviisid said võimaluse taganeda Radostavka jõe joonele...“*

See pole kirjaviga. Tänu tankidiviisi „aktiivsele tegutsemisele“ rünnakul, said kaks teist tankidiviisi tema abiga õnnelikult taganeda, jälitatuna vaenlase jalaväe poolt!? Ja isegi see „saavutus“ pole veel vaieldamatu. Näiteks saab 10.TD lahingutegevuse aruandest lugeda hoopis vastupidist:

„...diviisi taganemisteed olid vaenlase tankide ja jalaväe poolt ära lõigatud, kuna 8.TD (vasakpoolne naaber), mille ülesandeks oli diviisi katmine lääne poolt, ei suutnud tugevalt kindlustatud tankitõrje-rajoonist läbi murda...“

Sõja kuues päev – aga sakslastel on juba nõukogude territooriumi sügavuses *„tugevalt kindlustatud tankitõrjerajoon“*?

Selle lahinguga piirduski 4.MK osavõtt Lääne-Ukrainas toimunud tankilahingust.

Vähestest allesjäänud dokumentidest selgub, et 4.MK peajõud alustasid pärast mõnda loidu ja tulemusteta katset vaenlase jalaväge tagasi piiri juurde paisata taganemist ida suunas. Nii on Edelarinde 27.juuni operatiivettekandes sõna-sõnalt kirjas:

„...4.Mk alustas kella 6 paiku, pärast öist rännakut Sudovaja Višnja rajoonist, koondumist põhja pool Obrošinit asuvasse metsa (see oli 40 km pikkune taganemine Lvovi eeslinnadeni – M.S) *...korpuse rinde ees tegutsesid 26.6.41.a umbes pataljoni suurused vaenlase jõud* (pataljon jalaväge tankikorpuse vastu. – M.S). *Mostiski rajoonis vaenlast ei avastatud. Korpus lahingusse ei astunud...“*

Edaspidi **kasvas taganemise tempo pidevalt:** 29.juunil jättis 4.Mk maha Lvovi, 3.juulil oli korpus juba Zbaražis (135 km Lvovist idas), 9.juuli hommikul oli 4.MK juba Ivanopoli linna juures (180 km Zbaražist idas). Lõpuks läksid korpuse väeosad 12.juulil Kiievi sildade kaudu üle Dnepri ja koondusid Priluki rajooni (120 km Dneprist idas, **650 km riigipiirist**).

Nõukogude ajalooteaduse ametlik versioon kõlab nii: *„4.MK kattis edukalt 6.Armee väeosade taandumist“*. Edukamalt polegi enam võimalik – mehhaniseeritud korpus edestas jalaväge taganemisel 200 kilomeetri ja kahe kuu võrra!

Kõige selle eest ei tehtud Vlassovile midagi. Muidugi, pärastpoole poodi ta muidugi üles – kuid hoopis teise asja eest. Kuid 1941.aasta suvel sai ta hoopis ülendust – ta määrati 37.Armee juhatajaks.

Mis aga puutub kindral Muzõtšenkosse, siis tema tunnistati hoopiski süütuks. Kõrgema väejuhatuse käskude otsene sabotaaž, kahe võimsaima mehkorpuse (4.Mk ja 15.MK) häbiväärne häving, vägede juhtimise täielik käestlaskmine (isegi võõraste eksimuste suhtes väga leebe Bagramjan kirjutab, et *„lahinguettekannete põhjal, mis me temalt saime, oli näha, et 6.Armee juhatus ei kujutanud isegi ligikaudselt ette oma vägede olukorda ja asetust*“) ja lõpuks 6.Armee ümberpiiramine Umani all ja suurema osa võitlejate vangilangemine – kõik see unustati ja andestati.

Pärast saksa sõjavangist naasemist 1945.aastal taastati Muzõtšenko auaste ja teda isegi... **autasustati kolme ordeniga** (Lenini orden ja Punalipu orden 1946.aastal ning veel üks Punalipu orden 1957.aastal)!

Kui võrrelda seda täies koosseisus mahalastud Läänerinde juhtkonna traagilise saatusega (lahingus haavata saanud 14.MK komandör S.I.Oborin viidi mahalaskmisele otse hospidalist), siis peame me tunnistama, et seltsimees Stalin oli tõesti suur inimene. Mitte igaühele pole antud võimet aru saada tema hukkamiste ja armuandmiste loogikast...

Ka **16.MK** ei saanud mingil moel osa võtta Radehhov-Brodõ-Dubno kolmnurgas toimunud tankilahingust. Sõja esimesel neljal päeval see korpus (nagu ka kogu 12.Armee) praktiliselt seisis niisama Ungari piiril. Seejärel anti 16.MK üle samamoodi mittetegutsevale Lõunarindele. Asi oli selles, et Lõuna-rinde juhataja Tjulenev „avastas“ Rumeenias tervelt kuus mitteeksisteerivat Wehrmachti tanki- ja motoriseeritud diviisi ning nõudis kiiresti täiendust. Tjulenev oli tähtis nina: auastmelt armeekindral (kogu Punaarmees oli sel ajal ainult viis sellise auastmega inimest) ja ametikohalt endine pealinna sõjaväering-konna juhataja. Teda jäädi uskuma ja 16.MK saadetigi passiivselt rindelõigult veelgi passiivsemasse lõiku.

Siis, kui katastroof Valgevenes sai ilmselgeks, käskis Peakorter 4.juulil 1941.a. paisata 16.MK kiiremas korras raudteed mööda Läänerindele, Mozõri rajooni.

Kuid 16.MK-l ei õnnestunud lõuna sõjatandrilt lahkuda. Juba alanud ümberdislotseerumise ajal, 8.juulil, laaditi mehkorpus ešelonidest maha ja saadeti lahingusse Berditševi juures, kus saksa tankid olid vanal piiril asunud kindlustatud rajoonide liinist läbi murdnud. Mitu päeva (kuni 15.juulini) lõõmas Berditšev-Kazatini rajoonis äge lahing, mille käigus kandis 16.MK suuri kaotusi ja lakkas praktiliselt eksisteerimast kui tankikoondis. 16.MK jäänused ja selle vapper komandör A.D.Sokolov hukkusid Umani „katlas"...

Täieliku hävinguga lõppes **22.MK** lahingutegevus Vladimir-Volõnski suunal. Kõige järgi otsustades mängis siin saatuslikku rolli kopruse komandöri kindralmajor S.M.Kondruševi hukkumine sõja esimestel päevadel (marssal Moskalenko memuaaridest järeldub, et see traagiline sündmus juhtus sõja esimesel päeval peaaegu tema silme all, kuid kindral Vladimirski kirjutab oma monograafias, et Kondrušev hukkus 24.juuni õhtul hoopis teistsugustel asjaoludel).

Edasisi sündmusi on raske loogiliselt kirjeldada. Peale Kondruševi hukkumist asus 22.MK juhatama kindralmajor Tamrutši. Kuid meie poolt mitmekordselt tsiteeritud *„Edelarinde 41.tankidiviisi 22-29.juuni 1941.a perioodil toimunud lahingutegevuse kirjeldusele"* on alla kirjutanud ajutiselt 22.MK komandöri kohuseid täitnud **polgukomissar** Lipodajev ja staabiülema (missuguse staabi – seda pole kirjas) kohuseid täitnud **vanemleitnant** Koretski.

Mida see veel tähendab? Miks täidab korpuse komandöri kohuseid polgukomissar? Ja miks oli staabiülema (kas tankidiviisi või terve mehkorpuse) ajutise asetäitja kohal **vanemleitnant**? Kus siis olid nendel päevil kõik mehkorpuse majorid, alampolkovnikud ja tõelised polkovnikud?

Ent olgu, see kõik on vaid vorm. Ärme hakkame ilmaasjata norima vormi üle, vaid lähme kohe sisu juurde. Nagu me juba varem kirjutasime, läks korpuse peamine löögijõud 41.TD peamiselt operatsioonisuunalt (Vladimir-Volõnski-Lutsk-Rovno maanteelt) kõrvale, Koveli juures asuvasse metsistunud ja soostunud rajooni. Pärast Kondruševi hukkumist läks see tankidiviis faktiliselt 15.laskurkorpuse komandöri, Žukovi soosiku polkovnik I.I.Fedjuninski alluvusse. Oma raamatus „M-päev" kirjutab V.Suvorov vaimustatult sellest polkovnikust, kes 1941.aasta suvel kamandas kindraleid. Kuid see oli alles tagasihoidlik algus! 8.oktoobril 1941.a. võtab kindralmajor Fedjuninski Žukovi käest üle terve rinde juhtimise ning veel missuguse – Leningradi! Tõsi küll, see hiilgav karjäärilend lõppes 18 päeva pärast ja Suure Isamaasõja viimasel etapil ei paistnud kindral Fedjuninski eriti silma.

Aga 1941.aasta juunis käis polkovnik Fedjuninski tema alluvusse sattunud võimsa tankigrupeeringuga ümber täpselt samamoodi kui 23.Armee juhataja P.S.Pšennikov 10.MK-ga Karjala maakitsusel (lugeja mäletab veel I osa?). Diviis lõhuti kohe osadeks: üksikuteks polkudeks, pataljonideks, tankiroodudeks, millele tehti ülesandeks küll soostunud metsadest mitteeksisteerivate saksa dessantide tagaotsimine, küll staapide valvamine, küll 15.LK Kovelist Polesje soode sügavusse taganemise katmine.

„*41.tankidiviisi lahingutegevuse kirjelduse"* esimeselt leheküljelt võime lugeda:

„...23.00 23.6.41.a saadeti kapten Kulakovi pataljonist üks rood tanke võitlema Novoselki rajooni maandunud 8 vaenlase lennukiga (Kuidas see käib? Tankide võitlus lennukitega? – M.S). *Terve öö sõitnud kapten Kulakov ei avastanud ei dessanti ega lennukeid...*

Kell 17.00 24.6.41.a ründas rood tanke 15.LK komandöri käsul koostöös 45.laskurdiviisiga Ljubomli suunas ja kaotas kolm tanki. Rünnak toimus ilma jalaväe toetuseta..."

Kas te saite siit midagi aru? Tankirood ründas koos laskurdiviisiga (sääsk koos elevandiga), kuid seejuures elevanti ei olnudki? Aga siin on sama episoodi kirjeldus Vladimirski monograafiast: *„... kell 14.30 24.juunil ründas 15.laskurkorpus lahingusse viidud korpuse reservi – 104.laskurpolgu – ja 45.laskurdiviisi 61.laskurpolguga soomusrongi ja 41.TD tankiroodu toetusel vaenlast Ljubomli suunal ja paiskas ta Ljubomlist välja"*. Mis siis tegelikult sündis: edukas, võimas, organiseeritud jalaväe ja tankide rünnak või...? Edasi pole tekstis mingeid märkmeid tankide lahinguliste kaotuste kohta, kuid äkki ilmub selline märge: *„Pärast kõiki neid operatsioone oli 116-st tankist alles 9 tanki"*. Mis tähendab *„116-st tankist*"? Lahingutegevuse alguses oli 41.TD-s mitte 116, vaid 415 tanki (Vladimirski andmetel oli tanke seal veelgi rohkem – 425 tükki). Kuhu see soomustatud armaada siis kadus?

Pöördume uuesti tagasi „*41.tankidiviisi lahingutegevuse kirjelduse"* juurde:

„...15.laskurkorpuse väeosade taganemise perioodil lasti 5 KV tanki garnisoniülema korraldusel õhku". Mis garnisoni? Mis ülemus ta tankidiviisi jaoks on? Ja kas te arvate, et 52-tonnist teraskilpkonna on lihtne õhku lasta? Palju lihtsam oleks olnud neist diiselkütus välja valada, nad maasse kaevata ja kasutada kui võimsaid ja välisuurtükkidele haavamatuid dotte.

Pärast metsades ja soodes hulkumist ühinesid 41.TD nagu hommikune udu hajuvad jäänused alles juuni lõpus 5.Armee peajõududega. Ja juhtus niimoodi, et just 41.TD pani viimase punkti Lääne-Ukrainas toimunud tankilahingutele. Kuid sellest hiljem.

22.MK kaks ülejäänut diviisi (19.TD ja 215.MD) dislotseerusid enne sõda Rovnos. Pärast öist marssi jõudsid nad 23.juuni hommikuks Lutski-Kivertsõ rajooni. Vastavalt Edelarinde juhatuse otsusele pidi 22.MK koostöös 135.laskurdiviisi ja 1.tankitõrje suurtükibrigaadiga (TTSB) andma vaenlasele vastulöögi Vladimir-Volõnski juures 24.juuni hommikul.

Edasine sündmuste käik pole päris selge. Moskalenko mälestustest selgub, et 1.TTSB pidas 23. ja 24.juunil Lutski suunas pealetungivate vaenlase tankidega lahingut ILMA mingi koostööta 22.mehkorpuse väeosadega. 24.juuni hommikul hoidis brigaad rinnet Tortšini juures (25 km Lutskist läänes).

Teisest küljest väidab Vladimirski monograafia, et *„19.TD ei olnud 24.juuni hommikuks veel jõudnud rünnaku lähtepiirkonda ja seetõttu viidi 24.juuni hommikul kella 4-ks määratud vasturünnak üle hilisemale ajale... 24.juunil kella 13-ks põhjapool Šelvuvi asuvasse metsa jõudnud 19.TD-i koosseisus oli ainult 45 korras T-26 tanki ja 12 soomusautot... 24.juunil kell 14.00 ründas 19.TD koostöös 135.laskurdiviisiga vaenlast Paseka-Voinitsõ suunal* (aga see on 25 km idapool 1.TTSB kaitserindest Tortšini juures. – M.S) *...24.juunil kell 17 ründas vaenlane tankide toetusel jälle 135.LD ja 19.TD väeosi... Kahetunnise lahingu tulemusena kaotas 19.TD suurema osa oma tankidest, aga 135.LD ja 1.TTSB tunduva osa oma isikkoosseisust ja suurtükiväe materjalosast. Selle tulemusena hakkasid need taganema 12-16 km läänepool Lutskit asuvale kaitseliinile...“*

Nende kahe lahingukirjelduse omavahel kokkusidumine pole kerge. Autor kaldub ennem uskuma Moskalenkot, kes oli nii elav tunnistaja kui ka nende lahingute peategelane. Tõenäoliselt tegutsesid 1.TTSB ja 19.TD eraldi, kusjuures 19.TD ja 135.LD löögigrupp võis 24.juunil Voinitsõ rajoonis kohtuda ainult osade saksa 14.TD jõududega, kuna 14.TD peajõud püüdsid sel ajal läbi murda Moskalenko brigaadi kaitsest Lutski juures, mis asub tunduvalt lääne pool Voinitsõt.

Ainus, milles pole kahtlust, on Voinitsõ juures toimunud kohtumislahingu traagiline tulemus. Anname sõna marssal Rokossovskile:

„...25.juuni õhtul saabus meie korpuse Klevani (90 km Voinitsõst idas. – M.S) *juures asuvasse KP-sse jala 19.TD komandör... kindralmajor Sementšenko oli üsna halvas meeleolus, kinniseotud parema käelabaga. Ta teatas meile, et tema diviis on täielikult purustatud... Varsti saabus siia ka ühe selle korpuse polgu komissar, kes teatas kindral Kondruševi hukkumisest ja sellest, et kogu korpus on purustatud. Diviisikomandöri ja polgukomissari löödud toon ja allaandmismeeleolud sundisid mind üsna järsul toonil soovitama, et nad lõpetaksid jalamaid korpuse hukkumise kuulujuttude levitamise...“*

Kahjuks polnud need „kuulujutud“ alusetud. Niimoodi kirjeldab Moskalenko 22.MK jäänustega kohtumist, mis sündis 25.juuni päeval:

„...ootamatult sööstsid sillale 27.laskurdiviisi ja 22.MK tagalaosad ja hoburakenditega suurtükiväeosad. Paanikasse sattunud mitusada inimest püüdsid üksteist segades idakaldale läbi murda. Nende hobused murdsid liiprite vahel jalgu, vankrid ja suurtükid kuhjusid ühte hunnikusse. Tekkis suur ummik. Ja siis avasid veel sakslased suurtükitule silla pihta. Algas kujuteldamatu segadus...“

Asjade seisukorra üle 19.TD-s annab veenva tunnistuse see fakt, et sellel tankidiviisil kulus rännakule Lutskist Voinitsõni (50 km) **poolteist päeva, kusjuures kohale jõudis 163-st tankist ainult 45 tükki!** Lahingus Voinitsõ juures hukkusid diviisi kõigi kolme polgu komandörid. Tõenäoliselt kanti selliseid kaotusi seetõttu, et saksa tanke (mille seas oli mõningane arv 50-mm kahuriga Pz-III-sid) rünnati kergete kuulivastase soomusega T-26-ga julgelt, kuid organiseerimatult otse peale, ilma manööverdamata.

Veelgi „saladuslikumad“ sündmused toimusid 215.motoriseeritud diviisiga. Siin ei maksa end sõnast „motoriseeritud“ segadusse viia lasta. Jah, sakslastel kujutas motoriseeritud diviis endast tavalist jalaväediviisi, mis paigutati prantsuse, belgia või tšehhi päritolu trofeeveoautodele – ja kus polnud ühtegi tanki. Aga 215.MD koosseisus oli 133.tankipolk, kus oli enne sõda 129 BT tanki (s.o natuke vähem kui saksa 14.TD-s, kus oli ainult 149 tanki).

Ehkki diviis sai 23.juuni hommikul käsu rünnata Vladimir-Volõnski suunal koos 19.TD-ga, suundus see „punase paketi“ käsku täites Koveli juurde. Alles 25.juuni hommikul (s.o juba peale 19.TD hävingut) kohtus 215.MD Vladimir-Volõnski põhjapoolses äärelinnas ida suunas liikuva saksa 298.jalaväediviisiga.

Enne rünnakut Vladimir-Volõnskile anti 215.MD-le juurde veel üks tankipolk 41.TD koosseisust. Sellest hoolimata (nagu Vladimirski kirjutab) tegutses 215.MD 25.juuni lahingus nagu jalaväeosa, „ilma tankipolguta“ (**???**). Leidub väiteid selle kohta, et 215.MD tankipolk jäi maha seetõttu, et tal „lõppes kogu kütus otsa“ – kusjuures vahemaa Rovno-Lutsk-Kovel-Vladimir-Volõnski marsuudil on 190 km mööda maanteed. Ning 5.Armee ladudes oli kütust 33 (kolmekümne kolme) tankimiskorra jaoks!

Kohtumislahing saksa jalaväediviisiga lõppes sellega, et (nagu Vladimirski kirjutab) juba järgmisel päeval, 26.juunil*, „koondus 215.MD Sofianovski rajooni 50 km Kovelist ida pool“*. Teiste sõnadega – diviis purustati ja paisati lahingukohast 80 km loode poole (selleks marsiks jätkus, nagu alati, kütust küll).

133.tankipolgu koosseisus olnud 129 BT tanki lihtsalt kadusid, autoril ei õnnestunud allikatest leida nende kohta mingit märget. Tõsi küll, Vladimirski andmetel oli 215.MD-s juuni lõpus veel 15 tanki, kuid need olid T-26-d, mis tõenäoliselt liitusid diviisiga mõnest teisest purustatud väeosast.

Ja see ongi kogu 22.MK lühikese ajaloo kokkuvõte. Komandöri hukkumine, juhtimise kaotamine ning „soomusrusika" lagunemine üksikuteks osadeks, väheste rivvijäänud tankistide hukkumine lahingus Voinitsõ juures, kus esimesse ja viimasesse rünnakusse vaenlase vastu läks korpuse 712 tankist ainult 45 lahingumasinat. Koondpataljon...

Samasugused ajuvabad sündmused toimusid ka Radehhovi suunal, kus **15.MK** pidi andma vastulöögi nõukogude territooriumi sügavusse liikuvale Wehrmachti 11.tankidiviisile.

15.MK koosseisus oli kolm diviisi: 10.TD, 37.TD ja 212.MD. Enne sõda asusid need vastavalt Zolotševi, Kremenetsi ja Brodõ rajoonis.

Nagu me juba ülalpool mainisime, *„ei olnud punaarmeelastega täielikult komplekteeritud 212.MD-s üldsegi autosid isikkooseisu veoks"*. Diviisi jaoks ettenähtud rahvamajandusest mobiliseeritav autotransport ei jõudnudki kohale, selle tulemusena muutus 212.MD tavaliseks jalaväeks, mis hobukoosseisu puudumise tõttu oli veelgi väiksema manööverdusvõimega. See asjaolu koos sooviga kindlustada korpuse tagala kaitse müütiliste „saksa dessantide" vastu viis selleni, et 212.MD „kaitses" kuni 1941.aasta juuni lõpuni Brodõt ja ei võtnud osa korpuse vastulöögist.

Kuidas siis tegutsesid korpuse kaks tankidiviisi? Igas nõukogude tankidiviisis oli kaks tanki-, üks motoriseeritud ja üks haubitsapolk. Selles suhtes polnud erand ka 37.tankidiviis, kuid tema 37.motoriseeritud polk oli samuti ilma autotranspordita ja *„ei saanud lahingutegevuse alguses diviisiga koos tegutseda"*.

Sel moel jäi 15.MK veel enne esimese lasu tegemist peaaegu ilma jalaväeta (23-26 juuni lahingutegevusest võttis osa ainult 10.TD motoriseeritud polk) ja ka ilma suurema osata ettenähtud suurtükiväest. Lisaks üldisele Punaarmee suurtükiväeosade hädale - suurtükivedukite ja veoautode puudusele – konstateeritakse 15.MK 10.TD komandöri aruandes selliseid fakte, mida ei saa nimetada muuks kui otseseks kahjurluseks:

„...kolmel esimesel lahingupäeval oli 10.TD 19. ja 20.tankipolkudes ainult 96 soomustläbistavat mürsku polgu kohta (eeskirja kohaselt kuulus lahingukomplekti 114 kuni 188 mürsku **ühe tanki kohta** – M.S) *ja mitte ühtegi soomustläbistavat mürsku 76-mm kahurite jaoks* (s.o diviisi peamine löögijõud – KV ja T-34 tankid – ei saanud lihtsalt vaenlase tankidega sõdida! – M.S)... *37.TD suurtükiväepolgus oli 12 haubitsat ilma panoraamsihikuta* (s.o tulistada said, kuid tabada mitte kuidagi – M.S)... *Polgusuurtükivägi oli peaaegu kõik rikkes* (mismoodi?!? – M.S)... *Õhutõrjesuurtükiväel oli väga vähe mürske... Kogu operatsiooniperioodi jooksul ei saanud 10.TD õhutõrjekahurite jaoks kusagilt mitte ühtegi mürsku"* (maailma parimad õhutõrjesüsteemid, mis pidid ennesõjaaegsete plaanide järgi katma nõukogude tankikolonnide võidukat marssi, muutusid liigeks koormaks, mis jäetigi seetõttu taganemisteedele maha).

Selliste faktide foonil võtad juba rahulikult teateid, et *„kogu lahingutegevuse perioodil ei toetanud meie lennuvägi diviisi õhust. Isegi õhuluure andmeid ei saanud diviis kordagi..."* Ja seejuures oli Edelarinde õhujõud vaenlase lennuväe suhtes mitmekordses ülekaalus!

Kui loed sellist teksti, siis tekib tahtmine nõustuda kommunistlike ajaloolaste väitega, et Punaarmee ei olnud sõjaks valmis. Tõsi küll, nemad põhjendasid seda alati väitega, et „ajalugu jättis meile vähe aega". Autor aga arvab, et ajalugu jättis neile (kommunistidele) liigagi palju aega. Nii palju, et seda jätkus praktiliselt kõigi haritud sõjaväespetsialistide ülesotsimiseks ja hävitamiseks, aga rinde ja tagala juhtimine usaldati andetutele ja harimatutele karjeristidele, kes asudes saja kilomeetri kaugusel piirist, ei varustanud tankiste isegi hädavajalike soomustläbistavate mürskudega...

15.MK lahingutegevus algas 22.juunil kell 9 h 50 min, kui 10.TD eelsalk koosseisus 20.tankipolgu 3.pataljon ja 10.motolaskurpolgu 2.pataljon suundusid piiri poole marsruudil Sokoluvka-Toporuv-Radehhov. Õhtul, kella 22 paiku, kohtusid need vaenlase jõududega koosseisus *„kaks jalaväepataljoni koos tankitõrjesuurtükkidega"* (tõenäoliselt olid need Wehrmachti 57.jalaväediviisi eelväeosad, mis murdsid nõukogude vägede kaitse läbi Sokali-Tšervonogradi juures).

„Lahingu tulemusena hävitati kuus vaenlase tankitõrjesuurtükki ja kuni rühm jalaväge. meie kaotused olid kaks tanki. 22.6 õhtuks hõivas eelsalk Radehhovi..." See oli 10.tankidiviisi (ja kogu 15.MK) esimene ja kahjuks ka viimane edu. Edasised sündmused hargnesid sellisel moel.

22.juunil kell 18.00 alustasid Radehhovi-Lopatini suunas liikumist 15.MK peajõud. Neile anti vägagi otsustav lahinguülesanne: *„hävitada vaenlase Sokali grupeering, mitte lasta tal taganeda Bugi jõe läänekaldale"* (s.o sel ajal oli nõukogude väejuhatus mures selle pärast, et mitte lasta agressoril oma territooriumile **tagasi põgeneda**).

See käsk täideti järgmisel moel:

„- 10.TD 19.tankipolk, mis liikus ilma teedeta soostunud maastikul, jäi sohu kinni Koptõ-Olesko rajoonis (umbes 15 km marsi alguskohast. – M.S) *ja ei jõudnud tähtajaks ettenähtud piirkonda...“*

- *10.TD 20.tankipolk ja 10.motolaskurpolk jõudsid alles 23.juunil kell 15 Radehhovi juurde* (see on 55 km 10.TD sõjaeelsest asukohast Zolotševi juures. – M.S). *Diviisi suurtükipolk oli sel ajal alles rännakul...*
- *37.TD, millel oli ülesanne koonduda kella 18-ks Oplutsko rajooni ja olla valmis alustama rünnakut Lopatini suunas* (marsruudi pikkus 65 km Kremenetsi juurest. – M.S), *sai 23.juunil 1941.a kell 14.00 kohalesaabunud 15.Mk komandörilt kindralmajor Karpezolt käsu hävitada vaenlase tankid Adamõ rajoonis... Hiljem selgus, et vaenlase tanke Adamõ juures ei olnud... Keerates diviisi Adamõ peale ja mitte leides sealt vastast, jätkas 37.TD komandör seejärel esialgse ülesande - koondada diviis Oplutsko juurde - täitmist, kuid hilines seejuures 5-6 tundi...“*

Kuni 10. ja 37.tankidiviisi väeosad ekslesid mööda metsi ja soid, kohtus saksa 11.TD 23.juunil kell 5 h ja 15 min Radehhovi äärelinnas sellesama 10.TD eelsalgaga, kes hõivas Radehhovi 22.juuni õhtul. Toimus raske ebavõrdne lahing, kus Wehrmachti tankidiviisiga võitles mitte terve 15.MK või üks selle diviisidest, vaid ainult kaks pataljoni. *„Eelsalk hoidis tema poolt hõivatud piirkonda enda käes kuni 13.30-ni, siis hakkas neil laskemoon lõppema ja nad oli sunnitud taganema Maidan Starõi joonele. Lahingu tulemused: hävitati 20 vaenlase tanki, 16 tankitõrjekahurit ja kuni rühm jalaväge. Kaotused: BT tanke – 20 tükki, T-34 – 6 tükki, surnuid 7 inimest, haavatud 11 inimest...“*

Lõpuks jõudsid kella kolme paiku päeval lahingukohale 10.TD kaks polku. *„10.TD 20.tankipolgu ja motolaskurpolgu rünnak ebaõnnestus suurtükitoetuse puudumise ja vaenlase ülekaalu tõttu, kes asus pealegi soodsal positsioonil, Radehhov jäi vaenlase kätte. Hävitati viis vaenlase tanki ja 12 tankitõrje-kahurit...“*

See 23.juunil toimunud veider lahing, kus nõukogude tankistid olid sunnitud kriimustama vaenlase tankide soomust kildmürskudega, osutus ainsaks Radehhovi suunal toimunud suureks tankilahinguks. Pärast seda asus kumbki pool tegelema oma asjadega.

Sakslased tundsid tugevnevat survet 1.Tankigrupi lõunatiival ja liikusid Radehhovist edasi Berestetškosse, kus nad juba 23.juuni õhtul hõivasid Stõri jõel väga tähtsad ületuskohad, sealt aga omakorda maanteed mööda edasi Dubnosse. Kohtamata tõsist vastupanu, hõivas 11.TD Ikve jõe sillad ja vallutas 25.juuni õhtul Dubno – suure maanteesõlme, mis sidus Lutskit, Rovnot, Lvovi ja Ternopoli.

Nende järel viidi avanevasse läbimurdekohta veel üks 1.TG tankidiviis (16.TD), mis jõudis 25.juuni õhtuks eelväeosadega Dubno-Ternopoli maanteele Kremenetsi rajoonis (130 km riigipiirist idas).

Radehhov-Berestetško-Lopatini vööndis asendas tankidiviise saksa jalavägi (57.JD ja 75.JD), mis kasutas ära 15.MK juhatuse venitamist ja võttis kiiresti kaitse sisse väikeste metsajõgede Radostavka, Slonovka, Sõtenka, Pljaševka kallastel.

Samal ajal aga sooritasid 15.Mk väeosad (nagu poksija, kes teeb mõned tantsusammud enne löögi andmist) mingit kaootilist liikumist kolmnurgas Radehhov-Brodõ-Busk. Kui võrdlus poksiga tundub lugejale liiga kergemeelne ja sõja traagiliste sündmustega mittesobiv, siis võib võrrelda 15.MK juhatuse tegevust ümberpiiratud hundiga, kes kihutab siia-sinna, kuid ei söanda ületada jahimeeste poolt tõmmatud lipuliini.

Kõige põhjalikumatele lugejatele tooma ära ka selle „Browni liikumise“ **lühendatud** dokumentaalse kirjelduse:

„...15.MK komandör andis 24.6.41.a lahingukäsu Nr.04, kus käskis katta Radehhovi suunda ja löögiga Sokoluvka-Brodõ suunas hävitada Brodõsse läbimurdnud vaenlase motomehhaniseeritud väeosad. 10.TD-le anti käsk pärast tema väljavahetamist 37.TD väeosade poolt suunduda Smolno-Ponukovitse rajooni ja olla valmis löögiks Radzivilluvi suunas. Rännakul olles sai diviisikomandör kell 17 Buski juures koprusekomandöri käsu minna tagasi endisesse koondumisrajooni – Holojuvist lõunasse jäävasse metsa. Pöörates tagasi, jõudis diviis 25.6.41.a koidikul Holojuvi rajooni ja võttis sisse kaitse lõuna poole Holojuvi jääval liinil. 37.TD-le tehti ülesandeks katta 10.TD taganemist Šiškovitse-Toporuv-Tšanõzi-Adamõ liinil kuni kella 20.00-ni 24.6.41.a, pärast seda ületada Suri jõgi Monastõreki-Ruda Brodzka juures ja jõuda lääne pool Ljasovit asuvasse metsa, olles valmis andma lööki Lešnjuvi suunas (s.o itta – M.S). *Kella kaheks jõudis diviis Radostavka jõe lõunakaldale, kus ta sai käsu asuda kaitsele ja olla valmis minema kell 13.00 25.6.41.a pealetungile Ohladuvi-Radehhovi suunas... Kell 23 jõudis diviis korpusekomandöri käsku täites peajõudude kolonnidega kanali ülepääsude juurde* (nii on tekstis. – M.S) *ida pool Turzet. Siin saadi kätte korpusekomandöri käsk jääda paigale ja hoides saavutatud rindejoont, valmistada ette löök Holojuvile...*

25.6.41.a kell 8.30 tehti korpusele ülesandeks võtta sisse rünnaku lähteasend vaenlase mobiilse grupi purustamiseks Sokali rajoonis (jälle läände. – M.S). *15.MK komandör andis 10.TD-le käsu liikuda*

Toporuv-Holojuvi rajooni ja olla valmis rünnakuks Radehhovile... 37.TD sai ülesandeks valmistada ette ülepääsud Radostavka jõel ja olla valmis rünnakuks Ohladuv-Radehhovi suunas...

26.6.41.a kell 8.00 saabus 37.TD komandopunkti 15.MK staabiülem, kes tegi rindejuhataja korralduse alusel ülesandeks liikuda Sereti jõe idakaldale Založtse-Novest ida pool... 37.TD väeosad alustasid taganemist, organiseerides tugeva katte tagalast. 26.6.41.a kell 12.00 saadi diviisi komandopunktis kätte korpusekomandöri uus käsk – pöörata diviis viivitamatult tagasi... ja olla valmis pealetungiks Berestetško suunas. Selle käsu alusel tegi 37.TD 180 kraadise pöörde ja liikus uuestu Radostavka jõe äärde...“ Jne.

Kui tõlkida see tekst normaalsesse keelde, siis tähendab see seda, et 10. ja 37.tankidiviis, aetuna taga rindestaabi käskudest, vahetasid üksteist pidevalt välja erinevatel kaitsejoontel, valmistusid kord pealetungiks Radehhovile, kord Berestetškole, kord mitteeksisteeriva vaenlase ründamiseks, kes olevat Brodõsse „läbi murdnud“, kord jälle hoopiski Ternopolisse taganemiseks...

Tõe huvides tuleb märkida, et perioodiliselt katkes keskmise astme komandöridel kannatus ja nad hakkasid ilmutama 1917.aastal ära muudetud „erainitsiatiivi“:

„...26.juunil kell 10 ründas 19.tankipolk polgukomandöri alampolkovnik Prolejevi algatusel vaenlast kagu pool Radehhovit asetsevate kõrgustike rajoonis. Denbinõ Ohladovski rajoonis võeti polk vastu organiseeritud tankitõrjekahurite tulega. Rünnaku tulemusena hävitati kuni 70 tankitõrjekahurit, 18 tanki ja kuni pataljon jalaväge. Polgu kaotused olid: 9 KV tanki ja 5 BT tanki...

...vaenlase suurte luurerühmade vastu tegutsemiseks eraldati 20.tankipolgu komandöri poolt 15 tanki, seejärel aga sooritati vasturünnak 20.tankipolgu ja motolaskurpolgu jõududega 10.haubitsapolgu kahe patarei toetusel... Meie tankide ilmumisel ei võtnud vaenlane lahingut vastu ja taganes kõrgendikeliini taha, kus vaenlase poolt oli organiseeritud tugev tankitõrjekaitse. Lahingu tulemusena... loeti kokku 56 lömastatud või purukslastud tankitõrjekahurit ja viis hävitatud vaenlase tanki. Meie kaotused: 4 KV tanki ja 7 BT tanki, lahingust ei tulnud tagasi neli tankiekipaaži, nende seas ka salga ülem major Govor...“

Kogu see segadus lõppes 26.juuni õhtul kell kuus stseeniga, mis oleks justkui pärit mõnest õudusfilmist.

Pöördume uuesti tagasi Bagramjani memuaaride juurde: *„...vaenlase lennuvägi avastas 15.MK komandopunkti. Ränga pommitamise tagajärjel kandis staap suuri kaotusi“.*

15.MK lahingutegevuse aruandes on seda sündmust kirjeldatud palju täpsemalt: *„18 vaenlase lennukit pommitasid rängalt komandopunkti... Pommitamine kestis 50 minutit, selle tulemusena said kaks punaarmeelast haavata ja üks surma“.*

18 lennukit, 50 minutit pommitamist ja pihta said ainult 3 inimest?

Selle rünnaku tulemusena sai surma korpuse komandör kindralmajor Ignati Ivanovitš Karpezo. Kaasteenijad matsid kindrali maha sealsamas Toporuvi juures asuvasse metsa.

Ja siis jõudis korpuse komandopunkti Ivan Vassiljevitš Lutai, komandöri asetäitja poliitalal, lihtsamalt öeldes – korpuse komissar. Saabus kohale, kuulas ära ettekande komandöri hukkumisest – ja käskis värske haua lahti kaevata.

Rindemehest kirjanik V.V.Karpov, NLKP KK liige, NSVL Kirjanike Liidu juhatuse esimene sekretär, annab oma tuntud (Võidu Marssali Žukovi ülistamisele pühendunud) raamatus komissari käitumisele sellise seletuse: Ivan Vassiljevitš kaotas mure tõttu enesevalitsuse ja hakkas haua kohal rabelema nagu hüsteeriline preili...

Seda on raske uskuda. Meie komissaridel oli nii elulugu kui ka kasvatus liiga karm selleks, et neid sellistena ette kujutada. Tõenäoliselt paistis Lutaile miski asi kahtlane ja ta otsustas (ennem nagaan käes, kui pisarad silmis) isiklikult korpusekomandöri surma põhjustes selgust saada.

Haud kaevati lahti – ja Karpezo oli elus, tõsi küll, ilma teadvuseta, raskelt põrutada saanud.

Lutai poolt ilmutatud valvsus ja sihikindlus päästsid kindrali elu, kuid päästa 15.MK-d hävingust, kuhu see tagasihoidmatult libises, ei õnnestunud kellelgi.

Sel ajal kui 15.MK eksles lühikeste hüpetega nõiutud kolmnurgas Radehhov-Brodõ-Busk ja 4.MK sooritas edasi-tagasi liikumisi marsruudil Lvov-Javorov-Lvov, liikus meie kolmas „vägilane“ – **kindral Rjabõševi 8.MK** – tulevase tankilahingu rajooni laia siksakiga nagu mäesuusataja ülisuurslaalomis.

Enne sõda oli 8.MK 26.Armee koosseisus, millel tuli ennesõjaaegsete plaanide kohaselt tungida peale Sambor-Žešuv-Tarnuvi suunal. Juba 22.juuni hommikul kell 10 saabus armeestaabist käsk, mille kohaselt aeti korpus häirekorras jalule ning päeva lõpuks jõudis ta üle Sambori vahetult piirijõe Sani juurde.

Sel toimuski major Sõtniku juhitud eeltankisalga esimene lahing saksa jalaväega. Popeli memuaarides on seda kirjeldatud niimoodi:

„...jooksvad hallikasrohelised kujud kadusid „kolmekümneneljade“ ja KV-de roomikute alla. Terveksjäänud sööstsid jõkke ja püüdsid end ujudes päästa. Kuid tankikuulipildujad viisid tapatalgu lõpule...“

Edu arendada korpusel ei lastud. 22.juuni õhtul kell 22.40 saabus uus käsk – 23.juunil kell 12-ks peab 8.MK (mis oli juba läbinud 80 km Drogobõtšist lääne poole Sani äärde) olema koondunud Kurovitšei rajooni (25 km ida pool Lvovi, taganemine piirist 120 km kaugusele) 6.Armee juhataja Muzõtšenko käsutusse. Tankikolonnid liikusid tagasi, sooritades suure haagi üle 150 km pikkusel marsruudil Sambor-Drogobõtš-Strõi-Lvov.

Edasine sündmuste käik pole päris selge. Bagramjan kirjutab oma memuaarides, et peale nõupidamist Edelarinde staabis, kus võeti vastu otsus koondada 4.MK ja 8.MK Brodõ rajooni, sõitis Žukov 23.juunil *„koos rindestaabi esindajatega kindralleitnant Rjabõševi 8.MK-sse, et kohapeal tutvuda tema vägede seisukorraga ja kiirendada nende liikumist Lvovi rajoonist Brodõsse“*. Kuid ei Rjabõšev ega Popel ei maini oma mälestustes ühegi sõnaga seda Kindralstaabi ülema visiiti. Ent peamine pole muidugi visiitides, vaid selles, et 8.MK saadeti hoopis teise suunda.

23.juuni keskpäeval, kui tankidiviiside peajõud asusid umbes Nikolajevka jõe ääres (38 km Lvovist edelas) ja 7.MD oli juba jõudnud Lvovi eeslinna, käskis Muzõtšenko 8.mehkorpusel pöörata läände ja koonduda 23.juunil kella 19-ks Javorovist lõunas asuvasse metsa (s.o samasse rajooni, kuhu Muzõtšenko suunas rindejuhatuse käske eirates ka 4.MK peajõud). Tohutud mitmekilomeetrised tankide, veoautode ja soomusautode kolonnid olid sunnitud teist korda ööpäeva jooksul pöörama peaaegu 180 kraadi ringi ja liikuma piiri äärde.

Sooritades kurnava öise rännaku ja läbides veel 80-90 km, jõudis 8.MK Javorovi juurde. Seal anti korpuse komandörile üle pakett rindejuhataja uue käsuga (põhimõtteliselt vana käsu kordus): pöörata jällegi korpus ringi ja liikuda 24.juuni õhtuks Brodõ rajooni.

Sel korral ei õnnestunud Lvovis olevate ummikute ja tänavalahingute tõttu veel ühte forsseeritud marssi õigeks tähtajaks sooritada: 24.juuni õhtuks koondusid korpuse peajõud Buskis, aga 34.TD, mis ei hakanud Lvovi tänavalabürinti trügima, jõudis üle Žolkievi (Nesterovi) Bugi jõeni Kamenka-Bugski juures. Selleks ajaks oli Kamenka juba sakslaste eelvägede poolt hõivatud ja linnast tuli lahingutega läbi murda.

Ka see pole päris selge, millal siis täpselt 8.MK jõudis rünnaku lähterajooni. Rjabõšev kirjutab, et *„25.juuni päeva teisel poolel koondusid korpuse väeosad Brodõst loodesse jäävasse rajooni“*. Aga Bagramjani memuaaridest saame me teada, et **26.juunil** kell 4 hommikul *„saadi ettekanne kindral Rjabõševilt. Korpusekomandör teatas, et tema 34.TD jõuab Radzivilovi juurde, 12.TD - Brodõsse, aga 7.MD on ikka veel Buskis, Lääne-Bugi ääres...“*

Ainus, milles pole kahtlust, on see, et 8.MK Drogobõtšist Brodõsse ümberdislotseerumise käigus (145 km linnulennult) pidi soomustehnika omal käigul läbima ligi 450 km, sajad tonnid kütust oli muudetud siniseks suitsuks, aga masinate juhid olid kolme öise marsiga viimase piirini kurnatud.

Veidi organiseeritumalt toimus teise ešeloni mehkorpuste – **Rokossovski 9.MK ja Feklenko 19.MK** – edasiliikumine.

Rokossovski hõivas sõja esimestel tundidel omal algatusel ringkonna autobaasi Šepetovkas ja paigutas sealt „eksproprieeritud“ veoautodesse oma 131.motoriseeritud diviisi. Tänu sellele omavolile suutis 131.MD (vaatamata rahvamajandusest autode mobilisatsiooni läbikukkumisele) jõuda juba 23.juunil Lutskisse, jõudes marsil ette mõlemast 9.MK tankidiviisist. Pärast seda võttis 5.Armee juhataja selle diviisi mehkorpuse koosseisust ära *(„seda tehti üle korpusekomandöri pea“,* märgib Rokossovski selle kohta vihaselt oma memuaarides) ja asetas selle Stõri jõe joonele kaitsesse.

See oli kahtlemata õige otsus, ehkki see vähendas veelgi niigi alakomplekteeritud 9.MK lahinguvõimet ning seda tehti õigeaegselt. 131.MD päästis tol korral olukorra ja hoidis ära 5.Armee rinde läbimurdmise, mis oleks 25.juunil peaaegu sündinud tänu 22.MK ja 31.LK purustamisele. 24.juunil jõudsid 9.MK tankidiviisid koondumisrajooni ja astusid lahingusse Wehrmachti 13.TD eelväeosadega, mis püüdsid läbi murda Lutsk-Rovno maanteele Klevani rajoonis (40 km Lutskist idas). Nagu Rokossovski kirjutab, *„ründas 20.TD 24.juuni koidikul eesliikuva polguga käigult sakslaste 13.TD motoriseeritud väeosi, mis olid Olõki juures öises puhkepeatuses, tekitas neile suurt kahju, võttis vange ja palju trofeesid... Edasi lõi diviis terve päeva edukalt tagasi kohalejõudvate vaenlase tankiüksuste rünnakuid...“* See edu oli seda enam muljetavaldav, kui meenutada, et 20.TD-s oli enne lahingute algust kõigest 36 (kolmkümmend kuus) tanki, millest 30 olid juba 1934.aastal tootmisest mahavõetud BT-5 kergetankid.

19.MK komandöril kindralmajor N.V.Feklenkol vedas vähem: Žitomiris ja Berditševis polnud „omanikuta“ autobaase ja ka eesseisev liikumismarsruut oli 19.MK-l 100 km pikem kui Rokossovski korpusel.

Sellest hoolimata jõudis 19.MK juba 25.juuni hommikul ettenähtud koondumisrajooni, olles oma äärmiselt kulunud õppe-lahingupargi T-26-tel läbinud üle 200 km. Marsi kõrge tempo saavutati komandöri oskusliku ja initsiatiivse tegutsemisega. Faktiliselt tegi Feklenko seda, mida kõrgem väejuhatus oleks

pidanud tegema kõigi Punaarmee mehkorpustega – vähendama ülemäära suureks paisutatud mehhaniseeritud koondiste arvu ja selle arvelt viima allesjäänud väeosade komplekteerituse ettenähtud normideni.

Nagu Vladimirski kirjutab, *„jaotati enne rännakule asumist iga 19.MK tankidiviis kahte ossa – mobiilseks ja jala käivaks. Mobiilsesse ešeloni lülitati kõik korrasolevad tankid, mis koondati tankipolku (üks koondtankipolk diviisi kohta), samuti ka motoriseeritud polgu isikkoosseis ja diviisi eriväeosad, mida saadi vedada olemasoleva transpordiga.*

Jalaväeešeloni lülitati kogu diviisi ülejäänud koosseis, millele ei jätkunud transpordivahendeid, rikkisolevad tankid aga jäeti maha Novograd-Volõnskis asuvasse remondibaasi... 213.MD, mis liikus autotranspordi vähesuse tõttu kombineeritud marsiga, jõudis 25.juuni hommikuks Polonnoje rajooni“ (s.o ta jäi ligi 150 km korpuse peajõududest maha ja sõdis edaspidi kindral Lukini 16.Armee koosseisus Šepetovka juures, 19.MK lahingutegevuses ta enam ei osalenud). Sel moel jäi ka 19.MK (nagu ka Rokossovski korpus) ilma motoriseeritud jalaväeta, mis vähendas veelgi ta niigi kasinat lahinguvõimet.

19.MK astus esimesena kõigist Edelarinde mehkorpustest Dubno juures algavasse tankilahingusse.

Ööl vastu 26.juunit jõudsid 40. ja 43.tankidiviiside eelväeosad Dubno äärelinnadesse, kus algaski kohtumislahing saksa 11.TD motojalaväe ja tankidega, seejärel ka kiirkorras sellesse piirkonda paisatud vaenlase 13.TD, 299.JD ja 111.JD jõududega.

Andes au kindral Feklenko initsiatiivile ja otsustavusele, peame meeles ka seda fakti, et tänu Edelarinde kogu side- ja juhtimissüsteemi lagunemisele ei saanud 19.MK komandör nelja päeva jooksul mingeid käske kõrgemalt väejuhatuselt. Pole veel teada, milline oleks olukord siis olnud, kui ta (nagu näiteks 8.MK komandör Rjabõšev) oleks saanud ööpäeva jooksul kolm erinevat käsku...

Tankikadu

Kõigest ülalkirjutatust järeldub, et Edelarinde 16-st tankidiviisist ja 8-st motoriseeritud diviisist võtsid sõja esimesel neljal päeval aktiivsest lahingutegevusest osa vaid kaks tanki-(10. ja 19.) ja kaks motoriseeritud (215. ja 131.) diviisi.

See, et suurem osa rinde tankijõududest ei olnud sõja esimestel päevadel lahingutega, ei olekski olnud suur pahe – kui seda pausi oleks kasutatud väeosade täielikuks mobiliseerimiseks, isikkooseisu ja materjalosaga täiendamiseks.

Kui oleks... Nüüd lõpuks jõuame me ühe 1941.aasta juuni peamise „saladuse" juurde. Loomulikult ei käi jutt sellest, miks Stalin „magas sõja maha", vaid hoopis sellest, et nii nõukogude lennu- kui ka tankiväeosi haaras saladuslik sõjatehnika „mittearvestuslik kadu".

Nagu uni või hommikune udu haihtus võimas **4.MK**, mis ei astunudki lahingusse vastase peajõududega. Kui korpuse jäänused jõudsid 12.juulil 1941.a. põgenedes Dnepri idakaldale, siis selgus, et rivis oli 101-st KV tankist vaid 6, 313-st T-34 tankist oli alles ainult 39, 565-st kergetankist jõudis Prilukisse kõigest 23 BT tanki.

Loomulikult, mingi osa kergeid tanke võidi kaotada Lvovi tänavalahingutes. Kindlasti kanti kaotusi ka kokkupõrgetes saksa jalaväega 23-26 juunil Nemirov-Javorovi rajoonis. Olemasolevad dokumendid ja muud materjalid lubavad oletada, et mõnikümmend 4.MK tanki osalesid komdiv Sokolovi grupi koosseisus lahingutes Berditševi juures (7-15 juuli). Kuid kõik need täpsustused ei seleta kuidagi **üheksasaja tanki** saladuslikku kadumist. Kusjuures suurem osa sellest kaost toimus juba sõja esimese 5-10 päeva jooksul. Näiteks oli 32.TD 63.tankipolgu 150-st tankist 3.juulil alles vaid 32 lahingukorras tanki.

Võib arvata, et üks ringkonna paremaid tankidiviise oli 4.MK kooseisus olev 8.tankidiviis. Selline oletus põhineb juba sellel, kuidas see diviis relvastatud oli: 50 KV, 140 T-34, 68 kolmetornilist T-28, 31 BT-7 ja 36 T-26 tanki. Uusimaid tanke oli 8.TD-s rohkem kui Põhja- ja Looderinde neljas mehkorpuses kokku.

Aga nii kirjeldab N.K.Popel 8.TD komandöri:

„...vaatan teda ja imetlen – millegagi pole loodus tema suhtes kokku hoidnud: ei ilu, ei mõistuse, ei vahvuse, ei võluvuse suhtes... Punaarmeelased räägivad legende tema kangelastegudest Hispaanias ja Soomes. Fotšenkol on juba neli ordenit... Komandörid püüavad lennult iga tema sõna. Ülemused seavad teda nõupidamistel teistele eeskujuks. Ja see pole odav kuulsus. Fotšenko on andunud armeeteenistusele..."

Nüüd jääb meil ainult üle avada 15.MK aruanne ja lugeda, missuguses koosseisus saabus see eeskujulik diviis vasturünnaku lähtepiirkonda Berestetško juures:

„...15.MK tugevdamiseks antud 8.TD-i koosseisus oli ainult koondtankipolk 65 tankiga..."

65 tanki 325-st. Ja seejuures see diviis praktiliselt ei osalenud 4.MK koosseisus olles suurtes lahingutes. Sellest, kuhu siis kadusid neli tanki igast viiest 8.TD koosseisus olnud tankist, ajalugu vaikib...

Nagu me juba märkisime, ei osalenud ka **22.MK** 41.tankidiviis sõja esimesel nädalal lahingutes, kuid sellest hoolimata oli 415 tankist (31 KV, 384 T-26) 29.juuniks järel kõigest 106 T-26 tanki ja 16 KV-d. Seitsme päevaga oli jäljetult kadunud 293 tanki! Ülalpool me juba kirjutasime, et 19.TD 163-st tankist jõudis Voinitsõ lahingukohani kõigest 45 tanki. Jäljetult kadus sellesama 22.MK 215.MD tankipolk.

Täpseid andmeid **8.MK** mittelahinguliste kaotuste suurusest autoril ei ole. Olemasolevad allikad annavad väga erinevaid hinnanguid. Näiteks on tuntud rinnete mehkorpuste tegevuse ülevaates, mille koostas Punaarmee auto-tankivägede peavalitsus juba pärast mehkorpuste laialisaatmist, kirjas, et 8.MK *„jättis marsside ajal teedele kuni 50 % olemasolevast materjalosast"*.

8.MK komandör Rjabõšev kirjutab oma memuaarides, et *„ kuni 500 km pikkuste marsside ajal... kaotas korpus peaaegu pooled vananenud konstruktsiooniga tankidest",* mis juba ei klapi kokku eelmise väitega. Edasi toob Rjabõšev andmed kaotatud ja rivis olevate tankide kohta, mis lubavad teha järelduse, et isegi pärast pealetungi esimese päeva (26.juuni) lahinguid ja kaotusi, oli korpuses ikkagi veel rivis üle kuuesaja tanki (sealhulgas 110 KV ja T-34), mis moodustab mitte poole, vaid kaks kolmandikku korpuse esialgsest koosseisust.

Ja lõpuks on ka N.K.Popeli memuaarides kirjas, et 25.juunil, Brodõ juures asuvasse rünnaku lähtepiirkonda koondudes, oli korpuses alles umbes seitsesada tanki.

Konkreetse ettekujutuse sellest, kuidas see „tankikadu" toimus, annab internetilehel „Punaarmee mehkorpused" avaldatud **unikaalne dokument**. See on 8.MK 34.TD-i koosseisu kuulunud raskete viietorniste T-35 tankide täielik nimekiri, kus on ära toodud nende rivist väljalangemise aeg, koht ja põhjus.

Meenutame lugejale, et need tankid (mis olid 1941.aasta suveks vaieldamatult vananenud) kujutasid endast väga võimsa relvastuse ja nõrga kuulivastase soomuse kombinatsiooni. Iga saksa tankitõrjekahur läbistas garanteeritult selle kolme meetri kõrguse koletise küljesoomuse. Tundub, et lahingulised kaotused oleksid pidanud seda tüüpi tankide seas olema eriti suured. Aga tegelikkuses on **ainult kuuel tankil 47-st (13 %)** kaotuse põhjusena näidatud „purustatud lahingus 30.juunil" (see oli 8.MK viimane lahing Dubno juures, millest me räägime pikemalt veidi hiljem). Kuhu siis kõik ülejäänud jäid?

Üks tank oli „teadmata kadunud", kaks tükki jäid soosse kinni, kaks kukkusid sillalt jõkke. Ülejäänud 36 tanki (77 %) kaotati igasuguste tehniliste rikete tõttu. Näiteks jäeti tank Nr. 715/62 ekipaaži poolt Lvovi maha „ventilaatori ajami rikke" tõttu, kusjuures dokumendis on ajaks märgitud 29.juuni s.o viis päeva pärast seda, kui 34.TD lahkus sellest rajoonist ja suundus Brodõ poole. Tank Nr.234/42 jäeti maha Lvovi põhjapoolsesse äärelinna „siduri läbipõlemise tõttu" ja sündis see (dokumendi väitel) 3.juulil s.o neli päeva pärast seda, kui sakslased olid Lvovi hõivanud!

Üldse ei taha selles dokumendis „ajalugu" ja „geograafia" kuidagi klappida. Vähemalt 12 tanki puhul on selle kaotamise kohaks näidatud piirkonnad, kust tankidiviis lahkus juba mitu päeva varem. Peamiseks tehniliseks rikkeks, mis põhjustas 22 tanki mahajätmise, on näidatud käigukasti ja transmissiooni rikked („siduri läbipõlemine"), mis ühtmoodi võib juhtuda nii tehnika kulumise kui ka tankijuhi halva töö tõttu (kogemata või meelega).

Kaks viimast tanki läksid rikki 9.juulil Volotšinski rajoonis (50 km Ternopolist idas) ja sellega olidki T-35 „lahinguteed" igaveseks lõppenud.

Teistest paremini on dokumenteeritud **15.MK** häving – meie käsutuses on kolm lahingutegevuse aruannet (nii korpuse kohta tervikuna kui ka kummagi tema koosseisus olnud tankidiviisi kohta).

Nendest dokumentidest saame me teada, et 10.TD-s oli 22.juuni hommikul **363 tanki**. Neist oli tehniliselt korras ja asusid marsile 318 tanki ehk 88 % üldarvust. Sulgudes märgime, et see on tolle aja tehnika kohta vägagi korralik näitaja. Näiteks oli Wehrmachtis 1.juuni 1941.a seisuga lahingukorras tanke 92 % tankide üldarvust.

Lahingus Radehhovi juures (23.juunil) ja ka teistes aruandes märgitud 24-26 juunil 1941.aastal toimunud lahingutes kaotas diviis 53 tanki. Küsimus esimese klassi õpilasele - kui palju oleks pidanud tanke diviisis alles olema?

Polkovnik Jermolajevi (kes asendas korpuse juhtimisel põrutada saanud kindral Karpezot) poolt allakirjutatud 15.MK lahingutegevuse aruandest võime lugeda: „*...26.6.41.a päeva lõpuks oli korpuse väeosades: 10.tankidiviisis: KV – 10 tk, T-34 – 5 tk, T-28 – 4 tk, BT-7 – 20 tk...*" Tervest diviisist oli järel ainult **39 tanki (???)**

Tunnistan, et kui ma seda teksti esimest korda lugesin, siis ma eriti ei üllatunudki – trükiviga, juhtub... Kuid ei, edasi tuuakse aruandes ka tankide üldarv terves korpuses. Kõik klapib, ei mingeid trükivigu: 10.TD oli veel enne peamisi sündmusi muutunud kõvasti pihtasaanud tankipataljoniks.

Väga üksikasjalik 10.TD aruanne lubab need „mittearvestuslikud kaod" konkretiseerida:

- KV: oli 63, kaotati lahingus - 13, jääk – 10, „teadmata kadunud" – 40
- T-34: oli 37, kaotati lahingus – 6, jääk – 5, „teadmata kadunud" – 26
- T-28: oli 44, kaotati lahingus – 0, jääk – 4, „teadmata kadunud" – 40
- BT-7: oli 147, kaotati lahingus – 32, jääk – 20, „teadmata kadunud" – 95
- T-26: oli 27, kaotati lahingus – 0, jääk – 0, „teadmata kadunud" – 27

Väike täpsustus: 22.juuni õhtul kaotati lahingus Radehhovi juures veel kaks tanki, mille tüüpi ei ole dokumentides täpsustatud.

Kokkuvõtteks: **viie päevaga kadus teadmata kuhu 228 tanki** (sealhulgas 40 KV ja 26 T-34), mis olid enne lahingute algust **täiesti korras** (see on väga oluline täpsustus).

Siinkohal peab autor vajalikuks katkestada Edelarinde mehkorpuste „tankikao" kirjelduse ja esitada lugejale ühe selgituse.

Iga üksiku tankikomandöri, polgukomandöri või diviisikomandöri isikliku vastutuse suuruse iga mahajäetud tanki eest peab selgitama sõjatribunal. Selle raamatu autor ei ole sõjaväeprokurör, tal ei ole sõjaväeprokuröri volitusi ja ta ei pretendeerigi sellele rollile. Kuid ükski kohusetundlik sõjaajaloolane ei tohi ignoreerida ja seda enam lugejate eest varjata tegelikkuses asetleidnud **massilist nähtust**. Kui kolm neljandikku (täpsemalt 72 %) 22.juunil lahingukorras olnud 10.tankidiviisi tankidest kaovad viie päevaga teadmata kuhu, siis tähendab see ainult seda, et tegelikkuses **ei olnud olemas** mingit tankidiviisi! Oli relvastatud inimeste juhitamatu mass, mis kiiremas korras muutus relvastamata inimeste massiks ja seejärel nukralt tolmustel teedel liikuvateks pikkadeks vangikolonnideks.

Umbusklik lugeja arvab tõenäoliselt, et me oleme spetsiaalselt „välja kaevanud“ kõige viletsama diviisi ja nüüd „spekuleerime üksikutel puudustel“. Kahjuks mitte. 10.TD oli üks paremaist – vähemalt oli ta ainus tankidiviis, mille edukat tegutsemist Lääne-Ukrainas toimunud tankilahingus mainisid kiitvalt klassikalise 12-köitelise „Teise Maailmasõja ajaloo“ autorid: *„...Radehhovi juures toimunud lahingus paistsid silma 10.TD-i võitlejad... Paljusid võitlejaid, komandöre ja poliittöötajaid autasustati ordenite ja medalitega...“*

Alguses olid 15.MK 37.TD mittelahingulised kaotused palju väiksemad, ehkki ka tema kihutas nagu 10.tankidiviiski kolm päeva Radehhovi ümbruses metsas ringi. 37.tankidiviisi koosseisus oli enne sõda 316 tanki, retkele läksid neist 285 masinat (90 %). Neist oli 26.juuni õhtuks rivis 211 tanki (26 T-34, 177 BT-7, 8 T-26).

Kuid kahjuks peame etteruttavalt ütlema, et ka 37.TD tabas kiiresti sama saatus: juba 8.juuliks oli 211-st tankist rivisse jäänud 14 tanki (2 T-34 ja 12 BT-d) – ning seejuures tuleb meeles pidada, et 37.TD komandöri ettekande järgi kaotas 37.TD 28.juuni lahingus (see oli ka selle diviisi ainuke lahing) mitte üle 20 tanki.

Mis see siis oli?

Ma armastan nõukogude „ajaloolasi“ nende meelekindluse ja leidlikkuse eest. Me ei jõudnud veel küsimustki esitada, kui neil oli juba vastus valmis: *„...nõukogude tankid ei olnud töökindlad, nad olid primitiivsed, kulunud, lõppenud motoressursiga, ühe sõnaga – teraskirstud*“.

Selline „selgitus“ paistab tõenäolisena ehk nüüdisaegsele „venemaalasele“, kes on harjunud sellega, et isegi stepslid ja juhtmed ostab Venemaa „kõrgeltarenenud“ Malaisiast või Singapurist. Kuid mitte alati polnud me selline mahajäänud „küla“, mitte alati...

1933.aasta mais külastas grupp saksa ohvitsere kindral Bokkelbergi juhtimisel (Punaarmee ja Reihswehri pikaajalise koostöö raames) mitmeid nõukogude tööstusettevõtteid. Nagu meil kombeks on, fikseeriti iga nende omavahelises vestluses lausutud sõna ja ka nende koostatud ettekanded kopeeriti. Selle tulemusena saadi teada, millist muljet avaldas sakslastele kõik Nõukogude Venemaal nähtu:

„...lennukitehas Nr.1 (endine Duke) – suurepäraselt sisustatud tehas... Bobrikas asuv keemiakombinaat – ülimoodne ettevõte... Aleksandrovskis asuv lennukimootorite tehas – kaasaegne tehas, hea juhtkond... üldine järeldus: kõik hiljuti ehitatud tööstusettevõtted jätavad väga hea mulje... koostöö nõukogude sõjatööstusega on sõjalis-tehnilistel kaalutlustel äärmiselt soovitav...“

Harkovi traktoritehase külastamise ajal ütles *„tootmismahust, tsehhide tohutu suurtest territooriumidest ja uusimatest ameerika seadmetest vapustatud“* Bokkelberg sõna-sõnalt järgmist: *„Ma soovin, et mul oleks selline magnet, mis võimaldaks mul kogu selle tehase ühe hoobiga Saksamaale tõmmata“*.

Ei leia dokumentaalset kinnitust ka muinasjutud meie lahingutehnika äärmisest kulumusest enne sõda. Vastupidi, sõjatoodangu tohutud mahud lubasid tankiparki väga operatiivselt uuendada.

Avame „Ettekanne 10.tankidiviisi lahingutegevuse kohta võitluses saksa fašismiga“ ja loeme:

„...KV ja T-34 tankid olid eranditult uued ja olid lahingutegevuse alguseks töötanud kõigest 10 mototundi (olid läbinud sissesõidu)...

T-28 tankidel oli keskmine käiguvaru kuni 75 mototundi.

BT-7 tankidel oli keskmine käiguvaru 40 kuni 100 mototundi...

T-26 tankidel olid suuremas osas heas tehnilises seisukorras ja olid keskmiselt töötanud 75 mototundi“ (plaanipärase remondini ettenähtud 150-st mototunnist).

Teiste sõnadega öeldes oli isegi kõige kulunumatel 10.TD tankidel käiguvaru 40 mototundi, mis oleks BT jaoks vägagi tagasihoidlikul marsikiirusel 20 km/h lubanud läbida 800 km pikkuse vahemaa. Sellise motoressursiga oleksid nad saanud sõita Brodõst Ljublinini ja tagasi. Kaks korda.

Avame viimase sõjaeelse „Aruanne lahingumasinate arvukuse ja tehnilise seisukorra kohta 1.juuni 1941.a seisuga“ ja loeme, et Kiievi ESRK 5465-st tankist olid täiesti uued 1124 tanki, veel 3664 tanki (67 %) loeti „täiesti korrasolevateks ja kasutamiskõlblikeks“ ja ainult 677 tanki (12 %) vajasid keskmist või kapitaal-remonti.

Vähe sellest, samas 10.TD lahingutegevuse aruandest võime lugeda, et:

„...diivisi võitlejad ja komandörid räägivad meie tankidest kui väga töökindlatest ja usaldusväärsetest masinatest“.

Võitlejad ja komandörid muidugi liialdasid. Nõukogude tankide valmistamise kvaliteet oli veel kaugel ideaalist. Ameerika insenerid Aberdeeni katsepolügoonil, kes katsetasid 1942.aasta lõpus meie tanke KV ja T-34, märkisid nende üldtuntud väärtusi: *„...tanki T-34 korpuse kuju on teadolevatest tankidest parim... tankikahur F-34 on väga hea, lihtne, töökindel ja lihtne kasutada... sihik on parim maailmas, see pole võrreldav ühegi Ameerikas olemasoleva või konstrueeritavaga... diiselmootor on hea ja kerge... mõlemad tankide ületavad tõuse paremini kui ükskõik milline ameerika tank... raadiosaatjad on kompaktsed ja nende*

asukoht tankis on väga õnnestunud...“, kuid seejuures olid nad väga skeptilised nende imetankide valmistamiskvaliteedi suhtes:

„...torni pööramismootor sädeleb hirmsasti, mille tagajärjel põlevad läbi pööramiskiiruse regulaatori takistid, murduvad hammasrataste hambad... Roomikulülide sõrmed on väga halvasti karastatud ja on tehtud väga halvast terasest, seetõttu kuluvad need väga kiiresti ja roomik rebeneb sageli... õhupuhastaja ei puhasta üldse mootorisse sattuvat õhku, silindritesse sattuv tolm kulutab need kiiresti läbi... käigukasti hammasrataste keemiline analüüs näitas, et nende termiline töötlus on olnud väga halb ja ei vasta mingitele ameerika samasuguste mehhanismide standarditele... väga halb mehhaaniline töötlus ja viletsad terasesordid...“

Loomulikult oleksid ameerika inseneride kriitilised märkused olnud palju veenvamad, kui ameerika tankid (aga ainuüksi „Shermaneid M4A2“ tarniti lendliisi raames Nõukogude Liitu üle 4000 tk) oleksid olnud nõukogude tankistide poolt palavalt armastatud. On vaja meeles pidada ka seda, et ameeriklased uurisid T-34 sõjaaegse väljalaske versiooni (see aga tähendas vähekvalifitseeritud naiste ja alaealiste tööjõudu, teravat legeeritud terasesortide puudust, tuhandeid „ratsettepanekuid“, mis olid suunatud tootmise maksimaalsele lihtsustamisele ja toodangu suurendamisele).

Kuid kõige tähtsam polnud selles. Peamine on see, et **ei enne 1941.aasta suve ega ka hiljem ei märgitud kusagil sellist nõukogude tankide massilist „kadumist“.**

Esimeseks BT tankide lahingulise kasutamise episoodiks oli Hispaania sõda. Näiteks 1937.aastal sooritasid Aragoni rindele suunduvad BT-d 500-kilomeetrise rännaku maanteel (ratastel, kuna maastik ja ilmaolud lubasid seda) ilma eriliste riketeta. Poolteist aastat hiljem, 1939.aasta suvel, sooritasid 6.tankibrigaadi BT-d 800-kilomeetrise marsi Halhin-Golile, seekord roomikutel ja samuti peaaegu ilma riketeta.

1945.aasta augustis osalesid 1. ja 2.Kaug-Ida rinde BT tankid nn „Mandžuuria strateegilises operatsioonis“. Siis tuli tankibrigaadidel läbida 800 km üle Suur-Hingaani mäeaheliku – ja vanad BT-d (kõige uuemad nendest olid välja lastud viis aastat tagasi) pidasid vastu ka sellele katsumusele. Isegi kui oletada, et tankid lihtsalt seisid konserveerituna kõik need viis aastat, ka siis oleks nende tehniline seisukord saanud ainult halveneda: kummist osad oleksid muutunud rabedaks, tihendid jäigaks, korrosioon oleks kontakte „söönud“ jne...

Tanki T-34 ajalugu (nagu seda on kirjeldatud kõigi raamatutes) algas sellest, et 1940.a märtsis läbisid kaks esimest katsetanki **omal käigul 3000 km pikkuse vahemaa** Harkov – Moskva – Minsk – Kiiev – Harkov. Tegid seda kevadise teedelagunemise ajal, külavaheteedel (salastamise huvides oli maanteede kasutamine ja isegi sildade ületamine päevasel ajal keelatud). Jah, selline marss ei olnud tehnikale kerge – põlesid läbi siduriketted, avastati käigukasti hammasrataste kulumine, põlesid läbi pidurid. Lõpuks määrati remontidevaheliseks läbisõiduks mitte tehnilises ülesandes ettenähtud 3000 km, vaid kõigest 1000 km.

1943.aasta jaanuarituisus läbisid nõukogude tankibrigaadid „Doni“ pealetungioperatsiooni käigus üle 300 km mööda Doni-taguseid lummetuisanuid steppe ja purustasid saksa armeegrupi „A“ suured jõud, mis olid 1942.a suvel läbi murdnud Mozdoki ja Groznõi naftarajoonideni. 1945.aasta mais läbisid 3. ja 4.Kaardiväe tankiarmee tankid 400 km Berliinist Prahasse. Mägisel-metsasel maa-alal, viie päevaga ja seejuures ilma oluliste tehniliste riketeta.

Legendaarne T-34 läbis kogu sõja, paljudes maailma riikides oli ta relvastuses kuni 60-ndate aastate keskkohani. Ja mitte keegi ei kaevanud kunagi selle üle, et see oleks lagunenud 60 kilomeetri läbimisel (vahemaa Brodõst Radehhovini). Soome armees kasutati mõnda trofee suurtükivedukit „Komsomolets“ kuni 1961.aastani! Ilma tagavaraosadeta, ilma kasutamisinstruktsioonideta, keset Soome soid ja lumist maastikku. Vähem tähendusrikas pole ka raskete suurtükivedukite (suurepärase nimega) „Komintern“ kaotuste statistika. Enne sõda toodeti ja anti tööstuse poolt vägedesse 1712 masinat. Sõja esimeste kuude paaniline „ümberbaseerumine“ viis selleni, et 1.septembriks 1941.a oli rivisse jäänud ainult 624 vedukit. Aga seejärel kaotati sõja lõpuni vaid... 56 masinat!

Autori arvates on 1941.aasta juunis juhtunud sõjatehnika massilise rivist väljalangemise saladuse lahenduse võtit siiski võimalik leida, kusjuures sellestsamast 15.MK 10.TD komandöri aruandest. Loeme:

„...800-st rännakule kaasavõetud ratasmasinast kaotati: 210 masinat lahingutegevuse tõttu, 34 masinat jäi koos juhtidega vaenlase piiramisrõngasse tehniliste rikete ja kütusepuuduse tõttu., 2 masinat hävitati avariiliste autode kogumispunktis... 6 masinat jäi takistustel kinni... 41 masinat jäeti maha väeosa taganemisel tehniliste rikete tõttu...“

„Mis puutuvad siia ratasmasinad?“ – küsib mõni kannatamatu lugeja. Ärme kiirustame. Hakkame arutama, võrdlema ja mõtlema.

Sissejäänud ja rikkiläinud veoautode koguarv **ei ületanud 10 %** üldarvust. Mis ülikindlad ja suure läbivusega autod need siis olid? Vastame – 503 „GAZ-AA“ ja 297 – „ZIS-5“.

Austatud lugeja, kas te teate, mis asi see on – „polutorka“ GAZ-AA? Ei, te ei tea seda. Esisild oli ühe raamiga risti asetseva vedruga, tagasild ripub kahel poolvedrul, kardaanivõll on ilma kardaanita, karburaator on ilma õhupuhastajata (lihtsalt auk ja kõik, nagu tolmuimeja). Hirmsal 40 km/h kiirusel sai autot sirgel teel hoida ainult sügav rattavagu teekattes. Pärast kahte-kolme sõitu kolhoosiaidast linna elevaatorisse läks „polutorka“ juht sügava rahuldustundega täidetud ülesande pärast autoga remonti: oli vaja pingutada väntvõlli babiitlaagreid, pesta „tolmuimejast“ karburaatorit ja muud sellist.

Ja vaat sellised masinad läbisid peaaegu ilma riketeta minimaalselt 500 km (aruandes on nimetatud isegi 3000 km) riigipiirist Dneprini – aga peaaegu kõik tankid läksid samal marsruudil rikki või jäid soosse kinni? Kuidas need kaks asja ühildada? Kas tõesti olid armetud „polutorkad“ töökindlamad, parema läbivusega ja paremini õhurünnakute eest kaitstud kui soomustatud roomikmasinad, millest osasid (BT, T-34) võis manööverdusomaduste poolest lugeda maailma parimateks?

„Hakkab jälle pihta – kaevas kuskilt mingi numbrikese välja, klammerdus selle külge ja loob nüüd üksiku fakti põhjal terve teooria“. Niimoodi mõtleb arvatavasti nii mõnigi lugeja. Kriitika on tunnistatud õigeks. Vaatame seepärast ka üldist pilti. Selleks pöördume jälle ametliku allika poole – paljukordselt tsiteeritud Venemaa Kindralstaabi monograafia „Grif sekretnosti snjat“ poole.

Selle töö koostajad on teinud väga põhjalikku tööd. Neljateistkümnel leheküljel on üles loetud relvastuse ja sõjatehnika kaotused sõjaaastate lõikes. Tankid eraldi, suurtükid eraldi, 122 mm haubitsad eraldi 152 mm haubitsatest jne. Kusjuures kaotused pole näidatud ainult absoluutarvudes, vaid ka protsentides „ressursist“ s.o antud perioodi alguses vägedes olnud tehnika ja vahepeal saabunud (sõjatööstusest, lendliisist, remondist) tehnika üldsummast.

Niisiis, 1941.aasta teisel poolaastal on kaotuste protsendid kohutavalt suured. 73 % tanke, 70 % tankitõrjesuurtükke, 60 % haubitsaid, 65 % käsikuulipildujaid, 61 % miinipildujaid... Kuigi tundub, et mis saab miinipildujas katki minna? Toru on toru... Kuid sellel mustal foonil välgatab ereda valguskiirena autode kaotuste arv – ainult 33,3 % 1941.aasta kuue kuu jooksul!

Imede ime! Primitiivsed „polutorkad“ ja ZIS-d osutusid miinipildujast kaks korda töökindlamaks? Vineerkabiinid osutusid tugevamateks tankide soomuskorpustest? Ja ka bensiini jätkus?

Auto pole ju hobune ja seda enam punaarmeelane – kui palju sa talle ka teadlikusele ei rõhu, ilma kütuseta ta kohalt liikuma ei hakka...

Vastus on silmnähtav, ehkki ebameeldiv: demoraliseeritud, paanikast haaratud massile on tankid ja suurtükid, kuulipildujad-miinipildujad ainult koormaks. Vähe sellest, et tankid roomavad aeglaselt – juba oma kohalolekuga sunnivad nad sõdima. Vaat sellepärast kiirustatigi neist lahti saama. Aga veoautot – isegi kõige nõrgemat ja viletsamat – hoiti. Sest see sobis palju paremini selleks, et sellega tagalasse „ümber-baseeruda“ ja ka viigipuu endaga kaasa rabada. Just selles, „inimlikus faktoris“, aga mitte *„hammasrataste hammaste halvas karastamises“* näeb autor 1941.aasta suvel juhtunud Punaarmee massilise „tankikao“ peamist põhjust.

Neljapäev 26.juuni

Just sellel päeval, hommikul kell 9, pidi vastavalt Edelarinde juhatuse uuele otsusele algama rinde nelja mehkorpuse pealetung Dubno juurde läbimurdnud vaenlase tankigrupeeringule. Just see päev saigi esimeseks tankilahingu päevaks.

Enne kui asuda selle operatsiooni käigu ja tulemuste üksikasjaliku kirjelduse juurde, püüame nii täpselt kui võimalik esitada neli päeva kestnud nõukogude vägede koondumise tulemused, andmed nende dislokatsiooni ja vaenlase asukoha kohta.

Mingit rindejoont selle sõna klassikalises tähenduses sel ajal Lääne-Ukrainas ei esinenud. Olid eraldi-asetsevad lahingurajoonid, veel kaitsevõime säilitanud 5. ja 6.Armee väeosade kaitseliinid ning samuti ka maanteed ja sillad, kus liikusid (sageli omavahel segamini) saksa ja nõukogude tankidiviiside mehhaniseeritud kolonnid.

Tervikuna oli olukord Edelarinde põhjatiival kujunenud selliseks. Kindral Potapovi 5.Armee paremal tiival, Ukraina Polesje metsases ja soises rajoonis, liikus saksa jalavägi aeglaselt Koveli suunas. Kindral Muzõtšenko 6.Armee kaitsevööndis oli saksa jalavägi surunud nõukogude väed 40-50 km piirist eemale, Javorovi ja Žolkievi (Nesterovi) joonele.

Pealöögi suunal, kitsas 50-kilomeetrises „koridoris“ 5. ja 6.Armee ühenduskohal, tungisid peale kaks vaenlase tankikorpust: 3.tankikorpus, mille koosseisus olid 14.TD, 13.TD ja 25.MD ning 48.tankikorpus, mille kooseisus olid 11.TD, 16TD ja 16.MD. Nad liikusid kahel peaaegu paralleelsel marsruudil: 3.TK mööda Ustilug-Lutsk-Rovno maanteed ning 48.TK Sokal-Berestetško-Dubno suunas. 25.juuni õhtuks olid saksa tankikolonnid välja veninud kümnete kilomeetrite pikkusele alale, seega on võimatu nimetada iga ülaltoodud diviisi täpset asukohta.

Suurimat edu saavutas 48.TK: esimeses ešelonis pealetungiv 11.TD hõivas peajõududega Dubno, aga eelsalkadega jõudis juba Mizotši-Ostrogini. Korpuse teise ešeloni diviisid (16.TD ja 16.MD) olid veninud 50 km pikkuseks Berestetško-Kozin-Kremenetsi teedel.

Wehrmachti 3.TK, mis kohtas sõja esimestel päevadel Lutski maanteel nõukogude vägede visa vastupanu, vallutas 25.juunil suurte kaotustega Lutski, kuid ühe hooga edasi Rovno suunas liikuda ei suutnud. Siis otsustas saksa väejuhatus teha vägede asetuses ümberkorraldusi: 14.TD ja 25.MD alustasid lahingutega liikumist kirde suunas Gorõni jõele Tsumani-Klevani-Deražno rajoonis, aga 13.TD liikus lõunasse Dubno juurde, tõenäoliselt eesmärgiga jõuda välja Dubno-Rovno maanteele.

Sel moel olid kolm neljast saksa tankidiviisist (13.TD, 11.TD ja 16.TD) 26.juuni hommikul koondunud Dubno linna ümbrusesse.

Lahingutegevuse alguses oli nende diviiside koosseisus kokku **438 tanki**, sealhulgas **139 Pz-III** 50-mm kahuriga ja **60 Pz-IV.** Need olidki kõik vaenlase jõud, mis võisid teoreetiliselt osaleda „suurimas tankilahingus Dubno juures“. Arvestades aga sakslaste poolt nelja pealetungipäevaga kantud kaotusi, oli reaalselt lahingukorras tanke nende rivistuses veelgi vähem.

Mis aga puudutab veel üht saksa 1.tankigrupi koosseisu kuuluvat tankidiviisi (9.TD), siis see asus väejuhatuse reservis ja ei olnud selleks ajaks veel nõukogude riigipiiri ületanud – kusjuures väga lihtsal põhjusel. 26.juunil tegi Halder oma päevikusse järgmise sissekande:

„...veel reservis olevat von Wietersheimi tankikorpust ei saa rindele viia teede äärmiselt halva seisukorra tõttu, pealegi on need teed niigi vooridega ülekoormatud ja neid ei saa tankidega kasutada...“

Mida sai Edelarinde juhatus nendele vaenlase jõududele vastu seada?

22.MK oli juba purustatud, 16.MK oli antud naabruses oleva Lõunarinde koosseisu, väikesearvuline ja halvasti komplekteeritud 24.MK jäi rindereservi, aga kõige võimsam 4.MK lihtsalt ignoreeris Vlassovi ja Muzõtšenko juhtimisel rinde käske ja jäi kavatsetavast vastulöögist omal algatusel kõrvale. Seega said 26.juunil tankilahingust osa võtta ainult neli mehkorpust: 9.MK, 19.MK, 15.MK ja 8.MK.

Saksa tankidiviiside poolt riigipiirist Dubnoni löödud kiil jagas Edelarinde löögigrupeeringu kahte ebavõrdsesse ossa:

- „Põhjagrupeering“ (Rokossovski 9.MK ja Feklenko 19.MK), mis pidi andma löögi Dubnole kirde-suunast, Rovno juurest.
- „Lõunagrupeering“ (Rjabõševi 8.MK ja 15.MK koos talle juurdeantud 4.MK 8.tankidiviisiga), mis pidi ründama Dubno-Berestetško suunas lõunast, Brodõ rajoonist.

Märgime kohe ära ka selle tähtsa fakti, et Edelarinde juhatus ei organiseerinud mingit koostööd ja sidet kahe grupeeringu vahel, ta isegi ei informeerinud komandöre naabrite asukohast ja tegevusest.

Näiteks kirjutab kindral Rjabõšev, et 27.juuni päeva teisel poolel saabus korpuse komandopunkti *„rinde auto-soomusvägede ülem kindralmajor R.N.Morgunov. Ta teatas... et kirdesuunast pidi Dubnole vastulöögi andma kindralmajor K.K.Rokossovski 9.MK Klevani rajoonist ja kindralmajor N.V.Feklenko 19.MK Rovno rajoonist.* ***See informatsioon oli mulle ootamatu.*** *Seejärel sõitis kindral Morgunov 15.MK-sse ja mingeid korraldusi me temalt ei saanud...“*

43.tankidiviisi (19.MK) lahingutegevuse ettekandest loeme:

„...kogu marsi jooksul kuni 26.6.41.a ei saanud diviisi staap kõrgematelt staapidelt mingit informatsiooni rinde üldolukorra kohta“.

Aga mis siis muutus peale 26.juunit? Loeme edasi:

„...diviisistaabil polnud mingeid andmeid vaenlase kohta ega ka meie vägede tegevusest, ka meie lennuvägi ei andnud mingeid andmeid olukorrast orienteerumiseks...“

Kahekordne Nõukogude Liidu Kangelane V.S.Arhipov (sel ajal 43.TD luurepataljoni komandör) kirjutab oma memuaarides:

„...kui 26.juuni õhtul... meie diviis jõudis Dubno juurde, ei teadnud meist keegi, et lõunast liigub meile edukalt vasti kindral D.I.Rjabõševi 8.MK... sama situatsioon kordus ka järgmisel päeval, kui... me koos oma naabritega 36.laskurkorpusest jõudsime Dubno lähistele, kuid ei teadnud, et linna oli juba sisse tunginud 8.MK koosseisus olev 8.TD polkovnik I.V.Vassiljevi juhtimisel...“

Aga niimoodi nägi situatsiooni 28.juuni hommikul Popel, kes oligi just nendesamade 34.TD vägede seas, mis olid Dubnosse läbi murdnud:

„Kus nad on, need Sõjanõukogu poolt lubatud korpused, mis pidid meile appi tulema? Me oleme üksi, täiesti üksi, ilma naabriteta, sideta, informatsioonita... Rinne on kurat teab kus...“

Ja seejuures lahutasid 28.juunil 1941.aastal põhja- ja lõunagruppi vaid mõned vähesed kilomeetrid!

Avame marssal Rokossovski memuaarid ja loeme:

„...kellelegi ei tehtud ülesandeks ühendada kolme korpuse tegevused. Need viidi lahingusse ükshaaval ja käigult... Üksikute teadaannete põhjal saime me mingil määral teada, mis sünnib meie suunal. Kuid kuidas lähevad asjad teistes Edelarinde armeedes, seda me ei teadnud. Paistab, et ka kindral Potapov ei olnud paremas olukorras. Tema staap ei saanud kogu selle aja jooksul, mil ma juhatasin 9.mehkorpust, mitte kordagi meid selles suhtes aidata...“

Sellele tuleb lisada, et kõik komandörid viimseni räägivad oma aruannetes igasuguse koostöö puudumisest lennuväega, mis ei katnud meie pealetungivate tankivägede lahingukordi ja ei varustanud neid ka mingigi luureinformatsiooniga. Sellele mingi mõistliku seletuse leidmine on hoopiski võimatu, sest Edelarinde lennuväes oli sel ajal vähemalt poolteisttuhat lennukit, mis sooritasid (aruannete kohaselt) keskmiselt 550 lahingulendu päevas! Kuhu nad siis lendasid? Mis ülesanne võis neil päevil olla tähtsam rinde peamise tankigrupeeringu pealetungi toetamisest?

Kuidagi ebamugav on sellise abitu ja juhmi juhtkonna puhul meenutada kolmandat korda Napoleoni ütlust suurte pataljonide ja sõjaõnne kohta. Parem toome ära sellega samaväärse vene vanasõna – "против лома нет приема" (raudkangi vastu ei aita ükski võte).

Isegi kui arvestada esimeste päevade kaotusi ja tohutut segadust, oli Edelarinde käsutuses veel ikkagi tohutu suured jõud.

Kuidas sellega ka ei olnud, kuid lõunapoolse grupeeringu käsutuses oli (vaatamata esimeste sõjapäevade saladuslikule „tankikaole“) ikkagi veel umbes **tuhat tanki – kaks korda rohkem kui vaenlasel.** Vaieldamatu oli ka üleolek kvaliteedis: ligikaudu kakssada uusimat KV ja T-34 tanki 139 keskmise (igas mõttes) Pz-III/50 vastu kolmes sakslaste tankidiviisis.

Märkimisväärne detail – Halder, kelle päeviku sissekanded olid sõja alguses äärmiselt enesekindlad, kirjutas 26.juunil:

„...vaenlane toob kogu aeg territooriumi sügavusest uusi värskeid jõude meie tankikiilu vastu... jalaväediviiside paiskamine lõunatiiva katteks on võimatu, kuna selleks pole vabasid jõudusid. Loodame jumalale...“

Muidugi ei tasu Halderil, kes müüs oma hinge hitlerlikule režiimile, issanda nime suhu võtta. Kuid kui arvestada selle järgi, kuidas arenesid edasised sündmused, hoolitsesid sakslased ka ise enda eest, mitte ei lootnud ainult jumalale. Tuleb tunnistada, et saksa väejuhatus leidis kõige õigema, täpselt olukorrale vastava lahenduse – saksa tankidiviisid päästsid ennast möödapääsmatust hukust **PÕGENEMISEGA.**

Jah, just niimoodi. Mingit tankilahingut (nagu 1943.a juulis Prohhorovka all) 1941.aasta juunis ei toimunud. Saksa tankid põgenesid lahinguväljalt Dubno juurest – kuid nad **ei põgenenud tagasi, vaid edasi itta**, sügavalt Edelarinde tagalasse. Aga nõukogude mehkorpuste purustamine tehti ülesandeks saksa

jalaväele, kes (kasutades ära Edelarinde juhtkonna aeglust) jõudsid jala marssida piirist Berestetško-Dubno joonele, enne kui seal suutsid pealetungiks hargneda nõukogude mehkorpused.

Kuid saksa kindralid said juba aru (või aimasid intuitiivselt), kellega on neil tegemist. Pärast saksa tankide läbimurret Ostrogi-Šepetovkani Edelarinde vägesid ja juhtkonda haaranud paanika osutus kõige efektiivsemaks relvaks, palju võimsamaks kui saksa tankide väikesekaliibrilised kahurid. Aga saksa jalaväe visadus ja kindlus oli tugevamad Punaarmee mehkorpuste soomusest ja tulest.

Kuid pöördume siiski tagasi sündmuste järjekindla esitamise juurde.

26.juuni varahommikul läks lõuna pool Rovnot asuvast rajoonist lahingusse 19.MK-sse kuuluv 43.tankidiviis. Kahjuks ei möödunud „tankikadu" jäljetult ka sellest neil traagilistel päevadel ennast igavese kuulsusega katnud diviisist: esialgsest **237 tankist** läks lahingusse ainult koondtankigrupp, mille koosseisus oli **2 KV-d, 2 T-34 ja 75 T-26 tanki.**

Sündmuste arengust saame teada 43.TD komandöri polkovnik I.G.Tsibini ettekandest:

„...43.TD juhatus peatas taganeva 228.laskurdiviisi jalaväe ja suurtükiväe ning andis neile käsu minna lahingusse koos tankidiviisiga. Pärast hädavajaliku korra taastamist võeti vastu otsus alustada viivitamatut rünnakut...

Diviisi suurtükivägi (43.haubitsapolk), mida veeti traktoritega kiirusel 6 km/h, asus veel teel ja ei saanud rünnaku alguseks tuld avada. Diviisi heaks ei tehtud ühtegi lahingu- või luurelendu, seega ei saanud diviisistaap mingeid andmeid selle kohta, mis toimub vaenlase kaitse sügavuses. Samal ajal võimutses vaenlase lennuvägi õhus, korrigeeris suurtükituld ja jälgis meie vägede liikumist...

Kell 14.00 läksid diviisi tankid rünnakule. Kõige ees olid kaks tanki KV ja kaks T-34 tanki, meie tankid asusid käigult lahingurivisse ja hävitasid marutulega vaenlase tankitõrjesüsteemi ja jalaväe lahingukorra, mispeale vaenlase jalavägi hakkas korratult lääne suunas taganema. Vaenlase jalaväge jälitades sattusid meie tankid varitsuses olnud vaenlase tankide tule alla, kuid etterutanud KV ja T-34 tankid (mida oli terves diviisis ainult neli tükki! – M.S) *ründasid vaenlast, nende järel ka T-26 tankid...*

Vaenlase tankid ei pidanud vastu meie tulele ja hoogsale tankirünnakule ning hakkasid taganema. Nad püüdsid tiibadel püsima jääda, kuid löödi igal pool meie lahinguväljal manööverdavate tankide poolt positsioonidelt välja. KV ja T-34 tankid, milledel polnud küllaldaselt soomustläbistavaid mürske (?!? – M.S), *tulistasid vaenlase tanke ja tankitõrjesuurtükke kildmürskudega, rammisid ja lömastasid neid oma massiga...*

Lahing kestis umbes neli tundi... Vaenlane taganes Dubnosse ja õhkis enda järel sillad, jättes sellega diviisi ilma võimalusest murda Dubnosse sisse taganeva vaenlase jalaväe õlgadel..."

Võib-olla veidi vähem täpselt, aga see-eest palju värvikamalt kirjeldab seda päeva 43.TD luurepataljoni komandör V.S.Arhipov (kes sai juba enne sõja algust Nõukogude Liidu Kangelaseks ja lõpetas sõja kahekordse Kangelasena). Ta kirjutab oma mälestustes:

„...kui me kihutasime 26.juuni õhtul fašiste Dubnosse, siis see polnud enam taganemine, vaid kõige ehtsam põgenemine. Saksa 11.TD väeosad läksid segi, neid haaras paanika. See ilmnes ka selles, et peale vangide saime me saagiks ka palju tanke ja soomustransportööre ning üle 100 mootorratta, mis olid meeskondade poolt täies korras maha jäetud. Dubnole lähenedes, juba videvikus, avastasid 86.polgu tankistid äkki, et nende kolonni sappa olid end sättinud kaheksa saksa keskmist tanki – arvatavasti pidasid meid omadeks. Nende tankide ekipaažid andsid koos masinatega alla meie seltsimeeste esimese nõudmise peale. Vangid kiirustasid tavaliselt teatama, et nad ei kuulu natsionaal-sotsialistide hulka ja andsid väga meelsasti tunnistusi. Sellist hitlerlike vägede psühholoogilist seisundit, masendumust ja paanikat ei näinud me enam tükk aega – ***alles pärast Stalingradi ja Kurski lahingut****..."*

Ei, austatud lugeja, imet muidugi ei sündinud. Tsibini diviis, mis oli juba enne lahingut muutunud faktiliselt kergetankide pataljoniks, ei suutnud Dubnot hõivata ja purustada sinna koondunud kahte vaenlase tankidiviisi (11.TD ja 13.TD) ja kolme jalaväediviisi (299.JD, 111.JD, 44.JD), mille relvastuses oli sadu 37-mm tankitõrjekahureid, mille vastu meie vanad T-26-d oma kuulivastase soomusega oli kaitsetud.

Paljuga ei suutnud aidata ka Rokossovski 9.MK. 26.juuni lahingutes ei suutnudki ta murda Wehrmachti 299.JD vastupanu ja jõuda Dubno kirdeserva.

Järgneva kahe päevaga muutus nõukogude vägede „põhjagrupi" olukord palju halvemaks. Sakslased tõmbasid Dubno juurde veel kaks diviisi (14.TD ja 25.MD) 3.tankikorpuse koosseisust ja läksid ise pealetungile Dubnost Rovno suunas ning edasi Gorõni jõe poole. Rokossovski meenutab:

„...sõites grupi staabiohvitseridega lahingutpidava 20.TD asukohas olevale kõrgendikule, märkasin ma Dubnost Rovno suunas liikuvat tohutu suurt vaenlase veoautode, tankide ja suurtükiväe kolonni. Aga lõunast liikusid meie kaitseliini poola aina uued vaenlase väeosad..."

Raskete lahingute käigus paisati 9.MK ja 19.MK jäänused 29.juuniks 40-70 km kaugusele Dubnost Klevan-Tutšin-Goštša rajooni, kus nad kindlustusid Gorõni jõe joonel.

Sellest hoolimata täitsid Rokossovski ja Feklenko võitlejad ja komandörid oma ülesande auga – väikesearvuline ja halvasti relvastatud „põhjagrupeering" tõmbas enda peale kolm neljast saksa 3. ja 48.TK tankidiviisist, kergendades sellega tunduvalt palju võimsama „lõunagrupeeringu" olukorda. Näitlikult öeldes sundis 9. ja 19.MK meeleheitlik rünnak sakslasi pöörama end näoga põhja, jättes sellega oma selja võimsa „lõunagrupeeringu" tankide vastu kaitsetuks.

Tõenäoliselt ei saanud sakslased sellest tol korral aru. Ja on imelik ning kurb, et ka Punaarmee komandöridel polnud kõige järgi otsustades ülevaadet ei jõudude reaalsest vahekorrast ega ka oma positsiooni eelistest.

Vaat kuidas Popel (kelle isiklikus vapruses pole kahtlust) kirjeldab enne pealetungi 8.MK staabis toimunud nõupidamist:

„...Homme võtame sisse lähterajooni ning koostöös Karpezo korpusega anname tiivalöögi vaenlase grupeeringu pihta, mis koosneb (kui uskuda luureettekandeid) ***viiest tanki- ja neljast motoriseeritud diviisist****... Ma arvutasin paberilehel – viis tanki- ja neli mehhaniseeritud diviisi – kokku umbes* ***kaks tuhat tanki*** (**???** –M.S)*... Sakslaste* ***arvuline ja tehniline ülekaal*** *sundis meid..."* Jne.

Kui selline informatsioon (täpsem oleks öelda – desinformatsioon) oli komandöridel, kas tasub siis imestada reavõitlejate masendunud meeleolu üle?

„...minuni kostsid üksikud kõnekatked:

- *Tal* (vaenlasel – M.S) *on sinu BT kohta viis tanki ja kümme kahurit...*
- *Huvitav, vennad, kui palju meist on homme õhtuks õhtusöögiks elus..."*

Aga need pole pisiasjad. Raske on loota edule, kui sõdurid lähevad lahingusse sellises meeleolus...

Fraas „vaenlase tehnilise üleoleku" kohta pole samuti juhuslik. Edasisest kirjeldusest selgub, et Popelit (aga tema polnud ju reatankist, vaid mehkorpuse komandöri asetäitja) polnud keegi üldsegi informeerinud vaenlase lahingutehnika nõrkadest ja tugevatest külgedest:

„...kõige halvemini tundsime me vaenlase tankivägesid. Meil oli mõningaid andmeid Hispaanias sõdinud tankide kohta. Kuid seal osalesid, esiteks, ainult kerged masinad ja teiseks, peale Hispaaniat tegid sakslased tõenäoliselt muudatusi oma tankide konstruktsioonidesse..."

Uskumatu! Milleks siis sõitis Tevosjani komisjon 1940.aastal läbi kõik saksa tankitehased? Milleks siis osteti tolle aja parim saksa tank Pz-III, milleks teda katsetati Kubinka tankipolügoonil? Kuhu siis kadusid nende katsetuste tulemused, kus tehti kindaks Pz-III kõik omadused, kaasa arvatud müratase?

„...sakslased tulistasid silda ja jõge ületava tanki esiosa tabas mürsk... Aga tank jätkas liikumist, nagu poleks midagi juhtunud, ta keeras paremale ja suundus rahulikult meie poole. Tuleb välja, et sakslaste tankitõrjekahurid ei läbista meie tankide esisoomust. Kasulik avastus! See tõstab meie inimeste meeleolu... Ma andsin need saksa tankitõrjekahurite vaatlustulemused raadio teel edasi polgukomandörile. Vastuseks kuulen Volkovi häält:

- *Aitäh heade uudiste eest..."*

Kasulik avastus?!? Nõukogude Liit ju ostis Saksamaalt kolmekümnendatel aastatel sellesama 37-mm tankitõrjekahuri! Kusjuures kui polügoonikatsetustel selgus, et selle reaalne soomustläbistavus oli halvem kui tehnilistes andmetes kirjas, algas suur skandaal, mis lahenes alles kuu aja pärast (selgus, et nõukogude soomustläbistatavuse standardid olid palju rangemad saksa omadest). Nii et tuleb välja, et kõik need katsetuste protokollid, mida ehtisid ähvardavad pealdised „täiesti salajane", peideti lihtsalt kuhugi seifidesse?

Pärast seda, kui 8.MK oli sunnitud raiskama neli päeva mõtetutele marssidele, nõudis rindejuhatus viivitamatut pealetungi alustamist – kuid mitte Dubnole, vaid Brodõst Berestetškole. Löögisuuna valik on äärmiselt veider. Isegi Ukraina 2002.aasta autoteede kaardil ei ole nende linnade vahel ühtki korralikku teed. maastik on kaetud metsaga koos suure hulga väikeste jõgedega. Aga Brodõst Dubmosse viib peatee, mis kulgeb täiesti avatud maastikul – kaardil pole mitte ühtegi „rohelist laiku".

Korpusel tuli alustada rünnakut ilma maastikuluureta, ilma vaenlase jõude kindlaks tegemata, ilma suurtükitule ettevalmistuseta. Lubatud lennuväediviisist ei ilmunud taevasse päeva lõpuni mitte ühtegi eskadrilli. Faktiliselt ei olnud mehkorpuse pealetungivööndist vasakul asuvad kaks laskurdiviisi (139.LD ja 141.LD) Popeli sõnul *„mitte midagi kuulnud korpuse eelseisvast pealetungist. Aga need oleksid võinud palju aidata"*.

Ja kõigest sellest hoolimata – „raudkangi vastu ei aita ükski võte". Vaatamata häbiväärsele ettevalmistusele ja organiseerimisele, oli **8.MK pealetung 26.juunil tähelepanuväärselt edukas**.

Kindralmajor T.A.Mišanini 12.TD ületas suurtükiväe ja motolaskurite toel soostunud maa-ala ja forsseeris kella 11 paiku Slonovka jõe. Kella 16-ks vallutas selle diviisi 24.tankipolk rängas lahingus Lešnevi küla (20 km Brodõst põhjas). Lešnevi juures toimus ka esimene tankilahing. Popel kirjeldab seda nii:

„...saksa tanke oli meie ees umbes viiskümmend... Tankid olid (see on nüüd näha) keskmised – Pz-III ja Pz-IV...“

Need arvud on muidugi kõvasti liialdatud. Saksa 11.TD-s oli enne lahingute algust kõigest 67 sellist tanki. Pärast olid kaotused 23.juunil Radehhovi juures, samuti kanti kaotusi ka läbimurdel Radehhovist Dubnosse. 26.juuni päeval pidas osa 11.TD jõududest lahingut põhja pool Dubnot 19.MK vastu ning samaaegselt alustas osa jõudusid liikumist Dubnost Ostrogi peale. Nii et kohtuda 8.MK tankidega Lešnevi juures (50 km Dubnost läänes) võis ainult väike grupp saksa tanke.

Kuidas sellega ka ei olnud, kuid Popeli mälestustest lähtub, et vähesed terveksjäänud saksa tankid olid sunnitud end põgenemisega päästma:

„...sakslased lõid vankuma ja panid rühma Pz-IV katte all punuma. Jooksid avalikult, abitult, argpükslikult... Meie KV-d vapustasid hitlerlasi...“

8.MK paremal tiival pealetungiv polkovnik I.V.Vassiljevi 34.TD hõivas 26.juuni õhtuks Hotõni kohakese (25 km Brodõst põhjas) ja jõudis Berestetško-Kremenetsi maanteele. Berestetškoni jäi vähem kui 15 km. 34.TD väeosad hävitasid kolm mootorratturite pataljoni, 10 tanki ja 12 kahurit, võtsid vangi üle 200 Wehrmachti 48.tankikorpuse sõduri ja ohvitseri.

Tundus, et veel natuke – ja käegakatsutav edu muutub operatiivse tähtsusega läbimurdeks. Ja see pole sugugi diletandi arvamus. Kindral Rjabõšev kirjutab oma memuaarides:

„Saates rindestaapi ettekande korpuse edukast tegutsemisest, olin ma kindel, et rindejuhataja annab korralduse edu arendada, vaenlane purustada ja riigipiiri juurde paisata...“ Tasub märkimist ka see rõõmustav fakt, et edu saavutati minimaalsete lahingutehnika kaotuste hinnaga: 12.TD kaotas lahingus 8 tanki, veel kaks jäid sohu kinni, 34.TD kaotused olid kõigest 5 tanki.

Vaja oli veel ainult „väikene pingutus“ – saavutada lõpuks ometi aktiivne tegutsemine metsades ringihulkuva 15.MK poolt, seada sisse koostöö jala- ja suurtükiväega, katta pealetungivaid tanke õhust – ja siis **oleks ainult ime suutnud sakslasi hävingust päästa.**

Imesid juhtub mõnikord. Kõige sagedamini sooritavad neid inimesed ise. Mäletate, kuidas see vanu aegu kirjeldavates raamatutes sündis: kurjategija asetas oma pea tapapakule, timukas tõstis hoovõtuks kirve – ja just siis kappas kohale kuller „meie armuliku kuninga“ armuandmiskäsuga.

Niisiis, kui „kurjategijaks“ olid saksa vallutajad, „tapapakuks“ oli Dubno, „kirveks“ olid Punaarmee mehkorpused, kes siis esines „armuliku kuninga“ rollis?

Rindejuhataja

N.K.Popeli kirjelduse kohaselt arenesid sündmused järgmiselt:

„...muldonni (polkovnik Vassiljevi 34.TD komandopunkt. – M.S) *sadas sisse Oksen* (korpuse vastuluure ülem. – M.S). *Vaevalt teretades ja oma järsku ilmumist mitte vabandades (mis ei olnud tasakaalukale, alati viisakale luurajale sugugi iseloomulik), tuli ta minu juurde:*

- *Diviisi tagalas on kinni peetud kuus punaarmeelast. Nad väidavad, et Mišanini diviis (12.TD) taganeb kiiruga, kaks kindralit on end vangi andnud... Vannuvad, et nägid diviisi taganemist oma silmaga, aga kindralite vangiandmisest teavad teiste sõnadest. Nende sõnade järgi taganevad diviisi võitlejad karjas mööda metsa lõuna suunas...“*

Ei korpuse staabi ega Mišanini diviisiga ei õnnestunud raadio teel ühendust saada. Raadiojaamad vaikisid. Ülimalt ärevusse sattunud Rjabõšev kihutas T-34 tankiga läbi päevastest pommitamistest põleva okaspuumetsa Brodõ poole. Kuid linna idaserval asuvas metsas, kohas, kus päeval asus korpuse staap, polnud enam kedagi:

„...Mitte hingegi. Tühjad muldonnid. Tuul lennutab tühje paberilipakaid...“

Varsti sõitis metsalagendikule korpuse luureülema asetäitja major Petrenko auto. Ka tema kinnitas uskumatu teate tõelevastavust:

„...Mišanini diviis lahkus eesliinilt... Me sattusime teel olles mitmel korral Mišanini võitlejatele. Kõnnivad kuhu tahavad. Komandöre pole näha.,, Väidavad, et kindral Mišanin andis käsu taganeda Brodõsse, aga ise andis end koos korpuse komandöriga vangi...“

Selle raamatu žanr on dokumentaalne ajalooline uurimus. aga mitte kriminaalromaan. Seepärast ei hakka me lugejat kauem intrigeerima, seda enam, et ei juhtunud midagi salapärast. Ei mingeid X-kiiri, ei mingeid saksa dessante, ei mingeid maavärisemisi – lihtsalt 8.mehkorpust tabas Edelarinde juhataja järjekordse hullumeelse käsu „lööklaine“.

Marssal Bagramjan teatab oma memuaarides uhkusega: *„Rinde staabis ei olnud tunda vähimatki peataolekut!“*

Ärme hakkame vaidlema. Usume teda sõnast. Peataolekut ei olnud. Kõike ülejäänut – sidet, luuret, tõepärast informatsiooni oma ja vaenlase vägede seisukorra kohta, järjekindlust vastuvõetud käskude täitmisel – polnud samuti.

26.juuni õhtul tuldi Edelarinde staabis paaniliste kuulujuttude (aga demoraliseeritud armees tekivad need vältimatult nagu täid koonduslaagri vangil) põhjal järeldusele, et hommikul alanud vastulöök lõppes ebaõnnestunult. Edelarinde staabi operatiivettekanne Nr.09 26.6.41.a teatas: *„8.MK ründas 26.juunil kell 9.00 kõhklevalt vaenlase mehhaniseeritud väeosi ja... peatati vaenlase poolt rünnaku lähterajoonis* (?!? – M.S)...“

Juba see olukorrahinnang, mis võeti vastu just sel ajal, kui 19.MK ja 8.MK kihutasid kõvasti pihtasaanud sakslasi kahelt poolt Dubnosse, ei vastanud absoluutselt sündmuste käigule.

Aga selle hinnangu põhjal vastuvõetud otsus oli veelgi veidram.

„Sõna võttis rinde staabiülem. – meenutab Bagramjan. – *Tema mõte oli järgmine, et... on vaja asetada territooriumi sügavusest kohalejõudvad 36. ja 37.laskurkorpused Dubno-Kremenets-Zolotševi liinile ja teha neile ülesandeks visa kaitsega vaenlane kinni hoida.* ***Aga mehhaniseeritud korpused tuleb viia selle liini taha“.***

Kus on siin loogika, terve mõistus? Isegi kui lähtuda sellest, et rinde mehkorpused, mille ridades oli selleks ajaks ikka veel poolteist tuhat tanki, ei olnud võimelised vaenlast purustama või vähemalt tema edasiliikumist pidurdama, siis mis andis alust arvamuseks, et kaks laskurkorpust saavad selle ülesandega hakkama?

Kas rinde staabis tõesti ei teatud veel, et laskurdiviisid, mis olid suures osas komplekteeritud Ukraina lääneoblastitest pärit kutsealustega, jooksid laiali peale esimesi vaenlase laske? Ja kuidas saab teha ülesandeks *„viia selle liini taha*“, kui mingit kaitseliini polnud Dubno-Kremenets-Zolotševi joonel veel olemas ja 36. ja 37.LK jalavägi alles hakkas sinna rajooni saabuma?

On tähelepanuväärne, et ka G.K.Žukov (Kindralstaabi ülem ja Peakorteri täievoliline esindaja Edelarindel) **hoiatas otseselt sellise otsuse ohtlikkusest**:

„...saades teada, et Kirponos plaanib rinde sügavusest kohalejõudvaid 36. ja 37.LK-d asetada kaitsesse Dubno-Kremenets-Novõi Potšajuv joonel, vaidles ta sellisele rinde teise ešeloni vägede kasutamisele otsustavalt vastu:

- *Kui juba löök anda, siis kõigi jõududega!*

Enne lendu Moskvasse 26.juunil nõudis G.K.Žukov veelkord Kirponosilt, et see koondaks vastulöögiks kokku kõik, mis vähegi võimalik...“

26.juuni õhtul vastuvõetud otsuse (mida Bagramjan isegi oma pärast sõda väljaantud memuaarides ilma vähimagi kohmetuseta nimetab *„muutunud olukorrale kõige enam vastavaks operatiivlahenduseks*“) täielik olukorrale mittevastavus ilmnes juba mõne tunni pärast, 27.juuni hommikul.

Jätkame Bagramjani memuaaride lugemist:

„...me ei jõudnud veel saada ettekandeid 8. ja 15.MK endisele joonele tagasitõmbumise kohta, kui staabis levis teade: fašistlikud tankid suunduvad Ostrogi peale. Rinde staabis on häire (kuid ei mingit peataolekut! – M.S*)... Polkovnik Bondarev kandis erutatult ette, et täna* (27.juuni – M.S*) koidikul sooritas saksa 11.TD kiire sööstu Dubno rajoonist. Paisates lõunasse marsilasunud 36.LK parema tiiva diviisi väeosad, liigub ta nüüd peaaegu takistamatult Ostrogi suunas...“*

Säh sulle „laskurkorpuste poolt loodud kaitseliini“!

Kuid veel varem, kui saksa tankiväeosad alustasid „põgenemist“ Dubno lahinguväljalt ida suunas, reageeris Edelarinde juhatuse otsusele Moskva. Ööl vastu 27.juunit hakkas Edelarinde staabis tööle kõrgsagedusside aparaat „BODO“. Bagramjan meenutab:

„...jooksen kõneruumi, haaran lindi, loen: „Aparaadi juures on kindral Malandin (Punaarmee Kindralstaabi ülema asetäitja. – M.S). *Tere. Kandke viivitamatult rindejuhatajale ette, et Peakorter keelas vägede tagasiviimise ja nõuab vastulöögi jätkamist. Ei tohi anda agressorile rahu ühtegi päeva. Kõik.“.*

Kiirustan Kirponosi juurde. Kuulates mu ettekande ära, vannub ta vaikselt...“

Suure ülemuse vaikne vandumine kajas vägedes kurdistavalt vastu.

27.juuni hommikul leidis Popel lõpuks oma mehkorpuse staabi Brodõ lõunaservast:

„...me nägime metsaserval korpusekomandöri KV-d. Tanki juures sammus Rjabõšev nagu mehhanism peatumatult edasi-tagasi. Ma olid teda näinud igasugustes olukordades. Kuid sellisena – mitte kunagi... Rjabõšev noogutas mulle vaevaltmärgatavalt ja tõmbas rinnataskust välja pooleksmurtud paberilehe:

- *Loe seda.*

Lehel olid mõned kalligraafilise käekirjaga kirjutatud read. Ühesugused ümmargused paremalekalduvad tähed.

„37.laskurdiviis asub kaitsel Nov.Netšaejev-Podkamen-Zolotšev joonel.

8.mehkorpusel tuleb liikuda 37.LK kaitseliini taha ja tugevdada tema lahingukorda oma tulevahenditega. Liikumist alustada viivitamatult“.

Alla oli kirjutatud: „Edelarinde juhataja kindralpolkovnik Kirponos“. Allkiri oli hoogne, alt ülespoole konksuga...

Lõunast ligines mingi sõiduauto. Peatus meie lähedal. Sellest ronis välja tuttav polkovnik rindestaabist. Habe ajamata, magamata öödest punaste silmadega. Ta tervitas meid kuivalt ja andis Rjabõševile ümbriku. Dmitri Ivanovits murdis pitseri lahti ja me nägime sedasama ümmargust, paremale kaldus käekirja ja sedasama allkirjakonksu. Ainult et tekst oli hoopis teine – korpusel tuleb hommikul asuda Brodõ juurest rünnakule Verba-Dubno suunas ja vallutada õhtuks Dubno.

Rjabõšev vaatas hämmeldunult polkovnikule otsa:

- *Aga eelmine käsk?*

Polkovnik ei soostunud arutlustesse laskuma.

- *Nagu te teate, tuleb alati täita viimast käsku.*

Polkovnik liikus juba oma auto juurde tagasi. Ma jõudsin talle järele.

- *Mul on terve hulk küsimusi.*

Polkovnik pöördus rahulolematult ringi.

- *Mis küsimused siin veel? Käsu saite – siis täitke...“*

Vaat selles kohas, austatud lugeja, katkestame me 1941.aasta juuni traagiliste sündmuste esitamise, et tutvuda lähemalt inimesega, kes pani oma allkirjakonksu sõnade „Edelarinde juhataja“ kõrvale.

Kindral Kirponosi tundvad inimesed iseloomustavad teda erinevalt.

Marssal K.S.Moskalenko kirjutab temast soojalt ja austavalt:

„...ta oli sõjalises mõttes haritud inimene ja näitas ennast sõjas valgesoomlastega vapra ja nõudliku komandörina... vapper, mehine kindral hukkus raskete katsumuste päevil, jättes endast hea ja südamliku mälestuse nende inimeste südamesse, kes teda tundsid...“

Komissar Popel annab rindejuhatajale mitte nii ühemõttelise hinnangu:

„...laitmatult vapper ja kindlameelne inimene, kuid ta polnud veel valmis niisuguseks ametikohaks. Sellest me rääkisime omavahel korduvalt, rääkisime rahulikult, kuna ei näinud selles rahu ajal suurt õnnetust. Kuid me unustasime, et piiriäärne sõjaväeringkond muutub sõja ajal rindeks...“

Mihhail Petrovitš Kirponos hukkus lahinguväljal 20.septembril 1941.a, kui ta üritas piiramisrõngast ida pool Kiievit välja murda. Missugused ka ei olnud tema hukkumise asjaolud (on kolm versiooni: hukkumine lahingus, enesetapp või täitsid tšekistid Stalini käsu mitte lubada rinde kõrgemate väejuhtide vangi-sattumist), kuid ta andis oma elu kodumaa eest ja see asjaolu sunnib autorit olema oma hinnangutes väga tagasihoidlik.

Laseme kindral Kirponosil ise endast rääkida – kuna meie käsutuses on tema autobiograafia, mille Kirponos kirjutas 21.oktoobril 1938.a. Toome selle ära mõnede lühenduste ja väheste kommentaaridega:

„Ma sündisin 9.jaanuaril 1892.a. Tšernigovi kubermangus Verkijevka külas kehvikust talupoja peres. Majapidamises oli pool tiinu maad, tare ja muud midagi. Mu isa töötas pikka aega meie kohakese teemajas teekeetjana (mis „talupoeg“ ta siis oli? – M.S)...

Ma hakkasin õppima kirikukoolis 1899.aastal. 1900.aastal läksin üle semstvokooli... Üldharidus – lõpetasin 3 gruppi semstvokooli, 1903.aastal astusin 2-klassilisse kooli ja Borženski aianduskooli, kuid ei saanud seal õppimist jätkata seoses vanemate halva materiaalse olukorraga...

1909.a. detsembris asusin teenistusse metsavalvurina Korovjakovi metskonda, 1912.aastal viidi mind üle Mihhailovski metskonda kultuuride ülevaataja ametikohale (töö puuistikutega) palgaga 12 rubla kuus. Selles metskonnas teenisin ma 1915.aasta septembrini s.o kuni tsaariarmeesse mobiliseerimiseni... Teenisin 216.tagavarapolgus... 1917.aasta mais lõpetasin velskrikooli (s.o lahingutegevuses praktiliselt ei osalenud. – M.S). *1917.aasta augustist kuni 1918.aasta veebruarini olin ma Rumeenia rindel 258.polgus rooduvelsker... Oktoobrirevolutsiooni ajal agiteerisin sõdurite seas bolševike kasuks. Siin valiti mind polgukomitee esimeheks, diviisi revolutsioonikomitee liikmeks...*

Rumeenia rindelt tagasi jõudes olin ma kontrrevolutsiooni vastu võitlemiseks organiseeritavate punaste partisanisalkade loomise initsiaatoriks... 1918.aasta septembris põgenesin ma Ukraina territooriumilt Venemaale, kus astusingi 1. nõukogude diviisi ridadesse, mis loodi Ukraina ülestõusnute vägedest... Olin järgmistel ametikohtadel: diviisiülema asetäitja, revolutsioonitribunali eesistuja, 2.Bogduni polgu ülem...

1.juulil 1919.aastal määrati mind sm. Štšorsi käsul Žitomiris asuva Punaste Komandöride kooli ülema asetäitjaks... Haiguse tõttu läksin selles koolis üle mitterivilisele tööle – kooli sõjaväejuhatuse sekretäriks... 1920.aasta mais määrati mind Kiievi Teise punaste vanemate kooli, kus töötasin mitmel ametikohal alates majanduskomando ülemast kuni kooli komissarini.

1923-1927.aasta – õpingud Punaarmee Frunze nimelise Sõjaväeakadeemias. 1931.aasta jaanuaris määrati mind Odessas asuva 51.diviisi staabiülemaks, 1934.aasta aprillis viidi mind diviisi staabiülema ametikohalt üle Kaasani jalaväekooli ülema ametikohale, kus töötan senini.

Ühiskondlik töö: opositsiooniga võitlemise perioodil tegutsesin aktiivselt Harkovi punaste vanemate koolis tegutsenud „ukapistide“ paljastamisel ja koolist väljaheitmisel, pidades tihedat sidet Tšekaa organitega. Sõjaväeakadeemias õppimise ajal tegin loengutel avalikuks opositsionääride parteivastase palge. 1927.aastal paljastati minu poolt kui trotskist politruk Polištšuk.

Seoses tema paljastamisega tehti kindlaks ka paljud teised trotskistid... Kaasani jalaväekoolis võtsin aktiivselt osa rahvavaenlaste Gobassovi, Jussupovi, Obrõvajevi, Pavlovski jt paljastamisest... 1937.aastal võeti minu algatusel vastutusele ja mõisteti vangi linnanõukogu esimehe asetäitja Zelenodolski seoses kuritegeliku suhtumisega valimisnimekirjade koostamisse...

Mul pole kunagi olnud mitte mingeid kõrvalekaldumisi partei peajoonest.

1937.aastal määrati mulle parteiline karistus – noomitus ilma isiklikule kaardile kandmiseta selle eest, et ma ei pannud tähele pettust VTK 2.järgu normide sooritamisel.

Ma abiellusin 1911.aastal kodanik (nii on tekstis – M.S) *Olimpiada Vassiljevna Poljakovaga (sadulsepa tütar), lahutasin temast 1919.aastal. Tütred jäid pärast lahutust minu juurde... Teist korda abiellusin 1919.aastal Sofia Aleksandrovna Piotrovskajaga. Teise naisega on mul kolm tütart. Mu naine sündis Žitomiris, rahvuselt poolatar. Tema isa teenis Riigipangas valvurina, nad elasid sel ajal väga vaeselt. Enne revolutsiooni töötas naise isa restoranides kelnerina, aga ema tegeles koduste söökide valmistamisega müügiks, ilma palgatööjõudu kasutamata.*

Naise vend, Jan Piotrovski, läks 1924. või 1925.aastal Poolasse. Ei mina ega mu naine ei tea, kus ta elab ja millega tegeleb... Naise isa saadeti 1930.aastal Žitomirist Alma-Ataasse asumisele, kuhu sõitsid talle järele ka ta naine ja tütar Rozalia... Naine leiab, et tal ei ole isa, ema ,venda ega õde ja pole kunagi huvitunud ega huvitu nende saatusest (halastamatu rahvavaenlaste vastu. – M.S) *Seda, mille eest naise isa välja saadeti, ei tea ei mina ega ka mu naine, kuid naine on seisukohal, et ta isa on selle nähtavasti ära teeninud ja seetõttu pole tal tema vastu mingit kaastunnet...“*

Vaat selline biograafia. Tagasihoidlike püüdlustega inimene (17-st kuni 23 aasta vanuseni töötas metsavahina), kes kasvas üles küla kaltsak-proletaarlase peres. Armeeteenistuse suhtes ei tundnud kunagi kutsumust, „imperialistliku sõja“ rindest hoidis kõikide vahenditega eemale.

Hoolitsev isa ja ustav abikaasa – mõni teine oleks kiiresti represseeritud poolaka tütrest lahutanud. Isikutoimikus olnud „pleki“ pesi maha „organitega“ usina koostööga. Karjääriredeli tipp – kolm aastat diviisi staabiülema ametikohal. Enne ja pärast seda ainult mitterivilistes ametites alates majandusosakonna ülemast kuni sügavas provintsipärapõrgus asuva jalaväekooli juhatajani. Frunze nimelises Sõjaväeakadeemias õppimise mainimine ei tohiks meid segadusse viia – mida ja kuidas seal akadeemias õpiti, kui õppuriteks olid lõpetamata algharidusega inimesed? Põhimõtteliselt olid need suletud, „eliitsed“ kirjaoskamatuse likvideerimise kursused, kus vähese kirjaoskusega uus eliit venitati hädaga pooleks seitsmeaastase kooli lõpetanute tasemele.

Kõik selgub võrdluses. Et lugeja suudaks täiel määral hinnata Edelarinde juhataja biograafiat, toome lühidalt ära ka tema vastase, saksa armeegrupi „Süd“ juhataja kindralfeldmarssal Rundstedti elulooandmed.

Ta oli Kirponosist 17 aastat vanem, sündinud 1875.aastal Preisi armee kindrali perekonnas. Lõpetas Oraniensteini sõjakooli, 1893.aastal sai leitnanti auastme. 1907-l aastal lõpetas Sõjaväeakadeemia. Esimese Maailmasõja ajal – Kindralstaabi ohvitser erinevatel ametikohtadel, seejärel 53.armeekorpuse staabiülem Idarindel. Sõja lõpus oli 15.korpuse staabiülem Prantsusmaal. Lahinguteenete ja isikliku vapruse eest autasustati teda 1-e ja 2-e klassi Raudristiga ja Hohenzollernite Maja ordeniga. Pärast Saksamaa kaotust jäi edasi teenima Reichswehri.

1932.aasta lõpus määrati Rundstedt Berliinis asuva 1.armeegrupi ülemaks. 1938 aasta novembris läks erru seoses sellega, et vaidles vastu Tšehhoslovakkia Sudeedimaa okupeerimisele (mis oleks juhtunud nõukogude kindraliga, kes oleks näiteks „vaielnud vastu“ Lääne-Ukraina vabastamisele?). 1939.aasta mais naases tegevteenistusse Wehrmachtis. Poolasse sissetungimise ajal juhatas armeegruppi „Süd“, mis vallutas Varssavi. Prantsuse kampaania ajal juhatas Rundstedt armeegruppi „A“, mis murdis rinde läbi Sedani juures ja piiras vaenlase peajõud Dunkerque juures sisse. Pärast võitu Prantsusmaal saab kõrgeima sõjaväeauastme – kindralfeldmarssaliks.

Sellise tasemega väejuhi määramine ühe Wehrmachti kolmest armeegrupist Idarindel juhiks oli loogiline ja arusaadav. Ent kuidas sai tema vastaseks endine Kaasani jalaväekooli ülem?

Kõiges oli süüdi sõda. Soome sõda. Jalaväekooli ülem kutsuti tegevarmeesse ja määrati 70.laskurdiviisi komandöriks. Sõja viimastel päevadel sooritas Kirponosi diviis kangelasteo – hirmsa, verise ja täiesti mõtetu. Vastavalt rahulepingu tingimustele pidi Viiburi linn minema Nõukogude Liidule. Seda rünnata polnud enam mingit mõtet – tuli lihtsalt rahulikult oodata kella 12.00-ni 13.märtsil 1940.a. Kuid keegi (võib-olla Looderinde komandör Timošenko, võib-olla „peremees“ ise) otsustas, et kuulsusetut ja üsnagi kaheldavat „võitu“ tuleb kroonida kangelasliku tormijooksuga ükskõik kus ja ükskõik mille vallutamisel. Üldises Viiburi rünnaku plaanis tehti 70.laskurdiviisile ülesandeks minna Soome lahe jääd pidi linnast mööda ja „lõigata ära linnas ümberpiiratud soome vägede taganemisteed“ – kusjuures soome vägede linnast lahkumise kord ja ajakava oli juba Moskvas läbirääkimistel kooskõlastatud!

Loomulikult ei öelnud soomlased ära võimalusest anda õppetund jultunuks läinud agressorile.

Rannakaitsesuurtükkide rasked mürsud tekitasid tohutu suuri lahvandusi, surnud ja haavatud võitlejad kadusid jäisesse vette. Diviisikomandör Kirponos liikus ründavate ahelike eesotsas – ühesõnaga, seltsimees Stalin võis olla täiesti rahul oma alamate kuulekusega.

Neile, kes pakkusid Juhile sellist rahuldust, langes kaela suur autasude, auastmete ja uute ametikohtade kosk. I järgu armeekomandör Timošenko sai marssaliks ja NSVL Kaitse rahvakomissariks, „Mannerheimi liini“ rünnanud 7.Armee komandör II järgu armeekomandör Meretskov sai armeekindraliks ja Punaarmee Kindralstaabi ülemaks. Ei unustatud ka Kirponosi poolt üles näidatud isiklikku vaprust – ta sai Nõukogude Liidu Kangelaseks ja määrati 49.laskurkorpuse komandöri ametikohale.

Siin oleks seltsimees Stalinil olnud paras aeg peatuda – kuid ei, liiga meelepärane oli talle see tagasihoidlik ja mehine verivärske kindralmajor Kirponos. 1940.aasta juunis, hüpates ühekorraga üle mitmest teenistusredeli astmest, määratakse endine Kaasani jalaväekooli ülem... Leningradi sõjaväeringkonna vägede juhatajaks! Kirponosi juhtimise all oli nüüd väegrupeering, mis oli võrdne suure Euroopa riigi armeega. Kuid ka sellest oli veel vähe!

1941.aasta veebruaris määrab Stalin G.K.Žukovi Kindralstaabi ülemaks. Kiievi Erisõjaväeringkonna – suurim sõjaväeringkond Nõukogude Liidus – juhataja vabanenud kabineti saab 22.veebruaril 1941.a. endale Kirponos, kes saab lisaks ka kolmanda ülendamise auastmes 9 kuu jooksul – kindralpolkovnikuks. Ei Inglismaal ega Ameerika Ühendriikidel polnud sel ajal nii suurt maaväge, kui see, mida hakkas nüüdsest

kamandama endine Esimese Maailmasõja rooduvelsker, kes tunnistati juba 1920.aastal kõlbulikuks ainult mitteriviliseks teenistuseks.

Vaat kuidas kirjeldab Rokossovski oma ettekannet Edelarinde juhatajale, mis toimus 15.juulil 1941.aastal:

„...mind üllatas äärmiselt tema täiesti selgelt silmatorkav peataolek... ta püüdis rahulik välja näha, kuid see tal ei õnnestunud. Minu kokkuvõtlikku informatsiooni olukorrast 5.Armees ja korpuses ta kord kuulas hajameelselt, sageli aga katkestas ettekande, joostes akna juurde hüüatusega: „Millega õhutõrje küll tegeleb? Vaenlase lennukid lendavad, aga keegi ei tulista neid alla. Korralagedus!“... Jah, see oli peataolek, sest selleks hetkeks kujunenud olukorras poleks mõni teine rindejuhataja, minu arvates, küll õhutõrje pärast muretsemisele aega raisanud. Tundus, et tal pole aimu olukorrast või ta lihtsalt ei taha seda teada. Sellel hetkel sai mulle täiesti selgeks, et nii rasked, suured ja vastutusrikkad kohustused pole sellele inimesele jõukohased. Ja häda talle alluvatele vägedele“

Ja häda talle alluvatele vägedele...

Kaks komissari

„Käsu saite – siis täitke“.

Ülemused, kellel oli nüüd (27.juunil) vaja demonstreerida Peakorteri ees oma valmisolekut *„mitte anda agressorile päevakski rahu“,* ei andnud 8.MK-le isegi ühte päeva ümbergrupeerumiseks ja uuel rajajoonel koondumiseks. Aga korpusele oli seda väga vaja.

Esiteks muutus oluliselt nii eesoleva pealetungi suund kui ka sügavus. Tõsi küll, muutus oli arukas: Brodõst viib Dubnosse maantee, sellega paralleelselt on raudtee, maastik on avatud ja tankirünnakuks sobilik. Kuid tankidiviisid pidid alles suunduma sellele maanteele Lešnjuv-Hotini juures asuvast metsamassiivist. Ning pärast 26.juuni ägedaid lahinguid vajasid nad ka täiendamist laskemoona ja kütusega.

Teiseks, käskude sagedasel muutmisel olid omad kurvad tagajärjed. Ühed staabid said käsu taganemise kohta, teised mitte. Korpuse osad olid laiali pillutud 20-30 km sügavusel alal. Aga 12.TD-i haaras paanika, vägede taandumine läks üle korratuks põgenemiseks ning ka saksa lennuvägi avastas 12.TD vägede kuhjumise Brodõs ja andis selle pihta löögi. Korralagedus diviisis läks isegi niikaugele, et pommitamisel põrutada saanud kindral Mišanin tassiti lihtsalt mahajäetud tanki ja jäeti Brodõsse maha samamoodi põrutada saanud käskjala „hoole“ alla. Selleks, et luua diviisis kord ja tuua ta pealetungi koondumisrajooni tagasi, oli kahtlematult vaja aega. Kuid nüüd oli rindestaabil äkki väga kiire.

Heasüdamlik (vähemalt oma memuaarides) Bagramjan kirjeldab seda niimoodi:

„...korpusekomandörid hakkasid viivitamatult keerama diviise uude suunda, kuid seda polnud nii lihtne teha. Kindral Rjabõšev tegeles sellega parajasti, kui tema KP-sse sadas sisse Vašugin. Tuline, energiline Nikolai Nikolajevitš noomis vihaselt korpusekomandöri venitamise eest...“

„Noomis vihaselt...“ Juhtub. Aga N.K.Popeli mälestustest saame teada, mis nende sõnade taga tegelikult peitus:

„Rjabõšev pöördus ringi, tõstis vormimütsi maast üles, kohendas kombinesooni ja liikus veidi pidulikul sammul esimesele autole vastu. Sellest tuli välja lühikest kasvu mustade vuntsidega sõjaväelane.

Rjabõšev asus valveseisangusse:

- *Seltsimees rinde Sõjanõukogu liige...*

Kõmahtasid autouksed, meie ette ilmus aina uusi ja uusi nägusid – polkovnikud, alampolkovnikud. Mõnda neist ma tundsin – prokurör, sõjatribunali eesistuja... Kolonni lõpus asuva „polutorka“ kastist hüppasid välja võitlejad.

See, kelle poole korpusekomandör pöördus, ei hakanud raportit kuulama, ei tõstnud kätt kõrva äärde. Ta liikus läikivate saabastega põõsaid tallates otse Rjabõševi poole. Kui ta tema juurde jõudis, vaatas ta alt üles korpusekomandöri näkku ja küsis raevu tõttu vaevalt kuuldava häälega:

- *Kui mitme seekli eest sa end ära müüsid, Juudas?*

Rjabõšev seisis Sõjanõukogu liikme ees valveseisangus, rabatuna, ei leidnud kohe, mida öelda. Ja ka meie kõik vaatasime hämmeldunult lühikesekasvulist hea kehaehitusega korpusekomissari (auaste, mitte ametikoht. – Troll).

Dmitri Ivanovitš hakkas esimesena rääkima:

- *Te võiksite mind kõigepealt ära kuulata, seltsimees korpusekomissar...*
- *Sind, reeturit, hakkab välikohus kuulama. Siinsamas männi all kuulame ära ja männi all laseme ka maha...*

Ma ei pidanud vastu ja astusin ette:

- *Pole veel teada, millest juhindusid need, kes sundisid lahinguga hõivatud territooriumi käsu korras vaenlasele loovutama.*

Korpusekomissar peatus... Sõjanõukogu liikme hääles oli vaevaltmärgatav segadus:

- *Kes käskis teil territooriumi loovutada? Millest te jahute?* (See on kujuteldamatu – kas siis tõesti võtsid Kirponos ja Purkajev mehkorpuste tagasitõmbamise otsuse vastu ilma Vašuginita kooskõlastamata? – M.S)

Dmitri Ivanovitš kannab ette. Sõjanõukogu liige kõnnib meie ees, käed seljal... Ta vaatab kella ja käsib Dmitri Ivanovitši:

- *Kahekümne minuti pärast kandke mulle oma otsusest ette...*

Korpusekomissar ei andnud aega ei luureks ega ka diviiside ümbergrupeerumiseks. Millega siis rünnata? Rjabõšev tõuseb ja suundub üksinda kõndiva korpusekomissari poole.

- *Korpus saab lõpetada ümbergrupeerumise alles homme hommikuks.*

Sõjanõukogu liige räägib viha tõttu peaaegu sosinal.

- *Kahekümne minuti pärast otsus – ja edasi.*
- *Millega siis „edasi“?*
- *Käsin viivitamatult alustada pealetungi. Kui ei alusta, kõrvaldan teid ametikohalt ja annan kohtu alla.*

Tuli vastu võtta enesetapjalik otsus – saata korpus osade kaupa lahingusse...“

Vaat siinkohal peab autor lugejalt vabandust paluma ühe (esimese ja viimase) lüürilise teemast kõrvalepõikamise eest.

Viimasel aastakümnel on meil tekkinud suur hulk antikommuniste. Kõige ägedamad nendest on endised NLKP KK agitatsiooni ja propaganda osakonna töötajad. Loed, kuidas nad „totalitaarset režiimi“ vihaselt paljastavad ja hukka mõistavad ning mõtled: „Vaeseke, kuidas sa küll nende keskel nii palju aastaid elasid-vaevlesid, kuidas sa lämbusid ideoloogilise surve all oma viietoalises Moskva korteris!“

Mina polnud kunagi „nende“ keskel, oma suhtumist totalitaarsesse režiimi väljendasin tegudega 1987-1991 aastal ja seepärast ei kannata ma tänapäeval mingi „komissarivaenulikkuse“ käes. Seepärast ei levitada ma vana ja vääritut laimu „rumalate komissaride“ kohta, kes segasid meie tarkadel kindralitel vägede õieti juhtimist. Oli igasuguseid komissare ja oli ka erinevaid kindraleid. Näiteks seesama N.K.Popel ei tõstnud punaarmeelaste võitlusvaimu mitte parteikabinetis, vaid tankitornis. Ja kui tulemusi arvestada – aga 8.MK operatiivgrupp Popeli juhtimisel oli ainus Punaarmee tankikoondis, mis andis sõja algul sakslastele valusa, tuntava löögi, - siis tuleb tunnistada, et ka väejuhitalent oli Popelil olemas.

Vaat selle kõige tõttu, austatud lugeja, ärme hakkame kiirustama komissar Vašugini hukkamõistmisega tema talitsematu matslikkuse pärast.

Ta tahtis teha nii, kuidas on parem. Aga välja tuli nii, nagu see ainult saabki välja tulla siis, kui endine polgukomandör, kelle haridusest ei piisaks tänapäeval isegi santehniku ametikoha jaoks, määratakse sõjaväeringkonna (sõja alates rinde) Sõjanõukogu liikmeks.

Komissar Vašugin ei istunud tagalas, ta ei laadinud „trofeevarandust“ „ZIS“-i, ta kihutas sõja algusest peale rindel ringi, riskides igal hetkel bandeeralase kuuli selga saamisega või karistamatult tegutseva saksa lennuväe pommitamise alla sattumisega. Ta nägi, et sünnib midagi uskumatut: sajad tee äärde mahajäetud tankid ja suurtükid, korratult taganevad endiste punaarmeelaste massid, lahtiste ustega tühjad partei-komiteed, kus koridoride põrandad on kaetud rämpsuga – katkirebitud parteipiletite ja marksistlike klassikute surematute teostega.

Komissar Vašugin teadis sellele ainult ühte seletust – kahjurlus. Ja kas ta siis nii väga eksiski? Ta teadis ainult ühte meetodit silmnähtavalt lagunevas armees korra loomiseks – kohapeal mahalaskmine. Austatud lugeja – **kas te teate mõnda teist viisi**? Mis oleks sellises olukorras, nende partei poolt nii põhjalikult kasvatatud „kaadrite“ keskel, olnud reaalseks alternatiiviks tribunali ja mahalaskmiskomandoga rindel ringisõidule?

Komissar Vašugin valas oma viha välja hoopis süütule inimesele? Püha tõde! Kuid kas see on tema isiklik süü – või on see üldlevinud häda, mis juhtub nendega, kes müüsid oma hinge ebainimlikule ja ebaseaduslikule võimule?

Komissar Vašugin andis ise endale vastused kõigile neile küsimustele. Kahe päeva pärast, naastes rinde staapi, läks ta oma teenistuskabinetti ja laskis end maha.

Aga komissar Popel tegi läbi kogu sõja kuni võiduni. Vašuginist elas 48 aastat kauem ka tema poolt peaaegu maha lastud Kodusõja kangelane, Esimese Ratsaarmee ratsaväepolgu komandör, juba enne Suurt Isamaasõda kolme Punalipu ordeniga autasustatud kindralleitnant Rjabõšev. Nende mälestuste järgi me püüamegi nüüd taastada 8.MK traagilise hukkumise loo.

27.juuni hommikul võeti Brodõ lõinaservas asuvas metsas vastu järgmine otsus: luuakse operatiivgrupp koosseisus polkovnik Vassiljevi 34.TD, 12.TD 24.tankipolk, 7.MD 27.motoriseeritud laskurpolk, korpuse mootorratturite polk. Grupi tugevdamiseks anti ka 15 T-34 tanki 12.TD 23.tankipolgu koosseisust. Loogika, mille järgi just need väeosad määrati löögigruppi, oli väga lihtne – Dubno suunas pidid pealetungile minema need väeosad, mis ei saanud kätte öist taganemiskäsku või ei kiirustanud selle täitmisega.

Korpuse teine (väiksem) pool – 7.MD (ilma 27.motoriseeritud laskurpolguta), 12.TD (ilma 24.tankipolguta), abistavad ja tehnilised allüksused – pidi alustama pealetungi järgmisel päeval, 28.juunil.

Löögigrupi komandöriks määras Vašugin Popeli, andes talle kaasa sellise hea parteilise soovituse: *„Kui hõivate õhtuks Dubno, saate autasu. Kui ei – heidame teid parteist välja ja laseme maha...“*

Kui lähtuda Punaarmee mehkorpuse organisatsioonilisest struktuurist, siis tuleb välja, et Popeli grupil oli suurem löögijõud – sinna oli koondatud kolm mehkorpuse viiest tankipolgust. Tõsi küll, see järeldus ei

klapi nende arvudega, mida toob ära oma memuaarides Rjabõšev. Ta kirjutab, et korpusesse jäi pärast Popeli grupi eraldumist 303 tanki, nende seas 46 KV ja 49 T-34 tanki.

Dokumentidest, mida toob oma töös ära A.Issajev, järeldub, et löögigrupis oli umbes 220 tanki (nende seas ligi poolsada KV ja T-34 tanki) ja üle 9000 võitleja.

27.juunil 1941.a. kell 14 liikus see teraslaviin Dubno peale.

Anname sõna löögigrupi komandörile N.K.Popelile:

„...Granovka küla kaitsnud vaenlase jalaväepataljon ja tankirood tabati ootamatult. Suurtükkide ja tankide juurde ning kaevikutesse sööstsid saksa sõdurid ainult trussikutes – päevitasid.

Vaenlase tõkkega sai Volkov nii kiiresti hakkama, et peajõududel ei tulnud isegi lahinguks hargneda.

Meie mootorratturid liikusid kogu maantee laiuselt. Neist paremal, mööda raudteetammi, liikusid meie tankid, mille suurtükitorud olid keeratud vasakule. Kui ma nägin künkalt seda edasivalguvat laviini, siis tundsin ma seda erilist rõõmu, mida annab oma jõu tunnetamine...

Lahing algas laial kolletaval rukkipõllul, mis asus Dubnost kümmekonna kilomeetri kaugusel edelas... Ööseks oli vaenlase ümberpiiratud grupeeringuga kõik lõppenud...“

Popeli sõnade kohaselt hõivati (purustatud tehnikat arvestamata) 30 tanki ja kuni poolsada hitlerlaste poolt mahajäetud suurtükki. Purustati Wehrmachti 11.TD tagalaüksused. Võitu ei saadud ilma kaotusteta. Selles lahingus hukkus põlevas tankis tankipolgu komandör Nikolai Dmitrijevits Bolhovitinov. Kuid ka visalt linna kaitsval saksa jalaväel tuli omal nahal tunda, mida tähendab võimsa tankirusika löök.

„...igal pool – sillal, suitsevate masinate istmetel ja poritiibadel, purutatud mootorrataste külgkorvides – olid laibad. Isegi puudel ripnesid kehatükid, veristes hallikasrohelistes räbalates... Meie tanke oli praegu hirmus vaadata. Oli raske uskuda, et nad olid tegelikult kaitsevärvi, aga mitte pruunikaspunased. Seda verist värvust ei suutnud maha pesta ka vaikselt tibutav vihm...“

Ehtsad lahingudokumendid lükkavad ümber Popeli väite selle kohta, et nad hõivasid Dubno – kaugemale linna lõunaosas asuvast Malõje Sadõ kohakesest neil liikuda ei õnnestunud. Kuid see ei muuda peaasja – saksa tankidiviiside peamine varustusliin oli nüüd blokeeritud.

27–30 juuni

Selle raamatu eelnevatel lehekülgedel oli öeldud palju (liigagi palju, nagu ütleb arvatavasti nii mõnigi lugeja) kriitilisi märkusi 1941.aasta Punaarmee kohta. Tõe huvides on aeg öelda ka seda, et vastane oli väga tugev ja sellega toimetulek ei olnud sel ajal jõukohane ka ühelegi teisele armeele.

Wehrmachti tugevus ei peitunud muidugi mitte „mitmekordses arvulises ülekaalus", mida polnud olemas, mitte müstilises „ootamatus kallaletungis" ega ka mitte viletsate saksa tankettide „tehnilises üleolekus".

See jõud oli muus: kõigi jaoks üldises – kindralist reameheni – võidukindluses, uskumuses, et nad on üle igast vaenlasest, väejuhatuse kõikumatus kindluses ja vägede visaduses.

Tuleb konstateerida, et nõukogude tankikiilu läbimurre Wehrmachti peamise löögigrupeeringu tagalasse ei kutsunud saksa kindralites esile vähimatki peataolekut. **Paanilist hüüet: „meid piiratakse ümber" – ei kostnudki.** Mitte ükski Wehrmachti tankidiviis ei katkestanud tunnikski oma pidevat ida suunas edasiliikumist.

Olles Dubno juures olevast lõksust välja murdnud, hõivas 11.TD juba 27.juunil Ostrogi, forsseeris Gorõni jõe ja liikus otse maanteed mööda Šepetovka suunas – Paremkalda-Ukraina tähtsaima raudteesõlme poole. Wehrmachti 3.tankikorpuse diviisid (13.TD, 14.TD ja 25.MD) arendasid pealetungi Dubnost loode suunas, vallutasid 28.juuni õhtuks Rovno ning jõudsid juba järgmisel päeval Gorõni jõe äärde Goša-Tutšini vööndis.

Samal ajal tõmbas saksa väejuhatus Dubno juurde (nõukogude tankide läbimurde lokaliseerimiseks) rinde teistest lõikudest kiiremas korras neli jalaväediviisi (11., 44., 57. ja 75.JD), samuti ka osa 48.tankikorpuse 16.TD ja 16.MD jõududest.

Sulgudes märgime, et juba saksa jalaväe sõja viiendal-kuuendal päeval Dubno juurde (120 km riigipiirist) ilmumise fakt annab tunnistust, et mingit nõukogude vägede „raevukat vastupanu" ei olnud tegelikult olemas. Jala kõndiva jalaväe jaoks on 20 km päevas marsitempo, kusjuures veel forsseeritud marsi. Näiteks määrati 1939.aasta oktoobris just sealsamas okupeeritud Ida-Poola territooriumil nõukogude ja saksa vägede kooskõlastatud uuele riigipiirile viimisel marsikolonnide tempoks just 20 km päevas. Teiste sõnadega – saksa jalaväel polnud sellise liikumistempo juures (20 km päevas) üldsegi aega sõdimiseks.

Saksa vägede liikuvusele, saksa kindralite otsuste kiirusele ja järjekindlusele tuli vastu seada nõukogude staapide mitte väiksem operatiivsus. Kahjuks oli selline ülesanne 1941.aasta suvel Punaarmee juhtkonnale täiesti ülejõukäiv ning tuleb kahjutundega konstateerida, et selline hinnang kehtis ka parimatest parimate suhtes, isegi nende suhtes, kes oma isikliku mehisuse ja eneseohverdusega on ära teeninud järeltulijate igavese tänu.

Hõivates ööl vastu 28.juunit Dubno, jäi Popeli grupp paigale ja asus organiseerima ringkaitset, tegemata ühtegi katset edu arendada. Mitte vaenlase tegevus, vaid just meie väejuhatuse ekslik otsus peatas tankikiilu edasitungi vaenlase löögigrupeeringu tagalasse. Oma memuaarides N.K.Popel just niimoodi kirjutabki:

„...siin ta on, vaenlase käest tagasivallutatud linn. Võitlejad jalutavad tänavatel, vaatavad maju, uurivad mürsuauke tankisoomuses, lõõbivad keldritest väljaroninud „pannadega"...Saksa lennuväge pole näha. Rinne on tont teab kus, isegi kanonaadi pole kuulda. Mingist kaitsest ei mõtle keegi! Tuleb jagu saada sellest muretust võidujoovastusest... Poliittöötajad, komandörid, kommunistid, komnoored, agitaatorid – kõik need kasvatuslikud jõud tuleb suunata võitlejate teadvuse ümberhäälestamiseks, tuleb sisendada neile ümberlükkamatut tõde: edu toob ainult visa kaitse..."

Pole täiesti selge, kes siis oli selle enesetapjaliku otsuse autoriks. Popel ei seleta oma raamatus kuidagi, mis sundis teda koos polkovnik Vassiljeviga loobuma edasisest pealetungist mööda Dubno-Rovno maanteed, vaenlase 3.tankikorpuse tagalasse. Tõsi, Rjabõšev kirjutab, et nende poolt 27.juuni hommikul saadud käsk nõudis:

„...lüüa vaenlane Dubnost välja, seejärel minna üle ringkaitsele Dubno-Smordva-Peltša rajoonis ning olla valmis pealetungiks vastulöögigrupeeringu koosseisus".

Teisest küljest võib Bagramjani memuaare lugedes aru saada (ehkki seda pole otse välja öeldud), et mingit „peatust" polnud pärast Dubno hõivamist planeeritud.

Kordame veelkord lugejatele: Popeli grupi komadörid ja võitlejad murdsid välja vaenlase operatiivtagalasse, tekitasid talle tohutuid kaotusi, kammitsesid edaspidi oma visa vastupanuga vaenlase kuute diviisi. Nende kangelastegu tuleb kuldtähtedega kirjutada Suure Isamaasõja ajalukku. Kuid sellest hoolimata tuleb otsekoheselt tunnistada, et 28.juuni hommikul vastuvõetud otsus kaitsele ülemineku kohta oli sügavalt ekslik - tankivägedes ei tule *„võidujoovastust"* mitte maha suruda, vaid kasutada seda pealetungi arendamiseks.

„Tankide pealetung muutub eesmärgituks, kui see ei lähe üle jälitamiseks. Ainult jälitamine kindlustab edu, mis saavutati eelnevates heitlustes. Seepärast peab iga tankikomandör püüdma jätkata jälitamist kõigi lahingukõlbulike masinatega, kuni kütust jätkub... Inimese tahtejõud ei tohi sel juhul alla jääda tankimootorite võimsusele... Ainult sellisel moel saame kergendada järgnevaid lahinguid või neid hoopiski vältida... Iga võidetud veerandtund on väärtuslik ja võib avaldada otsustavat mõju lahingutegevusele“ – niimoodi kirjutab H.Guderian, väljapaistev tankisõja teoreetik, kes tõestas praktikas mitmekordselt oma teooria õigsust.

Sama kordab ka Wehrmachti 3.TG juhataja H.Hoth. Ta kirjutab oma raamatus „Tankioperatsioonid“:

„...edu, mis saavutatakse tänu tankikoondiste julgele ja hoogsale tegutsemisele, tuleb kasutada selleks, et hoida enda käes operatiivset initsiatiivi... Tankikoondiste liikuvuse, mis on nende parim kaitse, piiramine ja nende pikemaajaline ühe koha peal hoidmine on vastuolus selle väeliigi olemuse ja eesmärgiga...“

Kahjuks seisis Popeli grupp Dubnos tegevusetult mitte veerand tundi, vaid kaks ja pool päeva!

Selle ajaga jõudis vaenlane paljugi teha: paiskas 9.MK ja 19.MK Dubnost loodesse 70 km kaugusele, lõi jalaväediviisidest tiheda piiramisrõnga Dubno ümber ja tekitas nõukogude väejuhatuses paanikat 11.TD läbimurdega Ostrog-Šepetovkasse.

Seevastu Edelarinde juhatus ei suutnud ei hinnata ega arendada Dubno juures saavutatud edu. Mis „edu arendamisest“ siin üldse rääkida, kui Popeli ei saanud **KOLME ÖÖPÄEVA** jooksul Edelarinde staabist mingit informatsiooni, mingit abi, mingeid juhendeid! Alles 30.juuni õhtul sai grupp lennukiga rinde uue käsu: leida ja hävitada mingi müstiline *„vaenlase 300 tankist koosnev grupp, mis seisab metsas ilma kütuse ja laskemoonata“*. Popeli grupiga seadis raadioühenduse sisse ja püüdis seda visalt hoida... ainult saksa luure! Vaenlase radist tänas vene keeles kindral Rjabõševi nimel „vapruse ja kangelaslikkuse“ eest ja püüdis teada saada grupi staabi asukohta. Keegi teine ei püüdnudki kõigi Dubno lahingu päevade jooksul Popeli grupi korralikult töötava (!) raadiosaatjaga ühendust võtta.

Veoautode kolonn Popeli grupile määratud kütuse ja laskemoonaga peatati Brodõ-Dubno maanteel. Peatati mingi juhuslikult sealolnud ratsaväediviisi komandöri poolt (tõenäoliselt oli see 6.Armee kooseisus olev 3.ratsaväediviis) ja saadeti tagasi, kuna „Dubno on ammu juba sakslaste käes“. Vaidlema ei hakanud temaga keegi, veoautod keerasid otsa ringi ja sõitsid kiiruga tagalasse – samal ajal aga oli Vassiljevi 34.TD tankides järel ainult 20 mürsku tanki kohta...

Loed sellist teksti ja mõtled: mis see siis on – regulaararmee lahingutegevuse kirjeldus või jutustus sellest, kuidas purjus turistid üksteist metsas taga otsisid?

Kõige järgi otsustades kutsus neil päevil Edelarinde juhatuse suurima rahutuse esile saksa 11.TD (või täpsemalt öeldes selle, mis tast järel oli pärast lahinguid Punaarmee 15.MK, 19.MK ja 8.MK-ga) läbimurre Ostrog-Šepetovkasse.

Ennekõike taotlesid Kirponos ja Hruštšov Peakorterilt nõusolekut kasutada saksa läbimurde likvideerimiseks kindral Lukini 16.Armee väeosi, mis hakkasid sõja esimestel päevadel saabuma Kaug-Idast Proskurov (Hmelnitski)-Izjaslav-Šepetovka rajooni. Jah, saksa sissetung ajas sassi kõik ennesõjaaegsed plaanid ning juba 26.juunil 1941.aastal kästi 16.Armee paisata Läänerindele Smolenski juurde, kuid tänu armeekomandöri Lukini energilisele ja otsustavale tegutsemisele võeti 109.MD ja 57.üksiku tankidiviisi 114.tankipolk ešelonidest maha ja saadeti Ostrogi juurde. Seejärel liitis Lukin oma grupiga ka 19.MK 213. „motoriseeritud“ diviisi, mis (nagu tähelepanelik lugeja mäletab) liikus autotranspordi puudumisel jalgsi Kazatinist läände, juba sakslaste poolt hõivatud Rovno poole. Kokkuvõttes ületas Lukini grupp arvukuselt vähemalt kahekordselt vastasseisvat Wehrmachti 11.tankidiviisi.

Peale selle kaasati Ostrogi juurde läbi murdnud saksa tankidega võitlemiseks ka suurem osa rinde lennuväest, mille (kui uskuda ÕJ juhataja ettekannet) *„ pommitajad koostöös Šepetovka kindlustatud rajooni vägedega paiskasid tagasi ja hajutasid metsas 28.6 - 29.6 perioodil Ostrogi juurde jõudnud saksa tankigrupi (kuni diviisi suurune)“* Paiskasid tagasi ja hajutasid... Sulgudes tuleb siiski märkida, et saksa andmetel moodustasid 11.TD pöördumatud kaotused 4.septembriks ainult 40 tanki.

Peale selle käskis Edelarinde juhatus luua uue kaitseliini Višnevets-Bazalia-Starokonstantinovi joonel s.o 60-70 km saksa 11.TD liikumise marsruudist lõuna pool. Sellele liinile viidi rinde viimased reservid: 24.MK (222 kerget tanki), kolm tankitõrje suurtükibrigaadi ja 199.laskurdiviis. Need väekoondised seisid näidatud joonel ilma mingi kokkupuuteta vaenlasega, kes ei kavatsenudki lõunasse keerata, vaid rühkis otse itta, sügavale Edelarinde tagalasse.

Lisaks otsustas Peakorter (Bagramjani sõnul, tõenäoliselt Edelarinde staabist Moskvasse lendavate paaniliste ettekannete järgi), et rinne *„ei suuda omade jõududega kinni hoida fašistlike tankide laviini“* (lahingute alguses oli saksa 11.TD-s kõigest 143 tanki).

Juba 29.juunil rõhutas Žukov oma telefonikõneluses Kirponosiga, et *„Peakorter nõuab peamise tähelepanu osutamist olukorrale Šepetovka suunal... Selleks tuleb Lukini tankiväeosad täies koosseisus* (13.TD, 17.TD, 57.tankidiviisi 115.tankipolk, kokku vähemalt 900 tanki) *paisata Ždolbunov-Mizotši juurde“*.

Vaevalt oskas meeleheitlikult bluffiv saksa väejuhatus, kes saatis parajalt rappida saanud 11.TD-i „ratsaväereidile“ nõukogude vägede tagalasse, ette näha **sellist efekti...**

Kogu selle segaduse tõttu unustati (tõenäoliselt) 8.MK ja 15.MK lihtsalt ära. Muide, seda, mis seal sündis, ongi parem mitte meenutada...

28.juunil lõppes metsajõekeste Radostavka ja Ostruvka kallastel (neid jõgesid pole näha ühelgi autori käsutuses oleval geograafilisel kaardil) faktiliselt **15.mehkorpuse lahingutee.**

Pärast kogu segadust käsku vahetamisega, pärast mitmepäevaseid „hoojookse“ metsases rajoonis Radehhov-Brodõ juures läks 15.MK alles 28.juuni hommikul rünnakule. Berestetško rajoonis (kuhu mehkorpus nüüd peale tungis) ei olnud selleks ajaks enam saksa tanke (13.TD, 14.TD ja 11.TD olid juba liikunud 100-120 km ida poole, aga 16.TD pidas Popeli grupiga lahingut Dubno juures). Faktiliselt kohtus 15.Mk ainult saksa jalaväega 297.jalaväediviisist.

15.MK, 10.TD ja 37.TD komandöride aruannetes sisalduvad 28.juuni lahingute kirjeldused on väga segased. Nende **lühike** konspekt näeb välja umbes selline:

„...päeva jooksul pidasid väeosad lahingut Volja Adamovska-Ksaveruvka rajoonis Lopatini vallutamise eesmärgil... 10.TD pealetungivad väeosad pidid peatuma turbarabade ees, kuna ainus tee oli tankidele täiesti kasutamiskõlbmatu...

Rünnakul Lopatinile piirati pealetungivad väeosad Ostruvka jõe joonel ümber (vaenlase jalaväg i piiras ümber tankidiviisi?!? – M.S). *Kella 21-ks imbus vaenlase jalaväg i koos tankitõrjesuurtükkidega läbi Oplutsko-Kolesniki suunas ja minnes ümber vägede lahingukorra, alustas metsas lahingut tankidega... 10.TD jäämine antud rajooni ööseks, pealegi ümberpiiratuna, oli mõtetu ja oleks võinud viia kogu diviisi hävitamiseni...*

6-7 tanki 37.TD 74.tankipolgust forsseerisid Stõri jõe, kuid sattusid siis vaenlase tugeva suurtükitule alla Ljas Denbniki suunast ja hävitati. Suuri kaotusi kandes ja ilma küllaldase tankitoetuseta (enne lahinguid oli 37-TD-s 211 tanki, sealhulgas 26 T-34 tanki. – M.S) *pidi 37.tankidiviisi motolaskurpolk peatuma ja asuma kaitsele Stõri jõe kallastel... Vaenlane, kes kattis kuni pataljoni suuruste jõududega* (pataljon jalaväge tankidiviisi vastu! – M.S) *ülepääse Stõri jõe läänekaldal, kandis suuri kaotusi ja hakkas kiirustades taganema kõrgendiku 202,0 - Ljas Denbniki suunas... Ajutise juhtimise kaotuse tõttu õnnestus suurte raskustega saata 73.tankipolk Stõri jõe läänekaldale... See andis vaenlase pataljoni jäänustele, mis katsid ülepääse Stanislavtšiki juures, võimaluse taganeda metsa...*

Katse ületada Ostruvka jõge sildasid mööda põhja pool kõrgendikku 202,0 ei toonud edu, kuna eesotsas olevad 2-3 tanki hävitati koheselt, kui nad silla juurde jõudsid. Mõned tankid püüdsid mööduda sillast paremalt ja vasakult, kuid see osutus võimatuks: tankid jäid sohu kinni ja hävitati vaenlase suurtükitulega...

Pimeduse saabudes anti 15.MK komandöri poolt korraldus viia 10.TD väed itta 37.TD rajooni ja koostöös sellega vallutada Lopatin. Aga edaspidi, seoses juba sündinud 37.TD lahingust väljaviimisega (mis tähendab – „juba sündinud“? – M.S), *anti käsk lahkuda lahingust ja suunduda esialgsele positsioonile...“*

On raske uskuda, et kõik need sündmused toimusid meie enda territooriumil, praktiliselt 15.MK ennesõjaaegse dislotseerumise rajoonis s.o seal, kus iga tee, rada, kanal, koolmekoht ja sild oleks pidanud olema pisiasjadeni tuttav. On raske uskuda, et meie ees on **mehhaniseeritud korpuse** lahingutegevuse kirjeldus, mille koosseisus olid pontoonsillapataljonid, sapööri-, inseneri-, remondi-ja evakuatsiooni ning luureväeosad.

Iga tanki kohta oli 15.MK isikkooseisus (1.juuni 1941.a seisuga) 45 inimest. Nendest 45-st olid tanki sisemuses kõige enam 5 inimest (KV-s, BT-s oli 3 inimest). Ülejäänud pidid kindlustama tankistide lahingutegevust. Kindlustama sidega, luurega, remondiga, kütusega, mürskudega, sildadega, ülepääsudega ja mis kõige tähtsam – juhtimisega...

15.MK komandöri aruandes on kirjas, et päev enne seda „ägedat“ lahingut kaotas 10.TD seitse inimest: 1 surnud ja 6 inimest haavatud. Siin oleks paras aeg rõõmustada, et juba 1941.aasta juuni lõpuks oli Punaarmee õppinud sõdima „vähese verega“. Kuid kahjuks ilmuvad edaspidi aruandesse sellised arvud, mille üle rõõmustamiseks pole vähimatki põhjust.

Näiteks kaotas 10.TD 23-28.juuni lahingutes ja hilisema Dnepri taha taganemise käigus 210 inimest tapetutena, 587 haavatutena, 3353 inimest olid jäänud teadmata kadunuks, rännakul „maha jäänud“ jne.

Muideks, isegi Ogurtsovi diviisi kaotuste tase kinnitab selle kui ühe parima tankidiviisi repuatsiooni. Sest Pirjatinisse (Dnepri taga) jõudis siiski 756 inimest vanemast juhtivkoosseisust, 1052 nooremast juhtivkoosseisust ja 3445 reameest, kokku 56 % esialgsest (22.juuni 1941.a) isikkoosseisu arvust. Sergei Jakovlevitš Ogurtsovi enda edasine saatus oli traagiline. Berditševi juures toimunud ränkade lahingute käigus sattus ta vangi, põgenes sealt 1942.aasta aprillis, astus poola partisanide salka ja hukkus seal 28.oktoobril 1942.a lahingus Tomašuvi linna juures, 100 km kaugusel sellestsamast Ljublinist, milleni tema tankidiviis ei jõudnudki.

37.TD, mille kogu osavõtt „Edelarinde mehkorpuste vastulöögis" piirdus abitu katsega vaenlase jalaväepataljoni Stanislavtšiku juures asuvast ülepääsust eemale paisata, kaotas 75 % isikkoosseisust. Pirjatini juures asuvasse koondumispiirkonda jõudis 467 inimest vanemast juhtivkoosseisust, 423 inimest nooremast juhtivkoosseisust ja 1533 reameest. Lihtsamalt öeldes oli diviis Dnepri taha taganemise ajal peaaegu täielikult „ära sulanud".

Aga 15.mehkorpuse 212.MD kadus hoopiski. Kui kõigis 15.MK komandöri ettekannetes on kirjas, et 212.MD „kaitses Brodõt", siis Rjabõšev ja Popel räägivad oma mälestustes nagu ühest suust, et Brodõs polnud mingeid meie vägesid. Juba 1.juulil kadusid 15.MK üldise taganemise käigus Olejuvi rajoonis diviisi komandör kindralmajor Baranov ja staabiülem polkovnik Peršakov. Faktiliselt sai S.V.Baranov haavata, sattus vangi ja suri 1942.aasta veebruaris tüüfusesse Žamostjes asuvas vangilaagris. Pärast staabi kaotamist lagunes 212.MD kiiresti ja lõplikult laiali – Pirjatinisse jõudsid 12.juulil kõigest 745 inimest...

Täieliku ebaõnnestumisega lõppesid ka Rjabõševi käsutusse jäänud 8.MK osade (7.MD, 12.TD tanki- ja motolaskurpolk) katsed murda läbi Popeli grupi juurde Dubnosse.

Vaatamata võimsa tankitaraani olemasolule (Rjabõšev kirjutab, et tema väegrupi koosseisus oli peale 200 kergetanki ka 46 KV-d ja 49 T-34 tanki), ei õnnestunud saksa 57. ja 75. jalaväediviisi kaitset läbi murda. Nende kahe traagilise päeva – 27 ja 28 juuni – kirjeldus Rjabõševi memuaarides kubiseb suurtest vigadest. Näiteks kirjutab ta, et sakslased kaotasid kahe päevaga 150 tanki – antud arv on täiesti fantastiline, kui arvestada, et ainukese selles rajooonis tegutseva saksa tankidiviisi (16.TD) koosseisus oli sõja algul ainult 146 tanki, pealegi olid selle diviisi peajõud hõivatud lahingutega Dubnos. Sellest hoolimata pole mingit kahtlust, et 8.MK purustamise eest tuli sakslastel maksta tohutu suurte (**nende mõistes**) kaotusetega. Näiteks murdis grupp saksa tanke 28.juunil läbi Mišanini tankidiviisi staabi juurde. Alanud lahingus hävitasid 10 meie tanki (6 KV ja 4 T-34) Rjabõševi sõnul *„kõik 40 läbimurdnud saksa tanki. Meie tankidel kaotusi ei olnud, kuna fašistide tankisuurtükid ei suutnud läbistada meie raskete ja keskmiste tankide esisoomust"*.

Kuid ka terassoomus ei suutnud asendada elementaarse korra puudumist.

„Põrutada saanud, vaevalt rääkida suutev Mišanin polnud enam võimeline lahingut juhtima. Kuid ta keeldus kategooriliselt hospidali sõitmast ja ei tulnud tankist välja. Polkovnik Nesterov (12.TD komandöri asetäitja. – M.S) *rabeles ringi, karjus, andis käsklusi, siis jälle muutis neid ära... Diviis jäi sisuliselt ilma juhtimiseta"* – niimoodi kirjeldab situatsiooni Popel ning selle järgi otsustades, kuidas sündmused edasi arenesid, oli see karm hinnang täiesti õiglane.

28.juuni õhtul jõudis saksa motoriseeritud jalavägi 8.MK tagalasse ja lõikas ära taganemistee mööda maanteed Brodõsse. Jälle algas paanika. Kindral Mišanin sai surma, ta püüdis viia võitlejaid jalaväerivis rünnakule. Katastroofi suutis ära hoida vaid korpuse komandöri otsustav tegevus. Rjabõšev asus ise juhtima tankigruppi, mis lõi „värava" veel mitte eriti tihedasse piiramisrõngasse ning hoidis lahti tee Brodõsse seni, kuni seda mööda polnud taganenud kõik allesjäänud 7.MD ja 12.TD väeosad. Taganemine muutus korratuks põgenemiseks, kusjuures uus 12.TD komandör polkovnik Nesterov ja tema poliitasetäitja Vilkov suutsid isegi oma alluvaid edestada. Nagu Bagramjan kirjutab, *„kihutasid nad 29.juuni hommikul rindestaabi KP-sse Ternopolis",* kus nad kandsidki Kirponosile ette korpuse purustamisest. Samal päeval, 29.juunil, andis rindestaap käsu 15.MK ja 8.MK tagalasse, 37.laskurkorpuse kaitseliini taha, viimise kohta, kuid ka see käsk ainult „seadustas" faktiliselt juba alanud põgenemise.

Neil päevil valitsevat olukorda kirjeldab väga ilmekalt lühike fraas 15.MK lahingutegevuse ettekandest: *„...ida pool Žolotševi olev maantee oli täis lõpmatute kolonnide põlevaid autosid..."*

Muideks, Rjabõšev väidab, et 8.MK koosseisus oli 1.juulil Ternopoli jõudes *„üle 19 tuhande võitleja ja komandöri, 207 tanki, nende seas 43 KV-d ja 31 T-34"*.

Nagu me näeme, oli jõudu veel küllalt. „*Tegutsedes pealetungiva vaenlase 1.Tankigrupi vastu*, - kirjutab Rjabõsev oma mälestustes, - *oleks 8.MK suutnud veel paar päeva teda kammitseda, tekitades talle kaotusi ja aeglustades ta edasiliikumist meie territooriumi sügavusse. Sel juhul oleks saadud veel rivisse jäänud suurtükke ja tanke kasutada ära lahinguväljal suurima kasuteguriga"*

Kuid stiihiline taganemine oli haaranud juba nii Edelarinde vägesid kui ka staapi. 30.juunil viidi staap üle Proskurovisse (Hmelnitski), 3.juulil – Žitomiri (250 km Brodõst idas), 6.juulil – Brovarõsse (see on juba Dnepri **TAGA**). Vladivostokini oli veel küllalt maad, kuid edasise taganemise pani seisma Moskvast kostnud ähvardav möiratus: *„On saadud tõepäraseid andmeid selle kohta, et teie kõik, alates Edelarinde juhatajast kuni Sõjanõukogu liikmeteni, olete paanilises meeleolus ja kavatsete viia kõik väed Dnepri vasakule* (s.o ida. – M.S) *kaldale. Hoiatan teid, et kui te teete kasvõi ühe sammu vägede Dnepri taha viimise suunas ja ei hakka kuni viimase võimaluseni kaitsma Dnepri paremal kaldal asuvaid kindlustatud rajoone, siis tabab teid kõiki kui desertööre ja argpükse karm karistus...“*

Riikliku Kaitsekomitee esimees J.Stalin.

Vastuseks sellele telegrammile lendas 12.juulil Moskvasse teine telegramm:

„...vaenlasel õnnestus Žitomiri ja Kiievisse läbi murda seetõttu, et meil ei olnud reserve (**???** – M.S). *Vaatamata sellele ei lasknud me vaenlasel ühe hooga Kiievisse tungida... Kinnitame teile, seltsimees Stalin, et Teie poolt püstitatud ülesanne saab täidetud.*

Hruštšev, Kirponos“.

Viimane lahing

Vaevalt on see kokkusattumus, et Dubno igast suunast ümberpiiranud saksa diviisid alustasid pealetungi alles 30.juuni keskpäeval – juba pärast seda, kui 8.MK ja 15.MK väeosad taganesid Brodõst Ternopoli. Wehrmachti kolm jalaväediviisi (111., 44. ja 75) ning 16.TD ja 16.MD sööstsid.Popeli grupi peale nagu koerakari ümberpiiratud karu kallale. Nõukogude väejuhatuse venitamise tõttu saadud kahepäevase pausi kasutasid sakslased täiel määral ära – tõmbasid juurde suured suurtükiväe jõud ja koondasid suure mürsuvaru.

Pealetung algas pärast võimast kahetunnist suurtükitule ettevalmistust. *„Meie eesliinipositsioonid kadusid suitsu ja tulle. Pilved katsid päikese... Kadus piir põllu ja metsa vahelt, kadus maantee, kadus horisont...“* Vastata polnud peaaegu mitte millegagi – 34.TD suurtükipolku olid jäänud vaid mõned üksikud mürsud. Kuid „karu“ oli veel väga tugev. Rasked KV tankid, olles lahingukomplekti välja tulistanud, hakkasid saksa tanke rammima, litsusid saksa suurtükke Ukraina mustmullamaasse. Lahingu käigus õnnestus hõivata mõned saksa haubitsapatareid koos suure mürsuvaruga, mis lasti kohe vaenlase vastu käiku. Päeva lõpuks lahing vaikis. Sakslased ei liikunud praktiliselt ühtegi kilomeetrit Dubno poole, nad kandsid suuri kaotusi, surma sai 44.jalaväediviisi komandör (ta sattus vangi ja hukkus saksa lennukipommi killust). Kuid ka Popeli grupi seisukord muutus kriitiliseks: lõppesid kütus ja laskemoon, kõik raadiosaatjad olid purustatud, sanitaarpataljonid olid haavatuid täis.

30.juuni hilisõhtul võtsid komandörid pärast pikka nõupidamist vastu järgmise otsuse: tagalateenistused, ilma masinateta jäänud tankistid (kellel polnud isegi vintpüsse) ja sanitaarpataljon murravad öösel ühe tankipolgu katte all piiramisrõnga läbi Verba jaama juures ja liiguvad lõunasse Ternopoli juurde. Seda gruppi hakkas juhatama 27.motolaskurpolgu komandör polkovnik Plešakov. Popel kirjutab temast: *„Kogenud sõdur, kes sai Punalipu ordeni Perekopi juures ja Lenini ordeni Karjala maakitsusel“*. Igasse selle grupi kuuekümnesse tanki laaditi mõned mürsud – peamine lootus oli ootamatuse efektil, marulisel pealetungil ja tankitaraanil. See arvestus osutus õigeks. Liiga enesekindlaks muutunud sakslased magasid. Plešakovi salk suundus praktiliselt ilma lahinguta lõunasse. Umbes nädala pärast jõudis ta Ternopol-Hmelnitski maanteel itta taganevale 8.MK-le järele.

Popeli grupi peajõud (mis oli selleks hetkeks vähenenud 80 tanki ja mõne suurtükipatareini) pidid 1.juuli hommikul alustama pealetungi mööda Dubno-Brodõ maanteed edelasse, sinna, kus Popeli ettekujutuse järgi pidi asuma Rjabõšev koos 8.MK kahe diviisiga.

Selle otsuse vastuvõtul mängis jälle saatuslikku rolli side ja informatsiooni puudumine. Mingeid meie vägesid Brodõ rajoonis enam polnud. Läbi murda oleks tulnud mitte lõunasse, vaid põhja, mööda Dubno-Mlõnovi maanteed sinna, kus valmistati ette **5.Armee vastulööki**.

Jah, just nii – üldise kaose ja juba alanud 6.Armee ja teiste Edelarinde vägede kontrollimatu taganemise olukorras valmistas 5.Armee juhataja kindralmajor M.I.Potapov ette uut pealetungi Dubnole. Pealetungi peamiseks löögijõuks pidi olema 22.MK 41.tankidiviis.

Ma loodan, et tähelepanelik lugeja mäletab veel, et see diviis vinskles sõja esimestel päevadel Vladimir-Volõnski ja Koveli vahel, kuidas teda „rebiti osadeks“, kuidas diviis kaotas läbi Ukraina Polesje tihedate metsade taganemise käigus kaks kolmandikku oma tankidest. Kuid iga asi lõpeb kord ning 1941.aasta juuni viimastel päevadel ühinesid 41.TD ja 215.MD jäänused 5.Armee peajõududega Stohhodi jõe joonel põhja pool Rožištšat.

Vladimirski monograafia andmetel oli 41.TD-s 29.juunil alles 106 T-26 tanki ja 16 rasket KV-2 tanki (152-mm kahuriga), veel 15 kerget T-26 tanki oli 215.MD-s. Kõik selgub võrdluses. Võib öelda ka nii, et need diviisid, mis olid kaotanud 72 % esialgsest koosseisust, olid juba enne lahingut purustatud. Teisest küljest jälle vastasid 41.TD ja 215.MD üheskoos ühele saksa tankidiviisile.

Vastavalt kindral Potapovi otsusele pidi loodest Mlõnov-Dubno peale tungiv tankigrupp andma ida pool Rovnot löögi vaenlase 3.tankikorpuse tiivale ja tagalasse. Selle korpuse diviisid olid mitmepäevaste raskete lahingutega Gorõni jõel Moskalenko 1.TTSB ja 22.MK, 9.MK ja 19.MK väeosadega juba üsna kurnatud ja verest tühjaks jooksnud. Vastulöögi plaan ennustas edu. Kuid järjekordselt ei läinud see läbi...

Vladimirski kirjutab: *„Kui 5.Armee vasaku tiiva väeosad lõpetasid pealetungile ülemineku ettevalmistust, saadi kätte uus Edelarinde juhataja käsk, kus 5.Armeele seati ülesandeks... alustada taganemist 1.juulil pimeduse saabudes ning liikuda 5.juuli hommikuks Slutši jõe joonele... seoses taandumise lühikeste tähtaegadega tuli pealetungitegevus lõpetada vähemalt 1.juuli õhtuks“*.

Tuleb märkida seda püsivust, millega **Edelarinde juhatus nurjas talle alluvate väeosade igasuguse organiseeritud pealetungitegevuse.** Sellest hoolimata pealetung 1.juulil kell 15 siiski algas. 2.juulil kell

10-11 hommikul olid 41.TD tankistid purustanud ligi kolm vaenlase jalaväepataljoni ja jõudnud 15 km kaugusele Dubnost. Kui 5.Armee pealetung oleks olnud koordineeritud Popeli grupi väljamurdega, siis oleks tõenäoliselt õnnestunud mitu tuhat võitlejat ja mitukümmend tanki piiramisrõngast välja tuua. Kahjuks ei seatud nõukogude vägede „põhja-" ja „lõunagrupi" vahel sisse mingitki koostööd. Ning seetõttu juhtuski nii, et samal ajal kui 41.TD ründas Dubnot põhjast, läks Popeli grupp oma viimasele pealetungile Kozini suunas (30 km Dubnost edelas).

Mida me saame sellest lahingust rääkida, kui lahingust osavõtja, pealtnägija ja juht kirjutab nii:

„...verisest udulinikust tõusevad silme ette üksikud episoodid, stseenid. Kuidas ma seda ka ei tahaks, ent ma ei suuda sõnadega kirjeldada seda terve päeva kestnud mitte millegagi võrreldavat tapatalgut... Ümberringi on lopsakas rohi suitsust kolletunud... Vaibumatu mürin liigub metsas siia-sinna. Ei saa aru, kus on meie tankid, kus fašistide omad. Ümberringi on mustad teraskarbid, millest murravad välja tulekeeled..."

Hukkus 34.TD komandör polkovnik I.V.Vassiljev, teadmata kadunuks jäid diviisikomandöri asetäitja poliitalal M.M.Nemtsev ja 12.TD 24.tankipolgu komandör alampolkovnik P.I.Volkov. Hukkusid, jäid teadmata kadunuks ja sattusid saksa sõjavangi tuhanded võitlejad ja komandörid. Rjabõšev nimetab oma memuaarides isegi täpse (?) teadmata kadunute arvu – 5363 inimest.

1.juuli õhtul kogunesid Kozini küla lähedal asuvas metsas ellujäänud – umbes tuhat inimest.

„Ma käskisin isikkoosseisul üles rivistuda, - meenutab N.K.Popel. – *Selle päevaga olid inimesed juba kõike näinud. Nad poleks olnud üllatunud, kui põõsaste tagant oleks rünnakule tõusnud saksa polk. Kuid rivistuda? Milleks seda veel vaja on? Kas brigaadikomissar pole mitte lolliks läinud?"* Ei. Ilma ühegi kahtluseta päästis just see Popeli otsus – „me oleme regulaararmee osa koos selle määrustiku, distsipliini ja lipuga" – need inimesed häbist ja vangis hukkumisest. Liites endaga teistest väeosadest piiramisrõngasse jäänud võitlejaid, läbis salk lahingutega 250 kilomeetrit tohutu suures kaares Dubno-Slavuta-Korosten ja jõudis 1941.aasta juuli lõpus 5.Armee vägede asetusse Belokorovitšei rajoonis.

Aga 5.Armee 41.TD ja 215.MD pealetungi Mlõnovisse sakslased peatasid – kuid selleks tuli neil viia lahingusse armeegrupi „Süd" reserv. 2.juuli hommikul andsid Lutski juurest kiirkorras kohale toodud 99.jalaväediviis ja SS diviis „Adolf Hitler" löögi nõukogude vägede löögigrupi tagalasse. Meie varasematest lahingutest nõrgestatud diviisid ei suutnud nende väljavalitud kõrilõikajate survele vastu panna ja ka rindestaabi käsk nõudis vägede kiiremas korras lahingust väljaviimist. 2.juuli õhtul alustasid 41.TD ja 215.MD koos teiste 5.Armee osadega taganemist Slutši jõe joonele...

Vaat niimoodi lõppeski see enneolematu heitlus, sõja esimeste nädalate suurim lahing. Püüame nüüd teha esimesed, kõige lihtsamad arvestuslikud kokkkuvõtted.

Reaalselt võtsid Edelarinde mehkorpuste vastulöögist osa:

- 23.juunil Radehhovi juures 15.MK 10.TD 20.tankipolk
- 24.juunil Lutski maanteel Voinitsõ küla juures grupp tanke (ligi pataljoni suurune) 22.MK 19.TD-st
- 26.juunil kirdepool Dubnot 19.MK 43.TD koondtankigrupp koosseisus 79 tanki
- 26.juunil suunaga Brodõ-Berestetško 8.MK peaaegu täies koosseisus (enne lahingut kaotati alla kolmandiku tankidest ja muust lahingutehnikast)
- 27.juunist kuni 1.juulini Dubnos ja sellest lõunas 8.MK 34.TD ja 8.MK 12.TD 24.tankipolk
- 1.juulil Dubnost loodes 22.MK tankigrupp umbes tankipolgu suuruses

Isegi lihtne aritmeetiline liitmine (arvestamata seda tähtsat fakti, et kõik need väeosad ja koondised tegutsesid **eraldi ja erineval ajal**) näitab, et lahingust võttis osa **ALLA VEERANDI** kõigist Edelarinde tankivägedest.

Välja arvatud Popeli grupp, ei tunginud ükski väekoondis peale kauem kui üks päev.

„Põhjagrupeeringu" (9.MK, 19.MK) ja „lõunagrupeeringu" (15.MK, 8.MK) pealetungi ei sooritatud kunagi ühise juhtimise all, üheaegselt ja ühe sihtmärgi suunas.

Ainult Popeli grupi tankipolkudes olid lahingulised kaotused peamiseks materjalosa kaotamise põhjusteks. Kõigis ülejäänud väeosades ja –koondistes kaotati 70 kuni 90 % tankidest niinimetatud „tehniliste rikete", „kütusepuuduse", „jäi sohu kinni" jne põhjustel.

Lahinguväljale need ei jõudnudki. Tuleb arvata, et alles pärast seda, kui sakslased korjasid kokku ja lugesid üle kõik teedele mahajäetud ja hävitatud tankid, said nad aru – **MIS NEID ÄHVARDAS...**

e, nõukogude võimu ja alanud sõtta oli täiesti adekvaatne s.o **vastas täielikult nõukogude võimu suhtumisele tema elusse.**

Ametliku propaganda sõjakad karjed aina suurendasid ängistava lootusetuse meeleolusid. Lootust sellele, et rumalad ja ärahirmutatud ülemused suudavad hädast, kuhu nad ise oli riigi suunanud, välja rabeleda, oli vähe. „Suur juht ja õpetaja seltsimees Stalin“ vaikis visalt (kuni 3.juulini) ja see kurdistav 12-päevane vaikimine tekitas kõige süngemaid eelaimusi. Või hoopis vastupidi – kõige rõõmsamaid lootusi, et see enneolematu inimsööjalik võim kaob varsti.

Meenutame siinkohal, et meie jaoks on 22.juuni 1941.a. kuuekümne aasta tagune sündmus, aga neile, kes sellel päeval Molotovi kõnet kuulasid, oli möödunud kõigest kakskümmend aastat sellistest sündmustest...

IV OSA

Jooks savijalgadel

„Negatiivsete meeleolude ja nähtuste faktid“

17.septembril 1939.aastal tungisid Punaarmee Valgevene ja Ukraina rinnete väed Poolasse. Niimoodi, sõnamurdliku kallaletungiga maale, kellega oli sõlmitud mittekallaletungi leping (1932.aastal, 1937.aastal pikendati seda kuni 1945.aastani), alustas Nõukogude Liit oma otsest osavõttu Teisest Maailmasõjast.

Kaks aastat hiljem, 1941.aasta suvel, tundus väga paljudele, nii Nõukogude Liidu sõpradele kui ka vaenlastele, et see sõda läheneb tema jaoks lõpule.

Wehrmachtile „Barbarossa“ plaanis püstitatud ülesanne (*„Venelaste maavägede peamised jõud, mis asuvad Lääne-Venemaal, tuleb hävitada julgete operatsioonidega sügavate, kiirete tankikiilude edasipaiskamise teel...“)* oli juba 1941.aasta juuli keskkohaks täidetud.

Lääne- ja Looderinde väed (üle 70 diviisi) olid purustatud, laiali paisatud ja suuremas osas vangi võetud. Vaenlane hõivas Leedu, Läti, peaaegu kogu Valgevene, forsseeris Daugava, Berezina ja Dnepri. Sakslased vallutasid 16.juulil Smolenski. Kaks kolmandikku vahemaast riigipiirist Moskvani oli juba läbitud. Edelarinde väed taganesid korratult vana Nõukogude-Poola piiri taha, Wehrmachti tankiväeosad hõivasid Žitomiri ja Berditševi ning jõudsid Kiievi eeslinnadeni. Sakslased vallutasid (täpsemalt öeldes – läbisid) 700 tuhande ruutkilomeetri suuruse maa-ala, mis oli ligikaudu kolm korda suurem Wehrmachti poolt 1939.aasta septembris hõivatud Poola territooriumist. Praktiliselt kogu läänepoolsete sõjaväeringkondade vägede käes olnud tehnika ja raskerelvastus oli kaotatud.

Kogumikus „Grif sekretnosti snjat“ on leheküljel 368 ära toodud Loode- , Lääne- ja Edelarinde kaotuste astronoomilised arvud: 6-9 juuliks olid need kolm rinnet kaotanud 11,7 tuhat tanki, 4 tuhat lennukit, 19 tuhat suurtükki. Eriti raskeid, taastamatuid kaotusi olid kandnud tankiväed – Punaarmee peamine löögijõud.

Sõja esimestel nädalatel ettevõetud arvukad katsed mingigi vastulöögi organiseerimiseks hämmastavad oma abituse, mõttetuse ja tahtetusega. Need takerdusid mingite pisikeste, tundmatute metsajõgede Radostavka, Ostruvki, Tšernogostnitsõ kallastel ja „ida pool Turzet asuval kanalil“. Kas tasub meil sel juhul tõsiselt arutada kurikuulsa „ennetava löögi“ (mille ettevalmistamise üle käib viimastel aastatel maruline diskussioon) võimalikke tagajärgi? Kas oleks selline armee suutnud tungida Euroopasse, forsseerida suureveelisi Vislat, Oderit ja Doonaud? Kas oleksid mõned „esmase löögi“ taktikalised eelised suutnud korvata suurema enamuse sõdurite tahtmatust sõdida ja enamiku komandöride suutmatust vägesid juhtida, tänu millele võimsad mehkorpused (6.MK, 4.MK, 15.MK), mille relvastuses olid maailma parimad tankid KV ja T-34, lihtsalt sulasid, hajusid, kadusid, jättes endast järele tuhandeid hüljatud tanke, soomusautosid, veoautosid, mis kuhjusid kõikidel Leedu, Valgevene ja Lääne-Ukraina teedel.

See, mida nõukogude ajaloolased nimetavad tagasihoidlikult „piirilahinguteks“, oli tegelikult kogu Punaarmee esimese strateegilise ešeloni (mis diviside arvult ületas iga Euroopa armeed, aga tankide arvult neid kõiki üheskoos) täielik purustamine. Tõsi küll, varsti tuli saksa väejuhatusel nentida, et läänepoolsete sõjaväeringkondade (Balti ESRK, Lääne ESRK ja Kiievi ESRK) ümberpiiratud ja hävitatud väed kujutasid endast ainult osa *„venelaste maavägede peajõududest“*. Ja purustatud diviiside asemele saabusid tohutu suure riigi sügavusest aina uued ja uued ja uued diviisid...

Konkreetsetes arvudes nägi see surmakülv välja niimoodi. Sõja alguses oli Läänerindel (3., 4., 10. ja 13.Armeed) 44 diviisi. Pärast seda, kui peaaegu kõik nendest olid hävitatud Minski ja Belostoki vahel moodustunud tohutu suures „katlas“, loob Peakorter praktiliselt uue Läänerinde, mille koosseisus oli viis armeed: 16., 19., 20., 21. ja 22. Edasipidi hargnes alates 14.juulist Läänerinde tagalas Reservrinne, mille koosseisus oli kuus armeed: 24., 28., 29., 30., 31. ja 32. 1941.aasta juuli lõpus hakkasid läänesuunda koonduma veel kolm armeed: 33., 43. ja 49.

Kokku viidi kahekuuse Smolnenski lahingu käigus läänesuunal lahingusse 104 diviisi ja 33 brigaadi. Kahele teisele strateegilisele suunale (Leningradi ja Kiievi) suunas Peakorter veel 140 diviisi ja 50 brigaadi. Kogu see tohutu suur vägi purustati, piirati ümber ja võeti vangi uutes „katlates“ – Smolenski ja Roslavli juures, Umani ja Kiievi juures, Vjazma ja Brjanski juures. Sakslased hõivasid Kiievi, Harkovi ja Odessa, blokeerisid Leningradi ning jõudsid Moskva lähistele.

1941.aasta septembri lõpuks oli Punaarmee ainuüksi seitsme peamise strateegilise operatsiooni käigus kaotanud **15 500 tanki, 66 900 suurtükki ja miinipildujat, 3,8 miljonit ühikut laskurrelvastust.**

Lennuväe kaotused oli juba juuli lõpuks ületanud 10 tuhande lahingulennuki piiri. Vaenlase kaotustega ei ole neid arve võimalik isegi võrrelda – Wehrmachtil lihtsalt polnud sellist kogust raskerelvastust.

3.septembril 1941.a kirjutas Stalin Churchillile, püüdes teda samaaegselt nii hirmutada kui ka haletsema panna: *„Ilma nende kahte tüüpi abita* (jutt käis inglaste dessandist Prantsusmaale ja igakuisest 400 lennuki ja 500 tanki Nõukogude Liidule tarnimisest) *Nõukogude Liit kas kaotab sõja, või... kaotab tükiks ajaks võimaluse aktiivselt tegutseda hitlerismi-vastasel rindel..."*

Kümne päeva pärast sooritas Stalin selle, mille eest lasti maha kümned tuhanded Suure Terrori ohveid: ta kutsus briti imperialiste üles sooritama sissetungi võitnud proletariaadi kodumaale. Ta palus 13.septembril Churchilli *„saata Arhangelskis maale 25-30 diviisi või saata need Iraani kaudu NSVL-u lõunarajooni-desse"*.

Sellisest sündmusepöördest vapustatud Churchill kirjutas Rooseveltile: *„Me ei suuda vabaneda muljest, et nad* (nõukogude juhid – M.S) *mõtlevad võib-olla separaatrahu sõlmimisele..."*

Ja tunded ei petnud Marlboro hertsogi järeltulijat! Just neil 1941.aasta sügise päevil sooritasid Stalin ja Beria suuri jõupingutusi selleks, et „kompida maad" vaherahu sõlmimiseks Saksamaaga suure osa okupeeritud territooriumi loovutamise hinnaga. Ja kui Hitler oleks kuulanud paljude oma kaaslaste tarku nõuandeid ning lõpetanud sõja Nõukogude Liiduga umbes samadel tingimustel, nagu seda tehti 24.juunil 1940.aastal Prantsusmaaga vaherahu lepingu sõlmimisel (s.o armee vähendamine kuni 10 jalaväediviisini, prantsuse lennuväe ja laevastiku relvitustamine, majanduse demilitariseerimine), oleks Vana Maailma saatus hoopis teistsuguseks kujunenud...

Lugeja, kellel oli kannatust lugeda raamatut selle kohani, pidi juba märkama tohutut kuristikku stalinliku impeeriumi tohutu mahu ja kvaliteediga materjal-tehniliste sõjaks ettevalmistuste ja Punaarmee poolt näidatud täieliku võimetuse neid ressursse kasutada vahel. Mitmemiljoniline Punaarmee osutus ühtemoodi võimetuks nii kaitsma kui ründama. Ja kui kolmekordsest arvulisest ülekaalust ei piisanud isegi selleks, et enneolematut hävingut ära hoida, siis mida oleks muutnud viiekordne ülekaal? Seitsmekordne? Ei, asi polnud siin mitte tankide-suurtükkide ja lennukite-miinipildujate arvus. neid oleks võinud olla rohkem või vähem – ja see poleks mitte midagi muutnud.Ainult Wehrmachti trofeede arv oleks olnud erinev.

Vaat sellepärast panebki autor ette lõpetada sõjalise katastroofi põhjuste otsimisel see arvude, kuupäevade, diviisinumbrite, mototundide, kilomeetrite, soomusemillimeetrite ja miljonite tonnide laskemoonakoguste laviin, mille ta paiskas lugejale kaela ning tutvuda mõnede pealtnägijate tunnistustega, mis on kirjutatud nende sündmustes osalejate poolt.

Alustame kõige algusest. Palavast suvehommikust 22.juunil 1941.a. Sellel päeval kell 4 hommikul sai 9.MK komandör K.K.Rokossovski 5.Armee staabist telefonogrammi käsuga avada „punane pakett". Paketis oli korpuse tegutsemise operatiivplaan, mille kohaselt liikus 9.MK sõjaeelse dislotseerumise kohast (Šepetovka-Novograd-Volõnski) Rovno-Lutski juurde. Tee polnud lühike. Ainult Rovnoni oli juba 100 km. Kõik see eelnev tekst on selleks, et lugeja saaks aru, et järgnev episood toimus sõja teise päeva hommikul sügaval tagalas, 200 km kaugusel rindejoonest.

Niisiis, marssal Rokossovski mälestusteraamat „Sõduri kohus":

„...tee asus tohutu suure viljapõllu keskel, mis oli kasvanud üle inimese pikkuse. Me hakkasime möärkama, et kord ühes, kord teises kohas hakkasid vilja seest ilmuma veidralt riietatud inimesed, kord üksi, kord gruppidena. Nad olid sõjaväepluusides ja –pükstes või kõvasti kulunud talupojariietuses... Ma käskisin varjujad kinni püüda ning kindlaks teha, kes nad on. Tuli välja, et need olid esimesed nn „piiramisrõngast väljujad"... Küsitletavad püüdsid igati tõestada, et nende väeosad on puruks löödud ja hukkunud, aga nemad jäid ime läbi ellu ja otsustasid vangilangemise hirmus ümberriietuda...

...jätkates koondumisrajooni liikumist, märkasime me korduvalt... üksikult ja gruppidena kihutavate autode korrapäratut liikumist, ***mis meenutas rohkem paanilist põgenemist, kui organiseeritud evakuatsiooni*** (autori rõhuasetus. – M.S). *Me pidime korduvalt saatma väesalku korra loomiseks ja nende sõjaväelaste kinnipidamiseks, kes püüdsid erinevatel väljamõeldud põhjustel rindest eemale pääseda..."*

Nagu tähelepanelik lugeja mäletab, jutustas Gretšanitšenko (vt.II osa), kuidas vastuseks tema püüdele „põgenikke" peatada avati tuli. See juhtus sõja esimestel päevadel Läänerindel.

Aga kuidas olid lood Ukrainas?

Jätkame Rokossovski raamatu lugemist:

„...korpuse komandopunkti toodi päeval üks kindral, ilma relvata ja räbaldunud mundris, täiesti väsinuna ja jõuetuna. Ta rääkis, et liikudes rindestaabi käsu korras, märkas ta lääne pool Rovnot üksteise järel itta kihutavaid veoautosid meie võitlejatega. Kindral tundis ära paanika ja püüdis ühte veoautot peatada. Lõppude lõpuks see tal ka õnnestus. Masinas oli umbes 20 inimest. Selle asemel, et vastata

küsimustele, kuhu nad põgenevad ja mis väeosast nad on, tiriti õnnetu kindral veoautokasti ja hakati kooris üle kuulama. Siis kuulutati ta ümberriietatud diversandiks, võeti ära kõik dokumendid ja määrati talle siinsamas surmaotsus. Juhust kasutades hüppas kindral autokastist välja ja veeres tee pealt tihedasse rukkisse...

Paanikatekitajaid peatada püüdnud isikute tulistamist juhtus ka teistes rindelõikudes. *Rindelt põgenejad tegid seda tõenäoliselt sellepärast, et kartsid enda rindele tagasisuunamise pärast...*

...24.juunil (s.o juba sõja kolmandal päeval!) *kogusime me Klevani rajoonis* (150 km piirist) *kokku suure hulga häda-sõdureid, kelle seas oli ka palju ohvitsere. Meie häbiks olid nad kõik, sealhulgas ka ohvitserid, eraldusmärgid maha rebinud. Ühes sellises grupis äratas mu tähelepanu männi all istuv eakas meesterahvas, kelle välimus ja käitumismaneer ei vastanud kuidagi tavalise sõduri omale. tema kõrval istus nooruke sanitar* (milline tempo! - sõja kolmas päev ja juba on nad jõudnud nii lõkmed maha rebida kui ka rindenaised muretseda! – M.S). *Pöördudes istujate poole* (kes istusid kindrali juuresolekul! – M.S)*, aga neid oli vähemalt sadakond inimest, käskisin ma ohvitseridel enda juurde tulla. Keegi ei liikunud. Kõrgendasin häält ning kordasin käsku teist ja kolmandat korda. Jälle oli vastuseks vaikimine ja liikumatus* (vaat siin see on – „sideprobleem", mida sõjas ei lahendata mitte juhtmete ja raadio abil, vaid sooviga side sisse seada. – M.S). *Siis läksin ma vanema „piiramisrõngast pääsenu" juurde ja käskisin tal tõusta. Siis küsisin, mis auaste tal on. Ta vastas - „polkovnik" ja tegi seda sellise ükskõiksuse ja samaaegselt niisuguse jultunud väljakutsega, et tema ilme ja välimus sundisid mind plahvatama. Ma haarasin püstoli ja olin valmis ta siinsamas kohapeal maha laskma. Polkovnikul kadus kohe kogu apaatia ja bravuur. Saades aru, millega asi võib lõppeda, langes ta põlvili ja hakkas halastust paluma..."*

Aga millega see stseen oleks võinud lõppeda, kui mõnel „piiramisrõngast pääsenul" oleks olnud relv? *„Kuulutati ümberriietatud diversandiks, võeti ära kõik dokumendid ja määrati siinsamas surmaotsus..."* Ning Rokossovski perekonnanimi oleks sattunud hukkunud nõukogude kindralite pikka nimekirja, koos üsna levinud märkega: „Matmiskoht pole teada".

Võtame nüüd uuesti ette Popeli mälestusraamatu „Raskel ajal".

Erinevalt Rokossovski mehkorpusest, mis dislotseerus sügavas sõjaväeringkonna tagalas, asus kindralleitnant Rjabõševi 8.MK enne sõda Drogobõtš-Strõi rajoonis, ainult saja kilomeetri kaugusel riigipiirist. Ning „aluspükstes ümberpiiratute" farsi asemel avas sõda oma esimestest päevadest alates Popeli silme ees oma tõelise traagilise palge:

„...saksa hävitajad lenduvad üle pea hingematva ulgumise ja kuulipildujatärinaga. Pärast iga rünnakut – oiged, karjed. Võitlejad jooksevad viljapõllule laiali, see paiknes mõlemal pool maanteed. Pärast kogunevad kaua. Seisavad haavatute ja tapetute juures, vaatavad vigastatud masinaid. Ei kiirusta kasti ronimisega – maa peal on kuidagi julgem. Ja kui lõpuks istuvad oma kohtadele, siis selgub, et puudu on Ivanov või Sidorov. Algavad otsingud, komandörid hüüavad kähisema hakanud häälega kadunute perekonnanimesid. Teel on ummik, aga samal ajal ilmuvad uuesti saksa lennukid..."

Need on pildid esimese pärave õhtust. Aga see on teine päev:

„...tänane tee erineb tunduvalt eilsest. Ja mitte paremuse poole. See on juba taganemise tee... Haavatuid vedavate autode keskel on ka mingit muud kraami vedavaid veoautosid. Ei saa aru, kas see kraam on kroonu või isiklik vara... Siin on „polutorka", mille kasti täidab mustast puust kõrge puhvetkapp.

...Haavatud pole ainult masinates. Nad liiguvad mööda maanteed ka jalgsi, toetades terve käega haavatud kätt. Juhtub ette ka võitlejaid, kellel pole näha haavatasaamise jälgi. Võib-olla on sidemed riiete all, aga võib-olla... Taban ennast halbadelt kahtlustelt...

...Põhja poolt tormavad metsast välja ilma kahuriteta hoburakendid. Trengid on läbi raiutud. Punaarmeelased on ratsa hobuste seljas. Kunagi ammu-ammu, kahekümnendal aastal, ma juba nägin sellist pilti. Suurtükiväelased põgenesid, raiusid trengid läbi ja jätsid suurtükid maha. Me hüppame Balõkoviga masinast välja:

- *Mis väeosa, kustkohast?*

See, kes istub ees, ilma rihmata, ilma pilotkata, pingutab ratsmeid:

- *Aga te minge sinna, proovige järgi, küll siis teate – kes ja kustkohast!*

Balõkov avab kabuuri. See sunnib vastajat tooni alandama.

- *Seltsimees komissar, kõik pressis tankidega lömaks. meie ükski jäime terveks. Uskuge või ärge uskuge: tal on tuhandeid tanke* (kuidas siis mitte uskuda? Meile on nendest „tuhandetest tankidest" juba kuus-kümmend aastat kõigis raamatutes kirjutatud. – M.S) *Mida siin „neljakümneviiesega" teha? On vaja vana piiri äärde taganeda...*

...Kui Javorovini jäi umbes 15-20 km, sattus minu „emka" purustatud veoautode ja vankrite vahel olevas kitsas läbipääsus nina nina vastu staabiautoga. Mööda sõita on võimatu. Ma ronisin autost välja tee peale.

Vastutuleva auto taga vedasid traktorid haubitsaid (sõjaks kogu maailmaga „väga hästi ettevalmistatud“ Wehrmachtis vedasid sel ajal haubitsaid kuus hobust. – M.S).

Mind huvitas, mis väeosa see on ja kuhu suundub? Autost hüppas välja püüdlikult rõngassekeeratud husaarivuntsidega major ja väike ümmargune kapten. Esitlesid ennast: polgukomandör ja staabiülem.

- *Mis ülesanne teil on?*

Major kõhkles veidi:

- ***Päästame materjalosa...***
- *See tähendab – kuidas päästate? Kas saite sellise käsu?*
- *Meil pole enam kellegilt käske saada – korpuse staap jäi Javorovi, aga seal on juba fašistid. Vaat otsustasimegi siis tehnika päästa. Vana piiri ääres kulub ära...*

Mulle sai selgeks: suurtükiväelased jätsid omavoliliselt tulepositsiooni maha. ma käskisin peatuda, võtta ühendust lähima laskurväeosa staabiga ja keerata suurtükid põhjasuunda. Vuntsiline major ei kiirustanud käsku täitma. Tuli teda ähvardada:

- *Kui püüate jälle „materjalosa päästa“ – lähete kohtu alla. Aga teie staabiülemat palun autosse tulla, sõidame Javorovisse.*

*Javorovis **sakslasi ei olnud**... Ma andsid ümmarguse suurtükiväekapteni operatiivkorrapidajale üle...“*

Läbides sihitult rabeledes paarsada kilomeetrit, sai 8.Mk kolmanda käsu kahe päeva jooksul: liikuda Javorovist itta, Brodõ juurde. See oli veel 130 km ning kõik teed Brodõsse läksid läbi Lvovi.

„...24.juunil kell 8 hommikul, kui mootorrattapolk jõudis Lvovi tavaliselt rahvarikkale tänavale, võttis meid vastu ebatavaline vaikus... Vahetevahel oli kuulda üksikuid laske. Sedamööda, kui masinad suundusid linna, hakkasid lasud kõlama üha sagedamini... Minu juurde sõitis Oksen (korpuse vastuluure ülem. – M.S)

- *Võin esitleda, - kandis Oksen ette, - õpetaja Ossip Stepanovitš Kušnir, püüti kinni pööningul kuulipilduja tagant. Tulistas vastu kuni viimase padrunini...*

Kušnir ei soovinud minu küsimustele vastata. Ta vaikis. Siis tõstis pea üles, silus oma lainelised juuksed tasaseks, vaatas mulle otse silma ja ütles rahulikult:

- *Kui mina oleksin sinu kinni püüdnud, ei oleks ma nii palju aega teie peale raisanud. Käskige mind maha lasta.*

Ma sain aru: natsionalismist on fašismini üksainus samm... Minu, ukrainlase-kommunisti ees seisis ukrainlane-fašist. Hellitama ma teda ei hakanud...“

Sama päeva (24.juuni 1941.a) õhtu:

„...ma jõudsin järele imelikule protsessioonile. Leitnant koos kahe punaarmeelasega (kõigil kolmel olid vintpüssid käes) konvoeerisid täidlast ülestõstetud kätega inimest, kellel oli seljas ilma rihmata mundrikuub. Kinnipeetu liigutab vaevalt jalgu – nagu näha, oli ta juba eluga hüvasti jätnud.

- *Kes see selline on?*
- *Spioon, seltsimees brigaadikomissar, viime mahalaskmisele.*

„Spioon“ keeras ringi:

- *Nikolai Kirillovitš, kallis...*

*Minu juurde sööstab meie **korpuse suurtükiväe ülem*** (**!!!** – M.S) *polkovnik Tšistjakov. Ta oli nii ärritatud, et ei suutnud rääkida. Tema eest seletab kõike leitnant:*

- *Ilma dokumentideta, ilma autota. Huvitub mingist haubitsapolgust. polkovniku lõkmed, aga kõht on kui pursuil...*

Juba minu autos istudes, kümne minuti pärast, toibub polkovnik Tšistjakov lõpuks ja ma saan teada üksikasjad. Lvovis tungiti Tšistjakovi autole kallale – kas siis parašütistid või bandeeralased (no mis parašütistid, Nikolai Kirillovitš? Kogu Idarindel polnud **MITTE ÜHTEGI** Wehrmachti õhudessantväeosa. – M.S). *Polkovnikul tuli end põgenemisega päästa. Kaarditasku dokumentidega jäi autoistmele...“*

Aga tegelikult ju polkovnik Tšistjakovil vedas kõvasti. Oleks ta sattunud eriosakonna töötajate kätte, oleks ta pidanud vastust andma mitte oma liiga suure kõhu pärast, vaid salajaste dokumentide kaotamise eest, mille ta autosse maha jättis...

Loomulikult olid need kõik vaid üksikud väikesed puudujäägid. Peamine – lahing Dubno pärast – oli veel ees. Nagu te mäletate, hakkasid 8.mehkorpuse 7.MD ja 12.TD 28.juuni õhtul korratult taganema. Niimoodi nägi see välja detailides:

*„...Rjabõšev istus „emkasse“ ja kihutas Brodõsse. Tee peal paistsid talle silma üksikute gruppidena liikuvad võitlejad, põlevad autod ja **teekraavides lebavad haavatud.** Nesterovi diviisile* (12.TD. – M.S) *ettenähtud kaitsejoonel polnud kedagi...*

...Mingid ringiekslevad punaarmeelased ütlesid talle, et motolaskurid sõitsid lõunasse, justkui Ternopoli. Korpusekomandör keeras lõunasse viivale maanteele ja umbes kahekümne kilomeetri pärast jõudis järele

pikaleveninud kolonni sabale. Keegi ei teadnud midagi. Nesterovi ja Vilkovi (12.TD komandör ja poliitasetäitja) *polnud keegi näinud. Rjabõšev püüdis autosid peatada. „Polutorka“ kabiinist lausus kellegi unine hääl rahulikult:*

- *Mis pagana korpusekomandör? Meie kindral on reetur. Läks fašistide poole üle“.*

(Pange tähele, austatud lugeja, seda ükskõikset hääletooni: „unine hääl“, „lausus rahulikult“, kindral läks fašistide poole üle, aga meie lidume nüüd tagalasse...)

Rjabõšev rabas autoukse lahti, haaras rääkijal portupeest kinni (reavõitlejatel portupeesid polnud. – M.S) *ja tiris ta autost välja.*

- *Mina olen teie korpusekomandör.*

***Pistmata püstolit kabuuri**, liikus Rjabõšev mööda kolonni edasi, peatas roode ja pataljone, käskis asuda kaitsele rindega loode suunas...*

...rindestaabis, kuhu korpusekomandör kutsuti, valitses närvilisus ja ebakindlus. Ta sõitis Sõjanõukoguni, ***ilma et teda oleks kordagi tee peal kinni peetud****... Staap valmistus ümberdislotseerumiseks. Üleüldise segaduse ja kiirustamise olukorras anti käigult vastuolulisi käske, mis sageli kümne minuti pärast ära muudeti. Esimese sideohvitseri kannule sööstis teine... Rindestaap taandus Proskurovisse* (117 km Ternopolist idas, 150 km kaugusel Dubnos hukkuvast Popeli grupist. – M.S).

Selliste „ümberdislotseerumiste“ käigus leidis Rjabõšev lõpuks 12.TD komandöri poliitasetäitja:

„...ükskord õhtul märkas Rjabõšev inimeste gruppi. Läks lähemale. Tundis ära Vilkovi hääle. Polgukomissar mängis tuliselt oraatorit:

- *On aeg aru saada, et me asume piiramisrõngas. Odessa on juba vaenlase käes, kindral Kirponos on reetur ja äraandja. Lootus on ainult iseendal...*
- *Kust Te need andmed saite? – hüüdis Rjabõšev vihaselt.*

Komandörid keerasid ringi...“

V.Suvorovi sügavalt õige märkuse järgi on *„uurijale tähtis fakt, aga propagandistile intonatsioon“* Faktiks oli see, et *„järgmisel päeval võttis Rjabõšev ühendust rindestaabiga ja saatis Vilkovi selle käsutusse*“. See tähendab ülendust. Aga mis puudutab intonatsiooni, siis proovige asendada sõnad „hüüdis vihaselt“ „küsis üllatunult“-ga ja lugege saadud fraasi veelkord.

Muide. Poliitasetäitja Vilkovi ettekanne teemal „Päästku ennast kes saab“ toimus komandöride grupis. Mäletate – *„komandörid keerasid ringi“*. Ja siis? Sel korral ei tõmmatud ühtegi püstolit kabuurist välja. Aga selliste üleskutsete eest lastakse maha. Igal pool. Isegi kõige demokraatlikumates riikides on paanikaõhutamise ja kaotusemeeleolude levitamise eest lahingutsoonis ette nähtud ainult üks karistus – mahalaskmine.

Kuid paistab, et kombed Punaarmees olid neil päevil üliliberaalsed. Midagi hirmast ei juhtunud ka teise desertööriga:

„...on möödunud palju aastaid, kuid ka nüüd kerkib mul Nesterovi meenutades silme ette pilt temast kas enesega rahulolevalt diviisikomandöri tugitoolis lösutamas või argpükslikult tagalas jõlkumas... Palju aastaid ei kuulnud ma Nesterovist midagi ja ega ma tema vastu huvi ei tundnudki. Alles kaks aastat tagasi kohtasin ma teda palaval juulipäeval Kreštšatnikul (Kiievi peatänav. – Troll). *Ümmargune kõhuke pingutas triigitud vormikuube, käes oli suur kollane portfell...“*

Hüva. Oletame, et komandörid sattusid natuke segadusse. Kus on siis kuulsusrikas, alati valvas TšeKa - GPU - NKVD? Selles ametkonnas jätkus alati padruneid küllaga. Kui mitu tuhat, miljonit inimest said neilt süüdistuse paragrahv 58-10 järgi „nõukogudevastase agitatsiooni“ pärast!? Ükskord paljastasid nad Ivanovo linnas kahjurid, kes lasksid kohalikus kangavabrikus välja riiet, mille mustris *„võis luubi abil leida fašistliku haakristi ja jaapani kiivri kujutise“*. Kuidas nad siis ei pannud tähele desertöör Vilkovit või kõhukesega Nesterovi?

Vastus on äärmiselt lihtne – higi valgus silmadesse ja pimestas. Suvi, palavus, raske on joosta...

„11.juuli 1941.a.

Täiesti salajane

Punaarmee poliitpropaganda Peavalitsuse ülemale I-järgu armeekomissarile sm. Mehlisele.

...Tuleb märkida, et paljud partei- ja nõukogude organisatsioonide töötajad on jätnud rajoonid saatuse hoolde ja põgenevad koos elanikkonnaga, külvates sellega paanikat. Hmelnitski rajooni UKP(b) rajoonikomitee esimene sekretär ja rajooni täitevkomitee esimees lahkusid 8.juulil rajoonist ja põgenesid.

5.juulil põgenesid Janušpolski rajooni juhtivtöötajad samuti paanikas. 7.juulil põgenesid UKP(b) Ulani rajoonikomitee sekretär, täitevkomitee esimees, prokurör, miilitsaülem rajoonist häbiväärselt. Rajooni

sideosakonda jäid maha rahalised väärtused, rahaülekanded, saadetised jne. Selles rajoonis ***jättis miilitsaosakond ilma valveta maha ligi sada vintpüssi...****“*

See on üks paljudest aruannetest, mida Edelarinde poliitpropaganda valitsuse ülem brigaadikomissar Mihhailov metoodiliselt Moskvasse saatis.

„6.juuli 1941.a.

Täiesti salajane

...üksikutes rajoonides ilmutavad kohalikud partei- ja nõukogude organisatsioonid suurt peataolekut ja paanikat. Üksikud rajoonijuhid ***sõitsid koos oma peredega ära ammu enne rajooni evakuatsiooni algust.***

Grodno, Novograd-Volõnski, Korosteni ja Tarnopoli rajooni vastutavad töötajad ***põgenesid paanikas ammu enne meie vägede taandumist****., kusjuures riiklike materiaalsete väärtuste väljaveo asemel* ***vedasid nad nende käsutuses olevate transpordivahenditega oma isiklikku vara.*** *Korosteni rajoonis jäeti parteikomitee arhiiv ja muude rajooniorganisatsioonide materjalid maha lahtiste ustega tubadesse“* (viigipuu pani seal kindlasti mõni kohalik elanik pihta. – M.S)

„12.juuli 1941.a

Täiesti salajane

...pole veel täielikult jagu saadud paanika, arguse, organiseerimatuse ja deserteerimise juhtumitest. Neid häbistavaid ilminguid esineb veel paljudes rinde väeosades. Suured võitlejate ja komandöride massid, relvaga või ilma, liiguvad jätkuvalt teid mööda tagalasse, kutsudes seal esile paanikat.

Näiteks käskisid 330. Kõrgema Ülemjuhatuse reservi haubitsapolgu komandör ja pataljonikomissar vaenlase õhurünnaku ajal ja valeteateks osutunud vaenlase tankide liikumise tõttu materjalosa ja muu varustuse maha jätta ja linnast lahkuda. Juba tee peal olles tegid mõned komandörid ettepaneku tagasi minna ja võtta kaasa materjalosa ja laskemoon. Jõudes tagasi minnes linnast 1,5 km kaugusele, pidas polgukomandör meie õhutõrjekahurite mürskude plahvatusi vaenlaste langevarjuriteks (seniajani on kogu nõukogude sõjaajalookirjandus täis saksa parasütiste, kes muudkui lõikavad ja lõikavad ja lõikavad meie juhtmeid... – M.S) *ja käskis pöörduda tagasi...“*

„14.juuli 1941.a.

Täiesti salajane

...esineb negatiivsete meeleolude ja nähtuste fakte. Üksikud komandörid sooritavad omavolilisi mahalaskmisi. Näiteks laskis riikliku julgeoleku seersant maha 3 punaarmeelast, keda ta kahtlustas spionaažis. Tegelikult otsisid need punaarmeelased oma väeosa. Seersant ise oli argpüks, kes istus kogu aeg tagalas ***ja võttis esimesena maha eraldusmärgid.***

Bandiitilikult käitus 45.laskurdiviisi leitnant. Ta laskis omakohtu korras maha 2 punaarmeelast, kes otsisid oma väeosa ja ühe naise, kes palus koos oma lastega süüa.

Mõlemad kurjategijad on antud sõjatribunali alla...“

Lugupeetud lugeja! Kui teil neid dokumente lugedes hakkasid peas tekkima halvad mõtted seoses mingi ukraina „spetsiifikaga“ (bandeeralased, iseseisvuse pooldajad, „läänlased“), siis ajage see mõte kohe minema. Ei mingit spetsiifikat! Kõik nagu igal pool.

Juba sõja teisel päeval vahetasid Läänerinde juhtkond (Valgevene) ja talle alluvate armeede staabid sellise sisuga ettekandeid:

„...tohutu hulk autosid on hõivatud ülemuste perekondade evakueerimisega, keda seejuures saadavad punaarmeelased, haavatuid aga lahinguväljalt ei evakueerita...

...kogu tee Vilniusest Molodetšnoni oli täis taganevaid jalaväeosi, suurtükiväge ja tanke...

...nõrgalt juhitud väeosad, mida hirmutasid vaenlase madalalt lendava lennuväe rünnakud, taganevad korratult... korpuste komandörid ei näita üles visadust ja kindlust, viivad enneaegu oma väeosad ja eelkõige staabid tagalasse...

...Pinski maanteele kogunes tohutu hulk erinevaid väeüksusi ja üksikvõitlejaid, kes olid oma väeosast eraldunud. Kõik need liikusid itta... , mootorrattapolgu komandör, kes asus Antopoli linna juures, ei suutnud taganejaid kinni pidada ja palub saata kohale spetsiaalse grupi komandöre oos eriosakonna ja prokuratuuri esindajatega...“

Gomel – see pole Ukraina ja isegi mitte Lääne-Valgevene. Aga pilt on ikka sama.

„29.juuni 1941.a

Rangelt salajane

Gomeli oblastikomitee büroo informeerib Teid mõnedest faktidest, mis leidsid aset sõjategevuse algusest alates ja jätkuvad ka nüüdsel ajal.

1) Väga suure arvu komandöride demoraliseeriv käitumine: ***komandöride lahkumine rindelt evakueeritavate perede saatmise ettekäändel ja grupiviisiline põgenemine väeosadest*** *mõjub elanikkonnale laostavalt ja levitab tagalas paanikat. 27.juunil pidas grupp Kornalisski külanõukogu kolhoosnikke kinni ja relvitustas umbes 200-st sõjaväelasest koosneva grupi, kes jätsid lennuvälja maha ja suundusid Gomelisse.* („Kotkad" peeti kolhoosnikute poolt kinni, aga mis sai lennukitest? Võib arvata, et ka need sattusid „22.juuni hommikul saksa lennuväe ootamatu rünnaku käigus hävitatute" nimekirja. – M.S) *Mõned väikesed grupid ja üksikvõitlejad relvitustati Uvarovski rajooni kolhoosnike poolt..."*

Samal päeval, 29.juunil 1941.a, kandis Valgevenes asuva Luninetsi linna partei rajoonikomitee sekretär telefoni teel Moskvasse ette:

„...praegu osutavad Drogitšinist kuni Luninetsini ja edasi itta kuni Žitkovitšeini ***vaenlasele vastupanu üksikud väeosad, aga mitte organiseeritud armee****... 4.Armee juhataja asukoht pole senini teada, keegi ei juhi jõudude paigutamist... sakslased võivad takistamatult liikuda edasi kuni Luninetsini, millega satub kotti kogu Pinski suuna väegrupeering... Meie rajoonis läbiviidud mobilisatsioon tulemusi ei andnud. Inimesed ekslevad sihitult, ei jätku relvastust ega veokeid inimeste edasisaatmiseks. Linnas on palju punaarmeelasi ja komandöre Brestist ja Kobrinist, kes ei tea, mida neil teha tuleb. Nad liiguvad autodel peatumatult* (tähendab, mitte kogu bensiini ei pannud saksa lennuvägi põlema. – M.S) *ida suunas, ilma igasuguse käsuta...*

Pinskis lasti paanika tõttu õhku suurtükiväelaod ja naftabaasid, seejärel kuulutati, et seda tegid sakslased pommidega (mäletate, lugeja, Boldini memuaare? – M.S), *aga garnisoniülem ja partei oblastikomitee sekretär põgenesid meie juurde Luninetsi... Need faktid õõnestavad elanikkonna usaldust. Meile demonstreeritakse mingit arusaamatut lõtvust ja korralagedust"*.

Jelnja asub veel 500 km ida pool Pinskit ja see on juba päris Venemaa. Mida siis kandsid 30.juunil VKP(b) KK-sse ette Jelnja kaitsestaabi liikmed?

„...Peame hädavajalikuks teatada kiiremas korras KK Poliitbüroole, et sakslaste edusammudele aitas suures osas kaasa üksikute sõjaväeosade juhtkonnas valitsenud paanika ja kohalike organite paaniline tegevusetus.

Tasub ainult öösel üle rajooni lennata tundmatul lennukil (aga neil valitseva korralageduse tõttu on kõik öösel lendavad lennukid neile tundmatud), kui nad tõstavad paanikat justkui maandunud vaenlase dessandi tõttu, karjuvad abi järele (ilma nende karjeteta rohkearvuliste saksa dessantide kohta pole meil ilmunud ükski sõja algust puudutav raamat. – M.S)...

26-st kuni 27-nda juunini peeti kogu öö lahingut olematu dessandiga. Aga kui me kohale jõudime oma kommunistidest ja komnoortest koosneva lahingudružiinaga, siis avastasime, et nad tulistasid tont teab kelle pihta ja selle tulemusena sai kaks võitlejat surmavalt haavata...

Alates 22.juunist pole me saanud meie tegevuse kohta mingeid juhendeid... Ei Smolenski oblastikomitee sekretär ega ka oblasti täitevkomitee esimees pole meile andnud mitte ühtegi juhendit ega nõuannet ja ei vasta isegi telefonikõnedele... Peaaegu ainus direktiiv, mille me saime 27.juunil, on välja antud 23.juunil ja selles ***nõutakse oblastikomitee poolt andmeid kirikute ja palvemajade seisukorra kohta...***

Isegi juhtivtöötajate kitsal ringil pole mingit ligikaudsetki informatsiooni olukorra kohta lähimatel rinnetel... lisaks sellele näeme, et Smolenskist põgenetakse, aga oblasti juhid vaikivad (saksa 29.MD jõudis Smolenskisse alles 16 päeva pärast selle kirja kirjutamist. – M.S), *seetõttu on raske situatsioonis orienteeruda ja eristada tõde provokatsioonist... kui ka edaspidi hakkab iga juhtiv nõukogude partetöötaja tegelema ainult oma perekonna evakuatsiooniga, siis pole enam kellegagi kodumaad kaitsta"*.

Jelnja oli siiski veel küllaltki kaugel rindejoonest ja selles linna ei tegelenud neil päevil veel kõik „*juhtivad nõukogude partetöötajad ainult oma perekonna evakuatsiooniga"*. Aga vaat Vitebsk muutus juuli alguses juba rindelähedaseks linnaks.5.juulil 1941.a koostas Vitebski garnisoni sõjaväeprokurör ulatusliku ettekande olukorrast linnas:

„...Häiremeeleolu, paanika, korratused, rumal ja mõttetu evakuatsioon suurenevad iga päeva ja tunniga. Selline olukord kujunes oblasti organite ja oblastikomitee ebaõige tegevuse tulemusena, aga ülejäänud juhtumitel nende organisatsioonide tegevusetuse läbi (siin kordab prokurör peaaegu sõnasõnalt Jelnja seltsimeeste ettekannet. – M.S)*... Oblasti täitevkomitee laskis oma osakonnad laiali.Enamus töötajaid sõitsid ära koos oma peredega. Rajooninõukogud ei tööta samuti ja ei loo linnas mingit korda. Praegu ei*

leia Vitebskis ühtegi töötavat asutust. Kõik on suletud ja laiali läinud, sealhulgas ka oblasti kohus, rahvakohtud, oblasti prokuratuur, tervishoiuasutused, ametiühingud jne.

...häire ja paanika suurenesid veel seetõttu, etlinnas sai teatavaks, et oblastiorganisatsioonide juhtivtöötajad evakueerivad oma persid koos varaga, saades selleks raudteejaamast eraldi vagunid, kusjuures nende naised, kes töötasid NKVD-s, oblasti täitevkomitees, parteiorganites ja mujal, hakkasid omavoliliselt töölt lahkuma... Näiteks lahkuti telegraafist, telefonisidesõlmest (!!! – M.S), *haiglatest ja teistest asutustest...*

*3., 4. ja 5.juulil seisid oblastikomitee juures naistehulgad, et saada lubasid ärasõiduks**, aga kui neile keelduti lubasid andmast, siis hakkasid nad pahandama, miks siis kommunistid sõidavad ära koos oma naiste, laste ja varandusega**... üksikute tööliste gruppide seas hakkasid levima pahatahtlikud kuuldused ja ebavääärikad hüüded selle kohta, et kommunistid, administratsioon jt lasevad jalga"*

Tuleb tunnistada, et Vitebski prokuröri ettekandes oli nii palju „*pahatahtlikuid kuuldusi ja ebavääärikaid hüüdeid",* et see tuli hoolikalt peita sügavasse arhiivi ja seda ei näidatud kellelegi kuni 1992.aastani...

„...uute väeosade formeerimine edeneb halvasti. Vitebskisse saabub iga päev ja iga tund üksikuid gruppe 5-10 inimesega, nii relvaga kui ilma. Mida nende inimestega tehakse ja kuhu nad suunduvad, ei oska keegi täpselt seletada...

Partei oblastikomitee võttis täna vastu määruse ja avaldas selle raadio teel, et organiseeritakse töölisdiviis ning kutsus kõiki töölisi üles selle ridadesse astuma. Seda oli vaja teha juba 5 päeva tagasi, aga mitte nüüd, kus töölised pole enam töökohtades, vaid istuvad oma kodudes ilma tööta... Täna kutsus komsomoli linnakomitee üles kõiki kommunistlikke noori tulema linnakomitee ja rajoonikomiteede hoonetesse , kuid enamik komnoori on juba ilma kellegi loata linnast ära sõitnud...

...vangla on likvideeritud. Miilits töötab nõrgalt ja ka NKVD hakkab tööd lõpetama. Kõik mõtlevad ainult sellele, kuidas ise evakueeruda, pööramata tähelepanu oma organisatsioooni tööle...

...Vitebski linnanõukogu esimees Azarenko laadis tema käsutuses olevasse veoautosse õllevaadi, et tee peal napsu võtta, nagu ta seda linnas oma töö juures kogu aeg teeb..."

Inimene ilma relvata

Jaa, jaa, jaa, austatud lugejad, ma kuulen suurepäraselt teie pahaseid hääli: *„Ja oli tal ka tahtmist igasugust rämpsu välja kaevata! No küll on imelik harrastus see igasuguste jäleduste kollektsioneerimine! Miks näeb autor ainult negatiivset? Aga kus on Bresti kindluse kangelaslik kaitsmine, aga kus on 28 panfiilovlase kangelastegu...?“*

Teie pahameel on mulle arusaadav. Ka mina sündisin Nõukogude Liidus. Kuid vabandama ma ei kiirusta. Parem on veel kord meenutada, millest see raamat on – me püüame leida põhjusi, **miks tohutu suur, hambuni relvastatud ja vaenlast arvuliselt mitmekordselt ületav Punaarmee paari nädalaga purustati**, hävitati ja paisati sadade kilomeetrite kaugusele Nõukogude Liidu läänepiiridest. Ja nüüd, lõpetades kõikide „elavate piltidega“, püüame me minna üksikasjadelt üle üldistamisele, subjektiivsetelt arvamustelt ja pealtnägijate tunnistustelt kuivade (kuid mitte vähem vapustavamate) arvude juurde.

Alustame kõige lihtsamast. Hingetute esemete arvulisest üleslugemisest. Autori jälkide vihjete peale kõige enam solvunud lugejail soovitan vaadata statistilise kogumiku „Grif sekretnosti snjat“ 368-t lehekülge. See kogumik koostati (meenutame seda veel kord) Vene armee Kindralstaabi töötajate poolt Kindralstaabi ülema asetäitja kindralpolkovnik G.F.Krivošejevi juhtimisel.

Töötades selle lehekülje kallal kalkulaatoriga, saavad nad teada, et kolme sõjakuu jooksul, 22.juunist kuni 26.septembrini, kaotasid meie väed ainult lõuna sõjatandril **1 934 700 ühikut** igat tüüpi laskurrelvastust s.o vintpüsse, kuulipildujaid, automaate ja revolvreid. Kokku aga kaotas Punaarmee 1941.aastal **6 290 000 ühikut laskerelvastust**.

Sealsamas leheküljelt 367 saab iga soovija kokku arvestada, et 1941.aasta kuue kuuga kaotati kõikidel rinnetel 40 600 igat tüüpi suurtükki ja 60 500 miinipildujat. Nojah, need kaotused on veel kuidagi seletatavad. Kahur on küllaltki raske asjandus. Isegi kõige kergem (76-mm 1927.aasta mudel) kaalus peaaegu tonni. Aga kui väejuhatus usaldas teie hoolde 152-mm kahuri 1935.a. mudeli kaaluga 17 tonni? Kuidas seda piiramisrõngast välja tuua, kui veduk läks rikki või jäi taganemise kaoses ilma kütuseta? Ja kuidas viia see monstrum üle esimesest ettejuhtuvast jõekesest? Koolmekohal jääb ta sisse, sild tuleb alles kõigepealt leida – ja kui leiadki, siis mitte igaüks neist ei pidanud vastu 17-tonnisele kaalule.

20,5 tuhande tanki ja 17,9 tuhande lahingulennuki kaotamist põhjendasid nõukogude ajaloolased lihtsalt: vanad, ebakindlad, nõrgalt soomustatud „kirstud“, mis töötasid pealegi plahvatusohtlikul bensiinil... Mis siin uurida on, niigi kõik selge!

Kõige levinum „laskurrelv“ oli 1941.aastal kolmeliiniline Mosini vintpüss. See relv on ületamatu näide kauakestvusest ja töökindlusest. „Kolmeliinilist“ võis uputada soos, kaevata liiva sisse, pillata soolasesse merevette – aga see muudkui tulistas ja tulistas.

Selle tõelise insenerimõtte šedöövri kaal oli 3,5 kg ilma padruniteta. See tähendab, et iga noor terve meesterahvas (aga just sellistest koosneski 1941.aasta suvel Punaarmee) võis ilma eriliselt pingutamata viia lahinguväljalt välja 3-4 vintpüssi. Aga ka kõige nirum kolhoosihobune võis lihtsa talupojavankri ette rakendatult vedada tagalasse sadakond „kolmeliinilist“, mis olid jäänud maha haavata või surma saanud võitlejatest.

Ja veel. Vintpüsse ei jagata „lihtsalt niisama“. Igal püssil on oma individuaalne number, igaüks antakse välja isikuliselt ja allkirja vastu. Kõikidele, ka verinoortele nekrutitele, selgitati, et isikliku relva kaotamise eest läheb ta tribunali alla.

Kuidas siis said kaduma minna **KUUS MILJONIT** vintpüssi ja kuulipildujat?

Ärme hakkame lihtsustama. Sõjas on nagu sõjas ikka. Mitte alati ei õnnestu lahinguväljalt kokku koguda kõiki vintpüsse kuni viimseni. Mitte iga veoauto või vagun relvadega ei jõua lahinguolukorras alati sihtkohta. Lõpuks sai mingi osa vintpüssidest ja kuulipildujatest tõesti vigastada tule läbi, plahvatuses, polaarjoonetaguses külmas.

Kas on võimalik ligikaudselt hinnata sellise laskurrelvastuse „normaalse“ kao määra?

Loomulikult saab. Avame sellesama „Grif sekretnosti snjat“ raamatu leheküljelt 352 ja loeme.

1945.aasta nelja kuuga kaotati 1 040 000 ühikut laskurrelvastust.

1944.aasta nelja kuu jooksul keskmiselt 937 000 ühikut.

Kas see tähendab, et 1941.aasta kuue kuu jooksul oleks „normaalne“ laskurrelvastuse kadu Punaarmees pidanud olema umbes poolteist miljonit ühikut? Ei, see on ekslik, kiirustav järeldus. 1944-1945 aastal oli tegevarmee arvukus kaks korda suurem kui 1941.aastal (6,4 miljonit vs 3,0 miljonit, vaata lk 153 samas kogumikus). Rohkem inimesi, rohkem relvi, suuremad kaotused. Õigem on arvestada umbes niimoodi: 1944.aastal kaotas üks miljon sõdurit keskmiselt 36 tuhat ühikut laskurrelvastust kuus. Järelikult oleksid

1941.aasta kuue kuu „normaalsed“ kaotused pidanud olema umbes 650-700 tuhat ühikut. Aga kaotati 6,3 miljonit!

Niisiis leidis 1941.aastal aset „ülenormatiivne“ laskurrelvastuse kadu, mis ulatus **5,5 miljoni ühikuni.** Pidage see arv meeles, austatud lugeja! Me kohtame seda varsti uuesti. Nüüd aga püüame hinnata „ülenormatiivset“ kulu teistes relvastusliikides.

Hitlerlik „Blitzkrieg“ – see oli peamiselt tankisõda. Selle aja peamised tankitõrjevahendid olid tankitõrjekahurid. 22.juuni 1941.aasta seisuga oli neid Punaarmees **14 900 tükki** (tegelikult veelgi rohkem, kuna teatmiku „Grif sekretnosti snjat“ koostajad ei arvestanud millegipärast 76-mm ja 85-mm kahureid, mis olid tankitõrje suurtükibrigaadide relvastuses).

1941.aasta kuue kuuga andis tööstus Punaarmeele veel 2500 tankitõrjekahurit.

Kokku oli üldine ressurss seega **17 400 ühikut**, millest kaotati **70 % (12 100 kahurit).**

Aga kogu 1943.aasta jooksul – 12 kuuga – kaotati 5500 tankitõrjekahurit, mis moodustas kõigest **14,6 %** üldisest ressursist. 1943.aasta ei ole juhuslikult näidisena valitud. Sellel aastal toimusid grandioossed tankilahingud Kurski kaarel, see oli aasta, mil sakslased alustasid massilist rasketankide „Tiiger“ ja „Panter“ tootmist, mille vastu meie „neljakümneviiesed“ (aga just need moodustasid 1943.aastal ikka veel 95 % üldisest tankitõrjekahurite ressursist) olid võrdlemisi abitud.

Ja sellest hoolimata kaotas Punaarmee 1943.aastal igas kuus 460 kahurit, aga 1941.aastal – siis, kui kaks kolmandikku saksa tankidest Idarindel moodustasid kerged kuulikindla soomusega masinad – 2000 kahurit kuus. See on **4,5 korda** rohkem. Kuid ka see on täiesti vale arvestus.

Mitte mingit „ühetasast“ 2000 kahuri kaotust kuus tegelikult ei toimunud. Tegelikult kaotati suurem osa tankitõrjekahuritest paari esimese sõjanädalaga – ja edasi pidid Leningradi ja Moskva kaitsjad süütepudelitega vaenlase tankide alla hüppama.

Veelgi ilmekam on välisuurtükiväe kaotuste proportsioon.

1943.aastal kaotati **5700 suurtükki** (**9,7 %** ressursist), aga 1941.aasta kuue kuu jooksul – **24 400 (56 %** üldisest resssursist). Tinglikud „keskmised kaotused kuus“ olid 1941.aastal **8,5 korda** suuremad kui 1943.aastal.

Niisiis – kas kõik need kahurid, miinipildujad, kuulipildujad, tankid, vintpüssid, lennukid jne **kaotati lahingus või jäeti lihtsalt paaniliselt põgenevate Punaarmee võitlejate ja komandöride poolt maha?**

Meile juba tuttav Edelarinde poliitpropaganda valitsuse ülem Mihhailov kandis 17.juulil 1941.a. ette:

„...rinde väeosades oli palju üksikute võitlejate, gruppide ja allüksuste paanilise põgenemise juhtumeid. Paanika kandus nahahoidjate ja argpükside tõttu sageli üle ka teistesse väeosadesse, desorienteeris kõrgemaid staape tegeliku olukorra suhtes rindel, arvulise koosseisu kohta ja meie kaotuste suhtes.

Eranditult suur on desertööride arv. Ainuüksi 6.laskurkorpuses peeti sõja esimese 10 päeva jooksul desertööridena kinni ja saadeti rindele tagasi 5000 inimest...

Mittetäielike andmete kohaselt on sõjaperioodil tõkestussalkade poolt kinni peetud umbes 54 tuhat inimest, kes olid oma väeosad kaotanud või neist maha jäänud, nende seas 1300 inimest juhtivkoosseisust...“

Nii palju oli „mittetäielike andmete järgi“ ja ainult need, keda õnnestus Edelarinde üldise lagunemise olukorras kinni pidada. Nende desertööride arvu, keda ei õnnestunud tabada, võib hinnata selle järgi, et kogumiku „Grif sekretnosti snjat“ andmete kohaselt moodustasid Edelarinde kaotused 22.juunist kuni 6.juulini:

- 65 755 haavatuid ja haigeid
- 165 452 surnuid ja teadmata kadunuid

Sõna „ja“ abil peitsid kogumiku koostajad desertööride arvu osavalt üldiste pöördumatute kaotuste hulka, kuid võttes arvesse, et haavatute ja tapetute suhe oli XX saj. relvastatud konfliktides väga stabiilselt 3 : 1, võime oletada, et umbes 140 tuhat inimest (10 diviisi!) lasksid jalga või sattusid vangi. Ja seda ainult ühel rindel ja ainult sõja kahe esimese nädala jooksul.

Need, kes üles leiti või mõnel teisel viisil rivvi naasesid, moodustasid ainult osa (nagu me edaspidi näitame – väikese osa) „desertööride“ üldarvust. Jutumärgid pole siin juhuslikult. Punaarmees 1941.aasta suvel kujunenud situatsioon oli selline, et selle kirjeldamisel on väga raske kasutada üldlevinud termineid.

Punaarmee väeosa purustamise ja kadumise „tüüpskeem“ (nagu seda on kirjeldatud suures hulgas raamatutes, dokumentides ja mälestustes) oli selline.

Esimene punkt. Kõlab meeleheitlik karje: „Meid piiratakse ümber!“ 1941.aasta suvel sooritas see lühike fraas imesid. Kirjanik-rindemees V.Astafjev meenutab:

„...see lühike, eraelus peaaegu kasutamatu saatuslik fraas valitses tohutute inimmasside üle, kes jooksid, hulkusid, roomasid ringi ilma igasuguste käskude ja reegliteta...“

Punkt kaks. Komandöri kaotamine. Põhjused võisid olla vägagi erinevad: hukkus, sai haavata, sõitis kõrgemasse staapi olukorda väljaselgitama, laskis end maha või pani lihtsalt jooksu.

Punkt kolm. Keegi „kogenutest“, kes võttis enda peale peatajäänud väeosa juhtimise, võtab vastu otsuse – murda „väikeste gruppidena“ läbi ida suunas. Kõik. See on lõpp. Mõne päeva (või tunni) pärast laguneb endine pataljon (polk, diviis) täielikult ja lakkab eksisteerimast.

Punkt neli. Tohutu hulk üksikuid „rändureid“, kes hulkusid mõttetult, ilma sihita ja toiduta mööda metsi ja põlde ringi, lähevad lõpuks küladesse, inimeste juurde. Aga külas on sakslased. Edasi on variante hoopis vähe: jääda varjule mõne haleda südamega lesknaise juurde, sõjavangilaager või teenistus „politseis“. Ongi kõik.

Missuguse sõnaga on meil õigus neid inimesi nimetada? Desertöörid, kodumaa reeturid, teadmata kadunud, ennast vangi andnud, vangi võetud? Ei tea, otsustage ise, austatud lugeja. Kuid ühe „etteütlemise“ peame siiski tegema: kui selline käsk – „laiali minna ja väikeste gruppidena piiramisrõngast väljuda“ – eksisteeris, kui see kirjutati kunagi kellegi poolt tindipliiatsiga paberitükile, siis ei saa „deserteerimisest“ enam juttugi olla. Armees on ette nähtud käske täita. Ainult et kes see leiab tänasel päeval selle paberitüki?

Pretendeerimata üldsegi „kompetentsete organite“ asendajaks ja andmata personaalseid hinnanguid, püüame siiski kasvõi ligikaudselt hinnata selle nähtuse mastaapi.

Avame ikka sellesama statistilise kogumiku. Kogu sõja jooksul mõisteti deserteerumises süüdi **376 tuhat** sõjaväelast. Veel **940 tuhat** inimest „kutsuti teistkordselt teenistusse“. Selle veidra terminiga tähistatakse neid Punaarmee komandöre ja võitlejaid, kes erinevatel põhjustel „kaotasid“ oma väeosa ja jäid sakslaste poolt okupeeritud territooriumile, aga 1943-44 aastal võeti uuesti armeesse. Kusjuures nende seast võis leida mitte ainult sõduri sääresidemetega kolhoosnikuid, vaid ka kaks kindralit: 24.Armee suurtükiväe juhataja Mošenin ja 189.laskurdiviisi komandör Tšitškanov. Seejuures tuleb meeles pidada ka seda, et esialgne „kadumaläinute“ arv oli tunduvalt suurem – mitte igaüks ei elanud üle neid kahte-kolme vaesust, nälga, mahalaskmisi, haaranguid ja pommitamisi täis aastaid...

Kogumiku 140-dal leheküljel on toodud kõikide kategooriate järgi rivist väljalangenud isikkoosseisu arv: tapetud, surnud, teadmata kadunud, vangilangenud, GULAGi saadetud (mitte trahvipataljoni, mis on armee osa), haavatasaamise ja haigestumise tõttu demobiliseeritud ning „muud“. See arv erineb eelmisel leheküljel toodud „erinevatel põhjustel Relvajõududest lahkunute“ üldarvust 2 343 000 inimese võrra. Kogumiku autorid ise seletavad seda vahet otsesõnu „suure arvu ülesleidmata desertööridega“.

Peale selle tuleb desertööride sekka lugeda ka tohutu arv isikuid, kes hoidusid sõja esimestel päevadel mobilisatsioonist kõrvale. Kuni kõige viimase ajani hinnati sellist formuleeringut alatuks laimuks. Ja alles 1992.aastal avaldasid Kindralstaabi töötajad – „kogumiku „Grif sekretnosti snjat“ autorid – esimest korda sellised **vapustavad arvud:**

*„Kokku jäi ajutiselt vaenlase poolt hõivatud territooriumile **5 631 600 inimest** Nõukogude Liidu mobilisatsiooniressursist... Balti ESRK-s moodustasid need kaotused 810 844 inimest, Lääne ESRK-s – 889 112 inimest, Kiievi ESRK-s – 1 625 174 inimest ja Odessa SRK-s – 813 412 inimest...“*

Loomulikult ei saa kõiki neid 5,6 miljonit mitteilmunud kutsealust nimetada tahtlikeks desertööirdeks. Paljudes kohtades kadusid sõjakomissariaadid enne, kui kutsealused jõudsid sinna saabuda. Kuid ei maksa ka ületähtsustada Wehrmachti kiiret edasiliikumist ja seda enam – kuulutada seda mitmemiljonilise kutsealuste kontingendi kaotamise peamiseks põhjuseks.

Geograafia on koos aritmeetikaga selles küsimuses äärmiselt lihtne.

Lääne ESRK hõlvas kogu Valgevene ja Smolenski oblasti territooriumi. Sakslased vallutasid suurema osa sellest territooriumist alles 1941.aasta juuli lõpuks.

Kiievi ESRK on kogu Paremkalda Ukraina ja osa Vasakkalda Ukrainast Kiievi oblasti ulatuses. Aga sakslased ilmusid Dnepri taha alles septembris.

Odessa SRK – see pole ainult Odessa oblast, vaid ka Nikolajevi, Hersoni, Dnepropetrovski ja Žaporožje oblastid, Moldaavia ja Krimm. Nende tohutute Musta ja Aasovi mere äärsete territooriumite hõivamine lõpetati alles 1941.aasta hilissügisel, kuid ka sellest ajast jäi väheks kutsealuste kokkukorjamiseks, milleks kõikide sõjaeelsete plaanide kohaselt pidi kuluma vaid **mõned loetud päevad.** Näiteks ilmusid Vorošilovgradi oblasti Artemovski kutsealuste punkti 16.oktoobriks 1941.a ainult 10 % mobiliseeritutest, Klimovskis – 18 %. Harkovi SRK-s oli 23.oktoobri 1941.a. seisuga kohale saabunud ainult 43 % üldisest kutsealuste arvust. Sel ajal olid sagedased ka mobiliseeritute põgenemised nende tegevarmeesse viimise ajal. Harkovi ja Stalinski oblastite sõjakomissariaatide andmetel moodustas 1941.a. oktoobris desertööride protsent vastmobiliseeritutest Tšugujevi rajoonis – umbes 30 %, Stalinski rajoonis – 35 %, Izjumi rajoonis – 45 %...

Niipalju ja veelkord sama palju

Ei saa sõdida ilma kaotusteta, ilma tapetute ja haavatuteta. Ja ilma vangideta. Mitte kellelgi pole kunagi õnnestunud organiseerida lahingutegevust niimoodi, et mitte ükski sõdur või allüksus ei satuks väljapääsmatusse olukorda, piiramisrõngasse, ei jääks ilma relvade või laskemoonata.

Seetõttu oli ka Wehrmachtis, vaatamata kogu saksa organiseeritusele ja korraarmastusele, teadmata kadunute ja vangisattunute arv kolmel esimesel Teise Maailmasõja aastal (kuni 1.september 1942.a) 69 tuhat inimest. Keskmiselt kaks tuhat inimest igas kuus. Seda siis saksa, tõenäoliselt vähendatud arvestuslike andmete põhjal.

Nõukogude Kindralstaabi andmetel võttis Punaarmee sõja esimese aasta jooksul (kuni 1.juuli 1942.a) vangi 17 285 vaenlase sõdurit ja ohvitseri. Järgmisel aastal (kuni 1.juuli 1943.a) võeti vangi 534 tuhat inimest. Tõsi küll, suurema osa neist vangidest moodustasid Donil ja Stalingradi juures ümberpiiratud Saksamaa liitlaste armeede sõdurid (kogu sõja jooksul sattus nõukogude vangi 765 tuhat ungarlast, rumeenlast ja itaallast).

1944.aasta suvel hävitati nõukogude vägede grandioosse ja hiilgavalt läbiviidud Valgevene vabastamise pealetungioperatsioonis („Bagration“) peaaegu täielikult saksa armeegrupp „Mitte“. Siis sattus vangi umbes 80 tuhat saksa sõjaväelast.

Kõik selgub võrdluses. See, mis juhtus Punaarmeega 1941.aasta suvel ja sügisel, väljub tavaarusaamade raamest. Sõdade ajalugu ei tunne midagi taolist.

Kaotused vangide ja teadmata kadunutena moodustasid 1941.aastal (protsentides „keskmisest igakuisest isikkoosseisu arvust“):

Looderindel – 55 %

Läänerindel – 159 % (see pole trükiviga, rinded said pidevalt täiendust, seetõttu võivad summaarsed kaotused olla suuremad kui 100 % kuu keskmisest arvukusest)

Edelarindel – 128 %

Lõunarindel – 49 %

Suhteliselt „tagasihoidlikke“ Lõunarinde arve hinnates tuleb meeles pidada, et Rumeenia armee tehniline varustatus lihtsalt ei võimaldanud tal läbi viia suuri ümberpiiramise ja hävitamise operatsioone...

Kogumike „Grif sekretnosti snjat“ loojate arvates moodustasid vangid umbes 89 % vangide ja teadmata kadunute üldarvust. Seetõttu oli **just massiline vangilangemine sõja algul Punaarmee tohutu suurte kaotuste peapõhjuseks.**

Läänerindel, sõja peamisel strateegilisel suunal, ületas teadmata kadunute ja vangide arv **SEITSE KORDA** tapetute arvu.

Oma 32-päevase tegevusaja jooksul 1941.aasta suvel kaotas Keskrinne:

tapetutena – 9199 võitlejat ja komandöri

teadmata kadunutena ja vangidena – 45 824 inimest

ja veel 55 985 inimest on „mittelahinguliste kaotuste“ lahtris.

Teiste sõnadega öeldes ületas „mittelahinguliste kaotuste“ ja vangide arv **ÜKSTEIST KORDA** lahingus langenute arvu! Ja see on armee? See on sõda? Suur Isamaasõda?

Üldse tasub sellel lahtril – „mittelahingulised kaotused“ – pikemalt peatuda. Oma armastatud sõna „ja“ abil ühendasid kogumiku koostajad ühte lahtrisse „haiguste tõttu surnud ja muude sündmuste tõttu surnud“. Aga neil on ju suur vahe! Kuid seda mõistatust lahendada pole sugugi lihtne.

Samal 146-l leheküljel on tabelis 69 toodud ära üldine haigestunud sõjaväelaste arv. Neid oli kogu Punaarmees 1941.aasta teisel poolel 66 169 inimest. Kahjuks ei lõpe iga haigus tervenemisega. On teada, et sõja ajal hospidalidesse jõudnud haavatutest ja haigetest surid 7,5 %. Tõenäoliselt ei eksi me palju., kui me viime selle proportsiooni üle ka ainult haigetele. Sellisel juhul võime oletada, et 5-6 tuhandet haigestunut (66 169-st) ei õnnestunud arstidel terveks ravida.

Kuid lahtris „haiguste ja muude sündmuste tõttu surnud“ pole mitte viis, vaid **235 tuhat** inimest! Mis hirmsad „muud sündmused“ need siis olid, kui nende läbi hukkus rohkem inimesi, kui oli Wehrmachtis Idarindel hukkunud ja teadmata kadunud sõdureid?

Ülaltoodud kohutavad arvud on tõenäoliselt pealegi tunduvalt vähendatud. Reaalsus oli veelgi hirmsam ja häbiväärsem. Asi on selles, et kogumiku „Grif sekretnosti snjat“ andmetel oli kõikidel rinnetel teadmata kadunud ja vangilangenud võitlejate arv justkui kõigest 2 335 000 inimest, samal ajal kui saksa allikad toovad Wehrmachti poolt ainuüksi 1941.aastal vangivõetute arvuks 3,6-3,8 miljonit inimest.

Vaenlase sõjapropaganda? Kuidas võtta, sakslased olid selles küsimuses üsna täpsed ja tagasihoidlikud. Näiteks teatas Hitler 11.detsembril 1941.a Reichstagis esinedes, et Punaarmee kaotused on 21 tuhat tanki, 17 tuhat lennukit, 33 tuhat suurtükki ja 3 806 865 sõjavangi. Nagu näha, ei ületa tema poolt toodud lahingutehnika kaotuste arvud Venemaa kaasaegse ajalooteaduse ametlikke andmeid, aga suurtükkide kaotuste arvu on isegi vähendatud! Samasugust arvu – 3,6 miljonit sõjavangi, kes olid elus 1942.aasta veebruari lõpus – nimetatakse ka Keiteli ja Rosenbergi kirjavahetuses, mis polnud sugugi mõeldud propaganda eesmärgil kasutamiseks.

1941.aasta kuue kuuga sattus vangi 66 kindralit. Aga terve sõja jooksul kokku – 79 kindralit (me ei arvesta siinkohal kindraleid A.B.Šisterit, M.O.Petrovi, F.D.Rubtsovi, I.A.Laskinit ja F.A.Semjonovskit, kes olid vangis ainult mõne tunni või päeva).

Loomulikult on vangisattumise asjaolud erinevad. Autor ei püüa sugugi hinnata kõiki kindraleid ühe mõõdupuuga. Paljud kindralid (Lukin, Karbõšev, Tkatšenko, Šepetov, Antjufejev, Ljubovtsev, Melnikov jt, kokku umbes kakskümmend inimest) sattusid vangi haavatutena, teadvuseta olekus.

Paljud vangisattunutest lükkasid tagasi kõik vaenlase koostööpakkumised ja lasti hitlerlaste poolt maha või piinati surnuks. Niimoodi hukkusid kindralid Alaverdov, Jeršakov, Karbõšev, Makarov, Nikitin, Novikov, Presnjakov, Romanov, Sotenski, Starostin, Tkatšenko, Thor ja Šepetov. Kindralid Aleksejev, Ogurtsov, Sõsojev ja Tsirjulnikov põgenesid vangist ja ületasid rindejoone või liitusid partisanidega.

Kõik see on tõsi. Teise osa kibedast tõest moodustab asjaolu, et suurem osa vangistatud kindralitest unustas ilmselgelt, et isiklikku teenistusrelva ei antud neile ainult selleks, et sellega vehkides oma alluvaid rünnakule ajada. Praegustel humanistidel, kes kutsuvad üles „kaitsetute kindralite raskesse olukorda“ mõistvalt suhtuma, tasub meeles pidada, et ennast vangi andnud komandör hukutas sellega tuhandeid oma sõdureid ja andis fašistide meelevalda sadu tuhandeid rahulikke elanikke. Ja vastutusmäär armee lagundamise ja riigi laostamise eest peab mobiliseeritud kolhoosniku ja kõigi hüvedega ülepuistatud kindrali (kellele riik andis õiguse käsutada tuhandete selliste maameeste elusid) puhul olema erinev.

Juba 1941.aasta juuli lõpuks ületas vangisattunute arv (õigemini uputus) Wehrmachti võime neid valvata ja ülalpidada. 25.juulil 1941.aastal anti välja kindralkortermeistri käsk Nr. 11/4590, mille kohaselt algas osade rahvusrühmade (ukrainlased, valgevenelased, baltimaalased) **massiline vangist vabastamine**. Selle käsu kehtimisaja jooksul (kuni 13.november 1941.a.) lasti koju 318 770 endist punaarmeelast (peamiselt ukrainlasi – 277 761 inimest).

Nõukogude juhtkonnal tuli kuidagi reageerida oma alamate sellisele ennekuulmatule käitumisele. Kõigis väeosades ja allüksustes loeti ette kuulus Peakorteri käskkiri Nr.270 16.augustist 1941.a. Kas on veel vaja kommentaare moraalse olukorra kohta Punaarmees, kui seal anti välja sellise sisuga käskkirjasid:

„...komandöre ja poliittöötajaid, kes rebivad endalt lahingu ajal eraldusmärgid maha ja deserteeruvad tagalasse või annavad end vangi, tuleb pidada pahatahtlikeks desertööorideks, kelle perekonnad kuuluvad arreteerimisele...

...kui osa punaarmeelasi eelistavad vaenlasele vastupanu organiseerimise asemel enda vangiandmist, siis tuleb nad kõigi vahenditega (nii maaväe kui ka lennuväe) hävitada, aga end vangiandnud punaarmeelaste pered jätta ilma riiklikest abivahenditest ja toetustest...“

Kahjuks ei õnnestunud isegi niisuguste vahenditega äratada omal ajal Vorošilovi poolt kiidetud „nõukogude rahva armastust sõja vastu“. Punaarmeelased jätkasid relvade minemaviskamist ja hajusid massidena metsadesse. Polnud möödas veel kuud aega Käskkirja Nr.270 väljaandmisest, kui 12.septembril võeti vastu Peakorteri direktiiv Nr.001919 tõkestussalkade loomise kohta. Neid pidi olema vähemalt üks rood iga laskurpolgu kohta. Selle direktiivi esimestes ridades oli sõna-sõnalt kirjas:

„Saksa fašismi vastu võitlemise kogemus on näidanud, et meie laskurdiviisides on palju paanilisi ja vaenulikult meelestatud elemente, ***kes vaenlase esimese surve peale viskavad relvad maha****, hakkavad karjuma: „Meid piiratakse ümber“ ja tõmbavad endaga kaasa ka ülejäänud võitlejad. Selle tulemusena aetakse diviis põgenema, materjalosa jäetakse maha ja hiljem hakatakse ükshaaval metsast välja tulema.* ***Selliseid nähtusi ilmneb kõikidel rinnetel****...“* (autori rõhuasetus. – M.S).

Selle direktiivi väljaandmise momendiks oli saksa sõjavangis juba poolteist miljonit Punaarmee võitlejat ja komandöri. Vähemalt esineb selline arv Keiteli ja Canarise kirjavahetuses. Kusjuures tasub märkida, et Canaris kirjutab pooleteisest miljonist „töövõimelisest sõjavangist“ s.o just nimelt end vangiandnutest, mitte raskelt haavatutena vangivõetutest.

Peale selle oli sõja esimestest nädalatest peale massiliselt ülejooksikuid, kes kiirustasid oma väeosa asukohast lahkuma ja end saksa vangi andma juba enne lahingut. Nende kinnihoidmiseks tuli Wehrmachtil luua isegi mitu spetsiaalset laagrit.

Tõsi küll, poliitiliste repressioonide rehabiliteerimise Komisjoni ettekandes on kirjas, et ülejooksikute arv Punaarmees oli päris väike: *„sõja esimesel aastal mitte üle 1,4 – 1,5 % üldisest vangilangenute arvust“*. Jah, protsentuaalselt on see tõesti vähe, kuid absoluutarvudes on see vähemalt 40 tuhat inimest. Võrrelda seda saksa ülejooksikute arvuga on peaaegu võimatu – kolmel esimesel sõjaaastal oli Wehrmachtis ülejooksikuid 29 inimest!

Juba see sõna ise – „ülejooksik“ – võib lugeja ettekujutuses luua pildi inimesest, kes jookseb mööda välja ja karjub meeleheitlikult: „Niht šissen, Stalin kaputt!“ Teinekord juhtus loomulikult ka nii.

Aga oli ka hoopis teistmoodi. Näiteks läks 22.augustil 1941.aastal sakslaste poole üle major I.Kononov, bolševike partei liige 1929.aastast, Punalipu ordeni kavaler, Frunze nimelise Sõjaväeakadeemia lõpetanu. Läks koos suurema osa oma 436.laskurpolgu (155.LD, 13.Armee, Brjanski rinne) võitlejatega ja isegi koos polgu komissari (!) D.Pantšenkoga. 1941.aasta septembriks oli Kononovi juhtimisel sõjavangidest formeeritud Wehrmachti „102.kasakadiviisis“ 1799 inimest.

Kümned lendurid lendasid sakslaste poole üle oma lahingulennukitega. Hiljem formeeriti neist ja vangilaagrites olnud lenduritest Luftwaffe „vene“ lennuväeosa polkovnik Maltsevi juhtimisel. Nende seas oli ka kaks Nõukogude Liidu Kangelast: hävituslendur kapten Bõtškov ja ründelendur vanemleitnant Antilevski. Ja ka Maltsev ise esitati omal ajal Lenini ordeniga autasustamisele, kuid sattus siis 1938.aasta massirepressioonide ohvriks.

Vabatahtliku vangiandmise ja okupantidega koostöö eest lasti peale sõda maha või poodi üles **kakskümmend kolm** endist Punaarmee kindralit (arvestamata neid, kes said reetmise eest täisportsu laagriaastaid). Nende seas oli üsna kõrgel ametikohal olnud komandöre:

- Looderinde staabi operatiivosakonna ülem Truhhin
- 2.Löögiarmee juhataja Vlassov
- 32.Armee Sõjanõukogu liige Žilenkov
- 4.laskurkorpuse (3.Armee) komandör Jegorov
- 21.laskurkorpuse (Läänerinne) komandör Zakutnõi

Jah, kümmekond hukatud kindralit rehabiliteeriti postuumselt 50-ndate aastate lõpus. Kuid seejuures ei tasu unustada, et 50-ndate aastate rehabiliteerimised toimusid samade reeglite järgi kui 30-ndate aastate repressioonid: nimekirja järgi, ilma mingi objektiivse uurimiseta, „direktiivorganite“ otsese käsu korras...

1941.aasta oktoobri alguses jõudis Punaarmee kõrgemat juhtkonda haaranud paanika sinnamaani, et G.K.Žukov (sel ajal Leningradi rinde juhataja) saatis vägedesse šifrogrammi Nr.4976 järgmise sisuga:

„...selgitada kogu isikkoosseisule, et kõikide vangiandnute perekonnad lastakse maha ja nende (vangiandnute – M.S) *vangist naasmisel lastakse ka nemad kõik maha...“*

Tänu jumalale, et niikaugele asi siiski ei läinud, kuid omade pihta laskmine ei lõppenud ühekski päevaks. Ainuüksi sõja esimese nelja kuuga (22.juuni kuni 10.oktoober 1941.a) lasti sõjatribunalide ja NKVD Eriosakondade otsuste põhjal maha 10 201 sõjaväelast. Aga kokku mõisteti terve sõja jooksul ainuüksi sõjatribunalide otsustega süüdi 994 tuhat nõukogude sõdurit, kellest 157 593 inimest lasti maha. **SEE TEEB KÜMME DIVIISI MAHALASTUID!**

Kõik selgub võrdluses. Saksa ajaloolane Fritz Hahn toob Wehrmachti juhatuse poolt Hitlerile esitatud teatiste põhjal järgmised arvud. Kolme sõja-aasta jooksul (1.september 1939.a kuni 1.september 1942.a) mõisteti mitmemiljonilises Wehrmachtis surma 2271 sõjaväelast, nende seas 11 ohvitseri. See teeb 2 inimest päevas. Aga Punaarmees 1941.aastal – 92 inimest päevas.

Kokku lasti viie sõja-aasta jooksul (1.09.39 – 1.09.44) Wehrmachtis maha 7810 sõdurit ja ohvitseri. **Kakskümmend korda vähem kui Punaarmees.**

Ja ka desertööre esines Wehrmachti ridades. Müller-Hillebrand väidab, et Saksamaa relvajõududest (armee, lennuvägi, laevastik) deserteerus sõja nelja viimase kuu jooksul 722 inimest. Aga eelnevatel aastatel oli Wehrmachti desertööride arv üldse mõõdetav kahekohalise numbriga.

Ei, need pole lihtsalt erinevad arvud ja kogused. See on juba ühiskonna ja võimu erinev kvaliteet. Tasub märkida ka seda, et punaarmeelaste massiline vangiandmine ei piirdunud sugugi ainult 1941-42 aastaga. Poliitiliste repressioonide rehabiliteerimise Komisjoni ettekande järgi selgub, et **isegi 1944.aastal – ajal, mil Punaarmee tungis peale kõikidel rinnetel – sattus vangi 203 tuhat võitlejat ja komandöri.**

Teeme nüüd mõned aritmeetilised kokkuvõtted. Püüame arvude absoluutsele täpsusele pretendeermata (juba selliste nähtuste nagu desertöörlus ja sõjavangi sattumine olemus ei võimalda täpset, nimelist arvestust) hinnata üldist vangide ja desertööride arvu 1941.aastal.

Avame kogumiku „Grif sekretnosti snjat“ leheküljelt 152 ja loeme, et armee igakuine keskmine arvukus 1941.aastal mitte ei suurenenud, vaid isegi vähenes mõnevõrra (3 334 400 pealt 2 818 500 peale). Sellise

dünaamika ainuke võimalik seletus on see, et täienduste arv oli kaotuste arvust väiksem. Püüame neid mõlemaid hinnata.

Milliseid inimressursse sai Punaarmee 1941.aasta teisel poolel?

Kokku mobiliseeriti 1941.aasta lõpuks 14 miljonit inimest. Loomulikult ei sattunud need kõik tegev-armeesse. Tegevarmee moodustab ainult osa Relvajõududest. On veel ka tagala-, õppe- ja katsetamisteenistused, on laod ja polügoonid, sõjaväe ehitajad ja meedikud...

Näiteks oli sõja alguses Punaarmee ja Sõjalaevastiku teenistuses 4 901 852 inimest. Veel 768 tuhat inimest kutsuti enne sõda nn „õppekogunemistele vägedes". Kokku – 5,67 miljonit. Kuid neist oli tegevrinnete koosseisus 22.juunil kõigest 3,3 miljonit inimest (58 % üldarvust). Edaspidi kasvas Nõukogude Liidu Relvajõudude igakuine keskmine arvukus kuni 11,4 miljoni inimeseni (juuli 1945), kuid tegevarmees oleva isikkoosseisu suhe jäi umbes samaks – 6,5 miljonit ehk 57 % sõjaväeteenistujate üldarvust.

Sellest proportsioonist (57-58 %) lähtudes võime põhjendatult eeldada, et 1941.aastal sattus mobiliseeritutest tegevarmeesse ainult 8 miljonit inimest. Ja see on minimaalne hinnang. Raske on uskuda, et 6 miljonit mobiliseeritut tugevdasid 1941.aastal kaitset kuskil sügavas tagalas, samal ajal kui Moskva rahvakaitsediviisidesse kirjutati riviteenistuseks kõlbmatuid prillikandjatest professoreid. Peale selle läksid tegevarmee koosseisu 1941.aasta suvel ka teise strateegilise ešeloni väed, seejärel ka varem tagalas olnud sisemaiste sõjaväeringkondade väed ning aasta lõpuks ka osa Kaug-Ida rinde vägedest.

Sellisel moel on see kogu edaspidise arvestuse jaoks väga tähtis arv – 8 miljonit inimest, kes mobiliseeriti 1941.aastal tegevarmee koosseisu – suure tõenäosusega tunduvalt vähendatud. Aga see tähendab seda, et **tegevarmee kaotas 1941.aastal minimaalselt 8,5 miljonit inimest!** (Esialgne 3 334 400 + 8 miljonit mobiliseeritut – jääk 2 818 500).

Ja nüüd kõige tähtsam: millistest osadest koosnes see tohutu kaotuste arv?

Autori arvates on kõige tõepärasemad hospidalidesse ravile saabunud haavatute arvud. Sügaval tagalas oli nii korda rohkem kui ka arvestus oli vähemalt kahekordne (nii saabumisel kui ka väljakirjutamisel). Niisiis, kogumiku „Grif sekretnosti snjat" autorid toovad tegevarmee sanitaarkaotuste arvuks (haavatud pluss haigestunud) 1 314 000 inimest. Lähtudes kõikides XX sajandi sõdades keskmiseks kujunenud haavatute ja tapetute vahekorrast 3 : 1, võime oletada, et üle 400 tuhande inimese sai lahinguväljal surma.

Faktiliselt, täpsemalt öeldes tegevarmee väeosade ja –koondiste staapide aruannete järgi, moodustas tapetute ja hospidalides haavadesse surnute arv 567 tuhat inimest. Veel 235 tuhat inimest hukkus mingite saladuslike „muude sündmuste" tagajärjel või suri haigustesse.

Isegi kui oletada kõige hullemat – mitte ükski haavatu ei pöördunud 1941.aastal rivisse tagasi – ja sellel (täiesti absurdsel) alusel lisada tapetute ja haavadesse surnute nimekirjadesse **KÕIK** sanitaarkaotused (1 314 000 inimest), siis isegi sel juhul tuleb välja, et 1941.aasta lahingukaotused (s.o tapetud, haavatud, haigustesse surnud) ei ületa 2,1 miljonit inimest.

Järeldus – tegevarmeest **kadus jäljetult vähemalt 6,4 miljonit inimest.**

Niipalju kui oli tegevarmees 22.juunil 1941.a ja veel sama palju!

Meie poolt saadud tulemus on ebatäpne ja tugevasti vähendatud. Kogu arvestus põhines väga ebakindlal oletusel, et tegevarmeesse saabus enne aasta lõppu ainult 57 % 1941.aasta kutsealustest. Peale selle pöördus suur osa 1,3 miljonist haavatust enne aasta lõppu rivvi tagasi, mis veelgi suurendab „kadunute" üldarvu.

Sellegipoolest ei ole meie hinnang (6,4 miljonit) vastuolus varem nimetatud arvudega:

- **3,8 miljonit võeti sakslaste poolt vangi**
- **1,0 – 1,5 miljonit desertööri hoidus nii rindest kui ka sõjavangist kõrvale**

Vahe (6,4 – 3,8 – 1,5), s.o umbes **miljon inimest**, - moodustasid (nii hirmus kui sellest kirjutamine ka pole) paanilisel põgenemisel mahajäetud haavatud ja rinnete ettekannetes märkimata jäänud tapetud.

Ja mis on väga imelik – nõukogude „ajaloolased" ei pidanud seda kunagi üheks (isegi mitte vähetähtsaks) põhjuseks sellele, mida nad nimetasid „Punaarmee ajutiseks ebaõnneks".

Vaat tankidiislite halb õhufilter – see on tähtis hävingu põhjus ja sellest kirjutatakse palju. Mootoril AM-35 tuli küünlad pärast kolme lahingulendu välja vahetada – selle kohta on kirjutatud terved paberimäed. Kiievi kindlustatud rajooni dottide ambrasuuridel olid vananenud tüüpi kuulipildujakatted – see on nende arust väga oluline.

Kõik need on tähtsad arutlusteemad. Aga see, et **MILJONID** Punaarmee võitlejad kadusid teadmata kuhu – see on pisiasi, sellel pole sõjaajalooga mingit pistmist...

Valiku koorem

See fanaatiline visadus, millega punaarmeelaste ahelikud ründasid vööni lumes olles surmakülvavaid soome kuulipildujaid, vapustas lääne sõjaväespetsialistide kujutlusvõimet. Nad kirjutavad veel tänini raamatuid „saladuslikust slaavi hingest“, vene talupojale omasest „fatalismist“ ja muid imelisi tarkusi. See pole ka üllatav. Söönu ei mõista nälginut.

1940.aasta veebruaris oli punaarmeelasel Karjala maakitsusel (nagu igal inimesel igal ajal) valik. Võis politruki kisa ja sõimu saatel rünnakule minna. Kõige tõenäolisemalt ta tapetakse.

Koduküla saadetakse teatis, et ta langes võitluses valgesoomlastega vaprate surma. Lesele antakse mingisugunegi riiklik toetus. Ja kui jumal annab, lubatakse tapetu pojal sõita kolhoosist linna, seal astub ta tööstuskooli ja saab inimeseks. Aga kui veab? Aga kui ei tapeta, vaid ainult haavatakse? Ja kui sanitarid ta enne külmumist lumest üles korjavad? Siis võib ka medali saada ning hiljem saab kui sõjainvaliid õiguse kingsepana töötada. Ikkagi parem kui kolhoosis mitte millegi eest orjata.

Võis ka politruki kuradile saata ja metsa joosta. Näed, siin see mets on, käega katsuda! Siis muutub kõik väga lihtsaks. Millega sõda lõpeb – pole vaja arvatagi. Pärast sõda leitakse kõik need üles, kes end soomlastele vangi andsid. Leitakse üles ja lastakse maha. Või määndatakse laagris surnuks. Kõik need, kes metsa peitusid, leitakse samuti üles ja lastakse maha. Kogu elu metsas ei istu. Siin pole teile Singapur Okinawaga. Kliima on teine. Ja keegi ei hakka teda NKVD eest peitma. Leitakse üles ja lüüakse maha. Aga sellest, mis saab „reeturi ja rahvavaenlase“ perekonnast, ei taha isegi mõelda. Vaat selline lihtne „alternatiiv“. Kus nüüd lääne inimestel seda mõista...

1941.aasta suvel juhtus enneolematu. Nõukogude inimese ees avanes võimalus otsustada oma saatuse üle ilma hirmuta „armsa partei“ ja tema kuulsusrikka „relvastatud väesalga“ ees.

Pole teda, NKVD-d ja ka partei rajoonikomitee uks on pärani lahti ning armastatud juhi kipskuju vedeleb trepil maas. Aga sakslased muudkui pressivad ja pressivad peale, rindeteadetes kirjutatakse juba „Vjazma suunast“.

Siin on ka lollile selge, misssugune „suund“ on järgmiseks. Teadjad inimesed räägivad, et „vunts“ on juba Moskvast jalga lasknud, aga Kremlis istub tema teisik ja ootab sakslasi. Ja kuhu meil, lihtsatel maameestel, siis minna?

Vaikiv enamik (aga meie maal oli see pärast 1937.aastat eriti vaikiv) otsustas selle küsimuse nii, nagu eelmistes peatükkides kirjas on. Polnud ei miitinguid ega „sõdurite komiteesid“. Vaikides visati vintpüss minema, vaikides roniti välja tanki ära tüüdanud teraskarbist, rebiti lõkmed maha ja seati end sisse tohutu suures vangikolonnis, mis kümmekonna sakslasest valvuri saatel läände venis. Kahju, et suur proletaarne poeet (*Majakovski – Troll*) ei elanud nende päevadeni ja ei näinud, kuidas materialiseerub tema metafoor *„üksikute tilkade sulandumisest massidesse...“*

Kuid. Oli ka neid (ja neid sai iga kuuga aina rohkem), keda ei rahuldanud passiivne lahenduse ootamine. Ja nii rindel kui ka saksa tagalas leidus neid, kes kiirustasid uute „peremeeste“ juurde teenistusse.

Üsna oluliseks okupantidega koostöö vormiks sai endiste nõukogude kodanike osalemine vaenlase sõjapropagandas. Hitlerlaste kontrolli all anti välja mitutsada ajalehte, toimusid raadioülekanded vene, ukraina ja teistes keeltes. Mõned kohalikud ajalehed (näiteks Orjoli „Retš“ ja Pihkva „Za Rodinu“) levisid üle kogu okupeeritud Vene NFSV territooriumi. Esialgu töötas see „press“ kahe põhilise teema kallal: sütitas metsikut, loomalikku viha juutide vastu ja jutustas helgest tulevikust, mis saabub pärast „kuulsusrikka saksa armee“ võitu. Varsti suruti see kõik tahaplaanile uue põhiidee poolt: vajadusest vabatahtliku sunnitööga tänada fašistlikke vallutajaid „vabastamise“ eest.

Muideks – tööst. Ei saa minna mööda faktist, et okupeeritud territooriumil hoidsid raudteed töös 615 tuhat inimest (1.jaanuar 1943.a. seisuga), kellest 511 tuhat olid endised nõukogude kodanikud...

Juba sõja esimestel kuudel hakati kõikidel NSVL-u okupeeritud rajoonides looma igasuguseid „korrapidamisteenistusi“, „kaitsekomandosid“, „kaitsesalku“, mida rahvakeeli kutsuti „politsaideks“. Erinevad polnud mitte ainult nimetused, vaid ka formeerimise moodused ja nende jõudude alluvuse kord.

Esialgu loodi paljud neist allüksustest talupoegade endi poolt (eriti maakohtades) kui omakaitsejõud, mis kaitsesid elanikke metsades pesitsevate relvastatud desertööride bandede eest. Stalini korraldus muuta kogu sakslaste poolt okupeeritud territoorium põlenud kõrbeks, aitas tunduvalt kaasa „politsaide“ arvukuse kasvule. Legendaarne nõukogude diversantide patriarh, neljast sõjast osavõtnu polkovnik I.Starinov ütles oma 2000.aastal avaldatud artiklis: *„Tuli välja, et me ise tõukasime kohalikke elanikke sakslaste teenistusse... pärast sellise loosungi ilmumist formeerisid sakslased politsei, mille koosseisus oli 900 tuhat inimest“*

See arv – 900 tuhat inimest – on tõenäoliselt mitmekordselt suurendatud. See väljendab arvatavasti lihtsalt partisanisõja praktiku isiklikke muljeid selle kohta, et „politsei oli igal sammul“. Kaasaegsete vene uurijate andmetel oli „politsaide“ arvukus okupeeritud Vene NFSV territooriumil tunduvalt väiksem – umbes 70-80 tuhat inimest 1942.aasta lõpus.

Sedamööda, kuidas rinne liikus ikka kaugemale ja kaugemale itta, hakkasid okupatsioonivõimud viima neid omaalgatuslikke relvastatud formeeringuid neile sobiva „ühise nimetaja“ alla. Ühist vormiriietust „politsaidele“ ei ilmunudki, kuid käisesidemed nummerdati ja varustati saksa komandatuuri pitsatiga, relvakandmisluba oli enamalt jaolt vaja uuendada kord kuus. Lisaks isikkoosseisu suuruselt kõige arvukamatele „kohalikele politsaidele“ loodi ka politseipataljonid, mille koosseisus oli tavaliselt 500-600 inimest. Nende kohustuseks oli suurte karistusoperatsioonide läbiviimine. Juhtivkoosseis koosnes neis enamuses sakslastest. Kui üha tugevneva partisanisõja vastu võitlemiseks hakkas vabatahtlikest puudus tulema, hakati „politsaisse“ mehi võtma ka sundkorras.

Üsna levinud meetodiks oli karistussalklaste „import“ teistest regioonidest. Näiteks loodi kolmemiljonilises Leedus juba sõja esimestel kuudel 22 politseipataljoni. Väikeses Eestis loodi 26 politseipataljoni, mille koosseisus oli 10 tuhat inimest. Lätis kuulus igat tüüpi politsei-, valve- ja piirivalveüksustesse kokku üle 50 tuhande inimese. Suurem osa neist jõududest tegutses väljaspool Baltikumi – peamiselt Valgevenes, Poolas ja Leningradi oblastis, kus nad said isegi tolle hullumeelse aja kohta kurikuulsaks oma erakordselt julmade karistusaktsioonidega partisanirajoonides. 1944.aasta suvel-sügisel algas üksuste suurendamine, kõikide kohalike salkade koondamine suurtesse väeformeeringutesse. Eestis formeeriti 20.SS-diviis ja mingi 300.eriotstarbeline diviis. Kaks SS-diviisi (15. ja 19.) formeeriti Lätis.

Suhteliselt väiksem oli okupantide käsilaste arv vaeses Valgevenes, kuid ka seal erines olukord rabavalt nõukogude propagandakirjanduse poolt loodud „partisaniparadiisi“ kujutlusest. 1941.aasta sügisel oli „Valgevene enesekaitsekorpuses“ üle 20 tuhande liikme. 1944.aasta aprillis hakati formeerima 39-t nn „Valgevene omakaitse“ pataljoni, mis selle loojate kujutluses pidi saama mitte politseüksuseks, vaid täisväärtuslikuks sõjaväeosaks, mis oleks suuteline koos Wehrmachtiga Punaarmee pealetungi peatama. Lõpuks, 1944.aasta hilissügisel, loodi igasugustest Valgevene kollaboristlikest formeeringutest 30.SS-diviis. Tasub märkida ka seda fakti: NKVD kindrali Kobulovi ettekandest järeldub, et 1944.a septembrist kuni 1945.aasta märtsini arreteeriti Valgevenes umbes 100 tuhat „desertööri ja okupantide käsilast“.

Veel üheks regiooniks, kust okupantide käsilaste üleküllus lubas eksportida karistussalku naaberterritooriumitele, sai Ukraina. 1942.aasta suveks oli seal formeeritud 70 politseipataljoni, kus oli üle 35 tuhande inimese. Peale selle oli üle 150 tuhande inimese kohalikes nn „Ukraina rahvusliku enesekaitse“ valvesalkades.

Eriti tasub rõhutada, et siin käib jutt justnimelt sakslastele alluvatest „politsaidest“, mitte aga Ukraina natsionalistide relvaformeeringutest.

Samaaegselt kohalike valvejõudude organiseerimisega (või „kodustamisega“) hakkasid sakslased juba 1941.aasta sügisel plaanipäraselt looma Wehrmachti „rahvuslikke“ väeosi, mis komplekteeriti endistest Nõukogude Liidu kodanikest (kui sõna „kodanik“ üldse kõlbab kasutada stalinliku impeeriumi elanike kohta). Sedasi loodi kokkuvõttes 90 „idapataljoni“: 26 „turkestani“, 13 „azerbaidžaani“, 9 „krimmitatarlaste“, 7 „volga-uraali“ jne pataljoni. Tõsi küll, sakslased kasutasid neid „ostpataljone“ alati üksteisest eraldi, nähtavasti kartes ühte rindelõiku suurt arvu „välismaalasi“ kokku koondada. Erandiks sellest reeglist oli 162.Turkestani jalaväediviis, mis Wehrmachti dokumentide põhjal oli „sama hea kui harilik Wehrmachti diviis“. Tõsi, poole neist „turkidest“ moodustasid Ida-Euroopast pärit sakslased („volksdeutsche“) ja pealegi sõdis see Itaalias.

1943.aasta aprillis algas Lvovis ukraina SS-diviisi “Galiitsia“ formeerimine. Kuni 2.juulini 1943.a. saabus värbamispunktidesse 53 tuhat vabatahtlikku, kellest ainult 27 tuhat tunnistati SS-i teenistuseks kõlbulikuks. Neist omakorda lülitati formeeritava diviisi koosseisu ainult 19 tuhat inimest. Nende esimene kohtumine Punaarmee regulaarväeosadega toimus 1944.a. juulis, lahingutes Brodõ juures, kus „Galiitsia“ praktiliselt täielikult hävitati. Diviisi jäänused viidi Slovakkiasse ja komplekteeriti ettenähtud koosseisuni. Pärast seda osalesid Ukraina SS-lased Slovakkia rahvaülestõusu mahasurumises, samuti ka võitlustes Jugoslaavia partisanide vastu.

Üsna arvukad olid kasakate väeosad. Hitler kuulutas kasakad „rassiliselt lähedasteks“ gootide (aga mitte slaavlaste) järeltulijateks ja omistas neile 1942.aasta aprillis ametlikult „Saksamaa sõjaliste liitlaste“ staatuse. 1942.aasta septembris toimus Novotšerkasskis „kasakate ring“ ja formeeriti „Doni vägede staap“. Siis algas ka „Doni“, „Kubani“ ja „Tereki“ polkude formeerimine.

Peale selle formeeriti üle kümne kasakapolgu ka Ukrainas, peamiselt sõjavangidest, kes olid või kuulutasid ennast kasakateks. Kokkuvõttes sõdis 1943.aasta kevadel Wehrmachti koosseisus üle 20

kasakapolgu, mille koosseisus oli ligi 30 tuhat inimest. Peale nende üsna suurte formeeringute loodi ka luure-diversiooni kasakasotnjad. Näiteks anti 1942.a. mais Wehrmachti 17.väliarmees käsk luua iga armeekorpuse juurde üks kasakasotnja ja veel kaks sotnjat armeestaabi juurde. Sama aasta juunis, pärast nõukogude vägede ümberpiiramist ja purustamist Harkovi all, kogunes Wehrmachti 40.tankikorpuse pealetungivööndi nii suur arv vange, et nende konvoeerimiseks loodi korpuse komandöri kindral Schweppenburgi käsul neistsamust vangidest kiirkorras kasakadivisjon arvukusega 340 inimest. Oma kasakasotnjad ilmusid 1942.aasta septembris isegi 8.Itaalia armee koosseisu, mis purustati hiljem Stalingradi all.

1943.aasta kevadel, mil sagenesid deserteerimise juhtumid ja tervete kasakaväeosade üleminekud partisanide poolele, viidi suurem osa kasakaformeeringutest Poolasse, kus nende baasil loodi 1943.aasta juulis Wehrmachti 1.kasakate ratsadiviis. Tõsi küll, seda juhatas saksa polkovnik von Pannwitz ja ka iga neljas „kasakas" sellest 18-tuhandelisest diviisist oli sakslane. Diviis saadeti Jugoslaaviasse võitlema Tito partisanidega. Lõpuks, 1945.aasta veebruaris, algas 15.SS-i kasakakorpuse formeerimine, mille arvukuseks oli 25 tuhat inimest. Kononovi initsiatiivil kokkukutsutud „kasakate ring" valis Pannwitzi „väliatamaniks" ning võttis vastu otsuse korpuse astumisest kindral Vlassovi surnultsündinud „armee" koosseisu.

Üsna suurearvulised olid (nagu oligi oodata) „vene" formeeringud. Juba 1942.aasta märtsis algas Ossintorfi asulas (Orša ja Smolenski vahel) niinimetatud „Venemaa Vabastamise Rahvaarmee - RNNA" formeerimine (tõsi küll, oma arvukuselt ei küündinud see „armee" isegi standardse laskurdiviisini). Esialgu olid RNNA komandörideks „valgeemigrantidest" ohvitserid, hiljem (1942.a. septembris) määrasid sakslased selle komandöriks Punaarmee polkovniku V.I.Bojarski (endine 31.laskurkorpuse staabiülem. Sama korpuse, mis pidi 1941.aasta juunis tugevdama 5.Armee kaitset Lutski suunal, sellest me rääkisime pikalt raamatu 3.osas). RNNA „organisatsioonilis-propagandistliku osakonna" ülemaks sai brigaadikomissar (!), endine 32.Armee Sõjanõukogu liige Žilenkov. 1942.aasta novembris, pärast seda, kui paljud RNNA võitlejad läksid üle partisanide poolele, pandi see „armee" saksa mundrisse ja formeeriti ümber Wehrmachti 700.„vabatahtlike" polguks.

Samal 1942.aastal loodi Suwalki juures (Poolas) asuvas sõjavangilaagris SD „kuraatorite" juhtimisel „Vene rahva rahvuslik partei", mis edaspidi nimetati ümber „"Vene rahvuslaste lahinguliiduks". Selle partei juurde loodi endise Punaarmee alampolkovniku V.Gili (kes võttis endale pseudonüümiks „Rodionov") juhtimisel sõjaväeosa „Družiina", kuhu kuulus 500 meest. Vastuluureülemaks Gili juures oli endine Punaarmee kindralmajor P.Bogdanov. 1943.aasta mais formeeriti „Družiina" (mille koosseis oli selleks ajaks kasvanud erinevatel andmetel 3 kuni 7 tuhande meheni) ümber „1.vene SS-brigaadiks". Verivärskeid „eseslasi" varustasid sakslased prantsuse konjaki, šokolaadi ja brasiilia kohviga. Külluslikku ninaesist teenis brigaad tasa karistusoperatsioonidega Valgevene partisanirajoonides. Samal ajal veeres rinne läände ja Gil otsustas veel kord peremeest vahetada. Saades NKVD agentidelt lubaduse täieliku amnestia kohta, lõid „družinnikud" 16.augustil 1943.a. maha kõik saksa ohvitserid, aga kindral Bogdanovi ja teised eriti agarad okupantide käsilased laadisid lennukisse ja saatsid Moskvasse. SS-brigaad nimetati ümber „1.antifasistlikuks partisanibrigaadiks", mis võitles edaspidi aktiivselt ja edukalt sakslaste vastu Polotski-Lepeli partisanitsoonis. Mõned autorid väidavad, et Gili võttis Moskvas vastu Stalin ise, kes andis talle isiklikult üle Punalipu ordeni.

Kõige kuulsamaks, täiesti unikaalseks nähtuseks okupantidega massilise koostöö tegemise ajaloos sai „Lokoti vabariik" ja selle „Vene rahvuslik vabastusarmee – RONA".

Lokot – see on väike asula, mis paikneb keset metsi Brjanskist 80 km lõunas. 1941.aasta oktoobrikuu viimastel päevadel toimus neis paigus üks kõige edukam Wehrmachti operatsioon – Guderiani tankiarmee sööst „Kiievi koti" juurest üle Orjoli Mtsenski ja Tuula peale. Jõudes ette saksa tankidiviiside marulisest pealetungist, põgenesid Orjolist ja Brjanskist kiiremas korras partei, sõjalised, NKVD ja muud ülemused. Mõneks päevaks – kuni saksa jalaväeosade, mis olid jäänud 150-200 km Guderiani tankistidest maha, kohalejõudmiseni – valitses kahe oblasti tohutu suurel territooriumil täielik anarhia. Marodöörid röövisid kauplusi, mingid tundmatud relvastatud inimesed maharebitud lõkmetega sinelites võtsid talupoegadelt ära toiduaineid, kiiresti, lihtsalt ja halastamatult klaariti vanu arveid, kõige ettenägelikumad hakkasid koostama naabruses elavate juutide nimekirju...

Ühe sõnaga – kõik oli nagu ikka igal pool. Sellises olukorras lõid kaks inseneri B.Kaminski ja K.Voskoboinik (mõlemad olid 1918.aastal punaarmeelased-vabatahtlikud, 20-ndatel aastatel „aktivistid", 30-ndatel represseeritud „kahjurid") Lokoti „rahvamiilitsa", mille arvukus kasvas 16.oktoobriks 200 inimeseni, kes olid relvastatud nõukogude vintpüssidega. Ja selles polnud veel midagi unikaalset – sellised enesekaitse salgad loodi sel ajal stiihiliselt paljudes külades ja asulates. Edasises sündmuste arengus mängis võtmerolli Wehrmachti 2.väliarmee juhataja kindralooberst P.Schmidt (kes asendas 1941.aasta detsembris

Guderiani 2.tankiarmee juhataja ametikohal). Minnes vastuollu suurte Berliini ülemuste juhenditega, milles soovitati mitte sehkendada „slaavi alaminimestega“, otsustas Schmidt targalt, et temal on ükskõik – kes, mis lipu all ja mis vormis kindlustab tema armee tagalas rahu ja kommunikatsioonide puutumatuse nõukogude partisanide suhtes.

Jättes ajapuudusel kõrvale „Lokoti vabariigi“ formeerimisprotsessi, lähme kohe selle resultaadi juurde. 1942.aasta suvel kuulus „Lokoti omavalitsusringkonna“ koosseisu 8 Brjanski ja Orjoli oblasti rajooni, kus elas 600 tuhat (teiste andmete põhjal – kuni miljon) elanikku. Veidi vähem kui suveräänses Eestis. Saksa väed viidi ringkonna territooriumilt minema, välja arvatud sidegrupp ja luureüksused. Lokotil olid kõik iseseisva riigi tunnused. Oli oma valitsus, oma valitsev partei („Venemaa rahvuslik sotsialistlik partei“), oma „riigipank“, oma „armastatud juht“ – ülemlinnapea Kaminski, oma hukkunud kangelane – 8.jaanuaril 1942.a partisanidega peetud lahingus tapetud Voskoboinik (tema nimega nimetati draamateater ja ka Lokot ise nimetati ümber „Voskoboinikuks“). Regulaarselt korjati makse (tervikuna tunduvalt vähem kui mujal okupeeritud territooriumitel), „plaanimajanduse osakonna“ kontrolli all töötas finantssüsteem (vanade nõukogude rahamärkidega). Loodi mitmetasandiline kohtusüsteem ja oma ringkonnavangla, kus timuka ametit pidas keegi „Tonka-kuulipildur“, kes hukkas süüdimõistetuid „maksimi“ kuulipildujast tulistades. Ei saa vaikides mööda minna ka sellisest fenomenaalsest episoodist, nagu oli kahe saksa (!) sõjaväelase avalik hukkamine Lokoti keskväljakul. Need mõisteti surma röövimise ja tapmise eest. Ringkonnas töötas 9 haiglat ja 37 küla medpunkti, töötas 345 kooli, avati lastekodusid orbudele ja vanadekodu Dmitrovski linnas. Esialgu rikkusid ainult ringkonna ajalehes avaldatavad Hitleri portreed ja räige antisemiitlik propaganda selle „vaba maa“ õndsaliku elu pilti.

Kahjuks polnud kahe totalitaarse diktatuuri grandioosse heitluse väljal kohta „neutraalsele vööndile“. Oma eksisteerimise esimestest päevadest alates muutus see „ilma nõukogudeta ja kommunistideta talumeeste vabariik“ NKVD organite (mille kontrolli all olid Brjanskimaa partisanisalgad) metsiku raevu objektiks. Rünnakud ringkonna külade ja ka Lokoti enda vastu järgnesid üksteisele. Võitluseks partisanidega muudeti „rahvamiilits“ mitmetuhandeliseks „Vene rahvuslikuks vabastusarmeeks – RONA“. 1943.aasta kevadel koosnes RONA viiest laskurpolgust, õhutõrje- ja tankipataljonist, mille relvastuses olid Punaarmee poolt taganemisel maha jäetud tankid, kaasa arvatud 2 rasket KV-d ja neli T-34 tanki. „Armee“ komplekteerimiseks läks Kaminski juba 1942.aasta sügisel vabatahtlike võtmiselt üle sunniviisilisele mobilisatsioonile. Pooleteise aasta jooksul käis „Lokoti ringkonna“ territooriumil kõige ehtsam kodusõda koos kõigi oma hirmsate tunnustega: rindejoone ja tagala puudumine, pideva üleminek „punaste“ poolelt „valgete“ poolele ja vastupidi ning kõige peamine – mõlema poole kohutavate massiliste metsikustega. Mitte ainult Lokoti ajaleht „Rahva hääl“, vaid ka saksa armeegrupi „Mitte“ tagala valvevägede juhatuse salajased ettekanded fikseerisid suure arvu juhtumeid, kus partisanid hävitasid terveid külasid koos nende elanikega. Mitte väiksema sadismiga klaarisid vangilangenud partisanidega arveid ka „Kaminski armee“ võitlejad, kes muutusid kiiresti eriti suureks kriminaalbandeks.

1943.aasta augustis tõmbasid võit Kurski kaarel ja Punaarmee järgnev pealetung joone alla „sõltumatu vabariigi“ ajaloole. Kaminski sõjavägi – koos perekondade, kokkuröövitud varanduse ja koduloomadega – laaditi sakslaste poolt antud ešelonidesse ja veeti Valgevenesse Lepeli rajooni. Uues kohas lõppesid kõik „kolmanda sõltumatu jõu“ mängud kiiresti. Kaminski brigaad, mille arvukus oli vähenenud 5 tuhande võitlejani, pidas partisanidega mitmekuiseid lahinguid, sealhulgas ka ülalnimetatud „1.antifašistliku brigaadiga“. Just lahingus kaminskilastega tapetigi Gil-Rodionov. On tähelepanuväärne, et niipea kui kaminskilased said aru, et mitmeaastase terrori tõttu laostunud Valgevene küladest pole enam midagi võtta, hakkasid nad terroriseerima oma eelkäijaid – kohalikke „politsaisid“ – ja pinnisid neilt piinamisega välja kokkuröövitud varandust.

Ülesnäidatud püüdlikuse eest austati Kaminskit audientsiga Himmleri juures ja talle omistati SS brigadenführeri auaste. See, mida varem kutsuti „Vene rahvuslikuks vabastusarmeeks“, formeeriti lihtsalt ümber 29.SS-diviisiks. Viimaseks astmeks häbi ja kuritegevuse trepil sai kaminskilaste osavõtt ülestõusnud Varssavi elanikega arveteõiendamisest. Isegi sellise valitud saastaga nagu Dirlewangeri (kes omal ajal kandis karistust alaealise vägistamise eest) SS-brigaad ja karistusvägede kasakasotnjad „õlg õla kõrval“ tegutsedes, paistis 29.SS-diviis niivõrd silma, et Wehrmachti kindralid saavutasid Hitlerilt diviisi rindelt ärakutsumise ja Kaminski ning tema staabiülema Šavõkini mahalaskmise.

Kõige hullumeelsem (autorile teadaolevaist) vene kollaboratsionalismi idee oli seotud väljapaistva XX sajandi avantüristi Ivan Bessonovi nimega.

Ta sündis 24.augustil 1904.aastal. Permi töölise poeg. Haridus – neli aastat linnakooli. Mustatööline. Kuueteistkümne aastaselt astus vabatahtlikult Punaarmeesse. Seejärel – tšekist, OGPU 13.ratsapolgu staabiülema abi. 30-ndate aastate algul osales Xinjiangi-Uiguuri Vabariigi loomises Hiina loodeosas. Pärast

Xinjiangi avantüüri läbikukkumist teenis Leningradi sõjaväeringkonna NKVD vägedes. Lõpetas Frunze-nimelise Sõjaväeakadeemia. Jäi ellu massilises Leningradi tšekistide hävitamiskampaanias. 35 aastaselt sai Bessonovist NKVD piirivalvevägede lahinguettevalmistuse osakonna ülem. Siis aga juhtus midagi ning kombrig Bessonov lahkus 1941.aasta aprillis „organitest". Sõda tabas teda Punaarmee 102.laskurdiviisi (21.Armee) staabiülema tagasihoidlikul ametikohal. 1941.aasta augustis sattus diviis Rogatšov-Žlobini rajoonis ägedate lahingute käigus piiramisrõngasse ning Bessonov andis end vabatahtlikult vangi.

Edasine on kõige tihedamal moel seotud raamatu I osas kirjeldatud „unustatud sõjaga". Pärast soome vägede jõudmist Petrozavodskisse ja Sviri jõe joonele, osutusid tohutu suured GULAG-i „saared" Põhja-Dvinaa ja Petšora jõel saksa transpordilennukite lennuulatuses olevaks. Endine tšekist hindas esimesena avanenud perspektiive ja pakkus sakslastele välja fantastilise plaani. Nõukogude sõjavangidest formeeritud 6 tuhande inimeseline õhudessantbrigaad heidetakse Luftwaffe lennukitelt laagrite kohal alla, nad hävitavad valve ja relvastavad vangid. Edasine protsess pidi Bessonovi plaani järgi kasvama kui lumelaviin ja lõppema kogu Uraali tööstuskompleksi hõivamisega tohutu suure ülestõusnute armee poolt. Üheaegselt sellega kirjutas Bessonov manifesti „Mida teha?" ja alustas vapustava nimega – „Venemaa rahvuslik realistide partei" - poliitilise organisatsiooni loomist. Sakslastelt nõudis „realist" Bessonov tema organisatsiooni tegevusse mittesekkumise garantiisid ja pärast võitu Venemaa tunnistamist 1939.aasta piirides.

Leida miljonite vangide seast hea langevarjuriettevalmistusega inimesi polnud sugugi raske. Ülestõuse juhtus GULAG-is ka ilma „taevase abita". Näiteks tõstsid 1942.aasta algul karistusalused mässu ühes Petšoora jõe äärses laagris (s.o just seal, kuhu Bessonov planeeris dessandi heitmist), tegid valve relvituks ja avaldasid visa relvastatud vastupanu kohalejõudnud NKVD vägedele. Raske on öelda, millega oleks võinud lõppeda Bessonovi plaani realiseerimise katse, kuid viimasel hetkel lõid sakslased araks. SS-i juhtkonda ei vaimustanud sugugi perspektiiv, et ilmub neil absoluutselt mittealluv ülestõusnute armee. Bessonov arreteeriti 1943.aasta juunis ja saadeti Sachsenhauseni kontsentratsioonilaagrisse., aga brigaad saadeti kiiresti laiali.

1945.aasta mais, vaatamata teda vabastanud ameeriklaste mitmekordsetele hoiatustele, naases I.Bessonov vabatahtlikult Nõukogude Liitu. Kohtumine kodumaaga lõppes talle mahalaskmisega 19.aprillil 1950.a. Vastuse küsimusele: kes ta siis oli – reetur, kangelane, sõjaohver – viis kombrig Bessonov endaga hauda kaasa. Isegi selle kohta, kas Bessonov rehabiliteeriti postuumselt, on kirjanduses täiesti vastukäivaid teateid…

Kõik see „eksootika" – dessandid polaarjoone taha, SS-brigaad vanavene nimetusega „Družiina", kasakakorpuse eesotsas olev „väliataman" batka von Pannwitz – ei sisendanud sakslastele erilist usaldust. Deserteerimisjuhtumid, vaenlase poole üleminekud ja ka harilikud kriminaalsed arveteklaarimised olid neis nn „rahvusväeosades" igapäevased sündmused. Seetõttu oli palju kindlamaks, rahulikumaks ja selle tulemusena ka kõige massilisemaks endiste nõukogude inimeste kasutamise viisiks nende liitmine Wehrmachti regulaarväeosade nimekirjadesse niinimetatud „vabatahtlike abilistena" (Hilfswillige, lühendatult Hiwi). Sõja esimestel kuudel polnud vabatahtlikest puudus. Üks „teise laine" emigrantidest-antikommunistidest, keegi P.Iljinski, kes kohtas sõda Polotski rajoonis, meenutab: *„Kõik ootasid täies valmisolekus meessoost elanikkonna armeesse mobiliseerimist (bolševikud ei jõudnud mobilisatsiooni täielikult läbi viia); sajad vabatahtlike avaldused saadeti ortskomandatuuridesse, kes polnud veel jõudnud end kohapeal isegi korralikult sisse seada…"*

Esialgu teenisid „hiwid" autojuhtidena, laomeestena, sanitaridena, sapööridena, laadijatena, vabastades seega „täisväärtuslikke aarialasi" otseseks lahingutegevusest osavõtuks. Edaspidi, kui Wehrmachti kaotused suurenesid, hakati vene vabatahtlikke relvastama. 1942.aasta aprillis oli saksa armees arvel **200 tuhat** „hiwit", 1943.aasta juulis juba **600 tuhat.** Eriti palju oli neid nendes Wehrmachti väeosades, mis liikusid läbi Ukraina ning Doni ja Kubani kasakaoblastite. Nii oli Stalingradis ümberpiiratud Pauluse 6.Armees 1942.aasta novembris 51 800 „hiwit", aga 71., 76. ja 297.jalaväediviisides moodustasid „venelased" (nagu sakslased nimetasid kõiki endisi nõukogude kodanikke) kuni 40 % isikkoosseisust! 1942.aasta suvel oli Mansteini 11.Armees 47 tuhat vabatahtlikku. 1943.aasta oktoobrist lülitati „hiwid" saksa jalaväediviisi standardsesse nimekirjalisse koosseisu, koguses 2000 inimest diviisi kohta, mis moodustas 15 % üldisest isikkoosseisu arvust.

Lõppude lõpuks muutusid selle Venemaa ja kogu Teise Maailmasõja ajaloos enneolematu okupantidega koostöö mastaabid nii suureks, et Wehrmachti ülemjuhatuses loodi spetsiaalne „Idaväeosade kindral-inspektori" ametikoht. 1943.aasta veebruaris oli kindral Köstringi alluvuses Wehrmachti, SS-i ja õhutõrje ridades umbes 750 tuhat inimest. Sellise arvu nimetavad lääne ajaloolased. Nendega nõustuvad täiesti ka kaasaegsed Venemaa Kindralstaabi sõjaajaloolased: *„…"vabatahtlike abiliste", politsei- ja abiüksuste*

sõjaliste formeeringute isikkoosseisu arvukus ***ületas 1944.aasta juulis 800 tuhat inimest.*** *Ainuüksi SS-vägedes teenis sõjaperioodil üle 150 tuhande endise NSVL-u kodaniku…“*

Kõik ülaltoodud arvud on üsna kaugel täpsusest. Verises sõjakeerises polnud aega statistikaks. Peale selle reorganiseeriti neid „ostleegione“ ja „vabastusarmeesid“ kogu aeg, isikkoosseis liikus ühest väekoondisest teise, nii et nende arvukuse täpne arvestus on vaevalt võimalik. Kuid sellest hoolimata pole see kohutav reeturite arv – 800 tuhat – sugugi liialdatud. Näiteks vabastati ainuüksi saksa sõjavangilaagritest 1942-1944 aastatel (peamiselt seoses „vabatahtlikesse formeeringutesse“ astumisega) umbes 500 tuhat inimest. Kuid sõjavangid oli küll tähtis, ent mitte sugugi ainus inimressursside allikas. Sakslaste käsutuses olid ka sajad tuhanded desertöörid ja miljonid kutsealused, kes hoidusid mobilisatsioonist sõja alguses kõrvale. Veel üheks fašistlike vallutajatega massilise koostöötegemise mastaabi näitajaks on see fakt, et 1945.aasta augustis mõisteti „spetsasumisele“ 145 tuhat „politsaidena“ ja „hiwidena“ teeninud inimest. 145 tuhat arreteeriti, kuid kui palju läks koos sakslastega läände, kui paljud said lahingutes surma, kui paljud lasti kohe kiiruga maha…

Viis aastakümmet nutsid nõukogude ajaloolased selle pärast, et „ajalugu jättis meile sõjaks ettevalmistamiseks vähe aega“. Kahjuks oli kõik hoopis vastupidi. Palju, andestamatult palju andis kurikuulus „ajalugu“ stalinlikule režiimile aega. Kaks aastakümmet, mille jooksul julmalt hävitati kõik moraali- ja õigusnormid, kõik ettekujutused aust ja väärikusest, kandsid õnnetuseks oma mürgiseid vilju. **Mitte üheski hitlerliku agressiooni ohvriks sattunud riigis ei olnud sellist moraalset laostumist, sellist massilist deserteerumist, sellist massilist koostööd okupantidega nagu ilmutas kogu maailmale Nõukogude Liit.** Ja seda pärast kõiki neid manamisi „purustamatu ühtsuse“ ja piiritu armastuse „armsa partei“ vastu. Pärast kõigi kahtlusaluste, potentsiaalsete kahtlusaluste, nende kaugete sugulaste ja naabrite lõppematuid arreteerimisi. Parandamatud nuudiarmastajad meenutavad ka tänapäeval pisarsilmil, kuidas „Stalini ajal oli igal pool kord majas“…

Ei saa vaikides mööda minna ka sellest faktist, et viimastel aastatel on isamaalises sõjaajaloolises kirjanduses selle teema kujutamisel kujunenud välja (pehmelt öeldes) „imelik“ standard. Kord püütakse lugejast kaastundepisaraid välja pigistada sellega, et jutustatakse, kuidas rasked elutingimused sundisid inimesi minema timukate teenistusse, kord aga püütakse fašistide teenreid kujutada „ideeliste võitlejatena“ Venemaa (Ukraina, Leedu) vabastamise eest.

Neid „vabadusvõitlejaid“ innustanud „ideedest“ räägivad selgelt nende teod. Peamiseks lahingutegevuse viisiks, millele spetsialiseerusid kõik need „pataljonid“ ja „leegionid“, olid karistusretked partisanirajoonidesse, loomalikud arveteklaarimised rahuliku elanikkonnaga, röövimised, piinamised ja mahalaskmised. Lahingutes Punaarmee regulaarväeosade vastu osalesid nad väga harva. Näiteks von Pannwitzi „uljad kasakad“ sooritasid metsikusi Venemaal, Prantsusmaal ja Jugoslaavias ning alles 26.septembril 1944.a astusid nad esimest korda lahingusse nõukogude vägedega. SS-diviis „Galiitsia“ sõdis nädal aega Ukrainas, siis saadeti see terroriseerima vendi-slaavlasi Slovakkias ja Jugoslaavias. Leedu „iseseisvusvõitlejate“ karistuspataljonid põletasid Poola ja Valgevene külasid. Ülemaailmselt kuulsaks saanud Hatõni küla põletati koos elanikega 118.“ukraina“ politseipataljoni poolt. Jutumärgid sõna „ukraina“ ümber pole siin juhuslikult või poliitkorrektsuse pärast, vaid need väljendavad lihtsalt seda fakti, et sellistesse „pataljonidesse“ kogutud värdjaid ei saa liigitada mitte ühegi Maa peal elava rahva sekka. 118.pataljoni staabiülem keegi Vasjura andis kohtuprotsessi raames (1986.a. detsembris) oma endiste alluvatele selliseid iseloomustusi: *„See oli bandiitide salk, kelle jaoks oli peamine röövida ja purjutada. Võtame rühmakomandör Meleško – nõukogude kaadriohvitser ja selge sadist, kes lausa „kaifis“ verelõhnast. Kokk Mõšak lausa pressis end kõikidele operatsioonidele kaasa, et saaks vabalt metsikusi sooritada ja röövida. Tõlk Lukovitš piinas inimesi ülekuulamistel, vägistas naisi... Kõik nad olid lurjused ja kaabakad...“*

Tähelepanuväärne detail: 1944.aasta augustis jooksis suurem osa 118.pataljoni (mis oli selleks ajaks paisatud Prantsusmaale) isikkoosseisust üle partisanide juurde. 1944.a. augustis, paar päeva (või tundi) enne Prantsusmaa vabastamist! Saades sel moel ohutult prantsuse Vastupanuliikumise liikmeteks, pöördus osa karistajatest NSVL-u tagasi, ülejäänud aga astusid prantsuse Võõrleegioni ning saadeti sõdima Alžeeriasse. Sobiv koht „vaba Ukraina“ eest võitlejatele...

Muidugi oli miljonite kollaboratsionistide seas igasuguseid erinevaid inimesi. Olid ka need, kes sõja esimestel päevadel mõtlesid, et koos Hitleriga tuleb mingi „vabastamine“. Paljud sõjavangid kirjutasid end „ostleegionidesse“ lootuses saada relv ja minna seejärel partisaniks. Oli ka massiliste ülestõusude juhtumeid (sellest me kirjutasime juba ülalpool). Näiteks läks 23.veebruaril 1943.a. Vitebski rajoonis täies koosseisus koos relvadega partisanide poole üle 825.„tatari“ pataljon. Palju aastaid hiljem, 1956.aastal, anti ühele ülestõusu organisaatorile – tatari poeedile Mussa Džalilile – postuumselt Nõukogude Liidu

Kangelase nimetus. 13.septembril 1943.a. hakkas Obojani juures (Ukraina) mässama üks „turki“ leegion. Kolm tuhat „Galiitsia“ sõdurit läksid Bandeera ülestõusnute armee partisanide juurde...

Ühesõnaga – kodusõjas nagu kodusõjas ikka.

Rahvatasujad ja „rahva sõbrad“

Seda sõna – „kodusõda“ – kirjutades peame me meenutama ka teist poolt, teisi relvastatud vastasseisust osavõtjaid. Kahjuks on autoril raske seda teemat kohusetruult käsitleda. Partisaniliikumise teema on senini „suur must plekk“ Suure sõja ajaloos. Ehtsad dokumendid asusid alati (ja on senini) NKVD-KGB-FSB arhiivides, aga neid arhiive peetakse senini „ametkondlikeks“ ja need pole isegi lülitatud riikliku arhiivifondi koosseisu. Kuni nende arhiivide avanemiseni võib igasugust partisaniliikumist käsitlevat uurimust pidada ainult esialgseks mustandiks. Ja isegi neid „mustandeid“ on äärmiselt vähe. Üheks kõige informatiivsemaks võib pidada 2001.aastal välja antud raamatut „Partisanid ja armee“, mis on unikaalne oma suure hulga dokumentaalse materjali tõttu. Erilise väärtuse lisab sellele raamatule veel see asjaolu, et selle autor pole ainult tavaline ajalooteaduste doktor, Akadeemia tegevliige jne, vaid ka endine KGB polkovnik. Järelsõna kirjutas sellele raamatule legendaarne diversant-partisan I.G.Starinov ise.

Tsiteerime pikemalt targutamata mõned lõigud sellest raamatust, rõhutades võtmemomente:

„Just NKVD organid ja väed mängisid esimesel etapil (s.o kuni 1942.a. maini) otsustavat osa partisaniliikumise arendamisel, salkade ja diversioonigruppide loomisel.

...Suurem osa partisanisalkadest (mis loodi Valgevenes 1941.a. septembris – M.S) ***formeeriti täielikult NKVD ja miilitsa töötajatest****, ilma kohalikke elanikke kaasamata. Sidet partei ja nõukogude aktiiviga ei loodud... edaspidi, kui partei oblastikomiteed hakkasid looma partisanisalku kohalikest elanikest partei ja nõukogude aktiivi baasil, koosnesid nende salkade juhtivorganid ikkagi NKVD töötajatest...*

...1941.aasta lõpus ja 1942.aasta alguses jätkus partisaniformeeringute loomine ja nende paiskamine rindejoone taha... partisanisalkade formeerimise aluseks olid ***endistviisi hävituspataljonide võitlejad, NKVD operatiivtöötajad ja riiklike julgeolekuorganite agentuur...***

...Täiesti selgelt oli määratud alluvussuhted: NKVD organid tegelesid partisanisalkade organiseerimise ja juhtimisega, partei oblastikomitee esimest sekretäri ainult informeeriti tehtud tööst...

...Üldpilt oli niisugune. 1942.aasta veebruariks olid NKVD organid koostöös parteiorganitega ettevalmistanud ja vaenlase tagalasse saatnud ***1798 partisanisalka ja 1533 diversioonigruppi, üldarvuga 77 939 inimest.*** *Kui lähtuda sellest, et 1941.aastal oli okupeeritud territooriumil olevate partisanide üldarv* ***90 tuhat inimest*** *ja partisanisalku oli seal ligi 2000, siis tuleb välja, et* ***90 % neist olid ettevalmistatud NKVD poolt.*** *Nemad ka juhtisid neid.“*

Niisiis, sõja esimesel etapil (kuni 1942.aasta kevadeni) ei koosnenud „rahvatasujate“ salgad mitte teismelistest poisikestest ja habemikest vanataatidest berdankadega – nagu seda armastati kujutada kogu nõukogude mütoloogias, - vaid NKVD-NKGB operatiivtöötajatest. Kohalikest elanikest-vabatahtlikest partisanide arv ei ületanud 10-15 tuhandet inimest s.o oli **KÜMNEID KORDI** väiksem „politsaide“ ja „hiwide“ arvust!

Selline oli partisanisõja algus. Edaspidi muutus olukord tunduvalt. Kusjuures oodatule hoopis vastupidises suunas:

„Leningradi oblasti NKVD valitsus saatis vaenlase tagalasse 287 salka üldarvus 11 733 inimest. 1942.aasta 7.veebruariks oli neist järel ainult 60 salka koguarvus 1965 inimest, s.o ***umbes 17 %...***

Ukrainas jäeti julgeolekuorganite poolt vaenlase tagalasse ja saadeti sinna hiljem 778 partisanisalka ja 622 diversioonigruppi üldarvuga 28 753 inimest. Kuid 1942.aasta 25.augusti seisuga loeti tegutsevateks ainult 22 salka, milles oli 3310 inimest. Järelikult oli 12 kuuga alles jäänud kõigest ***alla 3 %*** *vaenlase tagalasse 1941.aastal saadetud partisanisalkadest ja gruppidest...*

...Parem polnud olukord ka Valgevenes... 1942.aasta jaanuariks oli vaenlase tagalasse saadetud 437 salgast ja grupist oma tegutsemise lõpetanud 412 ***ehk 95 %.***

...Juba esimese sõjatalve jooksul hävitati peaaegu kõik suured, mitmesajast inimesest koosnevad formeeringud või hajutati nad väikeste gruppidena laiali... 1942.aasta keskel oli partisanide arvukus kõigest ***65 tuhat inimest****...“*

Ülaltoodud arvud annavad juba iseenesest selge ja kõikehõlmava vastuse küsimusele, kuidas suhtus sakslaste poolt okupeeritud territooriumi elanikkond Riikliku Julgeolekuorganite agentuurist koostatud „rahvatasujatesse“. Sellest hoolimata täiendame neid kuivi, kuid oma tähendusrikkuse tõttu hirmsaid arve kahe pealtnägija ja neist sündmustest osavõtja tunnistusega.

Hitlerlaste poolt okupeeritud Mogiljovis tegutses põrandaalune „Punaarmee abistamise Komitee“. Selle organisatsiooni organisaator ja juht K.J.Mette kandis Partisaniliikumise Keskstaapi ette:

„Suurem osa nõukogulikult meelestatud elanikkonnast lahkus koos Punaarmeega või on sunnitud vaikima ja maskeeruma. Elanikkonna meeleoludes andsid peamist tooni kontrrevolutsioonilised elemendid

(kohtulikult karistatud isikud, igasugused „endised inimesed“ jne) ja lai kiht väikekodanlasi, kes tervitasid sakslasi suure heameelega, kiirustasid haarama parimaid ametikohti ja osutama neile igasugust abi. Nende hulka kuulus ka suurem osa intelligentsist, sealhulgas palju õpetajaid, arste, raamatupidajaid, insenere jne. Väga paljud noored naised ja tütarlapsed hakkasid kiiremas korras saksa ohvitseride ja sõduritega tutvusi sobitama, kutsudes neid oma korteritesse, jalutama jne. Tundus väga veider ja üllatav, et sakslastel oli nii palju toetajaid meie elanikkonna seas... Rääkides noorsoost, siis tuleb märkida, et väga sageli paistis silma suuremal osal neist igasugune patriotismi ja kommunistliku maailmavaate puudumine...“

Teine tunnistus on 1943.aasta detsembris ühe fašistliku Saksamaa luureteenistuse poolt väljalastud dokument, millel oli vapustav pealkiri: *„Vajadusest muuta Idasõjaretk kodusõjaks“*. Sõja esimestel kuudel kujunenud olukorda kirjeldatakse seal niimoodi:

*„...Arvutud sõjavangid ja ülejooksikud teatasid masside ükskõiksusest ja **soovimatusest sõdida teadmata mille eest.** Ka ülekuulamised näitasid selgesti, et... igal pool on säilinud isikuid, kes vihkavad stalinlikku režiimi surmani... Suurem osa 1941.aastal ümberpiiratud punaarmeelastest tulid varsti ise vabatahtlikult metsast välja ja andsid alla. Stalini käsk okupeeritud oblastites partisaniliikumise organiseerimise kohta ei leidnud algul vastukaja. Keegi ei teadnud, mille nimel ta peaks sõdima... Selle Nõukogude Liidu sisemise kriisiga ongi seletatav see rõõmus ootus, millega suurem osa elanikkonnast võttis vastu pealetungivaid saksa vägesid...“*

Sellises olukorras oli suurema osa sõja esimesel aastal loodud partisanisalkade häving loomulik ja seaduspärane. Nõukogude juhtkonna mõtteviisi kohaselt pidid need väikesed salgad (ülalpool kirjutatust lähtudes oli salga keskmine arvukus 20-25 inimest) täitma suurte partisanisalkade algeid, mille ümber need pidid kasvama. Faktiliselt aga partisanide arvukus mitte ainult ei suurenenud, vaid 1942.aasta suveks isegi **vähenes poolteist korda!** Ja seda vaatamata sellele, et okupeeritud territooriumi pindala suurenes tunduvalt pärast Harkovi katastroofi ja sakslaste läbimurret Stalingradi ja Mozdoki juurde. Eriti muljetavaldav on partisaniformeeringute arvukuse muutumise dünaamika Ukrainas, kus need hävitati praktiliselt täielikult.

Kõikidele üldistele asjaoludele (tänu millele okupeeritud oblastite elanike enamik võttis sakslasi vastu rõõmsa ootusega või suhtus sellesse vähemalt passiivse ükskõiksusega) lisaks tuleb mainida, et idee kasutada „rahva sõpru“ NKVD-st massilise vabastusliikumise organisaatorite ja innustajatena oli juba iseenesest absurdne ja ebareaalne. „Organite“ töötajad (keda 30-ndatel ilma erilise silmakirjatsemiseta nimetati „karistajateks“) tõid partisaniliikumisse kaasa kõik omad massirepressioonide ajal omandatud harjumused. Üle igasuguste mõistlike piiride küündiv umbusklikkus ja kahtlustamine, harjumus terroriks ja provokatsioonideks, täielik hoolimatus rahulike elanike poolt kantud ohvrite suhtes – kõik need ilmnesid täiel määral NKVD operatiivtöötajatest kiirkorras moodustatud partisanisalkade tegevuses.

Ei tasu unustada ka seda, et professionaalsete diversantide ettevalmistamise süsteem hävitati praktiliselt täielikult Suure Terrori aastatel ja enamik kogenud diversantidest hõõruti lihtsalt „laagritolmuks“. Vahel läks asi täieliku absurdini. Näiteks saatis GLAVPUR 1941.aasta oktoobris armee poliitorganitele „Instruktsiooni partisanisalkade organiseerimise ja tegevuse kohta“, mis oli koostatud 1919.aastal! Faktiliselt sai neid tšekiste, kellele 1941.aastal tehti ülesandeks diversioonisõja vallapäästmine saksa vägede tagalas, lugeda „sõjaspetsideks“ (s.o inimesteks, kes oleksid suutelised talumehi väljaõpetama ja organiseerima) ainult tinglikult, auastmete ja ametikohtade järgi, kuid mitte oma ettevalmistuse järgi. Ja ka seltsimees Ponomarenko ise, kes juhtis ühest Moskva lähedal asuvast suvilast Partisaniliikumise Keskstaapi, pole mitte nimekaim, vaid just seesama Valgevene Kompartei KK sekretär, kes saatis 1938.aastal Moskvasse šifreeritud palve suurendada „kulaklike-esseerilike elementide“ mahalaskmislimiiti. Starinovi sõnul *„ei olnud Ponomarenkol Suure Isamaasõja alguses partisaniliikumisest mitte mingeid teadmisi“,* aga Ponomarenko kuulsat ideed - „relsisõda“ – kirjeldab Starinov veelgi lihtsamalt: *„Pidi olema täielik lollpea, et hakata relsse õhku laskma... Lõhkeainet tuli kasutada mitte relsside lõhkumiseks, vaid rongide kraavilaskmiseks, efekt oleks olnud kümneid ja sadu kordi suurem“.*

Muide – lõhkeainest. Kogu sõjaaja jooksul said partisanid alla ühe protsendi nõukogude sõjatööstuse poolt valmistatud miinidest. Nõukogude pommituslennuväegi heitis vaenlase kaela üle 1 miljoni tonni pomme, sealhulgas raudteedele 100 tuhat tonni. Sama aja jooksul toimetati partisanidele Starinovi arvestuse kohaselt 13 tuhat tonni erinevat varustust s.o alla **1,5 %** vaenlasele heidetud pommide kaalust. Ukraina partisanid said kogu sõjaaja jooksul ainult 147 tonni lõhkeainet. Teiste sõnadega öeldes oleks isegi olemasolevate ressursside minimaalne ümberjaotamine võimaldanud mitmekordselt suurendada partisanide relvade ja lõhkeainetega varustamist, see aga oleks kokkuvõttes tähendanud vaenlasele võrreldamatult suuremat kahju. Näiteks paralüseerisid ukraina partisanid Starinovi sõnul ainult 7 tonni lõhkeaine kasutamisega (aga see on ainult kolme pommitaja keskmine lahingukoormus) mitmeks kuuks liikumise Ternopol-Šepetovka-Orsa liinil.

Kasutades Uljanov (Lenini) sõnu, saame me vaevalt panna kõiki neid vigu isiklikult Ponomarenko, Vorošilovi ja teiste „Moskva partisanide“ süüks. Nad tahtsid nii kuidas parem, kuid nende täielik ebakompetentsus (pluss kangekaelne soov mitte anda partisaniliikumise juhtimist parteilaste-tšekistide käest sõjaliste spetsialistide kätte) tekitas asjale tohutu suurt kahju. Suure vere ja sadade partisanisalkade hukkumise hinnaga tuli uuesti luua efektiivsed partisanide ettevalmistamise, juhtimise ja materiaalse varustamise meetodid. Võrreldamatult suurenes 1943-44 aastal ka massilise vallutajate vastase rahvasõja maht. Näiteks Valgevenes, kus suurte metsamassiivide olemasolu lõi partisanisõjaks eriti soodsad tingimused, oli partisanide arv juba 1943.aasta aprillis 68 498 inimest. Kokku oli sakslaste poolt hõivatud territooriumil 1.aprilli 1943.aasta seisuga 110 889 partisani. Partisaniliikumise Keskstaabi ettekande järgi pidas 1.juunil 1943.a. staabiga sidet 1061 partisanisalka üldarvuga 142 000 võitlejat. 1944.a. jaanuaris oli Valgevene partisanide arv 122 tuhat inimest, aga kokku oli 1944.a talvel vaenlase tagalas üle **200 tuhande partisani.**

Kõik selgub võrdluses. Relvastatud okupantide käsilaste arv oli palju suurem.

Eriti õige on see väide Ukraina suhtes. 1943.aasta jaanuaris oli Ukraina partisaniliikumise staabil side partisanisalkadega, mille koosseisus oli kokku 8582 inimest. 5.märtsil hindas Ponomarenko Stalinile kirjutatud ettekandes Ukraina 74 partisanisalga arvukuseks 12 631 inimest – võrrelge seda ülaltoodud Ukraina politseinike ja SS-laste arvukusega. Tasub märkida ka seda, et omal ajal oli isegi batko Mahno „armees“ üle 40 tuhande inimese, aga kokku tekkis Ukrainas 1918.aastal lühiaegse saksa okupatsiooni ajal partisanisalku kokku (erinevatel hinangutel) 200 kuni 300 tuhande inimesega.

Väga ekslik oleks hinnata neid arve või nende suhet kui mingit „hääletamise“ tulemust: niipalju protsente elanikkonnast toetas hitlerlasi ja niipalju oli nende vastu. Asi polnud isegi selles, et sageli võeti partisanisalka või politseipataljoni astumise otsus vastu sundkorras, käsukorras ja repressioonide kartusel ning see ei väljendanud üldsegi mitte antud isiku poliitilisi veendumusi, vaid lihtsalt tema „ellujäämisstrateegiat“. **Faktiliselt toetas suurem osa okupeeritud teritooriumi elanikest tugevamat poolt.** Ja see halvastikõlav järeldus pole sugugi mõne tigetseva antikommunisti leiutis. Juba pool sajandit tagasi pidi Ukraina KP KK sekretär D.Korotšenko konstateerima: *„Absoluutne enamus Ukraina tsiviilelanikkonnast ei soovinud sakslaste vastu võitlust jätkata, vaid püüdis erineval moel okupatsioonirežiimiga kohanduda“*. 1941.aasta sügisel tundus „tugevam“ pool olevat Saksamaa – ja sajad tuhanded kirjutasid end „politsaideks“ või „hiwideks“. Pärast Stalingradi ja Kurski lahingut kõikus pendel teisele poole – ja kohe algas massiline deserteerumine „rahvuslikest“ väeosadest ja partisanide arv kasvas kiiresti.

Selge jõuvahekordade muutus okupeeritud territooriumil lubas Keskstaabil 1943.aasta märtsis pöörduda külavanemate ja „politsaide“ poole järgmise avaldusega: *„Te võite saavutada nõukogude võimult andestuse endale ja oma perele, kui te hakkate ausalt teenima nõukogude rahvast... Aidake partisane... Hävitage saksa röövvallutajaid. Kui te hakkate niimoodi tegutsema, siis Kodumaa ja nõukogude võim andestavad teile ja teie peast ei kuku mitte ükski karv“*. See üleskutse ei jäänud vastuseta. Mõningatel andmetel oli 1944.aasta suvel veerand Valgevene partisanidest endised „politsaid“ ja Wehrmachti „vabatahtlikud“. Midagi eriti „avastuslikku“ või „mässulist“ siin polnud – selline situatsioon oli tavaline igas kodusõjas. Häda oli selles, et sellisel moel saavutatud arvukuse tõus tõi sageli kaasa languse kvaliteedis. Siin on näiteks Partisaniliikumise Keskstaabi esindaja Pinski oblastis Kleštševi ettekanne 12.juulist 1943.a:

„...salga „Surm fašistidele“ komandör ja Valgevene kompartei Streminski rajoonikomitee sekretär sm. Šibinski on ümbritsenud end endiste politseinikute ja linnapeadega ning purjutab pidevalt. Šibinski juhtimisel toimus inimeste mahalaskmisi, kelle süü kodumaa ees pole millegagi tõestatud. Tunduv osa salka vastuvõetud politseinikutest jätkas endisi traditsioone (joomine, elanikkonna peksmine)... Šibinski juhtimise all olev salk peaaegu ei tegelenudki diversioonitööga“.

Parteisekretäri, joodiku ja mõrtsuka Šibinski juhtimise all olev salk polnud sugugi ainus, mis „ei tegelenud diversioonitööga“. Selliseid partisanisalku, mis *„kaevusid ilma sideta sügavasse metsa ja ei võtnud kuude kaupa midagi ette ei luure ega diversioonivallas, vaid rekvireerisid ainult toiduaineid kohalikelt elanikelt“,* oli palju. Sellisele järeldusele jõuame siis, kui analüüsime partisanide kaotuste arvu. Näiteks kaotasid nad Valgevenes sõja esimese kahe ja poole aastaga tapetute ja teadmata kadunutena kõigest 8327 inimest. Kui võrrelda seda arvu Valgevene partisanide väidetava üldarvuga (68 tuhat 1943.a. aprillis, 122 tuhat 1944.a.. jaanuaris), siis avastame me selge vastuolu. Sellisest väikesest kaotuste tasemest hästirelvastatud, arvuka ja kogenud vaenlasega peetud pingelistes lahingutes võis ainult unistada. Võrdluseks – Punaarmee tegevarmee väeosades moodustasid 1942.aastal pöördumatud kaotused 42 % igakuisest keskmisest isikkoosseisu arvust ja 26 % - 1943.aastal. Arvestades ka haavatuid, tõusid kaotused veelgi kolm-neli korda, ent kui tegevarmees sattus enamik haavatuid siiski hospidalidesse ja naases rivisse, siis mis ootas haavatud partisani metsas? Koos kõigi mööndustega eelpool toodud arvude ebatäpsuse ja

mittetäielikkuse kohta tuleb siiski oletada, et **aktiivselt tegutsevate** partisanisalkade reaalne arv oli oluliselt väiksem nendest arvudest, mida Ponomarenko staap oma aruannetesse kirja pani.

Kõige selle juures sai partisanide ja põrandaaluste kangelaslik võitlus tähtsaks rindeks üldrahvalikus Isamaasõjas. Riskides iga minut mitte ainult enda, vaid ka oma lähedaste eludega, andsid nad suure panuse fasistliku vaenlase üle saavutatud võidus. Kõige tagasihoidlikumate hinnangute kohaselt kandsid sakslased ja nende liitlased 7-8 % kõigist oma kaotustest Idarindel just partisanitegevuse läbi – ja seejuures oli partisanijõudude arv kõikidel sõjaetappidel kümneid kordi väiksem tegevarmee arvukusest ja nad kulutasid 500 korda vähem lahingumoona kui rindeväed. Kusjuures partisanide tegevuse efektiivsust ei saa hinnata ainult vaenlase poolt nende vastu peetud lahingutes kantud otseste kaotuste järgi. Peamiseks ülesandeks, mis nõukogude partisanide poolt edukalt lahendati, oli saksa armee kommunikatsioonide hävitamine. Pärast sõda trofeedokumentide põhjal tehtud analüüs näitas, et diversioonide tõttu tegid raudteedel avarii 18 tuhat ešeloni (neist 15 tuhat 1943-44 a), vaenlane kaotas pöördumatult 2400 vedurit, sunnitud liikumisseisakuid oli kokku 6000 ööpäeva.

Silmapaistvaks näiteks regulaararmee ja partisanide vahelise eduka koostöö kohta oli operatsioon „Bagration“ – Punaarmee suurim pealetungioperatsioon, mis lõppes suurema osa Valgevene vabastamisega ja saksa armeegrupi „Mitte“ purustamisega. Ööl vastu 20.juulit 1944.a. lasksid partisanid õhku **40 tuhat relssi** ja paralüseerisid igasuguse liikumise raudteedel vaenlase vägede tagalas. Autoteede läbilaskevõime vähenes diversioonide tagajärjel kolm korda. Operatsiooni ettevalmistusetapil selgitasid partisanid ja põrandaalused luurajad välja ja teatasid nõukogude väejuhatusele 33 saksa staabi, 30 lennuvälja ja 70 suure lao asukohad.

Mitte vähem oluline polnud ka partisanivõitluse mõju vallutajate vägede moraalile ja psühholoogilisele seisukorrale. Seda saksa armee võitlusvõime „kaotust“ on raske aritmeetiliselt hinnata, kuid see oli olemas ja üsna tuntav. 1943-44 aasta perioodil, mil iga saksa garnison, iga autokolonn ja raudteeešelon olid pidevas kallaletungi ootuses, sai ajaleheloosung - „maa põleb okupantide jalge all“ – reaalsuseks.

Katastroof

Katastroof. See sõna on meie raamatu lehekülgedele palju kordi ilmunud., tähistamaks seda, mis juhtus Punaarmeega 1941.aasta suvel. Kuid Teise Maailmasõja ajaloos on sellel sõnal veel üks tähendus. Katastroof või Holokaust („kõikide põletamine“ vanakreeka k.) – nende terminitega on saanud tavaks nimetada suurema osa Euroopa juudisoost elanike hukkumist hitlerliku Saksamaa poolt organiseeritud genotsiidis. Suuremas osas maailma riikidest ei vaja need sõnad ei selgitusi ega tõlkimist. Katastroofi ajalugu on lülitatud kooliõpikutesse ning maailma kõige suurema külastusarvuga muuseum on Holokaustimuuseum USA-s. Tervel real põhjustest ei soodustatud Nõukogude Liidus selle teema üle arutlemist. Mitte üheski linnas (välja arvatud Minsk) ei olnud ühtegi mälestusmärki, mis oleks otseselt pühendatud genotsiidiohvrite mälestusele. 40-ndate aastate lõpus tehti ümber ka esimestel sõjajärgsetel aastatel püstitatud monumendid – neilt võeti maha juudisümboolika ja jidišikeelsed tekstid. Süngeks absurdisümboliks sai Holokausti ohvrite haual Neveli linnas (Pihkva oblast) olnud kuuenurgalise Davidi tähe „ümberlõikamine“ viisnurkseks. Ja alles 90-ndate aastate alguses hakkas ajalooline tõde naasema raamatute ja ajalehtede lehekülgedele, obeliskide marmorile, poliitikute kõnedesse ja rahvaste mällu.

Vähemalt kaks põhjust teevad Holokausti teema käsitlemise meie raamatus hädavajalikuks. Esiteks määras just Punaarmee häving ja korrapäratu taganemine sõja esimestel nädalatel hukule peaaegu 3 miljonit juuti – pooled kõigist Katastroofi ohvritest.

Teiseks ilmnesid nõukogude territooriumil toimunud Holokausti ajaloos eredalt need võimu ja rahva omavaheliste suhete iseloomulikud jooned, ametliku propaganda ja reaalse ühiskondliku teadvuse ning moraali vastuolud, mida arvestamata on võimatu mõista Nõukogude Liitu ja tema armeed tabanud enneolematu sõjalise katastroofi põhjusi.

Alustuseks mõned kuivad arvud ja üldtuntud faktid.

Mitme aastasaja jooksul olid Ida-Euroopa maad - Rzecz Pospolita, Leedu, Ungari, Bessaraabia, Venemaa – elamisrajooniks suuremale osale juudi rahvast. Teise Maailmasõja alguses elas Nõukogude Liidu läänepoolsetes oblastites ja vabariikides (mis hiljem okupeeriti saksa ja rumeenia vägede poolt) **2,15 miljonit juuti.** Edaspidi lisas iga „Nõukogude Liidu aktiivse välispoliitika“ uus samm nõukogude kodanike nimekirja aina uusi ja uusi sadasid tuhandeid juute: 250 tuhat Leedust, 80 tuhat Lätist, 300 tuhat Moldaaviast. Kõige suurem „saak“ saadi 1939.aasta septembris, kui Nõukogude Ukraina ja Valgevene koosseisu lülitati laialdased Ida-Poola alad, kus elas 1,3 miljonit juuti. Sel moel elas 22.juunil 1941.aastal territooriumil, mis edapidi sattus okupatsiooni alla, **üle 4 miljoni juudi.** Peale selle asus piiriäärsetes rajoonides veel umbes 200-250 tuhat Poola lääneoblastitest, Tšehhoslovakkiast ja Rumeeniast pärit juudisoost põgenikku.

Hiljem, juba pärast sõda, tegid kommunistlikud ajaloolased lihtsa aritmeetilise triki ja ei lugenud enam Poolast, Baltimaadest ja Rumeeniast pärit inimesi nõukogude kodanikeks. Sellisel moel õnnestus neil rohkem kui kaks korda vähendada Holokausti ohvrite arvu nõukogude territooriumil, kirjutades hukkunud juudid Poola, Rumeenia jt maade genotsiidiohvrite nimekirja. See häbiväärne sulitemp polnud mitte ainult vastuolus kõigi juriidiliste normidega (kuna okupatsiooni momendil olid tulevased ohvrid NSVL-u kodanikud), vaid see ei sobinud sugugi kokku ka sellesama propaganda varasema aastatepikkuse väitega, et „vabasturetkede“ eesmärgiks oli „Poola ja Baltimaade elanikkonna kaitsmine fašistliku okupatsiooni õuduste eest“.

Selle järgi otsustades, kuidas 1941.aasta suve sündmused arenesid, oli tollasel juhtkonnal – nagu ka hilisematel propagandistidel – absoluutselt võõras mõte selle kohta, et riik peab kandma mingit vastutust oma alamate ellujäämise eest. Seniajani pole avastatud ühtegi dokumenti, mitte mingitki tunnistust selle kohta, et nõukogude valitsus oleks otsinud mingeidki võimalusi nende oma alamate päästmiseks, keda okupatsioonitingimustes ootas ees mitte raske, rõõmutu, näljane ELU, vaid julm ja möödapääsmatu SURM.

Peakorteri direktiiv Nr.45 2.juulist 1941.a. „Elanikkonna ja materiaalsete väärtuste evakuatsiooni korrast“ sisaldab palju punkte ja alampunkte. Punktis 9 on kirjas, et *„haigeid hobuseid mitte evakueerida, vaid hävitada kohapeal“*. Edasi, pärast haigeid hobuseid, on punktis 13 kirjas: *„Sõjaväelaste ja juhtivtöötajate perekonnad evakueerida raudteetranspordiga“*.

Ning mitte ühtegi sõna selle kohta, mida teha juutide (reeglina paljulapseliste) peredega.

Loomulikult oli tehniliselt võimatu loetud päevadega (Punaarmee taganes ja põgenes Leedust, suuremast osast Valgevenest ja Ukraina lääneoblastitest sõja esimese 7-10 päeva jooksul) evakueerida kaks miljonit inimest. Selle vaieldamatu fakti konstateerimine ei tohi vähendada selle fakti tähendust, et **võimud ei võtnud ette vähimaidki katseid** evakueerida neist kasvõi osagi, kasvõi mõned tuhanded lapsed. Peale selle

tegutsesid neil esimestel, juudisoost elanikkonna jaoks kõige kriitilisematel päevadel, „vanal piiril“ (s.o Nõukogude-Poola 1939.aasta piiril) endistviisi edasi piirivalvepunktid, kes pidasid kinni kõik, kellel polnud spetsiaalset luba või parteipiletit! See metsik absurdne praktika lubada elanikkonna evakuatsiooni ainult „väljasõidulubade alusel“ kehtis veel mitu nädalat. Seda on raske seletada terve mõistuse loogikaga. Inimesed – need on kõige väärtuslikum „ressurss“, mille vaenlase kätte jätmine oli täiesti mõttetu. Muide, „teise taganemise“ ajal (1942.aasta suvel) vaadati evakueerumisele kui kodanike patriootlikule kohustusele.

Tõenäoliselt hakkas sõja algul lihtsalt tööle tšinovniku instinkt „haarata kinni ja mitte lahti lasta“. Igasugune omaalgatuslik tegevus – seda enam nii oluline kui elamiskoha vahetus – tundus neile ilma spetsiaalse sanktsioonita kõikide normide ja ettekirjutiste rikkumisena.

Muide, mõnede dokumentide järgi takistasid ülemused tsiviilelanikkonna evakuatsiooni ka veel sellepärast, et olles omaenda propagandakisast lolliks läinud, lootsid nad sellele, et rahulikud elanikud „tõusevad üles kui üks mees“ ja rebivad paljaste kätega vallutajad puruks.Valgevene kommunistide juht P.K.Ponomarenko kandis 1941.aasta juuli algul Moskvasse ette:

„...ma pean eriti rõhutama kolhoosnike erilist julgust, kindlust ja leppimatust vaenlase suhtes, erinevalt mõningasest osast linnaelanikest, kes ei mõtle muule, kui oma naha päästmisele. See on suuremalt jaolt seletatav juudi rahvusest isikute suure osaga linnaelanikest. Neid on haaranud elajalik hirm Hitleri ees ning võitluse asemel nad põgenevad...“

Hindamaks õieti Panteleimon Kondratõtšit haaranud õiglast raevu, tuleb meeles pidada, et Valgevene NSV valitsus ja Kompartei KK eesotsas Ponomarenkoga põgenesid Minskist juba 24.juunil, kolm päeva enne seda, kui Hothi tankigrupi eelväeosad jõudsid Minski põhjaserva. Põgenesid autodega, relvastatud kaitsemeeskonnaga. Põgenesid, jättes linna saatuse hoolde, organiseerimata inimeste ja tehaste evakuatsiooni. 80 tuhat juuti (Minski elanikud ja arvukad põgenikud ümberkaudsetest küladest ja linnadest), kellel polnud erinevalt seltsimees Ponomarenkost praktiliselt pääsemisvõimalust, hukkusid Minski getos...

Kui päästa isegi osa juudi elanikkonnast oli raske ja kõiki evakueerida – praktiliselt võimatu, siis vähemalt hoiatada inimesi neid ähvardavast surmaohust oli üsna lihtne. Lihtsam ja odavam kui kõikide haigete hobuste hävitamine. Must valjuhääldaja „taldrik“ rippus igal külatänaval, linnadest rääkimata. Ajalehti ja lendlehti anti välja miljonilistes tiraažides. Vähemalt elanikkonda „õigele teele juhtida“ oskas nõukogude võim hästi ning selleks vajalik infrastruktuur oli loodud juba ammu enne sõja algust. Kuid mitte midagi ei tehtud. Absoluutselt mitte midagi. Isegi neil juhumitel, kus kirjeldati selgelt juutide massilist hävitamist, kasutati ajalehes ümmargusi formuleeringuid („hitlerlased ajasid tankitõrjekraavi juurde mitu tuhat rahulikku nõukogude elanikku...“) või ideoloogiliselt kasulikke stampe: „töölisi–stahhaanovlasi“, „komnoori“, „punaarmeelaste vanemaid ja naisi“.

Esimene laiaulatuslik informeerimisaktsioon toimus alles 24.augustil 1941.a. Sellel päeval transleeriti Üleliidulises raadios „juudi avalikkuse raadiomiitingut“. Miitingu aruanne paigutati ka kõikide suurte keskajalehtede veergudele. Ettevõtmise peamiseks eesmärgiks oli USA ja Inglismaa juudikogukondade aktiviseerimine, mis oleks tõuganud nende maade valitsevaid ringkondi osutama Nõukogude Liidule palju tõhusamat abi. Kuid organiseerijate tagamõttest sõltumatult soodustas see raadioülekanne Nõukogude Liidu juutidel neid valitsevast ohust informeerimist. Kahjuks jäi see informatsioon väga hiljaks. Selleks ajaks olid Baltimaad, Valgevene, Moldaavia, suurem osa Ukrainast ja Smolenskimaa läänepoolne osa juba okupeeritud.

Mis aga puudutab riigi juhtkonna ametlikke avaldusi, siis ilmus esimene meenutus juudi elanikkonna kallal toimepandud elajalikust arveteõiendamisest Nõukogude Liidu Välisasjade Rahvakomissariaadi noodis 6.jaanuaril 1942.a. Selles dokumendis oli terve lõik pühendatud Babi Jari tragöödiale ja 52 tuhande Kiievi juudi hukkumisele. Lõpuks, 19.detsembril 1942.a., avaldati Välisasjade RK spetsiaalne avaldus „Euroopa juutide hävitamise plaani täideviimine hitlerlike võimude poolt “. Selle avalduse ilmumise momendil polnud enam kedagi, kellele ohust teatada. 1942.aasta detsembris elasid Nõukogue Liidu okupeeritud territooriumitel asuvates getodes ja koonduslaagrites oma viimaseid päevi järelejäänud 250 tuhat juuti. On tähelepanuväärne, et see avaldus, mis praktiliselt tõmbas joone alla „hitlerlike võimude plaani“ realiseerimisele, ei kutsunud kohalikke elanikke ja partisanikomandöre üles päästma neid, kes selleks ajaks veel elus olid...

Sellisel moel oli ainsaks teadustamise vahendiks suuline rahvakuulujutt ja põgenike ainsaks transpordivahendiks – nende jalapaar. Hobuseid enam ei olnud (kollektiviseerimine), isiklikku autotransporti veel ei olnud, jalgrattad rekvireeriti sõja esimestel päevadel „armee vajaduseks“. Kuid sellest hoolimata suutsid ligi 1 miljon (teiste andmete põhjal – kuni 1,5 miljonit) juuti pealetungivast saksa armeest ette jõuda. Pääsesid peamiselt Vene NFSV ja Ukraina idaoblastite elanikud – neil oli rohkem aega, pealegi veeti neist paljud minema kui evakueeritavate tööstusettevõtete töötajad. Umbes 3 miljonit inimest jäi okupeeritud

territooriumile, neist: 220 tuhat Leedus, 620 tuhat Lääne- ja 180 tuhat Ida-Valgevenes, 250 tuhat Moldaavias, 1,5 miljonit Ukrainas.

Juutide hävitamiseks saadeti NSVL-u territooriumile neli SS „Einsatzkomandot“, kokku umbes 3 tuhat inimest. Neist vähemalt 600 inimest kuulus tehnilise personali hulka: autojuhid, mehhaanikud, radistid, tõlgid. Et selliste jõududega leida ja kinni püüda 3 miljonit juuti (kes pealegi püüdsid end igati varjata, võltsisid dokumente, peitusid põldudel, metsas ja soodes), oleks sakslastel vaja läinud justnimelt needsamad tuhat aastat, kui kaua lootis eksisteerida Kolmas Reich. Teiste sõnadega öeldes sõltusid nii „juudiküsimuse lõpplahenduse“ läbiviimise tempo kui ka selle võimalikkus üldse **väga suurel määral kohaliku elanikkonna suhtumisest sellesse küsimusse.**

Holokausti ajalugu annab sündmuste edasiste arenguvariantide kohta kõige erinevamaid näiteid. Näiteks keeldusid Soome, Hispaania ja Bulgaaria hitlerlike genotsiidiplaanide realiseerimises täielikult osalemast – kõiki neid riike loeti fašistliku Saksamaa liitlasteks. Itaalias ja Ungaris algas juutide massiline hävitamine alles pärast nende riikide okupeerimist natside poolt (vastavalt 1943. ja 1944.aastal). Taani võimud ja rahvas päästsid praktiliselt kogu oma maa juudikogukonna, saates 4 tuhat inimest merd mööda neutraalsesse Rootsi.

Prantsusmaal elas enne sõda 350 tuhat juuti. Kohalikud elanikud ja katoliku kloostrid varjasid umbes 100 tuhandet inimest, veel 40-50 tuhat juuti saadeti salaja Hispaaniasse ja Šveitsi. Hukkus 83 tuhat inimest – alla veerandi sõjaeelsest juudi elanikkonnast.

Ellu jäi umbes kolmandik Tšehhi ja Serbia juudikogukonnast. Varjupaiga suutis leida iga neljas juut Belgias ja Hollandis – üllatav fakt, arvestades nende maade suurust, elanikkonna asustustihedust, suurte metsamassiivide puudumist ja nelja pikka aastat saksa okupatsiooni. Nõukogude Liidu okupeeritud territooriumil ületas „hukkunute proportsioon“ igal pool 90 %. Nii tempo, julmuse kui ka kohaliku elanikkonna kaasamise poolest oli pretsedenditu Baltimaades toimunud Holokaust – hävitati kuni 96 % okupeeritud territooriumile jäänud juutidest. **Kokkuvõttes hukkus okupantide ja nende käsilaste käe läbi 2 825 000 nõukogude juuti.** Suur osa ellujäänutest koosnes Rumeenia tsoonis (nn Transnistria – Dnestri ja Lõuna-Bugi jõgede vahele jääv Ukraina territoorium) asunud getode elanikest. Sõja alguses hävitasid Rumeenia väed ja žandarmeeria juute massiliselt ja väga julmade võtetega (näiteks põletati 23.oktoobril 1941.a Odessas suurtükiladudes elusalt 19 tuhat inimest). Kuid pärast Stalingradi lõpetas Rumeenia juhtkond massilised tapmised, seejärel lubati isegi rahvusvahelistel organisatsioonidel getodesse toiduabi toimetada. Mis aga puutub saksa okupatsioonitsooni, siis seal hukkusid praktiliselt kõik juudid, kes ei jõudnud evakueeruda.

Isegi kui meie käsutuses poleks muid dokumente ja tunnistusi, annaks juba see genotsiidi „efektiivsus“ ja totaalsus ümberlükkamatu tõestuse, et eseslastest timukad leidsid siin kohalike elanike seast vajaliku arvu abilisi. Kahjuks on olemas nii dokumendid kui ka faktid ja ime läbi ellu jäänud tunnistajad sellistele metsikustele, mis ei mahu tavainimese teadvusesse. Just nimelt endistest nõukogude kodanikest värdjad ja timukad tõid „juudiküsimuse lõpplahenduse“ asjasse sellise kire, mida polnud fašistliku riigi hingetu masinavärgi teenritel.

4.juulil 1941.a ajasid läti natsionalistid Riia sünagoogi ja põletasid elusalt 500 inimest. Kaunases tapeti raudkangidega või uputati jões 4000 juuti. 10.juulil põletasid Lääne-Valgevenes asuva Jedvabne (nüüd asub see Poolas) kohalikud elanikud pärast piinamist ja mõnitamisi 1600 juuti. Sageli võtsid kohalikud „politsaid“ ette selliseid töid, mida sõja algetapil sakslased ise keeldusid tegemast. Näiteks toimus esimene massiline alaealiste juudi laste mahalaskmine Ukrainas 19.augustil 1941.aastal Belaja Tserkovi juures kohalike politseijõudude poolt. 6.septembril 1941.a. tegi SS sonderkomando, kes hävitas Radomõšlis 1100 täiskasvanud juuti, Ukraina politseile ülesandeks maha lasta 561 last. Sadistlik entusiasm oli niivõrd suur ja nakkav, et armeegrupi „Süd“ juhataja feldmarssal Rundstedt andis 24.septembril välja käsu, mis keelas Wehrmachti sõduritel „osaleda kohaliku elanikkonna ekstsessides“.

Kuid isegi need õudused polnud Nõukogude Liidus ja Euroopas läbiviidud Holokausti läbiviimise taktika peamiseks erinevuseks. **Printsipiaalselt tähtis on märkida, et Läänes juutide genotsiidi varjati, aga Idas demonstreeriti seda järjekindlalt.** Miks?

Igasuguse vabriku – sealhulgas ka „surmavabriku“ – rajamine ja ekspluatatsioon nõuab raha. Krematooriumide kõrged torud tuli ehitada, ahje tuli kütusega varustada, gaasikambreid jälle kallite kemikaalidega. Sadade tuhandete ohvrite Auschwitzi ja Majdaneki toimetamine tõmbas rinde varustamiselt kõrvale vedureid ja vaguneid, koormas raudteid. 1944.aasta suvel vedasid sakslased Auschwitzi 445 tuhat Ungari juuti. Ning seejuures oli Wehrmachti olukord sellel suvel peaaegu sama hull kui Punaarmeel 1941.a suvel! Samal ajal ei veetud Nõukogude Liidu juute mitte kuhugi (vähesed erandid välja arvatud), vaid hävitati kohapeal, avalikult, elanike silme all ning kõigi soovijate osavõtul.

Selle esimesel pilgul veidra paradoksi üheks võimalikuks seletuseks võib lugeda seda, et Lääne-Euroopa jaoks **ei suutnudki hitlerlased välja mõelda mingit ühiskondlikku teadvust rahuldavat põhjendust juutide genotsiidi vajalikkuse kohta.** See tees, et juudid on „rassiliselt mittetäisväärtuslikud alam-inimesed“, võis prantslast või ungarlast ainult ehmatada ja valvsaks teha („aga äkki kuulutatakse meid järgmiseks?“). Aga vana vaenupõhjus (et juudid lõid Jeesus Kristuse risti) XX sajandi tsiviliseeritud Euroopas enam ei töötanud. Selle tulemusena pidid natsistid tegema suuri, maailmasõja tingimustes äärmiselt koormavaid kulutusi. Ja kõik seepärast, et mitte kutsuda Lääne-Euroopa okupeeritud territooriumide elanike seas esile fašistide jaoks ebasobivaid meeleolusid. (*Väga logisev ja kahtlane mõttekäik. – Troll*)

„Бей жида-политрука, рожа просит кирпича“ („Peksa juuti-politrukki, lõust lausa nõuab telliskivi“.) Selle kuulsa lendlehe tekst, mida heideti taevast tohututes kogustes taganevate nõukogude vägede kolonnidele, väljendas lihtsas, arusaadavas ja meeldejäävas vormis kogu asja sisu. Mitte ainult „juuti“ või ainult „politrukki“, vaid just nimelt „juuti-politrukki“. Väikesest sidekriipsust sai vastupidiselt aritmeetika reeglitele mitte lahutamise või jagamise märk, vaid vihkamise korrutamise märk. Meie poolt mitmekordselt tsiteeritud Ponomarenko kandis juba sõja neljandal päeval Stalinile ette*: „Kogu nende agitatsioon, suuline ja kirjalik, käib juutide ja kommunistide vastu võitlemise tähe all, neid sõnu kasutatakse kui sünonüüme“*. Just nimelt sellele, et tõestada „juudi ja komissari“ või „juudi ja nõukogude võimu“ samasust, oligi suunatud kogu Kolmanda Reichi võimsa propagandaaparaadi tegevus. Miljonites lendlehtedes, tuhandetes ajaleheartiklites, lugematus arvus suulistes esinemistes korrutati kogu aeg seda mõtet, et just juudid olid nõukogude režiimi peamiseks tegutsevaks jõuks, et just nemad päästsid valla „punase terrori“, et just juutidest koosneb keset vaest maad rasva koguv ülemuste klikk.

Vastavalt sellele pidi juutide avalik alandamine ja seejärel nende metsik hävitamine fašistide meelest „vabastama“ Nõukogude Liidu okupeeritud oblastite elanikkonna hirmust nõukogude võimu eest ja süütama neis viha kõikide kommunismiideoloogia kandjate suhtes.

See, et absoluutsel enamusel genotsiidi ohvritest polnud mingit pistmist NKVD karistussüsteemiga ja ka nende välimus ei vastanud sugugi „rasvaläinud ülemustele“, ei häirinud sugugi ei hitlerlasi, nende käsilasi ega ka (ja see on kõige tähtsam ja traagilisem) tavalisi elanikke. Nõukogude ühiskond oli ammu ja põhjalikult sellisteks nähtusteks nagu massiline kohtuväline terror, karistamine ilma süüta, tervete elanikkonna gruppide kollektiivne vastutus üksikisikute poolt sooritatud kuritegude eest (mis sageli olid välja mõeldud) psühholoogiliselt ettevalmistatud. Kas niinimetatud „kulakud“ olid sarnased ahjul lebavate muidusööjatega? Ja kui paljud nn „trotskistid“ olid näinud elavat Trotskit või vähemalt lugenud ühte tema raamatut? Ja ka tervete rahvaste nimetamine „kahtlasteks elementideks“ (mis väljendus korealaste, hiinlaste, poolakate, lätlaste arestides ja väljasaatmistes) polnud nõukogude inimestele mingi uudis.

Tuleb tunnistada, et fašistid kasutasid meistrelikult ära teise totalitaarrežiimi poolt elanikkonna kallal tehtud „ettevalmistavat tööd“. Erilist rolli juutide suhtes vihkamise õhutamises mängisid kinnipeetavate massilised mahalaskmised, mida sooritati Punaarmee taganedes paljudes kohtades NKVD organite poolt. Sellist „kingitust“ ei jätnud sakslased kasutamata. Selle kuriteo eest kuulutati vastutavateks juudid (ehkki juudid olid NKVD-st 1941.aastaks peaaegu täielikult „välja puhastatud“). Moonutatud, lagunevad laibad laoti väljakutele, elanikkond aeti kohale ja professionaalsete provokaatorite poolt õhutatud massilise psühhoosi olukorras algas juudipogromm. Sedasi andis üks verine diktatuur valmiskaevatud haudade juures kuritegude teatepulga üle teisele...

Loomulikult, timukad ja nende abilised moodustasid kõige rohkem 2-3 % okupeeritud rajoonide täiskasvanud elanikkonna üldarvust. Ja ei tohi unustada ka seda, et normaalsetel inimestel polnud mingitki võimalust neile vähemalt moraalse hukkamõistu väljendamiseks – timukad olid relvastatud ja toetusid kogu fašistliku Saksamaa sõjamasina toetusele. Kuid oleks suur ja valelik reaalse olukorra lihtsustamine väita, et suurema osa elanikkonna positsioon oli neutraalne. Ja asi polnud isegi selles, et lihtsa inimliku kaastunde puudumine (seda enam irvitamine ja mõnitused hiljutiste naabrite, kaastöötajate ja õpilaste poolt) lihtsalt jahmatas juute, võttis paljudelt nende seast vastupanutahte ja eluisu. Tunduv osa elanikkonnast, kes ise küll ei võtnud osa vahetutest tapmistest, osales heameelega juutide varanduse röövimises, marodöörlikus „kauplemises“, kus perekonna väärisasju vahetati leivatüki vastu. Ilmusid uue elukutsega inimesed – nn „šmaltsovnikud“ (rasvasulatajad). Need olid juudikütid, kes pärast peidetud juudiperekonna avastamist pressisid neilt välja lunaraha mitteteatamise eest. Siis, kui ohvritelt oli kõik vähegi väärtuslik kätte saadud („rasv välja sulatatud“), andsid nad ohvrid okupatsioonivõimudele üle.

Öeldule on väga eredaks illustratsiooniks katkend eelmises peatükis meenutatud K.J.Mette (üks Mogiljovi „põrandaaluste“ juhtidest) aruandest:

„...Sakslased hävitasid okupatsiooni esimestel kuudel füüsiliselt kõik juudid. See fakt kutsus esile palju erinevaid arvamusi (pange tähele – mitte viha timukate suhtes, mitte kaastunnet ohvrite suhtes, vaid „erinevaid arvamusi" – M.S). *Elanikkonna kõige reaktsioonilisem, suhteliselt väike osa, õigustas neid metsikusi täielikult ja aitas nende sooritamisel kaasa. Suurem osa väikekodanlastest ei olnud nõus nii julmade arveteõiendusega, kuid väitis, et juudid on ise selles süüdi, et kõik neid vihkavad, ent sellegipoolest oleks olnud parem piirduda majanduslike ja poliitiliste piirangutega...*

...Ülejäänud osa elanikkonnast, nõukogudemeelne, tundis juutidele kaasa ja aitas neid paljudes asjades, kuid neid vihastas väga juutide passiivsus, kes lasksid end tappa, tegemata linnas ühtegi, kasvõi stiihilist vastuhakku sakslastele või proovimatagi minna partisanideks... Nõukogudemeelsed inimesed märkisid, et paljud juudid püüdsid enne sõda asuda tööle tulusatel ametikohtadel ja seadsid omavahel sisse ringkäenduse... „Ja nüüd ootavad juudid jälle abi vene Ivanidelt, tegemata ise midagi", - rääkisid nad...

Arvestades elanikkonna meeleolu, oli meil agitatsioonitöös võimatu ***juute otseselt kaitsta... kuna see oleks ilmtingimata kaasa toonud negatiivse suhtumise meie lendlehtedesse****, seda isegi meie, nõukogude meelestatusega inimeste poolt".*

Vapustav tekst! Selle järgi otsustades pidas elanikkond toimuvat sakslaste ja juutide vaheliseks sõjaks. Vähemik astub akiivselt välja sakslaste poolel, enamus aga kahjurõõmutseb vaikselt („juudid on ise süüdi"). Kõiga paremad pahandavad juutide passiivsuse üle, kuid ise istuvad samal ajal linnas ja partisaniks minna ei kavatse („sakslased meid ju ei puutu"). Ainuüksi mõte sellest, et vene Ivan peab sekkuma sellesse tema jaoks võõrasse kaklusse, kutsub neil suurepärastel „nõukoguliku meelsusega" inimestel esile äärmise pahameele. Ühesõnaga – monoliitne ühtsus ja sügav internatsionalism. Tasub märkimist, et 1943.a. kevadel Mogiljovis ülesriputatud okupatsioonivõimude plakatid lubasid iga väljaantud juudi eest 5 pakki mahorkat. Odav, isegi sõjaaja kohta väga odav. Kuid nähtavasti linna elanikud ei püüdnudki „end tulusatel ametikohtadel" sisse seada, paljusid rahuldas ka mahorka...

Monoliitset ühtsust ei olnud. Verise hullumeelsuse keskel leidus inimesi, kes olid suuteliseks suurimaks kangelaslikkuseks, mehisuseks, eneseohverduseks. Vaatamata okupantide metsikule terrorile (mahalaskmised, kusjuures kogu pere, oli ette nähtud mitte ainult juutide varjamise, vaid ka sellest mitteteatamise eest) tulid tuhanded erinevast rahvusest inimesed hädasolijatele appi. Iisraeli holokausti uurimiskeskus „Yad Vashem" on kindlaks teinud **üle 18 tuhande** inimese nime, kes päästsid juute genotsiidiaastatel. **Nende seas on 5500 poolakat, 1609 ukrainlast, 488 leedukat, 440 valgevenelast**.

Valgevenes asuvas Breslavis tegeles juutide päästmisega 60 perekonda – lihtsad talupojad, arstid, õigeusu ja katoliku vaimulikud. Kangelaslinnas Brestis jäi 25 tuhandest juudist elle 19 inimest. Kuus tükki neis päästis oma majja peites Polina Makarenko perekond.

Umani elanik, Esimese Maailmasõja veteran ja invaliid Aleksander Djatlov peitis oma majas 12 juuti. Keegi naabritest kandis sellest sakslastele ette. Kogu Djatlovide pere, kaasa arvatud kolm last, lasti maha.

Minski lastekodude kasvatajad varjasid kolm aastat kestnud okupatsiooni jooksul üle 500 juudi last. 12 last päästis Kiievi lastekodu Nr.2 juhataja. Wehrmachti kapten Willi Schultz vedas oma veoautol Minski getost välja 26 inimest. Krementšugi linnapea Sinitsa-Verhovski lasti 1941.a. novembris maha selle eest, et ta andis juutidele võltsitud isikutunnistusi. Rakovetsi küla (Lääne-Ukraina) talupojad varjasid 33 juudiperet. Kujalniku külas (Odessa oblast) päästis kolhoosnik V.M.Ivanov 25 inimest...

Ja ka mitte kõik juudid ei lasknud end karistamatult tapale viia. Juudi vastupanuliikumise jalaugu läheb välja meie raamtu teemast. Piirdume seetõttu vaid mõningate faktide lühikese meenutamisega.

1943.aasta augustis algas ülestõus Belostokis asuvas juudigetos. Ülestõusnud, kelle relvastuses oli 130 tulirelva, pidasid vastu 6 päeva – 2 päeva kauem, kui Läänerinde 10.Armee seda linna 1941.aasta juunis kaitses. Valgevene Baranovitši oblasti 15-s partisanibrigaadis sõdis 8493 partisani, kellest 46,8 % olid valgevenelased ja 12,4 % juudid. Vabariigi vabastamise ajaks 1944.a. juulis oli Lida partisanitsoonis 4852 partisani. Neist: 2404 – kohalikud elanikud, 1196 – getodest põgenenud juudid, 730 – endised piiramisrõngasse jäänud Punaarmee võitlejad, 313 – endised „politsaid".

1942.aasta sügisel toimus kolm suurt ülestõusu Ukrainas – Tutšinis, Mizotšis ja Lutskis. Põhjalik ettevalmistus ja 60 tulirelva lubasid 3000-l kinnipeetaval Tutšini getost välja murda.

Lõppkokkuvõttes pöördusid Holokausti organiseerijate kohutavad kuriteod nende enda vastu. Nagu seesama seltsimees Mette kirjutas: *„...elanikkonna üldine järeldus oli selline: aga äkki käitub sakslane hiljem kõigiga nii nagu juutidega praegu? See sundis paljusid järele mõtlema..."* See hitlerliku režiimi olemuse tajumine sai tähtsaks faktoriks, mille läbi tunduv osa okupeeritud territooriumi elanikkonnast hakkas passiivse ükskõiksuse asemel osalema aktiivses relvastatud võitluses okupantide vastu.

Viimasel ajal avalikuks saanud Partisaniliikumise Keskstaabi dokumentide seas pole senini avastatud mingeid käske, mis oleksid olnud suunatud juudi elanikkonna päästmisele.

V OSA

Millal algas Suur Isamaasõda?

Küsimuse püstitamine

Kas Nõukogude Liit oli sõjaks valmis? Sellele nõukogude „ajaloolaste“ armastatuimale küsimusele, mida nad suure entusiasmiga nämmutasid sadades artiklites ja „ümarlaudade“ taga, võib täna anda ammendava vastuse. Kas on mõtet enam vaielda „sõjaks valmisoleku“ üle, kui kõige tagasihoidlikumate andmete kohaselt üle poole armee isikkoosseisut deserteerus või andis end vangi? Pärast seda, kui avalikustati arhiividokumendid vangide ja desertööride kohta, miljonite äravisatud vintpüsside ja kümnete tuhandete hüljatud tankide ja suurtükkide kohta, ei teki enam kahtlust, mis oli hävingu otsene põhjus. Vähemalt on see selle raamatu autori kindel seisukoht.

Murdmatu liit oli valmis. Nagu lumelaviin, mis võib mäest alla liikuma hakata üheainsa paugu peale, nii oli ka Stalini deržaava valmis selleks, et laiali laguneda pärast esimesest vaenlase lööki.

Ehkki Punaarmee hävingu otsene põhjus on lihtne ja ilmselge, on palju raskem vastata teisele küsimusele: miks osutusid riik, armee ja rahvas sellises jõuetus, tegevusvõimetus olukorras olevaks? Kuidas sai selline asi juhtuda riigis, mis tänini paistab paljudele range korra ja raudse distsipliini musternäidisena? Miks lagunes totalitaarse despootia võimas riigijuhtimismasin mõne päevaga „üksikuteks kruvikesteks ja mutrikesteks“? Mis see siis oli – ime, saatanlik lummus?

Kolmanda Reichi arhiivid on ammu põhjalikult läbi otsitud. Pole kahtlust, et mitte mingeid „X-kiirte generaatoreid“, psühhotroopseid relvi, mis oleksid muutnud vaenlase armee hullumeelsete massiks, saksa armee arsenalis ei olnud. Nagu polnud neis arsenalides ka mingit muud printsipiaalselt uut, tundamatut ja seetõttu vaenlasele paanilist hirmu tekitavat relva.

Ja sellest hoolimata ei saadud 1941.aastal ilma imeta läbi. Kuid see oli omaloodud ime. Seesama, mille kohta armas N.I.Buhharin 1929.aastal vaimustunult kirjutas:

„...GPU sooritas kõikide aegade suurima imeteo – ta suutis muuta vene inimese loomust“.

Kuni selle momendini püüdis autor püsida faktide ja dokumentide kindlal pinnal. See oli seda enam lihtsam, kuna meie jutt käis tükiarvudest, kilomeetritest, tonnidest, diviisinumbritest, kellaajast, kiirustest jne. Ülalpüstitatud küsimustele tõsiste vastuste leidmine sunnib meid pöörduma hoopis teistsuguse teaduse juurde – sotsiaalpsühholoogia poole. On isegi kahtlane, kas see teadus on üldse teaduseks selle sõna tavamõistes. Seda raskem on stalinliku epohhi nõukogude ühiskonna sotsiaalpsühholoogiline analüüs.

NSVL-s ei olnud ausaid valimisi, trükivabadust, sõnavabadust, ühiskondliku arvamuse uuringuid, õigust sõita väljaspoole „suurt tsooni“. Nõukogude inimene ei saanud väljendada oma suhtumist võimusse ei valimisbülletääni, ei vaba sõnaga sõltumatus ajalehes ega isegi jalgadega (s.o emigratsiooniga). Kuidas me saame siis mõista ja teada saada, missuguste mõtete ja tunnetega kuulasid nõukogude inimesed 22.juuni 1941.a. keskpäeval seltsimees Molotovi häält, kes kutsus neid valjuhääldaja mustast taldrikust üles *„veelgi tihendamalt kooondama ridu meie armastatud partei ümber, meie nõukogude valitsuse ümber, meie suure juhi seltsimees Stalini ümber“*.

Täpset, kõiki rahuldavat vastust neile küsimustele ei ole ega tule. Mitte kunagi. Me võime teha ainult rohkem või vähem põhjendatud oletusi, teaduslikult väljendudes – hüpoteese. Niisiis, autor paneb ette lähtuda tööhüpoteesi korras sellest, et **MEIE ISAD JA VANAISAD POLNUD MEIST RUMALAMAD.**

Selle eelduse valimise aluseks pole mitte ainult kiiduväärne austus vanemate inimeste suhtes, vaid ka mõned loogilised argumendid.

Kolm neljandikku sõjaeelse Nõukogude Liidu elanikest elas külas või väikelinnades. Nad (elanikkond) ei lugenud nõukogude ajalehti ei enne ega pärast sööki. Väga lihtsal põhjusel: enamus inimesi oli vähese kirjaoskusega. Üldse olid kuuldused bolševike „kultuurirevolutsiooni“ kohta tugevasti liialdatud. 1937.aasta rahvaloenduse ajal selgus, et isegi 18-19 aastaste noorte seas oli 8,5 % kirjaoskamatuid, kolmekümneaastaste seas oli kirjaoskamatu iga neljas. 1939.aastal oli seitsmeklassiline või kõrgem haridus 8,2 % töölistel ja ainult 1,8 % kolhoosnikel! 1936.aasta kevadel rääkis tolleaegne Valgevene sõjaväeringkonna juhataja I.P.Uborevitš:

„...iga võitlejate külast sõjaväkke kutsumine toob meile kasarmutesse 35 vähese kirjaoskusega inimest 100-st. Kuid need „vähese kirjaoskusega“ inimesed on tegelikult täiesti kirjaoskamatud: suudavad vaevalt

kirjutada oma perekonnanime ja tunni ajaga läbi lugeda kaks lehekülge. Need on inimesed, kes ei tea, kes on Stalin, kes on Hitler, kus on lääs, kus ida, mis asi on sotsialism...“

Peamine elanikkonna „zombistamise“ vahend oli sel ajal alles laboratoorsete katsetuste staadiumis ja narkotiseerivad teletorninõelad ei tõusnud veel taeva poole. Tõsi küll, iga posti küljes rippus reproduktori must taldrik, kuid sellest tuli palju raginat ja vähe kasu – nii seetõttu, et inimesed olid seotud raske väsitava tööga kui ka tolleaegsete „PR“-i tegijate madala professionaalse taseme tõttu.

Kõik see lubabki oletada, et „lihtsad nõukogude inimesed“ elasid oma mõistuse järgi. Jah, see mõistust polnud küll eriti arendatud lugemise ja õppimisega, ka ei koormanud seda endiste aegade kultuuripärand, kuid sellest hoolimata oli see olemas, oma. Lihtne ja selge, „massimeedia“ poolt sogastamata. Vaat seepärast soovitabki autor lähtuda sellest, et tavalise nõukogude kolhoosniku (aga peamiselt just neist koosneski mitmemiljoniline armee) suhtumine elusse, nõukogude võimu ja alanud sõtta oli täiesti adekvaatne s.o **vastas täielikult nõukogude võimu suhtumisele tema elusse.**

Ametliku propaganda sõjakad karjed aina suurendasid ängistava lootusetuse meeleolusid. Lootust sellele, et rumalad ja ärahirmutatud ülemused suudavad hädast, kuhu nad ise oli riigi suunanud, välja rabeleda, oli vähe. „Suur juht ja õpetaja seltsimees Stalin“ vaikis visalt (kuni 3.juulini) ja see kurdistav 12-päevane vaikimine tekitas kõige süngemaid eelaimusi. Või hoopis vastupidi – kõige rõõmsamaid lootusi, et see enneolematu inimsööjalik võim kaob varsti.

Meenutame siinkohal, et meie jaoks on 22.juuni 1941.a. kuuekümne aasta tagune sündmus, aga neile, kes sellel päeval Molotovi kõnet kuulasid, oli möödunud kõigest kakskümmend aastat sellistest sündmustest...

Kakskümmend aastat järjest

„11.juuni 1921.a. Tambov

Venemaa Kesktäitevkomitee Täievolilise Komisjoni käsk Nr.171

...Esseerilike-bandiitlike elementide lõplikuks väljajuurimiseks käseb VKTK Täievoliline Komisjon:

1.Isikud, kes keelduvad oma nime nimetamast, lasta kohapeal ilma kohtuta maha...

4.Perekond, kes varjas bandiiti, kuulub arreteerimisele ja kubermangust väljasaatmisele, nende varandus konfiskeeritakse, perekonna vanim tööjõuline liige lastakse kohapeal ilma kohtuta maha.

5.Perekondi, kes varjavad bandiitide pereliikmeid, vaadatakse kui bandiitlikke ja selle pere vanim tööjõuline liige lastakse kohapeal ilma kohtuta maha...

Allkirjad: Antonov-Ovsejenko, Tuhhatševski“.

„12.juuni 1921.a. Tambov

Metsad, kus bandiidid end varjavad, tuleb puhastada mürkgaaside abil. Kõik tuleb niimoodi välja arvestada, et metsa tungiv gaasipilv hävitaks seal kõik elava....

Allkiri: Tuhhatševski“

„23.juuni 1921.a Tambov

Venemaa Kesktäitevkomitee Täievolilise Komisjoni käsk Nr.216

...Esimese lahingulõigu kogemus näitab, et teatud rajoonide kiireks bandiitidest puhastamiseks on hästi sobilik järgmine meetod... Elanikele antakse kaks tundi aega bandiitide ja relvade väljaandmiseks, samuti ka bandiitide perekondade väljaandmiseks... Kui elanikkond bandiite ja relvai välja ei andnud, tuleb kahetunnise tähtaja möödudes varem võetud pantvangid elanikkonna nähes maha lasta, pärast seda võetakse uued pantvangid ja tehakse kokkukogunenud elanikele teistkordselt ettepanek bandiidid välja anda... Igaüks peab andma tunnistusi, väiteid teadmatuse kohta mitte arvestada. Kangekaelsuse korral tuleb uuesti pantvange maha lasta...

Allkirjad: Antonov-Ovsejenko, Tuhhatševski“.

„10.juuli 1921.a

Täievolilise „viisiku“ esimehe seltsimees Uskonini ettekanne

...3.juulil alustasime operatsiooni Bogoslovka külas. Harva võib näha nii kinniseid ja organiseerunud talupoegi. Küsitledes talupoegi bandiitide kohta, eitasid kõik alaealistest vanakesteni seotust nendega...

Me kordasoime samu võtteid nagu Ossinovkas: võtsime pantvangisks 58 inimest, 4.juulil lasksime maha esimese partii – 21 inimest, 5 juulil – 15 inimest, võtsime kinni 60 bandiitide perekonda. Lõpptulemusena saavutasime siiski murrangu, talupojad hakkasid bandiite ja peidetud relvi välja andma...

Mis puudutab Kareejevka küla, siis seoses selle küla soodsa asukohaga bandiitide poolt kasutamiseks, võttis „viisik“ vastu otsuse see küla hävitada, saates välja kogu selle elanikkonna ja konfiskeerides kogu nende varanduse... Pärast väärtuslike materjalide kokkukogumist – aknaraamid, külvimasinad jms – põletati küla maha...“

„19 märts 1922.a Moskva

Kiri Poliitbüroo liikmetele

...just praegune moment kujutab endast mitte ainult eranditult soodsat, vaid ka üldse ainukest momenti, mil meil on šansid täielikule edule 99-l juhul 100-st purustada vaenlane lõplikult ja kindlustada meie positsioone paljudeks aastakümneteks. Just nüüd ja ainult nüüd, mil nälgivates maakohtades süüakse inimesi ja teedel vedeleb sadu kui mitte tuhandeid laipu, on meil võimalus (ja seetõttu ka kohustus) läbi viia kirikuvaranduste konfiskatsioon. Me peame seda tegema metsiku ja halastamatu energiaga ja mitte peatuma ükskõik millise vastupanu ees...

Mida suurem arv reaktsioonilise vaimulikkonna ja reaktsioonilise kodanluse esindajaid õnnestub meil sellel põhjusel maha lasta, seda parem: just nüüd on vaja anda sellele seltskonnale niisugust õpetust, et nad ei julgeks mitu aastakümmet mingist vastupanust mõeldagi...

Me saame kindlustada endale mitmesaja miljoni kuldrubla suuruse fondi (pidage meeles mõnede kloostrite tohutu suuri rikkusi). Ilma selle fondita on igasugune riiklik töö, majanduslik ülesehitus ja meie huvide kaitsmine Genua konverentsil täiesti mõeldamatu...

Allkiri: Uljanov (Lenin)“

See oli sõda. Halastamatu mitmeaastane sõda. Sõda ilma igasuguste reegliteta, teisel pool inimlikkuse piire. Tuhanded (tegelikult miljonid) nälgasurnute laibad kutsuvad bolševikel esile rõõmurõkatusi. Kokkuröövitud miljonid kavatsetakse kulutada ükskõik millele, välja arvatud nälgijate päästmiseks (nõukogude statistika näitab, et 1922-1923 aastal osteti piiri tagant vilja kõigest ühe miljoni rubla eest).

Avaliku protesti mahasurumisest jääb bolševikele väheks – talupojad peavad ise ülestõusnuid püüdma ja „bandiitide pereliikmed“ (s.o naised ja lapsed) arveteõiendamiseks välja andma. Aga kõik need., kellesse on jäänud veel natukegi halastust ja kaastunnet, lastakse kohapeal maha. Ilma kohtuta. Muidugi ei lasta neid maha mingite materiaalsete väärtuste (aknaraamid, külvikud jne) kokkuröövimise eesmärgil, vaid just selleks, et võõrutada neid aastakümneteks mingigi mõte uuele võimule vastuhakuks. Sõna „valitsus“ kästi kirjutada suure tähega, sõna „jumal“ - väikesega.

Pärast seda, kui võim tugevnes ja kirjutas enda jaoks sobivad seadused, hakati maha laskma ja vangi panema kohtu korras. 7.augustil 1932.a. võeti vastu kuulus „Seadus kriminaalvastutuse tugevdamisest kolhoosivara varguse ja röövimise eest“ – rahvasuus kutsuti seda „kolme viljapea seaduseks“. Ainuüksi 1932.a. augustist kuni 1933.a. detsembrini arreteeriti ja mõisteti selle seaduse järgi vangi 125 tuhat „uut pärisorja“, neist 5400 inimest lasti maha.

Bolševistliku terrori mastaabis polnudki need arvud just eriti suured, kuid tasub meenutada, et pärisorjuslikul tsaari-Venemaal määrati 80 aasta jooksul (1825 kuni 1905.a.) 625 surmaotsust, millest viidi täide kõigest 191...

Stalinliku režiimi metsik julmus polnud mitte mingil juhul uute juhtide sadistlike kalduvuste tulemus. Ei midagi taolist! Mõistus oli neil kaine ja kaalutlev ja nad said suurepäraselt aru, et teistmoodi ei mängi välja. Isegi suhteliselt rahulikel NEP-i aastatel ei ületanud talupoegade majapidamiste keskmine kaubanduslikkus 15-20 %. See tähendas, et ühe linnatöölise pere toitmiseks läks vaja 5-6 talupoegade peret. Kas said sellised proportsioonid rahuldada seltsimees Stalinit, kellel oli plaanis tohutu suure armee loomine ja selle uusima tehnikaga relvastamine?

1930.aastal võttis riik Ukrainas kolhoosidelt ära 30 % teraviljast, Põhja-Kaukaasias 38 %. Järgmisel 1931.aastal vastavalt 42 ja 47 %. 1932.aasta plaan ületas 31.aasta oma 32 % võrra. Pärast seda, kui 1932.aasta sügisel sai selgeks, et viljavarumise plaani ei õnnestu täita isegi kogu teraviljavaru (kaasa arvatud seemnevili) konfiskeerimisega, nõudsid raevunud Kremli juhid viljavarumise plaani mittetäitnud kolhoosidest kogu „mitteteraviljalise toiduainete ressursi“ (pekk, kartul, sibul, peet, soolatud toiduained jne) konfiskeerimist.

On väga kahtlane, kas tolleaegse põllumajandustoodangu transpordi, säilitamise ja ümbertöötlemise infrastruktuuri juures suurem osa konfiskeeritud toiduainetest üldse tehasesööklatesse jõudis. Faktiliselt oli see „näljaterror“. Bolševikud meenutasid järjekordselt oma juhi ja õpetaja õpetusi: „*...anda sellele seltskonnale niisugust õpetust, et nad ei julgeks mitu aastakümmet mingist vastupanust mõeldagi...*“

Ning Ukrainas ja Donil, seejärel ka Volgamaadel ja Kasahstanis algas massiline **SURMAV NÄLG**. Miljonid talupojad - otsides pääsu näljasurmast – sõitsid, kõndisid ja roomasid linnadesse.

Võim reageeris kiiresti. 22.jaanuaril 1933.a. ilmus Stalini ja Molotovi allkirjadega NSVL-u valitsuse määrus:

„...Keskkomiteel ja valitsusel on tõendeid selle kohta, et talupoegade massiline lahkumine on organiseeritud nõukogude võimu vaenlaste, kontrrevolutsionääride ja Poola agentide poolt... keelata kõikide võimalike vahenditega Ukraina ja Põhja-Kaukaasia talupoegade liikumine linnadesse...“

Näljasurmale määratud rajoonid lõigati ära sõjaväeosadega. Selle „karantiini“ esimese kuu jooksul kandis OGPU ette 219 460 inimese kinnipidamisest!

Harkovis asuv Itaalia konsul kandis oma Roomas asuvale valitsusele ette:

„...Nädala ajaga loodi teenistus hüljatud laste püüdmiseks... Kesköösel veeti nad veoautodega Põhja Donetsil asuvasse kaubajaama... siin asus meditsiiniline personal, kes teostas sorteerimist. Need, kes polnud veel näljast paistes ja võisid veel ellu jääda, saadeti Näljamäel (no on alles kohanimi!!! – Troll) *asuvatesse barakkidesse või aitadesse, kus õlgedel suri veel 8000 hinge, peamiselt lapsed. Nõrgad saadeti kaubavagunitega linnast välja ja jäeti sinna surema, eemal inimestest. Kohale jõudes laaditi kõik surnud vagunitest välja varem valmiskaevatud suurtesse kraavidesse...*

...igal öösel leitakse Harkovis umbes 250 nälga või tüüfusesse surnud inimese laipa. Tunnistuste kohaselt pole paljudel neist maksa alles... sellest valmistatakse pirukaid ja kaubitsetakse nendega turul...“

1933.aasta Golodomoril (*organiseeritud näljahäda. – Troll*) oli kaks printsipiaalset erinevust 1921.aasta näljahädast.

Esiteks oli see kunstlikult organiseeritud, samal ajal kui 1921.aasta näljahäda juhtus „loomulikel“ põhjustel (kui muidugi bolševike poolt vallapäästetud kodusõja tagajärjel tekkinud laostumist ja

rahvamajanduse langust sai pidada „loomulikuks“ protsessiks). 1932.aasta viljasaak oli tõesti kehv, kuid ikaldus polnud sugugi miljonite inimeste surma põhjuseks. Näiteks saadi ainuüksi Ukrainast riikliku viljavarumise raames 36,5 miljonit tsentnerit teravilja. Lähtudes sellest, et ühe inimese toitmiseks läheb vaja umbes kaks tsentnerit vilja aastas, saame me järeldada, et ainuüksi Ukrainas varutud viljaga oleks saanud ära toita 18 miljonit nälgijat. Aga kui palju vilja lihtsalt mädanes ära kaetud elevaatorite ja viljaplatside puudumise tõttu, kui palju sellest aeti viinaks...

Teiseks eraldas hea vanaisa Iljitš siiski kokkuröövitud varandusest veidi välismaalt toiduainete ostmiseks. Seltsimees Stalin aga **EKSPORTIS** nälgivast riigist 1932.aastal 17,3 miljonit tsentnerit vilja ja 16,8 miljonit vilja 1933.aastal. Selsamal aastal, mil Harkovis küpsetati inimlihast pirukaid, saadeti NSVL-st eksporti 47 tuhat tonni liha-piimaprodukte, 54 tuhat tonni kala. Inimsööjate riik vedas välja jahu, suhkrut, vorsti, päevalilleõli...

Selle inimsoo ajaloos ainulaadse ohvritoomise mastaapi iseloomustavaid täpseid arve ei saa me tõenäoliselt kunagi teada. Nõukogude Ukraina ajaloolase S.Kultšinski arvestuste järgi (ta töötas 60-ndate aastate lõpust alates demograafilise statistika analüüsi juures) suri ainuüksi 1933.aastal ainuüksi Ukrainas nälga **3 kuni 3,5 miljonit** inimest. **3 kuni 6 miljoni** inimese võrra vähenes neil aastatel Kasahstani rahvastik. Volgamaades ei toimunud „mitteteraviljalise toiduainete ressursi“ äravõtmist (s.o kartul ja soolatud kurgid jäeti kolhoosnikele alles), seetõttu suri seal nälja tõttu „kõigest“ **400 tuhat inimest**.

Arvukuse poolest oli bolševike peamiseks „vaenlaseks“ talupoegkond, kes moodustas 1917.aastal neli viiendikku riigi elanikkonnast. Kuid uus võim ei unustanud ka linnaelanikkonda.

1930.aasta veebruarist kuni 1931.aasta detsembrini deporteeriti suurematest linnadest üle **1,8 miljoni** „deklasseerunud elemendi ja passirežiimi rikkuja“. Selle määratluse alla ei sattunud mitte ainult kodanlikud professorid ja insenerid, kolhoosinälja eest linna põgenenud kodutud talupojad, vaid ka linnatöölised, kes tabati haarangu käigus tänavatel ilma passita. Arhiividokumentides leidub juhtumite kirjeldusi, kus püüti ka passiga inimesi – aruande jaoks. On teada kurioosne episood, kus Moskvast deporteeriti kui „passirežiimi rikkuja“ rajooni miilitsaosakonna ülem!

Neid deporteerituid, kellel kõvasti vedas, ootas ees sunnitöö kommunismi suurehitustel. Näiteks oli Magnitogorskis 1932.aasta septembris 42 462 spetsasumisel olijat, mis moodustas kaks kolmandikku selle „unistuste linna“ elanikkonnast. Kuid mitte kõiki ei oodanud ees selline vedamine.

„...20. ja 30.aprillil 1932.a. saadeti Moskvast ja Leningradist sundasumisele kaks ešeloni deklasseerunud elemente, kokku 6144 inimest... Tomskisse jõudes paigutati see kontingent praamidele ja toimetati Nazino saarele... Saarel polnud mingeid instrumente, mingeid ehitisi, ei viljaseemet ega raasukesti toiduaineid... 19.mail tuli maha lumi, tõusis tuul, seejärel hakkas külmetama... Inimesed hakkasid surema. Esimese ööpäeva jooksul suutis hauakaevajate brigaad matta 295 laipa. Alles neljandal või viiendal päeval saabus saarele rukkijahu, mida hakati mõnesaja grammi kaupa välja jagama. Jahu kätte saanud inimesed jooksid sellega vee äärde ja segasid seal mütsides, jalarättides, pintsakutes ja pükstes valmis kördi, mis sealsamas toorelt söödi. Sealjuures väga suur osa neist neelas jahu niisama, hakkasid sellest lämbuma, kukkusid maha ja surid õhupuudusesse... Varsti algas väga suures ulatuses inimsöömine... Kõige selle tulemusena oli 6100-st saabunud inimesest (pluss 500-700 teistest komandatuuridest juurdelisatud inimesest) 20.augustiks ellu jäänud 2200 inimest...“

Need read on pärit VKP(b) Lääne-Siberi kraikomitee Narõmi linnakomitee instruktori ettekandest. Kokkuvõtva statistika kohaselt polnud Nazino saarel toimunud košmaar üldsegi erakordne juhtum. 1932.a. jaanuaris läbiviidud esimesel „spetsasumisele“ saadetute ümberregistreerimisel selgus 500 tuhande inimese suurune puudujääk, kes surid või jooksid taigasse laiali (kindlasse surma).

Vaat sellepärast palubki autor neid lugejaid, keda häiris fraas „inimsööjaliku võimu“ kohta, ilmaasjata mitte solvuda. See pole metafoor, vaid lihtsalt fakti konstateering. Bolševistlik võim vahetas teadlikult ja külmavereliselt mitu miljonit inimelu ameerika traktori-(tanki)tehaste, prantsuse lennukimootorite ja saksa tööpinkide vastu. Neil aastatel ei osanud seltsimees Stalin isegi košmaarses unenäos ette näha 1941.aasta 3.juulit, mil ta on sunnitud (väriseva lõualuuga kuuldavalt vastu veeklaasi kõlistades) pöörduma „vendade ja õdede“ poole ning just neid – alandatuid, paljaksröövituid, petetuid – nimetama „kodanikeks“ ja kutsuma relvile...

1929-1933 aastate massilised repressioonid pidid lahendama lisaks lihtsatele, proosalistele, majanduslikele ülesannetele (varustada kasvavat tööstust üliodava tööjõuga ja poolmuidu saadud põllumajandustoodanguga, koguda kulda ja valuutat lääne tehnoloogiate ostuks) veel ühe väga keerulise probleemi. Uude valitsevasse klassi kuulusid alt kuni tippudeni inimesed, kellel oli isiklik kogemus. Ülestõusude, riigipöörete, partisanisalkade jms organiseerimise kogemus. See kogemus ja need inimesed häirisid parteiladvikut tugevasti.

Ja alles pärast kulakukstegemise, kollektiviseerimise, „golodomori“ kampaaniat võisid Stalin & Co kergendatult hingata. Nüüd nad teadsid – „aktivistide“ jaoks, kes kiskusid nälgijatelt leivatüki suust, tagasiteed paljaksröövitud rahva juurde enam pole ja ei tule kunagi. Enneolematute kuritegude tõttu verise ringkäendusega seotutena said nad edaspidi ainult alandlikult järgida looklevat „partei peajoont“.

1934.aasta alguses kirjutas hilisemate „kuuekümnendatel aastatel isikukultuse vastu võitlejate“ poolt nii palavalt armastatud Sergo Ordžonikidze veelgi rohkem armastatud S.M.Kirovile: *„...kaadrid, kes läbisid 1932-33 aastate situatsiooni ja pidasid vastu, on nüüd karastatud kui teras. Ma arvan, et nendega saab ehitada Riiki, millist ajalugu veel ei tunne“*.

Prohvetlikud sõnad. Sügavalt õiged. Venemaa ajalugu ei tundnud varem midagi sellesarnast. Ja selliseid „kaadreid“, kes oleksid suutnud iga päev laadida näljast tursunud lapsi vagunitesse ja vedada neid steppi surema, oleks vanal ajal, vanal Venemaal tikutulega otsida tulnud. Kahjuks ei elanud ei kirja kirjutaja ega ka selle adressaat 1941.aasta juunini ning seetõttu ei näinud nad, kuidas käitusid need „karastatud kaadrid“ relvastatud vaenlase silme ees. Aga enne seda, „rahuliku hingetõmbe“ tingimustes (mis lihtsale rahvale olid tunduvalt kohutavamad kui imperialistliku sõja kogemused), uus „proletaarse riigi“ eliit mitte ainult ei karastunud, vaid lisaks ka mandus moraalselt.

„Ma abiellusin 1929.aasta juunis... Muinasjutuline elu, muinasjutuline... Korter Maneeži väljakul, Kremli vastas. Kuus tuba... Ma sõitsin lõunasöögi järele... Veeti neid suurtes nõudes – ära ei jahtunud, see oli ju Kremli lähedal, aga meie masinale oli igal pool alati roheline tuli... Lõunasöögid olid maitsvad, kokad suurepärased, üheksa inimest said söönuks neist kahele ettenähtud lõunasöögist... Lõunasöögi juurde anti alati pool kilo võid ja pool kilo musta kalamarja... Koos lõunaga sai võtta ka gastronoomiat, maiustusi, alkoholi... Punane viin, kollane, valge. Karahvinides... Suurepärased karbonaadid...“

Need on abikaasa mälestused. Isegi mitte ülemuse enda naise, vaid endise Poliitbüroo liikme, juba põlualuse Kamenevi poja naise mälestused. Kremli karbonaade sõi ta kitsas koduses ringis. Võimulolevad ülemused „laostusid moraalselt“ kollektiivselt ja suure säraga.

„Klubi luksuslik saal oli poolhämar. Laes rippus suur pöörlev kera, mis heitis üle kogu saali valguslaike, lõi illusiooni lumesajust. Mundrites ja smokingutes mehed ja pikkades õhtukleitides või operetikostüümides daamid keerutasid džässirütmi saatel tantsida. Paljudel naistel olid maskid ja ülimalt värvikad kostüümid, mis olid laenatud Suurest teatrist. Lauad olid täis šampanjat, likööre ja viina... Mingi piirivalvevägede polkovnik hüüdis purjus ekstaasis: „Vaat see on alles elu, poisid! Aitäh seltsimees Stalinile meie õnneliku lapsepõlve eest!“

Niimoodi kirjeldas tuntud ülejooksikust tšekist Orlov (Feldbin) NKVD klubis 1936.aastal toimunud balli. Ütleme ausalt välja – seltsimees Stalin ei käinud tantsimas Suure teatri kostüümides ja ka oma polkovnikute „õnnelikku lapsepõlve“ nägi ta ette veidi teistsugusena. Nii võttis Poliitbüroo 1938.aasta 3.veebruaril vastu järjekordse määruse, kus märgiti, et *„mitmed arreteeritud vandenõulased (Rudzutak, Rozengoltz, Antipov, Mežlauk, Karahan, Jagoda jt.) ehiatsid endale tohutu suured 15-20 toalised suvilad-lossid, kus nad ujusid luksuses ja raiskasid rahva raha, demonstreerides sellega oma täielikku moraalset laostumist“*.

Kahjuks võrdus Stalini katse võidelda moraalse laostumisega tulemuslikkuselt katsetele end juustest sikutades soost välja tõmmata. Kui suvilad, lossid ja viin ära jätta, siis mida muud tal oli oma käsilastele pakkuda? Unistus maailmarevolutsioonist sõitis ära koos Trotskiga, aga pakkuda endistest külalumpenitest uueks eliidiks tõusnutele eluunistuseks üleüldise võrdsuse ja vendluse ideed ei söandanud isegi Peremees ise. Talle jäi üle ainult ühtesid „punabojaare“ teistele hirmutuseks maha lasta. Palju aastaid hiljem sisendasid represseeritud ülemuste ellujäänud lapsed ja lapselapsed kergeusklikele lugejatele luuletuste ja proosaga, et bolševistliku terrori tipp oli 1937-s aasta ja Suure Terrori peamised ohvrid oli rahvakomissarid ja armeekomandörid. Ah kui ainult nemad oleks elus olnud, küll siis...

1937-38 aastatel arreteeriti NKVD organite poolt 1 345 tuhat inimest, neist 681 tuhat lasti maha, 115 tuhat surid „uurimise“ ajal piinamiste läbi või hiljem vanglates ja laagrites. Kas kõik need olid siis rahvakomissarid, „leninliku kaardiväe“ kommunistid ja „Džerzinski kooli“ tšekistid? Muide, julgeolekuorganitest arreteeriti 1936.aasta oktoobrist kuni 1938.aasta augustini „kontrrevolutsiooniliste kuritegude“ pärast kõigest 1862 töötajat. Tõenäoliselt ei eksi me palju, kui oletame, et ühe „ustava leninlase“ kohta tuli sada süütult hukkunud talupoega, töölist, inseneri, arsti... Kuid maailm on loodud niimoodi, et isegi sada tuhat kolhoosnikku ei suuda pälvida oma pere hukkumise tragöödiale nii suurt tähelepanu, kui saavutab ühe hukkunud Poliitbüroo liikme poeg.

1939.aasta alguses vähenes juhtivtöötajate mahalaskmine järsult, aga repressioonid „maa tõeliste peremeeste“ suhtes aina kasvasid. Süüdimõistetute arvult sai rekordiliseks 1940.aasta – **2,3 miljonit** inimest, kusjuures sellel aastal oli 57 %-l GULAG-s asuvatel kinnipeetutel karistusaeg alla 5 aastat, aga kurikuulsa 58 paragrahvi põhjal süüdimõistetud („poliitilised“) moodustasid kõigest 25-30 %

represseeritute üldarvust. Normaalse inimliku loogika kohaselt oleksid ülejäänud 70 % pidanud olema kriminaalkurjategijad. Kuid see pole nii. Loomulikult oli nende seas ka kriminaale, kuid peamise massi GULAGi vangidest moodustasid inimesed, kes olid stalinliku bande poolt seadustatud kriminaalmeetodite ohvrid. Istuma pandi 30-minutilise tööle hilinemise eest, kogenematuse (või ebareaalse töönormi tõttu) murdunud puuritera eest, katsetustel rebenenud tankiroomiku eest, selle eest, et sa olid sündinud „vabastatud" Ida-Poolas või Bessaraabias, selle eest, et kauge sugulane saatis sulle rumaluse tõttu välismaalt postkaardi, minimaalse arvu normipäevade mittetäitmise eest...

Ja miks siis pidid „lihtsad nõukogude inimesed" momentaalselt unustama kõik need bolševistliku režiimi piinamised, vägivalla, seadusetuse, ülekohtu? Ainult seetõttu, et lõppes „sotsialistliku seaduslikkuse rikkumise" paragrahv ja pühapäeva hommikul alanud sõda (juba kolmas kahe aasta jooksul) kirjeldatakse teise paragrahvi järgi ja kuulutatakse veel pealegi „Suureks Isamaasõjaks"? Miks me peame senini sensatsiooniliseks sõja ajal represseeritud nõukogude kindralite uurimismaterjale, kus peaaegu igaühes on sees pealekaebus selle kohta, kuidas ohvitserid omavahelises jutuajamises *„väitsid laimavalt, et Punaarmee võitlejad ja komandörid on lahingus ebakindlad ja ei ole sõjast huvitatud, kuna enne sõda elasid nad tööliste ja kolhoosnikena väga halvasti"*?

Enne sõda, 1941.aasta jaanuaris, oli GULAG-s 1 930 tuhat kinnipeetavat, veel 462 tuhat inimest asus vanglates, „spetsasumisel" oli üle 1 200 tuhande inimese. Kokku: **3,6 miljonit inimest**. Aga kogu sõjaeelse „seitsmeaastaku" jooksul (1934 kuni 1941.a) oli trellide taga kokku **6 miljonit inimest.** Mitte igas Euroopa riigis polnud nii suurt täiskasvanud elanike arvu. Selle kohta oli ka laul kirjutatud: „Sellist maad maailmas teist ei leidu, kus nii vabalt hingata võib rind".

Muide, lauludest. Katkestame ajutiselt raske jutuajamise enneolematutest õudustest ja meenutame laulusid ja kinofilme.

Ei oodanud

Lugejal, kes elas pärast sõda Rahu nimelises tänavas, klubi „Rahu“ kõrval, majas, millel rippus suur plakat „Rahu maailmale“, raadiost kostva laulu „Kas venelased tahavad sõda?“ taustal, on väga raske uskuda, et oli aegu, mil Nõukogude Liidus olid moes hoopis teistsugused laulud.

Sõjapsühhoosi värinad panid nõukogude ühiskonna vappuma selle eksisteerimise esimestest päevadest alates. „Me süütame ülemaailmse tulekahju“ – selliste sõnadega algas rivilaul, mille refräänis väideti, et „taigast kuni briti meredeni on Punaarmee kõige tugevam“.

„Me peame organiseerima kõrgemate staapide töö niimoodi, et Punaarmee saaks täita oma ülesandeid tulevase rinde igal operatiivsuunal ja rindelõigul. Selle rinde piirid on lähemal ajal määratud kogu Vana Maailma mandri piiridega“ – vaat niimoodi väljendas Punaarmee sõjalist doktriini 1921.aastal M.V.Frunze., tulevane Punaarmee Peastaabi ülem ja NSVL Sõjarevolutsioonikomitee esimees. Sel ajal Sõjarevolutsioonikomitee esimehe ametit pidav L.D.Trotski töötas samal ajal välja 40-tuhandelise ratsakorpuse pealetungiplaani üle Afganistani, Penjabi ja Bengaalia India ookeani kallastele.

Pusklevale lehmale ei anna jumal sarvi. 20-ndatel aastatel tuli Punaarmeel piirduda ainult sõjakate lauludega. 30-ndate aastate alguses, kui Stalinil oli sõjatööstuse taassünniks hädasti vaja lääne tehnoloogiat, muudeti isegi seda tüüpi laulud ajutiselt ära. Aga kui Euroopa hakkas vajuma (mitte ilma Kremli diktaatori osavate intriigideta) Suure Sõja keerisesse, täitis verejanuline retoorika uuesti kõik Nõukogude Liidu elutasandid.

Sõda ülistati, sellest unistati – luules ja proosas.

„Köningsbergi all koidikul / me oleme haavatud sinuga...“ Need luuleread kirjutas K.Simonov siis, kui Saksamaaga olid veel normaalsed diplomaatilised ja majandussuhted ja Nõukogude Liidul polnud isegi mitte ühist piiri Ida-Preisimaaga (mille keskuseks on Köningsberg) ! Tõenäoliselt kõige tuntum sõjaeelne raamat, A.Gaidari jutustus „Timur ja tema meeskond“, algas selliste sõnadega: *„Nüüd saab juba kolm kuud, kui soomusdivisjoni komandör polkovnik Aleksandrov polnud koju saanud. Tõenäoliselt oli ta rindel“*. Jutustuse tegevuse aeg on suvi, koolivaheaja algus. Aasta – kas 1939 või 1940 (tegevuse käigus tähistavad komnoored Hassani järve lahingute tähtpäeva). Mingit „rinnet“ sel suvel ei olnud. Halhin-Golile ei saanud „polkovnik Aleksandrovi“ juhitav soomusrong kuidagi sattuda. Seal polnud nimelt raudteed. Kuid lastekirjanikul oli nii tugev sõja eelmaitse suus, et ta mõtles välja selle igatsetud „rinde“...

„Nõukogude rahvas mitte ainult ei oska, vaid, võib ka öelda, lausa armastab sõdida“, - karjus XVIII parteikongressi tribüünilt Kaitse RK K.E.Vorošilov. *„Te peate mõistma, et marksistliku õpetuse peamine mõte on saada inimkonna vahel asetleidvatest suurtest konfliktidest maksimaalset kasu kommunismile... Kapitalistlik maailm on täis karjuvaid lurjuseid, keda saab hävitada ainult püha sõja karastatud rauaga“,* - jutlustas nõukogude riigipea seltsimees Kalinin 20.mail 1941.a. toimunud NSVL Ülemnõukogu aparaadi töötajate koosolekul.

Jah, muidugi, „üleliiduline vanem“ ei otsustanud midagi ja teda hoiti ametikohal lihtsalt „sündsuse huvides“ – kuid seda enam kinnitab see fakti, et Kalinini sõnad vastasid täielikult Peremehe enda kavatsustele.

Epohhiloova kinofilmi „Suur kodanik“ peategelane (kelle prototüübiks oli S.M.Kirov) unistas *„nii umbes kahekümne aasta pärast, peale head sõda, minna välja ja vaadata nii umbes kolmekümmet-neljakümmet Nõukogude Liidu vabariiki“*. Aga tagasihoidlik major A.I.Samoilov ütles 14.mail 1940.a. Punaarmee Poliitvalitsuse nõupidamisel esinedes: *„Meie komandörid võtavad endale maailmas briti ohvitseride positsiooni. Nii peab see olema ja nii see ka tuleb. Meie hakkame kogu maailma õpetama...“*

Seltsimees Samoilovit ei kutsunud keegi korrale. Keegi ei kahelnud selles, et „meie hakkame kogu maailma õpetama“. Mõningane ebaselgus oli ainult teises küsimuses – millal ja kuidas peab algama Suur Sõjakäik?

„...Rahulikult veereb nõukogude linna elu... Äkki aga ründavad naaberriigi õhujõud Nõukogude Liitu... Nõukogude lennuvägi saab lahinguülesande. Kolm eskadrilli suunduvad vaenlase maa sügavasse tagalasse... Vaenlase õhujõud on purustatud, tema sõjatööstus on paralüseeritud (kolme eskadrilliga??? – M.S)*... Nõukogude maaväed kasutavad ära õhujõudude edu ja murravad läbi vaenlase rindest... Nõukogude tankid ja ratsavägi annavad vaenlasele surmava löögi...“*

See on tekst filmi „Sügav reid“ lühiiseloomustusest. Mostehfilm. Väljalaskeaasta – 1937.

„...Nõukogude riigipiir. Vaenlase lennuväe ootamatu rünnak... Nõukogude tankigrupp saab ülesandeks tungida agressori territooriumile ja purustada tema peajõud, mis on koondunud Ensburgi linna juurde. Vaenlase vägesid juhatab kindral von Büller... Nõukogude tankid forsseerivad jõe ja annavad löögi vaenlase vägede parema tiiva pihta. Von Bülleri väed on täielikult purustatud...“

„Tankistid“ Lenfilm. Väljalaskeaasta – 1939. Tasub märkida, et sellel aastal ei saanud terve NSVL läänepiiri ulatuses (sel ajal oli see piir Poola, Läti ja Eestiga) olla mingeid Saksa „burge“ ja Poola kindralite seas oli raske leida mõnd „von Büllerit“...

„...Nõukogude luureorganite poolt on vahelt lõigatud fašistliku Saksamaa kõrgema väejuhatuse käsk nõukogude riigipiiri ületamise kohta (õige, ei mingit ootamist, kuni nad meid pommitama hakkavad. – M.S). *Lastes sissetunginud tankid miiniväljadel õhku, lähevad meie väed üle pealetungile... Fašistlike lennuväljade pommitamisele lendavad tuhanded nõukogude pommitajad* (vaat see on teine asi, aga mitte mingi „kolm eskadrilli“. – M.S)...“

„Eskadrill Nr.5“ Kiievi kinostuudio. 1939.aasta. Fašistlikud lennuväljad purustati seal ühe hoobiga (nagu ka kaks aastat varem filmis „Sügav reid“), ainult et vaenlane on nende kahe aastaga kavalamaks muutunud ja ehitanud maa-aluse lennuvälja! Vaat sellega õiendabki arved kangelaslik „eskadrill Nr.5“...

„No ja milleks see kõik? – pahandab vihane lugeja. – Mis tähtsust sel on, mida seal kinomehed kokku filmisid, kas siis sellega määratletakse riigi sõjaplaane...“

„Kõige tähtsama kunstiliigi“ tähtsust ei maksa alahinnata. Väheharitud külaelanike massile – aga just nende seast võeti kaks korda aastas armeesse sadu tuhandeid kutsealuseid – sai justnimelt valge kinoekraan peamiseks (kui mitte ainsaks) aknaks „suurde maailma“. Ent sellest hoolimata on tulevase sõja strateegia fikseeritud hoopis teistes dokumentides. Näiteks täiesti salajases Kiievi ESRK mobilisatsiooni ja hargnemise katteplaanis, mis polnud kunagi määratud „massiliseks tarvitamiseks“.

Nagu teada, nägid ennesõjaaegsed läänepoolsete sõjaväeringkondade katteplaanid ette aktiivset tegevust juba Punaarmee mobiliseerimise, koondumise ja hargnemise etapil.

Teiste seas seati Kiievi ESRK õhujõudude ette järgmised ülesanded:

„...a) lahingulennuväe järjestikkuste löökidega kindlaksmääratud baaside ja lennuväljade pihta ning ka õhulahingutes hävitada vaenlase lennuvägi ning haarata sõja esimestest päevadest alates ülevõim õhus...

g) Tšenstohhovis, Katovices, Krakovis, Kielces asuvate raudteesildade ja –jaamade hävitamisega ning samuti ka löökidega vaenlase väegrupeeringute pihta takistada ja aeglustada tema vägede koondumist ja hargnemist...“

Täpselt samasugused ülesanded seati ka teiste ringkondade katteplaanides. Aga Kaitse RK direktiivis (mille alusel töötatigi välja ringkondade katteplaanid) oli kindlaks määratud ka **lahingulendude arv**, mis lubati sooritada sõja esimese 15 päeva jooksul:

„...hävitajatel – 15 väljalendu, lähipommitajatel ja luurelennukitel – 10 väljalendu, kaugpommitajatel – 7 väljalendu...“

Vaat niimoodi kujutaski nõukogude väejuhatus ette seda jõupingutust, mis on vajalik selleks, et sõjas Saksamaa vastu juba „esimestest päevadest alates haarata ülevõim õhus“ ja samuti „takistada ja aeglustada tema vägede koondumist“:

- üks lahingulend päevas hävitajale
- kaks väljalendu kolme päeva jooksul rindepommitajale
- üks väljalend kahe päeva jooksul kaugpommituslennuväele.

Vaat niimoodi nad kavatsesidki Euroopat alistada – tundega, mõistusega, pausidega. Paarispäevadel pommitame, paaritutel päevadel võtame saunas leili...

Veelgi tähelepanuväärsemad detailid on detsembrikuises (1940.a) „Edelarinde hargnemise plaanis“:

„...1.tegevuspäev. Kaks järjestikkust rünnakut vaenlase lennuväljade pihta, mis asuvad 150-160 km sügavuses tsoonis. Jõud: 46 pommitajate, 10 hävitajate polku...

...5., 6., 7.tegevuspäeval anda löök Visla jõu sildade ja raudteesõlmede pihta. Jõud: 37 pommitajate ja 10 hävitajate polku...“

Hinnake proportsioone – **juba sõja esimesel päeval katab nelja pommitajat ainult üks hävitaja!** Teiste sõnadega – tõsist vastupanu sakslaste poolt lihtsalt ei oodatud.

Sama võimsaid plaane hauti ka Lääne ESRK staabis. Lennuväemarssal Skripko kirjutab oma memuaarides, kuidas 1941.aasta kevade alguses kutsuti ta (sel ajal 3.kauglennuväekorpuse ülem) Minskisse staabimängule.

„...mäng oli pühendatud rinde õhujõudude tegutsemisele rinde pealetungioperatsiooni käigus...

Selline eluliselt tähtis küsimus, nagu oli kaug- ja rindepommitajate ning hävitajate koostöö organiseerimine, jäi täiesti käsitlemata. Mängu tingimuste kohaselt ei lahendanud me ka pommitusülesandeid, aga õhudessandi katmine kindlustati ülevõimu haaramisega õhus...“

Tasub märkida, et Edelarinde plaanide kohaselt planeeriti maavägede pealetungi algust alles *„30-nda mobilisatsioonipäeva hommikuks“*. Ja ka neid mobilisatsioooni ja hargnemise katteplaane hakati välja töötama mitte 1939.a. oktoobris (s.o kohe pärast ühise piiri tekkimist Saksamaaga), vaid alles 1941.aasta

mais! Nõukogude „ajaloolased“ tõstsid seda asjaolu erilise püüdlikkusega esile, saamata nähtavasti aru, et mobilisatsiooni katteplaanide puudumine (kui samal ajal on olemas pealetungiplaanid 300 km sügavusse) ei demonstreeri mitte NSVL-u erilist rahuarmastust, vaid riigi sõjalis-poliitilise juhtkonna piiritut enesekindlust. Mille peale nad siis lootsid? Selle peale, et Hitler hakkab kannatlikult ootama sedasama *„30-nda mobilisatsioonipäeva hommikut“* või (märgates alanud Punaarmee vägede operatiivhargnemist) hakkab kirjutama kaeblikke kirju Stalinile ja paluma abi Rahvasteliidust?

Loomulikult aitas sellise ettekujutuse formeerumisele eesseisva sõja iseloomust kaasa ka kogu bolševistlikule maailmavaatele omane vaimustunud enesearmastus:

„Marksi õpetus on kõikvõimas, kuna see on õige; me liigutame kohalt mäed ja jõed; on kätte jõudnud muinasjuttude aeg; pole selliseid kindlusi, mida bolševikud ei suudaks vallutada“. Vaieldamatu on ka Stalini isiklik süü sellises hukatuslikus vaenlase alahindamises. Kuid aususe ja õigluse põhimõtete järgi peavad seda süüd jagama ka tema lähimad kaaslased.

Stalinit võrreldakse sageli Tšingis-khaaniga. Igasugune võrdlus lonkab. See aga lonkab mõlemat jalga. Tšingis-khaan määras end kogenud huntide karjajuhiks. Stalini poolt enda ümber koondatud isikud kujutasid endast aga uskumatut hübriidi rasvasest kuldist ja arast jänesest.

Mõnesaja kõrgema armee ja NKVD juhi seas (aga kõigil neil oli valve, isiklik relv, salajane agentuur) ei leidunud ühtegi, kes oleks tõstnud „mikromässu“ või vähemalt avaldanud arestile relvastatud vastupanu. Passiivset vastupanu – põgenemist – julgesid kasutada täpselt kolm inimest: piiri taha põgenesid Kaug-Ida NKVD ülem Ljuškov ja NKVD resident Hispaanias Orlov (Feldbin), mõned kuud varjas end põgenedes Ukraina peatšekist Uspenski. Kõik ülejäänud asetasid kuulekalt oma pea tapapakule, parimal juhul lasid endale kuuli pähe.

2.juunil 1937.a. ütles Stalin Kõrgema Sõjanõukogu istungil esinedes ennast maha lasknud Gamarniku kohta: *„Mina oleks tema asemel palunud kohtumist Staliniga, algul tema maha lasknud ja alles seejärel iseennast“*. Mis seisis nende sõnade taga? Mõnitus? Provokatsioon? Väljapaistva inimese haavatud hinge karje, keda tühisustega suhtlemine on väsitanud?

Verine kääbus Ježov võeti NKVD juhi kohalt maha 25.novembril 1938.aastal. Pikad 136 päeva jõi ta vahetpidamatult, hädaldas, kaebles saatuse üle, ootas midagi, kuni lõpuks 10.aprillil 1939.a. paigutati ta hirmasasse NKVD Suhhanovskaja erivanglasse. Kogu partei lemmik ja selle suurim teoreetik (vähemalt iseloomustas teda just niimoodi Lenin) N.I.Buhharin kirjutas vanglast Stalinile 43 kirja. Kõik kirjad on ühest ja samast – armastusest. *„Kõik minu viimase aja unistused olid suunatud ainult sellele, et tihedamalt liituda juhtkonnaga, eriti sinuga... Ma hakkasin sinu suhtes tundma samu tundeid kui Iljitši suhtes, sugulasliku läheduse tunnet, tohutu suurt armastust... ma tunnistan end täielikult sinule kuuluvaks...“* Mõistetuna surma kuritegude eest, milles ta mingil juhul süüdi ei olnud, kirjutas meie „partei lemmik“ Peremehele: *„Ma seisan põlvili Kodumaa ja Partei ees ning palun armuandmist...“*

I järgu armeekomandör, Kiievi SRK juhataja Jakir tõmbas esimese mai käskkirjast maha meenutuse Stalini kohta. Kuus nädalat pärast seda saatis ta vangikongist Stalinile kirja: *„Armas, kallis seltsimees Stalin. Ma suren, armastussõnad Teie vastu huultel“*.

Austatud lugeja, kas teile tundub, et me oleme põhiteemast kaugele kõrvale kaldunud? Hoopiski mitte. Just mitmeaastane suhtlemine jakiride, ježovide ja muude buhhartšikutega kutsus tulevasel Kõrgemal Ülemjuhatajal lõppude lõpuks esile raske haiguse – ta enda poolt teoreetiliselt väga hukka mõistetud „peapöörituse edusammudest“. See tähendab, et teadvuse tasemel sai ta kõigest aru ja tegi paljutki õigesti: lõi tohutu suure motoriseeritud armee, tungis isiklikult kõikidesse selle tehnilise varustuse probleemidesse, töötas isiklikult koos konstruktorite ja tehasedirektoritega, kindralite ja luurajatega. Kuid hingepõhjas kasvas temas veendumus, et terves maailmas ei leidu sellist jõudu, mis püüaks talle – maisele pooljumalale - oma tahet peale suruda. Võideldes aastast aastasse „vaenlastega“, kes olid suutelised vaid haledaks vingumiseks, **kandis Stalin tahtmatult selle kogemuse üle võitlusele ka oma Berliini konkurendiga.** Ennesõjaaegsete plaanide sisu järgi arvestas ta (täpsemalt öeldes – lootis ilma mingi arvestuseta) sellega, et tal lubatakse alati jagamatult „protsessi juhtida“. Kahjuks oli Hitler küll paranoik, kuid mitte masohhist: ta ei hakanud vabatahtlikult pükse jalast võtma enne näitlikku-õpetuslikku ihunuhtlust.

Hukatuslikku enesepettust soodustasid väga ka Poola ja Soome kampaaniad. Nende kahjulik mõju Punaarmeele oli väga suur. Nõukogude-parteilise propaganda jõupingutustega esitleti peaaegu veretut „võitu“ sakslaste poolt purustatud Poola üle selle näidisena, kuidas edaspidi hakkab arenema Suur Vabastusretk. Nimelt sedasi: vabastatud rahvad võtavad töölis-talupoegade armeed lilledega vastu, vaenlase sõdurid „keeravad täägid oma kodanliku valitsuse vastu“, punatäheliste lennukite pilved katavad oma tiibadega taeva, no ja nii edasi ja edasi. Kõik nagu kinos.

„Meil sõdida ei tule kuskil / nendega, kes kasvanud võitluses ja puuduses“, - ennustas peamise armeelehe („Krasnaja Zvezda“ 21.09.1939.a) veergudel luuletaja Margarita Aliger. Neil aastatel ülipopulaarne Konstantin Simonov unistas:

„...lääne, lõuna, polaaralade,
troopiliste ja ookeanitaguste
Valgevenede ja Ukrainade
üllatavate vabastamiste ajast...“

Vsevolod Višnevski kirjutas vaimustunult kinorežissöör E.Dziganile: *„Praegu taganevad paljud suure Punaarmee ees, mis ületab Saksamaa jõude kolme või rohkem kordselt“.*

Ja mida saabki tahta kergemeelsetelt poeetidelt, kui Kaitse RK Vorošilov ise kirjeldas 7.novembril 1939.a. väljaantud käskkirjas, mis loeti ette kõigis väeosades ja allüksustes, Poola kampaaniat niimoodi: *„...Punaarmee väeosad purustasid hoogsa pealetungiga Poola väed... Poola riik, mille valitsejad alati praalisid ning näitasid üles suurelisust ja kõrkust, lendas esimese sõjalise kokkupõrke puhul laiali nagu vana pehkinud vanker...“*

Ei jäänud kõrvale ka üks teine rahvakomissar – raudteede. Poliitbüroo liige Kaganovits, esinedes 4.oktoobril 1939.a järjekordsel parteiaktiivi koosolekul, ilukõnetses: *„Te mõelge, kui mitu aastat tsarism pidi võitlema selle eest, et Lvovi ühendada – 4 imperialistliku sõja aastat, Peremõšli kindluse all pandi kolm korpust magama, aga meie väed hõivasid selle territooriumi 7 päevaga ilma suuremate ohvriteta...“*

Tõe huvides tuleb märkida, et juhtkonnas oli siiski ka selline inimene, kes püüdis neid „mütsiga löömise“ meeleolusid maha suruda. Esinedes 17.aprillil 1940.aastal Punaarmee juhtivkoosseisu nõupidamisel, mis oli pühendatud Soome sõja tulemuste arutelule, ütles Stalin:

„...Poola kampaania kahjustas meid hirmsasti, see hellitas meid ära... meie armee ei saanud kohe aru, et sõda Poolas – see oli sõjaline jalutuskäik, aga mitte päris sõda... Vaat selle psühholoogiaga, et meie armee on võitmatu, meil koledal kombel esineva kelkimisega – tuleb lõpetada...“

Kuldsed sõnad. Ainult häda oli selles, et Soome sõja kogemustest tehti armee lahinguvõime jaoks veelgi ohtlikumaid järeldusi. Vastupidi laialt levinud eksiarvamustele oli Stalin meelestatud vägagi heasüdamlikult ja kirjeldas häbistavalt läbikukkunud sõjakäiku Helsinkisse kõige roosamates toonides:

„...miks me ei rünnanud Soomet igast küljest? Me ei seadnud nii tõsiseid ülesandeid, kuna sõda Soomega on väga raske... Me teadsime, et Peeter I sõdis 21 aastat selleks, et eraldada kogu Soome Rootsist... me teadsime, et Jekaterina II sõdis kaks aastat ja ei saavutanud midagi erilist... Kõiki neid asju me teadsime ja arvestasime, et sõda Soomega kestab võib-olla kuni augusti või septembrini... sõda lõppes kolme kuu ja 12 päevaga ainult seetõttu, et meie armee tegutses väga hästi...“

Ühesõnaga – tuleb välja, et partei plaanid täideti ja isegi ületati. Mälu vedas järjekordselt seltsimees Stalinit alt ja ta unustas, et vastavalt Kaitse RK direktiivile Nr.0205 17.novembrist 1939.a. planeeriti Soome armee purustada 10-15 päevaga, kusjuures ainult Leningradi sõjaväeringkonna jõududega.

Edasi noomis Stalin armastavalt, isalikult, mõningaid seltsimehi:

„...kuna sm.Kovaljov on hea võitleja, kuna ta on hea Kodusõja kangelane ja ta saavutas kuulsuse Kodasõja ajal, siis on tal raske vabaneda Kodusõja kogemustest, millest jääb täiesti väheks...“

Seejärel kiitis ta kogu Punaarmeed tervikuna:

„...meie armee seisab tugavalt kahe jalaga uue kaasaegse nõukogude armee teel. Selles on Soome väljadel saadud kogemuste peamine pluss...“

Aga kokkuvõttev järeldus, mida kuulsid kohalolevad komandörid, oli lausa trimfaalne:

„Peamine meie võidu juures on see, et me lõime puruks eesrindlike Euroopa riikide tehnika, taktika ja strateegia, nende riikide esindajad olid soomlaste õpetajad... Me ei võitnud ainult soomlasi, me võitsime nende euroopalikke õpetajaid – saksa kaitsetehnikat võitsime, inglise kaitsetehnikat võitsime, prantsuse kaitsetehnikat võitsime...“ Lühidalt öeldes – **täielik banzai!**

Selleks, et just need järeldused kinnistuksid teadvusesse, sadas armeele – peamiselt selle juhtivkoosseisule – kaela ordenite ja medalite, uute auastmete ja uute ametikohtade kosk.

Just pärast Soome sõja lõppu, 4.juunil 1940.a., võeti kasutusele kindralite auastmed. Ajalehed avaldasid mitu nädalat ülipikki nimekirju – kokku 949 verivärsket kindralit! Riigi kõrgeima autasu – Nõukogude Liidu Kangelase aunimetuse – said 412 inimest (neli korda rohkem, kui neid anti Moskva kaitsmisel ülesnäidatud mehisuse eest!). Kõik pidid aru saama, et me võitsime kõige tugevamat vaenlast, keda üldse leida võis ja edaspidi keerab Punaarmee kelle tahes oinasarveks. Talitsetamatu kiitlemine läks selleni, et Soome kampaaniat kästi kujutada Maailmasõja kõige suurema sündmusena, võrreldamatuna mingite kokkupõrgetega kuskil Prantsusmaal või Põhja-Aafrikas...

„Me peame valmistuma mitte selliseks sõjaks, nagu praegu käib – see pole sõda, vaid lapsemäng, - jutlustas 20.mail 1941.a „üleliiduline vanem“ Kalinin, - *vaid selliseks sõjaks, nagu oli näiteks sõda Soomega...“*

Enesega rahulolu ja ülim enesekindlus ei jätnud enesessearmunud Kremli võimumehi maha kuni viimase minutini. 16.juunil 1941.a. teatasid nad (Molotovi esimese asetäitja Võšinski suu läbi) Suurbritannia esindajale Nõukogude Liidus, et *„Nõukogude Liidul pole mitte mingit alust tunda mingit rahutust. Rahutust tundma peavad teised“*. Mõned päevad varem tegi teine Molotovi asetäitja S.A.Lozovski peapesu USA saadikule Steinhardtile, kes tuli järsku välja ettepanekutega riikidevahelise koostöö tugevdamise suhtes enne *„suurimat kriisi, mida NSVL elab üle lähima 2-3 nädala jooksul“*. Seltsimees Lozovski raius vastu: *„Nõukogude Liit suhtub väga rahulikult igasugustesse kuuldustesse tema piiridele kallaletungi suhtes. Kui ka leiduks selliseid inimesi, kes püüaksid seda teha, siis saaks Nõukogude Liidule kallaletungi päevast kallaletungiva riigi ajaloo jaoks suurima õnnetuse päev“*.

Seega valmistati armeed ette „selliseks sõjaks“, mida ta alustab siis, kui tahab ja ka lõpetab siis, kui peab seda enda jaoks soodsaks. Niimoodi sai 1941.aasta juunis kohtumisest Wehrmachtiga, mis erines kardinaalselt Soome või Poola armeest nii oma arvukuse kui ka tehnilise varustatuse poolest, Punaarmee võitlejate ja komandöride jaoks mõistust ja tahet paralüseeriv „ootamatus“.

Teine rinne tagalas

„Vabastusretkedel“ oli veel üks negatiivne tagajärg. Ehkki kodumaised ajaloolased on selle peaaegu täiesti tähelepanuta jätnud, oli selle mõju lahingutegevuse käigule palju suurem kui müütilisel „kallaletungi ootamatusel“.

Sõda algas võõral maal. Meenutage, austatud lugeja, neid geograafilisi kohanimesid, mis vilksatasid lahingutegevuste kirjeldustes meie raamatu kolmes esimeses osas: Imatra, Sortavala, Lahdenpohja, Alakurtti, Merkine, Alitus, Indura, Sidra, Valpa, Bransk, Krõstonopol, Zolkiev, Radzivilluv, Želnuv, Stojanuv, Oplupko... Kas oli võimalik sellistes kohtades kutsuda Rjazani talupoega üles Isamaasõjaks? Ja oleks siis veel ainult Rjazani omi...

Sandalov märgib oma memuaarides möödaminnes lühidalt, et 14.mehkorpuse (s.o.tankivägede, armee eliidi) komplekteerimiseks saabus *„suur arv Kesk-Aasia vabariikide põliselanikke, kes valdasid halvasti või ei vallanud üldse vene keelt“*.

Missugust isamaad pidid siis kaitsma need mägede ja steppide lapsed, kes saatuse tahtel paisati Ida-Poola (mida 1939 kuni 1945.a kutsuti ajutiselt „Lääne-Valgeveneks“) soodesse?

Aga „vabastatud territooriumid“ polnud ainult metsad, põllud ja jõed. See oli ka mitmemiljoniline paljurahvuseline kohalik elanikkond, kelle suhtes jõudsid partei ja NKVD kahe mittetäieliku aastaga läbi viia tohutu „kasvatustöö“. 1939.a. septembris võeti Punaarmeed vastu lilledega. See ei ole ainult puna-propaganda väljamõeldis. Galiitsia ja Volõõnia ukrainlastest elanikkond, kes olid ennesõjaaegses Poolas omal maal teise sordi inimeste rollis, tervitasid rõõmu ja lootusega ühinemist oma idapoolsete veresugulastest vendadega. Mis aga puutub kuuldusi massiliste mahalaskmiste ja 1933.aasta golodomori kohta, siis need tundusid paljudele Lääne-Ukraina elanikele liiga hirmsatena, et olla tõde.

Mitte väiksema erutusega ei suhtunud uude tegelikkusse ka tšekistid. Sudoplatov kirjutab oma mälestustes ilma vähemagi häbenemiseta: *„...Lvovis erines atmosfäär rabavalt olukorrast Ukraina nõukogude osas. Lvovis õitses läänelik kapitalistlik elulaad, jae- ning hulgikaubandus oli erakätes, kes kuulusid varsti likvideerimisele...“*

Likvideeriti ruttu ja otsustavalt. Sunniviisiline kollektiviseerimine külades, natsionaliseerimine (s.o kohtuväline eraomanduse rekvisitsioon) linnades, igasuguste poliitiliste, ühiskondlike ja kultuuriorganisatsioonide laialiajamine, kiusamised kiriku ja usklike suhtes (eriti Läänega sidemeid omavate katoliiklaste ja uniaatide suhtes). „Tšekistide“ valvsus ulatus selleni, et nad ei pidanud paljuks tuhandete poola koolilõpetajate kirjandite läbilugemist – et kindlaks teha „liialt tarku ja kirjaoskajaid“, - kelle pered esimestena laaditi Siberisse suunduvatesse kaubavagunitesse.

Kõige tagasihoidlikumate hinnangute kohaselt saadeti Siberisse ja Kasahstani üle 400 tuhande ühendatud territooriumite elaniku, lihtsalt kohalike „administratiivorganite“ otsusega. Mõnikord – arvata võib, et musta huumori korras – veeti Poolas sündinud inimesi, kes polnud Trotski nimegi kuulnud, kodunt minema NSVL NKVD 30.juulil 1937.a välja antud käskkirja alusel kui „trotskistide ja diversantide perekonnaliikmeid“.

Võib öelda, et Siberisse saadetutel veel vedas. Suurem osa neist jäi ellu. Ebainimlikest transporditingimustest ja ränkade elamistingimuste tõttu hukkus „ainult“ 16 % deporteeritutest. Teiste saatus oli palju traagilisem. Näiteks mõisteti 1940.a. märtsis Poliitbüroo spetsiaalmäärusega, millele oli alla kirjutanud Stalin, Vorošilov, Molotov, Mikojan, Kalinin ja Kaganovitš, tagaselja *„ilma arreteerituid välja kutsumata ja süüdistust esitamata“* surma ligi 25 tuhat inimest: Poola armee vangilangenud ohvitserid (kellest enamus polnud teinud ühtegi lasku Punaarmee pihta) ja samuti ka Ida-Poola tsiviilametnikud.

Alus: *„...laagrites asudes tegelevad nad nõukogudevastase agitatsiooniga* (poola keeles? vangivalvurite seas? – M.S). *Igaüks neist ootab ainult vabastamist, et seejärel aktiivselt lülituda nõukogudevastasesse võitlusesse...“*

Kokku arreteeriti 1939.a. septembrist kuni 1941.a. veebruarini Ukraina ja Valgevene lääneoblastites NKVD/NKGB organite poolt 92 500 inimest. Nende seas oli 41 tuhat poolakat, 23 tuhat juuti, 21 tuhat ukrainlast, 7,5 tuhat valgevenelast. Rahvustunnuste järgi diskrimineerimist ei olnud, „pihta anti“ kõigile. Näiteks õnnestus tšekistidel Lääne-Valgevenes „leida“ mingi „juutlik-fašistlik inglise orientatsiooniga organisatsioon“...

Sama stsenaariumi kohaselt, ainult veelgi tihedamate tähtaegadega, toimus Baltimaade sovetiseerimine. Ainus erinevus oli selles, et okupeeritud Ida-Poolas kannatasid „sügavate sotsiaalsete ümberkujunduste“ tõttu peamiselt jõukam vähemus, aga Baltimaades muutis nõukogude rahale, nõukogude hindadele ja nõukogude palkadele üleminek kerjusteks suurema osa töölistest, käsitöölistest, teenistujatest ja talupoegadest.

Mõni nädal enne sõja algust kasvas repressioonide mastaap tunduvalt. 1941.aasta juuniks kasvas Ukraina ja Valgevene lääneoblastites arreteeritute arv 107 tuhande inimeseni. Kahemiljonilise elanikkonnaga Lätis represseeriti (arreteeriti või saadeti välja) ainuüksi 14-17.juunil 1941.a. 9156 inimest, aga kokku deporteeriti kolmest Balti riigist 49 331 inimest. Märgime ka, et need arvud on kirjanduses esinevatest minimaalsemad.

Nii põhjaliku „puhastuse“ tulemusena hakkas tulevase sõjategevuse tagalarajoon muutuma tegevrindeks, kusjuures juba ENNE 22.juunit 1941.a.

„1941.aasta kevadel hakkas olukord piiri ääres seoses sagedaste intsidentidega teravnema. Meil ei lubatud kuhugi minna üksinda ja ilma relvata... meie pataljoni esimeses roodus kadus ükskord kahest võitlejast koosnenud patrull. Paar päeva hiljem leiti üks neist tema enda vintpüssitäägiga läbitorgatuna maa külge naelutatuna, teist aga ei leitud üldse...“

Need read on pärit juba varem tsiteeritud Grodno kindlustatud rajooni õpperoodu kursandi L.V.Irini mälestustest. Aga näiteks Nõukogude Liidu Kangelane F.F.Arhipenko (neil päevil oli ta noor lendur 17.HLP-st) meenutab, kuidas *„1941.aasta kevadel pidin ma komissari ülesandel pidama ühes Koveli lähedal paiknevas külas ettekande, mis oli pühendatud Punaarmee tähtpäevale... Ettekande ajal tulistati akende pihta mitu lasku... Ümbritsev atmosfäär oli üsna pingeline ja mulle tuli pähe mõte, et siit on parem kiiremini minema sõita, seni kuni eluvaim sees. Ehkki mind taheti jätta ööbima, nõudsin ma transporti ning sõitsin voorimehega Kovelisse. Kogu tee hoidsin ma püstolit laskevalmis... enne sõda kadusid neis kohtades sageli teistest väeosadest pärit komandörid ning väljaspool sõjaväeterritooriumi asudes tuli olla valvas...“*

NKVD sisevägede staapide ennesõjaaegsetes aruannetes kirjutatakse kümnetest purustatud (või „operatiivtöötlusel olevatest“) relvastatud bandiitlikest formeeringutest, praktiliselt igapäevastest tulevahetustest, diversioonidest, relvade ja lõhkeaine äravõtmisest. Eriti pingeline oli olukord Ukraina lääneoblastites, kus tegutsesid OUN-i (Ukraina rahvuslaste organisatsioon, mis loodi 1929.aastal) partisanisalgad, kes olid kogunud aastatepikkuse terroristliku võitlusega Poola võimude vastu suured lahingukogemused. On märkimisväärne, et bandeeralaste aktiivsus oli suurim Tarnopoli oblastis s.o just seal, kuhu planeeriti Edelarinde vägede välikomandopunkti loomist!

Aktiivselt valmistusid Punaarmee tagalate pihta lööki andma Läti sõjaväeline organisatsioon „Aizsargs” (mis loodi juba 1919.aastal, 1940.aastaks oli selle ridades kuni 40 tuhat inimest), “Leedu kaitsekaardi” lahingugrupid, Eesti “Kaitseliit” jt. Saksa sõjaväeluure konstateeris 21.mai 1941.a. ettekandes sügava rahuldustundega:

„Ülestõusud Baltimaades on ettevalmistatud ja nende peale võib kindlalt loota. Põrandaalune ülestõusnute liikumine progresseerub oma arengus nii palju, et tekitab teatuid raskusi enneaegsete aktsioonide ärahoidmisel...“

Stalinlaste ja hitlerlaste ühiste pingutustega põhjalikult ettevalmistatud „viitsütikuga pomm“ plahvatas 22.juunil 1941.aastal.

Marssal Moskalenko kirjutab oma memuaarides, et tema jaoks olid sõja esimesteks laskudeks need lasud, mida 22.juunil Lutskis tema auto pihta tulistasid Ukraina natsionalistid. A.T.Iljin (sel ajal 3.MK 5.TD nooremleitnant) meenutab, kuidas 22.juuni varahommikul saadeti ta olukorra selgitamiseks diviisistaapi, mis asus Leedu linnas Alituses:

„...rahvamass liikus kahte lehte ja me sõitsime edasi täiskiirusel. Kuid niipea kui me olime neist möödunud, hakati rahvamassist meie pihta automaadist tulistama ja juba kasarmu juures lasti meie mootorratas puruks...“

Sõja esimestel minutitel lasid nõukogudevastased põrandaalused õhku Belostokis asuva telefonijaama (aga läbi selle kommutaatori läksid 10.Armee peamised sideliinid) ja Kobrini elektrijaama, lülitasid Brestis välja elektri ja veevarustuse. Kõik Valgevenes esimestes lahingutes osalenud tunnistavad ühel häälel, et saksa lennuvägi pommitas sihikuliselt komandopunkte, ladusid, ešelone uusima sõjatehnikaga. Kas on vaja tõestada, et see sai võimalikuks ainult seetõttu, et saksa luuret aitasid sajad kohalike elanike seast pärit informaatorid?

Sõja esimeste päevadel Baltimaades kujunenud olukorda ei saa nimetada teistmoodi kui **laiaulatuslikuks relvastatud ülestõusuks.** Juba 24.juunil 1941.a, enne kui Kaunasesse jõudsid Wehrmachti eelväeosad, võttis linna oma kontrolli alla mingi „leedu komandatuur“ eesotsas endise leedu armee polkovniku Bobjalisega. Üks sündmuste pealtnägijatest tunnistab:

„...Leedu juhtkond kiirustas esimestena autodel põgenema, aga nende järel lasksid jalga ka miilitsa-organid, andes sellega vabad käed Leedu kontrrevolutsioonilistele bandedele... Kaunas ja üldse kogu Leedu oli paar päeva ilma tsiviilvõimuta. 23. ja 24.juunil organiseeris kontrrevolutsioon oma lahingudružiinad, võttes sinna isegi gümnaasiumi 5-klassi õpilasi...“

Riiast kuhugi jalga lasta oli raskem – linn seisab merelahe kaldal. Võib-olla just seetõttu käisid Läti pealinnas ehtsad tänavalahingud. „NKVD 5.motoriseeritud polgu lühikeses lahingutegevuse kirjelduses“ nägi olukord linnas välja niimoodi:

„...vaenulikud elemendid tekitasid armeetagalas paanikat, demoraliseerisid staapide, valitsus- ja nõukogude organite töö... Vaenlased paigutasid kirikutornidesse, pööningutele ja majade akendele kuulipildujad ja automaadid ning hoidsid tule all tänavaid, Looderinde staabihooneid, Läti kompartei Keskkomiteed, telegraafi, raudteejaama... Ma pidasin „viienda kolonniga“ ränka võitlust, vastates igale lasule kuulipildujate ja ***tankikahurite tulega*** (autori rõhuasetus)...

Ööl vastu 24.juunit (saksa armeegrupi „Nord“ väed hõivasid Riia alles 30.juunil) tungis grupp mässulisi majja, kus elasid Läti kompartei KK töötajad. Selle öölahingu mastaapi võib hinnata selle järgi, et *„lahingu kestel said 128 ründajat surma ja 457 inimest võeti vangi“*.

Mässutulekahju möllas ka Ukrainas, kusjuures mitte ainult tema lääneoblastites. Näiteks võime 32.TD lahingutegevuse kirjeldusest lugeda: *„...6.7.41.a õhtul jõudis diviis Starokonstantinovi juurde, kuid linna siseneda ei õnnestunud, kuna seal valitsesid paanika ja rahutused“*. Starokonstantinov asub Proskurovi (praegu Hmelnitski) oblastis. See on Ukraina „vana nõukogude“ osa. Ja isegi seal olid nii suured „rahutused“, et tankidiviisi (!) komandör ei riskeerinud linna sisenemisega. Seejuures lasti oblastikeskuses endas (nagu kandis ette Edelarinde poliitpropaganda valitsuse ülem Mihhailov) *„pärast rajooni ja oblasti juhtkonna paanilist linnast lahkumist õhku elektrijaam ja purustati veevärk. Proskurovisse taganevad nõukogude väed jäid ilma elektrivalguse ja veeta...“*

Peamised sündmused toimusid Lvovis – Galiitsia ajaloolises keskuses. Lahingud algasid linnas praktiliselt sõja esimesel päeval. Vaat kuidas kirjeldab 24.juuni sündmusi 8.MK komissar N.K.Popel:

„Mootorrattapolk pidi täitma harjumatut ülesannet – pidama lahinguid pööningutel. Just seal oli sisse seatud diversioonigruppide (just niimoodi nimetab Popel tsensuurile alludes bandeeralasi. – M.S) *vaatlus- ja komandopunktid, nende tulepunktid ja laskemoona laod. Vaenlane kontrollis igat meie liikumist, meie aga ei näinud teda ja teda kätte saada polnud kerge. Heitlus oli ränk... Aru saada, kus on vaenlane ja kus meie omad, polnud kuidagi võimalik – munder oli kõikidel sama, Punaarmee oma. Kerge polnud korda luua ka Lvovi keskmagistraalil. Inimesi valdas põgenemisstiihia...“*

30.juuni 1941.a. hommikul hõivasid ukraina natsionalistide relvastatud salgad, keda toetasid Wehrmachti 17.Armee väed, linna täielikult. Samal päeval kuulutasid linna jõudnud OUN-i juhid S.Bandera ja J.Stetsko välja „sõltumatu Ukraina“ loomise. Tõsi küll, üsna varsti selgus, et OUN-i oli sakslastele vaja just samapalju, kui omal ajal Griška Otrepjevit Poola šljahtale – ainult „sõja põhjuste ja vastuolude tekitamiseks“. Ukraina liidrite „omavolist“ marru läinud Hitler käskis Bandera ja Stetsko arreteerida. Suur grupp verivärske „vabariigi“ juhte lasti sakslaste poolt maha. Tugevnes juba 1940.aastal alanud OUN-i jagunemine „bandeeralasteks“ ja „melnikovlasteks“. Bandera toetajad alustasid okupantide vastu partisanisõda, samal ajal kui Melniku salkadel lubasid sakslased esimeste Wehrmachti väeosade seas Kiievisse siseneda. Kuid see on juba teine ajalugu...

Pöördume tagasi traagilisse 1941.aasta juunisse. Üheks vähestest asjadest, mida tšekistid jõudsid sooritada vaatamata üleüldisele „põgenemisstiihiale“, oli see, mida NKVD teenistusaruannetes nimetati „1-kategooria operatsioonide läbiviimiseks“. 12.juulil 1941.a. kandis Ukraina NKVD vanglate valitsuse ülem julgeolekukapten A.F.Filippov Moskvasse ette:

„...Lvovi oblasti vanglatest on 1-kategooria järgi „lahkunud“ 2466 inimest... Kõik 1-kategooria järgi lahkunud on maetud vanglate keldritesse kaevatud aukudesse, Zolotševi linnas aga aeda“.

Ettekandes on toodud ära ka mõned puudujäägid töös (mis arvatavasti olid seotud ikka sellesama „põgenemisstiihiaga“):

„...kohalikud NKGB organid... tegid 1-kategooria operatsioonide läbiviimise enamasti ülesandeks vanglate personalile, jäädes ise sellest kõrvale, aga kuna see toimus vaenlase tule all taganemise momendil, siis ei suutnud vanglate töötajad igal pool laipu korralikult maha matta ja väljast maskeerida“.

Maha maeti väga hooletult. 30-kraadises palavuses lagunevate laipade jube haisupilv rippus Lvovi kohal. Vangla rajoonis oli ilma gaasimaskita töötamine hoopiski võimatu. Goebbelsi ametkond andis hiljem välja terve raamatu saksa sõdurite kirjadega, milles nad rääkisid seina külge naelutatud, moonutatud, neljastatud kehadest, mis avastati Lvovi vanglast. Seejärel eitas nõukogude propaganda viis aastakümmet raevukalt juba kinnipeetavate tapmise fakti...

Lvovi oblasti vanglad ei olnud mingiks erandiks üldreeglist. Kinnipeetavate massiline hävitamine (sealhulgas ka uurimisaluste, kelle süü nõukogude võimu ees polnud isegi tolleaegsete nõukogude seaduste järgi tõestatud!) oli üleüldine. Näiteks „lahkus“ kapten Filippovi aruande järgi Drogobõtši oblastist 1-

kategooria järgi 1101 inimest, Stanislavovi oblastis – 1000, Tarnopoli oblastis – 674, Rovno oblastis – 230, Volõnski oblastis – 231...

Valgevene lääneoblastites ei õnnestunud nii massilist hukkamist toime panna – Wehrmacht tungis seal liiga kiiresti peale. Kuid Minskist ida pool jätkas NKVD oma tööd. Lugejatele juba tuntud Vitebski sõjaprokurör seltsimees Glinka kirjutab oma ettekandes:

*„...julgeoleku seersant, VKP(b) liige Priemõšev viis 24.juunil Glubokski vanglast Vitebskisse 916 kinnipeetavat (*hinnake kinnipeetavate arvu mingis pärapõrgus asuva linna vanglas! – M.S*), kellest umbes 500 inimest olid uurimisalused. Tee peal laskis see Priemõšev erineval ajal maha 55 inimest, aga Ulla lähedal asuvas kohakeses käskis ta ühe vaenlase lennuki rünnaku ajal* (nii on tekstis – üks lennuk. – M.S) *konvoil, keda oli kokku 67 inimest, kõik ülejäänud kinnipeetavad maha lasta... Oma tegevust selgitab sellega, et kinnipeetavad olevat justkui tahtnud laiali joosta ja karjusid: „Elagu Hitler!““*

Ja vaat sellise verise hullumeelsuse keskel osutusid sõja esimestel päevadel ja tundidel olevaks Punaarmee komandöride perekonnad.

Juhtivkoosseisu perekonnad. Üks kõige hirmsamaid lehekülgi sõja alguse ajaloos. Õigeaegse organiseeritud evakuatsiooni eest ei hoolitsenud keegi. Peale selle „hoolitses“ partei selle eest, et maha suruda ka kõik selles küsimuses isikliku initsiatiivi ülesnäitamised.

„...Partei oblastikomitee pleenumil vaatasime me läbi mõnede piiriäärsete partei rajoonikomiteede otsused nende VKP(b) liikmete parteist väljaviskamise suhtes, kes hakkasid oma perekondi saatma meie tagalasse...“ Need read on Beltšenko mälestustest, kes oli endine Belostoki NKGB valitsuse ülem.

Peatume korraks. Hindame. Püüame meenutada seda, mida tähendas sel „klassivõitluse teravnemise epohhil“ parteist väljaheitmine. Aga mille eest, kallid seltsimehed? Kas partei põhikirjas on üksainuski rida selle kohta, et partei liikmel on keelatud saata lapsed suveks koolivaheajaks vanaema juurde Tambovisse? Kuid sellest hoolimata keelati otsustavalt kõik sellised püüdlused. Ja mitte ainult Belostokis. Avame uuesti Sandalovi raamatu:

„...19.juunil 1941.a. toimus partei oblastikomitee laiendatud pleenum... Pleenumil pööras oblastikomitee esimene sekretär seltsimees Tupitsõn tähelepanu pingelisele rahvusvahelisele olukorrale ja kasvavale sõjaohule. Ta kutsus üles valvsuse suurendamisele... Pleenumist osalejate küsimusele, kas võib perekonnad Brestist ittta saata, vastas oblastikomitee sekretär, et seda ei tohi teha, et mitte esile kutsuda soovimatuid meeleolusid...“

Vaat niimoodi. Sõda on läve ees, kuid „vaenlase esimesele löögile vastab võitmatu Punaarmee kolmekordse purustava löögiga“. Aga see, kes kasvõi hetkekski selles kahtleb, on argpüks, paanikatekitaja ja vaenlane. Selliseid kommunistide hulka ei võeta. Muide, parteiülemused süüdistasid kõiges armeeülemusi. Läti KP(b) KK sekretär J. Kalnberzinš kandis Moskvase ette, et *„tänu Balti ESRK staabi lubamatule ja arusaamatule käitumisele evakueeriti partei- ja nõukogude töötajate perekonnad alles viimasel momendil, kui „viies kolonn“ oli juba võitlusse asunud ja tänavatelt kostis püssist ja kuulipildujast tulistamist“*.

Kõik see pikk eessõna pole selleks, et õigustada vandetõotuse rikkumist ja faktilist deserteerumist. Jumal on neile kohtumõistjaks, kuid tuli välja niiviisi, et **kõikjal jätsid Punaarmee komandörid oma sõdurid maha ja hakkasid tegelema oma perekondade päästmisega.** Õigustada seda ei saa – iga oma väeosa maha jätnud komandör mõstis sellega hukule või sõjavangi tuhandeid oma alluvaid. Kuid pole raske mõista neid inimesi, kelle lähedased osutusid olevat linnades ja asulates, kus toimusid nii jõulised „rahutused“, et isegi tankidiviisid murdsid sealt suure vaevaga välja. Mõlemad 22.juuni koidikul alanud sõja pooled tegutsesid väljaspool halastuse piire. Bandeeralaste ja „aizsargsite“ terror ei jäänud oma julmuse poolest sugugi maha NKVD-laste terrorist. Ei need ega teised ei soovinud teha vahet relvastatud vaenlasel ja alaealisel lapsel. Ja lennukipommid, mis langes külluses kasarmutele ja sõjaväelinnakutele, tegid õigetel ja süüdlastel veelgi vähem vahet.

Sel neetud ajal, kui puudus üldine ja selge evakuatsiooniplaan, tegutses iga komandör, iga nõukogude töötaja oma südametunnistuse järgi ja oma võimaluste kohaselt. Mõni piirdus sellega, et „hüpates korraks läbi tagalat kontrollima“, paigutas naise ja lapse ittaminevasse kaubavagunisse ja naases ise väeosa juurde. Keegi jälle laadis laskemoona veoks ettenähtud veoautosse „kõrge mustast puust puhveti“. Vitebski linnanõukogu esimees laadis, nagu te eespoolloetust mäletate, oma autosse õllevaate...

Ma ei kahtlegi – Stalini vabatahtlikud advokaadid ütlevad ka siinkohal, et juhtivkoosseisu perekondi ei evakueeritud tulevase lahingutegevuse piirkonnast õigeaegselt sellepärast, et „mitte anda Hitleri ajendit kallaletungiks“. Vaielda sellel teemal on rumal ja ausalt öeldes ka ära tüüdanud. Kümned tuhanded vagunid inimeste, tankide, suurtükkide ja laskemoonaga kihutasid läände, rikkudes liiklemise graafikut kogu Nõukogude Liidu raudteevõrgus. Mis „ajendeid“ Hitler siis enam vajas? Alanud Punaarmee strateegilise

hargnemise mastaap oli niivõrd suur, et Stalin isegi ei püüdnud seda varjata. Selle asemel tehti 13.juunil 1941.a. kuulsas „TASS-i teadaandes“ väga kohmakas, lollide püüdmiseks mõeldud katse anda toimuvale teistsugune, Hitlerit rahustav seletus:

„...praegu toimuval Punaarmee reservväelaste kogunemisel ja eesseisvatel manöövritel pole muud eesmärki kui reservväelaste väljaõpe ja raudteeaparaadi töö kontrollimine...“

Sellises olukorras ei oleks mõnede tuhandete naiste ja laste ittasõit (või ka lõunasse – Krimmi ja Kaukaasia kuurortitesse) mitte midagi lisanud ega vähendanud. Ei, siin ilmnes stalinlikule režiimile iseloomulik ükskõiksus inimeste saatuse ja tunnete suhtes. Kuigi ka Stalinit võib mõista: ise ta oli kaks enneaegselt elust lahkunud naist maha matnud, „üleliidulise vanema“ Kalinini ja marssal Budjonnõi teine naine istusid laagrites, L.Kaganovitši teine vend sunniti sooritama enesetappu – ja polnud häda midagi, vabadussejäänud töötasid käsi rüppe laskmata edasi. Ja kui Stalin ei haletsenud oma lähimaid kaaslasi, siis miks pidi ta äkki hakkama muretsema mingite polkovnikute ja kaptenite perekondade pärast?

Niimoodi muutusidki 1939-1940 aastatel hõivatud Ida-Poola, Leedu ja Läti territooriumid (tänu targa sisepoliitika ja muutumatult rahuarmastava välispoliitika dialektilisele koosmõjule) Punaarmee jaoks surmalõksuks! Sugugi mitte juhuslikult ei esinenud esimestest lahingutest osavõtjate mälestustes see pidev motiiv: *„Kõik tahtsid võimalikult kiiresti ületada meie vana 1939.aasta riigipiiri... millegipärast tundus, et selle taga on ohutum, kuna sakslased ei riski sealt edasi tungida“*.

Kahjuks aga sakslased „riskisid“, aga Punaarmee taganes „vanale piirile“ sedasi, et vahepeal kaotati peaaegu pooled kaadrilaskurdiviisidest, suurem osa tankivägedest ja parim, kõige lahinguvõimelisem osa lennuväest.

„Ja kõik te, lollakad, lähete...“

Rääkides „valmisolekust“, täpsemalt öeldes põhjustest, miks riik ja armee polnud suureks sõjaks psühholoogiliselt valmis , ei saa meenutamata jätta ka Nõukogude Liidu välispoliitika metsikuid „hüppeid“. Ammu enne seda, kui kirjutati D.Orwelli kuulus romaan, demonstreeris stalinlik juhtkond kogu maailmale selgelt selliseid fundamentaalseid printsiipe nagu: „rahu – see on sõda, tõde – see on vale“ jne.

Pärast Hitleri võimuletulekut Saksamaal muutus fašistlik hädaoht domineerivaks kogu ametlikus propagandas. Muuseas süüdistati just „sidemetes gestaapoga“ neid parteibosse ja väejuhte, kes olid kohtualused kuulsatel „Moskva protsessidel“ 1936-1937.aastal. 31.juulil 1939.a. kirjutas „Pravda“: *„Teise imperialistliku sõja süüdlased ja õhutajad on ilmselged. See on fašism – kuritegelik ja räpane sõjajärgse imperialismi sünnitis...“*

Kuritegelik ja räpane...

Täpselt 52 päeva pärast selle publikatsiooni avaldamist, 22.septembril 1939.a, toimub sakslaste poolt hõivatud Brestis Punaarmee ja Wehrmachti ühine paraad, mida võtavad vastu kindral Guderian ja kombrig Krivošejev (interbrigaadi võitleja ja peale selle veel ka juut). 31.oktoobril 1939.a.teatas NSVL valitsuse juht V.M.Molotov Ülemnõukogu tribüünilt järgmist:

„...hitlerismi ideoloogiat nagu ka iga teist ideoloogilist süsteemi, võib tunnistada või eitada, see on poliitliliste vaadete küsimus... mitte ainult mõtetu, vaid ka kuritegelik on pidada sellist sõda, nagu on sõda hitlerismi hävitamise pärast, kattes seda demokraatia eest võitlemise valelipuga...“ Vaat nii. Mõtetu ja kuritegelik on võidelda hitlerismi vastu. Väljas on 1939.aasta hilissügis. Selleks ajaks teadsid juba kõik, mis juhtub nendega, kes taganevad partei pealiinist... 7.novembril 1939.a. loeti kõikides roodudes, patareides ja sõjalaevadel ette (ja avaldati ajalehtedes) NSVL Kaitse RK pidupäeva käskkiri Nr.199:

„...inglise-prantsuse agressorid, ilmutamata vähimatki rahutahet, teevad kõik sõja tugevdamiseks, selle teistesse maadesse laiendamiseks... NSVL ja Saksamaa vahel sõlmitud sõpruse ja piirileping on ehitatud üles vastastikkuste huvide kindlale baasile ja selles peitub tema võimas jõud...“

Lõpuks, 30.novembril 1939.a., selgitas Peremees ise „Pravda“ toimetajale „küsimustele vastamise vormis“, kellega koos ja kelle vastu me nüüd sõbrustame. Oma armastatud kõnemaneeris – karmilt, pidevate kordustega – raius seltsimees Stalin:

„...mitte Saksamaa ei rünnanud Inglismaad ja Prantsusmaad, vaid Inglismaa ja Prantsusmaa ründasid Saksamaad, võttes endale kogu vastutuse käimasoleva sõja suhtes... Inglismaa ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad lükkasid jämedalt tagasi nii Saksamaa rahuettepanekud kui ka Nõukogude Liidu katsed saavutada sõja kiiret lõppemist. Sellised on faktid...“

Nõukogudemaa töörahvas ei jõudnud veel toibudagi sellistest kalli partei muutumatult rahuarmastava välispoliitika „piruettidest“ – kui algas uus sõda.

1939.aasta novembri keskkohast alates tõusis kõikides ajalehtedes metsik ulgumine: „Soome asub vales kohas! Liiga lähedal Leningradile! Revolutsiooni häll on hädaohus!“

26.novembril lõhkesid Mainila külas asuva nõukogude piirivalvekordoni asukohas kuus suurtükimürsku, mille tagajärjel said neli sõjaväelast surma ja 9 haavata.

27.novembril andis Soome nõukogude juhtkonnale üle vastunoodi, milles teatati, et Soome piirivalvurite vaatluste andmetel asus tulistav suurtükk nõukogude territooriumil. Täies vastavuses rahvusvahelise õiguse vaimu ja kirjatähega pani Soome ette luua ühine kahepoolne komisjon selle intsidendi asjaolude uurimiseks.

Mis nüüd algas...

„Hävitada see nurjatu bande!“

„Marruläinud koerad hävitatakse!“

„Pühkida maa pealt soome avantüristid!“

Need on „Pravda“ ja „Izvestia“ pealkirjad. Nii öelda proosa. Aga trükiti ka luuletusi:

„Verised narrid! Aitab teie nägudetegemisest!
On aeg sulgeda teie nurjatu tsirkus!
Me ei luba teile matslikult mõnitada
tööliste ja talupoegade laipade üle! (Lihtsalt luuletuse otsetõlge. – Troll)

30.novembril 1939.a. ületas Punaarmee Nõukogude-Soome piiri. Samal päeval andis nõukogude lennuvägi pommilöögi Helsingi keskrajoonide pihta. Põles raudteejaam, põles pealinna ülikool. Oli palju tapetud soome tööliste ja teenistujate laipu.

Järgmisel päeval kirjutas „Pravda“:

„...Punaarmee suudab anda purustava löögi mitte ainult soome pisiputuka pihta, vaid ka nende pihta, kelle selja taga see pisiputukas peitub...“

2.detsembril avaldati sealsamas „Pravdas“ häbeliku märkusega – „kinnipüütud radiogramm, tõlge soome keelest“ – tohutu suur, tervet lehekülge täitev „Soome Demokraatliku Vabariigi rahvavalitsuse deklaratsioon“. Sellest deklaratsioonist sai nõukogude töörahvas teada, et nende Soome töölistest klassivennad on tõusnud üles „Mannerheimi valgesoomlastest bandede“ rõhumise vastu. Sellest momendist alates ei meenutanud „Leningradi kaitsmist“ enam keegi. Lähim ülesanne oli formuleeritud niimoodi:

„...viia Helsingisse Soome Demokraatliku Vabariigi lipp ja heisata see presidendipalee katusele – töölisklassi rõõmuks ja rahvavaenlaste hirmuks“.

3.detsembril ei kutsunud „Pravda“ enam üles andma lööki „soome pisiputuka“ pihta. Ta jõudis hoopis valedega uuele tasemele ja väitis, et mitte mingit sõda tegelikult ei olegi:

„...NSVL ei sõdi Soomega, vaid täidab vastastikuse abi lepingut Soome rahvavalitsusega ning võitleb Helsingi valgekaartliku valitsusega...

Punaarmee täidab oma vabastuslikku ülesannet ja aitab Soome töörahval taastada lühikese ajaga rahu ja kord riigis...“

On märkimisväärne, et see fraas kordab peaaegu sõna-sõnalt saksa-nõukogude 18.septembri 1939.a. ühisavalduse teksti, kus väidetakse, et *„nõukogude ja saksa vägede ülesanne seisneb selles, et taastada Poolas rahu ja kord, mis on rikutud seoses Poola riigi lagunemisega ning aidata Poola elanikkonda...“*

Edasine asjade käik on hästi teada. Lühikese ajaga – ei õnnestunud. Soome armee meeleheitlik vastupanu, hirmus pakane, Lääne karm reaktsioon sundisid sõjategevust enneaegselt lõpetama. Ja edasi? 29.märtsil 1940.a. teatas seltsimees Molotov NSVL Ülemnõukogu istungjärgul silmagi pilgutamata: *„Seoses NSVL ja Soome* (s.o „Helsingi valgekaartliku valitsusega“) *vahelise kokkuleppega tõusis üles küsimus Rahvavalitsuse laialimineku kohta, mis ka nende poolt tehti...“*

Küll ikka vedas Molotovil selle „rahvavalitsusega“. Kui oli vaja – siis tekkis iseenesest, muutus ülearuseks – läks ise viivitamatult laiali. Aga inimesed? Kümned tuhanded punaarmeelased, kes langesid lumistel väljadel Viiburi all – kas nemad tõusid siis Molotovi soovil „iseenesest hauast üles“?

Kogu see „nurjatu tsirkus“ toimus kogu rahva silme all. Ärme räägime terve rahva nimel, kuid selle üksikud esindajad said juba suurepäraselt aru, mis neid ees ootab.

„Kui NSVL on sõjaks valmis, küll siis teile, lollidele, teatatakse, - ja lähme vabastama oma inglise ja saksa vendi – ja kõik te, lollakad, lähete“.

Vaat nii – lihtsalt, näitlikult, täpselt – väljendas oma arusaamist „praegusest momendist“ punaarmeelane Zjuzin, Arhangelski SRK 337.üksiku õhutõrjedivisjoni reamees. See juhtus 37 päeva enne suure sõja algust, 15.mail 1941.aastal.

Ja kõik te, lollakad, lähete...

Miks me siis nii väga imestame, kui me puutume kokku faktidega, mis annavad tunnistust selle kohta, et **mitte kõik ei olnud lollakad, mitte kõik ei kiirustanud tapaleminekuga „kommunismile maksimaalse kasu saavutamiseks“, mitte kõik ei unistanud „heast sõjast“, millega „vabastatakse“ järjekordsed „vennad“ normaalsest inimlikust elust?**

Kas on siis nii uskumatu oletus selle kohta, et Boldini ratsa-mehhaniseeritud grupi (mille fantastilisest hävingust oli juttu meie raamatu II osas) võitlejate ja komandöride seas leidus ka 1939.aasta septembris Brestis toimunud „sõpruse paraadist“ osavõtjaid? Kas ei võinud neile pähe tulla sellised lihtsad küsimused: „Mis on meil tegemist selle järjekordse maade ümberjagamise pärast puhkenud Hitleri ja Stalini vahelise kaklusega? Ja kui kaua on see vaenlane, kes tuleb nüüd puruks lüüa järjekordse „õiglase eesmärgi“ nimel, meile vaenlaseks – või mõtleb Molotov paari nädala pärast äkki jälle ümber?“

Neile küsimustele tuli lihtsatel nõukogude inimestel vastata mitte televisiooni „talk-show“ raames, mitte kuskil väitlusringis või salajase hääletuse kabiinis. Valelik, iseennast lollitav võim nõudis talt oma elu ohverdamist. Ainukese ja kordumatu. Anda see ära kohe ja alatiseks.

Iga hinna eest

Sõjaveteran polkovnik T.G. Ibatullin kirjutab oma raamatus:

"Lahingutegevuses osaleja moraalne seisund sõltub vastusest kolmele küsimusele:

- *milline on sõja mõte, kas see on õiglane ja seaduslik?*
- *kas minu komandör on suuteline organiseerima lahingut nii, et täita ülesannet minimaalsete kaotustega?*
- *olen ma kindel oma ettevalmistuses täitmaks ülesandeid, mis vajavad lahinguolukorras täitmist?"*

Esimese küsimuse vastus on määratud maa kõrgema juhtkonna poolt läbiviidava sise- ja välispoliitikaga. Sellest poliitikast ja selle moraalsest-psühholoogilistest tulemustest vestlesime juba eelnevates peatükkides. Vastus aga teisele ja kolmandale küsimusele sõltub mitte "kõrgetest valitsusringkondadest", vaid hoopis roodu staršinaast, pataljoni- ja diviisikomandörist. Jah, vastus ka kolmandale küsimusele, sest lahingutegevuseks ettevalmistuda ei ole kodukolhoosi tingimustes võimalik. Just isikkoosseisu väljaõpe on kõigi tasandite armeekomandöride tähtsaimaks määrustiku-järgseks ülesandeks. Kuid kas oli TTPA 1941 aasta juhtivkoosseis suuteline neid ülesandeid täitma?

Punaamee juhtivkoosseisu professionaalse ettevalmistuse tase, reakoosseisu väljaõpe - kõik see on omaette tõsise uurimise teema. Spetsialistid, kes võtavad enda peale selle probleemi sügava ja kiretu uurimise, annavad sellega tohutu panuse 1941 ja järgnevatel aastatel juhtunu reaalseks mõistmiseks.

Pidamata ennast pädevaks sellistes sügavalt sõjalistes küsimustes, peab antud raamatu autor kohaseks märkida vaid mõnd pinnapealset momenti. Üks kõige levinumatest müütidest on see, et 30-ndate aastate keskpaigaks oli ette valmistatud kõrgprofessionaalsed ja (mis juba täiesti arusaamatu) "kogenud" sõjaväekaadrid ning vaid "37.aasta repressioonid jätsid armee ilma juhtideta". Vaielda selle üle pole isegi mõtet.

Lihtsalt on vaja teada fakte. Kahe aasta jooksul (1938-1939) sai Punaarmee 158 000 komandöri, poliittöötajat ning muud spetsialisti. Kolme sõjaeelse aasta jooksul (1939-1941) lõpetas sõjaväe õppeasutused 48 000 inimest, aga täienduskursused 80 000 inimest. 1941 aasta esimesel poolel suunati kõrgematest sõjakoolidest ja akadeemiatest väeosadesse veel 70 000 ohvitseri. Kokku oli 1.jaanuari seisuga armees ja laevastikus kõrgemat juhtivkoosseisu arvuliselt 579 581 inimest. Peale selle oli nelja aasta jooksul (1937-1940) ette valmistatud 448 000 reservohvitseri.

Arreteeriti erinevatel andmetel aga mitte rohkem kui 10 000 ohvitseri ja poliittöötajat. Mis aga puutub nimelt repressiooniaastatel hukkunud ohvitseridesse, siis O.Suvenirovi koostatud nimeline loend koosneb 1640 nimest. Mitte 40 000, nagu harjumuslikult kinnitavad "perestoikaaegsed paljastajad", vaid üks tuhat kuussada kolmkümmend neli. Pole raske veenduda, et kui nad kõik jäänuks ellu, oleks TTPA juhtkond kasvanud 0,3 protsenti. Ilmselge, et juhtkonna mõningane mittekomplek-teeritus (13 % 1941 aasta 1.jaanuari seisuga) polnud tingitud üldsegi mitte repressioonidest, vaid kolme aasta jooksul toimunud vägede arvukuse kolmekordses kasvus ja tehnilise varustatuse tohutus tõusus. Lõpuks pole liigne meenutada ka seda, et kurikuulus "mittekomplekteeritus" on kõigest määrustikujärgse ja tegeliku koosseisu omavaheline mittevastavus. Aga määrustikujärgne koosseis võib olla erinev. Näiteks on Wehrmachtis määrustiku järgi ühe ohvitseri kohta arvestatud 29 sõdurit ja allohvitseri, prantsuse armees – 22, jaapani omas – 19. Aga Punaarmees – kuus sõdurit ja seersanti.

Mitte millegagi pole põhjendatud ka tees sellest, et "maha lasti kõige paremad, aga nende asemele määrati andetuid ja juhuslikke." Kui otsustada sellise formaalse näitaja põhjal nagu haridustase, siis aastatel 37-41 kõrgharidusega ohvitseride arv mitte ei kahanenud, **vaid kasvas märgatavalt**. Kaks korda - 164 000 inimeselt 385 000 inimeseni. Teenistuskohtadel pataljonikomandöridest ülespoole oli sõja algul ilma sõjaväelise hariduseta vaid 0,1 %. Diviisikomandöride hulgas oli 1941.aasta 1.jaanuari seisuga kõrgema sõjaväelise haridusega 40 %, sõjaväelise eriharidusega 60 %. Korpusekomandöride hulgas vastavalt 52 ja 48 % .

Omaette küsimus on muidugi sellise õppe "kasuteguri koefitsent", kui Frunze nimelisse sõjaväe-akadeemiasse võeti komandörideks õppima vaimuliku kooli kaheklassilise haridusega. Kahjuks pole siin kübetki liialdust, just sellise "haridusega" tõusid sõjaväelise hierarhia kõrgeimale pulgale nii Kaitse rahvakomissar Vorošilov kui ka teda välja vahetanud Timošenko, kõige võimsama, Kiievi sõjaväe-ringkonna juht Žukov ja teda asendanud Kirponos. Selle taustal näeb lihtsalt sündsusetult intelligentne välja Žukovi eelkäija Peastaabi ülema kohal Meretskov, kellel oli hariduspagasis ette näidata neli aastat külakooli ja õhtukool täiskasvanutele Moskvas.

Niisiis ei olnud asjade masendava seisu põhjuseks mitte 37 aasta repressioonid. Poolkirjaoskamatute, kuid sotsiaalselt lähedaste kaadrite eelistamine oli kaadripoliitika aluseks juba 20-ndatel ja 30-ndatel, aga

ka 40-ndatel. Täpselt sama situatsioon oli ka tsiviilstruktuurides. 30-ndate keskel omasid ÜVK(b)P linna- ja rajoonikomiteede sekretäridest 70 % algharidust. Kaitsetööstuse (hilisemalt ka lennunduse) rahvakomissarina töötanud Kaganovitši biograafias pole avastatud jälgegi mingist haridusest. Toome veel ühe näite hilisemast perioodist. 1948 aastal oli 171 sõjaväekomandandi hulgas Ida-Saksamaal (aga sellisele postile valiti ilmselt igas suhtes soliidsemad ohvitserid) 108 inimest vaid algharidusega, 52 keskharidusega ja vaid 11 ohvitseri kõrgharidusega.

Vaatamata kõigele ei ole võimalik "õppida väejuhiks". Väejuhiks sünnitakse. Kas olid mahalastud andekamad nendest, kes neid asendasid? Millega ja kuidas saab sellist väidet tõestada või ümber lükata?

Tinglikult "noored" Leningradi ja Kiievi ringkonna (vastavalt Põhja- ja Edelarinde juhatajad Popov ja Kirponos keerasid neile usaldatud asja tuksi. See on fakt. Kuid millega on põhjendatud väide, et nende eelkäijad (Dõbenko ja Jakir) oleksid sakslased puruks löönud? Ei see ega teine ei näidanud ennast peale karistusürituste läbiviimise Kodusõja ajal väljapaistvate väejuhtidena. Uueks sõjaks valmistusid mõlemad peamiselt alkoholiuimas, millest välja suutis neid rebida vaid arreteerimine ja mahalaskmine.

Muide, ettevalmistusest ja iseõppest. 7.okt 1930.a. kirjutas armeekomandör I.P.Belov, olles teenistuslikul komandeeringul Saksamaal, kaitse rahvakomissar Vorošilovile:

"...kui vaatad, kui metsikult töötavad enda kallal saksa ohvitserid lipnikust kindralini, kuidas nad töötavad allüksuste ettevalmistamisel, millised on nende saavutused, tõmbub sisemus meie nõrkust mõistes kokku. Tahaks lauskolmekordsetega vanduda, karjuda pingeliste õppuste vajalikkusest ja kõikide nõrkade komandöride väljavahetamisest..."

Millegipärast on kombeks unustada, et mitte väike hulk niinimetatud "kogenud komandöre" - Kodusõja kangelasi - elasid 37-nda aasta üle ja kohtasid 41-st aastat kõige kõrgematel ametipostidel. Nagu näiteks Kaitse rahvakomissar marssal Timošenko, tema asetäitjad marssalid Budjonnõi ja Kulik, Loodesuuna juhataja marssal Vorošilov, Lõunarinde komandör armeekindral Tjulenjev, ratsaväe ülemjuhataja kindral-polkovnik Gorodovikov. Nad kõik on sama põlvkonna esindajad, läbinud sama poliitilise- ja elukooli nagu represseeritud Blühher, Jegorov, Tuhhatševski, Fedko. Nende kõigi saavutused olid sellised, et juba pool aastat peale sõja algust tuli Stalinil saata nad "patust kaugemale", sügavasse tagalasse. Sõja võidukal lõpuetapil tuletati neid hädakomandöre veel vaevu meelde. **Miks me siiski, teades, millised olid nende terveksjäänute saavutused, jätkame mahalastute suhtes illusioonide hellitamist?** Miks arvatakse, et Tuhhatševski mahalaskmine demoraliseeris armeed rohkem kui Tambovi kandi talumeeste massilised mahalaskmised, mida toimetati sellesama Tuhhat-ševski isikliku käsu kohaselt?

Kõige järgi otsustades mõistis seltsimees Stalin kiiresti, millise suure vea ta kaadrite valiku, paigutamise ja mahalaskmise delikaatses asjas oli teinud ning üritas seda ka parandada. Nagu zekk etapivanglas, kes püüab mööda kambrit tuhnides üles leida "härjakest" mahorkajäänustega, sättis ja toppis Stalin kindraleid ametisse, lootes leida lõpuks seda, kes teeb imet, muutes kivi leivaks ja sunnib kerjuskolhoosnikke sõdima lihase partei ja selle juhi eest.

Esimese nelja sõjakuu jooksul vahetati peamisel strateegilisel suunal sõdinud Läänerinde komandör välja **seitsmel korral** (Pavlov, Jerjomenko, Timošenko, jälle Jerjomenko, Konev, Žukov). 21.Armee komandör vahetati samal suunal ja sama aja jooksul välja kuus korda (Gerassimenko, Kuznetsov F.I., Jefremov, Gordov, Kuznetsov, V.I., jälle Gordov).

Veidi parem oli olukord 21.Armee naabritega. Viis komandöri 20.Armees (Remezov, Kurotškin, Lukin, Jeršakov, Vlassov), neli komandöri 13.Armees (Filatov, Remezov, Golubev, Gorodnjanski). Kolmekaupa vahetusid 41 aasta suvel-sügisel juhid 19. ja 22.Armees. Komandörid ilmusid ja kadusid, jõudmata oma uute alluvatega isegi tutvuda. Küllaltki kähku kujunes selles peataolekus välja oma-moodi universaalne reegel. See ei nõudnud ei tutvust alluvatega, ei luureandmeid vastase kohta ega ka tehnika tundmist, asendades täiesti taktika ja operatiivkunsti peensuste tundmist. Nende sõnade kaja ja kurdistav kõla liikus staapides, kaevikutes ja blindaažides.

IGA HINNAGA!

Ja lisandina sellele reeglile – kurikaval eneseõigustus: "Sõda kannab kõik maha".

Ja kõik kantigi maha. Või muudeti "kõikumatu mehisuse ja kangelaslikkuse" näidisteks. Nagu näiteks kurva kuulsusega "Neeva lapike". Tõesti – see on tegelikult ere näide. Ainult mille?

1941 aasta sügisel, pärast Leningradi blokaadi algust, jäi meie kätte tilluke platsdarm Neeva vasakul (lõuna) kaldal. Maatükike mõõtudega kaks korda kolm kilomeetrit. Platsdarmi hoidmine (kasvõi suurte kaotuste hinnaga) omab mõtet vaid siis, kui tema territooriumilt plaanitakse lähemal ajal pealetungi suurte jõududega. Platsdarm tõlgituna prantsuse keelest seda tähendabki - "koht armeele". „Neeva lapikesele" oleks võinud paigutada laskurpataljoni, pingutusega ka polgu. Ja ka blokaadi läbi murda oleks saanud mitte näljasurma äärel vaakuvast linnast, vaid väljaspoolt. „Neeva lapike" ei oleks saanud mängida (ja faktiliselt

ei mänginudki) mingit rolli blokaadi läbimurdmisel 1943.aasta jaanuaris. Sellest hoolimata kästi platsdarmi hoida. Iga hinnaga. Ja hoitigi. 400 päeva järjest. Saksa suurtükivägi kündis mitmekordselt ümber selle tohutu vennashaua iga meetri. Sellel neetud maalapil kaotatud sõdurite arvu hinnatakse erinevates uurimustes 200 000 - 300 000-ni. Õiendiks siinkohal- esimese kuue sõjakuu jooksul (kuni 31 detsembrini 1941.a) kaotas Wehrmacht Idarindel tapetute ja teadmata kadunutena 209 595 sõdurit ja ohvitseri.

Tõele au andes väljendas isegi kõrgem juhtkond ajuti nördimust sellise inimkontingendi raiskamise pärast. Stalin ise nõudis oma kindralitelt puhuti *"õppida sõdima vähese verega, nagu sakslasedki"* (telegramm edelasuuna juhtkonnale 27 mail 1942 aastal). Ja isegi verine marssal Žukov, kes sel hetkel käsutas Läänerinnet, allkirjastas 30.märtsil 1942.aastal direktiivi, mis algas sõnadega:

"Kõrgema Ülemjuhatuse peakorterisse ja rinde Sõjanõukogusse saabuvad rohked kirjad punaarmeelastelt, komandöridelt ja poliittöötajatelt, tunnistamaks kuritegelikku hoolimatust jalaväelaste eludega ümberkäimisel. Kirjades ja juttudes tuuakse sadu näiteid, kuidas väeosade ja koondiste komandörid ***hukutavad sadu ja tuhandeid inimesi*** *halvasti ettevalmistatud rünnakutes vaenlase kahjustamata kaitseliinidele ja kuulipildujapesadele, maha surumata tugipunktidele. Need kaebused* ***on kahtlemata õigustatud ja näitavad ainult osa kergemeelsest suhtumisest inimressurssi****..."*

Kahjuks oli ainult sarnastest direktiividest vähe, eelkõige seetõttu, et nii Žukov ise kui ka tema lähemad kaasvõitlejad hukutasid nii enne kui ka pärast selle direktiivi väljaandmist kümnete ja sadade tuhandete kaupa võitlejaid "halvasti ette valmistatud rünnakute käigus". Polkovnik A.K.Kononenko kirjeldab oma mälestustes Läänerinde komandöri (s.o. Žukovi) asetäitja kindral G.F. Zahharovi visiiti esimese Kaardiväe Ratsakorpuse, legendaarse ja kuulsa Belovi korpuse staapi:

"...Tigedus mattis endasse tema niigi segase arutlusvõime. Zahharov kõneles küll tooni tõstes, küll seda sosinani alandades, mingi erilise maoliku sisinaga, raev kees ja kobrutas temas...

„Mind saadeti siia, - ütles Zahharov, - et ma sunniksin teid iga hinna eest ülesannet täitma ja seda ma ka teen, isegi kui ma peaksin selleks maha laskma pool teie korpusest. Kogu küsimus os ülesande täitmises, mitte selle täitmise vahendites"...

Ta kutsus järgemööda telefonile polgu- ja diviisikomandöre ning sõimas neid kõige valimatute sõnadega: "Kui ei ületa täna maanteed - lasen maha."

Samuti käskis ta anda sõjakohtu alla ning viivitamatult maha lasta viis komandöri, kelle alluvad ei suutnud teed mööda läbi murda... See inimene, kellest eksikombel oli saanud väejuht, omas looduse poolt eeldusi timukaks või psühhiaatriahaigla patsiendiks..."

Kommunistlikud ajaloolased-propagandistid (kelle loomuses on samuti üht-teist ettemääratud) suutsid juba kaua aega enne seda, kui selliste dokumentide publitseerimine võimalikuks sai, žukovite ja zahharovite kaitseks leiutada ülimalt ülla ettekääande: "Maa oli huku äärel, kaalukausil oli kogu maailma saatus. Halastamatus oma sõdurite vastu oli meile pealesunnitud ja paratamatu..."

Usutavasti on saabunud aeg esitada vastuküsimus - **kas mitte just selline juhtkonna arutu halastamatus ei tõuganud miljoneid sõdureid deserteeruma ja end vaenlasele vangi andma?** Kas mitte see ei viinud maad kuristiku servale? Kas ei varjanud see hoolitsus "maailma eest" hoopiski teisi, madalamaid motiive?

Võtame veel kaks dokumenti. Need on marssalite Žukovi ja Konevi käskkirjad, antud ühel ja samal 1945.aasta aprillikuu päeval. Maa ei olnud enam hukkumas, kuristiku serv oli juba ammu taandunud, vastupidi, riik seisis suurima võidu künnisel.

Mitte ainult "maailma saatus", vaid ka uue Euroopa sõjajärgsed piirjooned olid juba välja joonistatud ja Teheranis ning Jaltas kinnitatud. Sellises olukorras kirjutab Konev 20.aprillil käsu:

"Kolmanda ja Neljanda Kaardiväe tankiarmee komandöridele. Marssal Žukovi väed on Berliini idapoolsetest äärelinnadest 10 kilomeetri kaugusel. Käsin ilmtingimata täna öösel esimestena Berliini sisse tungida. Täitmisest ette kanda."

Žukovi käskkiri on veidi üksikasjalisem:

"Teise Kaardiväe tankiarmee komandörile. Saatke igast korpusest üks parim brigaad Berliini ning püstitage neile ülesanne: mitte hiljem kui 21.aprilli hommikul kell neli iga hinna eest murda läbi Berliini eeslinnadesse ning sellest viivitamatult teavitada ettekandeks sm. Stalinile ning pressis kuulutamiseks."

Miks küll saata vaid üks brigaad korpusest? Aga selleks, et nii õnnestub kiiremini "teavitada ettekandeks sm.Stalinile" ja minna ajalukku kui "Suure Võidu marssal". Miks kiiremini? Sest korpuseid ja tankiarmeesid muudavad raskemaks ja kohmakamaks suurtükiüksused, sapööriväeosad, jalavägi. Need aga pidurdavad liikumist. Ja nimelt seepärast saadab Žukov kaks parimat brigaadi tapale, "mahasurumata tugipunktidele", miiniväljadele, pööningul varjuvate tankirusikate tule alla. Milleks? Neid, parimaid, kel õnnestus elusalt Berliinini jõuda - mille eest?

Loomulikule hingetule ja halastamatule "elavjõu kulule" lisandusid armeeladviku metsikud ja poolürgses stiilis omavahelised suhted.

"...Jerjomenko hakkas asja eest-teist takka süüdistama Sõjanõukogu arguses ja Kodumaa reetmises. Minu märkuse peale, et selliseid raskeid süüdistusi ei tohiks kergekäeliselt loopida, viskus Jerjomenko mulle rusikatega kallale ning lõi mind mitu korda näkku, ähvardades mahalaskmisega. Vastasin, et maha lasta ta ju võib, kuid alandada kommunisti ja Ülemnõukogu deputaadi väärikust ei ole tal õigust. Selle peale haaras Jerjomenko mausri, kuid Jefremovi vahelesegamine takistas teda tulistamast, mille peale ta hakkas ähvardama Jefremovit. Kogu selle inetu stseeni jooksul sõimles Jerjomenko hüsteeriliselt. Jahtunud pisut, kiitles Jerjomenko, et on justkui Stalini heakskiidul peksnud mitmeid korpusekomandöre, aga ühel koguni pea lõhki löönud..."

Siinkohal tsiteeritud kiri Stalinile oli kirjutatud 19.septembril 1941.aastal. Stseen leidis aset 13 –nda armee staabis, kuhu saabus Brjanski rinde komandör. Aga võib-olla Jefremov ja antud kirja autor, armee Sõjanõukogu liige Ganenko, olidki ära teeninud mahalaskmise, olgugi siis rohkem õiguslikumas vormis, tribunali kaudu? Otsustades edasiste sündmuste järgi, siiski mitte. Jerjomenko otsustas siinsamas kohapeal otsida lepitust "Kodumaa reeturitega".

"...istudes laua taha õhtustama, sundis Jerjomenko Jefremovit endaga koos jooma ning kui viimane sellest keeldus, hakkas sõimeldes karjuma, et Jefremov on tema suhtes opositsioonis ning ei või enam tema asetäitja olla..."

Stalinile Jerjomenko millegipärast meeldis. Ta andestas tallle mitte ainult füsionoomia töötlemise tööpostil, vaid ka Brjanski rinde purustamise (mille loogiliseks jätkuks oli Edelarinde ümberpiiramine ja hävitamine "Kiievi kotis"). Tulevikus sai just Jerjomenko selleks kindraliks, kelle juurde rindele Stalin esimest ja ainsat korda sõitis. Tookord, 1941.aasta sügisel, reageeris Stalin komissar Ganenko "signaalile" 4.oktoobril 1941.a. käskkirjaga Nr.0391 "Kasvatustöö repressioonidega asendamise juhtumitest. "Kahjuks ei täidetud kõiki sm. Stalini käske. Kõigest kahe kuu pärast, 12.detsembril 1941, annab marssal Timošenko Edelarinde vägedele välja käskkirja "Võimuületamise aktidest, omavolilistest mahalaskmistest ja käe külgepanekust". Käskkirjas konstanteeritakse, et mitte kõik komandörid pole *"võtnud kõrvalekaldumatuks täitmiseks sm. Stalini käsu ja ei teinud sellest vajalikke järeldusi"*. Kusjuures omavolilised mahalaskmised ja käsitsi arveteõiendamised *"sooritati purjus olekus, paljude punaarmeelaste ja kohalike elanike silme all..."*

Mitte juhuslikult ei paigutanud me selle peatüki peaaegu kõige lõppu. Kuigi rida uurijaid ja paljud veteranid-rindemehed leiavad, et just sellest arutlusest "isakeste-komandöride" üle peakski algama uurimine meie lüüasaamise ja koletuslike kaotuste põhjustest. Kuid ärgem lihtsustagem. Kui armee võitlejad jäävad miljonite kaupa teadmata kadunuks, kui tanke ja suurtükke jäetakse kümnete tuhandete kaupa teepervele maha, siis vaevalt õnnestub vaid "kasvatustööga" seda olukorda muuta. Teisest küljest, purjus lõugamine, mida toetavad mauser ja rusikaõigus, ainult süvendasid võõrdumist komandöride ja sõdurite masside vahel, süvendasid armee jaoks hukatuslikku usaldamatust käsuandjate ja nende vahel, kes oma elu hinnaga pidid neid käske täitma.

Igal kepil on kaks otsa. Paljude komandöride teadvuses juurdunud suhtumine inimestesse kui odavasse "kulumaterjali" täiendus täiesti adekvaatselt punaarmeelaste ükskõikse suhtumisega määrustikujärgsesse käsku komandöre lahingus hoida. Kahjuks pole siinkohal jutt vaid üksikutest puudujääkidest. Punaarmee komandöride jäljetu kadumise mastaabid on vapustavad. Kõigest nelja sõja-aasta jooksul jäi ainuüksi maavägedes (s.t. arvestamata lennuväe komandöre, kes ei pöördunud lahingulennult tagasi) teadmata kadunuks:

- **163 diviisi- ja brigaadikomandöri**
- **221 diviisi või brigaadi staabiülemat**
- **1114 polgukomandöri**

Isegi 90-ndate alguseks, pool sajandit hiljem, on **teadmata neljakümne nelja Punaarmee kindrali** matmiskohad. Arvesse võtmata neid, kes lasti maha või surid niisama vanglates ja laagrites, arvestamata hukkunuid sõjavangis. Nelikümmend neli kindralit - nende hulgas ligi kakskümmend armeede ja korpuste juhtkonna tasemel - jagasid reasoldatite saatust, kes kadusid jäljetult suure sõja koledustes.

Sõdureid oli palju, Punaarmees käis arvestus miljonites. Tihti sõdib sõdur üksinda ja hukkub tunnistajateta. Seetõttu võib paljude inimese kombel matmata sõdurite arv olla küll mitte andestatav, kuid vähemalt mõistetav. Kuid kuidas võib teadmata kaduda kindral - korpuse või diviisi komandör?

Komandör ei sõdi üksinda. 1941 aasta määrustiku järgi oli diviisistaabi arvukuseks 75 inimest. Arvestamata poliitosakonda, tribunali ja komandandirühma. Korpuse ja armeestaapide struktuuris oli

inimesi veelgi rohkem. Milline pidi siis küll olema kaos, paanika, desertöörlus, et hukkunud kindralid jäeti maha lahinguväljale, ilma vähimagi jäljeta...

Tünnid ja vitsad

Pikki aastaid oli igasugune stalinliku ja hitlerliku režiimi sarnasuste üle arutamine absoluutselt keelatud teema. Isegi vähestes värvilistes sõjafilmides ei tohtinud näidata fašistlikku lippu tema õiges s.o punases värvis. Seejärel, 80-ndate aastate lõpus, hakkasid ajaloolased ja ajakirjanikud sellega massiliselt tegelema: tuletati meelde ja loeti üles kõik sarnasused, leiti isegi ühine laul, mida ühel maal lauldi sõnadega „Vse võše, i võše, i võše“ ning teisel maal „Mein führer, mein führer, mein führer“...

Nüüd on õige aeg tuletada meelde ja arutada kahte suurt erinevust nende kahe totalitaarse despootia vahel.

Hitler tuli võimule natsionalistliku tõusulaine harjal (mille ta ise organiseeris). „Saksamaa üle kõige“ – see oli peamine loosung, mis Hitleri võimuletõusu teel mängis Lenini geniaalse loosungi „röövi röövitut“ rolli. Röövida omi, sakslasi, keelasid natsistid kategooriliselt. Nad püüdsid rahvust ühendada, samal ajal kui bolševikud olid huvitatud just sellest, et ässitada töölisi tööandjate vastu, soldateid ohvitseride vastu, sulaseid talupoegade vastu, kasakaid „muulaste“ vastu, vasakpoolseid parempoolsete vastu, parempoolseid vasakpoolsete vastu jne.

Sakslastel ei tulnud üle elada „kulakukstegemise“ ja miljonite inimeste „kahjuriteks“ kuulutamise kampaaniaid. Kogu totalitaarse diktatuuri funktsioneerimiseks vajalik massilise vihkamise laeng oli suunatud mitte riigi sisse, vaid väljaspoole – Saksamaa välisvaenlaste pihta. Resultaat ületas kõik ootused. Kuni sõja viimaste päevadeni välja oli saksa sõdur valmis valama oma verd „vaterlandi“ päästmise eest „bolševike asiaatlike ordude“ ja „Lääne juutliku plutokraatia palgasõdurite“ käest.

Sellel foonil näevad bolševismi ideoloogia ja praktika välja haruldase idiootsusena.

Tunnistades ühe uute ja uute sõdade (nii Euroopa kui ka maailmasõdade) möödapääsmatust (veelgi enam – nende soovitavust) kuulutasid „kõige inimlikum inimene - Lenin“ ja tema mõttekaaslased patriotismi ohtlikuks ja kahjulikuks väikekodanliku teadvuse jäänukiks ja kutsusid Esimese Maailmasõja ajal (mida ametlik propaganda tol ajal kutsus Teiseks Isamaasõjaks) üles vaenlase sõduritega vennastuma.

Pärast võimuhaaramist kaotasid bolševikud isegi oma armee nimest kõik meenutused mingist rahvuslikkusest. Armee ei olnud ei „Vene“„Venemaa“ ega isegi „Nõukogude“ (nagu riiginimi). Armee nimetati töölis-talupoegade Punaarmeeks, sõdur muutus „punaarmeelaseks“, kõiki vaenlasi nimetati „valgeteks“: valgepoolakad, valgesoomlased, valgehiinlased (!?)...

Leninit võis veel mõista. Veetes oma parimad aastad Pariisi ja Zürichi emigrantlikes kohvikutes, fanaatikutest sektantide kitsas ringis, irdus ta vene elu reaalsustest ja uskus tõsiselt sellesse, et vene talumees läheb sõtta selle nimel, et „Grenadas maad talupoegadele anda“. Kuid seltsimees Stalin – printsiibitu pragmaatik ja külmavereline realist – kuidas tema sai sellisele teele eksida? Jah, muidugi, hiljem ta sai targemaks, ajas Kominterni laiali, tassis peidikutest välja „tsaarikindralite helged kujud“, Aleksander Nevski asendas „punanurkades“ Punaarmee loojat Lev Trotskit... Kuid kõik see on hiljem. Aga sõjas on hilinemine surmavalt ohtlik.

Meie uuringu jaoks on veelgi olulisemaks teine erinevus bolševistliku ja fašistliku diktatuuri vahel.

Hitlerlik režiim püsis valel ja demagoogial. Ja terroril.

Stalini võim püsis ainult terroril. Mitte mingit demagoogiat (s.o peent, kavalat, meelituste ja pooltõdede segu koos parajalt doseeritud hüsteeriaga) ei esinenud Nõukogude Liidus 30-ndatel aastatel üldsegi. Kas saab siis, tõepoolest, kuulutada „kõrge kunsti“ demagoogiaks situatsiooni, kus piinatud, vaesustunud, sisseelatud kohtadelt väljaaetud inimestele kuulutati, et „elada on nüüd parem, elada on nüüd lõbusam“? Kas saab siis nimetada seltsimees Molotovi (kes pidas oma kuulajaid nähtavasti mälu kaotanud idiootideks) tobedat pomisemist „demagoogiaks“?

Ja see fundamentaalne erinevus võimutehnoloogias polnud sugugi juhuslik.

Nõukogude–Saksa sõja alguse momendiks oli Hitler täitnud suurema osa oma lubadustest. Stalin ja bolševikud petsid aga neid usaldanud lihtsameelseid praktiliselt igas asjas.

Hitler ühendas kõik sakslased ühte riiki, andis igale töölisele töö ja väärika palga, lõi muljetavaldava emaduse ja lapsepõlve sotsiaalse toetamise süsteemi, laiendas mitmekordselt Reichi territooriumi, juhtis saksa armee võidumarsini Pariisi triumfikaare all, ei solvanud mitte kedagi neist Saksamaa vana eliidi liikmetest, kes nõustusid uue võimuga koostööd tegema. Vaat sellepärast oligi Goebbelsi ametkonna töö väga lihtne: hitlerliku režiimi tegelikud saavutused üles puhuda ja taevani kiita. Aga gestaapo osaks jäi ainult nende vähearvuliste „tarkpeade“ isoleerimine, kes esitasid küsimuse – kui kaua püsib see „õhuloss“, mis oli püstitatud liivale ja orjastatud rahvaste verele.

Bolševikud täitsid ainult ühe oma paljudest lubadustest: lubasid juurteni välja juurida kõik „härrased“ – ja seda nad ka tegid. Kusjuures suure varuga. Kõiges ülejäänus oli pettus täielik.

Jagada ekspropriaatoritelt eksproprieeritut (lihtsamalt öeldes – kokkuröövitut vara) ei kavatsenud nad kellegagi. Vaatamata astronoomilistele summadele, mis saadi tsaariperekonna, aristokraatia, kiriku ja erakapitali vara röövimisega, oli suurema osa maailma rikkaima maa elanike reaalne elatustase sama kerjuslik, nagu see oli enne revolutsiooni.

Lubatud üleüldise võrdsuse asemel ilmus uus eliit, kes kerjuste ja inimsööjate maal lendas lennukitega, sõitis lakeeritud „Packarditega“, elas suurvürstide lossides, puhkas imperaatorlikel plaažidel, ühesõnaga – nautis elu ameerika miljonäride standardite kohaselt.

Lubadus paigutada tööliste pered elama barakkidest paleedesse lõppes sellega, et vähesed terveksjäänud lossid muudeti üleasustatud ja reostatud kommunaalühiselamuteks.

Lubadus anda „tehased töölistele“ lõppes sellega, et endised vabapalgalised töölised muudeti pärisorjadeks, kellel polnud isegi õigust tehasest lahkuda ja töökohta vahetada. Nad pidid töötama kolmes vahetuses näruste krosside eest, kuid said „täisväärtusliku“ laagritähtaja pooletunnise hilinemise eest.

Mõisnike maad, mida talupojad hõivasid 1917.aastal, võeti nende käest ära. Koos higi ja vaevaga kogutud varanatukesega, koos vabadusega, aga paljudel ka koos eluga. Vaesus, milles elas Smolenski või Novgorodi kolhoosnik, vapustas saksa sõdureid, kes lihtsalt ei suutnud uskuda, et inimesed võivad Euroopas niimoodi elada.

Enamus vana Venemaa sõjaväelastest, inseneridest, ökonomistidest ja diplomaatidest, kes asusid vabatahtlikult bolševike teenistusse, ei elanud 1941.aasta juunini – nad lasti maha või hõõruti laagritolmuks.

Missugune demagoogia suudaks asendada sellist pettust, sellist miljonite inimeste lootuste luhtumist?

Vaat sellepärast polnudki seltsimees Stalin demagoog, vaat sellepärast ei sõitnudki ta oma kolmekümneaastase võimulolekuaja jooksul ühtegi kolhoosi, ei külastanud ühtegi tehasetsehhi ega mänginud lastega ringmänge. Ta ei otsinud rahvamasside armastust ja vaevalt ta uskuski selle olemasolusse. Talle oli vaja ainult kuulekust – absoluutset ja mõtlematut – ja ta taotles seda ainukese talle teadaoleva ja käepärase meetodiga. Terroriga. Massilise ja kohutavalt julma terroriga. Ta oli veendunud, et üleüldine hirm ongi tema võimu alustala ja „põrguväravad ei suuda seda ületada“.

See oligi tema elu peamine eksitus.

Mis siin rääkida – hirm karistuse ees on võimas vahend inimese psüühika ja käitumise mõjutamisel. Seda eitada on mõtetu. **Kuid veelgi absurdsem oli seltsimees Stalini lootus, et terroriga mahasurutud rahvast saab kutsuda üles Suurde Isamaasõtta.** Purjus kingsepa väheharitud poeg ei suutnudki lahendada vägagi keerulist ülesannet – määrata sunni ja hirmu õiget määra. Kogu eluks äraehmatatud stalinlikud kindralid osutusid lihtsalt professionaalselt kõlbmatuteks kindraliteks. Võimutippu tõstetud pätikari – ilma auta, ilma usuta, ilma häbi ja südametunnistuseta – osutus täiesti kõlbmatuks raskeid juhtimisülesandeid lahendama.

Palju aastaid jagamatult ja kontrollimatult Venemaad valitsenud Stalin ei mõistnudki tarka vene vanasõna: „Kiil lüüakse välja kiiluga“. Wehrmachti poolt antud võimas löök hävitas vana hirmu uue hirmu poolt ja „tšekisti“ nagaan muutus kahvatuks ja kadus meelest kümnete tuhandete suurtükkide mürinas, tuhandete tankide roomikute laginas. Kõige peamine oli selles, et tont teab kuhu kadusid ka sõjalised, tsiviil, partei ja muud ülemused.

22.juuni hommikul osutus stalinlik nomenklatuur mitte kahe, vaid kolme tule vahel olevaks.

Läänest tungisid peale hitlerlased, kes ei varjanud oma kavatsusi kommunistide suhtes.

Idast, Kremlist ja Ljubjankalt, lendasid käsud, üks ähvardavam kui teine.

Kõige arvukam vaenlane oli siinsamas kõrval – ja see arutu otsustavus, millega bolševikud kunagi põletasid kõik sillad enda ja petetud ning allaheidetud rahva vahel, pöördus nüüd nende vastu. Vaat seepärast tuligi nende naistel haarata viigipuuga lillepott ja põgeneda paanikas kuhu juhtub.

Ülemuste massilise põgenemise tagajärjed olid fataalsed. Iga süsteem läheb rivist välja juhtimiskeskuse hävimise järel. Iga armee kaotab ajutiselt (või alatiseks) lahinguvõime, kui ta jääb ilma komandöridest. Kuid meil ei olnud „iga“, vaid üsna spetsiifiline süsteem: süsteem, mis põhines terroril ja mida terroriga ka juhiti .

Koos jooksupannud ülemustega kadus ka hirm – ning Punaarmee, suur ja võimas, hakkas kiiresti ja tagasihoidmatult lagunema.

NAGU TÜNN, MILLELT VITSAD ON MAHA LÖÖDUD.

Kõik pole sugugi lihtne

Ärme ilmaasjata lihtsustame. Paljumiljonilise inimühiskonna elu on keerulisem mistahes skeemist. Loomulikult esines ka entusiasmi ja patriootlikku vaimustust ja sadu tuhandeid vabatahtlikke. Fraas – „kogu nõukogude rahvas nagu üks mees“ – kõlbas hästi ainult laulusõnadeks. Nõukogude ühiskond oli väga ja väga mitmekesine.

Olid poisikesed-koolilõpetajad, kes unistasid kangelastegudest ja kartsid väga „sõtta hilineda“. Olid. Just nendest kirjutasidki meie „inimhinge insenerid“ terved mäed südantlõhestavaid raamatuid, kujundades lugejas peenelt ja märkamatult kujutlust, et just nende propaganda poolt ajupestud poisikeste meeleoludes väljenduski „rahva arvamus“.

Olid ohvitserid ja kindralid (vabandust – punased komandörid, „ohvitserideks“ said nad veidi hiljem), kes püüdlesid (nagu ka nende kolleegid igas riigis ja igal ajal) kuulsuse, auavalduste, auastmete ja ordenite poole. Nende jaoks oli sõda, iga sõda – „valgesoome pisiputukaga“, „valgehiinlastega“, koos Wehrmachtiga, Wehrmachti vastu – austusväärseks tööks.

Olid erinevad ja mitmepalgelised ülemused – partorgid ja direktorid, kirjanikud ja esimehed, erinevat tüüpi juhid, keda Peremees oli välja õpetanud mitte ainult nõustuma, vaid ka siiralt uskuma kõike seda, mis oli kirjas järjekordse „Pravda“ numbri juhtkirjas. Aga kuna Stalini impeeriumis kaotati „soe kohakene“ tavaliselt koos peaga, siis polnud neil teist valikut, kui ainult armastada kallist parteid, armastada kuni surmani...

Lõpuks olid meil ka „tõusikud“. Energiline, auahne noorsugu, kojameeste ja valvurite lapsed, kellele revolutsioon avas tee sotsiaalse püramiidi tippu. 1940.aastaks oli 170 tuhandest üliõpilasest, kes said kõrghariduse esimese viisaastaku jooksul, juhtivatel kohtadel 152 tuhat inimest. 370 tuhandest insenerist, kes lõpetasid kõrgema õppeasutuse teisel viisaastakul, olid juhtivatel kohtadel 266 tuhat inimest (s.o kaks kolmest said juhtivale ametikohale kolmeaastase töö järel). Sellised olid stalinliku epohhi „sotsiaalse mobiilsuse“ reaalsused. Nõukogude võim oli nende – inseneride, stahhaanovlaste, noorte poeetide ja näitlejate - jaoks „oma ja armas nõukogude võim“. Oma käänulisel eduteel hävitasid nad ilma kõhkluseta konkurente (lihtsamalt öeldes – kirjutasid pealekaebusi ja esinesid „kriitikaga“ parteikoosolekutel) ning niisama kõhklematult olid nad valmis võitlusse asuma ka välisvaenlasega, kes ohustas nende helget tulevikku.

Need neli kodanike kategooriat moodustasid umbes 5-10 % riigi täiskasvanud elanikkonnast. Mis pole sugugi vähe. Vähemalt keskajal moodustasid sõjaväeseisusse kuuluvad isikud (aadlikud-rüütlid) igas Euroopa riigis veelgi väiksema osa elanikkonnast. Igal juhul oli Stalinil olemas tohutu suur reserv armee ja tööstuse juhtivkoosseisu kaotuste täiendamiseks.

Lõpuks ei pane autor sugugi ette viia kogu sõjaajalugu üle psühholoogiliste afektide ja efektide kirjeldamisele.

„Kas tead, Basmanov, mille poolest me tugevad oleme?/ Mitte vägede poolest, ei, mitte Poola abi tõttu./ Vaid arvamuse. Jah! Rahva arvamuse tõttu“ – nii rääkis üks Puškini „Boriss Godunovi“ tegelastest. Kuldsed sõnad, kuid ei tasu unustada ka seda, et armee ei püsi mitte ainult „rahva arvamusel“, vaid ka käsul ja distsipliinil. Väeülema osa selles on väga suur ning seal, kus komandörid ja komissarid suutsid säilitada korda ja juhitavust, suutsid hoida oma sõdureid üldisesse paanikasse nakatumast, sai vaenlane juba esimestes lahingutes väärika vastulöögi.

Selliseid diviise, polke, pataljone, eskadrille ja patareisid leidus igas rindelõigus. Meenutame nimepidi vähemalt mõnda mitmetest tuhandetest kangelastest.

Kolm korda löödi sakslased piiriäärsest Peremõšlist välja polkovnik N.I.Dementjevi 99.laskurdiviisi poolt. Alles 28.juunil, samal päeval, mil sakslased hõivasid juba Minski ja Daugavpilsi, taganes Dementjevi diviis piirijõe Sani kallastelt.

Otse Lutski ja Rovno suunas sööstva saksa tankikiilu teraviku vastas seisis K.S.Moskalenko 1.tankitõrje suurtükibrigaad – ning mitte kordagi ei õnnestunud sakslastel 1.TTSB lahingukorrast läbi murda.

Dubno juures andsid juba sõja esimestel päevadel sakslastele lööke ja hävitasid neid 43. ja 34. tankidiviisid polkovnikute Tsõbini ja Vassiljevi juhtimise all.

Kuni juuni lõpuni võtsid vaenlast tulega vastu Grodno, Bresti, Strumilovi ja Rava-Russkaja kindlustatud rajoonide dottide garnisonid. Osutudes vaenlase tagalas olevaks, jäädes ilma sideta, toiduainete ja veeta, võitlesid nad vaenlasega kuni viimase padrunini ja viimase inimeseni.

Minski põhjaservas võttis 25.juunil 1941.a. kaitse sisse kindralmajor I.N.Russianovi 100.laskurdiviis. Enne seda, tänu segadusele kõrgemalseisvas juhtkonnas, võeti diviisilt ära kogu tema suurtükivägi,

kaasaarvatud pataljonisuurtükid ning saadeti see passiivsesse rindelõiku, kust see õnnestus tagasi tuua alles 27.juuni päeva teiseks pooleks. Vaat sellises olukorras, praktiliselt ilma raskerelvadeta, võtsid Russianovi võitlejad vastu sakslaste 39.tankikorpuse löögi. Nad hoidsid oma kaitseliini kolm päeva, panid vaenlase tanke bensiinipudelitega põlema, hävitasid kuni polgu motojalaväge, purustasid öölahingus Wehrmachti 25.tankirügemendi staabi.

2.juulil 1941.a. andis Borissovi linna juures Berezina forsseerinud saksa tankiväeosadele ootamatu löögi polkovnik J.K.Kreizeri 1.Moskva Punalipuline Proletaarne motoriseeritud diviis. Löök oli nii võimas, et kaks saksa tankigrupi komandöri, H.Hoth ja H.Guderian, märgivad mõlemad oma memuaarides seda lahingut ja ka seda, et siin *„ilmusid esimest korda T-34 tankid“*.

Viimane väide on kahekordselt üllatav. Esiteks olid motoriseeritud diviisi relvastuses ette nähtud ainult kerged tankid (1.Moskva diviisis olid need uusimad BT-7M tankid). Mingeid „kolmekümneneljasid“ poleks tohtinud motoriseeritud diviisi kooseisus olla. Teiseks oli Läänerinde 6. ja 11.MK relvastuses kokku 266 T-34 tanki. Mis siis välja tuleb – sakslased isegi ei märganud neid? Ja siiski Hoth ja Guderian antud juhul ei valeta. Asi on selles, et diviisi Smolenskist Berezina äärde liikumise ajal avastas Kreizer Orša raudteejaamas 30 peremeheta T-34 tanki. Just need 30 tanki, mille juhid istusid esimest korda elus T-34 juhtkangide taha, avaldasidki sakslastele palju suuremat muljet kui 6. ja 11.MK sajad tankid.

Sõja põhjatiival, polaarjoone taga, võitles kangelaslikult 14.Armee kindralleitnant V.A.Frolovi juhtimisel. Pole liigne veelkord korrata, et see armee täitis talle ennesõjaaegsete katteplaanide poolt seatud ülesanded ja peatas vaenlase pealetungi juba piiritsoonis, lastes kindral Dietli eliitse alpikorpuse faktiliselt verest tühjaks joosta.

See, mida me siinkohal meenutasime, on ainult mõned episoodid sõja esimese kahe nädala sündmustest. Need episoodid on seotud suurte väekoondiste (diviisid, armee) lahingutegevusega ja on seega sõjaajaloolises kirjanduses üsna üksikasjalikult valgustatud. Tuhanded 1941.aasta kangelased võitlesid peaaegu üksipäi, jäädes üleüldise põgenemise kaoses ilma naabriteta, ilma sideta – ja ilma lootuseta ellu jääda...

Aga kõige traagilisem seisneb selles, et sõda erineb ühes suhtes väga palju muudest inimtegevustest. Kui sõudepaadi 12-st sõudjast 10 puhkavad ja ainult kaks tükki sõuavad, siis liigub paat ikkagi edasi. Aeglasemalt kui muidu, aga ikkagi liigub. Aga kui Bresti kindlustatud rajooni 120-st garnisonist 20 tükki võitlevad, aga 100 tükki „taganevad Belskisse“, siis lakkab kindlustatud rajoon kui operatiivühik lihtsalt olemast. No ei olnud saksa komandörid nii lollid, et oleksid kuhjanud oma sõdurite surnukehi veel võitleva doti ambrasuuri ette, kui sellest dotist oli võimalik rahulikult mööda minna – kas paremalt või vasakult. Praktiliselt oli igas 22.juunil alanud sõja tohutu suure rinde lõigus neid, kes üleüldise kaose ja paanilise põgenemise keskel võitlesid surmani. Kuid nii kurb kui ka ei ole seda kirjutada - kui *„vaenlasele osutasid vastupanu üksikud väeosad, aga mitte organiseeritud armee“,* siis ei suutnud nimetute kangelaste eneseohverdus üldist olukorda muuta, ei suutnud peatada vaenlase edasitungi riigi sügavusse, ei suutnud isegi päästa põgenevat massi vangilangemisest ja hukust.

„Hitleri rumal poliitika...“

Pääsemine tuli sealt, kust Stalin seda isegi oodata ei osanud. See imeline möödapääsmatust hukust pääsemine vapustas rahvaste juhti niivõrd, et ta ei suutnud vastu panna ja teadustas sellest avalikult. Tõsi küll, pärast sai ta kiiresti oma veast aru ja **SEDA** enam avalikult ei maininud. Kuid esinedes 1941.aasta novembris ettekandega järjekordsele bolševistliku riigipöörde tähtpäevale pühendatud pidulikul miitingul, ütles Stalin ootamatult tõtt:

„...Hitleri rumal poliitika muutis NSVL-u rahvad praeguse Saksamaa vihasteks vaenlasteks“.

Neis sõnades on peaaegu täpselt formuleeritud peamine põhjus, miks **kahe verise diktatuuri vaheline kaklus röövsaagi ümberjagamise pärast muutus lõppude lõpuks nõukogude rahva Suureks Isamaasõjaks.** Aga see lisand „peaaegu“ on siin sellepärast, et inimsööja Hitler ei saanudki teistmoodi tegutseda. Paranoik, kes oli täielikult haaratud rassilise erandlikkuse jampslikust ideest, enesearmastajast fanaatik, kes pidas ennast „jumala tahte“ relvaks – kas oleks ta suuteline olnud jätma need lollused tegemata, millest seltsimees Stalin rääkis?

Seepärast pole mingit mõistlikku põhjust arutada küsimuste üle, mis oleks saanud, kui hitlerlased oleksid:

- kuulutanud välja Ukraina iseseisvuse, aga mitte saatnud S.Bandera koos kaaslastega koonduslaagrisse;
- lasknud kõik sõjavangid koju, aga neid, kelle kodu oleks olnud veel teiselpool rindejoont, oleksid nad toitnud kolm korda päevas „trofeelehmadest“ biifsteekidega;
- viivitamatult kolhoosid laiali saatnud ja lubanud vabastada kõik GULAGi vangid kohe pärast sõja lõppu ja Stalini minemaajamist;
- loonud antibolševistliku vene vabatahtliku armee ja alternatiivse vene valitsuse;

Wehrmachti kindralite arvukatele ettepanekutele (kes nägid situatsiooni Nõukogude Liidus lähidistantsilt) vastas Hitler alguses, et ta ei vaja liitu slaavi „alaminimestega“ ja kindralitelt nõutakse Venemaa purustamist, mitte aga selle vabastamist. Hiljem lõpetas ta üldse sellistele ettepanekutele vastamise. Armeegrupi „Mitte“ juhataja kindralfeldmarssal von Bock saatis Berliini 200 tuhandest vabatahtlikust koosneva „vabastusarmee“ formeerimise ja Smolenskis asuva Vene valitsuse loomise projekti. See ettekanne saadeti 1941.aasta novembris tagasi Keiteli resolutsiooniga: „Selliseid ideid ei saa füüreriga arutada“.

Sõjavangid aeti kui loomakari suurtele okastraadiga piiratud aladele ja vaevati neid seal nälja ja düsenteeriaga. Haavatud löödi kohapeal maha, sageli koos hospidali medpersonaliga. Armeejuhtkonna initsiatiivil alanud teatud rahvusest sõjavangide vabastamine keelati 13.novembril 1941.a. Aga seejärel saabus varajane ja sel aastal väga külm talv, mille jooksul hukkus külma, nälja ja haiguste tõttu kaks kolmandikku 1941.aasta sõjavangidest.

Kolhoosisüsteemi kui sunnitöö organiseerimise vormi okupandid isegi tugevdasid kepidistsipliiniga (täpsemalt öeldes mahalaskmisdistsipliiniga). Uus kord oli vanast veelgi lihtsam – iga üleastumise eest oli ette nähtud kohapeal mahalaskmine. Rahvale selgitati väljakutsuva avameelsusega, et nüüdsest alates on kõigi nende, keda elada lubatakse, ülesandeks „ülema rassi“ teenindamine.

Aga elada ei lubatud sugugi mitte kõigil. Juutide genotsiidi košmaarsed stseenid, pantvangide mahalaskmised, avalikud hukkamised – kõik need vapustasid okupeeritud oblastite elanikkonda. Ja isegi need, kes tervitasid 1941.aasta suvel sakslaste sissetungi lootuses muutustele paremuse suunas, tundsid nüüd õudust ja mõtlesid sellele, et sellise „uue korra“ ajal on elamine võimatu.

Jah, esialgu ei tõstnud sakslased oma metsikusi sugugi esile. Vastupidi, lendlehed, mida saksa lennukid miljonite kaupa alla heitsid, lubasid Punaarmee sõduritele head toitmist vangipõlves ja kojusaatmist pärast sõja lõppu. Kuid inimkuulduste „juhtmeta telefon“ töötas ning töötas üllatava efektiivsusega. Sedasi hakkasid iga päeva ja kuuga üha uued ja uued miljonid inimesed aru saama, et see sõda, kus neil tuleb sõdida ja surra, ei käi mitte järjekordsete Sansibari „klassivendade“ vabastamise nimel, vaid lihtsalt selle nimel, et nemad, nende perekonnad ja lapsed saaksid elada ja loota paremale tulevikule.

Vaat siis algaski nõukogude rahva Suur Isamaasõda!

Sügav pööre suure hulga inimeste teadvuses ei saa toimuda üheaegselt ja igal pool korraga. Üleminek kaosest, paanikast ja massilisest deserteerumisest üldrahvalikule Isamaasõjale polnud lihtne ja kiire. Aga paljudes väekoondistes ja –osades – nagu me juba kirjutasime eelmistes osades – astusid kümned tuhanded võitlejad ja komandörid Suurde Isamaasõtta juba 22.juunil 1941.aastal.

„Avalikult on ka suremine ilusam“. Sõja alguse nimetutel kangelastel polnud isegi seda tagasihoidlikku lohutust. Neil tuli hukkuda tundmatutena, saamatagi teada, kas neil õnnestus oma elu hinnaga üldist võitu lähemale tuua. Enamusele neist ei jagunud ordeneid ega kuulsust, isegi mitte hauakivi. Kuid just nemad

päästsid oma ohverdusliku kangelasteoga kogu meie maa. See vastupanu, need võitlust jätkanud DOT-id, patareid, pataljonid sundisid sakslasi üha uuesti ja uuesti asuma rännakukorrast lahingukorda, langetasid nende rünnakutempot, vähendasid nende enesekindlust.

Muide, vaenlasele tehtud kahju ei piirdunud sugugi neist kõrkuse väljapeksmisega.

Juba esimese kolme NSVL-ga peetud sõja nädalaga kaotas Luftwaffe pöördumatult 550 lahingulennukit ja veel 336 lennukit nõudsid pikaajalist remonti. Sulgudes märgime, et need arvud on minimaalsemad autorile teadaolevaist. Kaotada 886 lennukit – see on väga vähe. Kui võrrelda seda nõukogude lennuväe kaotustega. Kuid sakslaste jaoks tähendasid sellised kaotused, et nad olid kaotanud nende käsutuses sõja alguses olevatest lennukitest iga kolmanda lennuki. Juba esimese lahingukuu lõpus, 22.juuliks 1941.a, oli hävituslennuväe eskaadris JG54 hukkunud või teadmata kadunud 37 lendurit neist 112-st, kes olid rivis 22.juuni hommikul. Märgime ka, et eskaader JG54 paistis kõigi Luftwaffe hävituslennuväe eskaadrite seast silma kõige väiksemate kaotustega kogu sõja jooksul.

Saksa tankigruppide kaotused olid väga väikesed – võrreldes mahajäetud nõukogude tankide astronoomiliste arvudega. Kuid sellest hoolimata olid sakslased 10.juuli 1941.a. hommikuks pöördumatult kaotanud 350 tanki. Iga kümnenda. Seda oli muidugi vähe – selleks, et Wehrmachti pealetungi peatada. Kuid arvatavasti oli sellest küllalt selleks, et igaüks üheksast ellujäänud ekipaažist vaataks oma kaaslaste söestunud jäänuseid ja mõtleks sellele, et võidumarss Moskvasse pole enam kerge jalutuskäik. Aga aasta lõpuks kasvasid pöördumatud kaotused 2765 tankini – see tähendas seda. et viis igast kuuest 22.juunil 1941.a. pealetungi alustanud tankist oli juba muutunud vanarauahunnikuks.

Lõpuks ei tasu meil tähelepanuta jätta ka looduslikku-geograafilist faktorit. Seda pole vaja absolutiseerida (nagu on kombeks lääne historiograafias), kuid unustada seda, et Venemaa tohutud avarused neelasid ja lahustasid sissetungijate armeed, ei tohi samuti.

Napoleonil oli kerge. Tema armee, mis venis pikaks niidiks, suundus kolonnina Moskvasse. Wehrmacht alustas pealetungi Kaunasest Peremõšlini ulatuval rindel (veidi vähem kui 700 km linnulennult), aga aasta lõpus käisid lahingud juba Tihvinist Doni-äärse-Rostovini ulatuval rindel (1600 km). Saksa armee kommunikatsioonid venisid aina pikemaks. Iga mürsk ja iga bensiiniliiter pidi ületama pooleteise-kahe tuhande kilomeetrise vahemaa, enne kui see rindele jõudis. Seda kommunikatsiooniliini tuli valvata, kindlustada õhutõrjega, garnisonidega, teeremondi teenistustega.

See, mida Venemaal nimetati teeks, jättis sakslastele spetsiaalselt loodud takistusriba mulje. Juba 13.juulil 1941.a. kandis 3.TG juhataja H.Hoth Hitleri adjudandile ette, et *„isikkoosseisu moraalne seisund on rusutud seoses riigi tohutu suurte territooriumide ja inimtühjusega, aga ka teede ja sildade halva seisukorra tõttu, mis ei lase kasutada kõiki mehhaniseeritud väekoondiste võimalusi“*. Ja seda kuumal ja kuival juulikuul, Vitebski ja Smolenski oblastite liivastel teedel polnud nad rahul teede seisukorraga!? Aga ees olid veel sügisvihmad, mis muutsid Venemaa keskosa pindamata teed läbipääsmatuks porimereks.

Seepärast, kui me räägime, et „sakslased liikusid kuni Moskvani“, sooritame me suure vea. Mitmekuiste lahingutega kurnatud ja verest tühjaksjooksnud Wehrmachti diviisid mitte ei liikunud Moskvani, vaid jõudsid sinna viimaste jõupingutustega roomates. Siin tabasidki neid 30-kraadised külmad ja 40 värsket Siberist ja Kaug-Idast toodud diviisi.

Sedasi siis viisid paljud erineva tähtsuse ja päritoluga faktorid, millest oli tähtsaim muidugi mitte lihtsalt „suured vahemaad“, vaid terve rea Punaarmee väeosade ja –koondiste kangelaslik vastupanu, kokkuvõttes selleni, et „Blitzkrieg“ ebaõnnestus. Aga pikaleveninud sõda osutus Wehrmachtile hukatuslikuks. Ning mitte ainult sellepärast, et Saksamaa ressursid ei kannatanud välja mingit võrdlust kolme maailma suurima riigi (NSVL, USA, Briti impeerium) ühendatud võimsusega. Aeg ise soodustas antifašistliku koalitsiooni armeede sõdurite lahingulise, taktikalise ja psühholoogilise ettevalmistuse kasvu.

Idarinne stabiliseerus (kuue kuu jooksul – 1941.a. novembrist kuni 1942.aasta maini – ei liikunud sakslased peaaegu kuskil edasi, aga rinde keskkohas tuli neil isegi 200 km taganeda) ning Nõukogude Liit võitis sedasi endale üliväärtuslikku aega, mis oli vajalik selleks, et **sügav pööre rahva suhtumises sõtta** oleks saanud teoks.

Meie jutustus läheneb lõpule. Meil on jäänud üle vastata ainult küsimusele, mis on raamatu viimase osa pealkirjaks. Loomulikult ei saa juttugi olla mingi kindla kuupäeva kindlaksmääramisest, kuid mõningaid täiesti ratsionaalseid kriteeriume ja ajaraame on täiesti võimalik ja vajalik kindlaks teha. Selleks avame uuesti statistilise kogumiku „Grif sekretnosti snjat“. Sel korral leheküljel 152. Seal on ära toodud tabel Nr.72, kus on kirjas tegevarmee isikkoosseisu pöördumatud ja sanitaarsed (haavatud ja haiged) kaotused iga sõjaaasta kvartalite kaupa.

Suure hulga XX sajandi sõjaliste konfliktide kurb kogemus näitab meile, et lahingutegevuses surmasaanute ja haavatute vahekord on üsna stabiilne. Tõenäoliselt väljendab see mingit fundamentaalset suhet inimorganismi „tugevuse“ ja selle ajastu relvade tapmisvõime vahel.

See vahekord on 1 : 3. Ühe tapetu kohta tuleb kolm haavatut. Muuseas oli just selline kaotuste suhe ka Wehrmachtis 1941.aastal.

Teiste sõnadega öeldes moodustas „normaalses sõjas“ (vabandan selle küünilise väljenduse pärast) sanitaarsete kaotuste osa 75 % kaotuste üldarvust. Täpsemalt öeldes peaks see olema isegi suurem kui 75 %, kuna peale haavatute on ka veel haigestunud ning neid ei olegi nii vähe tingimustes, kus paljud inimesed peavad elama kuude kaupa poristes kaevikutes.

Aga mida näitab meile tabel Nr.72?

1941.aasta kolmandas kvartalis (s.o kolme esimese sõjakuu jooksul) moodustasid sanitaarsed kaotused kõigest **24,66 %** üldkaotustest. See on väga sünge „tõde“. Selle taga seisab tohutu arv vangilangenuid ja desertööre (kes moodustasidki peamise osa Punaarmee pöördumatutest kaotustest) ning suure hulga vaenlase kätte jäetud haavatute tragöödia, keda ei õnnestunud tagalasse vedada ning seega ei sattunud need ka „sanitaarkaotuste“ lahtrisse.

1941.aasta neljandas kvartalis suurenes sanitaarkaotuste osakaal peaaegu kaks korda – **40,77 %.** Selline proportsioon oli veel kaugel normaalse, sõdiva armee situatsioonist, kuid sellest hoolimata olid muutused silmnähtavad.

1942.aasta esimeses kvartalis – juba **65,44 %.**

Teises ja kolmandas kvartalis – vastavalt **47,48 % ja 52, 79 %.** Sakslased elasid talve üle, taastasid oma jõu ja ajasid jälle läände mitmetuhandelisi vangikolonne Harkovi ja Kertši „katlatest“. Kuid märgime, et 1941.aasta suve kohutav situatsioon enam ei kordunud!

1942.aasta lõpus kasvab sanitaarsete kaotuste osakaal peaaegu „normaalse“ suuruseni – **67,25 %.** Edasi on kuni sõja lõpuni sellised protsendinumbrid: **79, 75, 76, 77, 79, 78...**

Vabandage mind. Uskuge, ma saan aru „protsendimängu“ kogu pühaduseteotuslikkust, kuna nende protsentide taga on miljonid hukkunud või vigastatud inimesed. Kuid mida teha – sõjaajaloolase töö pole palju meeldivam patoloogi tööst. Uskuge, ajaloolane ja patoloog teevad seda, mida nad teevad, mitte armastusest laibalõhna vastu, vaid selleks, et kindlaks teha lõplikku, hilinenut, kuid maksimaalselt täpset diagnoosi.

Loomulikult saab neid numbreid vaadata kui ainult ühte võimalikku lähenemismoodust situatsiooni-hinnangule Kuid isegi neid mööndusi arvesse võttes **on suurema osa punaarmeelaste teadvuse ja käitumise printsipiaalse muutumise fakt ilmselge ja vaieldamatu.** Sama vaieldamatu on ka olukorra radikaalne muutumine okupeeritud territooriumitel, partisaniliikumise hoogne kasv, mida võis täheldada 1943.aasta alguses.

Mõningad orienteeruvad ajaraamid, mille sees toimus see „suur murrang“, võib määratleda nii: **1942.aasta sügis – 1943.aasta kevad.**

Viies selle üle üldlevinud sõjakronoloogiasse – Stalingradi lahingust kuni Kurski kaareni.

Epiloog

„Nõukogude rahva võidu Suures Isamaasõjas ülemaailmne-ajalooline tähtsus“. Seda küsimust peeti õpilaste ja üliõpilaste seas alati väga lihtsaks ja sellise eksamipileti saamist vedamiseks.

Polnud vaja kuupäevi ega rinnete nimetusi pähe õppida – lase aga laul lahti „ülemaailmse sotsialistliku süsteemi loomise“, „Nõukogude Liidu autoriteedi tugevnemise maailmaareenil“ ja „vaenuliku ümbruskonna likvideerimise“ kohta.

Muidugi, kommunistliku režiimi sõjalis-tehnilise võimsuse tõus oli vapustav, samuti suurenes tohutult ka tema võimalus panna kogu maailm hirmust värisema. Alistatud Saksamaalt veeti välja tonnide viisi tehnilist dokumentatsiooni. Veeti välja terved teaduslikud ja konstruktorite kollektiivid. Endistelt liitlastelt osteti, hangiti ja varastati kõiksuguste meetoditega uusimaid sõjandustehnoloogiaid.

Saak oli tohutu suur: reaktiivmootorid, turbopropellermootorid (üks neist töötab senini taevas), õhutõrjeraketid, raadiolokaatorid, infrapunased isesihtimissüsteemid, strateegiline pommitaja (mis kopeeriti üks-ühele maha Tu-4 nime all), tiibraketid, ballistilised raketid, gaasiturbiinid allveelaevadele, planeerivad pommid, kuumuskindlad sulamid. Ja lõpuks kõikide jõupingutuste tipp – tuhanded leheküljed ameerika aatomipommi tehnilise kirjeldusega.

Selleks momendiks, mil Stalin suri – või mürgitati teiste Poliitbüroo seltsimeeste poolt, - oli Nõukogude Liit relvastatud ja väga ohtlik. Nagu ei kunagi varem. Kuid mitte sellel eesmärgil ei hukkunud miljonid inimesed, mitte selle jaoks. Isegi neis kujutlematult rasketes oludes, mis loodi kuritegeliku stalinliku režiimi aastatepikkuse omavoliga, päästis just nõukogude rahvas, just tema paljurahvuseline Punaarmee Euroopa fašistlikust orjastamisest. Jälle, nagu ka 1812-1814 aastatel, avas käsualune vene talupoeg teistele rahvastele ukse rahule, vabadusele ja õitsengule.

Millised siis olid Venemaa jaoks Suure Isamaasõja sügavad, pikaajalised tagajärjed?

Kuidas mõjutas miljonite kõige paremate, kõiga ausamate, kõige julgemate hukkumine rahvuslikku genofondi?

Kas ei katkenud mitte rahva hingejõud nende nelja aasta üleinimliku pingutuse tõttu?

Kas ei osutunud see massilise heroismi ja eneseohverduse ere sähvatus, millega hämmastas tervet maailma nõukogude rahvas, surija viimaseks jõupingutuseks?

Need on küsimused, millele saab vastata ainult elu ise ning kelle palge ees jääb ajaloolasel üle ainult vaikida ja panna viimane punkt.